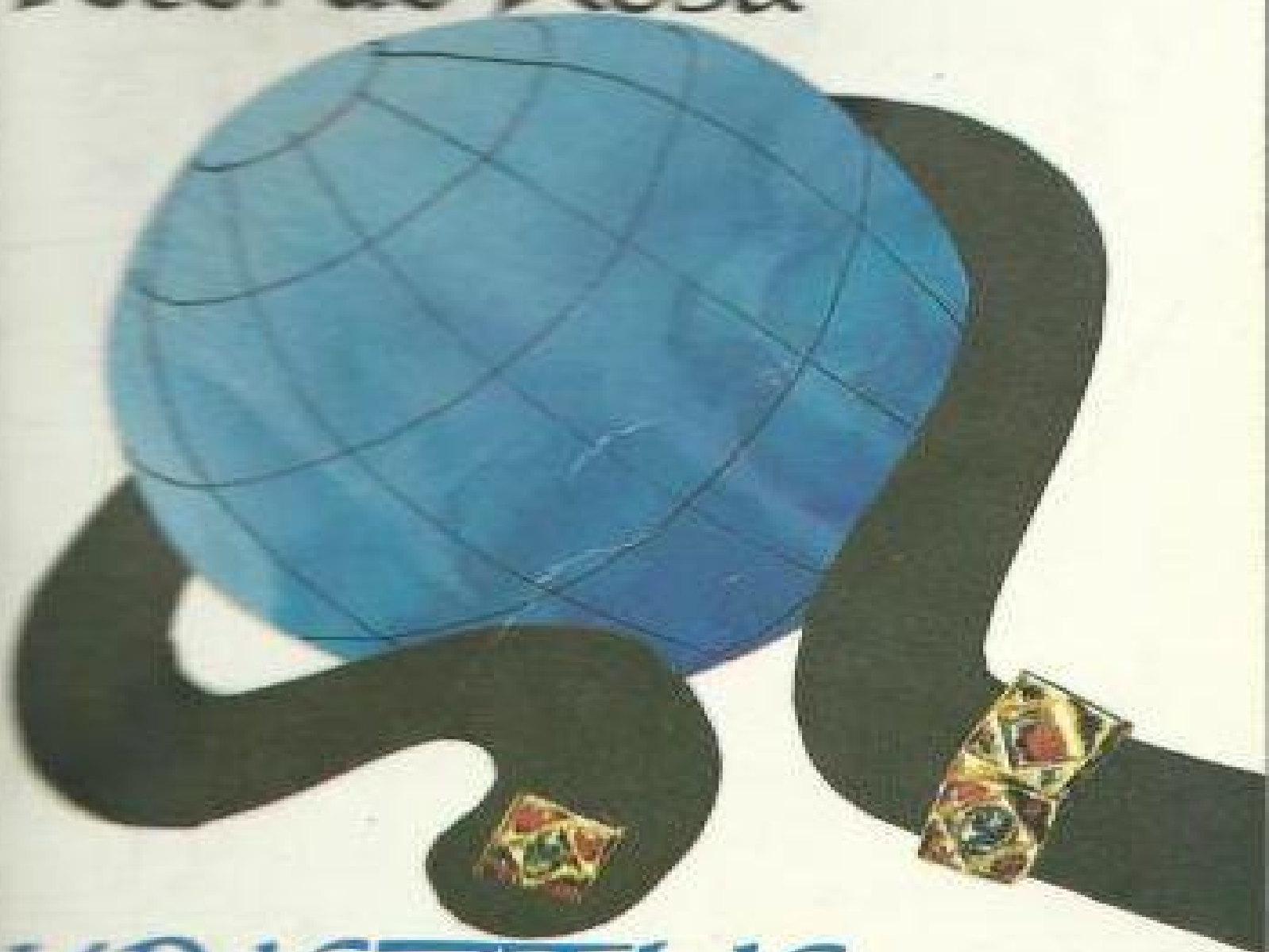

Peter de Rosa

KRISZTUS HELYTARTÓI

A pápaság árnyoldalai

Ez a vitatott könyv 1 millió példányban
kelt el német és angol nyelven.
most magyarul is olvasható.
Bestseller!

Krisztus helytartói

A pápaság árnyoldalai

Peter de Rosa

PANEM

A mű eredeti címe: Vicars of Christ

The Dark Side of the Papacy

Első kiadás: Bantam Press, 1988

A magyar fordítás a Corgi által 1989-ben kiadott mű alapján készült.

© Peter de Rosa, 1988

Minden jog fenntartva.

Fordította: a Translator Munkaközösség

Szaklektor: Dr. Csorba László

A borítót tervezte: Pap Klára

ISBN 963 7628 00 2

Ajánlom alázatosan és bűnbánatban a holocaust minden áldozatának.

Az olvasóhoz

Ez a könyv nem teológiai mű, még kevésbé a pápaságról szóló tankönyv. A pápák szerepének a feltárására törekszem a történelem, a kultúra, az etika és a pápák személyiségeinek fényében. Jóllehet én is, mint Dante, a pápaság sötét oldalát hangsúlyozom, mégis a barátoknak és nem az ellenségnek a munkája ez az írás.

Amikor meghallotta, hogy Ludwig Pastor hozzákezdett *A pápaság története* című nagy művéhez, de Lai domonkosrendi bíboros megjegyezte: „*Prima la carità e poi la verità anche nella storia*”— „A szeretet megelőzi az igazságot még a történetírásban is”. Amikor ezt meghallotta, Pastor így válaszolt: „Ha ez így lenne, a történetírás teljesen lehetetlen lenne. Szerencsére Krisztus megmondotta: »Én vagyok az igazság«.”

ELŐSZÓ

A nagy „elkendőzés”

A történelemben ez volt a valaha legnagyobb „elkendőzés”. Évszázadokon át tartott, s kezdetben ezrek, majd milliók életébe került. Bár nagyon is szembetűnő, úgy látszik, mégsem vette észre senki. Tudtán kívül sok művész is hozzájárult létezéséhez — nagyok és kevésbé nagyok egyaránt. Ez az „elkendőzés” nem különösebben feltűnő, mert csupán egy kis ruhadarab; ama kendőről van szó, amely a keresztre feszített Jézus derekát takarta.

Kezdetben nem ábrázolták és nem mintázták meg a festők és a szobrászok a keresztet. Jóllehet Jézust imádatban részesítették önmaga megüresítése miatt és a kereszt a hit kifejezésének központja lett, de senki sem merészelte őt a legmélyebb megalázottság állapotában ábrázolni.

Azt mondják, hogy Konstantin császár seregeinek zászlóin már ott volt a kereszt, ámde nem így volt. A katonák pajzsukra és zászlórúdjaikra Krisztus görög nevének kezdőbetűit összevonva írták:

Csak amikor már elhalványult ama tízezrek emlékezete, akik a Római Birodalomban kereszthalált szenvedtek, merészték a keresztények a keresztet mint a Krisztus szenvedő szeretetének jelképét ábrázolni. De ez is csak egy üres kereszt volt. Ki merészelte volna Krisztust még egyszer megfeszíteni?

Később ez az egyszerű szimbólum szegényesnek tűnt. Az V. században a művészek a kereszt mellé már egy fehér bárányt is festettek, jelezve, hogy Jézus az „Isten báránya volt”, aki a világ bűneiért vitetett mészárszékre. Majd még merészebbek lettek a művészek és egy bárányfehér Jézust festettek a kereszt mellé. Két ismert kivételtől eltekintve csak a VI. század végétől kezdve ábrázolták Krisztust a keresztfán.

De még akkor sem merészték a művészek a fájdalmát, a megalázottságát érzékeltetni. A kereszten függő Jézuson hosszú ing volt, csupán kezei és lábai látszottak, hogy stilizáltan láthatók legyenek a szögek, amelyek a fára szögezték. Mindez a győzelem ábrázolása akart lenni; Jézus nem szenvedett, nem halt meg, hanem a kereszten trónolt nyitott szemekkel, és koronát viselve uralkodott. A kereszten szenvedő Jézus első görög művészi ábrázolását Róma elítélte mint istenkáromlást. De hamarosan a római egyház maga is engedett ennek a bűvöletnek.

Jézus egyre távolibb, a középkori teológia pedig egyre szárazabb és skolasztikusabb lett. És ezért a kegyesség egy emberi Krisztus után

vágyakozott. Olyan ember után, akit látni és szinte érzékelni lehet, a kísértésekkel és gondokkal küszködő embert úgy, ahogy mindenkinek saját rövid, szenvedésteljes életében ki kell állnia ezeket a megpróbáltatásokat. A művészek ettől kezdve Krisztust a kereszten haláltusájában ábrázolták, mély, vérző sebekkel, ahogy egész testét fájdalom gyötri, szemében az elhagyatottság szomorúságával. Ruházata is egyre gyéresebb lett, hogy ezzel is érzékeltessék az Úr Jézus megalázottságának mértékét. Egy ponton azonban megálltak: az ágyékkendőnél. Persze mehetek volna tovább is a művészek, de kinek lett volna bátorsága Krisztust úgy láttatni, amilyen volt — mezítelenül, akár egy rabszolga.

A művészek kezét nem a szemérem, hanem a teológia fogta le. Nem ők voltak a hibásak tehát. Végül is hogyan tudhatták volna, hogy az újra megfeszített Krisztus fájdalma — a végső igazság nélkül, amelyet csak a teljes ruhátlanság által lehetett volna felfedni — katasztrófához fog vezetni. Ez az ágyékkendő meghagyta Jézus tisztességének parányi részét, ámde megfosztotta zsidó azonosságától. Szó szerint megőrizte emberi méltóságát, de ugyanakkor tiszteletbeli pogánnyá is tette. Mert ez a ruhadarab nemcsak szemérmét takarta el, hanem a kés nyomát is, a körülmetélését, amely jele volt Jézus zsidó voltának. És éppen ez volt az, amit a keresztények nem akartak látni.

Raffaello és Rubens megfeszítést ábrázoló képein, Bosch és Grünewald festményein is az ágyékkendő művészi dekorációvá vált, amelynek mély ráncai is díszítőelemek. A Colmarban látható Grünewald-feszületen Jézus olyan, mint egy kifeszített íj — mondja Husmans: a meggyötört test sápadtsága szinte izzik, a korona tövisei szúrnak, akár a gesztenyehéj tüskéi. Mintha a művész ezt mondaná: ezt tette a bűn — de kivel?

Istennel, válaszolja a teológia. Mert ez az Isten halála. Minél hevesebb a fájdalom és minél kevésbé árad Isten fiának dicsősége, annál elrettentőbb ez a tett. Isten meghalt a Golgotán. Mindennek teológiaiilag jó hangzása van. Ez így is lenne, ha nem maradt volna ott az a kis ruhadarab. Mert — úgy látszik — ezt fejezik ki a művészek: valaki felelős azért, hogy Istennel ezt megtették. De ki cselekedte ezt?

Máté evangéliumának már a felületes olvasása is megadja a választ: a zsidók. Ők követelték Pilátustól, mondván: „Feszítsd meg! Az ő vére rajtunk és a mi magzatainkon.”

Ily módon Isten ígéje a zsidókra, Jézus kortársaira és az ő magzataikra hárítja Isten haláláért a felelősséget. A zsidók ezért Isten-gyilkosok. Ama vér egyetlen cseppje világok ezreit váltja meg, a zsidók viszont kiontották minden vérét. Számukra ez a vér nem megváltás, hanem örök átok. Hitetlenségükkel a zsidók

újra és újra megölik Istent. Miután Krisztust megölték és így a lehető legnagyobb bűnt követték el, bizonyára mindenre képesek. Ez a nagy rágalom. Ez a nagy tévtan. Az olyan történetek, miszerint a zsidók kisgyermekeket ölnek meg és a vérüket megisszák, ezért illenek jól bele az Isten-gyilkos képébe. Ilyen rémmesék máig élnek.

Ama „elkendőzés” nélkül, ama ruhadarab nélkül mindenki láthatta volna, hogy az, ami a Golgotán történt, zsidógyilkosság is volt. Nem annyira Isten volt az, akit a zsidók kivégeztek, mint inkább egy zsidó ember, aki Isten fia volt, s aki vérét ontotta a világ bűneiért. Vajon a keresztények rendeztek volna-e pogromokat a zsidók ellen a kereszt jegyében, ha a keresztben függő Jézus a körülmetélés jegyét viselte volna? Igazolhatta volna-e egy zsidó a zsidók lemészárolását? Nem lett volna-e világos, hogy Jézus ott van minden pogromban, ezt kérdezvén: „Miért üldöztök engem? Mert amennyiben megcselekedtetek eggyel az én legkisebb atyámfiái közül, velem cselekedtetek meg.”

Ez az „elkendőzés” immár majdnem kétezer éves; és ezt nem valami tévúton járó szekta hirdeti, hanem a szent római katolikus és apostoli egyház. Egyetlen hittételt sem tanítottak annyira változatlanul — katolikus kifejezéssel élve „csalatkozhatatlanul” —; mint azt, hogy „a zsidók átkozottak, mert megölték Istent”. Ezt a vádat hivatalosan máig nem vonták vissza. Egy bizarr ferdítés révén a zsidók közül jött el a megváltó és a zsidók voltak azok, akiknek az ő haláláért bűnhődni kellett. Nem Jézus volt az, akit újra és újra megfeszítettek, hanem az a faj, amelyből származott.

Az egyház a harmadik és a negyedik lateráni zsinaton (1179 és 1215) kodifikált minden korábbi zsidóellenes határozatot. Ettől kezdve a zsidóknak viselniük kellett a szégyen jelét: Angliában sáfránysárga színű, Mózes-tábla formájú volt ez. Franciaországban és Németországban sárga és kerek volt a megkülönböztető jel. Olaszországban a vörös kalap hordására kötelezték őket egészen addig, amíg egy rövidlátó római prelátus egy zsidót bíborosnak nézett, s ezért a kalap színét sárgára változtatták. A zsidókat kizárták a keresztényekkel való mindennemű kapcsolattartásból. Közhivatalt nem viselhettek, földet és üzletet nem szerezhettek. Gettókba kényszerítették őket, amelyeket éjszakára bezártak. Egyetlen *apartheid* rendszer sem alkalmazott szigorúbb rendszabályokat. Mivel vonakodtak őseik hitét megtagadni és a keresztény hitre térni, a zsidókat az egyik országból a másikba kergették. Egyik pápa egy hónapos határidőt adott nekik, hogy Olaszországban házaikat elhagyják és csupán két helységét jelöltek ki számukra, ahol meghúzódhattak. A keresztes háborúk idején ezerszámra mészárolták le őket keresztény buzgóságból. A

zsidó, aki nagypénteken feltűnt valahol, szó szerint öngyilkosságot követett el. Jóllehet a keresztre feszített Jézus maga is zsidó volt. Így szenvedtek és haltak meg milliók évszázadok során. A félreértett művészet és a katasztrofális teológia egyengették az utat Hitler „végső megoldása” felé.

A hitleri Németországban kezdetben a zsidó házakat és boltokat csillaggal jelölték meg: ez volt a jel arra, hogy azok a házak lerombolhatók és kifoszthatók. Miként a középkorban, úgy a hitleri Németországban is voltak olyan városok, amelynek határában az út mentén egy feszület állt. Jézus feje felett látható volt a hagyományos felirat: INRI. A feszület elé tettek egy táblát is, ezzel a felirattal: „*A zsidók itt nem kíváncsiak.*” 1936-ban Berning osnabrücker püspök találkozott a Führerrel. Hitler biztosította arról, hogy nincs lényeges különbség a nemzeti szocializmus és a katolikus egyház között. Hitler így érvelt: Hát az egyház nem tartotta élősködőknek a zsidókat és nem zárta gettókba őket? „Én csak azt cselekszem, amit az egyház immár 1500 esztendeje tesz, csak hogy alaposabban” — hengegett. Ő maga is — mondotta Berning püspöknek — jó katolikus és „csodálja a kereszténységet és a javát akarja”.

Úgy látszik, Hitler soha nem döbbsent rá arra, hogy Jézus, akit őt a *Mein Kampf*-ban az új hit nagy alapítójaként és a zsidók átkaként jellemzett, maga is zsidó volt. És miért nem? 1941 szeptemberétől a harmadik birodalom területén minden 6 éven felüli zsidónak szegyenjelként hordania kellett a Dávid-csillagot. Vajon miért nem akarta azt is Hitler, hogy ezt a Dávid-csillagot a feszületeken ábrázolt Krisztus ágyékkendőjére is rátűzzék? Vajon megszállottan erőltette volna-e akkor is az általa sajátosan értelmezett kereszténység előmozdítását, ha a megfeszített Jézust úgy látta volna, mint amilyen valójában volt?

Tegyük fel, hogy Jézus a kereszten Németországban mezíten lett volna! Vajon a német püspökök és XII. Pius hallgattak volna-e olyan sokáig, ha a megfeszített Úr Jézust az ágyékkendő nélkül látták volna?

A keresztény kegyetlenség ellenére, amely a holocaustot legalábbis részben előkészítette, némely katolikusok még mindig azt állítják, hogy egyházuk soha nem tévedett.

Tizenöt esztendővel Auschwitz, Bergen-Belsen, Dachau, Ravensbrück és Treblinka kapuinak megnyitása után és mintha azoknak megcáfolására, akik azt mondják, hogy a pápaság sohase változhat, XXIII. János pápa ezt a figyelemre méltó imádságot fogalmazta meg: „Káin bélyegét hordozzuk a homlokunkon. Évszázadokon át vérben fetrengett Ábel testvérünk és vérét mi hagytuk folyni és könnyeket hullatott, amelyekért mi vagyunk a vétkesek, mert elfeledkeztünk az Isten szeretetéről. Bocsásd meg nekünk Urunk azokat a szidalmakat, amelyekkel a zsidó nevet illettük. Bocsáss meg Urunk azért, hogy tégedet az ő

testükben másodszor is keresztre feszítettünk, mert nem tudtuk, hogy mit cselekedtünk.”

Ez az imádság egyfajta bűnbánat volt több mint 100 zsidóellenes dokumentumért, amelyet az egyház a VI. és a XX. század között elfogadott. Egyetlen zsinati határozat, egyetlen pápai enciklika, bulla vagy pásztori eligazítás sem mondja, hogy Jézus parancsa: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” — a zsidókra is érvényes. E terhes örökség hátterén mutatott rá János, „a jó pápa” a saját homlokán izzó Káin-bélyegre. Ő magára vette az egyház bűnét, amely évszázadokon át hagyta folyni a zsidók vérének, akiket azzal vádolt, hogy Isten átka sújtja őket.

A legmeghatóbb az, hogy XXIII. János a katolikus zsidóüldözést Krisztus második, e nép testén végrehajtott keresztre feszítésének nevezte. A pápa, egy szent és csatlakozhatatlan egyház legfőbb méltósága kérte a bűnbocsánatot ezekért a szörnyű bűnökért és tévedésekért. Egyetlen mentségünk — mondta — a tudatlanság volt.

Mielőtt a római egyház feje lett, János pápa Törökországban és Görögországban volt apostoli követ abban az időben, amikor Hitler hatalomra jutott. Több ezer zsidónak hamis keresztlevelet állíttatott ki és így ők megmenekültek a holocausttól. A háború után, midőn Párizs nunciusává nevezték ki, megtekintette a Bergen-Belsen melletti haláltábor túlélőiről készült felvételeket. Könnyeket hullatva hagyta el a filmszínházat és kijelentette: „Krisztus misztikus testét láttam.” Ő volt e megrázó élmény nyomán az első pápa, aki a keresztre feszített Jézust „elkendőzés” nélkül látta.

János pápának nem esett nehezére kimondani, hogy az egyház tévedett. Katasztrofálisan tévedett és évszázadokon át a tévedések rabja maradt. Egyike volt ő azoknak a pápáknak, akik látták, hogy az egyház jövőbe vezető útja csak úgy nyílik meg, ha szembenéz saját múltjával — akkor is, ha ez a múlt nem mindig volt méltó Krisztushoz. Negyedszázaddal XXIII. János halála után még mindig vannak olyan hívők, akik makacsul hajtogatják, hogy az egyház maradjon olyan, amilyen volt — a megcáfolhatatlan érvek ellenére. Sok millió ilyen hívő van és nekik nagyon nehéz elfogadni, hogy a keresztény egyház, a római egyház a pápák vezetése alatt, akik közül többet szentté avattak, ilyen kegyetlen volt. Azt is nehéz elhinniük, hogy egyik pápa a másik után a visszajára fordította az evangélium tanítását, így: „Ne egy ember haljon meg a népért, hanem egy egész nép haljon meg egy emberért.” Tragikus, de tagadhatatlan az összefüggés a máglyák, a keresztek, a pápai törvények és a pogromok, a gázkamrák és a náci haláltáborok krematóriumai között.

Vannak más életkérdések is a hatalom, az igazság és a szeretet területéri, amelyekben az egyház évszázadokon át katasztrofálisan tévedett. A II. Vatikáni Zsinat, amelyet János pápa 1962-ben hívott össze, elrendelte ezeknek feldolgozását. Forradalmi módon lett János, a főpásztor az egyház „advocatus diabotija”.

A szentté avatási eljárások során az advocatus diabolinak (az ördög ügyvédje) központi szerepe van, mert egy jelölt szent voltát a legalaposabb vizsgálattal kell megállapítani. Ez olyan, mintha az egyház az ördögnek szabad kezet adna, hogy a szentjelölt emlékét minden lehetséges váddal illesse, amit csak kigondolni képes, hogy azután kiderüljön az igazság. Csak ezután válik a jelölt — férfi, nő vagy gyermek — méltóvá a nyilvános tiszteletre. Természetesen az „advocatus diaboli” az egyház ügyvédje.

Amikor János pápa kijelentette, hogy az egyházat mindig reformálni kell — ezzel arra is figyelmeztetett, hogy az egyháznak mindig szüksége van az advocatus diabolira. Történészként nagyon jól tudta, hogy az egyház sok igazságtalanságot követett el. De a szeretetre és a megbocsátásra mindig kész emberként azt is tudta, hogy más intézmények, amelyek ilyen hosszú időn át léteznek és hasonló nagy hatalommal rendelkeznek, sokkal több igazságtalanságot követtek volna el és sokkal kevesebb jót tettek volna.

Távozása után világos örökségként maradt hátra az a tanítása, hogy az egyház igazságtalanságait eltitkolni és a történelmet meghamisítani nem szabad.

I. RÉSZ

A hatalom

„Minden hatalom korrumpál; a teljes hatalom teljesen korrumpál.” (Lord Acton Mandell Créighton püspökhöz, 1887)

1. FEJEZET

A Golgotától a Vatikánig

Péter-Pál nagy ünnepén, június 29-én a világ minden részéből érkeznek fiatalok és öregek, bűnösök és szentek, hogy a római püspököt, Krisztus helytartóját, az apostolok utódját, a világegyház pontifex maximusát, Nyugat pátriárkáját, Vatikán Állam fejét és Isten szolgáinak szolgáját, II. János Pál

pápát felkeressék. A zarándokok némelyike sötét ruhát hord, mások hazájuk színes népviseletét öltik magukra. Turisták is vannak közöttük, de többségük zarándok. Rómába látogatni és részt venni a pápai misén, életük legfőbb vágyának beteljesülése.

Még a reggeli szürkület előtt útra kelnek Róma méhkasának rekeszeiből. Jönnek a Via Veneto fényűző szállodáiból, csendes zárdákból és olcsó panziókból egyaránt.

Rövid útjuk elvezet omladozó villák, reneszánsz paloták mellett, amelyeknek hatalmas vasalt kapui azt a benyomást keltik, mintha tulajdonosaik a gótok és vandálok újabb betörésére készültek volna fel. Csobogó szökőkutak mellett vonulnak el, alig figyelnek Róma 400 templomának bármelyikére, amelyek közül sokat csak az év egyetlen napján nyitnak ki, a templom védőszentjének ünnepén. Áthaladnak a Tiberisen, amely a városnak évszázadokon át szennycsatornája és titkos temetője volt. A Tiberis valószínűleg több emberéletet követelt, mint Kínán kívül bármely más ország folyója; ezrek fulladtak bele egy bizonyos napon. Ezen a reggelen kopottas és barna, akárcsak egy ferences barát csuhája.

A zarándokok végre elérik a Via delle Conciliazionét, amelynek a végén a világ egyik legimpozánsabb látványa tárul a szemük elé. A nyári forróságban a Szent Péter-bazilika kupolája mintha lebegne a levegőben. Nem valamelyik pápa, hanem Michelangelo az, aki tervezte; ő juttatta kifejezésre a világtörténelem legnagyobb intézményének szívós erejét. Ez az intézmény megőrizte az ókor örökségét. A barbár hordáknak új vallást és törvényt adott. Létrehozta Európát, midőn a különböző népekben felkeltette az összetartozás és a küldetés határokon átívelő érzését. Úgy, ahogy Lord Macaulay, a történész több mint egy évszázaddal ezelőtt jól megfogalmazta, midőn a római egyházzal a következőket vetette papírra:

Hatalmas volt és tekintélyes még mielőtt az angolszászok Britannia földjére léptek, mielőtt a franciák a Rajnán átkeltek, amikor még virágzott a görög ékesszólás Anthiochiában, amikor még Mekka templomában bálványokat imádtak. És valószínűleg virágozni fog még akkor is, amikor egy új-zélandi utazó a London-híd egyik leomlott pillérén megállva a Szent Pál-székesegyház romjairól készít majd vázlatot.

Amikor a hívők megérkeznek a Szent Péter térre, amelyet Bernini lenyűgöző oszlopsorai vesznek körül, szemük az Apostoli Palota harmadik emeletének ama ablaka felé fordul, ahonnan a pápa vasárnaponként délben megáldja a tömeget. Közülük csak kevesen tudják, hogy valójában milyen hatalmas ez a palota. Mikor az öregedő XIII. Leó a vatikáni kertben sétálni akart,

dolgozószobájában egy kis székre ültették, majd felemelték és végigvitték a palotát behálózó két kilométer hosszú labirintusszerű folyosókon, a világ legértékesebb műkincseivel teli szobákon és termeken át, majd beszállt lovas kocsijába.

Leó halála után 40 évvel érte a Vatikánt az első légitámadás. Azt a néhány bombát, ami a Vatikánra hullott és a Szent Péter-székesegyházat majdnem eltalálta, véletlenül Nagy-Britanniában gyártották. A II. világháború idején, egy éjszaka sötét leple alatt német repülőgép dobta le a Tobrukban zsákmányolt bombákat, azt a látszatot keltve, hogy a szövetségesek támadást intéztek a legfontosabb katolikus szentély ellen.

Jóllehet a Vatikán alig nagyobb, mint egy golfpálya, a zarándokokat a környezet szépsége azonnal hatalmába keríti. A tér közepén áll a mintegy 440 tonnás és 40 méternél magasabb Caligula-obelisztk. Eredetileg Néró cirkuszának a közepén állott, közel ahhoz a helyhez, ahol Péter apostolt keresztre feszítették. Ez az emlékmű figyelmezteti a zarándokokat arra, hogy szent helyen járnak.

A lépcsősoron felhaladva bejutnak az előcsarnokba. Ez is óriási méretű és történelmi levegőt áraszt. Jobbra nyílik a Szent Kapu (*Porta Santa*), amely zárva van, amikor nincs jubileumi szent év. A középső boltív felett látható *Navicella*, a sajka a Genezáreti-tavon, vagyis Szent Péter törékeny csónakja, amely dacol az idők viharával. Az első Szent Péter-templom lebontása után megmaradt mozaiktöredék Giotto alkotása; ez a XIII. századi művész azzal bővölte el a pápát, hogy szabad kézzel tökéletes kört tudott rajzolni. A középső ajtó előtt egy márványlap látható a templomtér padozatában. Azt a helyet jelöli, ahol Nagy Károly császár 800 karácsonyán III. Leó kezéből térden állva átvette a Szent Római Birodalom koronáját, miután a lépcsőfokokon térden csúszva, s minden egyes lépcsőt megcsókolva haladt fölfelé.

A hívők a nehéz bőrfüggönyt félretolva belépnek a bazilikába. Még borús napokon is a magas ablakokon át sugárzó fény árad. A 15 160 négyzetméteres padozatot színes márványlapok fedik. A templom kupolája 132,5 méter magas és több, mint 42 méter széles. A végében, a főoltár fölött emelkedik a Bernini tervezte, spirál formájú bronzoszlopokból álló baldachin, amely magasabb Róma valamennyi palotájánál.

A korinthuszi oszlopok, amelyek a 46 méter magas tetőívet tartják, az apostoloknak ezen az ünnepén a vértanúkra emlékeztető vörös drapériával vannak bevonva. A szenteltvíz-tartó fürdőkád nagyságú, fölötte a kerubok 180 centiméter magasak.

Jobbra és balra hatalmas szobrok és kápolnák sorakoznak az egész templomban. Michelangelo leghíresebb műve a *Pieta*, amelyet 25 éves korában alkotott és a saját nevével jelzett egyetlen műve, védőüveg mögött látható. Ezután következnek a pápák síremlékei, közülük némelyik alkotójának egész életművét jelenti.

Chateaubriand, a francia író és a nagy forradalom kortársa emlékirataiban azt írja, hogy Rómában több a sírbolt, mint a halott és elképzelte, amint a csontvázak a márvány sírhelyeket váltogatják, ha hűvösebb helyre vágynak, ahogy a beteg kényelmesebb fekhelyet keres magának.

A bal oldali soron látható egy oltár, amely alatt Nagy Leó pápa földi maradványai nyugszanak. Ő egyike a legnagyobb pápáknak, és 688-ban őt temették el elsőként a régi Szent Péter-bazilikában. Vele kezdődött el az a szokás, hogy helyet adnak Isten házában az oltáron kívül másnak is. A Szent Péter-székesegyházban ma több oltár található, mint bármelyik más keresztény templomban. Az apszis emelvényén áll Péter hatalmas trónja, körülötte aranyozott bronzból az egyház négy tanítójának szobra. A díszítés egy közönséges hordszéket takar, amely legalább a II. századból való. Így nyugodtan lehet a világ legrégebbi trónjának nevezni.

A hordszéket utoljára 1867-ben, az apostolok ünnepén vizsgálták meg; ami belőle láthatóvá vált, nem volt egyéb, mint egy ütött-kopott tölgyfa szék, akácfa toldalékokkal és részben fejtetön álló elefántcsont díszítésekkel.

A zarándokok az óramutató járásának irányában haladva újra visszaérnek a templomhajóba, és megállnak Péter híres bronzszobra előtt. Az apostol ünnepnapján a szobrot aranybrokát köpeny fedi és drágakövekkel díszített tiara van a fején. Előre tett jobb lábfejét kifényesítették utódjainak a csókjai. Ez emlékeztet a nem is olyan régi időkre, amikor a pápa a kihallgatások alkalmával lábát egy kis zsámolyra helyezte, hogy a látogatók kényelmesebben megcsókolhassák.

1967. szeptember 26-án VI. Pál pápa úgy érkezett ide az első püspöki szinódus megnyitására, mint egy beteg madár, akinek arcára a halál már rányomta bélyegét. Egy égő gyertyát helyezett a padozatra, és a tömény füstfelhőben lehajolva megcsókolta a szobor lábát. Nagyon sok pápa tette ugyanezt Péter-Pál ünnepén, midőn a főapostolok szentélyében imádkoztak.

A sekrestye-kápolnában a pápai bevonulás már készen áll. János Pál útja a legrövidebb, mert neki csak a palota harmadik emeletén lévő dolgozószobáját kell elhagynia. Mégis úgy tűnik, messzebből érkezik, mint bárki más. Maga mögött hagyja az államügyeket, a Vatikánváros problémáit és felölti

legkedveltebb szerepét, az egyházfőét. Először az egyház minden gondját foglalja imába. Nálánál jobban senki sem tudja, hogy a nagy tömegben, melynek a moráját hallja, nyájának sok elidegenedett tagja is jelen van. A plébánosok püspökeikkel, az apácák főnököikkel szinte állandó konfliktusban élnek, és a világiak is oly hevesen tiltakoznak az egyház bizonyos erkölcsi tanításai ellen, mint még soha azelőtt. Ennyire egyetlen pápát sem ünnepeltek még és egynek sem engedelmeskedtek ilyen kevéssé. Ezekben a szent pillanatokban a pápa minden lelkierejét a világméretű egyház főpásztori feladatai felé fordítja.

A szivárvány minden színét képviselő kísérői — prelátusok, pápai tanácsosok, egyházfejedelmek és a svájci gárda tagjai — még utoljára megigazítják egyenruhájukat, majd a felvonulás rendjében elfoglalják a protokoll által előírt helyüket. VI. Pál pápa betiltotta a színes tollú legyezőket, a katonai felvonulást és a fegyverek szemlélését. De a fegyverek mégis jelen vannak. Minden más pápánál jobban vigyáznak János Pálra az Ufficio Centrale di Vigilanza kék egyenruhás tagjai. Ők alkotják a parányi városállam hatékony biztonsági csapatát. Nemcsak viselik a fegyvert, hanem parancsot kaptak a fegyverek tényleges használatára is, ha a pápa élete veszélybe kerülne. Kabátjuk alatt működnek a walkie-talkie-k, amelyekkel állandóan tartják a kapcsolatot Róma város rendőrségével és a Digos — az olasz antiterrorista csoport — irodájával. Biztonsági nyelven a pápát tiszteletlenül csak „a célpont”-nak nevezik.

Végül a trombiták harsonája közepette a főpásztor végigvonul a templomhajón, s megáldja a tömeget, amely nyakát nyújtogatva akarja látni. A hívők nem figyelnek a fehérbe öltözött püspökökre, a két sorban vonuló bíborosokra, a lila ruhás kanonokokra. Csak a pápát akarják látni, aki fehér sapkácskát visel. Azt az embert akarják látni, aki a majdnem egymilliárd katolikusnak, négyezer püspöknek, négyszázezer papnak és egymillió apácának a vezetője. Jóllehet ujjonganak, térdelnek, tapsolnak, s némelyek ájuldoznak, sőt még az öreg apácák is életükben először feloldódnak gátlásaik alól, mindnyájan érzik, hogy a pápa csak Istenre figyel, akit a Földön ő képvisel és akinek egyedüli felelősséggel tartozik. A pápa nem popsztár, hanem Krisztus földi helytartója és Krisztus után az üdvösség letéteményese.

A tiszteletadás hullámain és a jupiterlámpák fényében a Sixtus-kápolna kórusának halk énekétől kísérve — Tu es Petrus (Te vagy Péter) — a pápa odaér a főoltárhoz.

Kísérete valamivel lejjebb elfoglalja helyét, a biztonsági emberek eltűnnek az oldalkápolnáknak. A pápa most már minden tekintetben egyedül áll ott.

Tulajdonképpen ez volt minden római főpásztornak a helyzete, ámde egyik sem ennyire magányos és sebezhető, mint II. János Pál.

A vatikáni névsor szerint ő a 263. pápa, bár ez a szám nem egészen pontos. Voltak ugyanis idők, amikor több pápa is volt egyszerre és senki sem tudta, melyik a törvényes. 1073-ban tiltotta meg a katolikusoknak VII. Gergely pápa azt, hogy Róma püspökén kívül mást is pápának nevezzenek. Ezt megelőzően sok püspököt hízelkedve „papának”, pápának szólítottak. Maga a „Róma püspöke” cím is olyan méltóságot jelöl, amely korábban nem létezett. A parányi ókeresztény gyülekezet vezetője vagy felügyelője semmiképpen sem lehetett hatalommal és bírói tiszttel felruházott modern püspök. Sok más tisztázatlan kérdés is felmerül ezzel kapcsolatban.

Például: mennyi időt töltött Péter apostol Rómában? A IV. század végéről származó híradás szerint 25 esztendőt, bár ennek az állításnak nincs semmi történeti alapja. Ismeretes, hogy Pál apostol 58-ban egyéb levelei mellett a rómaiakhoz is írt egy levelet. Ebben egész családokat köszöntött, 29 személyt név szerint is megemlítve. Péternek azonban nem küldött üdvözetet. Ami meglepő mulasztás lett volna, ha Péter ott tartózkodott és Róma püspöke volt. Ezenkívül az egyháztörténet-írás atyjának tekintett cezareai Euszébiosz 300 körül ezt írta: „Péter hirdette az ígét a zsidóknak egész Ponthuszban, Galatiában, Bithüniában és Kappadokiában, majd midőn Rómában tartózkodott, keresztre feszítették.” Ma már azt állítják a történészek, hogy Péter csupán három vagy négy évet töltött Rómában. Annak azonban nincs nyoma, hogy az ottani gyülekezetet vezette volna. Ez nem történhetett automatikusan. Péter apostol Jézus halála után Jeruzsálemben sem lett püspök, hanem Jakab apostol, az Úr testvére töltötte be ezt a tiszteletet. Ehhez járul még egy további meglepő tény: a római püspökök legrégibb listáján nem szerepel Péter neve. Irenaeus — 178-200 között lyoni püspök, Polükarposz szmirnai püspök tanítványa, aki pedig a maga idejében János apostol tanítványa volt — feljegyezte valamennyi római püspök nevét Eleutheriusig, aki a tizenkettedik volt (ha Pétert nem számítjuk). Irenaeus az első római püspökként nem Pétert, nem Pált, hanem Linust említi. A 270-ből származó Apostoli Konstitúció szerint is Linus volt ez első római püspök, akit Pál apostol nevezett ki. Őt követte Kelemen, aki viszont Péter választottja volt. Ez a titok megfeythetetlen marad. Euszébiosz egyetlen írásában sem szól Péterről mint római püspökről.

Mi ennek a magyarázata? Valószínűleg az őskeresztény írók szemében az apostolok külön osztálynak számítottak. Nem tartoztak egyetlen gyülekezethez sem, még azokhoz sem, amelyeket ők maguk „plántáltak”, azaz alapítottak, miként Pál egész Kis-Ázsiában tette. Az apostolok az egész egyház szolgálói

voltak. Az apostolság nem tette lehetővé, hogy egyetlen helyen legyenek püspökök. Péter az egész egyház apostola maradt, Jeruzsálemben, Anthiochiában és más helyeken végzett nagy jelentőségű munkája ellenére.

Az egyház hittételt csinált abból, hogy a pápák mint római püspökök, Péter utódai. Ámde Péter sohasem viselte ezt a címet. Csak évszázadokkal halála után ruházták fel vele. Természetesen rendkívül nagy tekintéllyel bírhatott a római zsidó-keresztény gyülekezetben, de Pálnak római polgárjoga volt, míg Péter külföldinek számított. Közel kétezer évvel később egy másik külföldi, egy távoli ország fia ül Péter székében, midőn Palestrina egyik motettájának dallamai töltik be a kupolát.

Immár több mint tíz esztendeje annak, hogy a krakkói Karol Wojtyla főpásztor lett, I. János Pál 33 napos pontificatusa után. Amikor Albino Luciani a pápaválasztást követően a Szent Péter-székesegyház erkélyére kilépett, többet mosolygott néhány pillanat alatt, mint elődje VI. Pál 15 éven át. Majd prófétaként, anélkül, hogy a tömeghez egyetlen szót is szólt volna, visszavonult a Vatikán homályába.

Egy római tréfa szerint a legrégibb, leghatalmasabb és legtitkosabb intézmény a Vatikánban a „pletykák terjesztésének szent kongregációja”. Ki hisz el valamit a szent városban, amiről nem sutognak? Futótűzként terjedt el a híresztelés, hogy I. János Pált megmérgezték. Időről időre lábra kapnak ilyen hírek, ha a pápa hirtelen megbetegszik, vagy meghal. A legtöbb ilyen híresztelés alaptalan — de nem mindegyik az.

1304. július 27-én, kilenc hónappal trónra lépése után XI. Benedek Perugiában járt; egy fiatalember Szent Petronilla rendjének apácaruhájába öltözve ezüsttálcán fűgével kínálta meg. „A főnöknő ajándéka” — suttogta tisztelettel a „nővér”. Benedek pápáról mindenki tudta, hogy nagyon szereti a fűgét. Néhány nap múltán azonban eltemették.

Igaz-e a híresztelés vagy nem, annyi bizonyos, hogy a pápák alkalmaznak borkóstolókat és a fűgét megvizsgáltatják. De II. János Pál elődje esetében hol a bizonyíték? Boncolás tisztázhatta volna az ügyet. Lehet, hogy meg is történt, bár ezt cáfolják. A Vatikán az ilyen kérdésekben állig begombolkozik.

Luciani váratlan halála után a konklávé 1978-ban Karol Wojtylát választotta meg. Hivatalba lépésekor fiatalabbnak nézett ki 58 évesnél. Most viszont idősebbnek látszik 71 évesnél. Vállai görnyedtebbek, soványabb lett és nyakizmai megfeszülnek. Szemei beszűkültek, árulkodván szláv eredetéről. Haja is ritkább a sapkácska alatt, fülei pedig éppolyan feltűnőek, mint gyermekkorában. Sok minden hozzájárult ahhoz, hogy megöregedjen. Többek

között a fárasztó utazások. Az 1981. május 13-án elkövetett merénylet után és az operáció során három liter vért kellett kapnia. A papírtömeg, amely naponként tornyosul íróasztalán, szintén nehéz munkával jár, bár azt mondják, hogy ez azért van, „hogya a pápát a nehézségektől megkíméljék” — egyik tanácsadója szerint. És a Kúria. A pápa és a Kúria tisztviselői a legjobb esetben is csak kényelmetlen alkalmazkodásban élnek egymással. János Pálban olyan főpapot kaptak, akinek kezdetben halvány fogalma sem volt a Kúria praktikáiról.

A suttogások - újra csak a leghatalmasabb kongregáció — eljutnak a pápa lakosztályáig. Az a néhány liberális főpap, aki túlélte a változásokat, nem szereti a pápát hajthatatlansága és makacssága miatt. Környezetének konzervatív tagjai szintén bírálják. Szerintük János Pál szinte eretnekséget követ el; eloszlatta a pápaságot körülvevő titkokat, a mítoszt. A tv képernyőjén sombrero-t viselő „show-business” pápa jelenik meg, a fiatalokkal kezét ráz, a rockzenére billeg és a déli féltekén meglepődött koalamackót ölelget. A konzervatívok ezért azt kérdezik, miért nem marad a Vatikánban mint titokzatos, tiszteletet árasztó személy, amiként az öreg XIII. Leó tette, aki bölcsen egy ablakon keresztül szemlélte a világot — mégpedig zárt ablakon keresztül, teszik hozzá. Nem úgy, mint a „kriptokommunista” XXIII. János, aki kitérte ezt az ablakot és beengedte a forgószelet.

A pápa az ilyen szóbeszédiken felülemelkedik. Szemét becsukja, amikor egész nyájáért imádkozik. Nemcsak a Szent Péter-székesegyházban jelenlévőkért, hanem az egész világon élőkért. Meg van arról győződve, hogy csak az ő szava, Péter szava, Krisztus szava elég erős ahhoz, hogy a modern világot a halál örvényébe taszító, a bibliabeli gádarai megszállottéhoz hasonlatos rohanástól visszatartsa. Felháborodik a meg nem született életek iránti hidegvérű közömbösség láttán, aggódik, mert a szüzesség immár szégyenletes szóvá lett, mert a homoszexualitás nemcsak törvényes, hanem romantikus dolog kezd lenni. Attól tart, hogy a papok és apácák sem veszik már komolyan fogadalmukat.

Miközben a mise során a diakónus az evangéliumot olvassa, a pápa tudja, hogy ő az a kőszikla, amelynek szilárdnak kell maradnia. Meg van győződve arról, hogy a tévedéseket helyre lehet hozni, a rossz irányzatokat meg lehet változtatni, ha az ő hite szilárd marad.

Tekintete elborul, fájdalom lopakodik szája szögletébe. Ezekben a napokban (1988) arca sokszor szomorú, még akkor is, amikor mosolyog, és ez egyre ritkábban történik. Mintha hazájának, Lengyelországnak gyásza átjárná az ő

lelkét is. Minden egyes mise mementójakor megemlékezik szülőföldje élőiről és halottairól.

Mivel lengyelnek született, sohasem gondolt arra, hogy pápa lesz. Még akkor sem, amikor 1964-ben bíborossá nevezték ki, vagy amikor VI. Pál 1976-ban őt jelölte ki, hogy a pápai udvar számára a böjti lelkigyakorlatokat vezesse. Lengyel pápa? — ez ellentmond a történelmi gyakorlatnak. Négy és fél évszázada immár a pápaság gyakorlatilag az olasz nemzeten belül maradt. Ama böjti lelkigyakorlaton Karol Wojtyła meggyóntatta Pál pápát is, és biztosan megtett mindent, hogy lelkileg erősítse. De hogyan képzelhette volna, hogy nemsokára ő celebrálja majd a nagymisést főpásztorként a Szent Péter-dómban? Származását tekintve ipari munkás bányász, amatőr színész, a német hódítókkal szembeforduló ellenálló, később a kommunizmus ellenfele, s időnként költő. Az egyik költeménye — *A fegyvergyári munkás* — így kezdődik: „A világ sorsát én befolyásolni nem tudom”. A hívők ellenben, akik a misére eljöttek és most ott állnak előtte, azt gondolják, hogy ő gyakorolhatja a legjobb hatást a világra. Erkölcsi integritása sugárzik. Olyan ember ő, aki nem megvásárolható. Thomas Beckett méretű egyházfejedelem, aki inkább meghal, semhogy az egyház érdekét csorbítani hagyja. Mialatt az oltár elé lép, hogy a misét elkezdje, megjelenése emelkedettséget sugároz.

János Pál az utolsó abszolút uralkodó. A Szent Péter-dómban jelenlévő katolikusok, akik csendben figyelnek, nem is akarják, hogy ez másként legyen. Ő a legfőbb orákulum, az egyház ura, Krisztus helytartója. Számukra ő a csalatkozhatatlan, aki nem sokban különbözik az istenségtől. Számukra vigasztaló tudni, hogy rajta keresztül Isten szól hozzájuk különös módon, eltérően minden más vallástól, a zsidóktól, hinduktól, protestánsoktól, buddhistáktól. A katolikusok lelki életének fő forrása ő, mert az egyház fejeként összeköti őket Istennel és az egyházzal. Sokan úgy vélik — jóllehet tévesen —, hogy hitük tőle ered és a püspökök tőle kapják hatalmukat. Az ünnepi misére a Szent Péter-székesegyházba sok, már nem hívő katolikus is azért jön el, mert úgy véli, hogy II. János Pál a legerősebb ellenfele a keleti ateista kommunizmusnak. Éppúgy, mint az elvilágiasodott Nyugat nagymértékben elterjedt, finomabb formájú ateizmusának.

Halkan, de mégis érthetően mondja a pápa a mise szövegét. Minden mozdulata megfelel az előírásoknak, mert tudja, ha ő eltér azoktól, a papok saját változatukat fogják alkalmazni mindenütt. Ezalatt a bazilikában összesereglett hívők azt kérdezik magukban; miként gondolkodhat János Pál önmagáról? Bizonyos tekintetben nem nehéz erre következtetni. Utazásai, számtalan beszéde folytán — a II. Vatikáni Zsinat ellenére, vagy éppen a zsinat miatt —

világos számára, hogy a Szent Péter-székesegyházban megjelent tömeg nem tükrözi az egyház teljes valóságát. Midőn az élőkre emlékezik, szerte a világon élő nyájára, imádságát az a szomorú és leverő statisztika is befolyásolja, amely íróasztalán tornyosul.

Első nagy gondja a papság. 1971-ben a sajtóban kiszivárgott annak a tanulmánynak a híre, amit a Hittani Kongregáció megbízásából készítettek el. Ez kimutatja, hogy 1963 és 1969 között több, mint nyolcezer pap kérte fogadalma alóli felmentését. További háromezer diszpenzáció nélkül lépett ki. E tanulmány azt jósolta, hogy a következő öt esztendőben további húszezer pap fordít majd hátat hivatásának. Azóta a becslés túl óvatosnak bizonyult.

Legrosszabb a helyzet azokban az országokban, ahonnan a pápák azelőtt a legbuzgóbb misszionáriusait nyerték. Hollandia például korábban évente háromszáz papot szentelt. Időközben a papszentelés ebben az országban olyan ritka lett, mint a hegyek. Írországból 1987 végéig hatezer pap működött és több mint ezer kilépett. Az Egyesült Államokban a kiugrott papok száma tizenhétézer. A szolgálatban maradottak átlagos életkora igen magas (54 év). A jövő is elég komor. Az utolsó 20 évben a kispapok száma az Egyesült Államokban 50 000-ről 12 000-re esett vissza.

A pápa imádkozik a világiakért is, akikkel szintén sok a gondja. Fohászkodik azokért, akik a misén jelen vannak és mindazokért az egész világon, akik immár nyíltan engedetlenek. 1987 szeptemberében tett amerikai látogatása előtt bizonyára olvasta a *Time* magazin körkérdéseinek eredményét. Ebből kiviláglott, hogy a katolikusok 93%-a úgy véli, „lehet másként gondolkodni, mint a pápa, mégis jó katolikusnak maradni”. Még az ugyanebben az időpontban Írországból végzett vizsgálat is azt mutatta, hogy minden három fiatalból csak egy osztja a pápa véleményét a fogamzásgátlással kapcsolatban. A jelek egy napóleoni visszavonulásban lévő világközösség képére utalnak. Az egyház még mindig tanít, de egyre kevesebb ember hallgat rá.

A mise a főpásztornak felszabadulást jelent hivatali gondjai és terhei alól. De bizonyos mértékben tovább fokozza gondjait. Rá kell hagyatkoznia Jézusra, akinek áldozatát megismételni készül. Mialatt az Úr-felmutatás következik, János Pál gondolatai talán visszatérnek gyermekkorához Wardowicébe, amikor ministránsként megtanulta a mise latin válaszait. Azokban az időkben a pápa szava a katolicizmus szava volt. Bizonyára elcsüggeszti, hogy most, amikor ő pápa, sok fontos dologban *kisebbségbe* került.

Ezért a pápai misén nem csak a flamingóként csillogó bíborosokat látja maga körül, vagy az olyan egyházfejedelmeket, mint a hófehér hajú müncheni Ratzinger, aki 1982 óta a Hittani Kongregáció prefektusa — e hivatal azelőtt a

szent inkvizíció nevet viselte. A pápa vak a különböző rendű és rangú prelátusok vörös és lila ruházatának színáradata iránt. Nem törekszik arra sem, hogy a zsúfoltságig megtelt karzatokra nézzen, ahol a nagykövetek, obskurus királyi fenségek és még kéteőbb hercegek és hercegnők arannyal és gyémánttal díszített ruháikban feszítenek.

Ő nem lát most senkit, mások csak őt látják.

„Ez az én testem” — a pápa e szavakat ma is éppen olyan nagy áhítattal ejti ki, mint 40 évvel ezelőtt, midőn első miséjét mondotta. „Ez az én vérem.” Most nem Krisztus helytartója az áhítatos gyülekezet figyelmének fókusza, hanem Krisztus maga. Ugyanaz történik minden mise alkalmával, folyják az bár a legegyszerűbb falusi templomban vagy egy szép bazilikában, miként most a Szent Péter-dómban. Jézus Krisztus - Úr; a pápa képviseli őt és tanításainak erejét a mai világon. Vajon nincs-e az összegyűlteknél igazuk, ha a pápát a világ legszabadabb és legszuverénebb emberének tartják?

A valóságban pedig a pápa fogoly.

Az abszolutizmus első következménye abban jelentkezik, hogy azok, akik a hatalom forrásához közel kerülnek, ugyanazt a levegőt szívják, amit az uralkodó. A pápa esetében ezek az arcnélküli férfiak, az aktatologatók, a tollnokok, sötét hivatalaikban a Vatikánon belül és kívül gondoskodnak arról, hogy a pápáról alkotott kép olyan legyen, amelyet ők akarnak. Gondosan kiválogatott információkkal látják el, mindent eltitkolnak előle, ami rájuk nézve káros lehetne. Ők a pápa első börtönőrei.

Az 1962-1965 között tartott II. Vatikáni Zsinat liberalizálni akarta a római egyházat. Ámde alig fejeződött be a zsinat, az öreg bürokraták kezükbe vették a dolgokat és azóta is kezükben tartják, a liberális határozatokat antiliberális szellemben értelmezve.

Az I. Vatikáni Zsinat, amelyet IX. Pius 1869-ben hívott össze, hogy önmagát csalatkozhatatlannak nyilváníttassa, megtagadta, hogy a Kúria által előkészített dekrétumokat megvitassa. A püspökök kijelentették, hogy a tervezetek nem az egyház véleményét juttatták kifejezésre, hanem egy elfogult teológiai iskoláét. Végül mégis mindig a bürokraták győznek. Ők maradnak a Vatikánban, míg a liberálisok hazautaznak. A Kúria tagjai közül sokan részt vesznek a mostani misén is. Ők mindig gyűlölték a zsinatokat, mert csalatkozhatatlanságukat látták veszélyeztetve. Miként egy megyéspüspök nemrégén kijelentette: „A Kúria egy állandóan ülésező zsinat.”

Minden látszólagos ereje ellenére János Pál is aláír olyan dokumentumokat, amelyeket a Hittani Kongregáció prelátusai vagy az államtitkárság készít elő.

Egy valaki például elhiteti vele, hogy egy bizonyos püspök Észak-Amerikában nem egészen ortodox a Kúria felfogása szerint. Nem lenne-e tanácsos megfigyelés alá vonni?

Azután terjedelmes dossziék vannak a Hittani Kongregációban olyan teológusokról, mint a töbingeni Küng, a washingtoni Curran és sok más tehetséges klerikus. Miként vélekedik ez a plébános, meg az a kanonok Krisztusról, Máriáról, a rendszeres gyónásról? Engedékeny volt-e valamikor a fogamzásgátlás kérdésében? Részt vett-e egy atombomba-ellenes tüntetésen? Szimpatizál-e Marxszal? Így aztán jó néhány jobb sorsra érdemes teológust egyetlen megjegyzéssel hosszú időre félretesznek. A Kúria mérgeit a füleken keresztül adják be. (Miként a Hamletben.) Mondhatná valaki, hogy a pápával is csak az történik, ami minden más államférfival, akit hivatalnokai serege tart fogva. Csakhogy a pápát a láthatatlan megfigyelők egész hada tartja szemmel.

A pápa minden más államférfinál inkább foglya a múltnak is. Ennek jeleit a gyülekezet a pápa ruházatán szemlélheti; ott van a mitra, a pallium és a halászgyűrű. Ámde nem csak a bazilika híres ereklyéi vagy ruházatának egyes részei mutatják, hogy a pápa a történelem foglya. A legerősebb kötelék lelki természetű.

A pápa sohasem szólhat anélkül, hogy figyelembe ne venné, mit mondtak elődei az azonos vagy rokon témáról. Minden pápai enciklikában egy bibliai idézetnek legalább egy tucat korábbi pápáktól vett idézet felel meg. Minden pápa a visszapillantó tükör szerint vezet. Egy régóta halott múlt, amit gyakran hagyománynak neveznek, szabja meg a jövőbe vezető utat. Egyetlen halott pápa hatalmasabb, mint ezer élő püspök.

„*Pax vobiscum*” — mondja a pápa. „Békesség néktek.” A hívek átölelik egymást és továbbadják a békesség jelét. Mégsem mindig a béke embere az, aki a családkozzhatatlan hivatal terhét hordozza. A kardot is viselnie kell. Nem engedheti meg magának ugyanis, hogy irgalmasságból csak egyszer is a legkisebb tanbeli vagy erkölcsi tévedést elkövesse, vagy megkockáztassa. Figyelnie kell arra, hogy két vagy tíz évszázaddal előtte élt pápáknak ellent ne mondjon. Nem csoda, ha a Kúria nem tudja mindig elválasztani az újszerűt az eredetitől.

János Pál pápa áhítatosan behunyt szemekkel veszi magához Krisztus testét és véré. A bazilikában mindenütt papok jelennek meg miseruhában és stólával, hogy kiszolgáltassák a szent kommuniót, a hívőknek odanyújtsák Krisztus testét. Az egyház neve is ez: Krisztus teste. Az úrvacsora vételével a hívők egyesülnek a megfeszített és feltámadott Úrral és keresztény testvéreikkel is, az

élőkkel és a holtakkal egyaránt. A parányi ostya sacramentumként az egész egyház történelmével kapcsolja össze őket.

Ez a történelem jó és rossz volt egyszerre, telve hősies tettekkel és szégyenletes bűnökkel. A pápa maga is foglya ezeknek a vétkeknek. Tudja, hogy az egyház felelős volt a zsidóüldözésért, az inkvizícióért, az eretnekek ezreinek elpusztításáért és a kínzásnak — mint a bírói igazság felderítése eszközének - Európában történt bevezetéséért. Azonban nagyon óvatosnak kell lennie. Azok a tanok ugyanis, amelyek e szörnyűségekért felelősek, még ma is a pápaság alappilléreit képezik. A módszerek változhattak ugyan, de a cél ugyanaz maradt. Az egész világnak el kell fogadnia Krisztust és az ő egyházát. A pápa vezetésével és legfőbb irányításával a katolikus egyház birtokában van az igazság teljességének, amelyet legjobb esetben is csak megközelítenek a többi vallások.

János Pál imádkozik, mialatt az úrvacsorát kiosztják. Nem akarja, hogy bárki azt gondolja, az irgalmasság összeegyeztethetetlen az igazság iránti szilárdsággal. A tévtanok számára a szabadságot nem tartja lehetségesnek. Hogyan lehetne joga bárkinek azt igazságként terjeszteni, amit az egyház tévesnek és erkölcstelennek tart? Miként minden pápa, úgy ő is magától értetődőnek tartja, hogy ahol az egyház erős, ott hatalmát arra is fel kell használnia, hogy megtiltsa, amit elítél.

IX. Pius, akit ugyanebben a bazilikában csatatkozhatatlannak nyilvánítottak, e tekintetben teljesen világos álláspontot képviselt. A londoni külügyminisztérium levéltárában található egy 1865. február 15-i keltezésű „bizalmas” levél. Odo Russelltől, a brit kormány akkori vatikáni képviselőjétől származik. Arról számol be, amit a pápa mondott neki egy kihallgatás alkalmával: „Azt a lelkiismereti szabadságot és türelmet, amit én itt (Rómában) elítélek, Angliában és más államokban viszont igénylem a katolikus egyház számára.” IX. Pius előtt egyetlen politikai cél lebegett: az egyház számára hátrányos vagy előnyös-e az a szabadság, amelyet másoktól megtagad, de amelyet a maga számára követel?

Miként a jelenlegi pápa, úgy IX. Pius is meg volt arról győződve, hogy az egyház évszázadokon át meg tudta őrizni változatlanul tanításait. A Szent Péter-dómban összegyűlt hívők osztják ezt a meggyőződést és úgy vélik, hogy a pápaság intézménye a biztosító e csodával határos folyamatosságnak. Valójában azonban az egyház maga változtatta meg, és pedig gyökeresen tanításait olyan fontos kérdésekben, mint a szexualitás, a pénz és az üdvösség.

Vegyünk két érdekes példát!

Minden pápa, a XIX. századbelieket is beleértve, elítélte a pénzkölcsönzést kísérő kamatszedést. Nem számított, hogy a kamat magas volt vagy alacsony, hogy a kölcsönt egy szegény paraszt vagy egy császár vette fel. Évszázaddal azután, hogy a paraszti életközösségek felbomlottak, a kamatszedés elítéléséhez az egyház ragaszkodott, és meglepő módon ezt a tiltást soha nem oldotta fel hivatalosan. Manapság pedig a Vatikánnak saját bankja van, amelyet még XII. Pius alapított 1942-ben, s amely nem is olyan régen egy szörnyű pénzügyi botrány középpontjába került.

A gyökeres változás egy másik példája arra a katolikus tanításra vonatkozik, amely szerint „nincsen üdvösség az egyházon kívül”. Ennek első megfogalmazása minden nem megkereszteltet, zsidót és hitetlent kirekesztett az üdvösségből. Még keresztény szülőknek olyan csecsemőit is, akik a keresztség kiszolgáltatása előtt meghaltak. János Pál még ma is azt tanítja, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség, ámde az „egyház” és az „üdvösség” szavakat olyan tágan értelmezi, hogy minden jóakarátú ember, még az ateista is részesülhet az üdvösségben. E nyelvészeti fogásnak köszönhetően a katolikusok nem veszik észre, hogy a hagyományos tanítást a feje tetejére állították. A változtatás nyilvános bevallása túlságosan sok múltbéli hibáról rántaná le a leplet. Ezért, mint minden tekintélyelvű intézmény, az egyház vonakodik bevallani, hogy valami fontos dologban változtatott, még akkor is, ha ez a változás jobbítást jelent.

Eltekintve e példáktól, elég lesz csak arra utalni, hogy a II. Vatikáni Zsinat minden határozatát az I. Vatikáni Zsinat eretnekségnek nyilvánította volna. Az egyik korszak ortodoxiája nem azonos egy másik korszak ortodoxiájával.

Egy csalatkozhatatlan intézmény legnagyobb hátránya az, hogy nem cáfolhat meg egyetlen korábbi álláspontot sem, nem tagadhat meg korábbi tanítást, nem vonhat vissza erkölcsi döntést, még akkor sem, ha az új felismerések a gyökeres változtatást igazolják.

A bazilikában összegyűlt hívőket mindez egyáltalán nem zavarja. Ők hisznek abban, hogy János Pál csalatkozhatatlan és bár most nem gondolnak erre, ez mégis meghatározza iránta érzett szeretetüket és ragaszkodásukat. Miközben az áldozás után a pápa imádkozik, a hit szemével látják őt, amint az oltárnál áll.

Az oltárt, ahol most misézik a pápa, egy ovális tér veszi körül. Ennek a neve: konfesszió, vagyis a vértanúk sírja. Ma is, mint minden nap kilencvenhárom mécsszerű lámpa világítja meg. A térség falait és oldalát jáspis, achát és porfir fedi. A szentek közül Domokos és Loyolai Ignác, a császárok közül Nagy Károly és Rótszakállú- Frigyes térdeltek itt egykoron a pápa iránti tiszteletüket ekként nyilvánítva ki. János Pál lábai alatt van Péter sírja; földi

maradványai nemcsak a hatalmas bazilikát szentelik meg, hanem a római püspöki székből ülő mostani utódját is.

A jelenlévők közül senki sem kételkedik abban, hogy Péter apostol sírja a nevét viselő templom alatt van. De valóban így van-e?

A katolikus egyház dogmatikus marad akkor is, amikor a kételynek vagy a fenntartásoknak helye lenne. Valóban azt a kérdést, hogy hol van Péter sírja, nem könnyű megválaszolni.

Péter halála után az első időkben csontjait többször is biztos helyre vitték. A nehézségek elmúltával a holttestét visszahelyezték oda, ahol Péter életében kereszthalálával bizonyosságot tett. Majd egy kis imatermet emeltek sírja fölé; ezt követően a IV. században ide épült Nagy Konstantin bazilikája, amely 110 esztendőn át fennmaradt.

Az apostolok ünnepén a székesegyházban megjelent hívők közül csak kevesen tudják: több mint ezer esztendővel ezelőtt határozták el, hogy Péter és Pál koponyáit elválasztják a test többi részétől. Ezeket a koponyákat azóta is a lateráni Szent János-templomban őrzik, amely a tulajdonképpeni pápai katedrális és a kereszténység anyaegháza. A lateráni bazilikát is Konstantin császár építtette a lateráni palota mellé, amelyet azután a római püspökök rendelkezésére bocsátott.

Az ősi római törvények és a katolikus teológia kánonjai szerint Péter sírja nem a Szent Péter-dómban van, hanem Páléval együtt a lateráni bazilikában. Az ősi szemlélet azt tartja, hogy ahol a fej, ott a sír. Máig az a lekipásztori gyakorlat, hogy a fej a holttest legfontosabb része. A lefejezettek vagy a szörnyethaltak esetében is a fejet kenik meg szent olajjal.

Volt azonban egy alkalom, amikor Péter koponyáját visszatették a törzséhez. 1241-ben II. Frigyes császár hadsereggel vonult Róma ellen. A polgároknak elégük volt a pápaságból és már előkészületeket tettek a városkapuk megnyitására, hogy a támadókat beengedjék. IX. Gergely pápa már közel állt ugyan a halálhoz, mégis az jutott az eszébe, hogy a két nagy apostol koponyáját a lateráni bazilikából a Szent Péter-székesegyházba egy processzió keretében átvitesse. Ez hatott.

A római polgárok előtt világos lett, hogy nemcsak hagyományukat veszítik el, hanem a legfontosabb bevételi forrásukat is; összefogtak és a veszély elhárult.

1370-ben V. Orbán pápa az apostolok koponyáit egy drágakövekkel díszített ereklyetartóba helyeztette. Ez viszont egy további dráma előjátéka lett. 1438-ban egy gazdag velencei polgár a halálán volt. Orvosokban többé már nem

reménykedett, ezért Péter és Pál apostolhoz imádkozott; megfogadta, ha meggyógyul, ereklyéiket nagyon értékes drágagyönggyel fogja felékesíteni. Meggyógyult és tartotta a szavát. Kis idő múltán azonban kiderült, hogy az ereklyetartóról eltűnt egy tucat drágagyöngy; két 47 és 48 karátos rubin, egy zafír és három nagy gyémánt. A velencei gyöngyöket is ellopták, éppen Péter-Pál ünnepén, amikor az ereklyék ki voltak állítva. A bűnösöket hamarosan megtalálták, a gazdag velencei polgár két unokaöccse bevallotta, hogy a lopott drágaköveket nagybátyjuk házában rejtették el.

A bűnösök a népharag céltáblái lettek Rómában: A karnevál csúcspontján a lateráni Szent János téren a fiatalemberek jobb kezét levágták, majd elégették őket. Nagybátyjukat mint orgazdát enyhébb büntetéssel sújtották; vörösre izzasztott fogókkal csipkedték, majd felakasztották.

1799-ben Napóleon katonái lopták el az ereklyetartókat. A drágaköveket és a gyöngyöket magukhoz vették, az ereklyéket azonban hátrahagyták. Amikor ezeket megtalálták, az eredeti pecsétek még érintetlenek voltak. Az ereklyecsontokból azonban semmi egyéb nem maradt, mint a hátgerinc egy darabja, egy állcsont néhány foggal és a koponyacsont egy része. Új arany ereklyetartókat csináltattak és a szent csontok immár a lateráni bazilika pápai oltára feletti szentélyben nyugszanak. Ott van tehát mindkét apostol eltemetve. Mivel a lateráni bazilika „a világ és a város minden templomának édesanyja és feje”, a pápának ott illett volna Péter-Pál ünnepén misét mondani.

Annak azonban külön oka van, hogy miért nem ezt tette.

A pápa Péter földi maradványai felett misézett. 70 méter magasságban a feje felett viszont olvashatók azok az igék, amelyek sokkal fontosabbak számára, mint Péter földi maradványai; az Úr Jézus szavai ezek. Az egész kupolát átívelő másfél méteres betűkből áll ott a világ leghíresebb szójátéka: *„Te Péter vagy, s ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat és a pokol kapui sem vesznek rajta diadalmat.”* A tudósok szerint ez a szójáték eredetileg arámi nyelven tökéletesen hangzott: a Péter név és a kőszikla arámul egyaránt kepha. Ez az a szöveg, amely János Pál egész gondolatvilágának hátterét képezi. Nyilván senki sem kételkedik abban, hogy alázatos lélekkel nagyon gyakran elmélkedik ezeken a szavakon. Ez a szöveg az oka annak, hogy a pápák Péter-Pál ünnepét szívesebben ünneplik a Szent Péter-székesegyházban, és nem a közeli lateráni bazilikában. Mivel a római főpásztorok nem azt igénylik, hogy Péter és Pál utódai, hanem azt, hogy egyedül Péter utódai. Az Újszövetség Pétert úgy emlegeti, mint a zsidók apostolát, Pált pedig, mint a pogányokét. Mégis: Péter a pápa szemében Pál apostol előljárója volt; Péternek hatalma volt Pál és a többi apostolok felett. Ezt a hatalmat Péter magától az Úr Jézustól

kapta, amaz ígéken át, amelyek a kupolán olvashatók. Ezt a legfőbb tekintélyt örökölte János Pál is. Miért nem következtesek a protestánsok? — kérdezi a pápa. Jézus, az Isten fia Péternek adta az egyház feletti hatalmat és e hatalomnak állandó hivatalként kell az egyházban maradnia. Jelenleg ezt a hivatalt II. János Pál tölti be.

Van azonban e bibliai ígéknek egy másik értelmezése, amely hitelesebb, mint azt sok katolikus gondolja. Megdöbbenő lehet számukra azt hallani, hogy a nagy egyházatyák nem láttak semmi összefüggést e híres ígék és a pápaság között. Közülük egyetlen egy sem értette senki másra, mint Péterre a „Te vagy Péter” szavakat. A nagy egyházatyák egymásután elemezték ezeket az ígéket; Küprianosz, Origenész, Kürelliosz, Hilariosz, Jeromos, Ambrosius, Augustinus. Nem lehet mondani, hogy ők protestánsok voltak. Ámde közülük egyik sem nevezi a római püspököt kősziklának; sem nem vonatkoztatja a kulcsokkal kapcsolatos ígéket őreá. Ez éppoly érthetetlen a katolikusok számára, mintha valaki azt állítaná, hogy az egyházatyák nem hittek a Szentlélekben vagy a feltámadásban. A nagyszerű szójáték tehát kizárólag csak Péterre vonatkozott.

De a meglepetéseknek itt még nincs vége. Az egyházatyák számára Péter apostolnak a hite, vagy az Úr Jézus, akiben Péter hitt — *a kőszikla*, s nem maga Péter. Valamennyi nagy zsinat, a IV. századbéli niceaitól a XV. században tartott konstanzi zsinatig mind egyetértett abban, hogy Jézus Krisztus az egyháznak az egyetlen fundamentuma, azaz ő a kőszikla, amelyre az egyház felépül.

Talán ez az oka annak, amiért egyetlen egyházatya sem szól Péter hatalmának az utódaira való átörökléséről. Közülük egyetlen egy sem említi — mint a mai katolikus egyházi dokumentumok — a „nagy örökséget”. Nem találni náluk utalást az állandó „péteri hivatalra”. Amikor az egyházatyák a hivatalról szólnak, általában a püspökséget értik ez alatt. Tehát valamennyi püspök valamennyi apostolnak az utóda.

Az evangéliumok további fontos részeinek elemzése ugyanerre az eredményre vezet. Jézus ezt mondta Péternek: „Imádkoztam érted, hogy el ne fogyatkozzék a Te hited: Te azért idővel megtérvén, a Te atyádfiait erősítsed.” Ezek az ígék kizárólag Péter személyére vonatkoznak. A mintegy 18 egyházatya közül, akik kommentárral látták el ezeket az ígéket, egyiknek sem jutott eszébe, hogy ez a mondás ígéretet tartalmaz „Péter utódai” számára. Péter apostolnak mint személynek nem volt utóda.

De mi lesz azokkal az ígéretekkel, amelyeket állítólag Péteren keresztül az ő utódai, a pápák örökölték? Vagy a pápák a csalatkozhatatlanságot és a világméretű hatalmi igényt nem Pétertől örökölték? A csalatkozhatatlanság első problémája abban jelentkezik, hogy Péter apostol az Újszövetség tanúsága

szerint egyértelműen óriási hibákat követett el Jézus halála előtt éppúgy, mint a halála után. Például, amikor Jézus a kereszthalál előtt Jeruzsálembe indult, Péter ez ellen olyan hevesen tiltakozott, hogy Jézus őt az útjában álló sátnak nevezte. Némely katolikus teológusok azt javasolták, hogy „a távozz tőlem sátán” szavakat tegyék hozzá a Michelangelo kupolájára írt, Péterre vonatkozó szöveghez. Jézus feltámadása után Péter egy másik nagy hibát is elkövetett. Az eretnesség szó nem lenne szokatlan kifejezés erre. Gratianus, a történelem legnagyobb egyházjogásza 1150-ben ezt írta: *„Péter a nemzsidókat arra kényszerítette, hogy zsidókként éljenek és az Evangélium igazságától eltérjenek”*.

Ami pedig a világméretű hatalmi igényt illeti, vajon Péter, amikor Anthiochiában vagy Rómában prédikált a kicsi gyülekezeteknek, gondolhatott-e arra, hogy az egész egyház felett hatalommal rendelkezik? Ez a gondolat még váratott magára — addig, míg a kereszténység a római birodalom részévé nem vált. De még ezt követően is időre volt szükség ahhoz, hogy a pápaság elég szilárd legyen az ilyen igény bejelentésére.

A nehézségek azonban ezzel még nem érnek véget. A pápák — úgymond — csak akkor csatatkozhatatlanok, amikor az egész egyházhoz szólnak. Mikor került sor erre először? Bizonyára nem az első évezredben. Azokban az időkben csak az egyetemes zsinatok fejezhették ki az egyház akaratát, ahogy ezt mindenki vallja. Vajon azokban az időkben a pápa legfőbb hatalma fel volt függesztve? Ha az egyház élhetett nélkülük is ezer esztendőn át, akkor miért volt egyáltalán rájuk szükség? Balszerencsésen az egyik első, ha nem is a legelső pápai dokumentum, amely az egész egyházhoz szólt, VIII. Bonifác *Unam Sanctam* című bullája volt 1302-ben. Ez az irat olyan messzire ment, hogy még az I. Vatikáni Zsinaton is, 1870-ben kínos kérdéseket vetettek fel a pápai csatatkozhatatlansággal kapcsolatban.

Így tehát az ősegyház Péterben nem a római püspököt látta és következésképpen a római püspökben nem Péter utódját. Ennek ellenére Róma más okokból igen nagy tekintéllyel bírt. Először is azért, mert Péter és Pál ott szenvedtek vértanúhalált. Másodszor azért, mert Róma szent helynek számított, mivel ott a hívők, a klérus és a világiak egyaránt vigyáztak halottaik földi maradványaira és tiszteletben részesítették azokat. Ezek a mártírok bizonyos értelemben az ortodoxiának, azaz a helyes istentiszteletnek a biztosítékai voltak évszázadokon át.

Évtizedek teltek el. A római püspök egyre fontosabb személy lett, különösen azután, hogy a császári udvar a IV. században Konstantinápolyba költözött. Ezáltal hatalmas politikai, közigazgatási és érzelmi úr keletkezett. A római

püspökök úgyszólván kéznél voltak az űr kitöltésére. Ebben az időben kezdték a római püspökök Pétert elválasztani Páltól, és az evangéliumoknak Péterre vonatkozó ígéreteit magukra alkalmazni. Olyan nagy lett a római püspök presztízse, hogy a tudósok — mivel alá akarták támasztani világi uralkodói és nyugatpátriárkai szerepét — igazolások után kutattak az írásokban. Mi lehetett volna alkalmasabb erre, mint az, hogy azokat az ígéket, amelyek az evangéliumokban csak Péterre vonatkoztak, arra a püspökre is vonatkoztassák, akinek az a város tartozott a fennhatósága alá, ahol Péter apostol meghalt?

Az evangéliumok nem igazolják a pápaságot; mihelyt azonban a pápaság kialakult, az evangéliumokban keresett igazolást. Mindez azonban nem magától állott elő. Széleskörű ismeret kellett ahhoz, hogy egy szegény ács egy éppoly szegény halásznak mondott szavai királyi jellegű főpásztort teremtsenek, akit azután hamarosan a világ urának neveznek.

Ezen az ünnepnapon, ott a Szent Péter-székesegyházban János Pál nem tekinti magát a világ urának, viszont nyája legfőbb pásztornak igen. Kiosztja a mise záró áldását, és a tömeg tapsban tör ki. A bazilikába való bevonulás óta első alkalommal enged meg magának a pápa egy kis mosolyt. A szent liturgia befejeződött. A templomhajón át visszamegy a sekrestyébe, útközben áldást osztva jobbra és balra. Sokaknak, akik kitódulnak a bazilikából, ez volt életük legemlékezetesebb napja.

A bazilika újra elhagyott lesz és felmerül a kérdés: ha Péter apostol a kupola alatti sírjából feltámadna és meghallaná, hogy mindezt az ő tiszteletére építették, mit szólna hozzá?

Természetesen mindenki, még ha ötven év múltán támadna is fel a halálból, mélyen megrendülne. Péter pedig több mint 1900 éve halt meg Krisztusért. Ki tudja, hogyan reagálna a modern technika csodáira: a repülőgépekre, az autókra, a televízióra, a telefonra? Egyedül a Szent Péter-bazilikában 80 telefon van, és ha tárcsázzuk a 3712 számot, megszólal a telefon a főoltár mögött. Az egyház világméretű szervezete is csodálkozással töltene el. A zsidó halászok laza együttese és az ő nagyrészt paraszti követőik egészen más közösség kellett legyen, mint egy világméreteken meg szervezett egyház, közel egymilliárd hívővel.

Az egyetlen korrekt kérdés így hangzik: ha Péter zarándokként visszajönne, hogyan ítélné meg a vatikáni eseményeket az evangélium mértéke szerint?

Jézus egy istállóban született. Élete során nem volt fejét hová lehajtania.

Helytartója ma egy tizenegyezer helyiségből álló palotában lakik. Ehhez jön még Castelgandolfo, az Albano-tó mellett, ahol a pápák a nyári hőségben

meghúzódnak. A szépséges Castelvandolfóban, amely valamivel nagyobb terület, mint a Vatikán, épült egy nem éppen olcsó úszómedence is, amit János Pál saját személyi használatára építtetett.

Jézusnak nem volt semmi földi tulajdona. Folyton ezt tanította: „Eredj el, add el minden vagyonodat és oszd el a szegényeknek és... jer, kövess engem.” Jézus a gazdagoknak és a hatalmasoknak ítéletet hirdetett. „Gyűjtsetek magatoknak kincseket a mennyben — mondotta —, ahol sem a rozsda, sem a moly meg nem emészti.”

Krisztus helytartója olyan kincsek között él, amelyek részben még pogány eredetűek. Minden olyan javaslatot, hogy adja el mindenét, amije van és adja a szegényeknek, megvetéssel fogadnak, és megvalósíthatatlannak jelentenek ki a Vatikánban. Az evangélium gazdag ifjúja hasonlóképpen válaszolt Jézusnak.

Jézus egész életében egyszerűen élt: ruhátlanul halt meg és életét feláldozta a kereszten.

Midőn a pápa magas tisztségében ezt az áldozatot újra bemutatja, a legélesebb kontraszt áll elő. Anélkül, hogy ironikus utalás akarna lenni, mégis meg kell jegyezni, hogy Krisztus helytartója aranyozott drága selyemruházatot visel. Ez gyakran megütközést keltett már. A XIV. században például Petrarca, a nagy költő leír egy pápai misét Avignonban, mely aligha lehetett kevésbé fényűző, mint az általunk ismertetett mise a Szent Péter-székesegyházban. „Meg vagyok rendülve — írja Petrarca —, amikor a pápa elődeire gondolok, ezeket pedig itt aranyba és bíborba öltözve látom. Úgy tűnik nekem, mintha perzsa vagy parthus királyokkal lenne dolgunk, akik előtt térdre kell esni, s úgy csodálni őket.

Ó apostolok és régi pápák, ti fésületlen, kiszikkadt öreg emberek — hát ezért fáradoztatok?”

Jézusnak egyetlen rangja volt, az, amit Pilátus gúnyból adott neki: „A zsidók királya”.

A pápai évkönyvben Péter felfedezhetné, hogy a pápának egész sereg díszes rangja volt. A pontifex maximus a legmeglepőbb, mert annak idején ez a római pogány főpapok címe volt. Másfelől Jézus „világi” volt és nem teológus.

A pápák tanácsadói is olyan címeket és rangokat viselnek, amelyek a Hegyi beszéd fényében furcsának tűnnek: excellenciás, eminenciás, kegyelmes uram, főtiszteltetésed stb. Mindenesetre ma már a bíborosi kalapot, amely egykor a pápai kincstárnak milliókat hozott, térítés nélkül adományozzák. Még mindig királyi módon öltözködnek az eminenciás urak, noha uszályaikat néhány méterrel legutóbb már megrövidítették. A hatás nagyon fontos. Akinek a testét

lila selyem fedi, palotákban él, trónon ül, annak nem könnyű úgy cselekednie, mint Isten szolgáinak szolgája, vagy képviselnie a világ szegényei és éhezői előtt a názáretit. János Pál eddig csak két ízben hívta össze bíborosait. Mindegyik alkalommal arról van szó, hogy a Vatikán szűkös pénzügyi helyzetét megtárgyalják.

Péter, aki mindig szegény volt, megdöbbenve észlelné, hogy utódja az 1917-es kódex 1518-as kánonja szerint „minden egyházi birtok legfőbb igazgatója”. Sőt a Vatikánnak saját bankja van, amely csak olyan üzletfelekkel tárgyal, akik a komoly kezeseken kívül fel tudnak mutatni olyat is, ami Péternek soha sem volt: a keresztlevelet. A papi nőtlenség, a pápáét is beleértve, szintén meglepné Pétert, hiszen Jézus elhívta őt, jóllehet tudta, hogy nős.

Végül meg lenne rendülve Péter a székesegyházban látható képek nagy száma miatt is. Ő és mestere zsidókként elleneztek minden vallásos képet. Istent, akinek a nevét nem is volt szabad zsidónak kimondani, tilos volt ábrázolni. A mélységes tisztelet iránta, aki megközelíthetetlen fényben és dicsőségben lakozik, a legteljesebb alázatot követeli meg. A jeruzsálemi templomban a Szentek Szentélye is csak egy puszta, sötét terem volt.

A római dómban minden oltáron ott függ a feszület. A bazilikát az egykori pápák síremlékei díszítik. Néhány szobor nem éppen épületes formájú. III. Pál pápa például a dóm apszisában van eltemetve, emlékművét fekvő szépségek díszítik; egyik közülük Justitia szobra. Ez eredetileg ruhátlan volt, majd II. Pius utasítására egy féminget kapott, amelynek szegélyét az eredeti márvány színére festették. Őszentsége felfedezte, hogy a Justitia-szobor modellje III. Pál nővére volt, aki VI. Sándor pápa szeretőjének a hírében állott.

Péter részt vett az utolsó vacsorán, azon az egyszerű szertartáson, a Jézus halála előtti éjszakán. Tudta, hogy Jézust kigúnyolják, megcsúfolják, sőt leköpdösik, majd töviskoronát tesznek a fejére, és hogy a Jeruzsálemen kívüli sziklás hegyoldalon meztelenre vetkőztetik és két gonosztevő között megfeszítik.

Milyen összefüggés lehet — kérdezné Péter — ezen események és a pápai mise között? Nem torzította el s nem tette közönségessé ez utóbbi Jézus üzenetét? Milyen tekervényes, hosszú utat tett meg ez a kicsi, üldözött közösség a Golgotától a Vatikánig?

2. FEJEZET

Az abszolút hatalom igénye

Az a sok millió ember, aki a Vatikánt évről évre felkeresi, érzékeli az egyház hatalmát. A szobrok, a falak, a hatalmas oszlopok, a mindenütt jelenlévő kupola a hatalom légkörét árasztja. Ha abban a szerencsében részesülnek, hogy a Szentatyánál kihallgatáson vesznek részt, vagy ha csak a dolgozószobája ablakából veszik is az áldást, a legtöbb zarándok érzi a belőle áradó erőt. A hívők meg vannak arról győződve, hogy a pápa mértéken felül birtokolja a Szentlélek ajándékát. Még az általa megáldott rózsafüzérnek is különleges jelentősége van; olyan, mint egy láthatatlan autogram. A pápa Istentől nagy hatalmat kapott és elkötelezte magát arra, hogy azt az emberiség javára használja.

A pápának ma rendkívül nagy a presztízse. Ebben az évszázadban a pápák világhírré tettek szert. A történelmi események és a gyors hírközlés hozzájárultak ahhoz, hogy „a vallás szószólói” legyenek. Persze a pápák személyisége is alakította ezt. János Pál közeli elődjei valamennyien kiváló emberek voltak: XI. Pius, XII. Pius, XXIII. János, VI. Pál és I. János Pál. Akadtak bírálóik is, az egyházon belül és kívül egyaránt. De aligha tagadhatja bárki is, hogy legfőbb törekvésük Jézus Krisztus követése volt. A végeredmény ez: az általános vélekedés szerint II. János Pál az a pápa, akinek jelentősége az amerikai elnök és a szovjet főtitkár politikai súlyához hasonló.

A legtöbb katolikus számára nem világos, hogy a múlt nem „kiszámítható”, s ezért természetesnek tartják, hogy a pápák többsége nagyformátumú személyiség volt. Mivel a történelemben nem járatosak, ezért — Lord Acton szavai szerint — „az ismeretlen múlt hatalmában tartja őket”. Lehet ugyan hogy hallottak Sándorról, a hírhedt Borgia-pápáról. Ő volt az a kivétel, aki erősíti a szabályt. Magától értetődőnek tartják, miként azt a XIX. századi katolikus fundamentalista Joseph de Maistre írja, hogy „bármely gonoszak voltak is a szörnyetegek, bulláik megtámadhatatlanok”. Bármilyen is volt magánéletük, az egyház hitét soha nem kompromittálták. Erre nézve iskarióti Júdás vigasztalásul szolgál. Ha Jézus egyik legközelebbi munkatársa elárulta őt, ki csodálkozhat azon, hogy egyik vagy másik pápa visszaélt Istentől kapott hatalmával? Júdás árulása a világmegváltás része volt. Nem lehetséges az, hogy Isten egy rossz pápát arra használ fel, hogy bizonyítsa: Isten gondviselő akarata szerint még VI. Sándor is Isten igazságának és szeretetének eszköze volt.

1895-ben mondotta Vaughan westminsteri bíboros egyik prédikációjában: „A pápaság története olyan, mint Krisztus élete; hasonlatos a sakktáblához, ahol szenvedés és békés idők váltogatták egymást; ma hozsánna, holnap megvetés és feszítsd meg; de mégis jön ezután a feltámadás. Krisztus helytartója és egyháza

szükségszerűen összeütközik a világ gonoszságával; szenvedés és üldözés elkerülhetetlen következmények.”

Ki vehetné rossz néven a katolikusoktól, ha azt gondolják, hogy a legtöbb pápa krisztusi személyiség volt? De a pápaságnak ezzel az örökké napos oldalával szembe kell állítani a kontrasztot, a sötét oldalt is. A legtöbb katolikus egész életében egyetlen rossz szót sem hall a pápáról, sem az iskolában, sem a templomban. Viszont egy olyan kegyes katolikus hívő, mint Dante, nem érzett gátlást, hogy egyik pápát a másik után a poklok mélyére küldje. Ha a zsoltárokból a zsidók merészelnek Istennel perlekedni, nem jogosultak-e a katolikusok is bírálni a pápákat, ha megérdemlik? A pápák története Gorbacsov szavaival szólva tele van üres oldalakkal. Nem minden pápa volt szent; közülük sokakat még kereszténynek sem lehet nevezni. 1870-ig, amikor IX. Pius elveszítette a fennhatóságot tartományai felett, a pápákat nemigen szerették. Legtöbbször gyűlölték őket és félték tőlük.

A torzítás a pápák névsorát illetően akkor kezdődött el, amikor az első 30 pápát egy kivétellel vértanúnak kiáltották ki. Valószínűleg mártírok is voltak ők a szó „bizonyágtevő” értelmében. Semmi alapja nincs viszont annak az állításnak, hogy valamennyien Krisztusért haltak meg. Ezenkívül szép számmal voltak a pápák között nős emberek, akik a pápai trónért feleséget és gyermekeket hagytak el. Közülük sokan papoknak, püspököknek, pápáknak a fiai voltak. Néhányan törvénytelen gyermekként születtek, egyik özvegy volt, egy másik felszabadított rabszolga; többen gyilkosok, néhányan hitetlenek. Bár jó néhány közülük remete volt, mások eretnekek, szadisták, sőt szodomiták; sokan úgy lettek pápák, hogy megvásárolták ezt a tisztséget (szimónia), sőt azt is megtették, hogy áruba bocsátották a szent edényeket és így újra visszaszerezték pénzüket; egyik pápáról tudjuk, hogy ördögimádó volt. Néhánynak törvénytelen gyerekei voltak, mások dőzsöltek, ismét mások nagystílusú házasságtörők lettek; egyesek nagyon öregek voltak, mások nagyon fiatalok; némelyeket megmérgezték, másokat megfojtottak, a legrosszabb esetben gránit-istent imádtak. Mindamellett voltak jó, önzetlen, szent pápák is, néhány vértanú is volt közöttük.

Itt az ideje, hogy véget vessünk a pápaság szent és sérthetetlen jellegű szemléletének. A pápaság bűneiről való évszázados hallgatás nem más, mint botrány és a kishitűség egyik formája. Sőt, rosszabb ennél: akadálya az egyház jelenlegi válsága helyes kezelésének.

A pápaság legnagyobb bűne és sok más bűnnek a forrása a mérhetetlen nagy hatalommal való visszaélés. Különös érzés arra gondolni, hogy ő, akitől hatalmukat levezetik, hatalom nélkül élt és halt meg.

„Az első pápa”

Olyan hosszú ideig sínylődött börtönben, hogy időérzését teljesen elveszítette. Cellája falain vérfoltok, földje vérnyomokkal volt tele. A hőség és a bűz a cellában elviselhetetlen volt. Bolhák és patkányok rágták, öregén és soványan feküdt a nedves szalmaágyon. Mégis ő volt Róma és talán a világ legboldogabb embere.

Rabtartói magánzárkára ítélték, de a fogoly tudta, hogy soha nincs egyedül. Szívében ott élt a Mester, akinek hosszú éveken át szolgált. Sötétségben és mégis Krisztus ragyogó világosságában élt. Rabláncai között is szabad ember volt.

Emlékei vették szüntelen körül. Visszaemlékezett az elhívásra: „Jer, kövess engem!” Mindent feladott: hálóját, mesterségét, függetlenségét. Szavát adta és soha nem vette vissza — egyetlen kivételtől eltekintve.

Voltak dolgok az életében, amelyeket mélyen szégyenlett. Például, amikor a Mester arról beszélt, hogy Jeruzsálembe kell majd mennie, ahol halál vár rá, Péter hevesen tiltakozott. Jézus így feddte meg: „Távozz tőlem sátán!” E szavak mindig a fülében csengtek. Péter akkor még nem fogta fel a hívás értelmét. Hogyan is érthette volna?

De további rossz következett. A Getszemáni kertjében Jézus, aki elhagyott és szomorú volt, őt is arra kérte az utolsó vacsorát követő éjjelen, hogy vigyázzon és imádkozzon. De ő elaludt! Ez az emlék még évek múltán is szégyennel töltötte el. Még mindig érezte a vállára tett kezet, amely felrázta álmából és hallotta a kedves, bár elgyötört, de mégsem haragos hangot: „Nem tudtatok egy órán át sem kitartani velem?” A főpap szolgálói dárdákkal és kardokkal jöttek, hogy Jézust elfogják. Akkor ő, a fiatal, heves ember kardot rántott, és a Malkus nevű szolga fülét levágta. Jézus elutasította az erőszakot. Azt mondotta Péternek, hogy a kard helye a hüvelyében van és bocsánatkérések közepette meggyógyította Malkust.

Abban a pillanatban Péter és a többiek elfutottak. Mi értelme lett volna még a Mesterrel maradni, aki még arra sem volt hajlandó, hogy védekezzen? Sőt, ellenségeit barátként kezelte.

Péter azután követte őt a főpap udvarába. Megpróbált a tűznél melegedni, de a hideg, amely átjárta, nem végtagjait dermesztette meg. Most cellája bűzös melegében a keserű emlékezés felzaklatta, hiszen Mesterét egy szolgálólány előtt megtagadta. Sohasem fogja elfelejteni, miként tekintett rá Jézus, a Mester, amikor bárányként vitték a mészárszékre. Nem hangzott el egyetlen szó sem,

csak a tekintete beszélt. Akkor Péter még kemény legénynek számított, mégis, amikor továbbment onnét, abban a pillanatban belehasított a fájdalom és sírva fakadt.

Másnap a keresztre feszítést csupán messziről figyelte. Mindennek vége lett? Vagy Isten majd beavatkozik és megmenti Jézust? A szögeket kihúzza kezeiből és sértetlenül, diadalmasan visszaadja őt a tanítványoknak? Ha így lenne, ez bizonyítaná, hogy ő a Messiás, Isten felkentje, aki elvezeti tanítványait a dicsőségbe. Hihetetlen, *de nem történt semmi*. Nem jöttek angyalok, hogy erősítsék Jézust. Egyszerűen meghalt.

Péter látta a marcona katonákat, akik a holttestet levették a keresztről, a másik két megfeszítettel együtt. Minden összeomlott benne. A kereszt azt látszott bizonyítani, hogy bár Jézus méltó volt a szeretetre, mégis hamis Messiásnak bizonyult, tévedett, mint a többi. Péter barátaival együtt hazatért Galileába, oda, ahol őt Jézus a tóparton elhívta. Pál apostol írja, hogy Péter látta először a feltámadott Urat. Látomása volt, ihletést kapott; bizonyára nem test és vér által értette meg, hogy a kereszt nem a vég, hanem a kezdet: egyszerre botrányozás és megváltás. Ő győzte meg a többi tanítványt is, hogy majd nekik is hasonló élményben lehessen részük. Ők is látták a feltámadott Urat.

Később elterjedtek bonyolult történetek arról, hogy Jézust egy addig nem használt sziklasírban temették el és a kő, amely a sziklasír száját elzárta — azon a napon, amit később húsvétnek neveztek —, el volt görgetve és a sír üresen állt. Mindez a zsidó hagyományoknak megfelelően fejezte ki a tanítványok meggyőződését; Jézus keresztje nem átok volt, hanem általa lett ő Úr és Krisztus. Mégiscsak ő a Messiás, mert feltámadott a halálból.

A tanítványok visszatértek Jeruzsálembe és bizonyosságot tettek hitükről. És hogy másokat is hitre juttassanak, elbeszélték, miként ettek és ittak Jézussal együtt a feltámadása után. Különösen nagy tekintélynek örvendett Péter, ő volt a kőszikla, amelyre az új közösség — később egyház néven — felépült. Hite erősítette testvéreit. Ő lett a legnagyobb ember-halász. Ő lett az első keresztény.

A tanítványok azután újraolvasták együtt Mózes és a próféták írásait. Kiderült számukra, hogy a kereszt Isten tervéhez tartozott. Az embernek a kereszt árnyékában kell élnie. Ez a menekülés útja, miként egykor Jézus is átment a halálból a dicsőségbe.

A rab a börtön sötétségében mindennap mosolygott. Semmi és senki nem tudta sem neki, sem a többi tanítványnak elvenni a kedvét, mert tudták, hogy az Úr feltámadott a halálból. Ő volt Isten szenvedő szolgája. Élete és halála bizonyosságot tett: nem azért jött, hogy néki szolgáljanak, hanem hogy ő

szolgáljon másoknak és életét adja másokért. Ettől vált érthetővé, hogy taszította el az erőszakot és miért nem akarta, hogy a kard terjessze az ő üzenetét. Nem azért jött, hogy sebeket ejtsen és öljön, hanem hagyta, hogy megsebezzék, és amikor meg kellett történnie, hagyta, hogy megfeszítsék, mert így felragyogott Isten szeretete és irgalma az ő tátongó sebein keresztül.

Egy ideig Pétert gyötörte a kérdés: kik lehetnek Jézus tanítványai? Csak a zsidók? Ha a pogányok is, akkor nekik előbb zsidóvá kell lenniük? A választ megkapta abban a különös álomban, amely meggyőzte őt arról, hogy a megtért pogányoktól senki sem követelhet mást, mint a Krisztusba vetett hitet.

Később visszakozott. Arra kényszerítette a pogányokat, hogy tartsák be a zsidó étkezési előírásokat. Ezen a ponton szembeszállt vele egy energikus, hozzá hasonlóan lelkes megtért. „Midőn Kephás (Péter) Anthiochiába jött — mondja Pál — szembeszálltam vele, mivel nyilvánvalóan nem volt igaza. Azt mondtam néki a többiek előtt nyilvánosan: te zsidó létedre úgy élsz, mint nemzsidó, hogyan kényszerítheted akkor a nemzsidókat arra, hogy úgy éljenek, mint a zsidók?”

Péter elfogadta a rendreutasítást. Belátta, hogy nagy hibát követett el. Ha Pál nem tisztázza e kérdést, akkor az a tanítás, miszerint az ember egyedül hit által igazul meg, kezdettől fogva érvénytelen lett volna. Ezt követően osztották fel maguk között — Péter és Pál — a missziói területet: Péter a zsidóknak prédikált, s Pál, a római polgár a pogányoknak hirdette az igét.

Jóval később, amikor már nagyon sok helyen megszervezte az egyházakat, Péter felkereste a birodalom fővárosát is, mivel Jézust, születésének idején, az egyik — Augustus császár által elrendelt — népszámlálás alkalmával szintén nyilvántartásba vették. Pétert a rómaiak végezték ki. Mivel Róma az akkori világ felett uralkodott, ahol — Tacitus szerint — minden bűn és szenny összegyűlt, ott akarta Péter az embereket Krisztushoz téríteni.

Rómában nagyon régóta éltek már zsidók. Mivel azonban megtagadták, hogy a Pantheon isteneit tiszteljék, ahogy ezt a római jövevények rendszerint megtették, a zsidókra rossz szemmel néztek a rómaiak. A zsidóknak ez az engedetlensége majdnem egyet jelentett a hazaárulással, jóllehet a rómaiak vallási ügyekben türelmesek voltak. A zsidók túléltek a nehéz időköt, sőt *felmentést kaptak* a római istenek tisztelete alól. Idővel még polgárjogot is szerezhettek.

Péternek nagyon nehéz volt a zsidók között Jézusról prédikálni. Az ő szemükben Péter hitehagyottnak számított. Elfogadta ugyan a zsidó bibliát, de tagadta a körülmetélést. Tisztelte Ábrahámot, Mózeset és Dávidot, az

ünnepeket azonban nem tartotta meg. Istentiszteletet saját szombatján tartott. A zsidók mindenekelőtt a megfeszített Messiás gondolatát utasították el. Jézus senkit sem tudott meggyőzni amíg élt, és úgy halt meg, mint egy hazátlan vándor, feltámadásának történetét néhány lelkes asszony terjesztette csupán.

Péter római tartózkodása idejében a Fórumon és a Palatinuson látványos és impozáns épületek álltak. Augustus palotája féhéren ragyogott a napfényben. Péter örült, hogy a keresztényeknek nincs semmijük a néhány föld alatti folyosón kívül.

Semmiképpen sem akarta Mesterét a császárokkal összehasonlítani. Jézusnak nem volt hadserege, nem voltak fegyverei, az egyetlen rozsdás kardon kívül, amelyet az egyik tanítvány az út széléről szedett fel. Jézus egyetlen hatalma a szeretet ereje volt; ez volt az egyetlen erő, amit örökségül hagyott tanítványaira. A kényszer, az erőszak és a világi címek távol állottak tőle. Elvonult a hegyek közé, amikor a tömeg királlyá akarta koronázni. Azt hirdette, hogy Istené minden hatalom, az ő országa az irgalmasság és szegénység, amely az embertársaknak végzett szolgálat útján jön el. Még halálát követően is tovább szenvedett Jézus a tanítványai személyében. Ámde segített nekik hordozni a nehéz keresztet; Jézus soha nem fogadta el az irgalmatlanságot. Jézus országa a szeretet és a békesség országa.

A rómaiak a keresztényeket egy zsidó szektának tartották, s ezért a társadalom ellenségeinek számítottak. Azzal gyanúsították őket, hogy saját királyuk van. Péter azonban tudta, hogy Krisztus soha nem akart a császár vetélytársa lenni és hogy a keresztények nem hazaárulók csak azért, mert Jézust imádják. A hit más, mint az állampolgárság, ámde elősegíti, hogy a keresztények jobb állampolgárok legyenek.

Néró császár ezt másként látta. Élvezte, hogy üldözhetette ezeket a lázadókat. Arra kényszerítette a keresztényeket, hogy szerepet játsszanak a cirkuszban. Vadállatbőrbe varratta őket és ízekre szaggattatta a szerencsétleneket.

64. július 19-én Róma lángba borult. A körülmények gyanúsak voltak. Néró az egykori Antiumban — ma Anzio — élvezte a tengeri levegőt. A korabeli tűzoltóság, a triumviri nocturni szabadnapot kapott. A tűz egy héten át pusztított és Róma városának tizennégy kerületéből tíz teljesen leégett. Amikor Néró visszatért Rómába, Poppaea császárné és Aliturus, a színész azt sugdosták a fülébe: természetesen a keresztények a felelősek.

A Quintillianus kies mezőin álló cirkuszban a keresztényeket ehhez képest sújtotta a büntetés. A cirkuszt, amelynek középpontjában állott a heliopoliszi obeliszk, minden éjjel élő fáklyákkal világították meg; a keresztények, férfiak,

nők és gyermekek keresztre feszítve égtek. Valóban nagyon látványosan haltak meg. Majd az elsőket sokan mások követték. A tűzvész után nemsokkal Péter apostolt is letartóztatták. Saját halálát is félelem nélkül várta. Úgy vágyakozott Istenéhez, miként Jézus.

Kívánsága hamarosan teljesült. Egy napon kivették a börtönből a vakító napfényre, a friss levegőre, melytől majdnem elállott a lélegzete, keresztet helyeztek a vállára és ráparancsoltak, hogy induljon el. A hír gyorsan elterjedt és mihamar Linus püspök is ott termett. A nagy halász elindult Jézusához. Távolról is nagyon soványnak és gyengének tetszett, a hosszú fogság megtörte. Mégis boldogság sugárzott arcáról.

Midőn a cirkusz északi részét elérték, Péter mestere iránti tiszteletből azt kérte, hogy fejjel lefelé feszítsék meg. A katonák nem sokáig kérték magukat. Az elítélt utolsó kívánságát a lehetőség szerint mindig tiszteletben tartották. Az idős embert gyorsan elérte a halál, mivel a vér a fejébe tódult. Eszméletét veszítve ment át a dicsőségbe.

Pétért még azon az éjszakán levették hívei a keresztről és a városfalhoz közel temették el, oda, ahol a cirkusz áldozatait rendszerint elhantolták. Sírja a Via Cornelia első mérföldkövéénél volt. 30 évvel később Anakletos pápa egy kicsi oratóriumot építtetett fölé, ahová három-négy személy imádkozni betérhetett.

A római író Tertullianus írja: „Orientem fidem primus Nero cruentavit... (Néró volt az első, aki a növekvő hitet vérrel szennyezte be.)...Pétért — miként Krisztus megjövendölte — más valaki övezte fel, midőn a keresztfára kötözték; Pál viszont élt a római polgárok szabadságával... milyen boldog az az egyház, melynek tanításait a mártírok vérével írták.”

Ámde nem volt távoli az az idő, amikor Péter utódai többé már nem szolgák, hanem a világ urai lettek. Bíborba, bársonyba öltöztek, mint Néró és pontifex maximusnak hívták magukat. A Halászt az első pápának nevezték el, de nem a szeretet erejére hivatkoztak, hanem arra a hatalomra, amelyet megszereztek — és úgy is cselekedtek, mint Néró.

A keresztények elfordulnak Jézustól és azt teszik másokkal, amit korábban velük cselekedtek, sőt még rosszabbat. A vallás, amely büszke volt arra, hogy szenvedéssel győzte le az üldözéseket, a legüldözőbb vallássá lesz, amelyet valaha is látott a világ. Azt a fajt is üldözi később, amelyből Péter és Jézus is származtak. Majd Krisztus nevében megparancsolják a kínzásokat és keresztre feszítik a másként gondolkodókat. Megkötik a szövetséget a trón és oltár között, és azt akarják, hogy a trón az oltár oltalmazója és a hit védelmezője legyen. Az lesz a meggyőződésük, hogy a trónnak (az államnak) minden alattvalóját

kényszeríteni kell a keresztény vallás felvételére. Nem veszik észre, hogy Péter tiltakozott az ilyen kötődések ellen, s ezért halt vértanúhalált.

Az apostolnak a vatikáni dombon bekövetkezett halála után három évszázaddal az egyház nagy lett és hatalmas. Engedett a kísértésnek és a császár oldalára állt.

A nagy kísértés

Eljő a virradat, a nap aransugarai pásztáznak a halmokon. A napkorong még nem bújt elő és nagy csönd honol.

A csöndet csupán a pacsirták lüktető zenéje és egy kutya ugatása töri meg a campagnai síkságon. A nap felbukkan a láthatáron és új hang hallatszik: egy hadsereg vonulásának a moraja. Porfelhő emelkedik az északi út felől. A porból és a ködből fegyelmezetten lépkedő fegyveres férfiak sorai bontakoznak ki. A pajzsokon és a zászlókon a sereg jelképe átlósan olvasható: Krisztosz (Krisztus). Legelöl lovagol a főparancsnok. Egy pompás telivéren vonul Konstantin, egyeduralomra vágyakozva. Esélyeit nem túlozhatja el. Vetélytársának, Maxentiusnak jobbak a kilátásai, az ő seregei erősebbek, s pihentebbek. Neki csak Róma falai mögött kell maradnia és akkor legyőzhetetlen. Konstantin azonban vonul tovább; neki nincs más választása. Ő ízig-vérig katona, aki a végsőkig akar harcolni.

Az előző napon nagy és szokatlan élményben volt része. Nálánál senki sem imádta hűségesebben Sol napistent; Apollót is tisztelte. Arcával a nap felé fordulva, térdelve imádkozott a kiáradó istenséghez és akkor hirtelen látomást látott. Szédület fogta el vagy káprázat? Álom volt? A napból fekete sugarak lövelltek alá és egy név visszhangzott fejében: *Krisztosz*. Anyja, Heléna már korábban kereszténnyé lett. Ő állandóan Krisztusról áradozott, Konstantin azonban nem hallgatott rá, egészen eddig a pillanatig. Egy túlvilági hangot hallott, amely azt mondotta neki: „E jelben győzni fogsz.”

Bár tudja, szalmaszálba kapaszkodik, mégis megparancsolja tisztjeinek, hogy a zászlókra a birodalmi sas helyébe Krisztus jelképét tegyék. Erről a Krisztusról azt hallotta, hogy állítólag feltámadt a halálból. Most, amikor meg kell majd ütköznie Maxentiussal, kipróbálhatja ezt a fogást.

Menet közben hívei arról tájékoztatják, hogy Maxentius elhagyta a várost és a Rómától 9 mérföldnyire északra fekvő Saxa Rubra felé tart. Ekkor döbben rá, hogy van még esélye a győzelemre. Az út ott két hegy között egy keskeny szoroson át vezet. Gyorsan terveket készít, hogy Maxentius visszavonulási

lehetőségét elzárja. Az éjszaka buzgón imádkozott a napistenhez és mellékesen az új Isten nevét is áhítattal emlegette.

Másnap reggel, 312. október 27-én türelmetlenül várja a napfelkeltét, mert meg akar bizonyosodni afelől, hogy Jézus vele van. Majd kiadja a parancsot a támadásra. A milviói hídnál bekeríti az ellenséget, amely pánikszerűen próbál menekülni. Maxentius a Tiberis folyóba ugrik, így próbál egerutat nyerni. Fegyverzete azonban lehúzza és vízbe fullad sok katonájával együtt.

Konstantin diadalmasan bevonul Rómába, új császárként és az új isten kegyeltjeként.

Kis idő múltán tárgyalásokat kezd az új pápával, Szilveszterrel, aki római püspökként az óvatos Miltiades utódja. Szilveszter, miként később is sok más egyházfejedelem, nem tartja szokatlanul, hogy egy marcona katona az ellenfélen aratott győzelem nyomán hinni kezdjen a megfeszített Krisztusban.

Így kezdődött el a fatális szövetség a császár és a pápa, a trón és az oltár között. Ez azután a katolikus ortodoxia szerves részévé vált.

Konstantin császár sohasem mondott le a pogány államvallás fejét megillető pontifex maximus címről. Amikor diadalíve 315-ben elkészült, győzelmét „az istenség ihletésének” tulajdonította, minden közelebbi megjelölés nélkül. Pénzerméire változatlanul a napisten képét verette. Nem törölte el sem a Veszta-szűzek intézményét, sem a győzelem istennőjének oltárát a szenátusban. A kereszténységet egyetlen pillanatra sem nyilvánította államvallásnak.

Konstantin 274-ben született Constantinus és egy egyszerű ágyas, Heléna fiaként. Tulajdonképpen nem lett volna joga a császároknak kijáró tisztelethez. Koronáját kardjával szerezte. Kétszer nősült; 326-ban fiát, Crispust, aki első feleségétől született, meggyilkoltatta. Második feleségét egy fürdőkádban fojtotta meg. Megölte 11 éves unokaöccsét is, majd pedig sógorát, miután esküvel biztos elvonulást ígért neki. A keresztényeket nem üldözte, csak rokonait és barátait.

Távol állt attól, hogy példás keresztény fejedelemnek nevezhessük. Egész életében inkább hidegvérű politikusnak bizonyult, akit kíméletlen és szörnyű hataloméhség jellemzett, ahogy Jacob Burckhardt írja róla. Támogatta a kereszténységet, mert hasznosnak tartotta, mivel egy döntő csatában győzelemhez segítette. Az egyház alkalmazkodott hozzá, anélkül, hogy házassági ügyei zavarták volna, mert az egyház számára így volt előnyös.

Nem sokkal ezután Konstantin szövetséget kötött keleti vetélytársával, Liciniusszal. Ez az egyezmény a milánói ediktum néven ismeretes:

Hosszú idő óta az a véleményünk, hogy a vallásszabadságot nem szabad korlátozni. Sokkal inkább mindenkinek őriznie kell gondolatait és kívánságait, hogy képes legyen a lelki dolgokat úgy tekinteni, ahogy akarja. Ezért megparancsoltuk: mindenkinek megengedtéssék azt a hitet vallani és gyakorolni, amelyet akar.

Ez példás kifejezése volt a minden embert korlátozás nélkül megillető vallási jogoknak. Az általa képviselt türelem lehetővé tette a keresztények számára, hogy előjöjjenek a katakombákból és teljes polgárjogot kapjanak. Tragédia, hogy ezt az elvet a katolikus egyház sohasem fogadta el. Ezért tagadta meg másoktól a vallásszabadságot, mindenütt, ahol a hatalmat birtokolta. Midőn a vesztfáliai béke 1648-ban kinyilvánította, hogy „azok a polgárok, akiknek vallása földesuruktól különbözik, ugyanolyan jogokkal bírnak, mint a többi polgár”, X. Ince pápa ezt elítélte. A vallásszabadság hasonló dokumentumait a katolikus egyház évszázadokon át keresztényellenesnek, károsnak, veszélyesnek és ateistának minősítette, és átokkal sújtotta. Különös, sőt fonák dolog, hogy az egyháztörténelem egyetlen dokumentuma sem tanúsít olyan mérvű türelmet és bölcsességet, mint az a milánói ediktum, amelyet két vérszomjas császár adott ki.

380-ban valami olyan történt a kereszténységgel, amely méltán lepte volna meg Jézust és Pétert is. A római birodalom hivatalos vallásává lett. Lord Acton szavaival: „az abszolutizmus aranyozott mankója” szerepét kapta.

Kezdetben az állam beleavatkozott az egyházi ügyekbe, és megkísérelte a vallást a római jogrend sajátos igényei szerint formálni. Ettől kezdve az egyház, amely tömegmozgalomként és a lelki felszabadulás eszközeként indult, a konzervativizmus mintaképe lett, és az is maradt a mai napig. A főpapok nagyon gyakran szövetkeztek a gazdagokkal a szegények ellen. Az esetek többségében jobbra és nem balra húztak. Ösztönösen jobban féltek a kommunizmustól, mint a fasisztustól.

Idővel azután az egyház fordított egyet a dolgokon, és ő avatkozott belé a fejedelmek ügyeibe. A pápák császárokat neveztek ki, sőt császárokat buktattak meg. És azt kívánták tőlük, hogy alattvalóikat kínzással és halállal fenyegetve a keresztény hit felvételére kényszerítsék. A végeredmény a mai kereszténység. Sok tekintetben ez a legnagyobb kulturális erő, amit valaha is látott a világ. Az ár viszont amelyet ezért az evangélium igazságának fizetnie kellett, félelmetesen nagy.

Ez még azonban a jövő dolga. A Konstantin után következő időkben a tekintélyessé vált egyház örült, hogy a pax romana előnyeit élvezhette: az

egyetemesen elfogadott nyelvet, az egységes jogrendet és a jó úthálózatot, amely segítette Jézus evangéliumát az egész birodalomban elterjeszteni.

Az egyháznak nem kellett tovább félnie az üldözésektől. A veszély immár csak a zsidókat és a hitetleneket fenyegette. Ők lesznek majd azok, akiket a keresztre feszített zsidónak, Jézusnak a nevében kínozni, elégetni és megfeszíteni fognak.

Az ősegyház pápái

Gregorovius, a német egyháztörténész írja, hogy az V. században élt I. Leóig egyetlen történelmileg jelentős püspök sem ült Péter székében. Jó okai voltak ennek. Az első időkben a keresztény közösség fő törekvése arra irányult, hogy az ellenséges környezetben életfeltételeiket biztosítsák. A zsidók szemében ellenszenvesek voltak, a rómaiak pedig gyanúsak tartották őket, hiszen nem imádták a pogány isteneket. Sőt, mivel megtagadták a katonai szolgálatot, polgári megbízhatóságuk iránt is kételyek merültek fel. Ennek ellenére terjedt a kereszténység, különösen a rabszolgák, a szegényebb néprétegek körében. Ők a Hegyi beszédet és Jézus üzenetét forró lelkesedéssel fogadták. Hiszen Jézust is rabszolgaként feszítették keresztre és Isten, a test feltámadásának zsengejeként feltámasztotta Őt a halálból.

Midőn az egyház előjött a homályból és amikor a Néró és Diocletianus alatt elszenvedett üldözés már emlék volt csupán, akkor kezdtek a dolgok rosszra fordulni. Ennek az előjelei már Konstantin megtérése előtt feltűntek.

Marcellinus 304-ben bekövetkezett halála után négy évig nem volt Rómának püspöke, mert a keresztény gyülekezet megoszlott a tekintetben, hogy az egyházba visszatért hitehagyottak gyakoroljanak-e bűnbánatot, vagy nem. Jóllehet, nagyon nehéz idők voltak ezek a hit szempontjából, sőt az eretnokség is felütötte fejét, a püspök (pápa) választása nem bírt rendkívüli jelentőséggel.

Konstantin császár után az egyház tekintélyének növekedésével megjelentek az átkos civódások. Az egyház földbirtokokhoz és előjogokhoz jutott. A diakónusok és papok rendjébe alkalmatlan jelöltek is bekerültek. A mammon és Isten éles ütközeteinek területe lett az egyház.

Keserű ízű vetélkedések törtek ki egy-egy pápa halála után. Például 366-ban Liberius elhunytával mindkét párt utódot választott. Ursinus lett az egyik pápa, Damasus a másik. Heves utcai harcok után Ursinus hívei elsáncolták magukat az éppen elkészült Santa Maria Maggiore-bazilikában. Damasus hívei felmásztak a tetőre, azon rést vágva gerendákat és köveket zúdítottak a bent

lévőkre. Időközben mások a főbejáratot ostromolták. Amikor ott sikerült behatolniuk, három napig tartó véres harc kezdődött. Végül 137 halottat kellett eltávolítani, valamenynyien Ursinus hívei voltak.

Ursinust a császári helytartó száműzte, de Santa Maria Maggiore véres harca szennyfoltot hagyott Damasus pápaságán. Ezt ellensúlyozandó Damasus mint „Péter utóda” hangsúlyozta lelki hatalmát, jöllehet ezt az igényt, miként már említettük, az egyházatyák nem ismerték fel. „Csak 382-ben érvényesült Damasus pápasága alatt a péteri szöveg (Te vagy Péter) úgy, mint a primátusi igény teológiai és bibliai igazolása” — írja Henry Chadwick. Időközben a római püspök hatalmas földesúr és világi vezető lett. Furcsa ellentmondás, hogy a pápák attól lettek igazán pápák, hogy vallási szerepük mellett világi hatáskört is kaptak. „Mindennek eredménye az a pápaság lett” — írja Jeffrey Richard A pápák és a pápaság a korai középkorban című művében —, amelynek hatalma a legmerészebb álmokon is túltett.”

Damasus jó példa erre. Ő vérontás révén került hivatalába. Erőszakkal vált nagyon hatalmas és gazdag emberré. Midőn a római prefektust, aki számos pogány papi címet is viselt, felszólította, hogy térjen át a keresztény hitre, az így válaszolt: „Szívesen megteszem, ha római püspököt csinál belőlem.” A korabeli író, Ammianus Marcellinus azt javasolta, hirdessenek versenyt e komoly anyagiakkal járó pozíció betöltésére. „Mert ha ezt a tisztet valaki elnyeri, békeidőben olyan vagyona tesz szert, hogy az adakozók nagylelkűsége révén állandóan kocsikázhat, szebbnél szebb ruhákba öltözhetsz és olyan fogadásokat adhat, melyeknek fényűzése még a császári vendéglátást is felülmúlja.”

A Damasus megbízásából Rómában tartózkodó neves aszkéta és egyházatyá, Szent Jeromos leírásából tudjuk, milyenek voltak Damasus környezetének papjai: „Inkább vőlegénynek néztek ki” — írja. A pápának pedig, mivel erőszakkal jutott hatalomra, Ursinus hívei miatt állandó rendőri védelemre volt szüksége.

Ez a visszataszító epizód nem számított ritkaságnak. A későbbi választások alkalmával két-három vetélytárs is küzdött a püspöki tisztért. Sokszor maradt az állás hónapokon és éveken át betöltetlen, mert a rómaiak nem tudtak megegyezni. Egy alkalommal két egymással vetélkedő pápát egy harmadik buktatott meg, aki a ravennai exarchának, a császár helytartójának 100 font aranyat adott segítségéért cserébe.

Az a hagyomány, hogy a római püspököt a római nép választja, az apostoli időkre nyúlik vissza. Ez sokszor zavaros helyzetet teremtett. A XI. században e téren úgy tettek rendet, hogy a bíborosokat — mint a helyi papság képviselőit

— tekintették választói joggal felruházottaknak. A világiak a püspökválasztás kérdésében jogaikat soha nem tudták visszaszerezni. Még a bíborosok konklávéja sem volt képes maradéktalanul megoldani a problémát, így aztán a középkor egyes szakaszaiban több pápa is vetélkedett a trónért.

Gregovorius utal arra, hogy legtöbb pápa a VI. és VII. században csupán két-három évig ült a trónon. Vajon azért választották meg őket, mert már közel álltak a halálhoz, vagy halálukat a versengő pártok elősegítették? Gregovorius erről nem tesz említést. Richards szerint a legtöbb pápát érdemeikért választották meg, noha már öregek és betegek voltak. Sissinius pápát például 708. január 15-én szentelték fel. Az arthritis (ízületi gyulladás) akkorra már annyira megtámadta, hogy ételt sem tudott magához venni. 20 nappal később meg is halt. Richards írja: „A betegség és tehetetlenség végtelen sorozata láttán csoda, hogy a pápaság egyáltalán tudott tenni valamit”.

A korrupció, a megvesztegetés és vérontás közepette lezajlott választások eredménye legtöbbször az lett, hogy elfáradt aggastyánokat választottak meg. Richards így tudósít: „Ennek a kornak drasztikus valósága megmutatkozik a fennmaradt dokumentumokban... A pápaság történetének ez a hús és vér valósága, s nem azok a kiszáradt és jól csomagolt adagok, amelyeket gyakran a pápaság hivatalos története tálal fel.”

Minden cselszövés és korrupció ellenére sem volt messze már az az idő, amikor ezeket az éveket a pápaság ártatlan, majdhogynem aranykoraként emlegették.

A meglepő dokumentum

III. Istvánt 752-ben választották pápává, miután elődje, II. István négy napon át — eddig ez volt a legrövidebb idő — töltötte be ezt a hivatalt. Az új főpásztor gyakorlatilag a pápai udvarban nőtt fel. Jól tudta, hogy a pápa nemcsak vallási vezető, hanem a császár hűséges vazallusaként világi hatalmasság is, terjedelmes földbirtokokkal.

Az egyháznak Konstantin császárral megindult elvilágiasodása ekkorra már nagyon előrehaladt. A császár felismerte a hierarchiának mint uralkodó osztálynak a nagy lehetőségeit. A pápaság éppolyan jól szervezett intézmény volt, mint saját hivatalnoki kara, amit azután lassan az udvarban és a diplomáciában is papokkal cserélt fel. Amikor a császári udvart egy ősi görög város (Bizánc) helyett 330-ban Konstantinápolyba áttétette, a püspökök egyre inkább bekapcsolódtak a világi ügyek intézésébe. Különösen két pápát lehet a rendkívüli személyiségek közé sorolni. Nagy Leó volt az egyik (440-461), aki

egyetlen merész lépésével megmentette Rómát Attila hunjaitól. Nagy Gergely volt a másik (590-604); ő éppannyira világi uralkodó is volt, mint amennyire a Nyugat pátriárkája. A pápák e kettős szerepe következtében az egyházi bürokrácia felduzzadása elkerülhetetlen volt. A papok kiválóan dolgoztak ugyan, de a keresztény egyszerűségnek már nyoma sem maradt Rómában.

Attól fogva, hogy egy balti-tengeri barbár törzs, a longobárdok 568 után Itáliában letelepedtek, Rómának nem volt nyugta. A jövevények Észak-Itália nagy részét megkaparintották. Bár idővel keresztény hitre tértek, a Szentszék sohasem bízott igazán a longobárdokban. A pápák és hűbéruraik, a császárok közötti viszony megromlásával a pápáknak új katonai szövetségest kellett keresniük, hogy Rómát és tartományait megtartsák uralmuk alatt. Talán hasznosabb lett volna, ha feladják igényeiket, de ez a hatalmasok számára mindig elképzelhetetlen volt:

Egy évvel trónra lépése után III. István pápa útra kelt észak felé, hogy Pippint, a frankok királyát felkeresse. Előtte egyetlen pápa sem kért segítséget nyugati uralkodótól, ez volt az első eset, amelyet aztán sok hasonló követett. Fekete öltözetben, fejére hamut szórva térdelt le a pápa a király lábaihoz, és könyörögve kérte, vesse be hadait Péter és Pál apostolok ügyének és Róma városának megmentése érdekében. A Szent-Denis melletti apátságban kente fel a pápa Pippint és fiát, Nagy Károlyt „Róma patrícusává”.

Valószínűleg e találkozás alkalmával mutatott meg István egy nagyon régi iratot vendéglátójának. Poros volt az irat és gyűrött; évszázadokon át a pápai levéltárakban őrizték. A dátum rajta 315. március 30., a címe „Konstantinus ajándéka”. Az első „keresztény” császár Szilveszter pápa részére kiállított ajándékozási levele volt ez.

Az okirat elbeszéli Konstantin megható történetét, akinek egész testét lepra borította. A pogány papok a Capitoliumon egy medencét építettek, s rá akarták beszélni a császárt, hogy kisgyermekek vérével töltesse meg. A még meleg vérben kellett volna Konstantinnak megfürödni, hogy meggyógyuljon. Sok gyermeket tereltek össze, zokogó édesanyjukkal együtt. A császárt meghatották az anyák könnyei és ajándékokkal megrakottan küldte őket haza. Azon az éjszakán álmodott. Péter és Pál apostolok álmában azt mondták neki, hogy lépjen érintkezésbe Szilveszter pápával, aki abban az időpontban a Soractes-hegyen rejtőzködött. A pápa majd megmutatja neki „az igazi kegyesség forrását”. De, ha majd meggyógyul, építtessen az egész világon keresztény templomokat, a bálványimádást pedig törölje el és egyedül az egy igaz Istent tisztelje. Konstantin fogadalma szerint cselekedett. „Midőn a forráshoz érkeztem — mondotta később — éreztem egy égi kéz érintését.” E különös

kereszttség meggyógyította. Szilveszter a Szentháromságról prédikált neki és megismételte Jézusnak Péterhez intézett szavait: „Te vagy Péter... és én néked adom a mennyek országának kulcsait.” Abban a meggyőződésben, hogy az apostol ereje gyógyította meg, Konstantin a szenátus és az egész római nép nevében megajándékozta Isten fiának helytartóját és valamennyi utódát:

Mivel császári hatalmunk földi természetű, elrendeltük, hogy a legszentebb római egyházat tiszteljék és becsüljék és hogy az áldott Péter szent széke, a mi birodalmunk és földi trónunk fölé emeltessék... Uralkodjék a négy főváros: Antiochia, Alexandria, Konstantinápoly és Jeruzsálem felett, hasonlóképpen Istennek az egész világon élő egyházán...

Végezetül íme átadjuk Szilveszternek, a világ császárának palotánkat éppúgy, mint minden tartományunkat és Róma városának, Itáliának és Nyugat minden tartományának palotáit és birtokait.

Konstantin egy különös, korábban senki által nem ismert nyilatkozatot tett arról, hogy miért költözött Keletre. Az a vágy vezette, hogy Rómának és az égi császár (Krisztus) által alapított keresztény vallásnak ne legyen a Földön vetélytársa. A pogány Róma így lemondott a keresztény Róma javára.

Pippin királyra mindez igen nagy hatással volt. Az ajándékozó okirat bizonyította, hogy a pápa Péter apostol és Konstantin császár utóda. Sőt, a császárt mint a pápa szolgáját említi, és ezzel sok császárt és királyt indított arra a későbbi évszázadokban, hogy hódolatukat a pápák koronázásakor bemutassák.

Amikor Pippin hadjáratot indított és győzött a longobárdok felett, visszaadott a pápának minden, az ajándékozó okirat által említett földbirtokot.

Ez az evangéliumok megdöbbenő értelmezését jelentette. Jézusnak nem volt semmije a rajta lévő szegényes ruházaton kívül. Későbbi tanítványai nemcsak hatalmas földbirtokokkal rendelkeztek, amelyekhez makacsul ragaszkodtak, hanem katonai szövetségeket is létrehoztak vagyonuk védelme érdekében.

Az ajándékozási okiratnak később is nagy jelentősége maradt. Az egyetlen angol pápa, IV. Hadrián is erre hivatkozott, midőn Írországot II. Henrik angol királynak adományozta. Hadrián különben Nicolaus Breakespeare névre hallgatott, és egy papnak volt a fia.

Amikor 1171-ben Henrik királlyal elkezdődött Írország hosszú és tragikus leigázása, a Cashelban összegyülekezett ír püspökök elismerték őt és utódját mint Írország törvényes királyát. Ezt az új pápa, III. Sándor is jóváhagyta, de azt külön kikötötte, hogy a pápai udvarnak évi járadékot fizessen.

Ez volt a pápaság által szabott ára annak, hogy a katolikus kelta országokat átadták a normann angoloknak. Ami pedig mindezt még nehezebben elviselhetővé tette, nem más, mint az, hogy „az ajándékozási okirat hamisítvány volt”.

A dokumentum csalásnak bizonyult, amit valószínűleg egy lateráni pap követett el, röviddel István pápának Pippin királynál tett látogatása előtt. Senki sem fedezte fel a hamisítást, jöllehet ma már ez gyerekjáték lenne. Csak amikor Lorenzo Valla pápai tanácsos 1440-ben sorról sorra elemezte az iratot, derült ki a csalás.

Valla bebizonyította, hogy az állítólagos ajándékozás időpontjában nem Szilveszter volt a pápa, hanem Miltiades. A szöveg Konstantinápolyt említi, bár a keleti fővárosnak akkor még Bizánc volt a neve. Az ajándékozási iratot nem klasszikus latinsággal írták, hanem a későbbi eltorzult stílusban. A hamisítvány kijelentéseket tartalmaz Konstantin kegyúri jogaira vonatkozóan is, amelyekről a IV. században még nem lehetett szó, viszont a VIII. században már igen. Valla ezt a dokumentumot megcáfolhatatlan érvek százaival tépte darabokra. Nagy keserőséggel tette ezt, mert jól tudta, hogy sok római egyházfejedelem a fejét fogja követelni.

Mivel én nem halottaknak ártottam, hanem az élőknek, és nem is akármilyen uralkodónak, hanem a legfőbbnek, nevezetesen a főpásztornak, akinek kiátkozása ellen egyetlen fejedelem kardja sem nyújt védelmet... De a pápának mégsincs joga, hogy engem azért, mert én az igazságot kiderítettem, megköttessen... Ugyanis, ha vannak sokan olyanok, akik a földi haza védelmében a halált is vállalják, nem kell-e nekem mennyei hazámért vállalni a veszélyt?

Valla könyvét csak 1517-ben adták ki. Ez volt az a kritikus esztendő, amikor Luther a bűnbocsátó cédulákkal való visszaéléseket megtámadta. A könyvnek egy példánya Luther kezébe került, aki első ízben döbönt rá arra, hogy sok minden, amit ő a pápaságról hitt, olyan csalásra épült, mint „az ajándékozási okirat”.

Bár Valla érvei meggyőztek minden komoly tudóst, Róma mégsem engedett. Továbbra is ragaszkodott a dokumentum valódiságához, évszázadokon át.

Ez annál is inkább károsnak bizonyult, mert az igazság a dokumentumot illetően sokkal hihetlenebb, mint a hazugságszövevény, ami körülveszi.

A történet Konstantin leprájáról és a keresztség általi gyógyulásáról az V. században elkövetett kegyes csalás volt. A mesét megörökítették a római

lateráni bazilika keresztelőkápolnijában is. Egy felirat elbeszéli, hogyan keresztelte meg ott Szilveszter pápa a császárt.

Ezzel szemben a tények a következők: Konstantin katona volt abban az időben, amikor az egyház a vérontást még elutasította. Talán ezért halasztotta a keresztség felvételét olyan sokára, egészen halálos ágyáig, amikor már nem volt többé ereje bünt elkövetni vagy valakit megölni. Nem sokkal ezt megelőzően anyja 80 éves korában meghalt. Csak ezután vették fel a császárt a hitoktatásban részesülők közé, de ez sem az egyház központjában történt, hanem a kis-ázsiai Helenopolisban. Elvitették a Nikodémia melletti Villa Achyroniába. Ott keresztelték meg, de nem a pápa, mégcsak nem is egy „katolikus” püspök vagy pap, hanem az ariánus eretnek püspök, Euszébiosz. Konstantin pünkösd hetének utolsó napján halt meg 337-ben.

Mindez kétes fényt vet az ősegyház történetének sok fontos eseményére.

Amikor Konstantin a püspököket „szeretett testvéreinek”, magát pedig a „püspökök püspökének” nevezte (amely címet a pápák később szintén felvettek), még nem volt keresztény, sőt még katekumen, azaz keresztényjelölt sem. Ámde senki sem érte el az ő tekintélyét és személyiségének nagy formátumát. Még a római püspök is — akit csak évszázadokkal később neveztek pápának — jelentéktelen volt hozzá képest. Hiszen a római püspök jogilag a császár vazallusa maradt, lelki hatalma is — összehasonlítva Konstantinnal — egy másodrendű püspöké csupán, bár a többi püspök mellett tiszteletbeli címet is visel. Ezt az apostoli székhely — ahol Péter és Pál tevékenykedtek és ahol sírjaik domborultak — indokolta. Miként Burckhardt a *Konstantin kora* című könyvében hangsúlyozza: „A császár ökumenikus püspöki címe nem csupán egyfajta szólásmondás volt; az egyháznak valóban nem volt más központja.” Nem a pápát, hanem a császárt — miként később Nagy Károlyt is — tekintették az egyház fejének és egysége forrásának. A római püspöknek a császár lábai elé kellett leborulnia és hűséget fogadnia. Minden püspök egyetértett abban, hogy „a császár az ihletett orákulum, az egyház bölcsességének apostola”.

Konstantin élete során Palesztinában és más helyeken is gyönyörű templomokat építtetett, de Konstantinápolyban is szép pogány templomokat emeltetett. Ezt egyértelműen a „római kérdés” megoldásának részeként fogták fel.

A császár szent személy volt, pontifex maximus, és ezt a címet is átvették tőle a későbbi pápák. Ebből az következett, hogy a császárnak, nem pedig a pápának volt joga vallási kérdésekkel foglalkozó gyűléseket, így például az arles-i zsinatot összehívni 314-ben. Egy korabeli püspök ezt így fejezte ki: „Az

egyház az állam része volt. Az egyház született bele a császárságba, nem a császárság az egyházba.” Ezért Konstantin, és nem a római püspök határozta meg a zsinatok idejét és helyét, sőt még a választások eredményét is. Hozzájárulása nélkül a határozatok nem bírtak jogerővel, mert ő volt egyedül a birodalom törvényadója.

Egy további történelmi paradoxon, hogy Konstantin, a pogány uralkodó volt az összes keresztény gyülekezetek zsinatának kezdeményezője. Csak így módon lehet az egyház hitét támadhatatlanná tenni és e hitet tartós érvennyel megfogalmazni — sugallta géniusza. Annak a kornak egyetlen püspöke sem kérte a római püspököt arra, hogy lényeges hitkérdésekben döntsön.

Miután 321-ben Liciniust Keleten legyőzte, Konstantin összehívta az első egyetemes zsinatot. 325-ben nyílt meg a zsinat Bithüniában, egy Nicea (Nikaia) nevű helységben, melynek neve „győzelmet” jelent. Ez volt valószínűleg a történelem legfontosabb egyetemes keresztény zsinata. Az arianizmus néven ismert eretnokség, amely a Szentháromság értelmezésében a Fiút alárendelte, azaz nem tartotta egyenrangúnak az Atyával, az egész akkori világon elterjedt. E kérdés körüli viták nemcsak hevesek, hanem már véresek is voltak. A császár érdekeit sértette a keresztények egymás közti harca; szándéka szerint nekik a birodalom stabilizáló erejévé kellett volna válniuk. Nagy felháborodással észlelte a császár, hogy a keresztények, mihelyt az üldözés veszélye elmúlt, máris harcolnak egymással a Szentháromság — különösen Jézus személyének és természetének — értelmezése miatt.

Niceában az egyetemes zsinatok alapító atyja 300 püspököt gyűjtött össze és az útiköltségeket is vállalta. Egy féltucatnyit kivéve valamennyi Keletről érkezett. Szilveszter, a római püspök nem jelent meg a zsinaton, maga helyett két presbitert küldött. Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy Szilveszter nem vett részt a zsinat előkészületeiben és lefolyására sem gyakorolt hatást. A pogány császár tartotta teljesen a kezében a gyűlést. Palotájának nagytermében került sor a tanácskozásra. A történetíró Euszebiosz szerint a császár nyúlánk, magas, bátorságot és fenséget árasztó személyiség volt. Azért, hogy jelenlétét még jobban kihangsúlyozza, a zsinatot bíborszínű, arany- és drágakövekkel megrakott öltözkében nyitotta meg.

Csakhamar kiderült, hogy a püspökök többsége az ariánus álláspontot támogatta. Konstantin nem érzékeltette, hogy melyik teológiai irányzat felé hajlik, arany trónjáról felemelkedve mégis véget vetett a vitának. Talán azt akarta megmutatni, hogy övé a döntő szó. Azt az álláspontot képviselte, amit később „ortodox felfogásnak” neveztek, hogy Isten fia „egylényegű” az Atyával. Valamennyi másként gondolkodó püspök visszakozott, kivéve kettőt,

akiket Konstantin haladéktalanul megfosztott tisztségüktől és hazaküldött. Azután levelet írt Alexandriába, ahol az ariánusoknak még voltak támogatóik: „Ami 300 püspöknek tetszik, az nem lehet más, mint Isten akarata”.

Ámde az eredmény mégsem az lett, amit ő remélt. Az ariánus tévtan még évszázadokon át tartotta magát. Ugyanez érvényes az egyházi ügyekbe való állami beavatkozás esetében is. Az egyházpolitika lépett az evangéliumi parancsok helyébe. Nem a vallás, hanem az egyház lett a fontos. Az eredmény, mint Burckhardt írja, „egy olyan egyház, amelyet a győzelem hamarosan elkezdett bomlasztani”.

Az ár, amit Konstantinnak a kereszténységhez való csatlakozása követelt, az egyház ártatlanságának az elvesztése volt. Krisztussal való cinikus bánásmódja, amit mindenki — a római püspököt is beleértve — tudomásul vett, az újszövetségi üzenet gyökeres meghamisítását jelentette, és az egyháztól idegen érdekek beáramlása előtt tárta ki a kapukat. Ettől kezdve a katolicizmus a kereszténység és Jézus kárára terjedt, aki a hatalom és politika világától távol tudott maradni és aki inkább vállalta a kereszthalált, semhogy bárkire rákényszerítse véleményét.

Amikor III. István pápa lett, az egyház már alapjába véve a római birodalom szerves részévé vált. Szemmel láthatóan a római püspök az ügynevezett „ajándékozás” óta mindenben alkalmazkodott Konstantinhoz: úgy élt, mint ő, úgy ruházkodott, mint ő, az ő palotáiban lakott, uralkodott birtokain és ugyanazt a császári világképet képviselte. A pápa is uralkodni akart egyház és világ felett.

Mindössze hét évszázaddal Péter halála után a pápák a hatalom és a vagyon megszállottai lettek. A pápa olyan volt mint egy világi és túlvilági személy egyszerre. Szó szerint mindkét világ javát akarták, bár egyes császároknak sikerült a pápák becsvágyát korlátok közé szorítani.

A Szent Római Birodalom

Az 58 éves Nagy Károly a maga korában megtermett embernek számított, kerek fejjel, fehér hajjal, hosszú orral és tágra nyílt, szúrós szemekkel. Értelmes embernek tartották, hiszen latinul társalgott és egyetemeket alapított; olvasni azonban soha nem tanult meg, s bár a legkiválóbb tanítói voltak, a nevét sohasem tudta leírni.

A III. Istvánt követő 53. évben a pápaságnak a katonai segítség iránti igénye megnőtt. A kapcsolat Róma és Konstantinápoly között a távolság és az eltérő

világfelfogás miatt időközben teljesen megszűnt. Nagy Károly, a frankok királya elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy ezt az űrt kitöltse.

782-ben négy és fél ezer szász foglyot fejeztetett le az Aller folyó partján. Előnyös helyzetében képes volt rá, hogy leszámoljon a longobárdokkal, akik a pápaságot állandóan fenyegették.

Az egyház új védelmezője azonban nem bizonyult szentebbnek, mint Konstantin. Első feleségétől elvált, második feleségétől hat gyermeke született. Miután a másodikat is szélnek eresztette, két leánya született a harmadik feleségétől és egy további az egyik ágyasától. Negyedik feleségének nem lettek gyermekei, s amikor az asszony meghalt, császári férjének négy ágyasa volt. Összesen tizenkét ágyasáról tudunk; mindegyiktől legalább egy gyermeke született. Einhardt, a császár nyíltszívű frank életrajzírója, akitől ezek az adatok származnak, hangoztatta, hogy a császár mindig gondos apa volt.

Az angol Alcuin, korának tudós szerzetese Nagy Károlyt régóta arra biztatta, hogy a nyugati trónt is szerezzé meg. Csak három nagy ember van a világon — hajtogatta a király előtt. A pápa és a konstantinápolyi császár a másik kettő. „A harmadik az a királyi méltóság, amely a mi Urunk Jézus Krisztus kegyelméből téged, mint a keresztény népek uralkodóját illet meg, és ami nagyobb hatalmat, több bölcsességet és fenséget jelent, mint a többi méltóság.”

III. Leó, az akkori pápa mindent elkövetett, hogy Nagy Károly Rómába látogasson. Külső ellenségeivel szemben védelemre volt szüksége; ezenkívül a legmagasabb helyről várt felmentést a házasságtörés veszélyes vádja alól. Nemsokkal Nagy Károly megérkezése előtt Leót az ellenséges tömeg megtámadta. Szemeit kiszúrták és nyelvét levágták. Következésképpen a 800-ban lezajlott koronázás semmiképpen sem hasonlított Napóleon koronázásához, aki 1804-ben a párizsi Notre-Dame-ban magát „a franciák császárává koronázta”.

Nagy Károly letérdelt Péter sírja elé: Leó megérintette a fejét, amelyre a koronát rá kellett tennie, elmotyogta, hogy Nagy Károly a császár, és térdre borult ő is, hogy tiszteletét nyilvánítsa. Einhardt szerint Nagy Károly forrt a méregtől. Később hallotta, amint a császár kijelentette „nem ment volna el a templomba, bár nagy ünnep volt (karácsony), ha sejti, mi a pápa terve”. Természetesen vágyott ő is a dicsőségre, de nem azon az áron, hogy vazallusától kapja. Vette magának a fáradságot, hogy Rómába menjen, mert nyomorult alattvalóin akart segíteni: nem azért ment, hogy Leótól kérjen és kapjon áldást.

Nagy Károly sejtette azt, amit ma már a történészek is látnak. Ezzel a zseniális ötlettel III. Leó egy olyan hatalmi igényt jelentett be, amelyet utódai a világ legnagyobb uralkodóival szemben is érvényesítettek.

Nagy Károly haladéktalanul az egyház legfőbb uraként intézkedett: törvényeket hozott, püspököket választott, érsekeket, apátokat nevezett ki nemesei közül. Megkísérelte, hogy a szerzeteseket jobb erkölcsre készítse és a még rosszabb szodómia gyakorlatától is eltérítse. Halállal fenyegette meg azokat a szászokat, akik kereszténynek adták ki magukat, hogy a keresztség elől kitérjenek. Nagy Károly minden tekintetben teljesítette Alcuin kívánságait. Úgy lépett fel, mint az egész keresztény közösség feje. Ez logikus volt, hiszen Leó elődje, I. Hadrián felruházta javakkal az egyházi állam gyarapításáért és azzal a fontos kiváltsággal, hogy a római főpásztorokat is ő válassza.

Ezután Európa jövőjét kétértelműség árnyékolta be, mivel Nagy Károlyt az általa kinevezett pápa koronázta császárrá. A kettő közül melyik volt a nagyobb? Abban a pillanatban kétségtelenül Nagy Károly. De Leó ezzel a sakkhúzással esélyt biztosított a pápaság számára, hogy a következő esztendőben a hatalomért folytatott küzdelmet megnyerje.

Ilyen volt a Szent Római Birodalom kezdete, amely — mint minden iskolás gyermek tudja — se szent, se római, se birodalom nem volt. Mégis ezer esztendeig fennállt, amíg Napóleon 1806-ban, a Habsburg uralkodó legyőzése után meg nem szüntette. S a múltó évszázadok során a pápaság nem elégedett meg azzal, hogy egyedül Isten erejében bízson, hanem ehelyett fejedelmekre és fegyverekre támaszkodott, hogy a „pokol kapui se vegyenek rajta diadalmat”.

Ámde a pokol leghevesebb támadásai nem kívülről érték az egyházat, hanem belülről - valójában magától a pápaságtól.

3. FEJEZET

A szemérmetlenség uralma

Rómától 15 mérföldnyire, az albanói hegyek között élt a X. században a híres Conti család, a tusculumi Alberich gróf leszármazottai. Ekkoriban ezek az oligarchák tartották teljesen a kezükben a pápaválasztásokat. Csak ebből a családból hét pápát választottak, hármat egymás után, és ők mindnyájan hozzájárultak ahhoz, hogy a „szégyenteljes Róma” híre kialakuljon.

A történelem megcáfolta azt a népi hiedelmet, hogy a Borgia voltak a pápaság fekete bárányai. A Nagy Károlyt követő időszakban valamennyi pápa

meglehetősen sötét figurának tekinthető. Nem annyira Krisztusnak, mint inkább Beliálnak, a sötétség fejedelmének voltak a tanítványai. Közülük sokan erkölcstelen gyilkosok, bálványimádók, háborúskodók, zsarnokok, szimoniákusok voltak, készek arra, hogy mindent, ami szent, kiárusítsanak. Szinte valamennyit sokkal inkább az intrikák érdekelték, mint a vallás.

Elmaradhatatlan politikai manővereikkel és a világi dolgok iránti megszállott érdeklődésükkel, a hatalommal való visszaéléssel és hihetetlen gonoszságukkal a pápák, akiknek az egység középpontjának kellett volna lenniük, korrumpálták az egész kereszténységet.

Mindazonáltal örök titok marad, hogyan tudta a nyugati egyház oly hosszú időn át egységét a pápák ellenére is megőrizni.

Mindenesetre tanulságos a pápák névsorát 880-tól elemezni: Az ezt követő másfél évszázadban 35 pápa volt, átlagban négy évig ültek a trónon.

A korábbi évszázadokban is érvényesült az ehhez hasonló fluktuáció; ezt az a körülmény magyarázza, hogy a pápákat azért választották meg, mert öregek és betegek voltak. A IX. és X. században azonban közülük jó néhány a húszas éveiben járt, sőt akadtak tizenéves pápák is. Néhányan csak három hétig, egy hónapig vagy három hónapig bírták. Közülük hatot megfosztottak trónjuktól, többet meggyilkoltak. Valójában nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani, hogy hány pápa és ellenpápa volt ebben az időszakban, mivel akkor még nem létezett kialakult választási rend, viszont annál több önjelölt tűnt fel.

Amikor egy-egy pápa hirtelen eltűnt, senki sem tudta, hogy a torkát vágták-e el, vagy a Tiberisbe dobták? Esetleg börtönben fojtották meg, vagy éppen egy bordélyházban aludta ki magát? Levágták-e fülét és orrát, mint 930-ban VIII. Istvánnak, aki érthetően sohasem mutatkozott ezután a nyilvánosság előtt, vagy elmenekült, mint 964-ben V. Benedek? Utóbbi, miután megbecstelenített egy fiatal lányt, haladéktalanul Konstantinápolyba utazott a Szent Péter-dóm minden kincsével együtt, és csak akkor tűnt fel újra Rómában, amikor a pénze elfogyott. Gerbert, a kegyes egyháztörténész Benedeket „az istentelenség feneketlen gonoszságának” nevezte, bár véleménye, a későbbiek ismeretében, talán elsietett volt. Ezt a főpásztort végül egy féltékeny férj gyilkolta meg. Holttestét, amelyen száz törszúrás volt látható, végigvonszolták az utcákon, majd egy szemétdörbe dobták.

Kétség nem férhet ahhoz, hogy ezek a pápák a történelem hatalmasainak legszégegyenteljesebb csoportját képezik, mind egyházi, mind világi szempontból. Őszintén szólva, igazi barbárok voltak. Az ősi Róma sem tudott semmi olyat felmutatni, ami gonoszságukhoz hasonlítható volna.

Az egyik pápa, VII. István teljesen őrült volt. Korzikai elődjét, Formosus pápát (891-96) kilenc hónappal a halála után kihantoltatta. A később hírhedtté vált „hullazsinaton” a bűzlő holttestet teljes pápai ornátusba öltöztette, feltetette a lateráni trónra, azután személyesen elkezdte vallatását. Formosust azzal vádolta, hogy adatok meghamisításával lett pápa; mivel egy másik tartomány püspöke volt, nem is lehetett volna Rómában választható. István szerint ezért minden döntése érvénytelen, különösen az általa végzett ordinációk. Egy tizenéves dadogó diakónus válaszolt a vallatásra Formosus helyett. Mivel bűnösnek találtatott, Formosus holttestét ellenpápaként megátkozták, letépték róla a ruhát, csupán egy szőringet hagytak rajta, amely már hozzáragadt az oszlásnak indult tetemhez, majd a Tiberisbe dobták, kivéve azt a két ujját, amelyekkel életében a hamis apostoli áldásokat osztogatta. A hullát a szőring konzerválta, ezért azt néhány tisztelője kihúzta a vízből és eltemette. Később visszatették eredeti sírjába, a Szent Péter-bazilikába. István pápát pedig nem sokkal ezután megfojtották.

Voltak olyan pápák, akik másokat csonkítottak meg, majd őket is megcsonkították, gyilkoltak és utána őket is meggyilkolták. Életük semmiképpen sem volt evangéliumi. Sokkal inkább hasonlítottak a gazdag emberek modern gyermekeihez, akikből csavargók és kábítószeresek, kávéházak és éjszakai mulatók látogatói lettek és nem a mai világ felfogása szerinti római pápák. Közülük némelyek becsvágyó szüleiknek köszönhatték felemelkedésüket, mások a kard erejének, ismét mások szép és gazdag szeretőiknek.

A kurtizánok közül is kiemelkedett a Theophylactus családjából való Marozia. A kortárs cremonai Liutprand püspök szerint erre a szerepre jól felkészítette anyja, Theodóra, akinek egy második leánya is született, és pedig X. János pápától (914-29). Aki azt állítja, hogy a nőknek semmi befolyása nem volt az egyház vezetésére, az sohasem találkozott e két hihetetlenül céltudatos hölgyhöz hasonlóval. Nem egészen egy évtized alatt nem kevesebb, mint nyolc pápát „csináltak” és, ha úgy tetszett nekik, veszejtették őket. Gibbon *Hanyatlás és bukás* című könyvében azt állítja, hogy ezek az „asszonypápák” annak a szexpolitikának voltak a megtestesítői, amelyből Johanna, a nőpápa legendája, vagy inkább szatírája született. E „főpásztor” létezésében több évszázadon át hittek, egészen a reformációig. Az angolok számára vigasztaló lehet az a tudat, hogy a legendás egyetlen asszonypápát szép angolszász leánynak képzeltek. Teljes pápai ornátusban hozta világra fiát — így beszéli el a történet —, mialatt a Colosseum árnyékában átvitték a Szent Kelemen-templomba, ahol azonban sajnos meghalt.

Ez a legenda további legendákat szült. A lateráni templomban állott egy vérvörös márványszék, amelynek ülőlapján volt egy lyuk. Erre a székre kellett leülnie minden újonnan választott pápának papjai hűségesküjének letételekor.

Bár olyan híresztelések is voltak, hogy Johanna nőpápa után minden pápának bele kellett ülnie ebbe a székbe, és günekológiai vizsgálaton kellett átesnie, hogy megakadályozzák egy másik nőnek a pápai trónra kerülését. A vizsgálatot — vajon női bíborosok végezték? — latin imádságok kíséretében folytatták le. Valóban létezett ennek egy írásba is foglalt szertartása, amelyet azután a legteljesebb komolysággal sok középkori kéziratba lemásoltak. Ez a szék — egy másik, prózaibb történet szerint — tulajdonképpen egy éjjeliedény volt, és látható jelképe annak a ténynek, hogy a pápákat Isten a szemétdombról emeli fel a fejedelmek közé.

Nyilván nem teológiai oka van annak, hogy nő nem lehet pápa, még akkor sem, ha II. János Pál véleménye szerint nők isteni rendelés szerint papok sem lehetnek. Sok érseket, sőt pápát fel sem szenteltek. V. Hadrián ott szerepel a pápák listáján, bár csak hat hétig ült a pápai trónon; 1276. július 11-től augusztus 18-ig. Nem volt püspök, még csak pap sem, mégis törvényes pápának tekintik.

A szép szajha

Marozia, a Johanna nőpápa legendájának mintaképe először III. Sergius pápával került intim kapcsolatba. Korábban a pápai trónra vezető utat V. Leó vágta el előle, aki csupán egy hónapig uralkodott, mielőtt őt Christophorus bíboros foglyul ejtette. Sergius tiszta helyzetet teremtett, mert mindkettőt lemészároltatta.

Sergius exhumáltatta másodszor is a már tíz éve halott Formosus pápát, és újra kiátkozta. Mivel Sergiust is Formosus szentelte fel, önmagát is törvénytelennek kellett volna tartania, ámde az elméleti szörszálhasogatás távol állott tőle. Hogy megfelelő büntetéssel sújtsa, lefejeztette Formosus holttestét, és levágatta további három ujját, mielőtt a Tiberisbe dobatta. De a lefejezett holttest fennakadt egy halászhajón, és újra csak elpusztíthatatlannak bizonyult. Ismét visszavitték a Szent Péter-bazilikába. Amikor Marozia Sergius szeretője lett, mindössze 15 éves volt, ő pedig 45. Egy fia született tőle, akinek karrierjéért Marozia minden lehetőt megtett. Sergius öt évvel később, vérrel, intrikákkal és szenvedésekkel teli uralkodás után halt meg.

Marozia sohasem felejtette el első szerelmét. A pápa szeretőjeként olyan határozott és merész lett, hogy ezeket a tulajdonságait három házassága és

számtalan szerelmi kalandja sem tompította.

Elsőként Sergius pápa csavarta el a fejét a lateráni palotában. Gyakran találkoztak ott, mert Marozia gyermekkorának nagy részét ott töltötte, mivel apja a római szenátus elnöke volt. Elérkezett azonban az a pillanat, amikor Sergius rádöbben, hogy a csodaszép gyermek lélegzetelállító szép nővé fejlődött. Ami pedig Maroziát illeti, a pápa karjaiban nem annyira az élvezeteket, inkább a hatalom izgalmát kereshette.

Anyja, Theodóra már két pápát is felemelt és megbuktatott, midőn az egyházjogot megsértve kedvenc szeretőjét kézen fogta és őt a bolognai püspökkel először ravennai érsekké, majd végül X. János néven pápává szenteltette. A cremonai Liutprand püspök írja: „Theodóra, a szajha azt gondolta, hogy zsákmányával az ágyban semmit sem ér el, ezért arra kényszerítette őt, hogy fordítson hátat a püspökségnek és — ó mily szörnyű büntett — szerezzé meg a pápaságot Rómában.” Mindez 914 márciusában történt, amikor már Marozia 22 éves volt. A dolgok nem néznek ki olyan rosszul — gondolta; fia, az ifjabb Sergius még csak hatéves volt, túl fiatal ahhoz, hogy pápa legyen, még azokban a léha időkben is.

Ezen a ponton azonban megjelentek a színen a tusculumi Alberichek, akik eredetileg északról származtak. János pápa megmagyarázta szeretőjének, Theodórának, hogy egy házasság Marozia és Alberich között minden szempontból hasznos lenne. Marozia felismerte a jövő emberét és e frigyből megszületett az ifjú Alberich. Az idősb Alberich valószínűleg felesége piszkálására elsietett kísérletet tett arra, hogy Rómát ellenőrzése alá vonja, ámde meggyilkolták. A fiatal özvegyet János pápa arra kényszerítette, hogy nézze meg a megcsonkított holttestet. Ez nagy hiba volt! Egy asszony, aki Sergius pápa szeretője volt, nagyon is tudta, mi a bosszú.

Amikor Theodóra 928-ban meghalt, Marozia elfogattatta a pápát, majd pedig megfojtatta. Első fia ekkor már 17 éves volt. Közel, nagyon közel már az idő, amikor neki is lesz elég tapasztalata, hogy a pápaságra gondoljon. Életvidám, teljességgel erkölcstelen élete erre jól felkészítette. A következő két pápa csak nagyon rövid ideig uralkodott: mindkettő titokzatos körülmények között tűnt el. Így aztán húszéves korában Marozia és Sergius pápa fia XI. János néven lépett a trónra.

Marozia becsvágya azonban nem állott itt meg. Amikor második férje, Guido meghalt, házasságot kötött féltestvérével, Hugo provence-i herceggel. Hugo ugyanis nős volt már akkor, de a feleségét könnyű volt eltávolítani az útból. Marozia szerencséjére fia pápa volt, így könnyen felmentette a boldog párt minden házassági akadály, még a vérfertőzés alól is. Mi akadályozhatja meg,

hogy új férje császár legyen, ő maga pedig császárné? Nyilván ennek Sergius is örült volna. Így azután XI. János celebrálta anyja esküvőjét 932 tavaszán.

Minden semmivé lett azonban Marozia féltékeny második fia, a 18 éves ifjú Alberich miatt. Ő kerítette hatalmába Rómát, és ő határozta meg, ki lesz a pápa. Provence-i Hugo cserbenhagyta feleségét és szégyenletesen megfutamodott. Alberich féltestvérét, XI. Jánost, egy másik pápa fiát a lateráni börtönbe záratta, ahol meg is halt négy évvel később. De még ennél is borzasztóbb volt, hogy saját anyját is foglyul ejtette. Marozia már nem volt fiatal, de még jól tartotta magát, amikor Hadrianus császár nevezetes mauzóleumába, az Angyalvárba belépett. Még ötven esztendőn át sínylődött, mindvégig raboskodva e Tiberis-parti erődítmény szörnyű cellájában.

60 éves volt már, amikor börtönében eljutott hozzá a hír, hogy Alberich 40 éves korában meghalt és hogy ennek fia — az ő unokája —, Octavianus felvitte a pápaságig. Ő volt a második pápa, aki megváltoztatta a nevét: a XII. János nevet vette fel. Mindez 955 telén történt. Az elszürkült, megöregedett arcú asszony a fal felé fordult és Sergiusszal, egykori szeretőjével átélt múltbeli dicsőségéről álmodozott. Az ifjú pápa éveinek száma részben érthetővé tette ledér magatartását, hiszen mindössze 16 éves volt, amikor a magas tisztség terheit magára vette. Kolostorok egész sora azért imádkozott éjjel és nappal, hogy mielőbb haljon meg.

Még annak a kornak a pápáihoz viszonyítva is olyan gonoszul élt, hogy a polgárok a fejét követelték. Olyan bűnöket is elkövetett - mondták —, amelyeket „a világ kezdete óta” senki sem követett el, beleértve azt is, hogy saját anyját is szeretőjévé tette. Egész háremet tartott a lateráni palotában, szerencsejátékokban tékozolta el a zarándokok adományait. Kétezer lovat tartott, amelyeket borban áztatott mandulával és fűgével etetett. Szerelmi éjszakáin a partnereit a Szent Péter-székesegyház aranykelyheivel jutalmazta meg. A kor leghasznosabb turizmusáért, a zarándokutakért viszont semmit sem tett. A nőket külön figyelmeztették, hogy a lateráni Szent János-templomot kerüljék, ha tisztességesek akarnak maradni; a pápa folyton ott vadászott utánuk. A kereszténység anyaegyházának oltára előtt még az ördög egészségére is ivott.

János pápa olyan haragot váltott ki a népből, hogy életét mentve kellett elhagynia a kifosztott Szent Péter-székesegyházat. Tivoliba menekült.

Amikor az 50 esztendőös Szász Ottó, akit 962-ben a Szent Péter-dómban koronáztak császárrá, értesült erről, a fiatalembernek megparancsolta, hogy azonnal menjen vissza székvárosába. Nem illett ugyanis terveibe egy menekült pápát oltalmazni, ez rossz üzlet lett volna a császár számára.

Zsinatot hívtak össze, hogy rendezzék a problémákat. Megjelent 16 bíboros és számos olyan püspök és főpap, akiket Németországból Rómába rendelték. A cremonai püspök pontos beszámolót hagyott hátra a pápa elleni vádakról. Például, hogy misét mondott a szentáldozás nélkül, hogy egy diakónust istállóban szentelt fel, hogy a papszentelésekért tiszteletdíjat kért. Nők hosszú sorával lépett szexuális kapcsolatba, beleértve apjának volt szeretőjét és saját unokahúgát. Lelki gondozóját megvakíttatta, egy bíborost kiheréltetett, halálát okozva. Mindezeket a vádak eskü alatt megerősítették.

Ezekután Ottó császár János pápához levelet intézett, amely minden idők legnagyobb furcsaságai közé tartozik.

Mindenki, a klérus és a világiak egyaránt vádolják Öszentségedet gyilkossággal, hamis esküvéssel, szentségtöréssel, rokonaiddal elkövetett vérfertőzéssel, s azzal, hogy Te pogány Jupiterhez, Venushoz és más démonokhoz is imádkoztál.

János a grammatikát teljesen nélkülöző levelet diktált válaszként a püspökökhöz. Azzal fenyegetőzött, ha leváltják, kiátkozza őket úgy, hogy sem szentelni, sem misét mondani nem fognak. Majd felugrott lovára és vadászni indult.

Amikor Ottó császár megunta a várakozást és visszatért Szászországba, János pápa családja hadsereget szervezett, hogy biztosítsák hazatérését. Így Rómában újra átvette egyházfői hivatalát. Mivel a kiátkozást enyhe döntésnek találta, megcsonkíttatta és kivégeztette mindazokat, akik közreműködtek elűzésében.

Egyetlen pápa sem ment át a másvilágra hozzá hasonló különös módon. Egyik éjjel egy féltékeny férj — egy a sok közül — Öszentségét feleségével „in flagranti delicto” találta és az utolsó kenetet a fejére mért kalapácsütéssel adta fel neki. Ekkor 24 éves volt. A keserű humorukról ismert rómaiak szerint ez volt a pápa karrierjének csúcspontja. Mindenesetre szerencséje volt, mert ágyban halt meg, még akkor is, ha idegen ágyban.

A XVII. században Bellarmin bíboros a pápaságról szóló könyvében (*De Romano Pontifice*) így írt: „A pápa a legfőbb bíró a vitatott hittani és erkölcsi kérdésekben.” A pápaságnak e nagy védelmezője ugyanebben a könyvben megállapítja: „Ha a pápa tévedvén, az erényeket elferdítve bűnös dolgot parancsolna, az egyháznak még akkor is a bűnöket jónak, az erényeket rossznak kellene tartania, mert ha nem így tenne, vétene a lelkiismeret ellen.” Nem csoda hát, hogy a tizenéves pápák oly sok mindent megúsztak. Még Bellarmin is, aki jól ismerte a Borgiákat, be kellett lássza, hogy XII. János „mindennek a legalja volt”. *Fuerit fieri omnium deterrimus.*

Amikor e szörnyeteg letűnt a színről, a rómaiak V. Benedeket választották helyette. Ottó császár becsapottnak érezte magát és dühöngött. „Senki sem lehet pápa a császár hozzájárulása nélkül” — jelentette ki. — „Ez mindig is így volt.” Az ő választása VIII. Leóra esett.

A XVI. században Baronius bíboros az *Annales Ecclesiastici* című művének — amelyet Lord Acton a valaha is megírt legnagyobb egyháztörténetnek minősített — vonatkozó kötetében azt állította, hogy Benedek volt az igazi pápa és Leó az ellenpápa. Ezt nehéz vitatni, jóllehet Benedek leborult Ottó lábai elé és magáról bevallotta, hogy csaló. Ezt bizonyítandó letépte öltözetéről a fenségjeleket és Leó előtt térdepelve kijelentette, hogy nem ő, hanem a másik Péter törvényes utóda.

Nem világos, hogy egy igazi pápa azon állítása, miszerint ő nem igazi pápa, a csalatkozhatatlanság esete-e? Mégis, ennek az esetnek sokatmondó üzenete kell legyen az egész egyház számára a hit és erkölcs tekintetében.

Leó és Benedek halála után Ottó császár XIII. Jánost emelte trónra. Ez nem bizonyult okos választásnak. A rómaiak ugyanis az új pápát azonnal elkergették. Ottó ugyan visszavitte, de be kellett látnia, hogy a rómaiak döntése helyes volt. Az új pápa hihetetlen méretű kegyetlenkedésekbe kezdett. Miként Liutprand krónikájában elmondja, ellenségeinek szemeit kiszúratta, a lakosság felét kardélre hányatta. XIII. János után következett VII. Benedek, akit ugyancsak házasságtörés közben egy megvadult férj ölt meg.

Baronius bíborosnak érthetően ezek az események kínosak voltak, bár tiszteletre méltó becsületességgel számolt be róluk. Ennek a kornak a pápáit ő „a Szentszék bitorlóinak és nem apostoloknak, hanem apostatáknak” nevezi (*non apostolicos sed apostaticos*). Azt is bevallja, megrázó számára, hogy ilyen dolgokról kell írnia. Péter székében nem emberek ültek, hanem „ember formájú szörnyetegek”.

„Dicsőségre vágyó Messalinák testi kívánságoktól hajtva, akik a gonoszság minden formájában járatosak, ők uralkodtak Rómában, s Szent Péter székét kegyenceik és szeretőik számára lealjasították.”

Az I. Vatikáni Zsinat határozatainak fényében következtetése megdőbbentő:

E korszak legfontosabb tanulsága az, hogy az egyház pápák nélkül is nagyon jól meg tud lenni. Ami az egyház szolgálata szempontjából létfontosságú, az nem a pápa, hanem Jézus Krisztus. Ő az egyház feje és nem a pápa.

Alig egy évszázaddal később Baroniust eretneknek nyilvánították volna. A katolikus hittétel ma ez: „A pápa a feje a földi egyháznak, ő a Krisztus helytartója, a köszikla, amelyre az egyház felépül, az egység köteléke, a hit és

erkölcs védelmezője.” Ámde az a hosszú időszak, amelyet áttekintettünk, egészen más képet mutat. Nemcsak Baronius, hanem a római nép is kinevette volna az ilyen teológiai képtelenségeket. Az ő szemükben a pokol kapui szemmel láthatóan diadalmaskodtak. Ha mindez nem a sötétség fejedelmének a diadala volt, akkor mi volt? Az egyetlen kérdés, amely foglalkoztatta őket, nem így hangzott: „Hogyan mentheti meg a pápa az egyházat?”, hanem így: „Hogyan tudja a pápa a saját lelkét megmenteni?”

Ezek és más viharos események idején Marozia a börtöncellájában sínylődött. Ő, aki korának legelragadóbb teremtménye volt, kiszáradt, rongyokba burkolt csonttömeg lett. Már a kilencvenes évei közepén járt; emlékei - hogy a pápa szeretője volt, akit egy fiúval ajándékozott meg, akiből azután szintén pápát csinált - nyilván segítettek abban, hogy életkedve megmaradjon. Félretették ugyan, de a legmagasabb helyeken sohasem feledkeztek meg róla.

986 tavaszán a 23 éves V. Gergely pápa és unokatestvére, a 15 éves Ottó császár úgy vélték, hogy a szegény öregasszony már elég sokáig sínylődött börtönben. A pápa elküldött hozzá egy jámbor püspököt, hogy kiűzze belőle az ördögöt, és feloldja a átkok alól. Bűnei alól feloldozták. Azután kivégezték.

A kamasz pápa

A tusculumi házból származó XIX. János majdnem 50 évvel később, 1032-ben halt meg. III. Alberich gróf egy egész vagyont áldozott arra, hogy ezt a tisztséget a családon belül megtartsa. Ki is tölthetné be jobban a megüresedett pápai széket, mint fia, Theophylactus? Raoul Glober a clunyi szerzetes arról tudósít, hogy az 1032 októberében tartott választás alkalmával Őszentsége, IX. Benedek 11 éves volt csupán. Louis Duchesne főtitkarság szerint „egy tacsó volt..., aki hamarosan sok kárt okozott”.

Furcsa színjáték alakult ki: egy ifjonc, akit még tizenévesnek sem lehetett mondani, még a hangja sem mutat, a katolikus egyház legfőbb törvényadója és uraként viselte a tiarát. A Szent Péter-székesegyházban misét celebrált, életjáradékokat adományozott, püspököket kreált és eretnekekét közöcsített ki. Őszentségének női kalandjai azonban később bebizonyították, hogy a gyermek pápa nagyon hamar átlépett a kamaszkorba. „Mire 14 éves lett — írja egy krónikás — túltett már minden elődjének feslettségén és kicsapongásain.”

Damiani Szent Péter, aki különösen érzékenyen szemlélte e bűnöket, így kiáltott fel: „Az a nyomorult, uralkodása kezdetétől élete végéig erköcsstelenségeiben fetrengett.” Egy másik tudósító pedig ezt írja: „A pokol ördöge papi ruhába öltözve beült Szent Péter székébe.”

Neki is többször sürgősen el kellett hagynia Rómát. Első alkalommal 1033-ban Péter-Pál ünnepén jó ürügyet szolgáltatott elűzésére a napfogyatkozás, amely a Szent Péter-dóm belsejét sáfránysárga fénnel árasztotta el. Visszatérése után néhány nemes megkísérelte leszúrni a mise alatt, ez azonban nem járt sikerrel. Amikor azután Benedeket újra elűzték Rómából, Konrád császár seregei kergették oda vissza. 1045-ben fosztogatás, gyilkosság és erőszak miatt újra elűzték; ez alkalommal visszatért hazájába, Tusculumiba. Távollétében a rómaiak másik főpásztort választottak: a szabin hegyekből származó III. Szilvesztert. Úgy vélték, hogy még az egyházi törvények megsértése és az istenkísértés is jobb IX. Benedeknél. Ötven nyugodt nap után azonban a kamasz pápát családja visszatette a trónra, Szilvesztert pedig arra kényszerítették, hogy menjen el máshová.

Végül Benedek le akart mondani. Szemet vetett ugyanis szép unokahúgára, a szász Girard leányára. Girard azzal a feltétellel adta ehhez beleegyezését, ha a pápa lemond. Egy meglepően lelkiismeretes pillanatában Benedek mérlegelni kezdte, hogy van-e ehhez joga? Az ügyben tanácsot kért keresztapjától, Johannes Gratianustól, a *Porta Latina* melletti Szent János-templom archipresbyterétől (főpapjától). Gratianus különös ember volt; teljes analfabétaként önmegtartóztató életet élt, mint egy liliom a tövisek között. Gratianus biztosította Benedeket, hogy joga van lemondani. Sőt azonnal utódot is ajánlott; saját magára mutatott.

Benedek boldogan lemondott, ámde egy-két ezer fontnyi aranyozott kézfogással akart búcsúzni. Kemény alkudozás után végül megelégedett az Angliából befolyó Péter-fillérek teljes összegével. Az angol katolikusok egyetlen adománya sem jutott jobb helyre.

1045 május elején általános üdvözlő közepette lemondott Benedek, aki már korábban felmentette magát a cölibátus alól. II. Viktor pápa később ezt írta: „Mivel szerette az élvezeteket, sokkal inkább úgy élt, mint egy epikureus és nem úgy, mint egy püspök... elhagyta a várost és beköltözött egyik várába.”

Johannes Gratianust, hivatali nevén VI. Gergelyt erősen bírálták. Sok pápa pénzért vette meg ezt a méltóságot, de rajta kívül senki más nem adta el. VI. Gergely azzal érvelt, hogy ezzel egyházának tett jót. Benedek pedig azt állította, hogy őt nem vásárolták meg, csupán apjának korábbi kiadásait térítették meg.

Gergely ezzel talán megúsza volna, ha Benedek, aki ekkor már csak toscaniai Teophylactus volt, nem kapott volna kosarat imádottjától. De most már vissza akart mindent csinálni. Mivel Szilveszter is ott volt még a háttérben, hárman tartottak igényt a trónra: Szilveszter a Szent Péter-bazilikában, Gergely a Lateránban és Benedek az albanói hegyekben.

Rómában közben kiürültek a kasszák. Mindenki szimóniát gyakorolt, a pápától kezdve a legutolsó ajtónállóig. Minden papnak volt legalább egy szeretője és a templomok omladoztak.

Ebben a kritikus pillanatban lépett a színre Henrik, német király. Ő két dologról volt közismert: gyűlölte a szimóniát és mindennél jobban császár akart lenni. Az erőszak segített ott, ahol az erkölcsi intések csődöt mondtak.

Róma felé tartva Sutriban zsinatot hívott össze. Kívánságának megfelelően Szilvesztert csalóként elítélték, megfosztották pápai tisztétől és arra ítélték, hogy hátralévő napjait egy szigorú kolostorban töltsse el, ha egyáltalán létezett még ilyen. Benedek már korábban visszalépett és Henrik véleménye szerint minden hidat felégetett maga mögött, a pápaságot tekintve. Ami pedig VI. Gergelyt illeti, Henrik köszönetet mondott neki azért, hogy megmentette az egyházat egy nagy csapástól, de nem lett volna szabad a szimónia eszközével élnie. Ez elegendő ok volt a lemondatására.

A szó szoros értelmében a világi hatalommal szembeszállva, Gergely pápa kijelentette: „Én, Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgája, a szimónia miatt, mely választásom során az ördög ármányaként választásomat befolyásolta, elhatároztam, hogy a római püspöki tisztől megválok.”

Bukásának tanúja volt fiatal káplánja, Hildebrand szerzetes, a későbbi VII. Gergely, aki látta, hogyan esett áldozatul a jó a rossznak, amit ő soha nem felejtett el és soha nem bocsátott meg.

Henrik új pápát választatott, II. Kelemen személyében. Ő a választás napján császárrá koronázta Henriket, aki — mint később Napóleon a fejdísz, amelyet a rómaiak ősidők óta használtak a patrícusok koronázásakor — maga tette fejére a koronát. Ezzel a gesztusával Henrik kinyilvánította, hogy ő a kereszténység feje: a római püspök nem egyéb, mint az ő házi káplánja.

Az öreg pápát magával vitte Németországba, nehogy a továbbiakban bosszúságot okozzon neki. Gergely pápa a száműzetésben hamar meghalt, s miután II. Kelemen is megtért teremtőjéhez, Benedek még egyszer nyolc hónapra elfoglalta a pápai trónt.

Henriknek túl sok tennivalója volt ahhoz, hogy vele foglalkozzon, de megparancsolta tusculumi Bonifác grófnak, hogy Teophylactust egyszer s mindenkorra észhez térítse. Az új pápa, II. Damasus hamarosan kilehelte lelkét — a suttogások szerint Benedek mérgeztette meg.

Halálával a pálya újra megnyílt Benedek előtt, aki úgy vélte, elég volt. Visszavonult a Grottaferrata melletti kolostorba, ahol bizonyos

kétértelműséggel azt mondták róla, hogy a közösségnek életével példát mutatott.

A pápaság e sötét korszaka után úgy látszott, Isten megkönyörül az egyházon. Két olyan pápával ajándékozta meg az egyházat, akik sok katolikus történetíró szerint a legnagyobbak voltak az egyház történetében: VII. Gergely és III. Ince.

4. FEJEZET

A pápaság virágkora

Gergely az egyetlen pápa, aki szentté avattatta magát. S ő az egyedüli, akire úgy emlékeznek, hogy egyetlen élmény kísérté végig életét. Negyven éven át kísérté ez, egészen a haláláig. Úgy halt meg, mint a történelem legtiszteltebb és leghatalmasabb pápája.

Az emlék, amely Hildebrandot nem hagyta el (VII. Gergely lett a neve), névrokonának, VI. Gergelynek a megalázása és trónfosztása volt 1046-ban. A bünt III. Henrik császár követte el, és ő ültetett VI. Gergely helyett egy bábut a pápai trónra.

Mindez lelki kínokat okozott a fiatal Hildebrandnak, midőn VI. Gergelyt a németországi száműzetésbe elkísérté, majd amikor belépett Cluny benedekrendi kolostorába, ahol később prior lett. Fájt neki az emlék akkor is, amikor Rómába hívták; 18 éven át négy pápa tanácsosaként szolgált és végül a pápai kancelláriát vezette.

A keserű emlékek 1073-ban jöttek elő, amikor a zsúfolásig megtelt lateráni bazilikában II. Sándor pápát temették és a gyülekezet spontán felkiáltott: „Hildebrand a pápa, Péter hívta el!” Hildebrand normális körülmények között elutasította volna a pápaválasztásnak ezt a primitív módját. Egy korábbi pápát már rábeszéltek arra, hogy a választást kizárólag a bíborosok kollégiumára bízzák. Végül elfogadta „Péter akarát”.

A pápajelölt - egy *homunculus*, emberi bábu — haladéktalanul küldöncöt menesztett a fiatal IV. Henrik császárhoz és kérte hozzájárulását.

Egész életében semmi mást nem ellenzett annyira, mint azt, hogy egy istentelen, neki alárendelt embertől kérjen valamit, éppen ő, a leghatalmasabb ember a Földön. Miért tette meg mégis, holott ez ellenkezett elveivel? Azért, mert nem akarta, hogy törvényességét később kétségbe vonják. A leszámolás

napja azonban nem sokáig váratott magára. A bárány hamarosan oroszláná változott.

Henriket tanácsadói figyelmeztették arra, hogy Hildebrand veszélyes ember; aszkétaként úgy bánik másokkal, mint önmagával — kíméletlenül. A tapasztalatlan császár nem hallgatott a jó tanácsokra. Hát apja nem tett-e le egy pápát és nem nevezett ki három másikat? Hogyan sejtette volna, hogy ennek a pápának a kezei egyre messzebbre érnek és gólyalábakon jár? VII. Gergely volt az utolsó pápa, akinek a választásához a császár hozzájárulása kellett, és akinek felszentelése császári küldöttek jelenlétében zajlott le.

Amidőn a megvetett jóváhagyást megkapta, Gergely pápa elhatározta, hogy a fejedelemnek egyszer s mindenkorra megtöri a gerincét. Az ő szemében minden fejedelem romlottnak számított. Kevesebb tiszteletet érdemelnek, mint a legközönségesebb ördögűző, aki legalább kiűzte a démont, nem pedig fejedelmi vendéglátást. Az uralkodók természetesen csak uralkodni akarnak — mondotta ez az uralkodóknál is uralkodóbb pápa. Isten részéről illetlen nagylelkűség lenne, ha közülük csak egyet is megmentene a pokol tüzétől. A gőg táplálja mindazt, amit cselekednek, és mit is tudnak egyebet tenni? A halálán lévő királyt a legkisebb pap is meggyóntathatja. Még a legegyszerűbb asszony sem fordulna a császárhoz, hogy tőle bűnbocsánatot kérjen. Hol van az a császár, aki lelki üdvösséget szerezhet, vagy akinek ajkai egyszerű mozgással Krisztus testét és vérének előállíthatják? Még a buta ember is láthatja, hogy a papok a királyok felett állnak. Mennyivel magasabban áll mindnyájuk felett a pápa, Péter utóda. Nem az ő kötelessége-e az uralkodókat helyükre tenni, s nekik alázatból leckét adni?

Ama soha el nem múló emlék — minden világi hatalom mély megvetése — mozgatta ezt a hajthatatlan akaratú férfit, aki elhatározta, hogy egy szép napon majd bosszút áll.

VII. Gergely és hamisító műhelye

Hildebrand, egy toscaniai falusi ács fia, gyermekkora óta szenvedélyesen tisztelte Szent Pétert. Meg volt győződve arról, hogy az apostolok fejedelmeként mérhetetlen nagy hatalommal bír. Mint főpásztor kötni és oldani tud a mennyben és a Földön. Midőn pápa lett, felállított egy Diktatust, azaz egy 27 tételből álló listát, amelyben kinyilatkoztatta Péter helytartójának, azaz saját magának a hatalmát. Ez többek között a következőket tartalmazta:

A pápa fölött e Földön senki sem ítélkezhet.

A római egyház sohasem tévedett és az idők végéig nem is fog tévedni soha.

Egyedül a pápa válthatja le a püspököket.

Csak ő egyedül jogosult a császári fenségjelek viselésére. Megfoszthatja trónjuktól a császárokat és királyokat, és alattvalóikat hűségesküjük alól felmentheti.

Minden fejedelem köteles megcsókolni a pápa lábát. A császári legátusok, akkor is, ha nem papok, a püspökök felett állnak.

A törvényesen megválasztott pápa szent személy, Péter érdemei révén.

Szent voltáról kétséget kizáróan meggyőződött — mondotta választása alkalmával. Ez különben olyan gondolatnak bizonyult, amelyet utódai izzó parázsként dobtak el. Az állítás különösen azért volt furcsa, mivel Hildebrand látta a kamasz pápának, IX. Benedeknek viselt dolgait.

Nehéz lenne kideríteni, hogy téziseinek nagy része hamisított dokumentumokra épült-e. A legkevesebb, ami elmondható, hogy hiszékenysége ijesztő volt, különösen ami a szövetségnek Péter hibáival kapcsolatos tudósításait illeti. A hamisítványok azt a látszatot keltik, hogy az abszolút hatalom igénye Róma levéltáraiban féltékenyen őrzött régi iratokon alapul. A görög szertartású keresztények Rómát két évszázadon át a hamisítók városának nevezték. Minden alkalommal, amikor megkísérelték, hogy Rómával tárgyaljában, a pápák hamisítványokat vettek elő, sőt a zsinati dokumentumokhoz fűzött pápai kiegészítésekre hivatkoztak, amelyeket a görögök természetesen sohasem láttak.

Gergely még a konstantini adománylevélnél is meszszebbre ment. A szeme előtt egész hamisító műhely dolgozott, amely egyik dokumentumot a másik után fabrikálta és látta el pecséttel, a pápa igényeinek megfelelően.

A műhelyt luccai Anselmus, az előző pápa unokaöccse, majd Deusdedit bíboros, utána pedig a páviai Gergely bíboros vezette. Gergely pápa (később II. Orbán is) igényelte azt, hogy írásokkal igazolhasson egy fejedelem vagy püspök elleni eljárást. Nos, ezek a prelátusok szó szerint produkálták a megfelelő dokumentumot. Kutatásokra nem is volt szükség — mindent saját hatáskörükben intéztek el.

Számos korábbi okiratot is úgy megváltoztattak, hogy tartalmuk az eredetinek pontosan az ellenkezőjét állította. A régebbi dokumentumok némelyike szintén hamisítvány volt. Hildebrand műhelye minden papírost, lett legyen hamisítvány vagy eredeti, tökéletes pártatlansággal tisztességtelenül kezelt. Orwell 1984 című könyvét kilenc évszázaddal megelőzték, nem a Nagy

Testvér sugallatára egy istentelen államban, hanem a római katolicizmus szívében, a pápa javára.

A történelmi hamisításnak ez a gyors módszere csodákat művelt, különösen azáltal, hogy a hamisítványokat felvették a kánonjogi gyűjteményekbe. Számptalan finom változtatás révén a katolicizmus „változtathatatlanak” tűnt. Tettük nyomán a „ma” „örökkévalóvá” vált. És ez, a történelmi tényekkel szembenállva máig a katolicizmus jellegzetessége.

Így zajlott le a legcsendesebb és a legszívósabb forradalom. Mindezt papíron vitték véghez. Persze hatástalan maradt volna egy olyan korban, amikor írni és olvasni mindenki tud, és amikor már van könyvnyomtatás és másolás, továbbá a radiocarbon módszerrel lehetséges a pontos időazonosítás. De a hamisítás zavartalanul hatékony maradhatott a ritka kéziratok, a hiányos műveltség és az írástudatlan császárok korában.

Természetesen Gergely sem menekült meg a hamisításoktól.

A leghatékonyabb hamisítványnak Pseudo-Isidorus dekrétumai bizonyultak. Ezek francia eredetű, IX. századból származó iratok, amelyeken Róma kapva kapott, s amelyeket Gergely a „csalatközhatatlan” valódiaknak nyilvánított. Ez a dokumentumgyűjtemény 115 darabból áll és állítólag a korábbi római püspököktől származik, elsőként Kelementől (88-97). További 125 dokumentumhoz hamisított toldalékokat csatoltak azzal a szándékkal, hogy a pápa hatalmát és tekintélyét növeljék. A hamisítványok értelmében a korábbi pápák megtiltottak minden érintkezést a kiátkozottakkal.

Gergely pápa ezt az elvet 1078-ban kiterjesztette a *császárokra és a királyokra is*, bár tudta, hogy erre eddig nem volt precedens. Ha pedig a pápa a császárt kiátkozta, akkor alattvalói nem állhattak vele kapcsolatban - mire volt még jó a császár? Csak a trónfosztás maradt hátra, amit Gergely nagyon szívesen meg is cselekedett.

Ezt viszont már a legbuzgóbb pápisták sem tudták neki megbocsátani. Gergely ugyanis szándékosan összekeverte a kétfajta törvényt: az egyházit és a világit, és a kiátkozás spirituális elvét politikai fegyverré változtatta. Az ő kezében ez gyilkos fegyverré lett. A görög császárt éppúgy letette, mint Boleszlávot, a lengyel királyt, és Lengyelországban eltörölte a királyságot. Békétlenséget okozott egyik országban a másik után, ahol felkelések és polgárháborúk követték egymást.

Ám vessünk most egy pillantást a jövőbe: az imént említett hamisítványokat a XII. század közepén, Bolognában egy Gratianus nevű benedekrendi szerzetes rendszerezte. Az ő *Dekrétuma*, vagyis a kánonjogi kódex messze a

legbefolyásosabb könyvvé lett, amit katolikus valaha is írt. Három évszázad hamisítványainak és a belőlük levont következtetéseknek a tömegéhez még saját toldalékait is hozzátette. Az első négy évszázad pápáitól vett idézetei közül csak tizenegy bizonyult valódinak.

Saját toldalékai között található egy sor olyan kánon, melyek minden kiátkozottat eretneknek nyilvánítanak. Ez félelmetes állítás, ha arra gondolunk, mi várt az eretnekekre. II. Orbán a XI. század végén úgy döntött, hogy az eretnekeket kínozni kell, sőt meg kell ölni.

Figyelemre méltó módon Gratianus találta fel a pápai hatalom kiterjesztésének hatékony módját. Róma nagy öröme kijelentette: a pápa minden jog egyedüli *forrása* és *korlátlan* letéteményese. Ezért Isten Fiával azonos a tekintélye. Ez az apoteózis (megdicsőülés) a Kúriát, amely a pápa nevében intézkedett, természetesen fellelkesítette. Így minden tollnok tulajdonképpen Istennek számított.

Még tovább, a XII. századra tekintve, a Dekrétum szolgált Aquinói Tamás forrásául is, belőle idézte az egyházatyákat és a pápákat, midőn nagy művét a Summa teologicát írta, a katolikus szerzőtől valaha is származó második legfontosabb könyvet. Aquinói Tamás görögül alig, vagy egyáltalán nem tudott, és így hagyta magát Gratianus által félrevezettetni, különösen a pápaság tekintetében. Aquinói Tamás természetesen óriási befolyást gyakorolt az egyházra, különösen az I. Vatikáni Zsinat alkalmával, amikor a pápai családkozhatalanság dogmáját megfogalmazták.

Egy kis iróniával megállapítható: a Summában Aquinói Tamás azt írja, hogy az eretnekeket ugyanazon alapon kell kivégezni, mint a hamisítókat. Az eretnekek nem pénzt hamisítanak, hanem sokkal értékesebb valamit: a hitet. Persze azt nem kérdezte, milyen büntetés járna az okirat-hamisítóknak, akik, őt magát is beleértve, az egyházat nemzedékeken át félrevezették.

VII. Gergely hamisítványainak megvolt az az előnye, hogy azok egyszerre eredetiek és sérthetetlenek, újak és ugyanakkor régiek is voltak. Balgaság lett volna, ha egy fejedelem szembeszáll a pápával, amikor olyan korábbi főpásztorok, mint I. Ince és I. (Nagy) Gergely császárokat és királyokat döntöttek meg. Nem arról volt szó, hogy ez valóban megtörtént-e, hanem hogy VII. Gergelynek rendelkezésére állt egy olyan dokumentum, amivel igazolta, hogy lejátszódott a vonatkozó esemény. Maguk a hamisítók teljes szívvvel hittek abban, hogy Gergelynek megvan az ereje az uralkodók megbuktatásához, és ha ők egy-két tollvonással itt-ott hozzásegíthetik ahhoz, hogy az istentelen világ is elhiggye ezt — mi rossz van abban?

A történelem a teológia segédtudománya lett és máig is az maradt. Végeredményben még a történelem sem mondhat ellent a „csalatkozhatatlan” igazságnak. Ezért a római katolikus kereszténység kiformalódásának éveiben minden vitát csírájában fojtottak el, hivatkozva a „tekintélyre”, amelyet szükség esetén gyorsan előállítottak. A fejlődés nem spontán módon alakult, hanem előre gyártott minták követésére kényszerítették. A hit és erkölcs kérdéseiben a pápák alárendelését az egyetemes zsinatoknak a visszájára fordították. Vitatott és sokszor nevetséges nézetek hivatalos dogmák lettek. Egyoldalú álláspontokat örökkévaló és megváltoztathatatlan katolikus tanításként szentnek nyilvánítottak.

Nem kis dolog a történelmet így előállítani.

Alig választották meg, VII. Gergely azonnal hozzálátott a reformokhoz. Először az általános „paráznaságot”, azaz a papok házasságát törölte el azért, hogy az egyházi javak örökölhetősége megszűnjön. A papok nőtlenségére vonatkozó törvényt gyakorlatilag elfelejtették — kivéve Gergely pápát. Ha a papok nem változtattak életmódjukon, felfüggesztette őket, és a világiaknak tilos volt szolgálataikat igénybe venni. Bűnös papok nem lehettek többé papok. Gergely egyik kritikus szerint: „A pápa azt állítaná, hogy a bűnös férfi nem férfi többé?”

Ennek a rendelkezésnek az eredménye az lett — Ray C. Petri szerint —, hogy a megvadított és a haragos alsópapság ártatlan feleségeinek ezrei prostituáltakká váltak. Lecky pedig ezt írja: „Amidőn a papok feleségeit hatalmas számban elválasztották férjeiktől és megátkozottan, megtörten, támasz nélkül elkergették őket, többen közülük gyötrelmeiknek öngyilkossággal vetettek véget.” A németországi klérus azt kérdezte, honnan vesz Gergely a lelkipásztori hivatástól megfosztott papok helyébe angyalokat? Az olasz püspökök egy csoportja 1076-ban, Páviában zsinatot tartott és kiátkozta a pápát, mert házastársakat egymástól elválasztott és a papok erkölcstelenségét támogatta a tisztes házassággal szemben.

Ha Gergely azonnal beváltotta volna fenyegetéseit és felfüggeszti azokat a papokat, akik nem tartották be az önmegtartóztatást, akkor gyakorlatilag eltörölte volna a katolicizmust. Szerencsére, vagy nem, ezt a hadjáratát nem koronázta tartós siker. A papi nőtlenséget ugyan megvalósította, de a szüzességet nem. Így azonban bevezette az állandó apartheid rendszert a katolicizmusban, a klérus és a világiak között: a papi rendnek voltak jogaik, a világi férfiak és nők nem rendelkeztek jogokkal. Furcsa módon több világi vált el feleségétől, mint pap, lehet hogy nagyobb hatást tett rájuk Gergely aszketikus

szemlélete. Bizonyos hallgatás után a papok újra arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az, amit a hálósobában tesznek, az ő magánügyük.

Gergely következő intézkedése a szimóniára, a szent dolgok adásvételére vonatkozott. A bíborosok szemében, akik természetesen tudták, hogy Péter székéig felmenően mindennek ára van, a kiátkozás túlzásnak tűnt.

Az évszázados gyakorlatot megszüntetve Gergely kiátkozott minden olyan papot, aki világi személytől életjáradékot fogadott el — lett légyen az akár herceg, vagy éppen fejedelem. Az egyházban senkinek sem volt szabad a pápán kívül más lekötelezettjévé válni. Az ezeréves hagyományt felrúgva, a püspököket személye iránti hűségesküre kötelezte. Attól kezdve az apostoli szék kegyelméből lehettek püspökök a püspökök. A megyéspüspökök, az apostolok utódai egy csapásra elveszítették függetlenségüket, és ezt még a II. Vatikáni Zsinat sem tudta visszaadni nekik. VII. Gergely óta a pápa minden egyes egyházmegye püspöke is, minden ellenkező állítás ellenére. A klérus valamennyi tagja, ha bármilyen ügyben szembeszáll a pápával, éppoly könnyen elmozdítható, mint amilyen könnyen kinevezhető. Ha tehát nem a pápa a tényleges püspök minden egyházmegyében, akkor nehéz megállapítani, hogy ki is az.

A nagy összeütközés

Gergely több mint harminc évig várta az alkalmat, hogy lecsapjon a császárra. Végül IV. Henriket az egyházi ügyekbe való beavatkozással és szimóniával vádolta meg. Henriket ez őszintén meglepte. Természetesen beavatkozott, de semmi mást nem tett, mint amit a császárok Konstantin óta mindig megtettek. Nem kérték-e ki jóváhagyását Gergely megválasztásához? Nem tett-e eleget a kérésnek? Hogyan gondolhatott ez a pápa arra, hogy a császárnak előírja, mit csináljon?

Henrik dühödten zsinatot hívott össze Worms-ban és a pápaválasztást semmisnek nyilvánította, mert a császár véleményét előzetesen nem kérték ki. Gergely kiátkozással válaszolt Henriknek, és egy körlevelet adott ki:

A mindenható Isten nevében megtiltom Henriknek, hogy Olaszország és Németország felett uralkodjék. Minden alattvalóját feloldom a múltban tett és a jövőben teendő eskü alól, és kiátkozok mindenkit, aki neki mint királyának szolgál.

Ez volt annak a kornak a „pápabombája”. A császárok számtalan pápát elűztek, Gergely maga is átélt egy ilyen szentségtörést. Ámde egyetlen pápa

sem merészelte azelőtt a császárt megbuktatni. Mi lesz vajon ebből?

A pápa számára az előjelek kedvezően alakultak. Henrik anyja, Ágnes császárné a pápa oldalára állt; unokatestvére, a híres Matilda, toszkánai örgrófnő úgyszintén. Henrik megdöbbenésére a „római örültnek” valóban még Németországban is érezhető volt a hatása. A fejedelmek egymás után mondták fel a szövetséget. A helyzet előnyeit kihasználva Gergely támogatásáról biztosította Rudolf sváb herceget, IV. Henrik vazallusát, a trónkövetelőt. Henrik 21 éves volt ekkor: belátta, hogy sarokba szorult. Kiátkozása évfordulója közeledvén felismerte, hogy trónját végleg elveszíti, ha nem köt békét a pápával.

Kevés számú kíséretével átutazott Burgundián és kellemes, ámbar gondokkal terhes karácsonyt ünnepelt családjával Besanconban. Azután 1077 telének közepén átkelt az Alpokon. Vele utazott felesége és újszülött fia, Konrád is. A hófúvások között parasztok vágták az utat és húzták a királynő marhabőr szánját. Szurdokok között botorkáltak, s lovaik nagy része elpusztult. Itáliába érkezvén hatalmas longobárd sereg csatlakozott hozzájuk abban a reményben, hogy a pápát a császár most majd helyére teszi. Csalódniuk kellett.

Gergely a longobárdok előtt Matilda örgrófnő három fallal megerősített várában sáncolta el magát. Az erőd az Appenninek nyúlványának egy kopár, vörös sziklájára épült, 20 mérföldre északnyugatra Pármától, és a különösen erős tél nagy ködében láthatatlan volt. Henrik Canossában békéért esedezett.

Gergely közvetítőkön keresztül tudatta feltételeit. Henrik bocsássa Őszentsége rendelkezésére koronáját és az összes királyi jelvényét. Nyilvánosan vallja be, hogy a worms-i szégyenletes magatartása miatt méltatlan a császári trónra. Végül meg kellett fogadnia, hogy eleget tesz a pápa által előírt vezeklésnek is.

Henrik egyetértését nyilvánította és az erődhöz vezető fehér emelkedőt térden csúszva tette meg. Az első kapun beengedték, de a második falnál feltartóztatták. Fölötte a pápa a falon teljes ornátusában jelent meg és a császár megalázásának minden ízét kiélvezte.

Mialatt az éles keleti szél süvített körülötte, Henriket megfosztották királyi jelvényeitől és minden ruháját letépték róla. Egy gyapjúkámzsát dobtak feléje, amely érdes volt, akár egy szőring.

Öltsd magadra! — intett Gergely a szőringre mutatva. A pápa korbácsütések nyomait viselő hátát vastag ruházat takarta és arra sem méltatta a császárt, hogy egyetlen szót szóljon hozzá; ahhoz, akit Isten és az egyház kitaszított.

Henrik engedelmeskedett, kékre fagyottan és vacogó fogakkal, fedetlen fővel és mezítláb állt ott, térdig hóban és a bűnbánó koldus szőringében. Egy nagy seprűt tartott az egyik kezében, a másikban egy ollót, jeléül ama készségének, hogy megostoroztassék és megnyírástassék.

A Szent Római Birodalom császára, Nagy Károly utóda, ott állt három nap és három éjjel napkeltétől a csillagok feljöttéig, böjtölve, szánalmas látványként, olyannyira, hogy rokonai a várfalakon zokogtak, mert nem tudták többé elviselni kínjait. Óráról órára ott könyörgött Henrik Istenhez és a pápához kegyelemért, hajára és szemöldökére már ráfagyott a pára.

Még ugyanabban az esztendőben, csak valamivel később, Gergely levélben számolt be a német fejedelemnek arról, mi történt:

Henrik szószerzői morogtak a pápa nagy szívtelensége láttán. Némelyek még azt is ki merészték jelenteni, hogy az ilyen magatartás inkább megfelel egy zsarnok barbár kegyetlenkedésének, semmint egy egyházi méltóság igazságos szigorának.

Gergely szigorúsága abból a távoli emlékezésből fakadt, amit Henrik apja a pápa elődjével tett. Ahogy azt az olaszok mondják: a bosszú hidegen jobban ízlik.

Csak a negyedik napon, amikor már vendéglátója, Matilda örgrófnő is könyörgött, mondván, unokaöccse elpusztul, ha továbbra is a hóban és a fagyban kell maradnia, enyhült meg a pápa.

Henriket összefagyott húsdarabként bevonszolták a várba és rongyaiban a tiarát viselő főpásztor elé állították. Nyúlánk, jóképű fiatalemberként állt ott a visszataszító, sötét bőrű, hosszú orrú, szúrós szemű, rosszindulatú törpe előtt. Henriknek meg kellett esküdnie arra, hogy a továbbiakban aláveti magát — egy később megjelölendő időben és helyen — a pápai ítéletnek. Amíg a pápa nem nyilatkozik, tilos uralkodói szuverenitását gyakorolnia. Ahogy Machiavelli írja Firenze története című munkájában „Henrik volt az első fejedeleme, aki abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a lelki fegyverek erejét érezhette.”

Persze Henriknek is volt önérzete. Semmi mást nem kívánt a pápától, csak az átok alóli feloldozást.

Hazatérve hadba vonult Rudolf sváb herceg ellen, ami arra indította Gergelyt, hogy az átkot újra kimondja. Mint egy távolból vívott csatában, Henrik zsinatot hívott össze, hogy a pápát letétesse trónjáról. Henrik a ravennai Wibert érseket választotta pápává III. Kelemen néven. Válaszként Gergely megjósolta, hogy Henrik egy éven belül meg fog halni. Ám ehelyett Henrik egy sor ragyogó győzelem után bevonult Rómába, és trónra ültette Kelemen pápát.

Gergely örege, fáradtan és bíborosai által cserbenhagyottan a nápolyi királyságba, Salernóba menekült. 12 évig volt pápa. Jellegzetes nápolyi nyár volt ugyan, de Gergely a cannossai vár ormán történtek óta soha nem fázott úgy, mint ekkor. Uralkodóként az egész emberiségnek feloldozást adott, „kivéve az úgynevezett Henrik királyt”, akit azért a biztonság okáért negyedszer is kiátkozott. Még az isteni erővel felruházott pápa sem tudta magát megmenteni.

Az ismert tényeknek ellentmondva ezt motyogta: „Szerettem az igazságot, gyűlöltem a hamisságot, ezért halok meg száműzetésben.” E mondás logikai hibája feltűnt az egyik püspöki rangú tanácsosának: „Hogyhogy Szentséges uram — száműzetés? Amikor az egész világ a tied?”

Gergely 1085. május 25-én halt meg.

Gergelynek a katolikusok előtt igen nagy a tekintélye. Presztízsét aszketikus életmódjának, a szimónia és a papi erkölcstelenség elleni dörgedelmeinek és a pápák elvetemültségét megváltoztatni akaró szándékának, s ama képességének köszönheti, hogy egyetlen ötlettel fosztott meg uralkodókat trónjuktól. Kimagasló képviselője annak a római katolicizmusnak, amelyet gyakorlatilag ő teremtett meg. Soha nem voltak kételyei saját véleményével kapcsolatban; mindig mindenben teljesen bizonyos volt.

Mégis — most eltekintve a hamisításoktól, amelyekre kétes igényeit alapozta —, még csodálónak is be kell látniuk, hogy őt megelőzően a trón és az oltár szövetségben állottak egymással. A pápák és fejedelmek mindig éberrel figyelték egymásra, s időnként tigrisként harcoltak egymással. Először az egyik behatolt a másik területére, majd megfordult a kocka, de Isten felkentjeiként soha sem kételkedtek abban, hogy a legszentebb és legmélyebb értelemben összefonódtak. Gergely megkísérelte ezt a törékeny harmóniát megzavarni. Tanúja volt annak, hogyan tétetett le egy császár egy pápát a trónjáról, viszonzásul — mindegy milyen eszközzel — ő a császárt akarta trónjától megfosztani.

Ha csak megalázni akarta volna a császárt, azt senki sem vetette volna a szemére. De sokkal többre vállalkozott. Egy kártékony és eretnek tant hirdetve a császár helyére pályázott. A „szegény názáreti” nevében, aki elutasított mindenfajta királyságot, nemcsak arra törekedett, hogy a püspökök püspöke legyen, hanem a királyok királya is ő akart lenni. Az evangélium paródiájaként az ördög felvitte egy magas hegyre és megmutatta neki a világ minden országát. VII. Gergely így kiáltott fel: „Ez mind az enyém!”

Ahogy a legtárgyilagosabb történész, Henry Charles Lea írta *Az inkvizíció a középkorban* című könyvében: „A cél megvalósításának szentelte egész életét,

vad elszántsággal és megingathatatlan céltudatossággal. Nem riadt vissza semmi akadálytól, sőt kész volt arra is, hogy feláldozza nemcsak az útjában álló embereket, hanem az igazság és igazságosság örök elveit is.”

Ezen a módon Gergely olyan magot vetett, amely felnövekedvén nemcsak a kereszténységet fenyegette pusztulással, hanem előidézte a reformációt is. Trier püspöke látta a veszélyt, és azzal vádolta Gergelyt, hogy az egyház egységét zúzza szét. A verduni püspök is kijelentette, hogy a pápa súlyosan tévedett hihetetlen fennhéjázásával és nagyravágyásával. A hit az egyházhoz húz, a szív pedig egy országhoz. A pápának nem szabad — mondotta — a szív kötelékeit kisajátítani. Gergely viszont pontosan ezt tette. Mindent akart: se a császárnak, se a fejedelmeknek nem hagyott semmit. Az ő elképzelése következtében a pápaság aláasta a hazaszeretetet és ezáltal a világi uralkodók tekintélyét. Utóbbiak úgy érezték, hogy az oltár veszélyezteteti hatalmukat. A reformáció idején Anglia és más országok uralkodói szükségesnek látták a katolicizmust kiűzni országaikból, hogy *biztonságban érezzék* magukat.

VII. Gergelynek egy további hagyatéka, hogy romanizálni akarta az egyházat. Számára elképzelhetetlen volt, hogy különféle helyekhez kötődő és a helyi kultúrákban gyökerező és virágzó katolicizmus létezhet. Minden egyháznak a római minta szerint kellett alakulnia, bármilyen idegen is volt ez az adott egyház eredetétől és tapasztalataitól. A latin nyelvet, a cölibátust, a skolasztikus teológiát oly nagy mértékben kényszerítették, hogy az egyetértést felváltotta a római mintájú egyformaság.

A Gergely által kierőszakolt változások tükröződtek az egyház nyelvezetében is. Őt megelőzőleg a pápa hagyományos címe „Péter helytartója” volt. Őutána „Krisztus helytartója” lett. Csak a „Krisztus helytartója” címmel tudta abszolutista igényeit igazolni, és utódai ezt a címet nem Pétertől vagy Jézustól kapták, hanem tőle.

Gergely külön iskolát teremtett. Az utána következő száz évben a pápák nem kevesebb, mint nyolc császártátkoztak ki, jó néhányat megbuktattak, békétlenséget okozva mindannyiszor a kereszténységben. A történészek 75 véres csatát mutattak ki, amelyeket Gergelynek a császárral folytatott viszálya okozott.

Az aszkéta Gergely reformjainak egy másik paradox eredménye: abszolutista igényei utat készítettek olyan élvhajhászó pápák előtt, mint VI. Sándor (Rodrigó Borgia). Még ha maga a sátán ült volna is a pápai trónon, ki merészelte volna Krisztus helytartóját megkérdőjelezni?

VII. Gergelynek öt évszázadot kellett várnia, amíg egy másik pápa őt és nem saját magát avatta szentté. Ez a pápa, V. Pius szintén nagy hajlandóságot mutatott trónok megdöntésére, ugyancsak katasztrofális következményekkel. Mindazon tiszteletnyilvánítások közül, amelyeket holtá után megkapott, Gergely inkább annak örülne a leginkább, amely nem valamelyik hivatali utódjától, hanem az egyház XIX. századbeli legnagyobb ellenségétől származik. „Ha én nem az lennék, aki vagyok, szívesen lennék VII. Gergely” — mondta Napóleon az austerlitz csata után.

Hogy Napóleon Gergelyt választotta és nem III. Incét, valószínűleg azért történt, mert a feldobott érme nem arra az oldalra esett.

III. Ince — a világ ura

A legszokatlanabb találkozó volt ez két férfi között, amióta Jézus ott állt Pilátus előtt az ítélőteremben. Az egyik királyi öltözékben ült a bíbor trónon, és a világ leghatalmasabb emberének tekintették. A foltos rongyokban előtte térdeplő 27 éves ifjú viszont csak arra vágyott, hogy a legszegényebb ember legyen a világon.

1209 nyarát írták. III. Ince pápa végül késznek mutatkozott arra, hogy fogadja az apró termetű, gondozatlan külsejű fiatalembert, aki szent hírében állott. A sovány kérvényezőnek fekete haja, dús szemöldöke, fehér fogai és elálló fülei voltak. Szakálla ritka és bozontos. Fekete szemei ragyogtak, hangja erőteljes és dallamos volt, s az egész ember valami különös derűt sugárzott. Költő — mondták róla. Napfivérrel és Holdnővérről beszélt; a szelet, a vizeket és még a halált is testvérnek nevezte. Állítólag a madaraknak és a vadállatoknak is prédikált, és azok hallgattak rá. Nagy szerelmének a szegénységet vallotta, amit ő a világ leggazdagabb és legjóságosabb úrnőjének nevezett.

Ince alig emlékezhetett arra, hogy valahol már látta ezt a furcsa kis embert. Assisi Ferenc megtalálta a lateráni palotába vezető utat. Mindjárt a fejhez akart menni, hogy annak a testvériségnek a jóváhagyását megszerezze, amelyet meg akart alapítani. Véletlenül összetalálkozott Incével az egyik folyosón. Ferenc éppen a Szent Péter-dómból jött, ahol egy koldussal elcserélte ruháját, mely még a sajátjánál is rongyosabb és bűdösebb volt. A pápa nagyot tüsszentett és elzavarta. Csak Ugolino, az ostiai bíboros tudta kieszközölni, hogy a pápa fogadja Ferencet. Ugolino, a későbbi IX. Gergely szintén nem értette meg a kis embert, de úgy vélte, talán az egyháznak segíthet valamit. Később sem értette meg soha, még akkor sem, amikor Ferencet fenntartásokkal ugyan, de 1228-ban szentté avatta.

A beszélgetés III. Ince és Ferenc között rövid volt. A pápa sem egyetértését, sem tiltását nem juttatta kifejezésre, és Ferencnek a szegények iránti érdeklődésére sem válaszolt. Fontosabb dolgok foglalkoztatták. Például az, miként hajthatja uralma alá a világot.

Lotario bíborost 1198. január 8-án egyhangúlag választották pápává, s az Ince nevet vette fel. Amiként a gyermek pápa, IX. Benedek, ő is a tusculumi Alberich család tagja volt, amely azzal dicsekedhetett, hogy 13 pápát, 3 ellenpápát, és 40 bíborost adott az egyháznak. 38 évével Ince a Szent Kollégium legfiatalabb tagja volt. Alacsony, zömök, jóképű, kiváló szónok, acélszürke szemekkel és határozott tekintettel. A legjobb egyetemeken tanult Párizsban és Bolognában. Tüzes temperamentumával, feltűnő megjelenésével a bármi áron való uralkodásra született.

A Szent Péter-székesegyházban lezajlott felszentelés után a szabad téren felállított emelvényen koronázták meg. A bíboros archidiakónus levette róla a mitrát és a fejedelmi koronát tette a fejére. Ez eredetileg fehér pávatollakból készült, de most már drágakövekkel kirakott, a csúcsán egy ragyogó karbunkulussal díszített fejdísz volt.

„Vedd ezt a tiarát!” — csendült fel diakónusnak a szertartás szerinti éneke — amely bizonyára meglepte volna Péter apostolt —, „és tudd meg, hogy Te vagy a fejedelmek és királyok atyja, a világ ura, a mi megváltó Jézus Krisztusunk földi helytartója, akinek dicsőség és dicséret örökkön örökké”.

Ince VII. Gergely tanítványaként egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy ez az istenkáromlás őt megilleti.

Őbenne Konstantin császár öltött testet. Thomas Hobbes-nek a *Leviathánban* leírt epés megjegyzése, úgy látszik, igaz: „A pápaság nem más, mint a halott Római Birodalom szelleme, melynek sírján koronásan trónol a pápa.”

Arannyal és drágakövekkel kirakott öltözetben ült fel az új pápa bíborral takart fehér paripájára, és vonult végig a városon átvezető, girlandokkal díszített Via Pappae mentén. A menet elhaladt a császárok ősi diadalíve alatt.

Az István-toronynál egy Petri nevű öreg rabbi előlépett a *Pentateuchos* (a Biblia mózesi könyvei) tekercsével a vállán, hogy hódolatát bemutassa. „Mi elfogadjuk a Törvényt — jelentette ki hivatalosan Ince —, de elítéljük a zsidóság tanításait, mert a törvény betöltése megtörtént Krisztus által, akit Júda vak népe még Messiásként vár.”

A rabbi lehajtott fővel megköszönte a jóságos szavakat, visszavonult, és jól elverték.

A felvonulás ment tovább a Fórumon keresztül. Róma, amikor Ince megörökölte, tulajdonképpen nem állt egyébből, mint egy nagy elhagyott mezőből, melyet Aurelianus császár omladozó és mohos falai vettek körül.

A főpásztor elhatározta, hogy rendbe teszi a várost, és családjának egy vártornyot építtetett, a Torre de' Contit, amely az egész települést uralta. Templomromok kőrakásai, fürdők széttört vízvezetékei és a Colosseum mellett vonult be Ince a Lateránba. Ott, miután fogadta a római szenátus hűségesküjét, hagyta, hogy a főpapok és fejedelmek megcsókolják a lábát, és miután a szegényeknek és a kevésbé szegényeknek bőkezűen alamizsnát osztogatott, az előkelőségeket meghívta az ünnepi ebédre.

A főpásztor egyedül ült, ahogy az „istenséghez” illik. Az edények a lehető legértékesebbek voltak. A legidősebb jelenlévő herceg felszolgált neki az első fogást, majd elfoglalta helyét a bíborosok asztalánál. Ince nem fogyasztott sokat, hiszen egészsége sohasem volt valami jó. Testi gyengeségét vasakarata pótolta, amelyhez hasonlót alig mondhatott magáénak más pápa. Már megtervezte azt is, hogy kedvenc rangját, a „világ uralkodója” címet hogyan szerzi meg.

Hivatalba lépésekor a pápaság Rómában gyakorlatilag semmiféle hatalommal nem rendelkezett. Első feladatának ezért azt tekintette, miként számos előde, majd sok utóda, hogy visszaszerezze világi birtokait. Nem sokkal később Rómában megvalósította a papi uralmat. A szenátusban egyik bírálója így panaszkodott: „Úgy megkopasztotta Rómát, mint ahogyan a héja megkopasztja a tyúkokat.” Két év múlva ő, és nem a császár volt az úr Rómában és Itáliában. Persze nem minden sikerült neki.

1203 májusának első napjaiban a római polgárok rövid ideig tartó lázadása miatt arra kényszerült, hogy Palestrinába meneküljön. A következő évben betegsége miatt már nem tudta meghallgatni a IV. keresztes hadjárat lovagjairól szóló jelentést, akik a legbarbárabb középkori gonosztettet követték el: kifosztották Konstantinápolyt. A csodálatos és ősrégi Hagia Sophia-székesegyházban meggyalázták a császári sírokat, az ereklyéket ellopták, a nőket, sőt az apácákat is megerőszakolták és meggyilkolták. A világ leghíresebb városát a földdel tették egyenlővé: mindezt keresztény katonák vitték véghez, akik — úgy látszik — azt gondolták, hogy a szakadároknak nincsenek jogai sem itt a Földön, sem a másvilágon.

A keresztények közti vandalizmusnak ezt az első példáját a görögök soha nem felejtették el. Ince nem sokat segített — azzal sem, amikor egy velenceit nevezett ki Bizánc latin pátriárkájává. Két év múlva a pápa békét kötött Róma városával és visszatért, hogy hivatali ügyeit ismét intézze. A száműzetés

azonban tovább fokozta hataloméhségét. A korábbi pápák megelégedtek azzal, hogy a „Péter helytartója” címet viseljék. Neki ez nem volt elég. „Péter utódai vagyunk ugyan, de nem vagyunk az ő, sem valaki más, vagy az apostolok helytartója. Mi Jézus Krisztus helytartója vagyunk, aki előtt minden térdnek meg kell hajolnia.” Még a királyok és császárok térdének is.

Az egyház — mondotta — a lélek; a birodalom csupán a világ teste. Az egyház a Nap, a birodalom a Hold, amely a nagy égitestől, Krisztus egyházától kapja a fényét.

Ince szociális tanításai ellentmondanak a Bibliának. Az ő szemében a fejedelmek hatalma csak bitorlás: egyedül a papok uralma Istentől való. Ez manicheizmus, az egyház és az állam közti kapcsolatokra alkalmazva. Az egyház — lelki, tehát jó; az állam — földi, és így lényegében véve az ördög műve. Ez a leplezetlen politikai abszolutizmus aláásta a királyok tekintélyét. Ha komolyan vették volna, ezek az elméletek anarchiához vezettek volna.

Ince természetesen nem így gondolta. Képesnek érezte magát arra, hogy mind az egyház, mind az állam felett uralkodjék. Ez volt bevallott célja. De milyen indokkal gondolta a világi társadalom feletti uralmát megteremteni? A válasz így hangzik: a bűn miatt. Bárhol, ahol a bűn létezik, a pápa mindenható. És van-e olyan egyház és állam, amelyben nincs bűn? Nagyon jól jött neki, amikor a világi uralkodókat sötét színekkel ábrázolták. Ez felfogása szerint feljogosította arra, hogy az egész világ számára ő szabjon törvényt.

Szüksége volt viszont engedékeny eszközökre. Ezért választotta IV. Ottót császárrá, mert ő megígérte neki, mindent úgy tesz, ahogy a pápa akarja. Ottó volt az első „római király”, aki „Isten és a pápa kegyelméből” került trónra.

Egy éven belül azonban Ottó fellázadt, és joggal azt állította, hogy korábbi ígérete nélkülözött minden jogi alapot. Erre Ince kiátkozta, és egy másik királyt választott. Később Aragóniai Pétert és az angol királyt is ő koronázta meg. Még VII. Gergelynek sem sikerült az angol királyt térdre kényszerítenie. Hódító Vilmos megtagadta, hogy a vazallusa legyen és kijelentette: „Királyságomat Istennek és kardomnak köszönhetem.” János király, akit a pápa koronázott meg Oroszlánszívű Richárd 1199-ban bekövetkezett halála után, persze más kaliberű uralkodónak bizonyult.

Földnélküli János mindössze 1,65 méter magas és az egyházi történetíró szavai szerint „becstelen király” volt. Elkényeztetett gyerekként vad, szeszélyes és kiszámíthatatlan lett. Ferde szemével és róka tekintetével mintha keleti származású lett volna. Csupán a személyes higiénia terén nem fért hozzá kétség: tudták róla, hogy évenként nyolcszor fürdött.

Őrütsége már koronázásakor megmutatkozott. A protokoll előírásait megtagadva nem vette fel a szentségeket. Ünnepestes pillanatokban disznó vicceket eresztett meg és visító hangon nevetésbe tört ki.

Már tíz évvel korábban kinyilvánította megvetését az egyház iránt, amikor felmentés nélkül feleségül vette unokahúgát, Gloucesteri Izabellát. Trónra lépése után egy évvel beleszeretett a fiatal, szép, de már jegyben járó Angoulême-i Izabellába. Miután első házasságát önmaga feloldotta, feleségül vette második Izabelláját, és királynővé koronáztatta. Amikor Ince pápa rosszallását fejezte ki, János bűnbánatot tartott, és vezeklésként ezer embert keresztes hadjáratra küldött és lopott pénzből építtetett egy cisztercita apátságot.

Ince hallgatólagosan tudomásul vette második házasságát. A pápa János királlyal végül nem a házasság, hanem a pénz miatt ütközött össze. A király korlátozta az egyház szabadságát — világosabban kifejezve megadóztatta a papságot, hogy a Franciaországgal vívott háborújához pénzt szerezzen.

Amikor János a saját jelöltjét ültette a canterburyi érsek székébe, a pápának elege lett. Ő Stephen Langtont nevezte ki érsekké, akit viszont János nem akart elismerni. Ince három hónapos gondolkodási időt szabott ki és bejelentette, ha nem jut jobb belátásra János, a kánonjog teljes szigorát fogja alkalmazni vele szemben. A király azonban nem engedett, sőt a canterburyi szerzeteseket kiűzte az országból. Egy kivétellel minden püspök Ince pártjára állt, és inkább a száműzetést választották. Hét esztendeig tartó viszály kezdődött a király és a pápa között.

Ince úgy mutatta meg, hogy milyen kíméletlen tud lenni, hogy egész Angliát átkok alá helyezte. Ez hihetetlenül súlyos büntetésnek számított. Már korábban is kipróbálta ezt; Franciaországot a megválasztása után nyolc hónappal átkokkal sújtotta.

János megesküdött „Isten szerelmére”, hogy ha valamelyik püspök a büntetést Angliában érvényesíteni próbálja, az egész klérust kinyomott szemekkel és levágott orral küldi vissza a pápához. Midőn az átkot 1208 virágvasárnapján kihirdették, János első válasza az volt, hogy kapzsi bárók segítségével elkobozta az egyház minden vagyonát. Ő, akit az átkok sújtott, nagyon jól szórakozott. Felemelte a papok adóját, és abból Rómának semmit sem adott. Kedvenc szórakozása az volt, hogy éjjelenként plébániákat rohant meg, és a kánon által tiltott feleségeket — ágyasokat — a papok ágyából kirángatta. Ha ezek a tonzurás urak vissza akarták kapni feleségüket; nagy váltságdíjat kellett fizetniük. Ez nem sokban különbözött a bíboros arhidiakónus küldötteinek rajtaütéseitől. Ha a papok szeretőit elfogatta — rendkívül magas volt a hatékonyság —, a bűnkamatot évi két fonttal felemelte.

Az angolok többsége szörnyen szenvedett. A gyermekek éppúgy áldozatul estek, mint a felnőttek. A vallás, a nép vigasztalása, törvénytelen üggyé vált. Az összejövetelek egyetlen helyét, a templomokat bereteszték és eltorlaszolták, csak a denevérek és vándormadarak rakhattak fészket a székesegyházak tornyaiban. Egész Anglia legkedvesebb hangszereit, a harangokat hallgatásra ítélte a királyi rendelet. Nem szállhatott a városok és falvak felett a tornyokból a harangszó temetéskor, vagy esti imára hívogatóan nem csendülhetett fel a harangtornyokban az érces és mégis kellemes dallam, amely elnyelte volna a sirályok és varjak rikoltásait, és amely a néphit szerint a vihar erejét is tompította.

A haldoklóknak feladták az utolsó kenetet, a bűnösöket feloldozták, az újszülötteket megkeresztelték; egyebekben Anglia pogány ország lett.

Mivel nyolcezer templomot és plébániát bezártak, papok és egyháziak ezrei munkanélkülivé váltak. Nem tarthattak istentiszteleteket húsvétkor és karácsonykor, nem mondtak misét; még a zárdákban és a kolostorokban sem került sor szentáldozásra; sem házasságkötés, sem prédikáció, sem hitoktatás nem volt; nem tarthattak körmenetet, se zarándoklatokat olyan búcsújáró helyeken, mint Ely, Walsingham vagy Canterbury. A halottakat rongyokba burkolva úgy hantolták el, mint a kutyákat.

Nyárra tél jött, majd újra nyár, egyetlen keresztény ünnep nélkül. A hosszú nagypéntek, amelyet a pápa kegyeskedett Anglia számára elrendelni, hat éven, három hónapon és tizennégy napon át tartott.

1209 októberében ezt a büntetést a király kiátkozása követte. Három esztendővel később a pápa megfosztotta trónjától Jánost és azt sugalmazta Fülöp francia királynak, hogy készüljön fel az elkergetésére és szerezzé meg Anglia trónját: aki engedelmeskedik a pápának, ugyanolyan bűnbocsánatban részesül, mint a keresztes lovagok.

Anglia természetesen örült, hogy megszabadulhat a zsarnoktól. A király ugyanis tetszés szerint elvehette bárkinek a feléségét. A gazdag zsidóknak, ha vonakodtak a pénzüket neki átadni, egyenként húzatta ki fogukat. Tűszokat szedett és amikor Walesben lázadás tört ki 1212 nyarán a nottinghami várban, huszonnyolc nemes walesinek a fiát akasztatta fel.

Amikor Fülöp francia király a Szajna torkolatánál felvonultatta seregét, János kijátszotta legerősebb kártyáját: Rómától követet kért, hogy békét kössön.

A pápa nagy örömmel elküldte hozzá Pandulf bíborost. 1213. május 13-án János királya bárók gyülekezete és a nép előtt Doverben megadta magát. Megígérte, hogy visszaadja az egyház pénzét és földbirtokait. Két nappal

később készségesen aláírt egy másik dokumentumot és Angliát „Istennek és a mi Urunknak, Ince pápának és az ő katolikus utódainak ajándékozta”. Erre az iratra nem a szokásos viaszpecsétet nyomta, hanem aranypecsétet tett rá. Azt is megígérte János, hogy ettől kezdve ő és utódai birtokaikat a pápa vazallusaiként kezelik, és ezért a kiváltságért a Péter-filléreken kívül évi ezer márkát fizetnek.

Incét a győzelem nagy örömmel töltötte el, de újra kiderült, hogy a pápa nem tudja, hol a határ. Az Anglia feletti pápai fennhatóság ugyanis 1333-ban véget ért, abban az esztendőben, amikor II. Edward megtagadta az adófizetést Rómának. Amikor pedig V. Orbán pápa tapintatlanul 33 évre visszamenőleg követelte a fizetséget, Edward tanácskozáván hivatalnokaival, arra az elhatározásra jutott, hogy amikor Angliát János király a Szentszéknek adományozta, megszegte koronázási esküjét, ezért döntése érvénytelennek tekintendő. A pápák ezt másként fogták fel, és ez a vita lett a közvetlen oka annak, hogy I. Erzsébet királynő idején Anglia végül elszakadt a katolicizmustól. A királynő nem akart többé a pápa vazallusa lenni és elutasította azt is, hogy Angliát egy idegen hatalmasságtól bérelje.

Fülöp francia király is nagyon megharagudott III. Incére, mert miután hatvanezer fontot befektetett hadseregébe, tilos volt számára, hogy angol — azaz pápai — tulajdonban lévő földre lépjen.

Jóllehet a János királyt sújtó átkot feloldották, kiközösítése 1214 júniusáig, a tartozás teljes összegének megfizetéséig érvényben maradt. Csak ezután nyíltak meg a templomajtók, hangozott fel a Te Deum és szólaltak meg a harangok. III. Ince kegyes engedelmével Krisztus újra Anglia földjére léphetett.

Eközben a bárók gyűlölete János ellen olyan méreteket öltött, hogy megalkották a *Magna Chartát*, amely garantálta az egyház és a nép — különösképpen a bárók — jogait, és János királyt arra kényszerítették, hogy tegye rá pecsétjét. A Charta értelmében a király is, miként minden szabad ember, a törvény hatálya alá került, és a törvények ezentúl nem titkosak, hanem nyilvánosak lettek.

János király immár kegyes katolikusként tájékoztatta erről a pápát. Amikor Ince ezt meghallotta, így kiáltott fel: „Péterre mondom, ez a sértés nem maradhat büntetés nélkül.” A dokumentumot, amelyet az angol szabadságjogok alkotmányának neveznek, a pápa hivatalosan elítélte „mint az erkölcsi törvény megsértését”. A király — jelentette ki a pápa — nem a báróknak és a népnek, hanem Istennek és a pápának tartozik felelősséggel. Következésképpen a bárókat, akik egy pápai vazallustól törvénytelen engedményeket csikartak ki, meg kell büntetni. Ince egy bullájával eltörölte a Chartát „azon korlátlan hatalom és tekintély erejénél fogva, amelyet Isten rábízott, hogy királyságokat

emeljen fel és rontson le, plántáljon és gyomláljon”. A királyt feloldozta a Charta tiszteletben tartásának kötelessége alól. Kiátkozott mindenkit, aki továbbra is hasonló áruló és gonosz igényeket támasztana. Ezek szerint még mindig sújtja az angolokat ez az átok.

Stephen Langton canterburyi érsek megtagadta a pápai döntés közzétételét. A pápa hatalma — mondotta — nem korlátlan. A természetjog egyaránt kötelezi a fejedelmeket és a püspököket is, és ez alól nincs kivétel. Ez még a pápa hatáskörét is meghaladja. Langtont felfüggesztették hivatalából.

Ince számára, aki királyokat győzött le, a püspökök kis falatnak számítottak. Saját magát „a világ püspökének” nevezte, amely címet sok korábbi pápa elutasított. Ince elérte VII. Gergely pápa célját: az egyház egyetlen nagy egyházmegye lett. Ince több törvényt hozott, mint előtte ötven elődje: felette nem érvényesült semmilyen törvény. Eddig hatezer levelét hozták nyilvánosságra. Ezeknek tartalma rendkívül széles körű. Püspököket és apátokat váltott le és nevezett ki. Büntetéseket szabott ki sokféle vétségért. Például egy Róbert nevű embert feleségével és leányával együtt elfogtak a szaracénok. A szaracén főnök az éhínség miatt parancsot adott, hogy a foglyok gyermekeiket öljék meg és egyék meg. „Ez a gonosz ember — írja Ince — az éhség kínjától vezettetve megölte és megette leányát. És amikor másodszor is elhangzott ez a parancs, megölte feleségét, de amikor a húsát megfőzték és eléje tették, nem tudta magát rávenni, hogy egyen belőle.” Egyik büntetése az lett, hogy soha többé húst nem ehetett. És tilos volt neki újra házasságot kötni.

Ince az egyház feletti uralmat a IV. lateráni zsinaton, 1215-ben szilárdította meg. Az 1500 főpapból álló hatalmas gyűlés udvariasan meghallgatta dekrétumait, és vita nélkül elfogadta azokat, egyetlen kérdés vagy szó nélkül. Az egyik általuk elfogadott törvény kimondja, hogy minden katolikus köteles bűneit a helyi plébánosnak meggyónni és évente egyszer szentáldozásban részt venni. Ily módon a világi hívő a plébános, a plébános a püspök, a püspök a pápa alárendeltje lett.

Az egyedüli „máskéntgondolkodók” az eretnekek voltak. E könyv második része tárgyalni fogja Ince kormányzásának dicső megkoronázását — az albigensek lemészárlását Dél-Franciaországban. Őket százezrével, tűzzel és vassal gyilkolták le a pápa parancsára. Mint az igazság egyedüli birtokosa, Ince feljogosítottnak érezte magát arra, hogy az eretnekséget minden rendelkezésre álló eszközzel kiirtsa. Ő adott új lendületet az inkvizíciónak, és a katolicizmust olyan sajátos türelmetlenséggel itatta át, ami azután évszázadokig fennmaradt.

III. Ince, a zseniális államférfi, az elképesztő akaraterejű pápa majdnem húsz éven át uralkodott a világ felett fenségesen. Ez időben a kereszténység a

félelem és a rettegés lett úrrá. Uralkodókat koronázott és fosztott meg trónjuktól, országot átkozott ki, és gyakorlatilag létrehozta az egyházi államot Közép-Itáliában, a Tirrén-tengertől az Adriáig. Egyetlenegy csatát nem veszített el.

Céljai érdekében több vért ontott, mint bármelyik pápa. Súlyosan félreértette az evangéliumot, az egyházat, a pápaságot, sőt a jó és rossz közötti különbséget is. Mindezen dolgok legelképesztőbb perverzitása megmutatkozik egyetlen megdöbbenő kijelentésében: „Minden papnak kötelessége a pápának engedelmeskedni akkor is, ha az, amit parancsol rossz, mert senki sem ítélkezhet a pápa felett.”

Perugiában tartózkodott, amikor 1216 forró júliusában utolérte a vég. Ott hallotta a hírt, hogy a franciák újra meg akarják támadni az ő Angliáját. Mintha kimúlását vérbe akarta volna áztatni, utolsó felhívása így hangzott: „Kardot, kardot ki a hüvelyéből! Kard, kard élesedj és öl!”

A haldokoló fátyolos szemeivel bizonyára végigtekintett az umbriai síkságon az álmos Assisi városáig, amely egy hegyoldalon szunnyadt; talán egy távoli emlék bukkant fel emlékezetében, az a nap, amikor ragyogó szemű koldus kereste fel, és az általa létesítendő testvériséghez kérte az engedélyét. Megadta, vagy megtagadta? A nagy ügyek mellett ez nem volt olyan fontos dolog.

A koldus, akit a palotából kidobott, aki senkinek sem ártott, aki inkább meghalt volna, semmint bárkit is megfosszon a vallás vigaszától, hamarosan saját testén hordozta a megfeszített Krisztus sebeit. Róla mondja Dante a Paradicsomban: *Nacque al mondo un Sole* — „Napja született a világnak”.

III. Ince a „pápaság Augustusa” már csak a történészek előtt ismert. De nincs olyan ember, aki ne hallott volna — örömmel és hálával — Assisi Ferencről.

Ince utódai fenntartották, sőt kiterjesztették az ő abszolutista igényeit. IX. Gergely, aki szentté avatta az Assisi „szegény kicsi embert” („poverello”), ünnepélyesen kinyilvánította, hogy a pápa „a világegyetemenek, a dolgoknak és az embereknek ura és parancsolója”. IV. Ince (1243-54) megállapította, hogy a „Konstantin ajándéka” elnevezés nem pontos. Konstantin császár nem ajándékozhatta oda a pápának a világ feletti uralmát; a pápák Krisztustól kapták a világ feletti legfőbb hatalmukat.

Már csak az a pápa hiányzott, akit Dante „a fekete szörnynek” nevezett. VIII. Bonifác, aki a pápai abszolutizmusra feltette a koronát.

5. FEJEZET

A hatalom hanyatlása

Benedetto Caetanit 1294-ben koronázták pápává VIII. Bonifác néven. Jacopone da Todi, a *Stabat Mater* kezdetű híres himnusz költője találóan jegyezte meg: ez a név a legkevésbé sem illett rá. Nem volt az új pápának „jó arca”.

A nagy és kövér 60 éves embernek senki máshoz nem hasonlítható hideg szemei voltak. Llanduff kúriai bíboros pontos leírást adott róla: „Csupa szem és nyelv, a többi pedig csupa romlottság.” Egy alkalommal csak azért tagadta meg egy metropolita kinevezését, mert nem tetszett neki az arca, és ezt meg is mondta. A testi hibás bíborosokat, akár reumás volt vagy púpos, kíméletlenül kigúnyolta. A misét odaadással és könnyek között mondta, mintha ő maga is a kálvárián lenne, és a megfeszített Jézust látná. Mihelyt azonban túl volt a misén, a bűnbánat hamuját annak az érseknek a szemébe szórta, aki éppen nem tetszett neki. F. M. Powicke szerint: „Sokan csodálták, mindenki félt tőle, és senki sem szerette.”

Bonifác kopasz volt: kerek arcától elálltak fülei, és egy olyan ember arroganciáját sugározta, aki tudja, hogy nincs senki hozzá hasonló a Földön. „A római főpásztor keble — jelentette ki — a központja és forrása minden törvénynek. Ezért az iránta való vak engedelmesség az üdvösség elengedhetetlen feltétele.”

Az 1300-as szentévben trónusán ülve, Konstantin koronájával a fején, karddal a kezében, fáradhatatlanul ezt énekelte: „Főpap vagyok, császár vagyok.”

A legdrágább ruhákba öltözött, Angliából és Keletről hozatta azokat az értékes prémeket és drágaköveket, amelyek alatt roskadozott. Amikor beszélt, a szavakat a felső állkapcsából hiányzó fogai helyén át köpködtte ki. Elődje, V. Celesztin így nyilatkozott róla: „Rókaként ugrottál a trónra, oroszlánként fogsz uralkodni és úgy halsz meg, mint egy kutya.”

Kevés pápa tette olyan gazdaggá rokonait, mint ő. Egy spanyol diplomata szerint: „Ez a pápa csak három dologgal törődik: a hosszú élet, a nagy gazdagság és a jól ellátott családi kör.” Úgy lett ismert, mint a „nagylelkű bűnös” — *Magnanimus Peccator*. Rövid idő alatt három unokaöccsét avatta bíborossá, és hatalmas földbirtokokkal és más vagyonnal látta el őket. Dante szerint Péter sírjából szennygödröt csinált.

Feslettségében egyszerre volt egy férjes asszony és annak a leánya a szeretője. Egyik rögtönzött kijelentésében, melyről híres lett, ezt mondta: „A

szex olyan, mint egy kézdörzsölés.” Amikor azonban megöregedett, a pénzszerzésen kívül egyetlen szenvedélye az ellenségek szerzése lett. Az a spanyol orvos, aki egyszer megmentette életét, Róma egyik leggyűlöltebb emberévé vált.

Minden látszólagos önbizalma ellenére Bonifác állandóan félt. A főpapok közül sokan azt gyanították, hogy elődjét csalással mondatta le. Ez a katolikus egyház legfurcsább történeteinek egyike, amely 1292-ben kezdődött, IV. Miklós pápa halálával.

A konklávé, amelyet Perugiában tartottak, nem tudott az utód személyében megegyezni. A tizenegy választó megoszlott a Colonnák és Orsinik között úgy, hogy a vita eredménytelenül folyt heteken, sőt hónapokon át. Benedetto Caetani mindettől távol tartotta magát abban a reményben, hogy kompromisszum eredményeként majd őt választják meg. Két esztendő múltával, mialatt semmi sem történt, Caetani azzal állott elő, hogy egy remetétől „fenyegető levelet” kapott. Ez a remete, Pietro Murrone, aki az Abruzzok egyik barlangjában rejtőzködött, szent hírében állott. Azt követelte, hogy a bíborosok az elárvult egyháznak válasszanak már pápát. A konklávé dékánja Caetani helyett Pietro Murronét javasolta, sikeresen.

1294 forró nyarán elindult Perugiából a pápát kereső csoport. 150 mérföldes út után, ezer láb magasságban rátaláltak az új pápára. Soványan, kócosan és mosdatlanul pislogott ki a saját kezével formált cella rácsai mögül, úgy nézett ki, mint egy „őrült szerzetes”. A szaga sem volt kellemes. A delegáció, amelyet Colonna bíboros vezetett, „Szentatyánk!” szavakkal térdre esett. A szerzetes, mihelyt felfogta, hogy nem viccről, sem egy öregember álmodzásairól van szó, elfogadta a felkérést. Felvette az V. Celesztin nevet.

Az új pápa megvetette Róma erkölcstelenségét, ezért ragaszkodott ahhoz, hogy székhelye Nápolyban legyen. Hogy bizalmába férkőzzön, Caetani egy facellát építtetett neki a Castel Nuovo, a tengerre néző öttornyú vár egyik hatalmas termébe. Ott remélt Öszentsége elrejtőzni — mint fácán a bozótosban, ahogy egyik kortársa kifejezte. Ámde ez nem az ő világa volt, és a világi urak teljesen idegenek voltak neki. Képtelennek bizonyult az általuk használt csiszolt latin fordulatokkal élni, nem is szólva arról, hogy nem tudta őket megérteni. Rendben tartotta „kis ólját” és ha a szükség úgy kívánta, számárháton közlekedett, mint Jézus.

Az egyház a régi időkhöz képest úgy megváltozott, hogy még Jézus sem ismert volna rá. A bíborosok hamarosan rádöbrentek, hogy súlyos hibát követtek el. Celesztin az egyház birtokait arra méltatlanoknak adományozta, szegény vagy elszegényedett szerzeteseknek, akikkel mindvégig tartotta a

kapcsolatot. Nem volt kedve a szimóniához. Belátták, hogy az egyházat az új pápa hamarosan anyagi romlásba dönti. Még a lakomáktól is távol tartotta magát, jobban szeretett magányosan kenyérhéjat rágcsálni és vizet szűröcsölgetni.

Valamit feltétlenül tenni kellett, és ki lett volna erre alkalmasabb, mint Benedetto Caetani? Lyukat fűrt a pápa cellájának az oldalába, és egy hangcsövet helyezett bele. Éjszakánként titokzatosan belesuttogta a csőbe: „Celesztin, Celesztin, mondj le a tisztségedről! Ez túl nagy teher számodra.” Eltelt több éjszaka, amelyek során Celesztin, az egyszerű szerzetes odafigyelt a „Szentlélek” szavára és elhatározta, hogy lemond. Koronázása után mindössze tizenöt héttel összehívta bíborosait, és arra kérte őket — már nem nagyon remélve a sikert —, hogy ágyasaikat küldjék kolostorba, és éljenek szegénységben, miként Jézus tette. Pápai ornátusát durva remetecsuhával cserélte fel, majd lemondott és eltávozott.

Caetani, a jogász, aki megszervezte a dolgok ilyen sikeres alakulását, Celesztinnak pontosan az ellentéte volt; bejelentette igényét a trónra. 1294 decemberében vette át hivatalát, és azonnal visszament Rómába. De mivel attól tartott, hogy Celesztin, lelkes támogatóival együtt, mint Jacopone da Todi, még visszatérhet, óvintézkedéseket foganatosított, és elődjét Fumone várába záratta; ott halt éhen az öreg remete másfél év múlva, teljesen elfeledve.

Amikor a Colonna család megtudta, hogy Caetani kitúrta a hivatalából Celesztint, kétségbe vonta legitimitását. Minden hatalma ellenére sem érezhette magát Caetani biztonságban a pápai trónon.

A Colonnák a tuscolumi grófok leszármazottai voltak. Eltekintve attól, hogy Bonifác a trónt, az ő trónjukat bitorolta, az is zavarta őket, hogy Róma körül elterülő birtokaikat elvette és családtagjainak adományozta. Amikor a Colonnák az egyik aranyat szállító pápai csapatot megtámadták, Bonifác úgy kezelte őket, mintha törökök lennének, akik ellen keresztes hadjáratot hirdetett, bűnbocsánat ígéretével.

Mivel ők is voltak olyan óvatosak, hogy Róma alól elvonuljanak, Bonifác azzal vádolta őket, hogy a franciákkal szövetkeztek az ő megdöntésére. Ellenlépésként seregeket küldött a Róma körüli hegyekbe, hogy erődjeiket leromboltassa, a vidék parasztjait legyilkoltassa vagy rabszolgaként eladassa. Hamarosan csak Palestrina sziklafalai nyújtottak védelmet a Colonnáknak. A két Colonna bíborosnak nem volt mit tennie, mint kegyelemért esedezniük. Rietibe, a pápa tartózkodási helyére siettek, és a lábai elé vetették magukat, selyemzsinórral a nyakukban, fekete vezeklőköntösben.

Bonifác szemei fényesebben csillogtak, mint tiarája; életüknek ugyan megkegyelmezett, de elvette tőlük azt, ami életüknél drágább volt: a becsületüket. Kizárta őket a Szent Kollégiumból, és egy pöröllal szétzúzta pecsétjeiket. Azután elutazott Anagniba, kedvenc városába, mely Rómától keletre negyven mérföldnyire feküdt, a Sacco széles völgye fölött. Ott született és ott nőtt fel ő is a Monte San Giorgio alsó hegygerincén.

A pápa kitekintett a palota felső emeletén lévő szobájából; csodálatos kilátás nyílt onnét a tavaszi tájra. Palestrina, a római egyház hét oszlopának egyike a szemközti hegy lejtőjéről, tekintett vissza rá, olajfák és babérerdők koszorújából. Horatius egyik legbájosabb Carmináját Palestrina dicséretére írta, és ebben a városkában halt meg Krisztusért a III. században Agapitus, a gyermek mártír. Miután elmondott egy imát, a pápa felemelte, majd leeresztette karjait, miként egy bosszúálló Isten. Tüstént leeresztették a zászlókat a palota várfalain; a pápai csapatok számára ez volt a jeladás, hogy kezdjék el Palestrina ostromát.

Senkit sem kíméltek. A jelentések hatezer halottról beszéltek, bár a lakosság nagy része elmenekült. A paloták, köztük Julius Caesar háza, antik kincsek, csodálatos mozaikok — egy kör alakú Mária-templom a százfokú márványlépcső tetején —, mind ugyanarra a sorsra jutott. Csak a katedrális kímélték meg. Minden mást kegyetlenül a földdel tettek egyenlővé, mint egykoron Karthágót. A földet fölszántották, és sót szórtak a barázdákba, hogy a pusztítást teljessé tegyék. Majd épül ott egy másik város — ígérte Bonifác — a Civitas Papalis —, amely tudni fogja, mit jelent a hűség Őszentsége iránt.

Ezért az 1299 tavaszán elkövetett szörnyettéért Dante Bonifácot a pokol nyolcadik tornácaiba, fejjel lefelé egy sziklahasadékban temette el.

Három évvel később, 1302 egyik hideg novemberi napján Bonifác ismét Anagniban tartózkodott. Hangulata olyan rossz volt, hogy még a lerombolt Palestrina látványa sem tudta felderíteni. Mi lesz a kereszténységből, ha már legidősebb fiában sem bízhat? Franciaország királyával, Szép Fülöppel folytatott viszálya vég nélkül húzódott. A király megharagudott a pápára, mert ígéretétől eltérően nem csinált belőle császárt. Viszonzásul felemelte a klérus adóját, hogy hadjáratait pénzelni tudja.

Bonifác hat hosszú esztendővel azelőtt a Clericis Laicos című bullájával vágott vissza. A pápa ezt újra elővette, és még egyszer végigolvasta. Saját hajthatatlansága még mindig csodálattal töltötte el. Még VII. Gergely sem tudott volna túltenni rajta. „A világiak mindig is ellenséges érzülettel viseltettek a papok iránt” — mennyire igaz, sóhajtott fel a tőle megszokott sziszegéssel. Fülöp király tökéletes példáját szolgáltatta ennek a tételnek. Bonifác minden

papot átokkal fenyegetett meg, aki egy fillért is fizetett egy világinak, legyen az király vagy császár. Ténylegesen úgy rendelkezett, hogy ha egy kapzsi uralkodó egyetlen ujjával egyetlen egyházi tulajdont is megérint, azt el kell szakítani Jézus Krisztustól és ha nem bánja meg bűneit, királyságát veszíti el.

Vajon kigyógyul-e Fülöp az örültségből? Úgy látszik, nem. Sőt megtiltotta az arany és ezüst exportját; a tolvaj zsebre tette az egyház minden bevételét és ami még rosszabb, letartóztatott egy püspököt. Bonifác dühtől remegve ragadott tollat. Új bullát írt. A egész egyházhoz intézte — az egész világon. Halála után sok katolikus kívánta, beleértve néhány pápát is, hogy bár sohase írta volna meg ezt a bullát.

Az Unam Sanctam — és a kardcsörtetés

A pápa magába merülve ült az íróasztalánál. Csak a lúdtoll sercegeése hallatszott. Első szavaival az egész világhoz fordult: *Unam Sanctam* — „csak egy, szent, katolikus apostoli egyház van; rajta kívül nincs üdvösség és bűnbocsánat”.

Legjobb, ha ezt az igényt érthetően és világosan kimondja. Ő, a pápa, Krisztussal és Péterrel együtt az egyetlen feje ennek az egyháznak. Ez az egyház az üdvösség bárkája; mindenki, aki ezen kívül van, örök kárhozatra ítéltetett, különösképpen a görög keresztények, akik vonakodnak elismerni, hogy a pápa az egész nyáj pásztora.

Egy nem annyira pásztori kép jutott eszébe. Szemei felcsillantak. A két kard. „Az apostolok ezt mondták Jézusnak: itt van a két kard!” Az Úr nem azt válaszolta, hogy túl sok, hanem ezt: elég! A középkori exegézis ezt a szintet alig lépte túl.

Most már gyorsan sercegett a lúdtoll.

Aki tagadja, hogy a földi kard Péter hatalmában van, félremagyarázza az Úr Jézus szavait: »tedd vissza a kardodat a hüvelyébe!« Mindkét kard — a lelki is és a világi is — az egyház hatalmában van. A lelki kardot az egyház viseli, a világi kardot az egyház érdekében viselik. Az egyiket a pap keze tartja, a másikat a királyok és a császárok keze, a pap akaratából és egyetértésével. Az egyik kardnak a másik alatt kell lennie: a világi, a lelki kard alatt, miként a földi tekintély a lelkiének az alárendeltje.

Bonifác megpihent egy kissé, hogy Palestrina romjaira tekintsen: Mi lenne a jobb igazolása a dolgok igazi rendjének egy lelki társadalomban? „A lelki hatalom — folytatta — a világi hatalmat létrehozza és eldönti: jó-e az vagy

nem. Miként Jeremiás próféta mondotta: »Imé én tégedet a népek és a királyok fölé rendelvelek.«” Azt remélte a pápa, hogy Fülöp király s vele együtt minden uralkodó ez alkalommal megszívleli szavait.

Még egy utolsó erőteljes hangsúly, hogy mondanivalója teljesen világos legyen: „Kinyilvánítjuk, kihirdetjük s leszögezzük, hogy minden teremtmény az üdvösség miatt föltétlenül szükséges, hogy alávesse magát a római pápának.”

Hogy szavai súlyát még jobban kidomborítsa, úgy írta alá a bullát, mintha az a lateráni palotában kelt volna, uralkodásának 8. esztendejében. Behívta a titkárát, az egyik püspököt, és átnyújtotta neki az Unam Sanctam bullát másolásra, majd terjesztésre.

A visszhang Franciaországban nem volt kedvező. A király egyik tanácsadója így nyilatkozott: „A pápa kardja csak szavakból áll, az én Uram kardja acélból.”

Fülöp király elterjesztette azt a hírt, hogy Bonifác elődjét lemondásra kényszerítette, azután bebörtönözte és meggyilkolta. Ezért Bonifác pápa nem egyéb, mint zsarnok és eretnek, aki minden gazságra képes.

A király tudta, hogy szavakkal nem sokra megy. Határozottan és gyorsan kell cselekednie, még mielőtt kiátkozza a pápa. Magához hívatta kancellárját, Nogaret Vilmost. Merész tervet kovácsoltak együtt. Fegyveres férfiak egy csoportját képezik ki arra, hogy a pápát elrabolják és Franciaországba hurcolják. Ott majd az egyetemes zsinat elé kell állnia, amely kétségtelenül le fogja tenni a trónról.

Nogaret mélyen meghajolt Öfelsége előtt. Néhány hét, és az expedíció készen állt az indulásra.

Bonifác ezalatt diadalt ült Rómában. Az *Unam Sanctam* bulla nagyobb örömet okozott neki, mint Palestrina elpusztítása és kifosztása; még a kétmillió zarándok látványánál is jobban örült ennek, pedig két évvel ezelőtt, az első jubileumi Szentévben Rómába özönlöttek a zarándokok, hogy őt meggazdagítsák. Isten — úgy látszott — megerősítette bullájának igazát, mert gondoskodott arról, hogy Fülöp a Courtrai melletti ütközetben vereséget szenvedjen a flamandoktól.

Most már az egész egyház láthatta, hogy ami Istené az Istené, ami pedig a császáré, — nos az is Istené. Természetesen még akkor is, ha némely pápának nem volt hozzá bátorsága, hogy ezt kimondja. Végül is minden Istené, hiszen ő teremtett mindeneket, a pápa pedig Istent képviseli. A pápának mint főpásztornak az a kötelessége, hogy az egész nyáját legeltesse, beleértve a legnagyobb bárányokat: a királyokat és császárokat is. Még egyszer ízlelgette az Unam Sanctam szavait. Különösen kedvenc sorát: senki sem üdvözülhet, aki

nem engedelmeskedik a római pápának. Még Fülöp király sem, aki elég merész volt ahhoz, hogy szembeszálljon a pápával.

Nem Fülöp volt immár az, aki gondot okozott neki, hanem a Colonna-család. A bíborosokat letette, s bár életüket megkímélte, ők nem voltak hálások, hanem elmenekültek a városból. Sejtelve sem volt róla, hogy hol tartózkodhatnak, de nem kételkedett abban, hogy valahol összeesküvést szőnek. Bosszantotta, hogy nem végeztette ki őket azon nyomban.

Ismét eltelt egy esztendő. Bonifác újra kedvelt városában, Anagniban tartózkodott. Az utolsó simításokat végezte azon a bullán, amellyel Fülöpöt kiátkozta és trónjától megfosztotta. Igen, úgy fogja eltávolítani, mint egy istállófiút. A magasztos érzést, amely így eltöltötte, csak egy firenzei furcsa történet zavarta meg. Nem sokkal korábban egy teljesen kifejlett hímoroszlánt ajándékozott a városnak. A firenzeiek a város közepén egy cortile-ben láncon tartották. Egy szép napon egy szamár betévedt az udvarba, és — szinte alig hihető — agyonrúgta az állatok királyát. A firenzeiek azt mondták, ez annak az előjele, hogy VIII. Bonifác napjai megszámlálhattak.

De honnan jöhetne a baj? Sejtelve sem volt arról, hogy Nogaret fegyveresei az elüldözött bíborosok rokonának, Sciarra Colonnának a csapataival egyesültek. Sciarra, ez a vérszomjas, makacs fiatalember jelen volt Rietiben, ő is fekete vezeklőruhát viselt, amikor rokonainak a pecsétjét szétzúzták, és az egész Colonna-famíliát megalázták. Sciarra sohasem felejtette el, hogyan térdelt ő is ott a szörnyeteg előtt és hallgatta a kiátkozó ítéletet. Ezzel a pápa őt is kizárta a keresztények közösségéből és állandó száműzetésbe kényszerítette. Ez akkor gyakorlatilag halálos ítéletnek számított; négy esztendőt gályán kellett eltöltenie, amíg családjának egyik tagja meg nem mentette. A franciákkal kötött szövetség most lehetővé teszi, hogy egy csapásra minden adósságát letörlessze.

Október 7-én, egy szombati napon a pápai gárda parancsnoka Anagni városának kapuit áruló módon kinyitatta. A kora hajnali szürkületben hatszáz lovas s ezer gyalogos tódult be a szűk utcákba. A sötét és meredek átjárókkal teli városka visszhangzott a lovak patáitól és a katonacsizmák robajától, amit hamarosan a vészharangok kongása nyelt el. A betolakodók eltávolították a sebtében emelt barikádokat, és kifosztották a pápához hű bíborosok palotáit.

A pápa palotáját azonban a várdomb tetején egy különlegesen épített erődítmény vette körül. Caetani hívei makacsul védekeztek. Reggel hat órakor a várból követ érkezett és fegyverszünetet kért. Közben titokban arra kérte a város legbefolyásosabb polgárait, hogy nyújtsanak neki segítséget. Nagy jutalmat és gazdag adományokat ígért a segítségért cserébe. A polgárok azonban elutasították ajánlatát.

A pápa ott ült a trónteremben, elmélkedett és imádkozott, újra elolvasta az Unam Sanctam bullát és csodálkozott, hogy egy világi fejedelem merészeli kardját Isten felkentje és a világ ura ellen felemelni.

A vecsernye idején közölték vele a fegyverszüneti feltételeket: a Colonna-bíborosokat vegye fel újra a Szent Kollégiumba, mondjon le trónjáról, és feltétel nélkül adja meg magát Sciarra Colonnának.

A gögös Caetani — VIII. Bonifác számára ez azt jelentette, hogy harcolni fog mindhalálig.

A betolakodók először a katedrális kapuit gyújtották fel, hogy a mögötte fekvő palotához az utat biztosítani tudják. A papok hosszú fehér miseingükben úgy menekültek, mint a sirályok. Sciarra emberei előrenyomulva kirabolták a székesegyházat és mindenkit, akit ott találtak, legyilkoltak. Azután a palotát kerítették sorra, bezúzták az ablakokat és feltörték az ajtókat. A pápa testőrei a túlerőnek megadták magukat és felajánlották; hogy megmutatják nekik az épület titkos járatait. A csapatok vad üdvrivalgásban törtek ki, és Sciarrával az élükön felrohantak a pápa magánlakosztályához vezető lépcsőn.

Sciarra nem fáradt azzal, hogy megszámlálja, hány embert ölt meg az elmúlt pár óra alatt. Azt tudta, hogy felnyársalt egy érseket, de többi áldozatára nem emlékezett. Rozsdás vér csurgott le mellvértjén. Kardja és töre markolatig vértől piroslott. Midőn a hatalmas és magas fogadóterem ajtaját kitárta, baljós csend vette körül őt és embereit.

A 86 éves pápa teljes fenségében ült a trónján. Ünnepi pápai ornátusban ült ott mozdulatlanul, fején a tiarával, ami azt jelképezte, hogy ő a világ ura; ujján egy ovális, csillogó zafír mellett a halász gyűrűjével. Aranykeresztet tartott a kezében utolsó erőforrásként.

Sciarrát annyira elfogta a megdöbbent csodálkozás, hogy először mozdulni sem tudott, majd kihúzott kardjával lassan odalépett Bonifáchoz; a pápa áhítatosan megcsókolta a keresztet. Ez a gesztus, az ajkak cuppanása minden hívő katolikust megállásra késztetett volna, de nem úgy Sciarra Colonnát. Úgy ütött Krisztus helytartójának erezett, foltos arcába, hogy a fogadóterem visszhangzott tőle, és saját emberei is keresztet vetve visszahököltek. Ez már szentségtörés volt. Mi lesz, ha Isten megbosszulja ezt és elpusztítja őket? Átkozódván, hogy bátorságát így fokozza, Sciarra felkiáltott: Ez az ember nem pápa, hanem egy csaló és a sátán fia! „Mondj le!” — követelte. Bonifác újra megcsókolta a keresztet: „Inkább meghalok” — suttogta. Túl büszke volt ahhoz, hogy ettől a kiátkozott sihedertől kegyelmet kérjen, ezért lehajtotta fejét,

majd ismerős nyers hangján így szólt: „*Ec le col, ec le cape*” — „Itt a nyakam, itt a fejem.”

Bonifác Anagniban született, és semmi kifogása nem volt az ellen, hogy ott is haljon meg. Ez a pápa, aki azt állította, hogy a világi kard néki szolgál, most érezte a kard életét, amint ráncos nyakának feszült. Az egyháztörténelemben talán sohasem volt ennél jelképesebb pillanat. Ez volt a jele annak, hogy az egyház és az állam szövetsége megszűnt.

Még a vérszomjas Sciarra is habozott. Megteheti-e, hogy a kereszténység fejét levágja? Ámde vérbosszút esküdött, és nem maradt más választása. Szadista örömmámorában magasra emelte kardját, és gondosan célozott.

Abban a pillanatban futott be Nogaret és azt kiáltotta, hogy a francia király a pápát Lyonba akarja vitetni, ahol az egyetemes zsinat fogja trónjától megfosztani. Sciarra arcára a bíborvörös minden árnyalata kiült, de kardját visszatette hüvelyébe. Hogy magát némileg kárpótolja, elkezdte Bonifác megalázását. Lerántotta fejről a tiarát; előtűnt a kopasz tojásfej; azután törét élvezettel forgatva, a drága pápai ruhadarabokat egymás után távolította el. Emberei örömben, hogy nem kellett a pápa meggyilkolásában részt venniük, kifosztották a pápai lakosztályt. Elképedve kérdezték, hogyan tudott — bár pápa volt és hosszú, kapzsi életet élt — ennyi kincset felhalmozni?

Bonifác szobormerev maradt, a megaláztatást látszólag nem véve tudomásul. Jób panaszát ismételte hangosan: „*Dominus dedit, dominus abstulit.*” — „Az Úr adta, az Úr vette el.” Végül csaknem mezítelenül állt ott a hatalmas teremben. A sárga, ráncos és epebántalmaktól meggyötört testen nyüzsögtek a tetvek. Ha a középkorban le akarták festeni a pokol kínjait, nem annyira a tüzet ábrázolták, hanem a mindenütt jelen lévő tetveket. A krónikás szenvtelenül megjegyezte: „A pápának rossz éjszakája volt.”

A felmentő sereg váratlanul érkezett. Sciarra emberei között sok volt a zsoldos, és ezért ők gyorsan eltűntek a zsákmánnyal. A városi lakosság attól félt, hogy Anagnit átok sújtja majd, és soha többé nem szabad ott misézni. Még le is rombolhatják, mint Palestrinát. Három nap múlva felfegyverkeztek, a betolakodókat visszavonulásra kényszerítették, és a pápát kiszabadították tömlöcéből.

A pápa egészen más emberré lett. Úgy zokogott, hogy könnyek öntözték arcának fekete barázdáit. Csodásan feltámadt a harmadik napon, miként ura, Krisztus. „Köszönöm — nyöszörögte újra és újra — köszönöm.” Lehet, hogy hirtelen szenilis lett; talán büszkeségből, talán mérgezéstől félve nem evett, nem ivott tömlöcében. Az éhség és szomjúság, a magányos sötét éjszakák, a testen

futkosó patkányok és a halál közelsége teljesen zavarodottá tették. Fegyveres őrk kíséretében vitték vissza Rómába, és ott egy zárt szobában tartották a Lateránban. Valószínűleg pletyka volt, de azt mondták róla, hogy fejét állandóan a falba verte és karjait harapdálta, mint a kutya a csontot. Ott halt meg magányosan és mindenki által megvetve. „*Morieris ut canis*” — „Meghalsz, mint egy kutya” hangzott annak idején Celesztin pápa jóslata.

Hatalmas vihar közepette temették el a Szent Péter-bazilikában, a saját maga számára előre elkészített kriptában. Temetése nem járt nagy pompával.

Van egy furcsa lábjegyzete Dante *Fekete szörny* történetének, amely szerint a hitetlen pápa kijelentette: csupán annyi esélye van, hogy túlélje a halált, mint a sült csirkének.

Az új Szent Péter-bazilika építése miatt 1605-ben sírját máshová kellett helyezni, ennek során koporsója kirepedt. Általános elképedésre a pápa holtteste három évszázad múltán sem porladt el. Csak az orra és ajkai lettek kissé megrágcsálva. Lemérték, 178 cm volt, a zafírgyűrű még ott ragyogott az ujján, ő békésen nézett ki.

Bonifác a pápai hatalom eretnekségét végleges formába öntötte. Más tekintetben sem vált dicséretére egyházának, amely — Nogaretnek köszönhetően — megmenekült attól a végső botránytól, hogy Bonifácot mint szent pápát és vértanút kelljen tisztelnie.

Az egyház babiloni fogsága

VIII. Bonifáccal nem értek véget a pápaság problémái. IV. Fülöp francia király nem elégedett meg azzal, hogy nagy ellensége megtért teremtőjéhez, hanem azt is elhatározta, hogy emlékét meggyalázza. A következő pápa, XI. Benedek megkísérelte Őfelsége haragját enyhíteni azzal, hogy a szentségtörés vétke alól feloldozta. Amikor Benedek egy évvel később meghalt, a konklávé botrányos intrikája a bordeaux-i érseknek, Bertrand de Grotnak a megválasztásához vezetett, aki az V. Kelemen nevet vette fel. Fülöp elérte, amit akart: francia pápát választottak, akit tetszése szerint tudott irányítani.

Kelemen rövidesen közölte meglepődött tanácsosaival, hogy át kell kísérniük őt az Alpokon. Ami Anagniban történt, elég gyászos volt ugyan, de ami ezután következett, az lett a pápaság végleges megaláztatása: elhagyták az ősi birodalom fővárosát, Péter és Pál apostolok sírját: Kelemen nem akarta — ahogy ő mondta — „megbántani kedves fiunkat, Franciaország királyát.” Hamarosan a francia király vigyázó tekintete előtt, Avignonban, a Rhône-folyó

keleti partján fekvő kicsiny provence-i városban — a pápa főhűbérurasága alá tartozó nápolyi Anjouk birtokán — telepedett le. Mivel Fülöp azzal fenyegetőzött, hogy Bonifácot — csalás és eretnokség vádjával — posthumus bíróság elé állítja, a pápa minden tekintetben engedni kényszerült. A király dicséretben részesült Bonifác elleni istenes buzgóságáért, V. Celesztint pedig, akit Bonifác csalárdul távolított el a pápai trónról, Murone Péterként szentté avatták.

A pápaság tekintélyét csaknem halálos csapás érte: az élvhajászó és kapzsi főpapok egész sora Péter tisztségét a „szajhák uralma” óta a legmélyebbre süllyesztette.

A pápák provence-i paradicsoma

Az avignoni pápák nem voltak sem teljesen jók, sem teljesen rosszak. VI. Kelemen a legjellegzetesebb képviselőjük, akit 1342-ben választottak meg. Rosszindulat és erkölcsi elvek nélküli emberként a jó pogány hírében állott.

Kelemen, egykor a beauforti Pierre Roger egyszerű névre hallgatott. A bencés szerzetesből roueni érsek, Őfelségének, a francia királynak a kancellárja lett. A király biztosította számára azt a támogatást, amelyre Őszentségének nagy szüksége volt, ha *comme il faut* akart élni. Tény, hogy Kelemen nem állhatta sem Itáliát, sem az olaszokat.

33 esztendő telt el azóta, hogy V. Kelemen a szerencsés cserét végrehajtotta: a Rhône-t választotta a Tiberis helyett, a kellemes illatokat árasztó Provence-t a maláriát, kolerát és tífuszt lehelő római mocsarak helyett, ahol mindig mindenki feltétlenül meg akart ölni valakit. Előtte már több pápa — például V. Celesztin — sem kedvelte. VI. Kelemen soha nem lépett Itália földjére, amiként elődei, XXII. János és XII. Benedek sem. Kelemen elhatározta, hogy továbbviszi ezt a nemes francia hagyományt; ezért építtetett hatalmas költséggel új palotát a Rhône melletti Rocher des Doms sziklája mellé.

XII. Benedekkel ellentétben, aki savanyú életet élt, Kelemen értett a pénzköltéshez. Úgy vélte, „előtte senkinek sem volt sejtelve arról, mit is jelent pápának lenni” — tréfálkozott gyakran. „Ha az angol király szamarát püspökké akarja választani, csak egy kérdést kell feltennie.” Egyszer egy szamar bevonult a konzisztóriumba, nyakában ezzel a táblával: „Kérem, válasszanak engem is püspökké.” Kelemen nem haragudott meg azért a levélért sem, amit akkor kapott, amikor a konzisztórium teljes ülésén trónolt. A levél így hangzott: „Az ördögtől —Kelemen testvérnek.” Ő is és a „kis ördögök”, azaz a bíborosok is nevetésben törtek ki.

VI. Kelemen egyetlen célja az volt, hogy alattvalóit boldoggá tegye. Azzal érte ezt el, hogy a legkapzsisbb kérvényezőnek is többet adott, mint amit mertek tőle kérni. Néhány bíboros négy vagy öt javadalommal is rendelkezett. Ez azt jelentette, hogy még a legszebb fiúkat is meg tudták fizetni — ha olyan hajlamaik voltak — vagy a legszebb udvari dámákat. Avignonban mindenki jómódú volt: a zenészek, az iparosok, az aranyművesek, az asztrológusok, a zsebtolvajok és a szép szórakoztató hölgyek. Senki sem panaszkodott amiatt, hogy Avignonban Bacchust és Vénuszt jobban tisztelték, mint Jézus Krisztust.

A világ nagy tudósai és koszorús költői között Petrarca volt az egyetlen, aki panaszkodott. A keserűsége az adott okot, hogy XII. Benedek szemet vetett nővérére; ő azonban az alkuban felajánlott bíborosi kalapot visszautasította; Benedek mégis megkapta a hölgyet, mert megvesztegette a költő testvérét, Gherardót. Egy avignoni látogatás után Petrarca így jellemezte a pápai udvart (névtelenül persze, mert nem akart máglyára kerülni): „Az emberiség szégyenfoltja, a bűn fertője, szennygödör, amelyben a világ minden mocsokja összegyűlt. Ott Istent kicsúfolják, egyedül a pénzt imádják, az isteni és emberi törvényeket lábbal tapossák. Minden hazugságot áraszt: a levegő, a föld, a házak és mindenekelőtt a hálószobák.”

VI. Kelemen pápának valóban volt olyan betegsége — hivatalosan azt mondták, vesefájdalom —, amit az egyik hálószobában szedett fel. Nem nagyon titkolta a szerelmeit, és mindenki tudta, hogy ez nagyvonalúságából következett. Kegyeit sehol sem, főleg az ágyban nem tudta korlátozni. Ezt „az általános bűnbocsánat” alkalmainak nevezték. Később viszont minden törvénytelen gyermekét elismerte.

Palotáját nagyrészt az inkvizíció használta. A kínzókamra egy tágas helyiség volt, nyitott tetővel, különböző irányú falakkal, amelyek a foglyok jajgatásainak visszhangját tompították: Egyszer-kétszer ő maga is — a szerzetesek buzdítására - felment a csigalépcsőn a kínzókamra feletti sötét odúba, ahol a padló közepén egy lyuk tátongott. Finnyás lévén nem szerette a megcsonkított testeket látni, amelyeket a lyukon keresztül letaszítottak a kínzókamrába, jóllehet maga is úgy gondolta, az eretnekséget valamiképpen ki kell irtani.

Froissart, a francia krónikás az avignoni palotát „a világ legszebb és legszilárdabb épületének” nevezte. Hét torony ágaskodott az ég felé és a vastag, fehér falak, szépen kiképzett lőréseikkel visszaverték a napfényt. A tetőről Kelemen kiláthatott a Rhône folyóra; amely a Saint-Bénézet híd alatt hömpölygött. Ezt a tizenkilenc ívű hidat tizenkét év alatt építették; az ívek közül többet a folyó szigetei tartották. A híd alatt a fiatalok tavasszal énekelni

és táncolni szoktak, és a pázsitokon pásztorórákra került sor. *Sous le pont d'Avignon, L'on y dance tout en rond.*

Öszentsége mindenben szerette a szépet. Különösen a nőkben csodálta a test csodálatos építményét, de a kőépületek szépségét is értékelte. Faliszőnyegeit Spanyolországból és Flandriából hozatta, az aranybrokátot a szíriai Damaszkuszról, a selymet Toscanából, a gyapjút Carcassonne-ból. Nagyon szerette ezüst és arany étkészleteit, amelyek kereken 450 fontot nyomtak. Az itáliai háborúkat mindenképpen meg akarta nyerni és a Szentföldet Krisztusnak vissza akarta szerezni, de ezüstjeit még ezekért sem volt hajlandó eladni. Jóval olcsóbbak voltak harminc káplánjának a csodákért mondott imái.

Petrarcát gyanúba fogta, mondván: ő írta azokat a rosszindulatú sorokat, miszerint Avignonban a lovakra is aranypatkót veretnek. De a főpásztor tudta, hogy ezek a rágalmak nem ártanak az ő jó hírnevének. Csak a lovak zabláai készültek aranyból. Végül is ő volt a pápa és a látszatra is adni kellett. Különösen a bíborosok értékelték bőkezűségét. Nagyszerű nyári palotáik lakosztályait és a százötven alkalmazottat Villeneuveben, a Rhône túlszárnyán nem lehetett fillérekből felépíteni és fenntartani.

Kelemen pápa kedvelt tartózkodási helye egy kicsi toronyszoba volt, dupla kerevettel, amelyet Turenne grófnő parfümje illatosított. V. Kelemen idején azok, akik pápai áldást kértek, kérelmeiket a bájos Perigordnak, Foix grófja leányának selymes, fehér keblére írták. VI. Kelemen is úgy vélte, hogy az ő grófnője senki máshoz nem hasonlítható, és az ő Cecile-jének öle az a legkellemesebb hely, ahol nemes fejét megpihentetheti.

Jóllehet ő tette a Kúriát a történelem leghatékonyabb pénzszerző gépezetévé, pénzben mindig hiánya volt. 1348-ban 80 ezer forintért megvette a várost Nápolyi Johannától. Úgy hitte, ez volt a legjobb befektetés, amelyet pápa valaha is eszközölt, bár némelyek azt állították, hogy az egyház sohasem heverte ki ezt a balgaságot.

1350-ben Avignon egész környéke hemzsegett a zarándokoktól, akik Róma felé tartottak. Ezek érkeztek hagyományos útiköpenyben vagy nemzeti viseletben. Némelyek lóháton, mások holmijukkal megrakott szekereken, legtöbbször gyalog jöttek, vándorbottal a kezükben. Kelemen nagyra becsülte a zarándokok egyszerű kegyességét. Több hetet vett igénybe, hogy a szentévben Rómáig eljussanak, az Alpok kietlen útjain, a nagy hóban meneteltek, míg végre leereszkedtek Itália ciprusokkal és szőlővel borított lankáin, és nekiindulhattak a Dél felé vezető hosszú útnak. Sokan soha nem érkeztek meg Rómába; elhulltak öregség vagy betegség miatt; kirabolták vagy meggyilkolták

őket. Akiknek nagyobb volt a szerencsájuk, adományaikat letették Péter sírjára, hogy a klérus azokat összeszedje és elküldje Péter utódjának Avignonba.

Bonifác úgy rendelkezett, hogy legyen minden századik esztendő szentév. Ezt Kelemen kevésnek tartotta, és a köztes időszakaszt ötven évre csökkentette. Az eredmény őt magát is meglepte; a legtöbb zarándok ugyanis így akart hálát adni Istennek azért, hogy a korábban több éven át pusztító pestis, a „Fekete Halál” elkerülte. Három év alatt ez a járvány a kereszténység egyharmadát kipusztította, megtizedelve Rómát is. Avignon lakosainak több mint a felét vesztette el. Amikor a pestis először megjelent, és a karmeliták kolostorából nem észleltek mozgást, egy bátor lélek betörte az ajtót, és mind a 166 szerzetest holtan találta. Egyetlen nap alatt 1312 ember halt meg a városban. A megbetegedettek rendszerint negyvennyolc órán belül meghaltak. Egész városok tűntek el. A rétekre és a dombokra kicsapott jóság gondozás híján pusztult el. Hajók a tengeren sziklákhöz csapódtak, mert a legénység az utolsó emberig halott volt. Sokan a zsidókat vádolták. Ezrével égették el, akasztották fel és fojtották vízbe őket abban a kegyes hitben, hogy így a pestistől megszabadulnak. Kelemen megvédte a zsidókat Avignonban. A pápát bosszantotta, amikor valaki azt híresztelte, hogy nem a zsidók, hanem a pápa istentelen életmódja okozta a nagy bajt. Ha megtudta volna, ki terjesztette ezt, nyilván megkínóztatta és elégettette volna az illetőt, éppúgy, mint azokat a szerzeteseket (az úgynevezett spirituálisokat), akik a nyilvánvaló tények ellenére azt állították, hogy Jézus szegénységben élt, és nem úgy, mint „az új Babilon szajhái”, ahogy Avignont nevezték.

Rómában viszont sokan voltak, akik követelték, hogy a pápa térjen vissza egyházmegyéjébe. Brigitta svéd királynő és a fiatal Sienai Katalin is közéjük tartozott. Mindkét fiatalasszony — akiket később szentté avattak — imádkozással töltötte napjait, és hosszú leveleket írtak Kelemennek. Arra kérték, vessen véget a botránynak és térjen haza.

Brigitta már majdnem 50 évesen lett híres álmairól és látomásairól. Némelykor, amikor legnyugtalanítóbb álmait elmesélte, a polgárok körülvették a római Piazza Farnese sarkán álló házát és azt kiáltozták, hogy a *principessát* (hercegnőt), ahogy őt nevezték, el kell égetni, mert boszorkány.

Jézus először akkor szólt hozzá, amikor még kicsi leány volt. Soha nem felejtette el „szerelmesének” a látomását, aki ki volt feszítve, mint az a madár, amelyet a szénacsűr ajtajára szögeztek. Esküvője éjszakáján férjétől, Ulftól egyetlen szívességet kért: hogy szűz maradhasson a házasságban. Két éven át az is maradt. Utána gyors egymásutánban nyolc gyermeke született.

Egy álom azonban felkavarta ezt a szigorú hölgyet. Szent Lőrinc diakónus jelent meg neki. „Ez a püspök — mondotta anélkül, hogy a pápát nevén nevezte volna — papjai erkölcstelenségét elnézi. Az egyház javait a gazdagoknak adja.” Az álom szerint a szent eltűnt és helyette megjelent egy magas, derék lovag ragyogó páncélban. Brigitta odalépett hozzá, és egy gyors mozdulattal levette sisakját, ámde nem emberi formája volt annak, ami szemei elé tárult. Csak kiszáradt csontok búzló halmaza és nyüzsgő férgek voltak. Tudta, hogy ez a himlőben megbetegedett pápa, akin már láthatóak a bomlás jelei. Ha a fejét levennék és lelkébe látnának, mindez nyilvánvaló lenne. Ez a búzló tömeg homlokán viselte füleit, hogy jobban hallja a hízelkedéseket, és szemei feje hátsó részén voltak, hogy ne lásson mást, mint szennyet, szívébe pedig egy hatalmas hernyó fúrta be magát.

Azt azonban még Brigitta sem láthatta előre, hogy Kelemen szép fejét, amelyet Provence legszebb hölgye tartott egykor az ölében, a hugenották majd labdának használják, és koponyája de Courton márkí asztalán boroskupaként végzi majd.

1532. december 3-án az évszakhoz képest szokatlan, az afrikai sivatag felől érkező sirokkó söpört végig Rómán. A forróság elviselhetetlen volt. Vihar készülődött. A félelmetes sötétségben villámok cikáztak. Hirtelen egy hangos, rekedtes szó és egy furcsa fémcsattanás hallatszott. Brigitta úgy érezte, hogy a villám a közelben csapott be. A homályban és a zuhogó esőben kilépett házából, és ösztönösen a Szent Péter-bazilika felé tartott. A bazilikát villámcsapás érte és a harangok is *megolvadtak*. A téren azonban mindenki ujjongásban tört ki. „Meghalt, igen a pápa halott és a pokol mélyére került.”

Három nappal később megszólaltak az avignoni harangok és hivatalosan is tudtul adták a világnak, hogy az áldott emlékezetű VI. Kelemen, Róma püspöke nincs többé. Kilenc napon át egyfolytában ötven pap mondott misét lelki üdvéért a hatalmas, de jéghideg templomban. Az irgalmas szívűek azt mondták: ez nem elég. Az irgalmatlanok pedig azt, hogy nem lesz soha elég.

6. FEJEZET

A pápaság a pokolban

A katolikusok egymást követő nemzedékei sokszor úgy vélték már: „a pápaság elérte mélypontját”. Dante VIII. Bonifáccal kapcsolatban, Petrarca az avignoni korszak babiloni fogságáról állította ugyanezt. Mindkét költőfejedeleme tévedett. A legsötétebb napok ezután következtek.

A romlás úgy kezdődött, hogy Sienai Katalin Avignonba ment, hogy az uralkodó pápát, XI. Gergelyt rávegye, térjen vissza Rómába. Ez 1377-ben történt. Hét egymást követő francia pápa Provence-nak ezt a csücskét világcsodává varázsolta.

A pápai udvar gonosz asszonyai kíméletlenül bántak Katalinnal, ezzel a sápadt, durva, toscaniai apácával, aki Őszentségét láthatóan megbabonázta. Lehet, hogy a szentáldozások alkalmával bekövetkező révületei gyakoroltak a pápára nagy hatást. Attól tartottak, hogy ha túlságosan nagy befolyásra tenne szert, akkor valószínűleg be kell majd csukni szalonjaikat, ahol elragadó fiatalemberek, hercegek és fejedelmek gyermekei forgolódtak egyházi kegyeket keresve. A kápolnában egymást felváltva szurkálták és csipkedték Katalin érzéketlen testét, hogy megbizonyosodjanak elragadtatásai valódiságáról. Egy különösen gonosz hölgy a lábfejét is átszúrta egy hosszú tűvel úgy, hogy napokig nem tudott járni.

A végén mégis ő győzött. Gergely visszatért Rómába. Az egész udvar visszament, kivéve azt a hat bíborost, akik nem tudtak elszakadni kényelmes rezidenciájuktól, a provence-i asszonyoktól és a burgundi boroktól. A rómaiaknak az a terve, hogy másik pápát választanak, ha Gergely nem tér vissza, valószínűleg szintén befolyásolta a döntést.

Az 1100-as esztendőt követő 278 évben a nomád pápák csak 82 esztendőt töltöttek Rómában, 196 évet más helyeken. Ez a rómaiak számára nem volt jó teljesítmény. És nem maradt az egyház számára sem következmények nélkül.

Az örök városban Gergelyt hamarosan utolérte a végső nyugalom. Ekkor vált igazán nyilvánvalóvá az avignoni tragédia.

Egy pápa, két pápa

A Gergely halála után összeült utódválasztó konklávé két klikkre szakadt, a francia és az olasz csoportra. A száműzetés ideje alatt a hét avignoni pápa 134 új bíborost nevezett ki, s ezek 22 kivétellel, mind franciák voltak. A franciák természetesen elszánták magukat arra, hogy a pápaságot megtartják maguknak. Mivel a lateráni palota leégett, a konklávé áprilisban a Vatikánban ülésezett.

Kint a téren mintegy 30 ezer ember üvöltött, követelvén, hogy rómainak válasszanak pápának. *Romano lo volemo* - „Rómainak akarunk” — vagy ha már nem rómainak, legalább olaszt. A választási lehetőség erősen korlátozott volt. A négy olasz bíboros közül egy sem látszott *papabilisnek*. A tömeg, hogy követelésének nyomatékot adjon, az ülésterem feletti helyiségbe tűzfát hordott

és a padlót dárdákkal, alabárdokkal szurkálta. Ez sem volt elég, mert meghúzták a Capitolium harangjait, sőt ehhez a Szent Péter-bazilika harangjai is csatlakoztak. Reggelre a tömeg elveszítette türelmét, és feltörte a konklávét ajtaját.

A jelen levő tizenhat bíboros közül tizenhárom egy kívülállóra, Bartolomeo Prignanóra szavazott, Bari alacsony termetű, zömök, sárga arcú érsekére. De ő sem volt római, a követelőző tömegnek a legjobb esetben is csak egy nápolyival tudtak szolgálni. Mivel kételkedtek abban, hogy ezzel megelégszik a tömeg, felöltöztették pápai ornátusba a tiltakozó, 80 éves római Tebaldeschi bíborost és kítették közszemlére. Futár sietett Pisába, ahol Tebaldeschi megválasztását tűzijátékkal köszöntötték. Közben a francia bíborosok kerekét oldottak. Két napig senki sem vette magának a fáradságot, hogy Priganót értesítse, vagy a szokásos hódolatot bemutassa neki. Amikor azonban végre meghallotta a hírt, felvette a VI. Orbán nevet.

Bari érseke alacsony származású volt és tizenöt éven keresztül csendes, engedelmes, fontoskodó kúriai tisztviselőként ismerték. Az arisztokrata francia bíborosok természetesnek tartották, hogy az új pápa azt csinálja majd, amit ők mondanak neki, és a pápai udvart visszaviszi az avignoni húsosfazekak mellé. Ámde erősen félreismerték az új pápát...

VI. Orbán a legbosszúállóbb és a legrosszabb indulatú embernek bizonyult. Orvosa elárulta, hogy alig eszik valamit, de alkohol nélkül szinte nem tud élni. A koronázási ünnepi lakomán egy bretagne-i bíboros szerint nyolcszor annyit ivott, mint a bíborosi kollégium tagjai együttevén; némelyek persze azt állítják, hogy emberileg ez már nem is lehetséges. Alkohol, vallás és bosszú — és mindez mértéktelenül — robbanékony keverékké vált.

Ő, aki Nápolyban született és e város bűzlő utcáin nőtt fel, nem tudta elviselni a finomkodó francia bíborosokat. Úgy prédikált nekik — a beszámolók szerint —, mint egy hasfájós Jeremiás. Mindenáron meg akarta őket nevelni. Magas, eunuch hangján nyíltan kijelentette Orsini bíborosról, hogy *sotus*; azaz hülye. Egyszer dühtől eltorzult arccal meg akarta verni a limoges-i bíborost, amiben csak a genfi Róbert tudta megakadályozni. Karját lefogva kérdezte: „Szentatyám, mit cselekszel?” Amikor a Szent Kollégium egy másik tagját éppen ki akartaátkozni szimónia miatt, és a genfi Róbert újra beavatkozott, Orbán felnyűszített, mint egy kutya: „mindent, abszolút mindent megtehetek, amit akarok.”

A bíborosok egyik kisebb csoportja úgy vélte, hogy dührohama örültségének jele. Egy tekintélyes jogásztól kértek tanácsot: lehetnek-e olyan körülmények, amelyeknek esetében a bíborosok a hivatali teendőit ellátni képtelen pápát

helyettesítik? Orbán hírére vette ennek és bebizonyította, hogy mind az öt érzékszerve ép.

Először kiátkozta egyik régi barátját, Károly nápolyi királyt, akit azzal vádolt, hogy ő áll a „lázas” élén. A király azzal válaszolt, hogy Őszentségét a Pompei-hez közeli Nocera erődjében körülzárta. Orbán naponta négyszer kiállt a várfalra, és fenségesen kiátkozta — harangszó közepette, Bibliával és gyertyával a kezében — az ellene felvonult egész sereget. A körülötte röpdöső nyilakat egyszerűen nem vette tudomásul.

Miután a genovaiak segítségével kiszabadult, elfogatta az öt lázadó bíborost. Ezt követően látták, amint Genovában a kertjében, valószínűleg alkoholos állapotban fel és alá járkált, és a breviáriumot fennhangon olvasta, olyan hangosan, ahogyan csak bírta. Egy közeli teremben lázadókat kínoztak. Jajgatásaik semmiképpen sem zavarták Istennel való békességét.

A velencei öreg bíborost gúzsba kötve egy csigán húzatta fel és alá. A bíboros feje a mennyezethez ütődött, és amikor meglátta a pápát az ablakrácsokon át, kínjai között minden alkalommal azt rebegte: „Szentatyám, Krisztus meghalt a mi bűneinkért.” A megkínzottat leeresztették a padlóra. A foglyok közül senkit sem láttak többé.

A francia bíborosok közben titokban egyenként eltávoztak. Anagninban jöttek össze, hogy egy *nyilatkozatot* készíttessenek Prignano ellen. Kijelentették, hogy nem ő a pápa, csupán a csőcseléktől való félelmükben szavaztak rá. Választottak is egy másik főpásztort: Róbert genfi érseket, a francia király unokatestvérét, aki a VII. Kelemen nevet vette fel. Orbán ellenlépéseként kinevezett huszonhat új bíborost, akik neki tettek hűség esküt.

Már korábban is gyakran előfordult két pápa rivalizálása, de ez az új válság egyedülállónak ígérkezett. Mindkettőt ugyanis többé-kevésbé ugyanazok a bíborosok választották meg. Így, amikor azt mondták, hogy Orbán választása nem volt érvényes, igazat szóltak akkor is, ha hazudtak.

Angliában John Wyclif, a reformáció egyik előfutára joggal tréfálkozhatott így: „Mindig tudtam, hogy a pápának lólába van. Most már azt is tudom, hogy két feje van.”

A kereszténységnek így vagy úgy, de állást kellett foglalni. Ha Orbánt kényszer hatására választották meg, akkor a döntés érvénytelen. De ha annyira megijedtek, akkor miért nem választottak inkább egy rómat, mondjuk az öreg Tebaldeschit? Az egészséges nápolyi megválasztása és a három hónapos késlekedés is gyanús volt. Ahogy Sienai Katalin elmésen megjegyezte: volt már nekik egy látszatpápájuk Tebaldeschi személyében, miért akartak egy másikat

is? Úgy látszott, hogy a franciák olyan valakit erőltettek, akit senki sem fogadott el.

Kitört a káosz. A száműzött pápa már önmagában elég bajt okozott, most pedig az egység előmozdítójának személye lett a viszály forrása. Az 1059-es választási dekrétum szerint a kánonjog megsértésével választott római pápát a „kereszténységre mért csapásnak” nevezték. A név találónak bizonyult. Ha a keresztények nem tudják, ki az igazi pápa, akkor mire jó a pápaság? Az angol király Orbánt támogatta, a francia király pedig Kelemen. Az egyetemek véleménye megoszlott.

A sánta és kancsal Kelemen, miként várható volt, francia kíséretével Avignonba távozott, ahol azután olyan becsstelenül viselkedett, hogy igazán semmiben sem különbözött a korábbi avignoni pápáktól. Őt is abból a fából faragták, mint a többi pápát; ezt ő már 1377-ben bebizonyította, amikor mint pápai legátus az adriai Cesenában tevékenykedett. A helyi lakosok kifogásolták, hogy zsoldosai nőket erőszakoltak meg, és néhány bűnöst kivégeztek. A pápai legátus rábeszélte a város képviselőit a tárgyalások során arra, hogy tegyék le a fegyvert. Majd angol és francia vegyes csapatokat küldött oda, akik azután a város 8000 lakosát lemészárolták, a gyermekeket is beleértve.

Két pápa, három pápa

Októberben Orbán pápa, akit senki sem szeretett, elkövette élete egyetlen jótettét: meghalt. A tizennégy Rómában maradt bíboros megválasztotta utódát, IX. Bonifácot — a gyilkost, a történelem legnagyobb szimoniákusát. Ő eladott minden stallumot a legtöbbet ígérőnek, míg végül Németország és Franciaország nyüzsgött az olyan újdonsült papoktól, gyakran egykori katonáktól, akik az ország nyelvén egyetlen szót sem értettek. IX. Bonifác testvérei, unokaöccsei és mindenekelőtt anyja kihasználta az új pontifex maximus nagylelkűségét. Az a hír járta, hogy senki sem szedett be több pénzt egy-egy szentté avatásért, mint ő. Soha nem írt alá egyetlen dokumentumot sem anélkül, hogy ne tartotta volna azonnal a markát, mondván: „Egy aranyat!”

Az egyetlen dolog, amit ingyen cselekedett, az avignoni Kelemen kiátkozása volt. Kelemen persze visszaadta a bókot.

És ez így ment tovább. Ha a pápa vagy az ellenpápa meghalt, ahelyett, hogy véget vetettek volna ennek a szörnyűségnek, az illető bíboroscsoport újabb ellenutódot választott. Mit érnek a bíborosok, ha nincs saját pápájuk?

Időközben a kereszténységnek elege lett mindebből. Hiszen ki vesz meg egy püspökséget vagy apátságot egy olyan pápától, akiről azután kiderülhet, hogy nem is törvényes? Mi lesz, ha egy drága bűnbocsátócédula vagy erekleigazolás annyit sem ér, mint a papír, amelyre írták? Kavarodás tört ki, talán még a mennyországban is: a svéd Brigittát háromszor avatták szentté; ezzel a rekordteljesítménnyel teljesen bizonyossá vált, hogy ő valóban szent.

A szakadás nem tett jót az üzletnek sem. Még a köszívű barbárok is buzgón imádkoztak, hogy legyen már vége ennek. Az egész birodalom léte került veszélybe. Ki koronázza meg — az istenért — a következő császárt?

Az egyetemek pedig azzal érveltek, hogy az egyház egysége előbbre való, mint a pápaság, és végső soron Krisztus az egyház feje, nem pedig a római főpásztor, s ezért jobb lenne, ha mindkét pápától megvonnék a bizalmat. A történészek a császárt szólították fel a cselekvésre, azzal az alapos indoklással, hogy számos császár ugyanezt megtette, és a beavatkozását mindenki örömmel fogadná. Persze a XI. századbeli gyermekpapa óta a pápaság erősebbnek bizonyult, mint a császárok. És minden zűrzavar ellenére is az egyik pápa biztosan törvényes. Mi lesz, ha a császár nem azt teszi le, akit kellene? Nem olyan lenne-e ez, mintha az egyházban a Biblia helyére a Koránt tennék? Egy esetleges zsinat is hasonló dilemma elé kerülne. Ha össze is jönne a zsinat, hogy mindkét trónigénylőt eltávolítsa, az egyik döntés érvénytelen lenne, de melyik? További probléma abban jelentkezett, hogy a korabeli jogfelfogás szerint csak a pápa — és pedig az igazi — hívhatja össze a zsinatot.

Az egyház katasztrofális állapota megkívánta, hogy a kánoni bizonytalanság ellenére is tegyenek sürgősen valamit.

1409-ben a csodálatos, erős falakkal körülvett Pisában, melynek tornya éppúgy elferdült, mint az egyház ügye, összehívták a zsinatot.

A fekete és fehér márvány dómban, Cimabue fenséges Krisztus-portréja alatt gyűltek össze a püspökök, a zsinati atyák. Ünnepelesen kijelentették, hogy az egymással vetélkedő pápák, Rómában XII. Gergely, Avignonban XIII. Benedek (a genfi VII. Kelemen utóda) egyaránt eretnekek és szakadárok. Ez okos sakkhúzásnak látszott: az eretnekség gyanújába esett pápák bizonyos fokig önmagukat buktatták meg.

Júniusban helyettük megválasztották a milánói Pietro Philargo érseket, egy kegyes, foghíjas, ismeretlen származású ferencest, aki szegénységi fogadalmat tett. Neki három alig leplezhető hibája derült ki. Bár alacsony termetű és sovány volt, mégis fél napokat töltött az ebédlőasztalnál; palotájában 400 szolga sürgött-forgott, valamennyi nő és valamennyi a pápai libériát hordta; s végül a

javadalmakat ő is olyan bőkezűen osztogatta, hogy az még a bíborosokat is meglepte.

Philargo az V. Sándor nevet vette fel. Harangzúgás közben fehér öszvéren vonult végig Pisa utcáin, a vörös nadrágtól a tiaráig teljes pápai ornátusban. A főpapok megkönnyebbülten ünnepelték. Harminc zavaros év után a nagy szakadás véget ért.

Csakhogy Gergely és Benedek mindezzel nem értettek egyet, a megdöbben világra egy szép reggelen arra a hírre ébredt, hogy tegnap még csak két pápa volt, ma már három van.

Egy rossz kópé azt javasolta, hogy a hármaskoronát, a tiarát szabdálják fel három részre, mivel az egyháznak három feje van, s azokra egy-egy koronát kell tenni. A hitvallás új változata így hangzana: „Hiszek a szent-három katolikus egyházban.” A hívek tudomásul vették, ha egy pápát száműztek, s elviselték azokat a két-három éves szakaszokat, amikor egyáltalán nem volt pápa, mivel a bíborosok nem tudtak megegyezni —, de a kialakult helyzet minden eddiginél rosszabbnak tűnt.

Az egyetlen biztos dolog, amelyet Pisa eredményezett, az volt, hogy az, akit megválasztottak, nem pápa. Mindezt egy soha nem látott színjáték követte: három csalatkozhatatlan pápa, akik valamennyien az egyház legfőbb tekintélyének igényével léptek fel; mindegyik ünnepélyesen kiátkozta a másik kettőt és azzal fenyegetőzött, hogy más-más helyen zsinatot fog összehívni.

A dráma szereplői ebben a képtelen színjátékban a következők voltak:

1. Angelo Correr — XII. Gergely. Velencei, közel a 90 évhez, számos „unokaöccsel”, a rosszindulatú VI. Orbán közvetlen leszármazottja. A római irányzat választotta meg, mert ahogy a firenzei bíboros nyíltan bevallotta: „Túl öreg és gyenge volt már ahhoz, hogy korrupt legyen.” Ez azonban fatális tévedésnek bizonyult. Az öregember első pápai ténykedése abból állott, hogy eladta a tiarát hatezer forintért, hogy a szerencsejátékok miatti adósságait kifizesse. Ráimibe utazott. Onnét árusított ki minden ingóságot és ingatlant Rómában, sőt többet is, mert magát Rómát is eladta a nápolyi királynak.

2. Pietro de Luna — XIII. Benedek. Egy hisztérikus spanyol, aki az új avignoni irányzatot képviselte. Ő számított a legkevésbé. A francia király és három kivételével valamennyi bíboros ejtette, így hamarosan visszatért hazájába, Spanyolországba, ahol a végsőkéig kitartott amellett, hogy ő az igazi pápa, és gyakorlatilag az egész egyházat kiátkozta.

3. Baldassare Cossa — XXIII. János. Mivel V. Sándor tíz hónap múlva meghalt, Cossa képviselte a pisai irányzatot — egy kellemes, elbűvölő, de

ugyanakkor könnyörtelen természetű főpap. Róla azt híresztelték, hogy sohasem gyónt és a szentségeket sem vette fel. Nem hitt a lélek halhatatlanságában, sem a halottak feltámadásában. Némelyek azt is kétségbe vonták, hogy hitt Istenben. Mint egykori kalóz, arról volt közismert, hogy elődjét megmérgezte (szegény Philargo!), tömeggyilkos, a társas szex híve, aki különös előszeretettel viseltetett az apácák iránt, legendás házasságtörő, kiemelkedő szimoniákus, zsaroló, kerítő és a piszkos trükkök mestere.

Amikor Bolognában megválasztották, Cossa még csak diakónus volt. Pápává szentelték és másnap megkoronázták.

Ezt a sarlatánt a katolikusok többsége elfogadta fejének; úgy hitték, hogy sziklaszilárd hitével képes összetartani az egyházat. Amikor 1958-ban egy másik XXIII. Jánost választottak, több katolikus székesegyházban sietve el kellett távolítani a pápák névsorából a XV. Századi XXIII. Jánost.

Egy rendkívül nehéz zsinat

Cossa szerencséje megfordult, amikor Zsigmond, a megválasztott német király arra ösztönözte, hogy hívjon össze zsinatot azzal a céllal, hogy „a pápák számát az evangéliummal összhangban csökkentse.” A helyszín a svájci határon fekvődél-németországi Konstanz megerősített városa lett. Hónapokon belül a város lakóinak száma 6 ezerről 60 ezerre nőtt, majd ez is megkétszereződött. Ha a papok nagy számban jöttek össze, mindig okos dolog volt helyszínként nagy víz — tó vagy folyó — melletti várost választani, ahová a holttesteket bedobálhatták. A Bódeni-tó ötszázat nyelt el a zsinat alatt; a Rajna is őriz jó néhány titkot. Egy másik követelmény az volt, hogy a tanácskozás helyszíne elég nagy legyen a prostituáltak hatalmas száma miatt, akik úgy gondolták, hogy szolgálataikra a klérusnak sürgősebb szüksége van és jobban is fizet, mint a katonák. A zsinat csúcspontján végzett számítás szerint Konstanzban 1200 prostituált dolgozott éjjel-nappal. 1414. mindenszentek napján XXIII. János celebrálta a misét és prédikált az egyetemes zsinat hivatalos megnyitásán; egy 48 éves köszvényes, aranyba öltöztetett kalóz. Nagyméretű tanácskozás volt ez: 300 püspök, 300 híres teológus és bíboros vett rajta részt, mind a három irányzatból.

Husz Jánost, a prágai egyetem rektorát, akinek Zsigmond szabad elvonulást ígért, Cossa parancsára haladéktalanul letartóztatták. Ez mindenkinek jó leckeént szolgálhatott, beleértve Benedek (Benedictus) pápát és Gergely pápát. Előbbi gúnyneve Benedictus — csaló; utóbbié Errorius — tévedés:

XXIII. János nagy kockázatot vállalt, amikor az Alpokon áthaladva császári felségterületre érkezett. De Habsburg Frigyes herceg támogatása mellett elég sok szavazatot vitt tarsolyában, s ezért biztonságban érezte magát. Abban az időben is, miként később, több püspök volt Itáliában, mint minden más országban együttvéve. Ezért őt az a zsinati határozat buktatta meg, hogy nem személyenként szavaztak, hanem nemzetenként. Többsége azonnal odalett, és három az egyhez arányú többséggel kellett szembenéznie. Ráadásul Zsigmond karácsony reggelén megjelent és ráparancsolt, hogy mondjon le.

Cossa látta a vádiratot, rosszindulatú pontossággal összeállított gonoszságainak hosszú katalógusát. A kereszténység minden bordélyházának főnöke tanúskodott ellene. Egyre gyakrabban hallotta, különösen angol részről, hogy ítélik máglyára. Így lassan készséget mutatott a lemondásra, feltéve, ha a másik két pápa is ugyanezt teszi. Majd szolgaruhába öltözve éjjel elillant Konstanzból. Nincs pápa, nincs zsinat — gondolta magában. A maroknyi bíboros között, akik a harmincmérföldnyire fekvő Schaffhausen melletti rejtkehelyén felkeresték, ott volt Oddo Colonna is. Végül katonai erővel vitték vissza a főpásztort, hogy feleljen a zsinat előtt.

A zsinat időközben élt hatalmával. A IV. és V. ülésen egyhangúlag elfogadtak egy hitvallást, amely a római egyházat máig kötelezi.

A konstanzi Szent Zsinat... kijelenti: először, hogy a Szentlélek által törvényesen megalakult; hogy a katolikus egyházat képviselő Egyetemes Zsinat: ezért tekintélyét közvetlenül Krisztustól kapta: ezért minden rendű és rangú ember, a pápát magát is beleértve, köteles a hit dolgaiban, a szakadás megszüntetése érdekében és Isten egyházának fejében és tagjaiban való megformálása tekintetében néki engedelmeskedni.

Aeneas Sylvius Piccolomini, aki később II. Pius néven pápa lett, ezt írta: „Alig kételkedik valaki abban, hogy a zsinat a pápa felett áll.” De miért kételkedhetne bárki is? Az egyház ősi tanítása volt az, hogy az egyetemes zsinat a hit és fegyelem dolgában a legfőbb testület. Ennek az elvnek az alapján több pápát elítéltek a zsinatok eretnekség vádjával, ahogy ennek a könyvnek a második részéből ez majd kiderül.

Konstanz következményei messzemenőek lettek. Ha a pápának kötelező a hit dolgában az egyháznak engedelmeskedni, akkor önhatalmúlag, az egyház hozzájárulása nélkül nem lehet csatlakozhatatlan. Ha tehát a pápa a zsinattól függetlenül szól a hit és erkölcs dolgában, teljességgel tévedhet. Ezt az elvet a középkori pápák, VII. Gergely és III. Ince kétes eszközökkel háttérbe szorították. Konstanz érvényesítette a zsinat tekintélyét a pápa felett, és ezt a

tekintélyt először is arra használta fel, hogy letegye Benedek pápát, aki ekkor már menekült Peniscola felé.

XXIII. János volt a következő. Ő is vonakodott azonnal lemondani. A zsinati atyák belátták ugyan, hogy ő törvényes pápa, de mint mondták, az egyház fontosabb, mint a pápaság. Az ellene felhozott 54 vádpontot ötre csökkentették, ahogy Gibbon a Hanyatlás és bukás című könyvében találóan megjegyzi: „A legbotrányosabb vádakát elejtették. Krisztus helytartóját csak kalózkodással, gyilkossággal, erőszakos nemi közösüléssel, szodómiával és vérfertőzéssel vádolták. Közismert volt, hogy mióta Krisztus helytartója lett, csak ágyban végzett mozgást. Figyelemre méltó, hogy XXIII. Jánost az eretnokség vádja alól felmentették, valószínűleg azért, mert sohasem mutatott annyi érdeklődést a vallás iránt, hogy tévtanok hirdetőjeként tartsák számon. Cossát egyszerűen azért buktatták meg, mert nem úgy viselkedett, ahogy egy pápához illik.

1415. május 29-én XXIII. János hivatali pecsétjét kalapáccsal szétörték. Az expápa azonban — ugyanúgy, mint egy exelnök — igényt tart a tiszteletre. Zavaros szerelmi ügyei ellenére csak három évi börtönnel sújtották.

A bátor Husz Jánosra, a tiszta erkölcs és megvesztegethetetlenség jelképére, a szimóniának és a papok erkölcstelenségének kérlelhetetlen ellenségére nehezebb sors várt. Védőügyvédet nem fogadhatott, hamis vádakkal bíróság elé állították. A domonkosrendiek vallatták, akik könyveit még fordításban sem olvasták. Halálra ítélték. 1415-ben, egy napsugaras nyári reggelen kivezették börtönéből, fejére magas süveget tettek, amelynek csúcsán három táncoló ördög függött. A pfalzi gróf katonái kísérték. Gyakorlatilag az egész város kivonult, midőn a menet elhaladt a temető mellett, ahol könyveit elégették — és odaért a világoszöldön ragyogó rétre. Husz imádkozott üldözőiért, mialatt meggyújtották a máglyát. Hallani lehetett, amint ezt mondotta: „Krisztus, az élő Istennek Fia irgalmazz nekem.” Majd a szél a lángokat az arcába csapta. Ajkai még az imádságot mondták, amikor jajszó nélkül kimúlt. Nem akarták, hogy mártírként tiszteljék, ezért hamvait a Rajnába szórták. Úgy látszik, nagyobb bűnnek számított — amiként Husz és az Újszövetség állította - az úrvacsorát kenyérnek mondani az áldás után is, mint kapzsi, gyilkos, vérfertőző pápának lenni, aki az egyházat szinte minden tekintetben félrevezette.

Végül XII. Gergely, aki közben 90 éves és fáradt lett, a már hónapok óta ülésező zsinaton lemondott. Miután e formaságok befejeződtek, mindhárom pápát elintézték. A keresztség újra fellelegzett.

Zsigmond, aki maga sem volt túl erkölcsös, még az új pápa megválasztása előtt meg akarta reformálni az egyházat, mivel a pápaság évszázadokon át nem volt képes erre. Ebben a korban a tiszta életet élő pap oly ritka volt, hogy azt,

akinek nem volt ágyasa, azzal vádolták, hogy még nagyobb bűnöket követ el. Sajnos Zsigmondot sem a francia király, sem V. Henrik angol király nem támogatta ebben a törekvésében.

Oddo Colonna bíborost — aki XXIII. Jánosnak hűséget esküdött, amikor az Schaffhausenbe menekült — haladéktalanul megválasztották. Az V. Márton nevet vette fel. Ötvenes éveinek derekán járó, szó szerint született egyházi ember volt, Orbán pápa egyik bíborosának, Agapito Colonnának a fia. Az egyháznak újra egyetlen feje lett. De a reformok nem kecsegtettek reménnyel, jóllehet a papság jogainak megnyirbálásáról sok szó esett.

Két nappal megválasztása után az addig csak diakónust pappá szentelték. Ez 1417. november 13-án történt. Másnap püspökké szentelték. Egy héttel később pápává koronázták. Parádésan, lóháton átvonult a városon, majd fellépett az oltár elé, hogy a lábát megcsókolják. Zsigmond német és magyar király, illetve Brandenburi Frigyes örgróf tartották jobbról és balról a kantárt.

Miként XXIII. Jánosnak, úgy V. Mártonnak is egyetlen célja volt: mielőbb elutazni Konstanzból. Nem kívánta sem a Kúriát, sem a pápaságot megreformálni. Amikor Cossát kényelmes heidelbergi börtönéből kiengedték és Firenzébe ment, Márton pápa ezt a gyilkost és nőbecstelenítőt Frascati püspökeként és Tusculum bíborosaként visszahelyezte hivatalába és méltóságaiba.

Márton sürgős és gyors távozása érthető volt. A legnagyobb zsinat, amit Nyugaton valaha is tartottak, kimondta, hogy a zsinatok tekintélyüket egyenesen Krisztustól kapták. Azt is kimondták, hogy a hit dolgaiban — a szakadás megszüntetése érdekében és az egyház reformjait tekintve — mindenki, még a pápa is a zsinatnak köteles magát alárendelni. V. Márton helyzete még kínosabb lett azáltal, hogy ezt a határozatot a zsinat egyhangúlag fogadta el. Bíborosként ő is erre szavazott. Ámde a történelem bebizonyította, hogy a pápaság az embereket gyorsan megváltoztatja, mihelyt átveszik a hivatalát. Ő is sietett vissza Rómába, ahol előjogait egy zsinat által akarta visszaállíttatni. Más szavakkal, saját megválasztásának alapelvét igyekezett megtagadni. Mert ha a pápa az egyházban a legmagasabb hivattal bír, akkor nem ő a pápa, hanem XXIII. János.

Ez a feszültség további 450 évig megoldatlan maradt. Majd az I. Vatikáni Zsinat mondja ki, hogy az üdvösséghez hozzátartozik a pápa primátusába és csalatkozhatatlanságába vetett hit. Ennek a döntésnek igen magas ára lett. Az I. Vatikáni Zsinat ellentmondott mindannak, amit a legrégebbi zsinatok implicite képviseltek, Konstanz pedig ki is mondott. Így az I. Vatikáni Zsinat szerint: amikor a pápa *ex cathedra* szól, „kijelentései önmagukban

megváltoztathatatlanok és nem az egyház egészének egyetértése következtében”. E gondolat ellenében írhatta korának legfelvilágosultabb laikusa, Morus Tamás 1534-ben Thomas Cromwellnek, a VIII. Henrik-féle anglikán egyházpolitika végrehajtójának, hogy ő azt hiszi ugyan, hogy Róma primátusa Istentől való, „de azt sohasem gondoltam, hogy a pápa az Egyetemes Zsinat felett áll”.

Mi lett volna, ha az I. Vatikáni Zsinat által kimondott pápai abszolútizmus alapelve már Konstanz előtt hatályban lett volna? Ebben az esetben Konstanz nem lett volna jogosult a pápákat letenni, és az egyházat ily módon a hármasság talán évszázadokra megnyomorította volna. Csak annak az elvnek a szigorú elutasításával tudta a konstanzi zsinat az egyházat megmenteni, amely később a római katolicizmus központi dogmája lett.

A vihar előjelei

Nem mintha Konstanz valóban megmentette volna az egyházat. A zsinat befejeződött, anélkül, hogy egyetlen fontos reformot is elhatározott volna. V. Márton Rómába való visszatérése után heteken belül áldását adta a Kúriára, amely az egyházat térdre kényszerítette.

A kétségbeesés hangulata kezdett terjedni keresztény körökben. Tíz évszázadon át a pápaság a házasságtörő és gyilkos pápákkal együtt helyi probléma maradt. Az egyik gazdag és erős római családnak a feje szeretett gyermekét tizenéves korában a pápai trónra ültette; az ifjonc néhány hónapig vagy egy évig kavarodást okozott, majd a rivális család tagjai, akiknek eljött az órája, megbuktatták...

Ámde a XI. századtól kezdve VII. Gergely kifejlesztette a pápaságot. Tekintélye és presztízse megnőtt; immár az egész egyházat ellenőrzése alatt tudta tartani, az egyszerű vidéki plébánostól a leghatalmasabb érsekig. Ebből kialakult a legelképezetőbb korrupció, amit a kereszténység valaha is látott vagy látni fog.

Legfelül kezdődött el. A pápaságot a konklávén, akár egy árverésen, a legtöbbet ígérőnek adták, függetlenül attól, hogy a jelölt méltó, vagy méltatlan e tisztségre. A XIX. század egyik történésze, T. A. Trollope *A pápai konklávék* című könyvében (1876) így vélekedett: „Kevés pápaválasztás volt mentes, ha egyáltalán létezett ilyen, a szimóniától... A Szent Kollégium létrehozása talán a legtermékenyebb területe az egyházi korrupciónak.” Sok bíboros bankáraival együtt utazott Rómába, hogy részt vegyen a konklávén. Magukkal vitték a gyűlésbe értékeiket, különösen ezüstjeiket; ha megválasztottak valakit pápának,

a római csőcselék haladéktalanul kifosztotta a palotáját, az ajtókat és ablakokat is elvitték.

A bíborosokat is csak nagyon ritkán választották vallási érdemeikért. Állásukat a kenőpénzeknek és az intrikáknak köszönhatték. A reneszánsz idején csaknem valamennyi „női kíséretet” vitt magával. Ha valamelyik bíboros pápa lett és új vagyona tette szert, nem vesztegette az időt: rokonait, fiait, „unokaöccseit”, unokatestvéreit szemérmetlenül támogatta az olasz *Bisogno far' per la famiglia* — „kell a családjáért is valamit tenni” alapelv szerint. Az idő nagyon drága volt, hiszen a pápaság nem örökölheto és csak néhány hónap vagy néhány év állt rendelkezésre, hogy egész dinasztiákat alapíthassanak. Ezért nagyon sok főpásztor, mihelyt feltette a tiarát, kereste annak a módját, hogyan tömhetné meg zsebeit. Jó példa erre VI. Kelemen a XIV. századból. Ő özvegy volt. Délolaszok millióit adta el az Anjou királyoknak évi 800 uncia aranyért. A szerződés kimondta, hogy a herceget átok sújtja, ha elmarad a fizetéssel. További hátralékok esetében egész tartománya átok alá került. A pápa nem tartotta véteknak, ha egész területeket kizárt a misézésből és a szentségek kiszolgáltatásából csak azért, mert az illető fejedelem nem fizetett neki adót.

A bíborosok hatalmas palotákat tartottak fenn számtalan alkalmazottal. Egyik pápai tanácsos azt állította, hogy bármikor is keresett fel bíborost, azt mindig aranyérméit számolgatva találta.

A Kúria olyan hivatalnokokból állt, akik tisztségüket pénzen vásárolták meg, és a nagy költséget valahogyan feltétlenül be akarták hajtani. Minden ügyosztály minden hivatalának megvolt az ára. Ezek az udvaroncok tényleges hatalommal és félelmetes megtorló lehetőségekkel rendelkeztek. Bárkit kiátkoztathattak. Még a püspökök és érsekek is rettegve álltak meg előttük.

A Kúria állapította meg a szimónia tarifáit. A püspökségek, az apátságok vagy a plébániák minden jövedelmének, minden bűnbocsátnak megvolt a pontos ára. A palliumért, a fekete selyemből hímzett, keresztekkel díszített 5 cm széles gyapjúkendőért az érsekeknek fizetniük kellett. Ez a szerény gyapjúkellék a pápai pénzesládákba éveken keresztül több száz millió aranyforintot hozott; az 1432-ben tartott bázeli zsinat ezt „a pápaság által valaha is kitalált legundokabb találmánynak” nevezte. A XVI. században egész egyházmegyéket adtak el a Fuggereknek és más pénzintézeteknek, akik az egyházi latifundiumokat a legtöbbet ígérőknek továbbadták.

A felmentések (diszpenzációk) voltak a pápák további bevételi forrásai. Rendkívül szigorú, szinte lehetetlen törvényeket hoztak, és így a Kúria a felmentések áruba bocsátásával meggazdagodhatott. Pénzt kértek a bőjt alóli felmentésért. Az engedélyért, hogy az öreg vagy beteg szerzetesek ágyban

maradhassanak az éjféli misék helyett, szintén pénzt kellett adni. Mindenekelőtt azonban a házasság bizonyult rendkívül gazdag bevételi forrásnak. Rokoni kapcsolatokat mutattak ki olyan házastársak között, akik nem is álmodtak arról, hogy rokonok lehetnének. A felmentések — vagyis a „vérségi” kapcsolat ellenére a házasság engedélyezése — évente egymillió aranyforintot jövedelmezett.

A reneszánsz idején magától értetődőnek tartották, hogy a legmagasabb egyházi tisztséggel a legszebb nő járt együtt. És egész egyházmegyékben nyíltan gyakorolták az ágyasságot. A legrosszabb volt a római papság, amely a Kúria szeme láttára űzte mindezt. Ebben nincs semmi meglepő. A hivatalokat és az életjáradékokat úgy adták és vették, mint minden más árut. A klérus nem ismerte az önfegyelmet. Busás életjáradékot akartak és könnyű életet. Közülük sokan írni-olvasni sem tudtak. Ott álltak az oltár előtt és értelmetlenségeket motyogtak, mert még kiejteni sem tudták a latin szavakat. Világi számára az volt a legnagyobb sértés, ha papnak nevezték. Konstanz után minden oldalról tiltakozás hallatszott. V. Márton maga is bevallotta, hogy a legtöbb kolostor bűnbarlang lett. A püspökök, az egyetemek, a kolostorok zsinatot követeltek, hogy a visszaéléseket megszüntessék. A Konstanzban visszaszorított és leszavazott Kúria azonban meggyőzte a pápát, hogy újabb zsinat összehívása nem áll érdekében. Konstanzban ünnepélyes fogadalmat tettek, hogy új zsinatot hívnak össze tíz éven belül, és hogy rendszeres időközönként zsinatot tartanak. A Kúria nyomása ellenére 1432-ben Bázelen összeült a zsinat. A püspökök bebizonyították, hogy komolyan gondolják a dolgot.

Mostantól minden egyházi kinevezést az egyház törvényeivel összhangban kell foganatosítani; a szimónia büntetendő. Mostantól minden pap a legmagasabb rangútól a legalacsonyabb rangúig ágyasát köteles elbocsátani és mindazok, akik e határozat követelményeinek nem tesznek eleget, két hónapon belül hivatalvesztésre ítéltetnek, még akkor is, ha az illető Róma püspöke. Mostantól az egyes országok egyházi-közigazgatása nem függ a pápák szeszélyeitől... A pápai kiközösítésekkel és átkokkal való visszaélésnek meg kell szűnnie... Mostantól kezdve a Római Kúria, azaz a pápák nem követelhetnek és fogadhatnak el egyházi tisztségért díjazást. Mostantól kezdve ne gondoljon a pápa a földi kincsekre, hanem csak a mennyieikre."

Ez kemény beszéd volt. Az uralkodó pápa, IV. Jenő összehívta Firenzében saját zsinatát. Bazel öszerinte: „Közönséges fickók koldus csöcseléke, a papság legalja, hitehagyott, istenkáromló lázadók, szentségtörő bűnösök, börtöntöltelékek, akik kivétel nélkül csak azt érdemlik, hogy visszakergettessenek az ördöghöz, akitől jöttek." A pápaság eljátszotta esélyeit:

több lehetősége már nem volt. Azon évszázad végén, amelyben IV. Jenő a bázeli reformtörekvéseket így megbélyegezte, az a pápa ült a trónon, aki mindegyiknél inkább az ördögtől jött: Rodrigo Borgia — VI. Sándor.

A vihar kitörni készül

A XV. században senki sem emelte fel szavát a pápaság védelmében. Ezt nem is nehéz megérteni, mivel olyan emberek ültek a trónon, mint Francesco della Rovere, aki 1471-ben lépett trónra IV. Sixtus néven. Több fia volt, akiket a kor szokása szerint a „pápa unokaöccseinek” nevezték. Sixtus három unokaöccsének és hat további rokonának adományozott bíborosi kalapot. A megajándékozottak között találjuk Giuliano della Roverét, a későbbi II. Gyula pápát.

Sixtus kedvence Pietro Riario volt, akit a történész Theodor Griesinger saját nővérétől született fiának tartott. Kétségtelen, hogy az új pápa "ijesztő vonzalmat tanúsított fiatal emberek iránt". Riariót trevisói püspökké, majd sevillai bíboros érsekké, konstantinápolyi pátriárkává, Valencia érsekévé, végül firenzei érsekké nevezte ki. Addig Pietro egyszerű ferencesrendi szerzetes volt. Ruháit minden évben elégette, hogy az élőködőket elpusztítsa. Amikor bíboros lett, megváltozott. Nagystílűen költekezett, udvari dámákat tartott és arany éjjeliedényekkel ajándékozta meg őket. A kor krónikásai méltatlankodtak, amiért ilyen alantas célokra használja fel az egyház kincseit. Riario, miután teljesen kiégett, fiatalon meghalt.

IV. Sixtus építtette azt a róla elnevezett kápolnát, ahol most a pápákat választják. Ez a hely látott pompát és nyomort egyaránt. Volt idő, amikor a bíborosok ott ettek-ittak, táboroztak, éjszakáztak, s néha még verekedtek is. Boltívei alatt Napóleon lóistállót rendezett be. Ma a Sixtus-kápolna a Vatikán büszkesége, amelynek művészete és építészete gyorsan fejlődött, miközben belül terjedt a korrupció.

Sixtus volt az első pápa, aki Rómában engedélyezte a bordélyházakat. Ezek évi 30 000 aranyat jövedelmeztek a pápának. Tekintélyes összeggel adóztatta meg az ágyasokat tartó papokat is. További bevételi forrását képezték azok a kiváltságok, amelyekben gazdag embereket részesített, hogy „bizonyos úrhölgyeket férjeik távollétében vigasztaljanak.”

A bűnbocsátó cédulák ügyében Sixtus különösen zseniálisnak bizonyult. Ő volt az első pápa, aki kimondta, hogy a bűnbocsánatot ki lehet terjeszteni a halottakra is. A halottak hozzátartozói szinte elárasztották érdeklődésükkel. Kimeríthetetlen bevételi forrássá váltak, olyannyira, hogy még legpénzsóvárab

elődje sem álmodhatott hasonlóról. A következmény lélegzetelállító: a pápa, egy hús és vér teremtmény, a halottak felett is uralkodott. Azok a lelkek, akik bűneik miatt a tisztítótűzben kínlódtak, a pápa szavára megszabadulhattak, feltéve, ha kegyes rokonaik a zsebükbe nyúltak. És ki ne tett volna így, ha egy szikrányi keresztény becsület még volt benne? Özvegyek, nők és férfiak, halott gyermekek szülei mindent odaadtak, amijük volt, hogy szeretteiket a tisztítótűzből kiszabadítsák, amelyet egyre komorabb színekkel ecseteltek.

A halottakért imádkozni és a halottakért fizetni két különböző dolog volt. Az egyszerű emberekkel elhitették, hogy a pápa — vagy a falvakban a bűnbocsánatot árusító megbízottai — kezeskedni tudnak azért, hogy a holtak majd a bűnbocsátó cédulák szárnyain a mennyországba repülnek. A visszaélések lehetősége határtalanná vált. A X. századtól virágzó erekléárusítás maga is visszataszító volt. A valóságban már hosszú ideje Róma legfontosabb exportcikkeinek a testek vagy azok darabjai számítottak. A zárandokoknak nagy összegekért adták el ezeket. T. H. Dyer írta: „Egy mártír lábujja vagy kisujja a szerényebb lehetőségeknek megfelelő árucikk volt, a püspökök és a fejedelmek azonban egész csontvázakat szerezhettek maguknak.” A katakombák a pápák eldorádói lettek; számos pápa a mártírok csontjaival ajándékozta meg azokat a városokat, ahol népszerűsége pályázott. Sixtus tehetsége a következőkben mutatkozott meg: ő csak eszmei dolgokat adott ajándékba. A mártírok csontjai; miként az olaj, nem pótolható kincsek, a bűnbocsánat viszont kimeríthetetlen, és árát tekintve minden pénztárcához hozzáidomítható. Sem az adakozóktól, sem a megajándékozottaktól nem kértek semmit, se együttérzést, se imát, se vezeklést, csak pénzt. Egyetlen vállalkozás sem sértette annyira a kegyelmet, mint ez. A pápa gazdagsága a szegények félrevezetésének arányában növekedett. A tisztítótűz gondolatát sem a szentírások, sem a logika nem igazolja. Mindennek igazi oka a pápai kapzsiság volt. Az angol Simon Fish ezt cáfolhatatlanul kimutatta a *Supplicacyon for the Beggars* című írásában, 1529-ben:

Egyetlen szó sincs erről a Szentírásban, ezenkívül pedig, ha a pápa bűnbocsánatával pénzért onnan kimentheti a lelket, ezt pénz nélkül is megtehetné: ha pedig egyet megszabadíthat, akkor megszabadíthat ezret is: ha ezret megmenthet, akkor mindenkit megmenthet, és így a purgatóriumot megszüntetheti: különben irgalmatlan és kegyetlen zsarnok, ha ott tartja őket fogva és kínokban, amíg valaki pénzt nem ad neki.

1478-ban Sixtus kiadott egy bullát, amellyel az egyháznak még ennél is többet ártott. Kasztíliaiban törvényesítette az inkvizíciót. Az inkvizíció futótűzként terjedt el. 1482-ben csak Andalúziában kétezer eretneket égettek el.

Sixtusról mondták: „mitráig erően gázolt a bűnökben és a vérengzésben” és mellesleg Itáliát véget nem érő háborúba sodorta. Amikor a pápaság szempontjából viszonylagos békeidőben meghalt, az elmés megjegyzés szerint ezt a hadurat „a béke ölte meg”. Úgy tartjuk nyilván őt, mint aki „az emberi gonoszság legtöményebb koncentrációját testesítette meg”. Creighton püspök szavai szerint: „Európa erkölcsi színvonalát mélyre süllyesztette.”

Halálakor a holttestét kötelességtudó német káplánja, Johann Burkhard mosta meg. Szobáit annyira kifosztották, hogy a káplán nem talált semmit, amivel a halottat megtörölhette volna. Ezért lehúzta Sixtus ingét és azt használta. Végül egy reverendát adott rá és egy pár kölcsönként papucsot.

Nyolc évvel később Burkhardnak arra kellett vállalkoznia, hogy ugyanezt a szolgálatot elvégezze Sixtus utódja, a 60 esztendő VIII. Ince holttestén is. Soványan és sápadtan, párnákkal feltámasztva feküdt az ágyban a pápa, szája szögletéből anyatej csurgott alá — hetek óta csak ezt vehetett magához. Halála előtt visszagondolván a múltra, Giambattista Cibo úgy érezhette, van mire büszkének lennie.

Kedves fiát, Franceschettót beházasította a firenzei Mediciek hatalmas családjába, így megnyitotta előttük az utat a pápasághoz. Ennek katasztrofális következményei lettek.

Ince kiadott egy ediktumot a spanyol zsidók ellen is. Azokat a zsidókat, akik vonakodtak felvenni a kereszténységet, száműzték a félszigetről. Ezzel olyan kivándorlási hullám indult meg, melyhez hasonlóra alig volt példa az 1930-as évek náci Németországában történt szörnyűségekig. Százezrek menekültek el, százezrek pedig látszatra áttértek. „Ez — írja a *Katolikus Szótár* minden ironia nélkül — az inkvizíciónak évszázadokra munkát adott.” Egy-két szennyfolt azért maradt emlékebe. Például ez az intézmény nem tett semmit, hogy Rómát megtisztítsa. Róma püspöki helynöke egyszer ezekkel a szavakkal kereste fel a pápát: „Szentséges Uram, a papokat rá kell venni arra, hogy ne tartsanak ágyasokat.” Ince állítólag azt válaszolta: „Kár az időért. Annyira elterjedt ez a szokás a papok között és a Kúriában is, hogy egyet sem talál, akinek ne lenne ágyasa.” Amikor a beszélgetés kiszivárgott, valaki megjegyezte: „Őszentsége csak azért kelt fel a kéjlegők ágyából, hogy a purgatórium és a mennyország kapuit kinyissa, és becsukja.”

Midőn közeledett élete vége, orvosa a szomszéd szobában három szép fiatalembert vizsgált meg. Azt mondta nekik, hogy Krisztus helytartójának nagy szolgálatot tehetnének. A pápa vére öreg és fáradt; ha saját vérükből adnának neki, a pápa az egyházat továbbra is vezethetné. Burkhard egy-egy arannyal toldotta meg a kérést. Az orvos zsidó volt. Ince abban a hitben élt, hogy a

zsidókat gonoszságuk olyan titkos tudománnyal ruházta fel, amellyel a keresztény orvosok nem rendelkeznek.

Az orvos jelezte Burkhardnak, hogy elkezdhetik a műveletet, majd óvatosan belopódzott a pápa hálósobájába, és remegő kezekkel felvágta a pápa ütőerét. Ekkor behozták az egyik ifjút, és vérét közvetlenül átterestették a pápa ereibe. Ez idő tájt még e műveletnek nem volt pontos tudományos módszere. A szobát megtöltötte a vérszag: lefolyt az ágyruhára és a szőnyegekre; a fiatalembert félájultan vitték ki, majd behívták a második és harmadik fiataalt. Hamarosan mindhárman meghaltak az előszobában. Burkhard kifeszítette a megmerevedett ujjakat, és visszavette a pénzt.

Az ifjak áldozata hiábavalónak bizonyult. Ince meggyóna bűneit, és békésen elhunyt, ajkán a szójátékkal: „Uram, bűn nélkül (Innocentia) megyek hozzád.” Sírjában — miként valaki mondotta — „szenny, telhetetlenség, kapzsiság és tunyaság nyugszanak”.

Újra csak úgy tűnt, hogy a pápaság nem süllyedhet mélyebbre. De jött Borgia.

A vihar magja

A katalán Rodrigo Borgia első gyilkosságait állítólag tizenkét éves korában követte el. Többször hasba szúrt más fiúkat. Ifjúkori szerelmi kalandjai nem tartoztak a világ féltve őrzött titkai közé: szerencsétlenségére a pápa, III. Calixtus a nagybátyja volt.

1456-ban Calixtus az akkor 25 esztendőes Rodrigót a legfontosabb spanyol egyházmegye élére, Valencia érsekévé nevezte ki. Rodrigo már akkor híres volt arról, hogy szerelmét megosztotta egy özvegy, és annak két szép lánya között. Közülük az egyik örök szerelme, Vannozza Cattanei volt. Rodrigót Rómába rendelték, 26 éves korában bíboros, majd egy év múlva az egyház alkancellárja lett: mivel azonban nem tudta elviselni, hogy szerelme oly távol legyen tőle, nagystílusban Velencébe költöztette.

Amikor nagybátyja meghalt, az ifjú pápa, II. Pius nem mutatkozott iránta olyan elnézőnek. A pápa hírére vette a Borgiák sienai orgiájának, amelyből kizárták a férjeket, apákat, testvéreket és a férfirokonságot, hogy a kéjelgésnek szabad folyást engedjenek. „Illik-e, hogy te egész nap semmi mással nem foglalkozol, mint a testi örömeiddel?” — kérdezte II. Pius tapintatosan Rodrigótól (mivelhogy ő is két gyermek apja volt).

Amikor Rodrigo pápa lett, felvette a VI. Sándor nevet, és még az sem zavarta, hogy névelődjét, V. Sándort, mint a pisai ellenpápát törölték a névsorból. Megválasztása után Borgia egyre rosszabb lett. Nem váltották le, még csak nem is tették kérdésessé a helyzetét. A rendszer ezt nem tette lehetővé.

Luther Márton kilencéves volt, amikor Borgia hatalomra került. Rómában minden eladó volt, az életjáradéktól és a bűnbocsánattól a bíboroskalapig és a pápaságig. Johann Burkhard szerint — aki a konklávé ceremóniamestereként tevékenykedett — a Szent Kollégium szavazatait Borgia egy különösen költséges kampánnyal szerezte meg. Nagyon tanulságos látni Burkhard naplói nyomán, hogyan „működik” a Szentlélek Péter utódának választásakor.

Egész Európából ömlött a pénz Rómába, a bankárok pedig a pénzt becsempészték a konklávéba. Borgiának erős ellenzékkel kellett számolnia. Guliano della Rovere bíborosra a francia király kétszázezer aranyat tett, a Genovai Köztársaság pedig még további százezret. De öt szavazatot nem tudtak megvásárolni. Borgia alkancellárként a leggazdagabb bíborosnak számított. Villákat, városokat, apátságokat tudott felajánlani. Legnagyobb riválisának, Ascanio Sforza bíborosnak négy, ezüsttel megrakott ösvért ajándékozott, hogy elálljon a jelöléstől. Amikor már gyakorlatilag egyetlen fillérje sem maradt, legnagyobb megdöbbenésére még egy szavazat hiányzott.

Gherardo velencei bíboros nem adta a szavazatát, hiszen őt már senki nem akarta megvásárolni. Jó okkal feltételezték, hogy teljesen szenilis, a 95 évével nemigen számított kenőpénzre.

Miután Borgia győzött, a bíborosok magasztalták a Szentlelket, hogy Péternek utódot választott. Bár Giovanni de Medici később így szólt Cibo bíboroshoz: „Most talán a világ legvadabb farkasának karmai közé kerültünk. Vagy elmenekülünk, vagy kétségtelenül felfal bennünket.” Della Rovere bíboros, a későbbi II. Gyula pápa ezt kétszer sem mondatta magának, és életét mentve elmenekült, csak tíz évvel később tért vissza, miután a „Fáraó”, a Borgia-pápa meghalt.

De a farkas még nagyon is eleven volt. Örömmámorában így kiáltott fel. „Én vagyok a pápa, a főpap és Krisztus helytartója!”

Az apostoli palota Borgia-termében látható VI. Sándor életnagyságú portréja Pinturicchiótól. Brokátban és drágakövekkel megrakodtan ábrázolja a kép, csak a feje és kezei látszanak. Nyúlánk, keskeny homlokú, kövér arcú és tokájú, nagy, húsos orrú férfi. Nyaka vastag, ajkai érzékiek, szemei szúrósak. Kövér, gyűrűs kezeit imára kulcsolja.

Ez az ember, akit Gibbon „a keresztény Róma Tibériusának” nevez, még reneszánsz mértékkel mérve is gonosz volt. Még öreg korában sem vette le tekintetét a szépasszonyokról. Házasságon kívül bevallottan tíz gyermeke született, közülük négy — köztük a hírhedt Cesare és Lucrezia — nagy szerelmétől, Vannozzától. Amikor ez utóbbi elhervadt, a pápa 58 évesen másik szeretőt keresett.

Giulia Farnese 15 évesen nemrégén kötött házasságot Orsino Orsinivel. Ő jó férj volt: egyik szemére vak lévén tudta, mikor kell a másikat becsukni. Ezért vált Giulia egész Itáliában közismertté úgy, mint „a pápa szajhája” és „Krisztus menyasszonya”. Elbájoló szépségként „a pápa szíve és szeme” volt egyszerre; miként egy diplomata kifejezte, nála nélkül a pápa élni sem tudott. Kapcsolataiból adódóan nem voltak nehézségei bátyjának, a későbbi III. Pál pápának megszerezni a bíborosi kalapot, amiért is ő „az alsószoknya bíboros” gúnynévet kapta.

Giuliától született a pápa Laura nevű leánya. Mivel alapjában Sándor becsületes embernek számított, VIII. Ince jó példáját követve elismerte gyermekeit. Ezt a korszakot nevezték a „fattyúk aranykorának”. II. Pius azt is kijelentette, hogy Róma a világnak az egyetlen olyan városa, amelyet fattyúk kormányoznak. Borgia megpróbálta Laurát Orsini-gyermekeknek beállítani, mintha Giulia férje lenne Giulia gyermekének az apja. Ezt persze nehezen hitték el. Ehhez jött még az, amit Lorenzo Pucci, Firenze vatikáni követe írt urának „A gyermeknek a pápával való hasonlósága oly mértékű, hogy feltétlenül tőle kell, hogy legyen.”

Giulia *infans romanus*ként emlegetett (a titokzatos római csecsemő) Juan nevű fia szintén VI. Sándor gyereke volt. Sándor élete végéig valószínűleg többször elimádkozta Augustinus imáját: „Uram, tégy engem szeplőtlennek, de még most”, hiszen a Bella Giulia megajándékozta az utolsó gyerekkel, akit az ő nevére, Rodrigóra kereszteltek búcsúzási ajándékként, mielőtt meghalt.

Az élet a Vatikánban egyetlen napig sem volt unalmas, viszont nem volt evangéliumi. Hiteles történetek beszélnek ivászatokról és szexorgiákról. Sándort saját leányához, a szépséges Lucreziához vérfertőző kapcsolatok fűzték. Ha ez igaz, ami nem biztos, akkor a reneszánsz pápák között is rekordot ért el, mert három nemzedék lett szeretője: a lány, az anyja és a nagymama.

Machiavelli a pápa fiáról, Cesaréről mintázta meg a teljesen gátlástalan fejedelmet. Lord Acton írta róla: „Mivel nem volt érzéke sem a jóra, sem a rosszra, teljesen szenvtelenül és közömbösen mérlegelte, hogy megkíméljen-e valakit, vagy elvágja a torkát”. A firenzei államférfi, Francesco Guiccardini, aki a pápai sereg tábornoka volt, titkos jegyzeteiben az *I Ricordi*-ben ezt jegyezte

fel: „Cesare azért született, hogy legyen a világon egy férfiú, aki elég aljas ahhoz, hogy apjának, VI. Sándornak a terveit megvalósítsa.” Nagy látványosság keretében, spanyol módon Cesare egy dárdával öt bikát szúrt le a Szent Péter téren, majd pedig a hatodiknak egyetlen kardvágással csapta le a fejét. Nem talált semmi kivetnivalót abban, hogy elrabolja másnak a feleségét, megerőszakolja, utána pedig a Tiberisbe dobassa.

Uralkodásának legelején a pápa — talán nosztalgikus hangulatában — Cesarénak adományozta az ő egykori valenciai érseki székét. Fia akkor jóképű, sasorrú, fekete álmodozó szemű, vörösesfekete hajú ifjú volt. Egy évvel később Sándor a konzisztóriumnak azon az ülésén, ahol barátnője fivérét, a 15 éves Ippolito de' Estet előléptette, Cesaréból is bíborost kreált. Ebből kényes ügy támadt, mert egy bíborosnak törvényes házasságban kellett születni. Sándor a problémát briliánsas oldotta meg. 1493. szeptember 20-án két bullát írt alá, amelyekre megesküdtek a pápai udvar legmegbízhatóbb tanúi. Az első azt igazolta, hogy Cesare Vannozzának és férjének a gyermeke. A másodikban, amelyet egyelőre titokban tartott, Cesarét saját fiának ismerte el.

Azokban az időkben Rómában naponta tizennégy gyilkosságot követtek el. Ha a bűnöst elfogták, Sándor gátlás nélkül futni hagyta, ha letette adományát. Ahogy ő nyájas mosollyal mondani szokta: „Az Úr nem akarja a bűnös halálát”, hanem hogy fizessen, és éljen.

Egyik legkevésbé kedvelt szokása az volt, hogy zsíros összegekért bíborosokat nevezett ki, majd megmérgeztette őket, hogy a forgalmat növelje. A cantarellót használta erre, egy fehérarzén-tartalmú keveréket. Elrendelte, hogy az egyház örökölje a bíborosok minden vagyonát. Természetesen ő maga volt az egyház, úgy mint Krisztus helytartója.

Azon kevesek egyike, akik nyilvánosan tiltakoztak a pápai Kúria botrányos dolgai ellen, a firenzei San Marco kolostor dominikánus perjele volt. Savonarola kora legnagyobb prédikátorának számított, és egy későbbi pápa, XIV. Benedek méltónak találta arra, hogy szentté avassák. VI. Sándor azonban másként látta ezt.

Sőt, megkísérelte a dominikánus szerzetest elhallgattatni azáltal, hogy egy térítés nélküli bíborosi kalapot ajánlott fel neki. Amikor a pápa legnagyobb elképedésére ez nem vált be, nem maradt más választása, mint Savonarolát bíróság elé állíttatni, felakasztatni és máglyán elégettetni. Bár — ahogy mondták — a pápa nem volt bosszúálló.

Eltelt három viharos esztendő. 1501 októberének utolsó estéjén egy furcsa eseményre került sora Vatikán történetében. Ezt szokásos pedáns stílusában

Burkhard — aki négy pápának volt egymás után személyes tanácsadója — jegyezte fel naplójában, amely véletlen folytán került elő.

Cesare meghívta szeretett nővérét, Lucreziát egy ünnepi vacsorára, amelyet akkor „szajhatornának” neveztek. Az egyetlen másik meghívott vendég a pápa volt. Róma ötven legszebb táncosnője táncolt egyre hiányosabb öltözékekben, majd a végén a pápa asztala köré tódultak. Valószínűleg hallották azt a Rómában közszájon forgó híresztelést, hogy a pápa az orgiákat jobban kedvelte, mint a miséket. A vad fináléban a ledér hölgyek térdre estek, és felszedték a szőnyegekről a gesztenyét, amit a Borgiaék dobáltak eléjük.

De a pápának voltak jó tulajdonságai is. Nagy patrónusa volt a művészeteknek, támogatót egy ágrólszakadt szerzetest, aki a Kopernikusz névre hallgatott. Jó üzleti érzéssel rendelkezén, valóban azon korabeli kevés pápák egyike, akinek a pénztára soha nem mutatott hiányt. A képmutatás távol állott tőle, és soha nem tett úgy, mintha kegyes keresztény vagy éppen szent lett volna. Mint a legtöbb pápa, ő is nagy hódolója volt Szűz Máriának. Felújította azt a régi szokást, hogy naponta háromszor szólaljanak meg zsolozsmára a harangok. Megbízást adott egy csodálatosan szép madonnakép megfestésére, amelynek arca — hogy szerelmének jelét adja — Giulia Farnesét ábrázolta. Nem tartozott azok közé, akik korábbi szerelmeik érdemeit elfelejtették.

Amikor Vannozza néhány évvel az ő halála után, 76 éves korában elhunyt, mindenki úgy tekintette, mint a pápa özvegyét. Nagyobb pompával temették el a Santa Maria del Poppolo templom kriptájában, mint magát Borgiaét. Temetésén az egész pápai udvar megjelent, mintha ő is bíboros lett volna.

A pápa védelmében még azt is el kell mondani, hogy büszke és gondos apának bizonyult. Saját maga keresztelte meg gyerekeit, és a szimónia által biztosított legjobb nevelésben részesítette őket. Esküvőiket a kor legjobb családjainak jelenlétében tartotta a Vatikánban — de vajon VIII. Ince nem ugyanezt tette? Amikor Lucreziát a Sale Reale-ban megeskette, a menyasszony oldalán Ince unokája haladt, mögötte pedig a pápa kitartottjai és további 150 felajzott római dáma. Lucrezia harmadik házassága alkalmával a böjt kezdetét is későbbre halasztotta, hogy a ferrarai nép, ahová férjhez ment, a lakodalmat húsételekkel és tánccal ünnepelhesse.

A pápa atyai érzelmei sohasem nyilvánultak meg jobban, mint amikor fiát, Gandia herceget gyászolta, akit minden valószínűség szerint másik fia, a kíméletlen Cesare gyilkolt meg. Amikor Juan holttestét kihúzták a Tiberisből, és a pápa lábai elé letették, a cinikusok megjegyezték: „Na végre! A pápa emberhalász lett.” A konzisztóriumot könnyekig meghatotta, amikor kijelentette, hogy hét tiarát is adna, ha fia újra élne. Még ennél is jobban sírtak,

amikor rövid gyásza idején azt ígérte, hogy véget vet a nepotizmusnak, és azzal fenyegetőzött, hogy megreformálja a Kúriát. Elrendelte, hogy a papok minden ágyasát tíz napon belül el kell bocsátani; még a bíborosoknak is erényeseknek és feddhetetleneknek kell lenniük. Giulia azonban legjobb szándékait keresztülhúzta, mert a következő évben szült neki még egy fiút.

A történészek úgy vélekedtek, hogy a pápa Cesare iránti szeretete súlyos tévedés volt. Cesare visszaadta a bíborosi kalapot, annak ellenére, hogy kinevezése nagy nehézségekkel járt. Sándornak a Szent Kollégium haragjával kellett számolnia, amikor engedélyezte, hogy fia hátat fordítson a bíborba öltözötteknek, ahogy Corro nevezte őket. Cesare lelki üdvössége forog kockán — érvelt a pápa. Akkorra már Cesare arcát fekete foltok és feltűnő hólyagok borították, a másodlagos stádiumába lépő szifilisz jelei. Az eminenciások nem vették volna zokon, ha a bíborosokat ilyen triviális okok miatt lemondatják, de — ahogy egy tanácsadó megjegyezte — ebben az esetben egy bíboros sem maradhatott volna. Amikor Cesare kiütései feltűnőek lettek, fekete selyemálarcot kezdett viselni.

Miután Cesare a vörös kalapot 22 éves korában letette, szabadon megnősülhetett, és végre megvalósíthatta legnagyobb becsvágyát: azt, hogy Gandia hercegének helyére lépve a pápai sereg főparancsnoka legyen.

Apjának tudnia kellett volna, hogy késsel a kezében veszélyes lehet.

Egy alkalommal Cesare felszabdalt egy Perotto nevű fiatal spanyolt, Sándor pápa kedves háziszolgáját, mert rajtakapta nővérével. Nem az elkövetett bűn zavarta őt, hanem a butaságot büntette. A családnak jelentős érdeke fűződött ahhoz, Cesarének pedig különösen fontos volt, hogy Lucrezia korábbi házasságát Giovanni Sforza gróffal felbontsák, és új házasság révén a nápolyi királyi családdal erősítsék kapcsolataikat. A házasság felbontásának okaként a házastársi kapcsolat hiányát adták meg. Egy bizottság beigazolta Lucrezia szüzességét — három évi házasság után —, és hallgatólagosan impotenciával vádolta a férjét. Egész Róma hangos volt a nevetéstől, amikor a hír kiszivárgott. Lucreziát a valaha is létezett „legnagyobb római szajhának” tekintették. Férje, Sforza pesarói gróf megtagadta a bizottsággal való együttműködést, és kijelentette, hogy a házasság nagyon sokszor konzumáltatott. Megesküdött arra, hogy „számtalanszor testileg ismerte” az asszonyt. Nagybátyja, a milánói Lodovico egyszerűen azt javasolta, hogy férfiúi képességeit Sforza tanúk előtt bizonyítsa be.

Nem ez volt az első válás, amit Sándor pápa felmentés címén lehetővé tett. Nem mintha Lucrezia új férjén ez segített volna. Midőn kötelességének eleget tett, őt is leszúratta Cesare.

Perotto korábban esett áldozatául. Cesare szerint ő kínos pillanatban kompromittálta nővérének jó hírnevét, ezért bántak el vele.

A pápa megpróbálta komornyikját köpenye alá bújtatni, és reumás szemeivel pislogva, spanyolul kiáltozott: „Cesare ne tedd, az Istenért ne!” Cesare pedig szúrt az éles törrel, úgy, hogy a vér a pápa arcába fröccsent. A holttesttel a szokásos módon jártak el: beledobták a Tiberisbe. Napokon át hallotta még a pápa az ifjú spanyol jajgatását, orrában volta vér szaga, amely reverendáját átitatta, látta még, hogy Perotto minden döfés után visszahőkölt, míg összeesve kimúlt.

Végül VI. Sándor halála, amelyet a nappali világosságnál az ablakán berepült és lábai előtt kimúlt bagoly jelképezett, méltó volt életéhez. Cesare valószínűleg megmérgezte önmagát és apját is. A borba tett canterellót néhány gazdag és feltétlenül eltávolítandó bíborosnak szánhatta.

Cesare azonban magához tért. Három évvel később bátran halt meg a spanyolországi Viana harcmezején, ahol egyedül szállt szembe majd egy egész sereggel.

Amikor holttestéről levették a ruhát, huszonhárom sebet találtak rajta.

A 73 éves pápa belehalt a mérgezésbe. Burkhard naplójában, a követek pedig jelentéseikben részletesen leírták a történeteket.

A fehérarzen a pápa gyomrában égést okozott. Órákon keresztül feküdt ágyban, véraláfutásos szemekkel. Bőre sárga lett, nyelni nem tudott. Arca szedresszürke színt kapott; ajkai felpuffadtak. Bőre csíkokban kezdett leválni. Hasán a hártya folyékonnyá vált. Gyomra és belei véreztek. Az orvosok hánytatással és érvágással próbálkoztak, de sikertelenül. A Borgia-toronyban egy Pinturicchio által kifestett szobában, az utolsó kenet felvétele után kilehelte lelkét az az ember, akiben Guiccardini szerint nyoma sem volt a vallásosságnak. Cesare, aki még az ágyat nyomta, mély gyászt érzett, hogy az apja és jótevője, a pápa nincs többé. Megparancsolta, hogy saját emberei fosszák ki azokat, ne pedig kapzsi bíborosok lakájai.

A holttestet két égő gyertya között ravatalozták fel. Olyan volt már, mint a fekete posztó, és oszlásnak indult. Burkhard arra is emlékezett, hogy újra habzott a szája, mint tűzön a bogrács. Nyelve annyira megduzzadt, hogy egész száját kitöltötte és kifeszítette. Teste formátlanná vált, és felpuffadt, mint egy béka, amely szélteben-hosszában egyforma. Giustiniani, a velencei követ jelentésében azt írta, hogy Borgia a legvisszataszítóbb, legszörnyűbb, legrettenetesebb hulla lett, amit valaha is láttak, minden emberi forma és hasonlóság nélkül.” Cesare szolgálai a holttest ujjairól leszedték a gyűrűket,

összeszedték a gyertyatartókat, ékszereket, ruhákat, aranyat és ezüstöt — mindent, még a szőnyeget is. Ezenközben a káplán nyugodtan végezte a hullamosdatást.

Mire a szoba üres lett, a hulla felfakadt, és minden testnyílásából kénes gőz áradt. Hat szállító és néhány háziszolga orrukat befogva megpróbálták undorukat nevetéssel elűtni. Komoly problémát okozott a hatalmas bűzlő tömeg beleszorítása a szűk koporsóba. Mivel ragályforrást érinteni nem akarták, kötelet erősítettek a szent lábakra, amelyeket fejedelmek, főpapok és szépasszonyok annyiszor megcsókoltak, és lerántották a testet a ravatalról. A kövér hulla sistergett, amikor a hideg padlóhoz ért. Letaszították a fejről a mitrát, és kötelekkel annyira felemelték, hogy beleejthessék a koporsóba.

Ezenközben Burkhard szerint „se gyertyák, se lámpák, se papok, senki sem volt már ott, hogy virrasszon a halott pápa mellett”. Burkhardnak minden erejére szüksége volt, hogy a koporsóban a testet eligazgassa. Mivel már semmi más nem volt kéznél, Isten szolgáinak szolgáját egy régi szőnyegdarabbal takarta le.

A palota teherszállítóinak meg kellett küzdeniük a bazilika papjaival, mert nem akarták a halottat a kriptába engedni. Csupán négy egyházfejedelem jelent meg a temetésen. A koporsó csak rövid ideig maradhatott a Szent Péter-bazilika kriptájában. II. Gyula pápa kimondta, hogy istenkáromlás az elátkozottakért imádkozni, ezért a Sándorért mondandó halotti mise szentségtörésnek számított.

1610-ben a koporsót végleg kitették a bazilikából; Sándor ma is a Via di S. Maria di Monserrato spanyol templomában nyugszik, és félelemmel várja az utolsó ítéletet.

7. FEJEZET

Az elkerülhetetlen reformáció

Borgia után hamarosan a történelemnek egyik legfigyelemreméltóbb személyisége került a pápai trónra, II. Gyula. Egy genovai ferences szerzetes volt ő; magas növésű, jóképű és vérbajos. A pápai trónhoz vezető utat aranypénzek százezreivel biztosította. Azután elrendelte, hogy mindenkit, aki a konklávét megvesztegeti, el kell távolítani. Az atléta természetű férfi mindig hordott magánál egy nagy botot, hogy elverje azt, aki bosszantani meri. Ennek a viharos indulatú férfiúnak a vallás még hobbiként sem kellett. Böjti ételei

rákból, tonhalból, flandriai ingolákból (orsóhal) és a legfinomabb kaviárokból állottak.

Leginkább a művészetek mecénásaként tartják számon. Egy szép napon egy 31 éves szobrászt vezetett be a Sixtus-kápolnába. A fiatalember széles vállú, sovány, középmagas volt, sűrű, sötét hajjal, orrát inas korában egy nálánál nagyobb ifjúval való verekedés alkalmával bezúzták.

Gyula pápa botjával a mennyezetre mutatott: „Ott, azt kellene számomra kifestened!”

Michelangelo felnézett és elfojtott egy sóhajtást; a mennyezet húsz méter magas volt és homorú. Hogyan tudná ott ő, vagy bárki más a távlatokat érzékelteni. Ezenkívül nem is festő. Eddig csupán néhány vásznat festett, de azokra sem volt túl büszke. Szívesen dolgozott kővel. A kő maradandó. Nem, inkább elhárítja a megbízást. Szó nélkül visszament szülővárosába, Firenzébe. Ott nőtt fel Toscana friss levegőjén, és a szobrászatot úgyszólván a dajkatejjel együtt szívta magába.

Két évvel később, 1508-ban Gyula pápa kalapács és véső nélkül visszakényszerítette Rómába. Így kezdett el dolgozni azon a festményen, amely ezt a fiatalembert a viszonylagos ismeretlenségből a nagyság csúcsaira emelte.

Kihívóan, amilyen mindig is volt, írta rá első honoráriumának kiutalására. „Én, Michelangelo Buonarroti *szobrász*, 500 aranyat kaptam a Sixtus-kápolna boltíveinek kifestéséért.”

Gyula pápa valószínűleg többször megverte, mert bosszantotta, hogy a fiatalember éppoly temperamentumos, mint ő. Egy alkalommal Michelangelónak — alázatának jeleként — nyakában hurokkal kellett a pápa előtt megjelenie.

Négy év alatt mintegy ötszáz négyzetméter felületet és háromszáz alakot kellett megfestenie. Azokra az évekre emlékezve költeményt írt. A hosszú ideig tartó háton fekvéstől olyan golyvát kapott, mint egy vödör, amelyből az állatokat szokták itatni, és amely a nyakán lógott hátra. Háta úgy meggörbült, mint egy íjászé. Szakálla felfelé állt, úgy, hogy az álla és a hasa gyakorlatilag egybefolyt. Ecsetjéből festékmozaikok rakódtak arcára. Ez nem festeni való hely — nyögte —, és én tulajdonképpen nem is festő vagyok.

1512 mindenszentek napján kitárta ez a „nem-festő” a kápolna ajtaját. Fent, azon a lehetetlen felületen többet lehetett látni, mint művészi alkotást. Az emberiség enciklopédiája tárult ott a szem elé. Az ószövetségi témák szinte minden embert végigkísérnek a születéstől a halálig. Amikor Gyula pápa

diadalmasan a kápolna oltáránál misézett, abban a tudatban tehette, hogy a legnagyobb műalkotásra adott megbízást, amelyet a világ valaha is látott.

Michelangelo közreműködésével a pápa létrehozott egy új Vatikánt, amelynek máig csodájára járnak.

Őt azonban nem annyira a keresztény hit ügye érdekelte. Ez a Vatikán egyik iróniája: külsőségekben a kultúrát, a művészetet és az építészetet tekintve az egyház sohasem volt virágzóbb, mint akkor. Bramante élt még, majd Michelangelo és Raffaello jöttek. Belül azonban romlott volt minden.

Gyula pápa nagy és állandó szenvedélye nem a művészet volt, hanem a háború. A katonai stratégiát tekintve senkit sem lehet vele összehasonlítani. 60 éves korában választották meg. Hosszú, fehér szakállt növesztett, amelyet sisakja alá tekert, s ezzel igen nagy hatást tett mindenkire. A kánoni törvényeket félretéve páncélba öltözött és elvonult északra, hogy Istenért és az egyházi államért harcoljon. Sikereket mondhatott magáénak. Az elfoglalt területeket valóban az egyház számára hódította meg és családjának. Miként sok korabeli pápa, olyan területeket szerzett, amelyek gyakorlatilag változatlanul az egyházzá maradtak egészen a XIX. század végéig, amikor az új Olaszország bekebelezte azokat.

Alkalomadtán misézett is a Szent Péter-bazilikában. De nehézségei támadtak. Nagy szoknyavadász lévén, már bíboros korában három lány apja lett. Ezért 1508 nagypéntekjén — a ceremóniamestere elmondása szerint — Őszentsége nem tehette ki csókra a lábát, *quia totus erat ex morbo gallico ulcerosus* — „mivel azokat teljesen a francia betegség (*szifilisz*) kiütései borították”.

Ez persze a lovaglástól nem tartotta vissza. Egyetlen jelenet sem tükrözte jobban a reneszánsz kort, mint az, amikor II. Gyula teljes páncélzatban és Mirandola lerombolt falain a befagyott várárokokon átvágtatott, hogy a várost, amely francia kézben volt, Krisztusnak visszahódítsa. Az erős télen a Pó folyót jég borította. A főpásztor páncélja fölé fehér köpenyt borított; fején báránybőr sapkájával úgy nézett ki, mint egy medve, és így kiáltott fel: „Nézzük csak, kinek van nagyobb, a francia királynak vagy a pápának!” Az olaszok előtt világos volt, mit értett ez alatt.

Amikor Michelangelo szobrot mintázott róla, II. Gyula zavartan kérdezte: „Mi az ott a karom alatt?” „Az egy könyv, Szentatyám!” „Mit értek én a könyvekhez? Tegyel oda egy kardot.”

Mivel Őszentsége jobban szerette a kardot a Bibliánál, a nyeret Péter székénél, mindennek hatása Rómában is érződött.

Michelangelo, aki az örök várost jobban ismerte, mint bárki más, egy költeményben foglalta össze az általa személyesen ismert pápákról benyomásait:

Nem a kelyhet, hanem a kardok élet nézik,

Jézus drága vérét vödörszámra mérik,

Mérgezett törökké formálják keresztjét,

Így aztán Jézus el-elveszti türelmét.

Gyula pápa annyira megharagudott XII. Lajos francia királyra, amiért hadjáratait nem támogatta, hogy bullát adott ki, amelyben elvette tőle királyságát. A kegyet VIII. Henriknek adta — akinek kedvenc írója Aquinói Tamás volt —, azzal a feltétellel, hogy jó katolikusként a pápának hadjárataiban segítségére lesz.

Gyula meghalt, mielőtt a bullát nyilvánosságra hozták volna. Ha ez nem így alakul, talán Franciaország is, miként Anglia, a reformáció által, amely feltartóztathatatlanul közeledett, protestáns országgá válik.

X. Leó udvara

Gyula pápa halála után Farnese bíboros kirohant a konklávéból és felkiáltott: „A golyók, a golyók!” E célzást a Mediciek címerében látható *pallira*, a tömeg azonnal megértette. Nagyon meglepődtek.

Giovanni de' Medici csak 38 éves volt. Persze nem jelentett számára hátrányt, hogy apja a híres Lorenzo Magnifico volt, anyja pedig az Orsinik közül származott. A firenzei Via Largán álló családi palotában és más hasonlóan gazdag környezetben nőtt fel. Hétéves korában, az első áldozáskor apáttá nevezték ki.

Nyolcévesen a francia király Aix-en-Provence érsekévé akarta kinevezni; szerencsére valaki utánanézett a dolgoknak, és még időben rájött, hogy ott már van egy érsek, akit azonban évek óta senki sem látott. Kárpótlásként a király Chartres apátságát adományozta a fiatalembernek és Toscana valamennyi székesegyházának kanonokává nevezte ki. A tizenegy éves Giovanni megkapta a híres Monte Cassino-i apátságot. Tizenhárom éves korában minden idők legfiatalabb bíborosa lett, bár nem érte utol IX. Benedeket, aki tizenegy évesen már pápa volt. Úgy tűnik, hogy még a nagyon türelmes VIII. Ince is gátlásokkal küzdött, amikor a tizenéves fiút a Szent Kollégiumba fel akarták vetetni. A pápa ragaszkodott három próbaévhez, hogy az ifjúnak legyen alkalma teológiai és egyházi ismereteket szerezni.

Pápává választásakor Giovanni tésztaarcú férfi volt; kövér, rövidlátó, düledt szemű, és nem egészen világos okok miatt önmegtartóztató. Vagyis nem voltak barátnői és „unokaöccsei”, azaz törvénytelen gyerekei. Az ok valószínűleg abban lelhető fel, hogy vállalkozó szellemű homoszexuális volt. Guiccardini véleménye szerint az új pápa túlságosan nagy előszeretettel viseltetett a test örömei iránt. „Különösen azokat az élvezeteket szerette, amelyeket tisztességes körülmények között nem szoktak emlegetni.”

Beteg volt a konklávé kezdetekor és ezért hordágyon kellett odavinni. Ez a bevonulás növelte esélyeit. A szavazati joggal bírók egy másik ok miatt is sokat vártak tőle: ismertté vált, hogy hátsó részén krónikus daganatok gyötörték. Az operáció bizonyosan egy újabb választást tesz majd szükségessé. Mindennek ellenére Giovanni, aki a X. Leó nevet vette fel, heves természetű volt. Pápaként mondott első szavaival törvénytelen unokaöccséhez, Giulio de Medicihez fordult: „Most már kedvemre szórakozhatok.” Kíváncsian fel akarta próbálni tiaráját, levette vörös kalapját és odanyújtotta Giuliónak: „Teneked adom, unokatestvér!” Giulio jól használta a kalapot. VII. Kelemen néven később egyike lett a legszörnyűbb pápáknak.

Leót a Szent Péter-bazilika előtt felállított ideiglenes pavilonban koronázták meg. A híres templomnak csak a homlokzata állt még, a belsejét kiürítették, hogy a berendezést pótolják. Az ősi katedrális üres falai a következő sötét korszak előjeleinek tekinthetők. Konstantin bazilikája majdnem 12 évszázadon át szolgált, amíg II. Gyula a fejébe nem vette, hogy lebontatja és másikat építtet. Bíborosai megkísérelték erről lebeszélni. Nagyok a költségek, a csodálatos mozaikok és a pótolhatatlan ereklyék elpusztulnak, amelyek a későbbi korokat majd a katakombák egyházára emlékeztetik. Az új székesegyház építése alatt hatalmas űr keletkezik a keresztény világ hitében és kegyességében.

Gyula pápa nem hallgatott rájuk. A bazilikáért, amelyet tervezett — amelynek a világ legnagyobb székesegyházának kell lennie — minden áldozatra kész volt. Leó pápasága alatt az új Szent Péter-dóm a kereszténység egységébe került.

Ahelyett, hogy Leó mindent odaadott volna Krisztusért, Krisztus nevében mindent elvett — magának. Szerencsejátékokat űzött és szórta a pénzt. Jézust csak egyetlen szempontból követte: nem aggodalmaskodott a holnap felől. O volt az egyetlen pápa, akivel a rómaiak jól kijöttek. Pénzt szerzett nekik, nem úgy, mint Gyula pápa, aki a pénzt költséges háborúban szórta el.

A pazar vendéglátások korszaka volt ez. Egy Cornaro nevű bíboros 65 fogásos vacsorákat adott, és minden fogás három ételből állt. Leó vacsorái felvették ezzel a versenyt. Az étlapon olyan ínycsiklandozások álltak, mint a

pávanyelv. Fülemlék röppentek ki a süteményekből; meztelen ifjak ugráltak ki a pudingból. Udvari főbohóca, a törpe növésű Mariano domonkosrendi testvér azzal szórakoztatta, hogy negyven tojást vagy húsz csirkét evett meg egy ültő helyében.

Farsang idején egész napokat bikaviadalok megtekintésével töltöttek; ezeket lakomák követték, majd álarcosbállal fejeződött be az ünnep, ahol Leó és udvarhölgyei szórakoztatták a vendégeket.

683 udvaronc állott szolgálatára. Több udvari bolondot tartott, zenekart és állandó színházat működtetett, ez utóbbi Rabelais darabjaira specializálódott. Tartott igazi vadállatokat. Kedvence egy fehér elefánt volt, Emanuel portugál király ajándéka.

1514. március 4-én díszfelvonulást rendeztetett, amely az Angyal hídnál ért véget, ahol Leó egy emelvényen fogadta a tisztelgéseket. Egzotikus indiai madarak, perzsa lovak, két párduc és egy leopárd után jött Hanno, a fehér elefánt, hátán ezüst váracskával. A szigorú udvari etikett szerint az elefánt háromszor pukedlizott a pápa előtt, aki el volt ragadtatva. Végül következett egy veder víz, amellyel beszentelték a tömeget.

Ez az elefánt, amely a Belvederében kapott szállást, híresség lett, és egész irodalom alakult ki körülötte. Költemények százait írták a tiszteletére. Sok kitűnő fametszet maradt meg róla. A Vatikán alkápolnája falára Raffaello festette meg képét, bár ez a felújítások során elpusztult. A vatikáni könyvtárban őriznek egy naplót az elefánt különböző mutatványairól. Amikor kimúlt, nagyobb gyászt rendeztek, mint némely pápák halálakor: „Lundi XVI. Juin, 1516, mourut l'éléphant.”

A kánoni előírások ellenére Leó heteken át vadászott Maglianában, csodálatos vidéki birtokán, amely majdnem olyan szép volt, mint Castalgandolfo. Magliana mérföldre fekszik Rómától, a Portóba vezető út mentén. A pápa mindig női nyeregben lovagolt „fájdalmi” miatt, amelynek bűzét udvaroncai látszólag nem vették tudomásul. Miként a többi reneszánsz pápák, Leó is lelkes építető és mecénás volt. A korabeli történész, Scarpi ezt mondta róla: „Tökéletes pápa lett volna, ha ezekhez a művészeti teljesítményekhez egy kevés vallási ismeret is járul.”

Leó egyetlen érdeklődése sem volt olcsó, holott, 40 százalékos kamatot kellett fizetnie a bankároktól felvett hatalmas kölcsöneire. A bordélyházak egyszerűen nem hoztak elég hasznot, jóllehet kétezer prostituáltat tartottak nyilván a majd ötvenezer lakost számláló városban. A szifilisz aratott; „ez a

fajta betegség — mondta őszinte együttérzéssel a szifiliszos Benevenuto Cellini — a papok között nagyon elterjedt.”

Bevételeinek fokozása érdekében Leó hivatalokat árusító pavilonokat állított fel palotája köré. Ezek a pavilonok hatalmat és tekintélyt biztosítottak és kedvelté váltak. IV. Sixtus csak 650 hivatalt bocsátott áruba; Leó már 2150-et. Árverésen adta el azokat. A legkeresettebb cikk a bíboroskalap volt, átlagosan 30000 aranyért kelt el darabja. Az eminenciás urak pénzüket saját kalapjuk korrupt kiárúsítása révén szerezték vissza.

Leót elképesztő nagyvonalúsága ellenére a fiatalabb bíborosok némelyike azzal vádolta meg, hogy nem teljesítette ígéreteit, amelyeket a konklávén nekik tett. A sienai Alfonso Petrucci, egy 27 esztendő igazi istenkáromló és megátalkodott ateista különösen fel volt háborodva. A Szent Kollégium másik három tagjával együtt elhatározta, hogy meggyilkolja a pápát. A terve az volt, hogy Őszentségét a leggyengébb pontján támadja meg, ami igazán eredeti gondolatnak bizonyult. Megvesztegetett egy firenzei orvost, Battista de Vercellit, aki a pápát aranyérrel kezelte. Az orvos felajánlotta, hogy az operáció alkalmával közvetlenül a bélbe mérget helyez el. Ez persze más volt, mint a fűgék esete.

Battista ajánlatát Leó kétszer elutasította, miközben titkosszolgálat a Petruccihoz írt levelét kézre kerítette. Mindkét összeesküvőt börtönbe vetették, a bíboros a Maroccóba, az Angyalvár legmélyebb és legpiszkosabb tömlöcébe került.

Az orvos a kínzások következtében vallott. Nyilvánosan felakasztották, megnyúzták, majd felnégyelte egy másik orvos, aki nem volt olyan hozzáértő, mint ő.

Leó a négy lázadó bíborosnak megbocsátott, bár ezért hatalmas vérdíjat követelt. Petruccit, az összeesküvők vezérét a Maroccóban titokban intézték el. Őszentsége nem engedte meg, hogy keresztény ember emeljen kezét egy volt egyházfejedelemre, ezért egy mór tették meg hóhérnak. A mór Petrucci nyakába dobta a rangjához illő, vörös selyemzsinórból készült hurkot és lassan megfojtotta.

Leót azonban — erre ő rövidlátó módon nem is gondolt — nem a pápai udvarból, nem is Rómából fenyegette a legkomolyabb veszély, hanem Németországból.

Luther és a bűnbocsánat-botrány

Sokkal inkább, mint bármely más ország, Németország szenvedett legtöbbet a pápai visszaélések százainak súlyos terhei alatt. A nagy adók, az évjáradékok, a papi javadalmak évi bevételei, a törökök elleni soha meg nem valósult keresztes hadjáratok miatt kivetett tizedek terhelték.

A kiátkozás szörnyű fegyverének segítségével a papok hatalmas vagyonokat halmoztak fel. Sokan csak azért lettek papok, hogy a polgári törvénykezés hatálya alól kivonják magukat. A kancellária Rómában közzétett egy könyvet, a különböző feloldozások pontos áraival. Egy diakónus, aki gyilkolt, hús koronáért bűnbocsánatot szerezhette. Egy püspök vagy apát, ha meggyilkolta ellenségét, 300 fontért már felmentést kaphatott. A „felkent gonosztevő”, ahogy Németországban nevezték, nem tartozott a polgári jogszolgáltatás hatálya alá. Ehelyett az egyházi bíróságok elé vittek minden peres ügyet; végrendeleteket, gyerektartást, uzsorát. Minden tisztviselőt, aki ennek gátat akart vetni, kiátkoztak, ami a polgári és emberi jogok teljes elvesztését jelentette. Az egyház javai „Isten tulajdonának” számítottak, és ezért elidegeníthetetlenek voltak. Minden országban felbecsülhetetlen gazdag kincsekkel rendelkezett az egyház, de Németországban az összvagyon felét a papok tartották kézben. Minden adó és polgári kötelesség alól (például honvédelem) felmentést kaptak.

A szikrát, amely ezt a kitikkadt országot lángba borította, Albert Hohenzollern herceg pattantotta ki. Már 22 évesen hozzá tartoztak a magdeburgi és halberstadti gazdag egyházmegyék, de becsvágyat érzett arra, hogy Mainz érseke és egész Németország primása legyen. Késznek mutatkozott ezért fizetni. Leó épp pénzsűkébe került az új Szent Péter-dóm miatt és készen állt az alkura. Az egyházi jogi rendelkezések ellenére engedélyezni akarta, hogy a herceg a mainzi érsekség mellett a másik két egyházmegyét is megtartsa — tízezer aranyért. Ez az érseki pallium árán felül értendő, amely ebben az esetben húszezer aranyat ért. Mivel Albert nem volt fizetőképes, Leó az uzsorakamatra vonatkozó egyházi tilalomtól is eltekintett. Elintézte a Fuggereknél, hogy Albert a szükséges összegben kölcsönt vehessen fel hatalmas kamatra. De hogyan fizesse vissza Albert ezt az adósságot? Leó mindenre, gondolt. IV. Sixtus és II. Gyula példáját követve átengedett neki egy jövedelmező bűnbocsánat-osztást, amelyet nyolc éven át felhasználhatott. Tette ezt annak ellenére, hogy a megválasztása előtt ünnepélyesen megesküdött: minden ilyen gyakorlatot megszüntet. Az így remélt jövedelemnek a fele a bankárokat illette, másik fele pedig Krisztus helytartóját, a Szent Péter-dóm építése céljára.

Tetzel domonkos barátot jelölték ki, hogy Németországban hirdesse meg a bűnbocsánatot. Ő nagy hatású szónok volt; erős, dörgő hangjáért és szolgálataiért jól megfizették. Költségeinek térítésén kívül az egyetemi tanári

fizetés hússzorosát kapta, mint a pápa követe, Tetzel ünnepélyesen vonult be a városokba a polgári és egyházi méltóságok kíséretében. Előtte ment egy hírnök, aki a pápai címert és a keresztet tartotta. A bűnbocsánati bullát arannyal hímzett bársonypárnán vitték. Mihelyt a keresztet a piactéren felállították, megindult az üzlet. Eladásra kerültek az útlevelek a mennyországba. A Fuggerek megbízottja is a helyszínen tartózkodott, hogy a bevételeket a pénzesládába elhelyezze.

Tetzel nagyszerűen tudta ábrázolni a lelkek szenvedéseit a tisztítótűzben. Hogyan kínlódtak a lángok között és esedeztek szüntelenül a rokonaikhoz: „Irgalmazzatok! Irgalmazzatok!” Az apját egy fiú tizenkét fillérért megszabadíthatta a kínoktól. Tetzel legkedvesebb verse így hangzott:

*Mihelyt a pénz a ládába behullt,
a lélek kínja máris elmúlt.*

Tetzel egyik munkatársa még annak a férfinak a bűnére is (Isten ments!) bűnbocsánatot ígért, aki Szűz Máriát megerőszakolta volna.

Tetzel zavartalanul művelhette volna továbbra is mindezt, ha nincs egy 34 éves, sovány ágostonrendi szerzetes.

Luther Márton paraszti származású volt, villogó szemekkel, barátságos, nyílt arcával úgy nézett ki, mint a talajba mélyen gyökereket eresztett fa. Szenvedélyesen szerette a Bibliát és abban nem talált igazolást ezekre a pápai visszaélésekre. Felháborította a pápai megbízottak látványa, ahogyan piaci áruként árulták a bűnbocsátó-cédulákat, amelyeket még a szerencsejátékoknál és a kocsnákban is használtak letétként. Ezeket a visszaéléseket már régóta folytatták. 1491-ben VIII. Ince húsz évre szóló „vajcédulát” bocsátott ki. Egy rajnai arany huszadrészéért a németek megvásárolhatták a felmentést, amelynek birtokában még bőjt napokon is ehetek tejtermékeket. Az ebből az engedélyből befolyt jövedelmet a Torgaunál létesítendő híd céljaira fordították. 1509-ben II. Gyula az engedély érvényességét újabb húsz évre meghosszabbította.

Luthert végképp felháborította az egyszerű emberek félrevezetése, akikkel elhitették, hogy a mennyországba való bejutást megvásárolhatják.

Luther 1517 mindenszentek napján fogott egy kalapácsot és kiszögezte Albert érsek wittenbergi vártemplomának a főkapujára a bűnbocsánattal kapcsolatos 95 tételét. A templom belsejében ereklyéket őriztek, köztük Szűz Mária egy hajtincsét, amely kétmillió évre előre biztosíthatta a bűnbocsánatot. Luther egyik tétele így hangzott: „A pápa gazdagsága minden más emberekénél nagyobb. A szegény keresztények pénze helyett miért nem saját pénzén építi fel a Szent Péter-templomot?” A lázadó szerzetes szerint a „mennyország kulcsai a

keresztények minden kincsesládáját képesek kinyitni: a pápa kapzsisága Krisztust magát is a tolvajok eszközévé teszi, akiknek a célja a szegények kifosztása.” Nem csoda, hogy azzal fenyegetőzött, lehetetlenné teszi Tetzelt üzelmeit.

A pápaság már hosszú idő óta félrevezette a kegyes keresztényeket a városokban, falvakban és a tanyákon. Egyik pápa a másik után fordított hátat Krisztusnak. A pápaság nemcsak tévedett, hanem ő maga volt a tévedés, mert az igazság nem beszédben áll, hanem élet és cselekedetek dolga. A nép elleni csalás valósága máig jelen van a Szent Péter-templom tégláiban és márványaiban. Ennek a bazilikának az ára az egyház szakadása lett, amely évszázadok óta fennáll és hosszú ideig fog még tartani.

A megreformálhatatlan pápaság

Nem Luther Márton volt az első, aki Rómába vöröshagymát vitt és fokhagymát kapott érte: A pápaságot a legerősebb támadások nem az ellenségei, hanem a barátai részéről érték: több szent, sőt néhány pápa is így cselekedett. Az ő bizonyágtételük nagyon messzire nyúlik vissza.

A Rómában lezajlott egyik legizgalmasabb tárgyalás, amelyet valaha is feljegyeztek, IV. Hadrián (1154-59) angol pápa és szókimondó honfitársa, János — előbb Salisbury, majd Chartres püspöke — között folyt le. „Mit gondolnak igazán az emberek a pápáról és az egyházzal?” — kérdezte suttozva a pápa. János püspök merészen ezt válaszolta: „Az emberek azt beszélnek, hogy az egyház mostohaként és nem édesanyaként cselekszik; hogy borzasztóan hajlik a kapzsiságra; hogy az írástudók és farizeusok nagy terheket raknak rájuk, nagy értékeket harácsolnak össze és felettébb követelődzők. És hozzáteszik, hogy a Szentatya maga is szinte elviselhetetlen teher.”

IV. Ince pápa (1243-54), II. Frigyes császárral kialakult ellentétei miatt arra kényszerült, hogy Rómát elhagyja. Bizalmasan kijelentette, hogy szívesen menne Angliába száműzetésbe. Az ország nemessége azonban megtagadta a befogadását. Kijelentették, hogy a zöld pázsitú és jó levegőjű Anglia a pápai udvar bűzét nem tudja elviselni. Ince a Kúriával együtt Lyonban telepedett le. II. Frigyes halála után Ince visszatérhetett Rómába. Hugo bíboros a pápa nevében köszönőlevelet írt Lyon népének. Az 1250-ből származó irat a pápaság történetének egyik legszörnyűbb dokumentuma:

Városokban való tartózkodásunk idején mi (a római Kúria) nagy jóindulattal álltunk mellétek. Odaérkezésünkkel alig találtunk két vagy három

megvásárolható szerelemhölgyet. Viszont távozásunkkor hátrahagytunk egy bordélyházat, amely a nyugati kaputól a keleti kapuig terjed.

Ugyanabban az évszázadban szent Bonaventura bíboros, a ferencesek generálisa Rómát az apokalipszis parázna asszonyával hasonlította össze, s így Luthert 300 évvel megelőzte. Ez a parázna nő — írta — megrészegít királyokat és népeket paráznaságának borával. Azt állította, hogy Rómában az egyház legmagasabb helyein mást nem talált, mint kéjelgést és szimóniát. Róma korrumpálja a főpapokat, ezek korrumpálják a papokat, a papok korrumpálják a népet. A hívő katolikus Dante nemcsak a pápákat küldte a pokolba egymás után: éppen olyan határozottan bánt el a Kúriával is.

A bíborosok, akik — egy durhami kegyes szerzetes szerint — csillogtak, mint a prostituáltak, a pokol negyedik tornácában mezítelenre lesznek vetköztetve. Ezek az egykor lusta főpapok csapatostul arra kényszerülnek majd, hogy hatalmas sziklatömböket, amelyek a gazdagságukat jelképezik, más, hasonlóképpen a gazdagságot jelképező hatalmas tömbökre rakjanak. William Langland angol költő írta ezeket a sorokat:

A földön, amelyet bíboros lábával tapos,

Sőt, ha lefekszik és időzik is ott,

A tunyaság menten terjedni kezd.

Egy avignoni pápai tanácsos, Alvaro Pelayo püspök úgy vélekedett, hogy a Szentszék az egész egyházat megfertőzte a kapzsiság mételyével. „Ha a pápa így viselkedik — mondják az emberek —, miért nem tehetnénk mi is ugyanezt?” Egy közönséges hétköznapon Pelayo ura, XXII. János kiátkozott egy pátriárkát, öt érseket, harminc püspököt és negyvenhat apátot. Egyetlen bűnük az volt, hogy nem fizették meg az adóhátralékot a pápának.

Niccolo Machiavelli pedig így írt: „Az olaszok súlyosan el vannak adósodva a római egyháznak és a pápaságnak. Példájuk nyomán minden igazi vallásosságnak hátat fordítottunk és teljesen hitetlenek lettünk. A szabály az lett, hogy minél közelebb él egy nemzet a római Kúriához, annál kevésbé vallásos.”

Sienai Katalin pedig azt írta XI. Gergelynek: azért, hogy a bűzt érezze, nem szükséges a pápai udvart felkeresnie. „A Kúria bűze, szentséges uram, már régen elérte városunkat.”

A XV. században Firenze szent életű érseke, Antonius ellenezte, hogy a város kamatozó kötvényeket bocsásson ki: ez uzsora — állította. Amikor ellenségei kijelentették, hogy „a római egyház ezt megengedi, Antonius ezt válaszolta: „A kúriai bíborosoknak ágyasaik vannak. Igazolja-e ez, hogy az ágyasság

törvényes?” Az érsek nyílt őszintesége meglepő. Annak, hogy Rómában több prostituáltat tartanak nyilván, mint minden más nagyobb városban, a cölibátus volt az egyik oka. A kolostorok gyakran bordélyházak lettek. A nők némelykor tört vittek magukkal a gyónás alkalmával, hogy a gyóntató atya ellen védekezni tudjanak. A krónikások olyan papokról is tudósítanak, akik nappalaikat a tavernákban, az éjszakáikat pedig kedveseik puha karjaiban töltötték. „A legszentebb remete is tart szeretőt.” Ahogy Szent Brigitta mondta Gergely pápának: „A papok nem annyira Isten szolgálói, mint inkább az ördög kerítői.” A legjobb római énekkarok olyan trágár dalokat énekeltek a miséken, hogy a bíborosok bizottsága felvetette, nem kellene-e a karénekeket a templomokban teljesen betiltani.

A tudós Erasmus a XV. században — korának, sőt minden időknek egyik legszellemesebb embere — jegyezte meg, hogy „Róma zsarnoksága rosszabb a török elnyomásnál.” Irt egy paródiát is, amelyben Gyula pápa megkísérli, hogy Péter megkerülésével jusson be a mennyország kapuján. Péter megerőlteti szemeit, de semmiképpen nem ismer rá a szakállas harcosban utódjára. Gyula leveszi a sisakját és felteszi a tiarát. Ekkor Péter még gyanakvóbb lesz. Végül Gyula a kulcsokat odatartja Péter orra elé, az apostol megvizsgálja azokat, majd lassan a fejét csóválja: „Sajnálom — mondja de ezekkel a kulcsokkal nem lehet bejutni ebbe az országba.”

VI. Hadrián, a holland pápa beismerte 1522-ben, a nürnbergi Birodalmi Gyűlés előtt, hogy az egyház minden nyomorúságának a forrása a római Kúria. „Hosszú évek óta undorító dolgok történnek Péter székhelyén, a lelkiekkel való visszaélés, a parancsolatok megszegése, úgyhogy ott minden gonosz és romlott lett.”

A jezsuita Bellarmin bíboros később bevallotta: „A Luther és Kálvin előtti években az egyházban alig volt nyoma a vallásnak.” A pápaság — mondotta — a kereszténységet majdnem teljesen elpusztította.

1518-ban Luther a *Bolondok Dalát* énekelve, levelet intézett a német nemességhez a pápák kapzsiságáról. A Szentszéket úgy jellemezte, mint amely „romlottabb, mint akár Babilon, akár Szodoma volt... Szomorú és visszataszító látni, a kereszténység fejét, aki azzal büszkélkedik, hogy Krisztus helytartója, Péter utóda, és olyan fényűzésben él, amit sem a császár, sem a király nem engedhet meg magának; olyannyira, hogy őbenne, aki magát szentnek és felettebb lelkinek nevezi, több a világiasság, mint magában a világban.”

Két évvel ezután Luthert X. Leó pápa kiátkozta. Luther azonban az egyetemes zsinathoz fellebbezett. Huszonöt kritikus éven át vonakodott a pápa

és a Kúria azt az egyetlen testületet összehívni, amely az egyház rendkívül nehéz kérdéseiben döntést hozhatott volna.

Akkorra a dolgok már odáig fajultak, hogy Contarini kijelentette III. Pál pápa előtt (1539-49), hogy az egész pápai udvar eretnek és ellentmond az evangéliumnak. Krisztus törvénye szabadságot teremt, a pápaság pedig — mondta Contarini őszintén — szolgaságot és önkénnyt. „Nagyobb szolgaságba, Szentatyám, mint ez, nem lehetne a keresztényeket kényszeríteni.”

III. Pálnak, „az alsószoknya bíborosnak”, akit a nővére, Giulia Farnese ellenállhatatlan bájai segítettek Eminenciás rangra, nem volt érzéke a reformok iránt.

Pál pápa zsinata — amely megszakításokkal húsz évig tartott — 1545 decemberében, Tridentben kezdődött. Edmund Campion, a szent életű jezsuita, aki 1508-ban Londonban mártírhalált halt, büszkén így vélekedett Tridentről: „Te jó Isten! A népek milyen sokasága! A püspökök milyen nagyszerű választéka az egész világról!”

Az igazság az, hogy Tridentben 187 püspök, több mint a résztvevők fele olasz volt. Nem lehetett tehát „katolikus” gyűlés. Mindenesetre túl későn került rá a sor ahhoz, hogy a pápaság által okozott károkat helyrehozza.

A zsinati atyák megdöbbenéssel hallgatták, amikor nyilvánosan értéktelen csürrének, farkasoknak és nem pásztoroknak, a világ romlása okozóinak bélyegezték őket Itáliában és másutt.

Hogyan történhetett ez meg, hogy Róma ahelyett, hogy az evangélium bajnoka legyen — Contarini szavaival — az eretnekség megtestesítője lett?

A hatalom az oka a romlásnak. Lord Acton híres mondását igazolva a korlátlan hatalom nemcsak a tisztségviselőket rontotta meg, hanem a pápaság intézményét magát is. Ezért az olyan emberek, mint Borgia, nem rossz helyre kerültek Péter székébe jutva, hanem nagyon is odaillettek.

A reformáció nem azért következett be, mert az egyház tovább romlott, hanem mert megjelent a vágyakozás a szentebb élet után. A reformátorok megmentették a pápaságot, amely túl mélyre süllyedt ahhoz, hogy önmagát és az egyházat megmentse. Jacob Burckhardt írja: „A pápaság erkölcsi menekülését halálos ellenségeinek köszönheti.” De mindennek az ára igen nagy volt. Trident a középkori teológiát szentnek és sérthetetlennek nyilvánította és ezzel gondoskodott arról, hogy a katolicizmus még hosszú évszázadokra szűkkeblű és a múlt felé forduló legyen. Elkezdődött egy vallásos hidegháború. Paulo Sarpi atya ezeket írta a Tridentinumról: „A zsinat, amelyet kegyes emberek akartak és kiharcoltak, hogy a széteső egyház egységét megmentse,

ehelyett elmélyítette a szakadást és annyira megmerevítette az álláspontokat, hogy a véleménykülönbségek áthidalhatatlanok lettek.”

Nézete szerint a Tridentinum a felelős „az egyház soha nem látott torzulásaiért, aminek az eredménye az lett, hogy a kereszténység gyűlöletessé vált.” Trident után Róma óriási hatalma megszilárdult és a püspökök olyan mértékben veszítették el függetlenségüket, hogy 300 évig egyáltalán nem került sor zsinatra. Ezután ugyan összehívták a zsinatot, de csak azért, hogy a pápa teljhatalmát hivatalosan és véglegesen kimondják. A római egyház Nyugaton, elszakadva a protestánsoktól, megszűnt „katolikus” egyház lenni, sokkal inkább egy befelé forduló, a pápai önkénynek kiszolgáltatott, megrémült szekta képét mutatta.

Az érdekes ebben az, hogy Luther nem akart szakítani az egyházzal, mígnem be kellett látnia, hogy a megosztott kereszténység még mindig jobb, mint az az egyház, amely felett a pápa az evangéliumnak ellentmondva uralkodik. Jobb, ha a kinyitott biblia mutatja az utat, mint a korrupt és nyilvánvalóan megreformálhatatlan pápaság. A nyugati keresztények még mindig töprengenek azon, hogy Luther bölcsen cselekedett-e. Helyzetelemzése azonban nem különböző Dante véleményétől. Ami az egyházzal összeegyeztethetetlen, az a pápaságban meglévő libido dorninandi, a kielégíthetetlen hataloméhség. X. Leó elég korlátolt volt ahhoz, hogy Luthert kiátkozza, csak azért, mert az kijelentette: „Az eretnekek elégetése a Szentlélek akarata ellen való.” Az utána következő pápák sem lettek sokkal okosabbak.

A vihar, amely, lassan készülődött, végül ki is tört. A villámok csapkodtak, az ég dörgött, ők pedig tévedhetetlenül arról voltak meggyőződve, hogy a világ, az ő világuk továbbra is zavartalanul békés marad.

Kálvin 1541-ben bevezette Genfben a reformációt, amely lassan, de feltartóztathatatlanul hatolt előre Franciaországban, Hollandiában, Skóciában. A Vatikán azonban semmi jelét nem adta annak, hogy észlelné hatalmának megingását.

1555-ben új főpásztort választottak. Luther már kilenc éve meghalt. A kereszténység lényegében véve kettészakadt és a megosztott egyház nem volt többé hajlandó alkatlan pápák badarságaira hallgatni. De a fejedelmek sem.

Az új pápa minden elődjénél inkább vak és süket volt, jöllehet némának nem volt mondható. Megkísérelte a vihart túlkiabálni, s úgy viselkedett, mintha VII. Gergely kelt volna életre.

8. FEJEZET

A korlátlan hatalom alkonya

A rómaiak azt mondták róla, hogy anyja megfojtotta volna születésekor, ha életpályáját előre látta volna. Az illető, akiről szó van, Gian Pietro Carafa, isten testet öltött haragja, IV. Pál pápa (1555-1559).

Magas, kopasz, sovány ember volt. Amikor 79 éves korában megválasztották, már a reuma gyötörte, de léptei még mindig ruganyosak maradtak. Gyors és erőteljes mozdulataival gyakran eltaszította a hozzá közel álló munkatársait. A firenzei követ úgy jellemezte, mint vasembert, aki ha köveken járt, azok szikráztak léptei nyomán. Nagy, erőteljes feje a Vezúvhoz hasonlított, amelynek a tövében született. Ő is minden előjel nélkül kitört és pusztulást, halált árasztott. Bozontos szakállja és sűrű szemöldökei vad tekintetet kölcsönöztek neki; mélyen ülő szemei vörös aláfutásokkal izzottak, miként a láva. Rekedt hangja, mely ritkán volt mentes a köhögéstől, hömpölygött és dörgött: azonnal vak engedelmességet követelt.

Még a pápák történetírójának, Pastornak is sok nehézségébe került valami kedvezőt mondani IV. Pálról. Kíméletlen délolaszként néha olyan kijelentésekre ragadtatta magát, amelyek hihetetlennek tűnnének, ha minden kétségen felül álló tanúk nem állítanák az igazságát.

Átkozódásait tekintve teljesen katolikusnak bizonyult. Egyaránt lehordott bíborost és lakájt; a követeket négy-hét órán át várakoztatta, mintha Péter utódjához ez illenék. Sohasem fogadta őket anélkül, hogy fülükbe ne ordította volna, hogy ő, a pápa, minden fejedelemnél nagyobb. Mint Krisztus helytartója a Föld minden fejedelmét egy ujймоzduलattal leválthatná — így gondolta ő.

1557-ben Pál közzétette a *Cum Ex Apostolatus Officio* című bulláját. Azzal az igénnyel lépett fel, hogy ő a pontifex maximus, aki Istent képviseli a Földön. Mint ilyen, korlátlan hatalmával bármelyik fejedelmet leteheti, bármely országot kiszolgáltatathat idegen beavatkozásnak, bárkit megfoszthat javaitól törvényes eljárás nélkül. Ha pedig valaki segítséget nyújtana a megbuktatottnak — csupán egyszerű emberségből —, kiátkozás fogja sújtani.

Anglia új királynője

1559 elején az angol követ, Edward Carne megjelent e „pápa-vulkán” színe előtt. Közölte Őszentségével, hogy Tudor Erzsébet, VIII. Henriknek Boleyn Annától született leánya követte Máriát az angol trónon.

Pál pápa kíméletlen teológiai dühvel gyűlölt minden nőt, és soha nem engedélyezte, hogy ilyen nemű lény a közelébe kerüljön. Határozottan ellentmondott Platónnak, aki azt állítja, hogy a nők a férfiakkal egyenlők. Aquinói Tamásnak adott igazat; a nők tulajdonképpen félresikerült férfiak.

Lelkük egyszerűen nem elég erős ahhoz, hogy a férfialakot és a felsőbbrendű férfiértelmet kialakítsa. Mindennek ellenére Tudor Mária majdnem rokonszenves lett előtte, amikor meghallotta, miként járt el atyjának, Henriknek földi maradványaival. Az eretnek holttestét kihantoltatta és elégetette. Néhány év alatt további 200 protestánst égettetett el elevenen.

Erzsébet azonban egészen más volt. Vajon nem tudja-e ez a női akarnok — kérdezte a pápa a követőtől —, hogy Anglia János király óta a Szentszék tulajdona? És hogy a trónt törvénytelen gyermekek nem örökölhettek? Nem olvasta-e az utolsó pápai bullát? Szentelen merészség részéről az Anglia feletti uralomra törni, amikor Anglia a pápa tulajdona. Nem, ezt ő nem engedheti meg! Egyszerű trónbitorló, eretnek és fattyú, semmi más. Csak ha lemond nevetséges követeléseiről és azonnal elzarándokol hozzá, akkor meglátja majd, mit tehet az érdekében. De egyébként... Erzsébet néhány hónapon belül megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Rómával.

A fennhéjázó férfisovinizta a Vatikánban nem értette és nem fogta fel, kivel van dolga. Ennek a huszonöt éves nőnek minden fogyatékosága ellenére olyan kemény szíve volt, mint az angol tölgynek.

Erzsébet egy díszes franciaágyban látta meg a napvilágot a Greenwich-palotában. Amikor Henrik meghallotta, hogy leánya született, elviharzott Greenwichből és dührohama három napig tartott. Azt kiáltozta, hogy Boleyn Anna, második felesége éppoly ostoba, mint az első volt; hát ezért vállalta a kiátkozás kockázatát és birodalmának elvesztését? Anna azonnal tudta, hogy sorsa megpecsételődött. Harmincéves volt, amikor kimondták bűnösségét, mert állítólag szeretőket tartott és vetélytársainak meggyilkolását tervezte. Egy súlyos francia karddal végezték ki, amelyet két kézzel kellett felemelni. A hároméves Erzsébet teljesen magára maradt. A kislány örökölte anyjának révedező nagy szemeit, és apjának keskeny, Plantegenet orrát. Ekkor már többé-kevésbé ellátta önmagát, mit is tehetett volna más? Midőn felnőtt, hol törvényes, hol törvénytelen gyerekek nyilvánították és végül trónörökösnek kiáltották ki. Amikor apja meghalt, csupán a királynői fejbőlintás választotta el a kivégzéstől.

A történészek vitatkoztak arról, hogy Erzsébet már trónra lépésekor elhatározta-e a protestantizmus újrabevetését Angliában. Amikor féltestvére,

Mária királynő lett (az első női uralkodó Angliában), Erzsébet tüstént misét mondatott otthonában, mert úgy gondolta, élete „megér egy misét”.

IV. Pál értelmetlen sértései megpecsételték az angol katolikusok sorsát. Ha a pápa azt gondolhatja, hogy ő Anglia feje, akkor a királynő az egyház feje lesz. Ezt a trónfosztósdit mindig ketten játszották el, különösen a reformáció zaklatott időszakában. Ha a történelemből valami tanulságot le lehet vonni, akkor megállapítható, hogy több fejedelem tett le pápákat, mint pápák fejedelmeket.

A pápák helytelen helyzetértékelése és eltúlzott igényei következtében egy ország újra felmondta a Szentszékkel kötött szövetségét.

IV. Pál persze nem is cselekedhetett másként. Az eretnokség elvakította és sem a tényeket, sem a következményeket nem akarta látni. Olyan volt ez, mint egy ragadós betegség. A ragály esetén a ruhákat, sőt a házakat is elégetik. A lelkeknek ebben a kóros állapotában a pápának nem volt más választása, mint a testet, a lélek hajlékát elégetni. Így mások — vélte — megmenekülhetnek a ragályos betegségtől. Ez teszi érthetővé, hogy bár nagyon sok tanácskozáson nem volt jelen, de egyszer sem hagyta ki a Szent Officium (az inkvizíció) csütörtöki üléseit. Még a halálos ágyán fekvő is szobájába kérte az inkvizitorokat. Az inkvizíciót azért hozták létre, hogy kiirtsák az eretnokséget, de az inkvizitorok halálra ítélték paráznákat, szodomitákat, színészeket, bohócokat, világiakat, akik nem tartották meg a böjtöt — még szobrászokat is, akiknek alkotásait, fészületeiket Krisztushoz méltatlannak találták.

Amikor Pál 1559 nyarán meghalt, a rómaiak felgyújtották az inkvizíció börtönét a Via Ripettán. A tömeg ledöntötte a Capitoliumon álló szobrát és a zsidók, akiket ő minden korábbi pápánál inkább üldözött, sárga kalapot tettek a szobor letört fejére. Az utcagyerekek leköpdösték és megrugdosták, majd az utcákon végigvonszolva beledobták a Tiberisbe. Csak azt sajnálták, hogy holttestét nem téphették pusztá kézzel darabokra. A közhangulat lecsendesedése után a hatóságok a holttestét augusztus 19-én éjjel a Szent Péter-dóm alagsorának mélyére temették, és őrséget állítottak a sír mellé.

IV. Pál sohasem kételkedett abban, hogy Jézus, a hithű zsidó hasonló körülmények között ugyanazt tette volna az emberekkel, mint ő. Nem szerették. Hamarosan jött egy másik pápa, de őt sem szerették jobban.

Az utolsó fejedelem, akit a pápa meg akart buktatni

IV. Pál tudta mit cselekszik, amikor a felettebb gátlásos dominikánust, Michele Ghislierit tette meg nagy inkvizitornak. Amikor V. Pius néven 1566-ban pápává választották, továbbra is szerzetesi életmódot folytatott a Vatikán egyik cellájában. Keveset evett, és szakácsát kiátkozással fenyegette meg arra az esetre, ha a szigorú böjti napokon tiltott dolgokat tesz a levesébe. Legfőbb céljának azt tekintette, hogy egész Rómát kolostorrá változtassa. Senkivel nem beszélt és senkire nem hallgatott, csak Istenre. Ránézésre Pius sárga bőr és zörgő csontok kötege volt, kopasz, előreálló homlokkal, nagy fehér szakállal és hosszú sasorral. Szemei a tú hegyességével szúrtak, ajkai legörbültek, akár a török szabalyák.

Első hivatali ténykedéseként kiűzte a prostituáltakat Rómából. Az egyedülálló hölgyek nagy létszáma egyházmegyéjében rendkívül zavarta. A római szenátus ellenezte ezt a lépést azzal az érveléssel, hogy a laza erkölcsök mindenütt terjednek, ahol cölibátus van. Ha a prostituáltak kivonulnak, nemcsak a lakberek zuhannak mélyre, hanem egyetlen tisztességes nő sem érezheti biztonságban magát a klérus miatt.

Pius megtiltotta Róma lakosainak, hogy belépjenek a tavernákba. Hajszálon múlt, hogy nem nyilvánította a házasságtörést halállal büntetendő cselekedetnek. Hát egyáltalán, ismeri-e ő a pápaság történetét? — panaszkodott az egyik kúriai bíboros. Pius közzétette azt, amit az angolok „Utolsó Bullának” neveznek: a bikaviadalokat megtiltotta az egész kereszténység számára. E bullát mindenütt közzétették — az Ibériai-félszigetet kivéve —, ami a hatását persze csökkentette. A spanyol főpapok azzal az indoklással mentegetőztek, hogy az egyházat -nem akarják lejártni.

Rövid idő múltán Pius figyelme Anglia felé fordult. A kulisszák mögött szította a belső ellenállást Erzsébettel szemben. 12 ezer koronát juttatott az északon kitört felkelés támogatására. Kijelentette, hogy ő készen áll — ha szükséges — a személyes részvételre is: „vállalkozik erre a szolgálatra az apostoli szék ügyének előmozdítása érdekében”. A felkelés kudarcba fulladt. Ekkor V. Pius elkövetett egy előre látható, de mégis fatális hibát.

1570 nagyböjtiének első hetében egy római vizsgálóbizottság 17 rendbeli hűtlenség vétkében találta bűnösnek Erzsébetet. A pápa a maga véleményét a *Regnans in Excelsis* című bullájában, február 25-én juttatta kifejezésre. Ebben úgy jellemezte Erzsébetet, mint a gonoszság szolgáját és Anglia állítólagos királynőjét: „Ez a nő, miután megszerezte az angol trónt és törvénytelenül magát az egész Angliai Egyház legfőbb fejének merészelte nyilvánítani, szigorú büntetést érdemel.”

Ez volt a pápaság utolsó kísérlete, hogy letegyen egy szuverén uralkodót és ez volt egyben a legvakmerőbb és legkárosabb ilyen jellegű lépés.

Kinyilvánítjuk, hogy a fentebb említett Erzsébet eretnek és az eretnekek felbujtója, ezért őt és támogatóit a kiátkozás ítélete alá helyezzük. Őt megfosztottnak nyilvánítjuk az említett királyság trónjára való állítólagos igényétől és minden uralkodói jogától, méltóságától és kiváltságától. Kijelentjük azt is, hogy a lordok, az alattvalók és az említett királyság népei és mindazok, akik neki hűséget esküdtek, fel vannak mentve mindennemű hűség és engedelmesség esküje alól. Következésképpen feloldozzuk őket, és ugyanakkor megfosztjuk az említett Erzsébetet a királyságra irányuló igényeitől. Megparancsoljuk és megtiltjuk a lordoknak, az alattvalóknak és a népeknek, hogy neki ne engedelmeskedjenek... Mindenkit, aki a fentiek ellenére cselekszik, hasonló átokkal sújtunk.

A pápa, aki leírta ezeket a sorokat, két éven belül meghalt. Másoknak kellett bitófával fizetni súlyos hibájáért.

A *Regnans in Excelsis* bullát megelőzően már tizenkét éve az angol katolikusok hazaárulók lettek. 1577 és 1603 között 120 papot végeztek ki 60 világgal együtt, akik őket rejtegették. Ezeknek a bátor férfiaknak és nőknek 250 évvel többet kellett várniuk arra, hogy szentté avassák őket, mint V. Piusnak.

Az ő uralkodását követően is hosszú időn át a katolikusok súlyos lelki konfliktusban éltek az egyház és a haza iránti lojalitásuk ellentmondásai miatt. A pápa döntött úgy „apostoli hatalma teljes erejével”, hogy a kettős lojalitás nem lehetséges. Ámde veszélyes dolgot művelt, midőn az angolok patriotizmusát akarta aláásni.

A VII. Gergely által kovácsolt fegyvert, amely Canossában olyan hatásosnak bizonyult, III. Ince a tökéletességig kiélesítette. Ez a fegyver most követelte utolsó áldozatát.

Gergely pápa a kiátkozást politikai fegyverré változtatta, hogy uralkodókat és királyokat semmisítsen meg vele. Ez a súlyos tévedés felelős azért, hogy a katolikusokat gyűlölték, és egyik ország a másik után helyezte őket a törvényen kívül.

A keresztények tulajdonképpen világpolgárok, mert vallásuk gyökere a hit. A keresztények Krisztushoz tartoznak, aki minden szenvedő ember szenvedésében jelen van. A keresztény ember bárhol is éljen, ennek a katolikus, mindent magába foglaló szeretetnek a jele kell legyen.

Ámde Róma a katolicizmust — abszolutizmusa és hataloméhsége következtében — romanizmusná változtatta.

Az eretnek pápák, akik jóllehet egyénileg aszkéták voltak, a katolikusoktól nemcsak lelki, hanem politikai engedelmességet is követeltek. Ez azt eredményezte, hogy a katolikusok néha látszólag, némelykor pedig egyértelműen egy idegen, a Krisztus helytartójának álarcát viselő hatalom iránti lojalításban éltek.

Az angliai katolikusokat Róma nem kötelezte arra, hogy buktassák meg Erzsébetet. Mindenesetre arra felhívta őket, hogy ha Angliát támadás éri, kötelesek lesznek a betolakodó támadókat segíteni és a királynőt trónjától megfosztani. Ettől a perctől kezdve évszázadokon át az angol katolikusok nem lehettek igazán angolok.

Ahogy Trevelyan írta Anglia rövid története című művében: „Addig, amíg a római egyház az egész világon nem szünteti meg az inkvizíció módszereit, a Szent Bertalan-éji mészárlást, az uralkodók megdöntését; az államok, amelyeket szörnyűséges átka alá helyezett, nem tűrhetik meg a misszionáriusait.”

A XVI. században a kereszténység kettészakadt. A protestantizmus tény lett. A reformáció Európában anynyira erős gyökeret vert, hogy olyan, korábban ízig-vérig katolikus országok is, mint például Anglia, „eretnek” uralkodók fennhatósága alá kerültek. Még Franciaországban is olyan erősnek bizonyult a protestantizmus, hogy ellenállt még a legvadabb üldözések idején is.

A katolikus egyház befelé fordult abban az időszakban, amely később az ellenreformáció kora néven vált ismertté. Éppoly szektásnak bizonyult, mint a lutheránus és a kálvinista protestantizmus a másik oldalon. Egész gondolkodását a polémia fertőzte meg. Minden eredetiség anatómia lett. Ez a sorok rendezésének az ideje volt. Az életben maradás reménysége és akarata érvényesült; a pápaság pedig ennek történelmi méretű művésze volt.

Az 1789-es francia forradalom még jobban felkavarta az egyház életét. Egy új szellem terjedt, „a korlátlan szabadság” szelleme. Úgy látszott, hogy ez a szellem nemcsak a régi monarchiákat, az anciens régimes világát akarta lerombolni, hanem a vallást és az erkölcsi normákat is. Ezt a pápák az ördög művének nyilvánították. Ez egy olyan intézmény számára, amely mindenekelőtt a rendet tartotta fontosnak, anarchiát jelentett. A katolikus egyház elkerülhetetlenül még inkább magába zárkózott, és az örökségből próbált élni. Hogyan is lehetett volna elvárni tőle, hogy a „szabadságot” az ateizmus formájában is elfogadja?

A következő néhány évben Napóleon mért hatalmas csapást a pápaságra. Megalázott két pápát és VI. Piuszt megfosztotta trónjától, majd Valence-be száműzte; ott is halt meg a XVIII. század utolsó évében. A helyi halotti anyakönyvben ez áll: Neve: Jean Braschi polgár, foglalkozása: pápa. VII. Pius is száműzetésbe kényszerült 1801-ben, a sikertelen konkordátum után, bár Napóleon koronázásakor a Notre Dame-ban részt vett a szertartáson. Az ünnepélyes pillanatban Napóleon a pápát mellőzve megkoronázta önmagát és Josephine-t, azután pedig az egyházi államot bekebelezte. De az államától megfosztott IX. Pius bizonyára azt gondolta: nem kerültek-e vissza ezek az értékes országok jogos tulajdonosukhoz, Istenhez a bécsi kongresszus (1814-15) döntése nyomán? Ugyanez megint be fog következni, amikor Isten úgy akarja? Vagy Viktor Emanuel király erősebb, mint Napóleon volt? Mindez pusztán türelem kérdése.

IX. Pius nagy lelkiérőről tett tanúságot, de mégsem volt képes meglátni azt, ami pedig már szinte ott volt a szeme előtt.

A pápaság: vég vagy új kezdet?

A kicsi, fehér hajú és kerek arcú öregembert ágyúlövések riasztották fel álmából. Az ablakok megremegtek, a vaságy kissé megmozdult a márványpadlón. Az ablakredőnyök még csukva voltak, mivel pedig a késő szeptemberi napon reggel még sötét volt, nem láthatta az órán, mennyi az idő. Nehezeket lélegezve és pislogva az öregember feljebb húzódott párnáin. Lumbágója fájdalmat okozott neki minden mozdulatnál. Különösen a dereka fájta nagyon. Mihelyt elhelyezkedett a párnákon, keresztet vetett.

Abban a pillanatban kinyílt az ajtó, egy reggeli köpenybe bújt vézna alak, lámpát tartva a kezében belépett, meghajolt és térdre esett. Az ágyban fekvő ezt nyöszörögte: „Che ora?” — „Öt óra múlt éppen, Szentséges Uram.” — „Tehát elkezdődött, Giacomo.” — Antonelli bíboros, IX. Pius államtitkára lehajtotta a fejét. „És Kanzler?” — kérdezte a pápa. „A tábornok az ön parancsai szerint jár el Szentséges Uram. Látszatra ellenállást fog kifejteni csak azért, hogy bizonyítsa, az ellenséget itt nem fogadják szívesen. Azonban...” Antonelli hosszú, görbe ujjait mozgatva jelezte, hogy a város el fog esni, mégpedig hamarosan.

Pius egy háziszolga segítségével felöltözött, majd mankóin átment a szoba melletti kicsi kápolnába, hogy misézzen. Legfontosabb ügyéhez nem férhet kétség. Isten az Örök Várost meg fogja óvni ezektől a piemonti vandáloktól, akik a sátánnal szövetségesek.

Az ágyúk dőrejét már világosan ki lehetett venni, mialatt szentsége elvégezte reggeli áhítatát. A lövedékek alig egy mérföldnyire csapódtak be. Egyértelműen kétoldali támadásról volt szó. Amikor a pápa áhítatában a hálaadásig jutott, jelentették neki, hogy a derékhad Cadorna tábornok vezetésével a Porta Piára összpontosítja erejét. A védők közül húsz meghalt, és ötven megsebesült. „*Requiescant in pace*” — suttogta a pápa, és keresztet vetett. Ezek az életük tavaszán elesett fiatal emberek a pápaság világi becsvágyának utolsó áldozatai lettek.

Pius arra kérte Antonellit, hogy amilyen gyorsan csak lehet, szervezze meg találkozását a diplomáciai testülettel. A nagykövetek a délelőtti folyamán összegyülekeztek az Angyalvárra néző fogadóteremben. A pápa egyetlen szót sem szólt, csak az Angyalvárra mutatott. Mindnyájan a várfalra kitűzött fehér zászlóra néztek. Tehát megadták magukat.

1870-et írtak. Pontosan 300 évvel a *Regnans in Excelsis* után egy világi uralkodó letaszította trónjáról a pápát. A nagy intézmények gyakran válnak nagy gúny áldozataivá. A pápák 1500 évig tartó világi uralma alatt egyetlen pillanat sem volt olyan keserű, mint a mostani.

Jóllehet, mindezt előre sejteni lehetett már; legalább két évtizede elkerülhetetlennek látszott. De IX. Pius meg volt arról győződve, hogy a jövő is olyan lesz, amilyen a múlt volt.

Huszonnégy esztendeje ült már Pius a pápai trónon. Metternich osztrák kancellár, aki negyven éven át uralta Európát, kíméletlen véleményt alkotott róla: melegszívű, gyenge fejű és teljesen ésszerűtlen.

1846-ban Pius liberálisként kezdte. Odahaza náluk azt tartották, hogy még a macskák is nacionalisták. Mihelyt trónra került, amnesztiában részesítette a politikai foglyokat. Az egész félszigeten a legkülönbözőbb emberek érezték úgy, hogy a mindenható talán megkönyörült végre rajtuk. Lehet, hogy Isten csodát művelt és egy liberális pápát adott nekik, hogy Itália nyolc részre szakadt területét egyesítse, amit mindenki szívből óhajtott. Adná Isten — mondotta valaki —, hogy a pápa ne okozzon csalódást saját családján belül. Az olaszok már régóta panaszkodtak, hogy Isten nem volt túl kegyes kies, tengerekkel övezett hazájukhoz: északon járhatatlan hegyek, délen két vulkán, középütt pedig a legveszedelmesebb: a pápa.

Kétévi hivatali ténykedés teljesen megváltoztatta IX. Piust. A republikánus felkelés Rómában arra kényszerítette, hogy fekete reverendában, fekete szemüveggel Gaetába, a nápolyi királyságba meneküljön. Ekkor vált a reakció ügyének a támogatójává. A két évig tartó száműzetésben megtagadta minden

baloldali nézetét, és a kemény vonal legkeményebb képviselőjévé vált. Azokban a döntő években egyetlen tanácsadóként Antonelli maradt mellette, egy szerelmi kalandjairól híres nápolyi banditának a fia. Ez a főpap, aki inkább megtört, semhogy hajoljon, inkább ölt, mintsem megbocsásson, dúsgazdagon halt meg, és vagyonának eredetéről máig nem tud senki semmit.

Amikor Piust néhány évvel e keserű tapasztalatok után felkérték, hogy legyen a tervezett Olasz Föderáció vezetője, a legkategorikusabban elhárította az ajánlatot. Határozottan ellenezte a szabadságnak minden formáját és az alkotmány megváltoztatását. Egyetlen célja volt, hogy korlátlanul és minden külső beavatkozás nélkül megtartsa azokat a területeket, amelyek felett uralkodott.

Az egyházi állam, amelyet a pápák úgy óvtak, mint a Szentháromság dogmáját, azokban az időkben kétszer olyan nagy volt, mint a Szentföld, és közel hárommillió lakost számlált. Miután Konstantin áttette székhelyét Bizáncba, az egyház fokozatosan arra törekedett, hogy rátegye kezét e területekre; mindennek a kihatása végső soron az lett, hogy az egyház lelki missziója korrumpálódott és megbénult. Giovanni de' Mussi a XIV. században írta le ezeket a sorokat: „Szilveszter kora óta a világi hatalom következményeként számtalan háború indult... Hogyan lehetséges, hogy soha nem akadt egyetlen olyan pápa, aki ezt a rosszat elhárította volna, és hogy ezekért a mulandó javakért ennyi háborút viseltek?”

Senki sem harcolt hevesebben ezekért a javakért, mint II. Gyula. Mindezek a területek többé-kevésbé érintetlenül az egyház birtokában maradtak. Amikor VII. Kelemen Róma 1527-ben történt kifosztása után találkozott a velencei követtel, aki hamarosan bíboros lett, Contarini megkísérelte a pápát megnyugtatni:

Őszentsége ne higgye azt, hogy Krisztus egyházának a jóléte a kicsi egyházi államtól függ: ellenkezőleg, az egyház létezett, mielőtt még állammá lett volna, és az még jobb is volt. Az egyház a keresztényeknek a közössége; a világi állam olyan, mint Itália minden más tartománya, és ezért Őszentségének arra kell törekednie, hogy az igazi egyház jólétét mozdítsa elő, amely a kereszténység békéjét jelenti.

1870-ben csak a cári Oroszországnak volt rosszabb kormánya, mint az egyházi államnak. Itt nem létezett sem a lelkiismereti szabadság, sem a szólásszabadság, és nem tartottak választásokat. A könyveket és újságokat cenzúrázták. A zsidókat gettóba zárták. Az igazságszolgáltatás vak és éhes oroszlán lett. Nyíltan szólva, a pápai zászló alatt rendőrállam alakult ki besúgókkal, inkvizítorokkal, megtorlásokkal, titkosrendőrséggel és

mindennapos kivégzésekkel apró bűncselekményekért is. Egy korrupt, erkölcstelen és nagyon összetartó papi oligarchia uralkodott vasmarokkal Őszentsége nevében.

A helyzet még rosszabbá vált Macauly 1838-as itáliai utazása idején. Elképzelte, mi lenne Angliából, ha a parlament tagjai, a miniszterek, a bírók és nagykövetek, főparancsnokok és admirálisok mind püspökök vagy papok lennének. De még ennél is rosszabbak a nőtlen püspökök és papok. Azért, hogy előreléphessenek, a legnagyobb szoknyavadászoknak papokká kell lenniük és nőtlenégi fogadalmat kell tenniük. Ahogy Macauly a Levelekben írja, az eredmény ez lett: „A korrupció elárasztotta a közhivatalokat... Hiszem, hogy az egyházi államot kormányozzák a legrosszabbul: a rendőrség butaságai, a tisztviselők megvásárolhatósága, az ország nyomora feltűnik még a legnaivabb utazóknak is”

Nem egész harminc esztendővel később az egyházi állam megérett a forradalomra.

Pius sok ötletet kapott; gyakran kérték arra, hogy mentse meg Itáliát és a pápaságot. Tisztelettudóan arra is emlékeztették, hogy nem Jézus, hanem Heródes volt Júdea királya, és a világi hatalomról nincs szó az evangéliumokban. Jézus ehelyett világosan kimondta: „Az én országom nem e világból való.” A „konstantini adománylevél” ellenére a pápák nem birtokoltak egyetlen várost sem Rómán kívül, amíg a longobárd királyok nekik nem adták Sutriumot 728-ban.

A pápát többször kérték, gondolja meg: a pápaság éppen a fénykorában, a reneszánsz idején vált annyira visszataszítóvá, hogy elveszítette a kereszténység felét. Biztosítékokat kapott arra nézve, hogy a pápa az egyház fejeként teljesen független lehet. Erkölcsi és vallási irányítása így annál inkább ragyoghatna.

Mindezek a kérések a pápánál süket fülekre találtak. A modern civilizáció az ördög műve — vélekedett — és nem volt hajlandó a sötétség fejedelmével tárgyalni.

Az olasz egységmozgalom közben egyre erősödött Viktor Emánuel király vezetésével Piemontban. Cavour, az olasz egység bajnoka meghirdette a „szabad egyház a szabad államban” eszméjét. Habár, miként Mózes, ő sem léphetett be az ígéret földjére, a halálos ágyán is ezekkel a szavakkal fordult a paphoz, aki az utolsó kenetet feladta neki: „Testvér, testvér — szabad egyházat szabad államban.” Pius erre a hitvallásra az eretnekség bélyegét sütötte.

1862-ben egy 12 ezer pap által aláírt petíciót juttattak el hozzá. Könyörögve kérték Őszentségét, ismerje fel az idők jeleit. Rómának az új Olaszország

fővárosává kell lennie. Nem szólna egy békéltető szót? Pius válasza: „Fegyelmezzék meg a lázadókat, mindegyiket!”

Még 1870-ben a sorsdöntő esztendőben sem engedett IX. Pius, amikor a területeit 1849 óta védő francia csapatok elvonultak, hogy a poroszok ellen harcoljanak és hátrahagytak neki egy operetthadsereget. Ahogy ama szeptember 20-ának délelőttjén a diplomáciai testület előtt kijelentette: nem mondhat le a 40 ezer négyzetkilométernyi örökségről, mert ez döntő jelentőségű lelki autonómiájának megőrzése szempontjából.

Így azután, amikor Cadorna ágyúai a Porta Piánál áttörték az Aurelianus-falat, a tolcsákós bersaglierik, akik a 60 ezer főből álló sereg részét alkották, benyomultak a városba. Az épületekről egymás után tépték le a sárga-fehér pápai zászlót és felhúzták az olasz trikolorót. A tömeg az utcákon tombolt örömeiben. Számukra a pápa nem az egyház feje volt, hanem egy világi zsarnok. Azt a napot felszabadulásként ünnepelték. A népszavazás bebizonyította, hogy egy az ezerhez arányban állottak ki a király mellett és a pápa ellen.

Cadorna szigorúan megtiltotta a Vatikán bombázását. Pius békében hagyta. Amikor azonban Viktor Emánuel kihallgatást kért a pápától, Őszentsége elutasította. Neki csak egyetlen szava volt a király számára: a kiátkozás, újra visszaélván a lelki fegyverrel. Az átkot kétevenként megújította, úgyhogy négyszer átkozta ki a királyt, annak 1878-ban bekövetkezett haláláig. Akkor Istennel megbékélhetett, amit nem sikerült neki elérnie földi helytartójánál, Piusnál, aki azt is megtiltotta a katolikusoknak, hogy az új Olaszország kialakulásának demokratikus folyamatában részt vegyenek, akár mint választók, akár mint jelöltek.

Az invázió után még nyolc évig, amíg élt a pápa, ki sem mozdult lakóhelyéről és kissé drámaian a „Vatikán foglyának” nevezte magát. Szentképeket osztogattak mindenhol. Különösen Írországból és Németországban ábrázolták úgy a pápát; amint egy szalmazsákban fekszik nyomorúságos tömlőcében. Ennek eredményeként a Péter-fillérek összege, a szegények adománya, nagymértékben felduzzadt. A pápa börtöne azonban kényelmes volt, egyáltalán nem olyan, mint Péter apostolé a Mamertinusban. Őszintén szólva tágasabb helye volt, mint a zsidóknak Rómában évezredek óta. Gyönyörű kert állott rendelkezésére és számtalan szoba, ahol fejét nyugovóra hajthatta, vagy időnként biliárdozhatott Antonelli bíborossal. Egy jakobinus költő prózaiban fogalmazott, mint Pius: „A pápa önmaga foglya.”

Az 1870-es garanciatörvénnyel az olasz király nagylelkű megoldást javasolt. Minden ajánlatára, még a pénzügyiekre is, Pius azt válaszolta: Non possumus — „nem tehetjük”, mintha arra kérték volna, hogy Nagypénteken marhasültet

egyen. Egészen a végsőig, sőt még azon túl is a Vatikán évszázados szokása szerint politikai kérdéseket fontos vallási érdekként tüntetett fel. Bár azt állította, hogy olyan urat szolgál, akinek nem volt semmije, ragaszkodott ahhoz, hogy csak uralkodóként tudja szolgálni. VII. Pius ugyanezt mondta Napóleonnak, amikor elvette tőle a pápai területeket: „Követeljük országaink visszaszolgáltatását, mert azok nem a mi szegényes örökségünk, hanem Szent Péter öröksége, aki azokat Krisztustól kapta.” Azt állítani, hogy Péter, a galileai halász, akinek valószínűleg soha más tulajdona öreg facsónakján kívül nem volt, Krisztustól Olaszország nagy részét kapta örökségül, amely nélkül nem hirdetheti a megfeszített Jézusról szóló evangéliumot, enyhén szólva merész állítás. IX. Pius azonban nem riadt vissza az ilyen követelésektől. Emiatt azután egy világi államnak kellett a rúgkapáló és jajgató pápaságot visszavezetnie az Újszövetségbe.

Azokat, akik nem voltak katolikusok, örömmel töltötte el, hogy a pápaságot végre visszanyesték Újszövetségi méretekre. A babatagok azt jövendőlték, hogy a pápa le fog mondani. Ámde alábecsülték ezt a tisztséget és azokat is, akik betöltötték.

A teológia nem volt Pius erős oldala. Magántitkára, Talbot főtisztelendő egy W. G. Wardnak írt levelében bevallotta: „Mivel a pápa nem nagy teológus, úgy érzem, amikor enciklikáját írja, Istentől kapja az inspirációkat.” A teljes tudatlanság nem akadály a csalatkozhatatlanságnak — írta, mert „Isten a helyes utat megmutathatja egy számár száján keresztül is.” Talbot akaratlanul is elérte Voltaire magaslatait.

Ami Piusból hiányzott értelmi képességeit illetően, azt szinte állati ravaszsággal pótolta. A sivárnak látszó jövőre felkészült egy merész lépéssel, amelyet még VII. Gergely is megcsodált volna.

Két hónappal a Rómát érő támadás előtt IX. Pius az I. Vatikáni Zsinat utolsó ülésén elnökölt. Az egy évvel korábbi megnyitótól eltérően a Szent Péter-bazilika csaknem üres volt. A királyi páholyban két hölgy ült csupán, az egyik a portugál hercegnő; vele és mellette látni lehetett egy elaggott öreg katonatisztet, akinek a vállát a Szent Januarius-rend szalagja díszítette. A diplomatapáholy is tátongott az ürességtől. A nagyhatalmak utasították követeket, hogy bojkottálják az ülést, amely érdektelennek tűnt számukra.

Az időjárás rosszra fordult. A vihar egész éjszaka kitörni készült. A július közepén Rómában megszokott fényhez képest a reggel borús volt.

532 püspök gyűlt össze az északi kereszthajóban: fehér miseruhába öltözött öregemberek, fejükön fehér mitrával. Közöttük sokaknak életük legnagyobb

napja volt ez, mint például Manning westminsteri érseknek. A kívülállók csak a templomhajó főbejáratán át leselkedve követhették nyomon az eseményeket. A pápa szinte észrevétlenül bicegett be; felvette öltözékét és belekezdett a *Veni Creator Spiritus* kezdetű énekbe. Azután a püspök Verdi-operába illő basszus hangján felolvasta a *Pastor aeternus* című új konstitúciót, majd név szerinti szavazás következett.

Ekkor, mintha Isten haragja lenne, kitört a vihar, minden idők legnagyobb vihara a Szent Péter-dóm felett. A zsinati atyák *placet*jei között zúgott az ég. Az időzítés szinte liturgiai pontossággal alakult. Villámfény cikázott az ablakokon, meg-megvilágítva a kisebb és nagyobb kupolákat; Bernini baldachinjának bronzát fénylő arannyá változtatta.

A szavazás ideje alatt másfél órán át tombolt a vihar. Csak két püspök szavazott *non placet*tel. A Nápoly környéki Cajazzóból Riccio és Fitzgerald püspök az arkansasi Little Rockból. Viszont 140 püspök nem mutatkozott. Igenlő *placet* szavazatuk sértette volna a lelkiismeretüket, a *non-placet* pedig a Szentatyát sértette volna meg a világ szeme láttára.

A szavazás eredményének elemzése tanulságos. Az 500 püspök közül az a 300, akik a pápát támogatták, zömében címzetes püspökök vagy vatikáni hivatalnokok voltak, akik Pius költségén éltek Rómában. A legtöbb másként gondolkodó viszont a megyéspüspökök közül került ki, akik a zsinaton híveik véleményét és meggyőződését képviselték. Az amerikai püspököknek legalább kétharmad része, mindenekelőtt Kenrick St. Louisból ellenezte a dogmát, mondván, hogy az áttéréseket nagymértékben megnehezíti majd.

Már az ellenszavazatok száma is mutatta, hogy az egyház még nem érett meg ilyen nagy horderejű döntésre.

Végül elfogadták a dogmát, amely nem tükrözte hűen a nyugati egyház véleményét. Egy rendkívül fontos állásfoglalás hitele forgott kockán és sokan gondolták úgy, hogy a döntés hibás volt. Ahogy a szókimondó Strossmayer djakorári püspök az egyik ülésen kifejtette:

„Ezen a zsinaton hiányzik a szabadság és az igazság... Egy zsinat, amely nem tartja tiszteletben az erkölcsi egyetértés szükségességének szabályát és a hit és erkölcs dolgaiban többségi szavazattal dönt — legbensőbb meggyőződésem szerint — eljuttassa azt a jogát, hogy a katolikus világ lelkiismeretét az örök élet és halál kérdéseiben kötelezze.”

IX. Pius nem volt hajlandó az ellenzék véleményére odafigyelni, azt állítván, hogy „ő a Szentlélek szócsöve.”

A dogma elfogadtatásával, tekintet nélkül az ortodox és a protestáns egyházakra, Pius véglegesítette az évszázados szakadást Róma és a többi nagy keresztény közösség között.

Pius zsinatának véleménykülönbségei éles ellentétben álltak a XV. században tartott konstanzi zsinattal. Az akkori zsinati határozat szerint az egész egyházra nézve — a pápát is beleértve — kötelezőek az egyetemes zsinat határozatai. Nem szabad elfelejteni, hogy ezt Konstanzban *egyhanguilag* határozták el. Még a Kúriának sem és a későbbi pápának, V. Mártonnak sem volt a legcsekélyebb ellenvetése.

Az I. Vatikáni Zsinat újabb pirruszi győzelemnek bizonyult a pápaság számára, és következményeiben talán még súlyosabb lett, mint VII. Gergely canossajárása. Újra megmutatkozott, hogy nemcsak a rossz pápák (mint IX. Benedek vagy VI. Sándor) okoztak mérhetetlen károkat az egyháznak, hanem az olyan szent életűek is, mint VII. Gergely, V. Pius és IX. Pius. Lord Actonnak a korlátlan hatalommal kapcsolatos mondása, miszerint az korlátlanul korrumpál, abszolút módon és megszorítás nélkül érvényes rosszakra és szentekre egyaránt.

Amikor a szavazás eredményét a Szent Péter-dómban közölték a pápával, olyan sötét volt, hogy a számokat nem tudta elolvasni. Gyertyát gyújtottak, hogy a konstitúciót halk, dallamos hangján megerősíthesse: *Nosque sacro approbante concilio* — „A szent zsinat egyetértésével kihirdetjük, elhatározzuk, szentesítjük azt, ami felolvastatott”.

A zsinati atyák tapsoltak, a bazilika főhajójában tartózkodó tömeg pedig zsebkendőket lengetett, mintha a Szentlélek galambjának szárnyai lennének. Mi volt az, amit Őszentsége törvényerővel ruházott fel az imént? A tömeg kiáltozása megadta a választ: *Viva il papa infallibile*. Pius — akit Montalembert „a vatikáni bálványnak nevezett” —, isteni hatalommal ruházta fel magát; család kozhatatlanul elhatározta saját család kozhatatlanságát.

A két bátor püspök, akik néhány pillanattal előbb ellenszavazatot adtak le, most Pius előtt térdelve megvallották: *Modo credo, Sancte Pater* — őszintén és fenntartás nélkül éppúgy hisznek benne is, mint Istenben és Krisztus istenségében. Az ő megtérésük volt a leggyorsabb a történelemben.

Azok a püspökök, akik elutaztak Rómából, mert nem akarták lelkiismeretük szerinti szavazataikkal megbántani a Szentatyát, előbb vagy utóbb szintén elfogadták a *Pastor aeternust*. Ha ezt nem teszik, az egyházat kellett volna elhagyniuk, és ez utóbbi sértette volna a pápát. Hazatértek, és a híveket arról tájékoztatták, hogy a vatikáni határozatokat egyhangúan fogadták el. Az állítás

híján volt a teljes igazságnak. Közülük néhány még azt a bátorságot is vette magának, hogy elbocsátott olyan tudós teológus professzorokat, mint a müncheni Döllinger, mert azok továbbra is azt merészelték hangoztatni, amit ugyanezek a püspökök a zsinat előtt vagy magán a zsinaton mondtak.

A jövőben azután az egyházi felsőbbség lábbal taposta az észet és a lelkiismeretet, hiszen az I. Vatikáni Zsinat precedenst teremtett. Bármely katolikus tudós, aki demokráciát és vallásszabadságot akar, vagy az emberi élet eredetét tudományosan kutatja, elkészülhet arra, hogy ledorongolást kap, de legalábbis ajánlatos a fejét behúznia.

Amit a zsinat elhatározott, az nem egyéb, mint a következő: amikor a pápa tisztsége egészét *ex cathedra* gyakorolja, és az egész egyház számára hitbéli vagy erkölcsi tanítást hirdet ki, megállapításai csatlakozhatatlanok önmagukban és nem az egyház egyetértése nyomán. Az a világos helyzet állt elő, hogy így nem az egyházban gyökerezik a pápa hite, hanem fordítva, az egyház hitének a forrása a pápa. A főpásztor magában áll; nincs semmiféle ellenőrző vagy ellensúlyozó intézmény, nincs kormány és nincs parlamenti ellenzék. A világ egyre demokratikusabbá válik — egy ember, egy szavazat — az egyház azonban soha. Az egy ember, egy szavazat jelszónak a katolicizmusban egészen más jelentősége van.

A Kúria határtalanul örült. Tagjai mindig is tartottak a zsinatoktól, és mivel Trident óta három évszázad telt el, komolyan hitték, hogy a zsinatok szükségtelenek. Szerintük a püspökök az egyház vezetését nagyvonalúan és végérvényesen átengedték nekik. A vezetésben való részvételüket átadták a pápának, aki ezt soha nem fogja visszaadni nekik. A katolikus püspökségek végül olyan jelentéktelenek lettek, amilyenné VII. Gergely akarta tenni; a püspökök a világ színe előtt leköszöntek tisztségükről. E csodálatos átváltozás révén a pásztorok bárányokká váltak.

A zsinat a nemzetközi változás légkörében fejeződött be. Kevesen hitték, hogy lesz még egyáltalán zsinat és miért is lenne rá szükség? Ez volt az utolsó zsinat — hangoztatták bizakodva a Kúria tagjai. Újabb zsinatot csak egy teljesen balga pápa hívna össze. Vagy bocsánat — egy teljesen szent pápa tenne csak ilyet.

Az érdeklődő nem katolikusok csak néztek és nem tértek magukhoz. Sokaknak a szemében, így a brit miniszterelnök, Gladstone szerint is mindez az emberiség szempontjából a sötét középkorba való hatalmas visszalépést jelentett. Sokak őszintén tanácstalanokká váltak. Hogyan történhetett meg, hogy tizennyolc évszázaddal Péter után, heteken át tartó kínos vitákra volt szükség ahhoz, hogy az egyháznak egy töredéke többségi szavazattal elhatározza: a

tanítás, amelyet az utolsó percig hevesen vitattak, evangéliumi és döntő jelentőségű a lélek üdvössége szempontjából?

A teológiai vénájúak, akiknek volt érzékük az iróniához, örültek, mondván, hogy volt legalább egyetlen protestáns, aki a katolikus egyházban személyes véleményt képviselt: a pápa. Ez valóban éles elméjű kritika. Az I. Vatikáni Zsinat a pápát, „a legkatolikusabb katolikust” az egyház egyetlen protestánsává tette.

Az inkább filozofikus hajlamú kritikusok pedig azt a kérdést tették fel, hogyan nyilatkozhat a pápa csalatkozhatatlanul Istenről, amikor Isten emberi elmével megragadhatatlan és hozzáférhetetlen dicsőségben lakozik.

A legbölcsebb megfigyelők viszont úgy vélték, hogy ez a dogma nem annyira vallási, mint inkább politikai nyilatkozat. A pápa, akit az a veszély fenyegetett, hogy elveszíti az egyházi államot, korlátlan uralkodó akart lenni egy olyan ország felett, amelyet még a leghatalmasabb uralkodó sem vehet el tőle.

Az abszolút hatalomra való törekvés ezzel nem ért véget; folytatódott az igazságkeresés szintjén.

Sajnos a pápaság, ahogyan a hatalom esetében, úgy az igazság keresése során sem találta meg a jó utat.

II. RÉSZ

Az igazság

„A pápák nemcsak nagystílú gyilkosok voltak, hanem a gyilkosságot ezenfelül a keresztény egyház és lelki üdvösség jogi alapjává tették.” (Lord Acton)

9. FEJEZET

Az elhajlók megsemmisítése

A pápa sarokháza

Bár mindig szentnek, katolikusnak és apostolinak nevezte magát, csak kevés zárandok tekinti meg, ha egyáltalán felkeresi valaki. Kevés útikalauz említi. Ez furcsa, tekintettel a történetére; hiszen azt is lehetne mondani, hogy ez az épület

a római egyház megértésének kulcsa. Még különösebb, hogy a Szent Péter-dóm közelében áll, a bazilikától balra, egy csendes utcában, Bernini négyes oszlopsora mögött. A Casa Santa egy sarokház, néhány ajtóval, ismertebb nevén „az Inkvizíció Palotája”.

Az utóbbi években a szent, katolikus és apostoli inkvizíciónak rossz sajtója volt, és miként a szovjet titkosszolgálatnak, neki is sokszor adtak más nevet. Rómának ez a legrégebbi szent kongregációja 1908-ban a Szent Hivatal nevet vette fel, 1967 óta pedig Hittani Kongregáció a hivatalos neve. Jelenlegi titkára és főnöke — valamikor Nagy Inkvizítornak nevezték — Joseph Ratzinger bajor bíboros; bár az elnöklést hébe-hóba az uralkodó pápa látja el. Emilé Zola leírja briliáns és ugyanakkor keserű regényében — amelyet a XIX. század utolsó éveiben tett közzé —, milyen benyomást tett rá az Inkvizíció Palotája:

Egy elhagyott, csendes kerület ez, amelyet a gyalogosok léptei vagy a kocsikerekek zaja ritkán ver fel. A nap néha besüt ide is, s a fény sápadtan világítja meg az apró, fehér kockaköveket. Sejthető, hogy a bazilika közel van, mert eddig árad a tömjénfüst és az évszázados álmos kolostori nyugalom. Az utcasarkon emelkedik a „Szent Hivatal” palotája, nehézkes nyugtalanító tömörségével; csupán egy ablaksor töri meg a magas, sárga homlokzatot. A fal, amely körülveszi ezt a mellékutcát, még gyanúsabb a kicsi ablakokkal, amelyekben csupa tejszínű, homályos üveg van. A ragyogó napsütésben ez a hatalmas épület és agyagszínű falai látszatra alszanak; titokzatos, zárkózott, akár egy börtön, amelynek nincs nyílása, hogy a külső világgal valami kapcsolata legyen.

A látszólagos álmoság csak illúzió. Ezen a helyen lázas olvasás folyik, és innét a figyelmeztetéseknek, az irányításnak és a cenzúrának végtelen folyamata árad. A tömlöcök, amelyekben nem is olyan régen sokakat megkínóztak, már nem működnek. Szerencsére a világi állam kicsavarta a dühödten védekező XI. Pius kezéből a világi hatalmat. 1870 óta az inkvizíció börtöneit és celláit irodákká és levéltárakká alakították át, amelyekben ha nem is olyan brutálisan, de mégis rendszeresen folyik továbbra is a lázas tevékenység.

A katolikusok, szerte a világon élik a maguk életét, és eszükbe sem jut az inkvizíció. A katolikusokat úgy ismerjük, mint akik kegyes és rendes emberek. Különcök és fanatikusok alig akadnak közöttük. A lelkes és látványos prozelitizmus sem lelkesíti őket többé. A katolikus misszionáriusok — papok, apácák, világiak — önmegtagadóan viselkednek. Sokan elhagyják hazájukat, hogy életüket a szenvedőknek szenteljék. Ha egyáltalán gondolnak a Szent Hivatalra, úgy vélik, az nem más, mint az ortodoxia fegyvere, az apostoli hit

védelmének eszköze. Megrendülnének, ha tudnának azokról a visszaélésekről, amelyeket ez a Via del Sant' Uffizion álló épület véghezvitt.

II. János Pál pápa

Hol áll a jelenlegi pápa? Ő sem mentes a szembetűnő ellentmondásoktól. Mindenekelőtt egyértelműen jóságos és együtt érző ember. 1987-ben engedélyezte Teréz anyának, hogy a Vatikán falain belül otthont építsen a hajléktalanoknak. Mélységes szeretettel viseltetik a gyermekek és a betegek iránt. Bárhová megy, ékesszólóan kiáll az emberi jogokért és az emberi méltóságért. Másrészt viszont emberemlékezet óta a legszigorúbb pápa benyomását kelti. A századfordulóig, X. Piusig kell visszamenni, hogy olyan pápát találjunk, aki mint ő, senkire sem hallgat és feltétlen engedelmességet követel. Mindennek az oka világos. A pápa alkatánál és neveltetésénél fogva platonista. Hiszi, hogy az igazság örök és változhatatlan. Ő, mint Krisztus helytartója a Szentlélek által kizárólagos birtokosa ennek az igazságnak, amelyet tovább kell adnia az egyháznak és egyetlen katolikusnak sem szabad ezektől egy jottányira sem eltérnie.

János Pál újra és újra azt követeli, hogy a papok tartsák távol magukat a politikától; de amikor ő Lengyelországban papként, püspökként és bíborosként tevékenykedett, állandóan részt vett „a jobboldali politikai tevékenységben” — ahogy ezt a kommunisták mondták. Ezenkívül tudnia kell azt is Őszentségének, hogy hazájában tett látogatásait nem lehet másként értelmezni, mint politikai szereplést. Ez a valóságban teljesen megfelel a vatikáni hagyományoknak.

A katolikus egyház évszázadokon át a legfontosabb politikai erő volt Európában. Amikor, és ahogy csak akart, beavatkozott mindegyik ország belső ügyeibe. A pápák szinte kényükre-kedvükre buktattak meg császárokat és királyokat. X. Pius 1903. november 9-én tartott első konzisztórium ülésén ezeket mondotta:

Sokakat megdöbbent, amikor kijelentjük, hogy nekünk szükségszerűen foglalkoznunk kell a politikával. De ha valaki ezt a kérdést józanul szemléli, el kell fogadnia, hogy a szuverén pápának, akit Isten e legfőbb tisztségbe beállított, nincs joga ahhoz, hogy a politikai ügyeket a hit és az erkölcs dolgaitól elválassa.

Sok, Dél-Afrikában dolgozó plébános és apáca, akik szembefordultak az apartheiddel, megdöbbentek, amikor a pápától azt hallották, hogy politikai tevékenységük ellenkezik egyházi küldetésükkel.

Végső soron a katolikus egyház az egyetlen olyan vallásos intézmény, amely egyszerre egyház és politikai szervezet. Ezért az egyházak közül egyetlenként ő tart fenn diplomáciai kapcsolatokat az államokkal és igényli, hogy a népek közösségének teljes jogú tagjaként ismerjék el. És ezt nem úgy teszi, mint egy kicsi államocska (Vatikánváros Állam), hanem úgy, mint egy világméretű vallási szervezet.

A legtöbb megfigyelő manapság már egyetért abban, hogy II. János Pál végigjárta a Vatikánt azért, hogy az ablakokat bezárja, és a redőnyöket lehúzza. A II. Vatikáni Zsinat után, 1983-ban felülvizsgáltatta a kánonjogi kódexet, anélkül, hogy ehhez a világ különböző részein élő püspökök hozzájárulását kikérte volna. Nem úgy, mint elődje, VI. Pál; ő nem kételkedik és nem habozik. Ez magyarázza, hogy miért járt el erélyesen minden olyan teológus ellen, akik megmerészelték kérdőjelezni döntéseit, — még a „csalatkoszhatatlan” döntéseit is.

Már 1979-ben megvonta a tanítási engedélyt a világ leghíresebb katolikus írójától, Hans Küngtől. Következésképpen Küngöt nem tekintik katolikus teológusnak, és így ő el is veszítette állását a Tübingeni Egyetem katolikus fakultásán. Ha a rektor nem ajánlott volna fel neki a katolikus fakultástól független állást, Küng munkanélkülivé vált volna. Úgy látszik, Róma megelégedett azzal, hogy szájkosarat tegyen rá; ezúton figyelmeztették a többi európai és észak-amerikai potenciális elhajlót.

A holland teológust, Edward Schillebeeckxet sok bosszúság érte a Szent Hivatal részéről; a brazil Leonardo Boff atyát a katolikus és marxista tanítások harmóniába hozásáért hasonlóképpen megrótták. Mindkettőnek próbaidőt adtak és megígértették velük, hogy jól fognak viselkedni. János Pál világossá tette mit akar: ahogy VII. Gergely és IX. Pius, ő sem elégszik meg kevesebbel, mint a teljes engedelmességgel, még a hevesen vitatott kérdésekben is.

Céltábla: a jezsuiták

Az egyes teológusoknál nagyobb céltáblává vált a jezsuiták rendje. János Pál hamarosan kimondta, hogy nincs megelégedve a pápaság hagyományos élcsapatával. A rend akkori generálisa, Pedro Arrupe szabadelvű hírében állott. Megkísérelte ugyanis a II. Vatikáni Zsinat előremutató határozatait a jezsuiták között megvalósítani. Amikor azonban megbetegedett, vikáriusként Vincent O'Keefe atyát nevezte ki. Az amerikai O'Keefe a New York állambeli Fordham katolikus egyetemének volt a rektora. János Pál őt sem tartotta

elfogadhatónak. 1981-ben a 79 éves és majdnem teljesen vak Paolo Dezza atyát személyes delegátusaként rakta a rend nyakára. Egyetlen pápa sem járt el így.

A nemrég elhunyt Karl Rahner, korunk legtekintélyesebb teológusa tizenhét további vezető jezsuitával fogott össze, hogy megkérjék- a pápát: „Szentatyánk — engedje meg nekünk, hogy a jövőben generálisainkat szabadon választhassuk, ami az egyház kezdte óta minden szerzetesrendnek egyik fontos alapszabálya volt.”

A pápa megharagudott. Ha már a jezsuitáktól sem várhatja el a vak engedelmességet, akkor kitől? Hiszen a rend alapítója, Loyolai Ignác mondotta a *Lelkigyakorlatok* című munkájában követőinek: „Ahhoz, hogy minden dologban az igazságra eljussunk, mindig készeknek kell lennünk arra, hogy azt, ami fehér, feketének mondjuk, ha az egyházi hierarchia úgy határoz.” Nem, mielőtt a jezsuiták új generálist választanának, hagyják abba a pápai megnyilatkozások bírálatát. Csak ha majd megbizonyosodik afelől, hogy magatartásuk megváltozott, és ha olyan generálist akarnak választani, aki számára elfogadható, csak akkor tesz eleget kérésüknek. Ámde még így sem hagyott semmit a véletlenre. A pápa személyesen nyitotta meg a jezsuiták 33. nagygyűlését (generális kongregáció) a Szent Hivatal közelében álló Jezsuita Házban, a Borgo Santo Spirito utcában. Ő volt az első pápa, aki ezt tette. Megjelenését nem annyira megtiszteltetésnek, mint inkább fenyegetésnek szánta. Az első fordulóban meg is választották a mérsékelt felfogású holland Piet Hans Kolvenbach atyát.

Miután a jezsuitákat rendbe tette, a Szentatya figyelme a legnagyobb céltábla felé fordult.

Céltábla: az egyház Amerikában

Hollandia mellett, ahol szinte teljes az ellenállás a katolikus, morális tanításokkal szemben, és ahol a papszentelés gyakorlatilag megszűnt, a válság sehol sem érezhető annyira, mint az Egyesült Államokban. Meg kell jegyezni, hogy ez a válság főleg az egyházi struktúrákat érinti, nem pedig a közösségi szellemet, amely eleven és reményteljes.

1974-ben, hat esztendővel azután, hogy VI. Pál megtiltotta a fogamzásgátló szerek használatát, az amerikai katolikusoknak csak 13%-a értett vele egyet.

A püspökkari konferencia akkori elnöke, Bernadin érsek mindössze csak ennyit mondott: „Etikai értékeket nem lehet kialakítani szavazatszámlálással.”

De voltak jelei annak is, hogy Bernadin nem örült a csak tábornokokból álló seregnek.

1986-ban James Malone, Youngstown (Ohio) püspöke, a püspökkari konferencia leköszönő elnöke bevallotta, hogy növekszik és veszélyes méreteket ölt a Vatikán és az amerikai egyház közötti elidegenedés.

Amikor a Szentatya 1987 végén másodszor látogatott el Amerikába, Weakland, Milwaukee érseke arról tájékoztatta, hogy 1958-1978 között a templomba járó amerikaiak száma 75% -ról 53%-ra esett vissza.

A legfrissebb közvélemény-kutatási adatok szerint az amerikai katolikusok túlnyomó többsége helyesli a fogamzásgátlást és az elváltak új házasságát. Csak 14% véli úgy, hogy az abortuszt minden esetben tiltani kell, és 93% hiszi, hogy jó katolikus lehet akkor is, ha erkölcsi alapkérdésekben nem ért egyet a pápával. Az amerikai egyház jövője viharosnak ígérkezik. A viszály tulajdonképpen akkor kezdődött el igazán, amikor János Pál fegyelmit indított Hunthausen, Seattle érseke ellen. Az érsekkel titoktartási kötelezettség mellett közölte Pio Langhi pápai nuncius, hogy öt területen meg van fosztva jogai gyakorlásától: ezek az erkölcsi tanítás, a papok világiasítása, a házasságok feloldása, a liturgia és a papnevelés területei. Egy segédpüspök kapott teljes felhatalmazást ezekre a jogokra: a János Pál által Rómában felszentelt Donald Waerl. Ámde Hunthausen nem a pápa alkalmazottja volt, hanem éppúgy, mint a pápa, az apostolok utóda. Ezért kényszerült a Vatikán öt alattomos fogással elnémítani. János Pál úgy tesz, mintha ő lenne Seattle püspöke, Hunthausen pedig a helyettese. Ha a helyettes nem tetszik neki, leválthatja. Abban az esetben, ha helyettese bebizonyítja, hogy jól viselkedik, azaz ha minden vatikáni utasításnak szó szerint engedelmeskedik, akkor talán visszakaphatja jogkörét. A helyi kezdeményezéseknek kevés tér jut.

Ezek szerint a pápa nemcsak Róma püspökeként lép fel, hanem úgy is, mint az egész világ püspöke. XIV. Benedek pontosan ezt mondta: „A pápa az egész világegyház legfőbb főpapja, aki, amikor csak akarja, minden helyi egyházat kivonhat az illetékes püspök joghatósága alól.” Ennek logikus következményei vannak: a püspökök nem arra tesznek esküt, hogy az egyházat és a vallást szolgálják, hanem hogy „megőrzik és megvédelmezik, növelik és előmozdítják uruknak, a pápának jogait és becsületét, kiváltságait és hatalmát”.

Hunthausen püspöktársai az ő oldalára álltak, de szokás szerint belátták: nincs más választásuk, mint felsorakozni a pápa mögé akkor is, ha közülük eggyel igazságtalanul bánt. A fegyelem a mindent megelőző katolikus kötelesség.

Hunthausent 1987 májusának végén visszahelyezték jogaiba, és Waerl más megbízást kapott. Ez azután történt, hogy az Egyesült Államok püspökeinek bizottsága, a Vatikán utasítására kezességet vállalt Hunthausen ortodoxiájáért; bár, ahogy a jelentés mondja, egyeseknek az volt a benyomásuk, hogy nem szándékosan ugyan, de eltűrte a szabadság légkörét”. Így fegyelmezte meg Róma az egyik nagy egyházmegye érsekét, mert egyes katolikus „szabadúszóknak” rossz benyomásuk támadt. A püspököket figyelmeztették, ne csak arra ügyeljenek, hogy tanításaik a hivatalos tannak mindenben megfeleljenek, hanem arra is, hogy óvakodjanak kedvezőtlen benyomást tenni egyes rosszindulatú emberekre.

1986 márciusának közepén Ratzinger, a pápa jobbkeze, éppen így megvonta a tanítási engedélyt Charles E. Curran atyától. János Pál szemében a teológus feladata nem egyéb, mint a vezetők által kimondott igazságokat továbbadni. Curran őszinte és nyitott volt egy olyan munkaterületen, ahol az őszinteség az életben maradást veszélyezteti. Ő hisz abban, hogy a teológus szent kötelessége a hierarchia határozatait Isten igéjének fényében „értékelni és magyarázni”. Curran 1987-ben elveszítette tanszékét a washingtoni katolikus egyetemen.

XXIII. János pápa a II. Vatikáni Zsinat kezdetén leszögezte, hogy a kiátkozások ideje elmúlt. A zsinat óta egyetlen teológust sem mozdítottak el etikai kérdések miatt. Ratzinger állítása, miszerint Curran „nem alkalmas és nem képesített” arra, hogy egy katolikus intézményben tanítson, további figyelmeztető lövés volt a független szellemek ellen.

Ratzinger azt is leszögezte, hogy a hithű katolikusok nemcsak az *ex chatedra* tanításoknak kötelesek engedelmeskedni, hanem a tanítói hivatal minden olyan megnyilatkozásának is, amely a pápától vagy a püspököktől származik. Hunthausen érsek esete mutatja, hogy a püspökök egyáltalán nem függetlenek. Magyarul: a püspökök és teológusok csak úgy szolgálják az igazságot, ha engedelmeskednek a pápának.

Tragikus tény: a szolidáris kritika — ahogy a Kremlben, úgy a Vatikánban is — önellentmondás.

Kirívónak minősült egy másik amerikai, a 41 éves Los Angeles-i Terrence Sweeney jezsuita atya esete. Rendfőnökének bátorítására kérdést intézett a 312 amerikai katolikus püspökhöz, kérve őket, nyilatkozzanak négy kérdés apropóján a papi nőtlenségről és a nők lelki szolgálatáról. A 141-ből, akik válaszoltak, 35-en a papok nősülését támogatták, mivel kevés az utánpótlás. 11-en kijelentették, hogy szívesen látnának női lelkészeket.

Ratzinger és a jezsuiták generálisa többször közölték Rómában Sweeney atyával: égesse el az anyagot, vagy pedig lépjen ki a rendből. Sweeney, aki 25 éve jezsuita, úgy találta, nincs más választása, mint kilépni a rendből. Hogyan égethette volna el az igazságot? Mit ér az engedelmesség, ha az értelem és az igazság nem állnak mögötte? Kijelentette, hogy az ilyen engedelmesség „nem áll összhangban az emberi méltósággal.”

Nagyon nehéz belátni, hogy miért kellett egy kiváló jezsuitát — egy olyan ügyben, amelynek semmi köze a tanbeli vagy erkölcsi elhajláshoz - kilépésre kényszeríteni, amikor csak azoknak a püspököknek a véleményét tette közzé, akik szabadon válaszoltak kérdéseire. A pápa — úgy látszik — fél attól, hogy bárki is megtudja, hogyan gondolkodnak a püspökök, az ő püspökei. A hasonlat óhatatlanul felmerül: a pápa a püspököket közhivatalnokoknak tekinti. A politikát nem ők csinálják; ők egyszerűen csak végrehajtják az utasításokat. Bármilyen legyen a személyes véleményük, tartsák meg maguknak. Csak *egyedül ő*, a pápa nyilatkozhat az egyház nevében.

Az a benyomás alakult ki, hogy egyetlen, a pápának ellentmondó püspök is elég rossz a pápának, de harmincöt egy országban, már tűrhetetlen. Egy ilyen leleplezés lerombolja a teljes egyetértés látszatát, amelyre a katolicizmus oly büszke. A hallgatólagos egyház létezik a vasfüggöny másik oldalán is, és vannak olyan főpapjai, akik el akarják kerülni Hunthausen sorsát.

Nagyon nehéz a következtetés elöl kitérni: a püspökök túlságosan is félnek a pápától ahhoz, hogy őszintén kifejezésre juttassák: valóságos meggyőződésük szerint mi lenne a legjobb az egyház, illetve egyházmegyéjük számára. Nincs lehetőség az eltérő vélemények kifejtésére. Egyházközségi szinten sem különb a helyzet. A plébánosok híveiknek szabadon csak a gyóntatószékből adhatnak tanácsot. A mártírok szerepét semmiképpen nem vállalják. De hol marad az evangélium igazságáról szóló bizonyágtétel? Mi lesz ebből a nagy intézményből, amely a felelősség ilyen sok szintjén a hazugságból él?

Két hatalmas rendszer összeütközése

Annak, hogy a pápa az amerikai egyházra irányította rakétáit, az a fő oka, hogy a vatikáni típusú abszolút monarchia a világ legnagyobb köztársasága alapeszméivel éles ellentétben áll. Amerika azzal büszkélkedhet, hogy a szabad emberek hazája; ámde a szabadság bizonyos formái idegenek a pápa értelmezése szerinti keresztény hittől. Számára a katolikus igazság abszolút, és engedelmeskedni neki életszükséglet. Isten felkentjeként az a kötelessége, hogy mindenkitől azonnali és feltétel nélküli engedelmességet követeljen, az egyszerű egyháztagtól kezdve a legképzettebb teológusig. A történelem bizonyítja, hogy milyen éles ellentét áll fenn a katolikus és az amerikai

szabadságeszme között. Ebből az ellentétből fakad a Vatikán mélységes bizalmatlansága az amerikai egyház iránt.

Először: az egyház. 1520-ban X. Leó kiátkozta Luthert, mert azt merészelte állítani, hogy az eretnekek elégetése ellenkezik Isten akaratával. XIII. Gergely lelkendezve ünnepelte meg a Szent Bertalan-éj évfordulóját, azt, hogy 1572. augusztus 24-én a hugenották ezreit gyilkolták meg. VIII. Kelemen 1598-ban elítélte a Nantes-i ediktumot, amely mindenkinek biztosította a francia polgárjogot, tekintet nélkül vallására. Az egyház öröme az ediktumot 1685-ben visszavonták: három éven belül 50 ezer protestáns család hagyta el Franciaországot; Voltaire szerint sokkal inkább szétszóródtak, mint a zsidók. Időközben X. Ince elítélte a wesztfáliai békét, mert türelmet hirdetett minden polgár iránt, akár vallásos volt, akár nem. Évszázadokon át a katolikus egyház minden alkalommal büszkén hirdette a vallási türelmetlenség dogmáját.

A XIX. században az európai politika mélyreható változáson ment át — nem úgy a katolikus tanítás.

Az egyház és állam — mondták a pápák — elválaszthatatlanul együvé tartoznak, akárcsak a keresztény házasságban a házaspár. A szabadság keresztényellenes: a törvény és a rend a legfőbb cél. A pápák egymás után hevesen támadták a szabadságot: ezt a heveséget utóbb a XX. század pápái a fogamzásgátlás elleni támadásokra tartalékolták. Úgy látszik, attól félnek, hogy a nép által a népért választott kormány elve hasonló követelésekhez vezethet az egyházban is.

Az 1832 augusztusában közzétett *Mirari vos* enciklikájában XVI. Gergely a lelkiismereti szabadságot „örültségnek nevezte. A vallásszabadság — írta — „a közömbösség posványából” fakad. Elítélte a vallás, a sajtó, a gyülekezés és az oktatás szabadságát, mint az „eretnekség szennycsatornáit”.

IX. Pius tovább folytatta a támadást. 1864-ben a *Quanta Cura* enciklikájában megtámadta a vallásszabadságot, amelyet a „halál szabadságának” nevezett. A *Syllabus*ba felvett tévtanokat elítélő kijelentései között olvasható ez is: „Korunkban elkerülhetlenné vált, hogy a katolicizmus legyen az egyetlen államvallás, és a vallásgyakorlat minden más formája megtiltassék.”

Utódja, XIII. Leó érzékelte, hogy a világ megváltozott. Mégis, a vallásszabadságot egyik enciklikájában a másik után teljesen középkori fogalmak szerint határozta meg. Az egyháznak joga van a vallási monopóliumra minden katolikus államban. Ezért a „tévtanok” terjesztése nem megengedhető. A szabadság és az igazság összeegyeztethetetlenek. Ahol csak lehetséges, az igazságot az egyház utasítása szerint az államnak terjeszteni kell. Minden állam

— hangoztatta — mindenkor köteles az igaz hit védelmét hivatalos politikájává tenni és a lelkiismereti szabadságot csak a lehető legkisebb mértékben és a legrövidebb időre tűrheti meg.

Ez az opportunizmus, és a vallásszabadságnak ez a szűk felfogása az amerikai eszmények teljes ellentéte.

Kolumbus 1492-ben, egy navigációs hiba következtében partra szállt a Bahama-szigeteken, mielőtt tovább hajózott volna dél felé. Ha nyugatnak veszi az irányt, és felfedezi az észak-amerikai szárazföldet, valószínűleg az Amerikai Egyesült Államokban is a Mexikóhoz, Brazíliához és Argentínához hasonlóan alakult volna a vallások és egyházak története. Valóban, az első bevándorlók, akik az óvilágban maguk is a vallásüldözések áldozatai voltak, magukkal vitték az egyház és állam viszonyával kapcsolatos hagyományos európai elképzeléseket Észak-Amerikába. Ők is azt hitték, hogy a türelmetlenség az egyik legfőbb erény. Ezért New-Englandban csak egyetlen szervezet létesülhetett: az államot és az egyházat nem lehetett megkülönböztetni egymástól. A szigorú vallásos magatartást megkövetelték, a templomba járás kötelező volt. Tarthatatlan helyzet alakult ki. A gyarmatosítók felekezetiileg jobban különböztek annál, semhogy egységes rendszer — általában a jobboldali protestáns magatartás — érvényesülhetett volna. A vallási kisebbségeket Európában üldözték, ezért elhatározták, hogy nemcsak új földet, hanem Új eget is teremtenek maguknak, amelyben mindenki egyenlő. Az új világban a vallást is demokratizálták — ez olyan valami volt, amit Európa a Római Birodalom felvilágosult napjai óta nem látott.

Először Providence, később Rhode-Island és Maryland szakított a régi vallási türelmetlenséggel. A modern történelemben először Rhode-Islanden történt meg az egyház és állam teljes elválasztása és nyerte el mindenki a teljes vallásszabadságot. Ez a szokatlan kísérlet nemcsak merész lépés volt, hanem mindenekelőtt sikeres is. Maryland, amelyet katolikus menedékhelyként Lord Baltimore alapított, megnyitotta kapuit mindenki előtt, bár a jezsuiták megkísérelték őrldorságát visszatéríteni a középkori gyakorlathoz.

1660-ban majdnem valamennyi gyarmaton felerősödtek a liberalizáló tendenciák, egy sajátos amerikai magatartás kezdett kialakulni. A XVIII. században az állami függetlenséggel együtt beköszöntött a teljes vallásszabadság is. 1786-ban Jefferson megfogalmazta Virginia számára a vallásszabadság alapelveit; ez volt az első népképviselő által elfogadott ilyen jellegű dokumentum. Ez kimondta:

Határozassék el a közgyűlés által, hogy senki sem kényszeríthető arra, hogy vallásos kultikus alkalmat, helységet vagy istentiszteletet felkeressen, vagy

támogasson... Sőt, mindenkinek biztosítani kell a szabadságot ahhoz, hogy vallási nézeteit kifejtse és érvekkel alátámassza, de ez semmi módon nem korlátozhatja, sem nem növelheti vagy befolyásolhatja a polgári jogokat.

1787-ben ezt a szabadságjogot felvették a Szövetségi Alkotmányba: „Egyetlen vallási hovatartozást sem szabad semmilyen hivatal vagy közéleti megbízatás feltételéül állítani az Egyesült Államokban.” 1791-ben csatolták ehhez az első kiegészítést: „A Kongresszusnak tilos beavatkozni a vallás; a szólás vagy gyülekezés és a közhivatalok betöltésének szabadságába. A Kongresszus nem fogadhat el olyan törvényt, amely vallásalapításra vagy annak szabad gyakorlata megtiltására vonatkozik.”

Ezek a történelmi nyilatkozatok az óvilág vallási hagyományával való végleges szakítást jelzik. Az Egyesült Államoknak fenntartásai voltak a „türelem” fogalmával kapcsolatban is. Teljes vallásszabadságot és egyenlőséget akarnak valamennyi polgár számára. A türelmet „képmutatásnak” találták: ez sértő azok számára, akiket „megtűrnek”. Ez azt is magában foglalja, hogy a „megtűrtek” nem egyenrangúak. Ezenkívül lehet, hogy amit ma megtűrnek, azt holnap már nem tűrik tovább. Mindenekelőtt azonban ez az alkotmány Jefferson szavai szerint: „válaszfalat húz az egyház és állam közé”. Mindenki, legyen bár katolikus vagy protestáns, aki megkísérli ezt a falat áttörni vagy lebontani, feladja a jogát, hogy amerikainak nevezzék.

Róma meglepetésére a katolikus egyház virágzásnak indult egy olyan rendszerben, amelyet Róma az alapvető hitelvek ellenségének tekintett. XVI. Gergely (1831-46) mondta: „A világ egyetlen részén sem éreztem magamat annyira pápának, mint az Egyesült Államokban.” IX. Pius pedig, akinek az uralkodása idején már 6,5 millió katolikus élt az Egyesült Államokban, ejtette ki ezeket a híres szavakat: „Amerika a világ egyetlen országa, ahol király tudnék lenni.” Úgy látszik, nem vette észre, hogy Amerikában az 1776-os Függetlenségi Nyilatkozattal a monarchia kiment a divatból.

IX. Pius körül alakult ki a pápaságnak a legérdekesebb „majdnem” története. Amikor a feltörekvő olasz nacionalizmus fenyegetni látszott a pápát, Pio Nono két meglepően nagyvonalú segélyajánlatot kapott. 1863-ban az akkori brit miniszterelnök, John Russel lord levelet írt Antonelli bíborosnak és felvetette, nem lenne-e Málta szigete szükség esetén megfelelő menedékhely Öszentsége számára. Ott „maga körül tudhatná a legfőbb bíborosait és bizalmas tanácsadóit, nem kívánnák tőle, hogy olyan feltételeket fogadjon el, melyek lelkiismeretével ellenkeznének.” A brit kormány garantálta Öszentsége teljes védelmét.

Nincs jele annak, hogy a főpásztor ezt az ajánlatot komoly megfontolás tárgyává tette volna.

Nem sokkal ezután, amikor az ég még jobban beborult, egy magas rangú vatikáni hivatalnok érintkezésbe lépett Rufus King amerikai nagykövettel. Az egyetlen hely, ahol Őszentsége biztonságban érezhetné magát — mondta a hivatalnok — „a nagy amerikai köztársaság lenne”. A válasz megérkezett és nagylelkű volt. „A mi országunk a polgári és vallásszabadság hazája, s menedéket nyújt mindazoknak, akik az óvilágból politikai vagy, más nehézségek miatt menekülni kényszerülnek. Ha Őszentsége úgy gondolná jónak, hogy az Egyesült Államokba költözzön, kétségtelenül épp olyan szíves fogadtatásban részesülne, mint mindenki és folytathatná zavartalanul, minden zaklatás nélkül a katolikus egyház fejeként nagy munkáját.” Két amerikai csatahajó Lisszabonból Civittavechiába érkezett és készen állt arra, hogy Őszentségét Amerikába vigye, de ő sajnos sohasem szállt fel a hajókra.

1867-ben Garibaldi maroknyi serege — talán még túl korán — csupán 15 mérföldre volt a Vatikántól, de a pápa még mindig dacosan ezt mondta: „Igen, hallottam, hogy közelednek”, majd a feszületre mutatott: „Ez lesz az én tűzérsegem”.

Ezért az emberiségnek nem adatott meg egy olyan pápát látni, aki hajlandó lett volna egy köztársaságban, egy újvilágbeli második Avignonban élni. Az Egyesült Államok pedig örökre elveszített egy busás bevételt ígérő turista attrakciót, sőt ami több ennél, a pápaság eljátszotta azt az esélyét, hogy egy modern demokráciában tevékenykedjék.

Az óvilágban maradvá továbbra is ragaszkodott szigorú középkori teóriáihoz, az állam és az egyház egységéhez, amelynek keretében az állam biztosította vallási téren a katolikus egyház előjogait.

Mindez viszont problémát okozott az amerikai katolikusok számára. James Gibbons baltimore-i bíboros például soha semmi gátlást nem érzett, hogy elítélje a spanyol inkvizíciót. Hitte, hogy minden amerikai katolikus nevében szól, amikor így írt: „A mi katolikus őseink oly sokat szenvedtek az elmúlt három évszázad alatt a lelkiismereti szabadságért, hogy forognának sírjaikban és elítélnének bennünket, ha a vallásüldözés szószólói vagy védelmezői lennénk.”

Ezeket a republikánus érzelmeket Róma nem sokra becsülte. Ezek ugyanis ellenkeznek a hagyományos katolicizmus gondolataival. Gibbon bíboros is megpróbálta magát egy olyan finom disztinkcióval az eretnokség gyanúja alól tisztázni, amelyet egy francia püspök talált ki néhány évvel korábban. A tökéletes világban (tézis) az egyház és állam kapcsolatának hagyományos tétele érvényesül. A nem tökéletes világban (hipotézis), mint amilyen Amerika, az egyház megelégszik azzal, hogy elfogadja a *status quot* akkor is, ha ezáltal

szenvedésnek teszi ki magát. Lehet, hogy a bíboros ezzel a fogással visszatartotta a Vatikánt attól, hogy elítélje az amerikai alkotmányt, amit minden európai alkotmánnyal kapcsolatban megtett, jóllehet ez utóbbiak nem is voltak annyira radikálisak.

A bíboros disztinkciója a Vatikánt ugyan lecsillapította, az amerikaiaknak azonban nem tetszett. Ők az amerikai életmódot nem tartották az európainál alacsonyabb rendűnek. Számukra ez lényegesen jobb volt. Ahogy Emerson mondotta: „Amerikának különleges missziója van: felszabadítani a polgárokat a királyok és a papok uralma alól, a kasztokat és a monopóliumot eltörölni, a bitófákat ledönteni és a szörnyű törvénykönyveket elégetni”. Ezen túl a bíboros szavai elrémisztő jelentőséget kaptak: ha az Egyesült Államokban sok lenne az áttérő, akkor Őeminenciájának vagy utódának az alkotmány megszegésével meg kellene próbálnia ráerőltetni Amerikára egy középkori rendszert. Ekkor alakult ki az a mítosz Amerikában, hogy katolikusok magas köztisztviségre nem választhatók. Ez a mítosz törte le Al Smithnek, New York állam demokrata kormányzójának elnöki ambícióit 1928-ban. És harminc évvel később majdnem eloszlatta John F. Kennedy reményeit is.

Kennedyt azzal gyanúsították, hogy le akarja rombolni az egyházat az államtól elválasztó falat. Némelykor egész komolyan azzal vádolták, hogy ő egy vallási rendszernek a foglya, mint ahogy Hruscsov egy politikai rendszer foglya volt. Úgy látszott, Kennedynek választania kellett: jó katolikus marad-e, amilyennek őt hagyományosan tartották, vagy jó amerikai. Harminc évvel ezelőtt, amikor még minden bizonytalannak látszott, Kennedy kijelentette:

Hiszek abban az Amerikában, ahol az egyház és állam elválasztása teljes, ahol katolikus főpap nem mondhatja az elnöknek (ha az katolikus), hogy mit kell tennie és a protestáns lelkész sem mondja meg híveinek, hogy kire szavazzanak... Hiszek abban az Amerikában, amely hivatalosan sem nem katolikus, sem nem protestáns, sem nem zsidó — ahol egyetlen köztisztviselő sem kér és nem fogad el tanácsot egyetlen egyházi testülettől sem, ahol nincs katolikus szavazat vagy katolikusellenes szavazat, ahol semmiféle blokk-szavazás nem létezik, ahol a vallásszabadság annyira oszthatatlan, hogy az egyik egyház elleni támadás valamennyi egyház elleni támadásnak minősül... Én nem katolikus elnökjelölt vagyok, én a Demokrata Párt elnökjelöltje vagyok és éppen katolikus. Én nem szólok az egyház nevében és az egyház sem szólhat az én nevemben.

Ez az amerikai eszmények szép kifejtése volt. Kennedyt kiváló teológiai tanácsadói segítették. Kétségtelenül megmondták neki, hogy a keresztény állam egy IV. századbéli képződmény, amelyet Konstantin hozott létre. Az ősegyház

erről semmit sem tudott és a Biblia sem. Bár Kennedy valószínűleg nem volt teljesen tudatában annak, hogy ellentmondott évszázados katolikus tanításoknak. Még az olyan bölcs és előrelátó pápa is, mint XIII. Leó, azt nyilatkozta, hogy politikailag „sürgös és legfőbb törekvés arra gondolni, hogyan szolgálják a katolicizmus érdekeit.” Minden választás alkalmával — állítja — a katolikusok kötelesek azokra szavazni, akik elkötelezték magukat a katolikus ügy mellett és „soha nem szabad előnyben részesíteni azokat, akik az egyetlen és igaz katolikus vallással szemben ellenségesek.” Így a pápa szerint lehet blokk-szavazás, katolikus blokk-szavazás a katolikus jelöltekre; és a katolicizmus elleni támadás csak a katolicizmus elleni támadás.

A II. világháború után XII. Pius kiátkozott minden katolikust, aki kommunistára adta szavazatát a katolikus jelölt helyett. Ebben az összefüggésben Kennedy választási győzelme nem a katolikus egyház, hanem az amerikai demokrácia győzelme volt. Neki is — a választás előtt és után — újra bizonyítania kellett, hogy nincs a pápa zsebében és hogy készen áll nemet mondani Amerika összes katolikus püspökének.

Kennedy persze szerencsés volt, hogy a választási kampány XXIII. János pápaságának idejére esett, aki a történelem legkevésbé bigott és leginkább igazi katolikus pápája volt.

A katolikusok mai dilemmája

Az amerikai katolikusok dilemmája ma egyszerűen a katolikusok többségének általános dilemmája. Két egymással szembenálló ideológia hatása alatt élnek. A hazafiságnak és a vallásnak nem sok köze van egymáshoz. A II. Vatikáni Zsinat idején sok katolikus számára ennek az ellentétnek az éle tompult. A zsinat második tavaszként köszöntött rájuk; esély nyílt számukra a szabadságra és a szabad vita kibontakozására, amely éppúgy gazdagítja az egyházat, mint az államot. De VI. Pállal és II. János Pállal a tavasz véget ért.

Az államban a katolikus örül a nyitottságnak, a teljes vallásszabadságnak, a demokráciának. Természetesnek tartja, hogy a szabadság az igazság elmélyüléséhez vezet. Hozzászokott, hogy az államférfiaknak meg kell szerezniük az ő hozzájárulását. Megválaszthatja és leválthatja őket. Helyesli a sajtó nyilvánosságát, a tájékoztatás szabadságát, a szabad sajtót, amely már szinte olyan, mint egy második kormány.

Az egyházban viszont a katolikusnak még mindig tudomásul kell vennie a titkolódzást, a beszámoltathatóság hiányát. Nem lehet a püspököt vagy a pápát megválasztani, vagy leszavazni. El kell fogadja azt, amit kap. Az egyházban nincsen sajtónyilvánosság, ellenőrzés, egyensúly és számonkérés. A vezetői

ellenőrzés tökéletes és korlátlan. Az a vélemény, hogy a szabadság és a vita az igazság felvizezéséhez vezet.

Balgaság lenne a pápát vagy a kúriát gonoszoknak tartani. Ők is áldozatai egy nem eléggé ismert, vagy legalábbis nem tudatos múltnak.

II. János Pál önmagát a katolikus igazság nagy élharcosának tartja. Ez az igazság persze abszolút. Éppolyan kevésbé kételkedhet a katolikus részigazságokban, mint ahogy nem kételkedhet Isten létezésében. A pápa úgy érzi, hogy neki szigorúnak kell lennie az elhajlókkal, hogy jó lehessen a katolikusok nagy tömegéhez, akiknek joguk van az igazság teljességének megismeréséhez. Ezért van az, hogy ő a szabadság mellett áll ki mindenhol, kivéve saját egyházát. Minden elhajlás olyan teológusok részéről, mint Küng és Curran, vagy az érsekek és a püspökök közül Hunthausené, azonnal elfojtandó. A tudóst éppúgy el kell némítani, ha a papok nősülése mellett száll síkra, vagy ha a nők lelkésszé szentelését támogatja, mintha Krisztus istenségét tagadná.

Utazásai alkalmával János Pál így jeleníti meg a pápaságot, mint az igazság és az emberi jogok bajnokát. Magától értetődőnek tartja, hogy a pápák sohasem mondtak egymásnak ellent lényeges kérdésekben, vagy hogy soha nem tértek el az evangélium igazságától.

A továbbiakban számos példán szeretném bemutatni, hogy ezek a feltételezések hamisak. Eltekintve attól, hogy a pápaság a X. és XV. században maga volt az eretnokség, azaz tagadása mindannak, amit Jézus hirdetett — sok pápa elképesztő hibákat követett el. Ők egymásnak is és az evangéliumnak is ismételten ellentmondottak. Ahelyett, hogy az emberi méltóságért harcoltak volna, számtalan alkalommal megtagadták katolikusoktól és nem katolikusoktól még az alapvető emberi jogokat is. A pápa sarokháza beszédes példa erre.

A történelem eloszlatja a pápaságnak az igazságot illető liliomfehér mítoszát. A barbárság korában a pápák az élen jártak; a felvilágosodás idején sereghajtók voltak. És a legrosszabbak akkor lettek, amikor — az evangéliummal szembefordulva — megpróbálták az igazságot erőszakkal érvényesíteni.

10. FEJEZET

Az igazság kényszere

III. Ince pápa a trónteremben ült; tele volt haraggal és felháborodással. Egyik tanácsosa egy fehér cisztercita öltözetet emelt magasra előtte. Elöl és hátul lándzsa szakította fel a ruhát, amelyen vérfoltok voltak láthatók. „Ez Szentséges

Uram, Castelnau Péter ruhája.” A főpásztor ünnepélyesen kiigazította tanácsosát: „A szent Castelnau Péteré.”

1208. március 10-én, amikor Ince pápa Pétert szentté avatta, átokbulláját is kiadta a languedoci eretnekek ellen. Ők voltak azok — állapította meg —, akik az ő szent életű legátusát legyilkolták. Felállva kijelentette: „Halál az eretnekekre.”

Egy véres keresztes hadjárat

Természetesen a dolgok nem mentek olyan egyszerűen, ahogy a pápa elképzelte. Nem kétséges, Péter halálát ürügyként felhasználta valamire, amit már régóta szándékozott megtenni.

Már egy évszázada terjedt az eretnekség a szép Languedoc tartományban, Franciaország délkeleti vidékén, a Rhône folyó és a hegyek között fekvő Toulouse-ban. Ince pontosan tudta, hogy a pápaság romlottsága a hibás az eretnek katarok vagy albigensek — ahogy őket várukról, Albiról elnevezték — tévtanításaiért. Ő vetette a következőket papírra:

Ezen a vidéken a főpapok a világiak között nevetség tárgyai. Az egész rossznak azonban a narbonnei érsek az okozója. Ez az ember nem ismer más Istent, csak a pénzt, és pénztárcáját tartja a szíve helyén. A tíz esztendő alatt, mióta e hivatalt viseli, egyetlen egyszer sem látogatta meg egyházmegyéjét... ahol a fogadalmat tett szerzetesek és kanonokok reverendájukat félredobják, feleséget és szeretőt tartanak és uzsorából élnek.

Korábbi beszámolók egyértelműen szólnak arról, hogy Languedocban és más vidékeken is az apátok és a püspökök kicsapongó életet éltek. Kártyáztak és káromkodtak; a hajnali zsolozsmákat az ágyban intézték el; a mise alatt fecsegtak, és ha egyáltalán betévedtek a kápolnába, mindenkit személyesen kiátkoztak, aki nem tetszett nekik. Mindenért pénzt kértek, a papszenteléstől kezdve a törvénytelen házasságokig, és megsemmisítették a törvényes végrendeleteket, hogy a hagyatékot maguk vágják zsebre. Ennek ellentétéként az albigensek között sok volt a szent életű férfi és nő... Ezek a tökéletesek (*perfecti*) elvetették a házasságot és kerültek a világi örömeket. Soványak, sápadtak, hosszú hajúak és feketébe öltözöttek voltak; szent életük miatt örömmel fogadták őket mindenhol, ahol csak megjelentek. Nagy hatású szónokokként közelebb álltak a néphez, mint a papok, és erkölcsi tekintélyük hatalmas volt. A hívők (*credentes*) tőlük csak egy sacramentumot vehettek fel: a consulamentumot, a kiengesztelődést kézrátétel által a halál előtt.

Az albigensek elutasították az anyaszentegyház dogmáit és sacramentumait, megvetették a papokat, Rómát babiloni paráznának nevezték, a római püspököt pedig Antikrisztusnak. Hirdették a nemek egyenjogúságát, amely Ince szerint a Bibliával összeegyeztethetetlen. Megvolt a saját népi nyelvre lefordított Bibliájuk, amelyet valóban olvastak. Már csak ezért is a pápa halálra méltó eretnekeknek nevezte őket.

Az albigensek nyilvánvalóan dualizmust képviseltek. Az Ószövetség gonosz istene a felelős az anyagi világért, amely a pusztulás és halál forrása. Jézus a lélek világának az Istene. Ezért azután megvetették a katolikus szertartásokat. A képek, az ereklyék, a szentáldozás, maga a kereszt is az anyag múlandó világának illatát leheli. A test rossz, és a nemi életet, amely által a test tovább él, szintén rossznak ítélték. A nemi gyönyör az édenkert tiltott gyümölcse. A terhesség bűn; az állapotos asszony az ördögöt hordja magában, és ha a szülés előtt meghal, elkerülhetetlenül elkárhozik. A házasság a bűn állapota; a nemi érintkezés a házasságban sem más, mint vérfertőzés. Annyira gyűlölték a testet, hogy az öngyilkosságot, az *endurát* erényes hőstettnek, a mennyországba vezető útnak minősítették.

Nem lehetünk teljesen bizonyosak abban, hogy az albigensek valójában miben hittek, mert szinte semmi írásos hagyatékuk nem maradt vissza. Csupán az elfogult inkvizítorok véleményére vagyunk utalva, akik — miként a pápa — halált kívántak mindnyájukra. Lehet, hogy az albigensek azok ellen a papok ellen fordultak, akik nőtlenségi fogadalmat tettek, s mégis tisztátalan életet éltek, és az ereklyék árusításával vagyona tettek szert.

III. Ince, aki magát „az egész kereszténység alapkövének” tekintette, megparancsolta, hogy az új szent véres öltözetét Languedoc minden templomában mutassák be, és ezáltal az új keresztes hadjáráshoz megfelelő hangulatot keltsenek. Nem a mohamedánok ellen fordult, akik megszállva tartották a Szentföldet, hanem Krisztus azon tanítványai ellen, akiknek volt merészségük ahhoz, hogy a pápa tekintélyét tagadják. Hát nem közismert — kérdezte a pápa —, hogy nélkülem nincs egyház, nincs kőszikla, nincs hit és nincs üdvösség?

Az új „keresztesek” mindazon kiváltságban részesültek, amelyet a Jeruzsálemért küzdők élveztek. Miként Mohamed, úgy Ince is összekötötte a vallást és a háborút. Aki albigenst gyilkol — ígérte a pápa —, a mennyországban a legjobb helyre kerül.

Az igazi „kereszteseket” nagy lelkesedés vette körül, amióta amiens-i Remete Péter II. Orbán 1096-os felhívását követve az ügy mellé állt. A kicsi, sovány, hollófekete hajú és szürke, derékig érő szakállú francia szerzetes a

szegényeket hívta keresztes hadjáratba. Walter Sans-Avoir (Nincstelen), egy Don Quijote-szerű lovag csatlakozott hozzá és számárháton haladt a hatalmas sereg előtt, amely gyalog, lóháton vagy számárszekéren menetelt a sáskáéhoz hasonló fegyverzetben.

Az út Kölnből Magyarországon és Belgrádon át Konstantinápolyba 100 napig tartott. Hosszú menetelés volt ez, tele nehézségekkel és szörnyűségekkel; egyes elbeszélések szerint csecsemőket főztek és ettek meg. Minden városban, ahol áthaladtak, a gyerekek ezt kérdezték: „Ez a Jeruzsálem, papa?” Bár útközben tízezrek estek el csatákban, harmincezren júliusban elérték a Boszporuszt. Ott aztán október 21-én a törökök kardélre hányták őket. Remete Péter a néhány túlélő között volt. Amikor a keresztes lovagok serege a következő tavasszal odaért, mást nem láttak Nikomédia és Civitol környékén, mint kiszáradt csontok halmazát. „Ó hogyan feküdtek levágott fejek és csontok a tenger partján.” A franciák a csontokat a mészhez keverték és így Remete Péter zarándokai szó szerint a keresztes lovagok várainak falába kerültek.

Több mint egy évszázad telt el ezután, amikor III. Ince újabb felhívására Németországban egész városok és falvak lakói rohangáltak mezítelenre vetkőzve, némán az utcákon. Az „örültség” ideje volt ez. Négy évvel később, 1212-ben francia ifjak és lányok ezreit ihlette meg egy pásztorfiú, Stephan (István) Vendôme-ból.

Elhagyták otthonaikat, térkép, vezető és ennivaló nélkül, hogy Marseille-be vonuljanak. Arra a kérdésre, hogy hova tartanak, ezt felelték: „Jeruzsálembe”. A szülők mindent elkövettek, hogy gyerekeiket visszatartsák, de azok elszaladtak előlük. Sajnos a Földközi-tenger vize nem vált ketté, miként a Vörös-tenger. Sokakat közülük a parti csónakokba csábítottak és rabszolgaként eladták Szardínia partjainál a szaracénoknak.

Körülbelül ugyanebben az időben egy Nicolaus (Miklós) nevű ifjú Kölnben húszezer német gyereket sorozott be. Szentföldi útjuk az Alpokon át, Itálián keresztül vezetett. Sokan kidőltek az úton; néhányan hazajutottak és ők terjesztették azt a mesét, amely később mint a „hamelni patkányfogó legendája” vált ismertté.

Ennek a kornak egyetlen hóbortja sem vetekedhetett a pápáéval. Igaz, négy éven át kísérletezett, hogy keresztényibb eszközökkel szabaduljon meg az albigenektől. 1205-ben Domonkost küldte el hozzájuk, aki ezután hamarosan megalapította a prédikáló (dominikánus) rendet. „Prédikáltam néktek” — mondta Domonkos, a nagy erőfeszítések után. „Könnyek között könyörögtem néktek. De ahogy Spanyolországban mondani szoktuk: »ahol az áldás nem hat, ott majd segít a bunkósbot.« Most majd elindítjuk a fejedelmeket és a vezéreket

ellenetek.” Mostantól — ígérte — Krisztus nem ad nekik mást, mint rabságot és halált.

Ince Languedocba küldte Castelnau Pétert és Raul testvért. Péter azzal vádolta meg e nagy kiterjedésű terület földesurát, IV. Raymond toulouse-i grófot, hogy támogatja és védi az eretnekeket. Megparancsolta neki, hogy irtsa ki őket. Nem kis feladatot jelentett ez, mert az eretnekség már négy nemzedéken át a papság romlottsága miatt virágzott. Az albigensek Dél-Franciaország lakosságának a felét tették ki. Azt várták Raymondtól, hogy ezerszámra égettesse el őket? Péter testvér, akit hamarosan szentté avattak, úgy gondolta, ezt kell cselekedni. Raymondot kiátkozta, kötelességmulasztás címén és fellázította provence-i hűbéreseit uruk ellen. „Aki téged letesz — jelentette ki Péter testvér az átokban —, szent lesz; aki agyonüt, rászolgál Isten áldására.” Raymond sietett Őszentségét feltétel nélküli támogatásáról biztosítani.

Amikor a pápa küldötte Saint-Gilles mellett át akart kelni a Rhône folyón, Raymond egyik tisztje lándzsával felnyársalta Péter testvért. A katonát soha nem állították bíróság elé, s nem ítélték el. A pápa számára előnyösebb volt ez egész vidéket bűnösnek nyilvánítani.

Ince „keresztes háborúja” a kereszténység történetének mérföldköve. Az egyház feje háborút indított és szervezett keresztény hittestvérei ellen egy hagyományosan keresztény országban. A térítés helyére a kiirtás lépett. Ámde az igazhitűek és a nem igazhitűek annyira egy közösségben éltek, hogy lehetetlen volt szétválasztani őket. Jézus példázatának feltűnő ellentmondásaként a búzát és a konkolyt együtt égették el.

Az erőszak a keresztény hagyományban

A katolikus hagyományban az erőszak változatos pályát futott be. Valójában sehol másutt nincs világosabb bizonyíték arra, hogy az egyház miként változtatta véleményét, mint a háborúval kapcsolatos tanítása.

Az egyház kezdettől fogva mélységes tisztelettel viseltetett az emberi élet szentsége iránt. A vérontás súlyos bűnnek számított. Ezért ellenezték a keresztények a gladiátorok harcát. A katonáskodás tiltott hivatásnak számított. A keresztény, mint például Maximilianus, inkább meghalt, semhogy öljön. „Én nem tudok harcolni” — mondta egyszerűen. „Nem tudok igazságtalanságot elkövetni, keresztény vagyok.” A háború és erőszak szükségeseek voltak Róma megtartása érdekében. De a keresztények úgy gondolták, ebben nem tudnak közreműködni. „A világnak lehet, hogy szüksége van császárokra” — mondta Tertullianus —, de császár soha nem lehet keresztény és keresztény soha nem

lehet császár.” A keresztények magukat a béke követinek tartották, miként Jézus is; semmilyen körülmények között sem okozhattak halált. Még ha hadsereghez tartoztak is, vagy mint katonák lettek keresztények, hitük megtiltotta, hogy az imádságon és az áldozatvállaláson kívül másként is harcoljanak.

Azután Konstantin legyőzte Maxentiust a kereszt jegyében, a milvinói hídnál. Amikor felvette a keresztséget, a szögeket, amelyekkel Krisztust a keresztfára szögezték, beleolvasztatta sisakjába és lovának zablájába. Az őskeresztények számára ennél nagyobb istenkáromlást elképzelni sem lehetett volna; de amikor a keresztények a hivatalos rend részeseivé váltak, tulajdonosok lettek és rangot kaptak; ezeket szükséges volt megvédeni. Egy vérszomjas harcos lett a főpüspökük, és megszűntek pacifisták lenni: ekéjüket kardokká kovácsolták.

A császárnak és a vezéreknek bűnbánatot kellett tartaniuk, ha vér tapadt kezükhöz, még akkor is, ha igaz ügyért harcoltak. A régi alapelvek mégis fellazultak. Hasonló fellazulás volt tapasztalható a vallás területén. Az egyház eredetileg ellenezte az erőszakot a térítések vagy a tévtanok visszaszorítása során. De Nagy Leó (440-61) az egyik császárt mégis megdicsérte azért, mert az egyház érdekében megkínóztatta az eretnekeket és kivégeztette őket. Időközben maga Augustinus is helyeselt; nem azt, hogy az eretnekeket kínozzák vagy kivégezzék, de azt már igen, hogy egy-két alapos veréssel a helyes útra térítsék őket. Hamarosan a keresztények nyíltan örültek annak, hogy az övéké volt az egyetlen vallás, amelyet nem üldöztek. A vérontástól való irtózásuk azonban visszatartotta őket attól, hogy eretnekeket gyilkoljanak.

Ez az iszonyodás idővel azután enyhült. Egyre több keresztény lépett be a hadseregbe, készen arra, hogy öljön és meghaljon. Amíg 175-ig egyetlen keresztény katonát sem találunk, 380 után, amikor Theodosiusnak a kereszténységet államvallássá nyilvánító ediktuma megjelent, csak keresztényeket vettek fel a hadseregbe. Ráhagyták a papságra — a püspökökre és az oltárnál szolgáló lelkészekre —, hogy az egyháznak a vérontással szembeni fenntartásait továbbra is képviseljék. A papság feladata volt a békéltetés és a békéről való bizonyoságtétel a háborúk idején.

Jóllehet az erőszak szinte a kereszténység szerves része lett, volt egy békekorszak is, miután a barbár hordák felvették a kereszténységet, és többé-kevésbé civilizálódtak. A korai középkorban — úgy látszott — a vallási türelmetlenséget elfelejtették, lehet hogy érdektelenségből. Ez addig tartott, amíg a kereszténység össze nem ütközött egy halálos vetélytárssal. Ez volt az iszlám.

A gyorsaság, amivel ez az új hit terjedt, még a kereszténység állítólagos csodás terjedését is felülmúlta. Elárasztotta Afrika és Ázsia régi keresztény országait, majd Spanyolországot. Érzéki mennyországot ígért és borzalmas poklot. Fatalizmusa — „ami megíratott, az megíratott” — a harcmezőn bátorságra ösztönzött. Allah buzgó híve, az ellenség véréből áztatottan, egyenesen a mennyországba jut. „A kard a mennyország és a pokol kulcsa” — mondotta Mohamed. Egy csepp vér, amit Isten ügyéért kiontanak, több mint az ima és a böjt. Gibbon jól összefoglalta mindezt: a csatában elesetteknek megbocsáttatnak bűneik; az ítélet napján sebeik ragyognak, mint a karmazsin és illatoznak, mint a pézsmavirág; és végtagjaik elvesztését az angyalok és kerubok szárnyai pótolják”.

Ahogy Santayana írja *Kis esszék a vallásról* című művében: „A harcos a paradicsomban egy díszes kertben ül Mohameddel együtt, zöld selyemruhában, csodálatos ízű szörbetet iszik, és ártatlan, de tüzes tekintetű fiatal leányok elbűvölő mosolyát fogadja.” Gibbon képe a *Hanyatlás és bukás* 8. kötetében már nem ennyire paradicsomi és még kevésbé puritán:

Hetvenkét huri, azaz fekete szemű, ragyogó szépség, a szüzesség, tisztaság és rendkívüli érzékiség leányai, a legegyszerűbb hívő rendelkezésére állnak; a gyönyör egyetlen pillanata ezer évig tart, és képességei százszorosára nőnek, hogy a gyönyörre alkalmassá tegyék.

Az iszlám hódítását nyugaton Nagy Károly nagyapja, Martell Károly állította meg Poitiers-nél. Ettől kezdve az iszlám harcos szellemét átvette a kereszténység. Mohamed helyére Krisztus lépett, mint hős. A próféta államfő volt, a hadsereg fővezére és igazságtevő bíró; Jézus nem tett egyebet, csak prédikált és meghalt a kereszten. A keresztény eszmény többé már nem a magányos, aszketikus szerzetes volt, hanem a véres kardot forgató harcos, aki a hitetleneken bosszút állt, mert el merészelték foglalni a Szentföldet, és megszenteltetették. Így az evangélium megcsúfolásával a keresztény lovag lett az eszménykép, aki Jézusért ölni is kész. Az iszlám örök üdvösség megfelelője a pápa bűnbocsánata lett a haldokló katonának. Egy perverz csoda révén a kereszténység átvette a szent háború, a dzsihad gondolatát.

Két évszázadon át a szószékekről nem Krisztus békessége hangzott, hanem a hitetlenek elleni háború kötelessége. A keresztes lovag kereszt formájú kardját a halmok tetején és a csatamezőn a földbe szúrta, s azért imádkozott, hogy Krisztus segítse meg ellenségeinek elpusztításában. Ha elesett, akkora pápa előkelő helyet biztosított számára a — sajnos éték nélküli és örömtelen, de angyalian szűzi — mennyországban. Ezen a ponton az iszlám kétségtelenül előnyösebb helyzetben volt.

A Szentföld felé vezető úton a keresztes lovagok figyelmüket azon hitetlenek felé fordították, akik abban az országban otthon voltak. A zsidók szentségtelenítették meg a Szentföldet először, mert Krisztust megkínózták és megfeszítették. A keresztesek választás elé állították őket: keresztség vagy halál. Kívülről tudták a IV. században Aranyszájú Szent János egyházatya szavait: „Gyűlölöm a zsidókat” — hajtogatta. „Semmiféle bocsánat nem lehetséges az Úr gyalázatos gyilkosai számára. Isten a zsidókat mindig is gyűlölte.” Így azután a zsidók, öregek, fiatalok, férfiak és nők elhullottak a keresztes lovagok kardjai alatt. Egyetlen döfés, és a gyilkos már megkapta a mennyország ígérését.

1096-ban a worms-i zsidók felét lemészárolták, amikor a keresztes lovagok átvonultak a városon. A többi a püspöki rezidenciába menekült védelemért. A püspök kijelentette, hogy kész megmenteni őket, ha megkeresztelkednek. A zsidók visszavonultak, hogy a döntésről tanácskozzanak. Amikor a fogadóterem ajtajait újra kinyitották, mind a nyolcszáz halott volt. Néhányat lefejeztek; az apák megölték gyerekeiket, mielőtt feleségüket és önmagukat leszúrták; egy vőlegény a menyasszonyát ölte meg. Masada tragédiáját az első évszázadból szerte Németországban megismételték, és később Franciaországban is mindenütt. Amikor a keresztesek elfoglalták a nagy célt, Jeruzsálemet, az első tetteik egyike az volt, hogy a zsinagógákat a bennük zárt zsidókkal együtt felgyújtották.

W. E. H. Lecky 1911-ben kétkötetes, klasszikusnak számító, *Az európai morál története* című művében ezt írta: „Lehetetlen teljesebb változást elképzelni, mint amelyen a kereszténység átment, és leverő élmény szembeállítani a keresztes hadjáratok által kialakított képet azzal, ami eleinte joggal jellemezte a kereszténységet a világban, — mint az irgalmasság és a békeesség képviselője, amely az erőszak és a háború szellemének pontosan az ellenkezője.”

Az egyház teljesen a Római Birodalom uszályába került. Az egyház szolgálói — a pápa, a püspökök, a papok — megtagadták a Jézus Hegyi beszédében hirdetett „nyolc boldogságot”, midőn a vérontást hivatalos tanítássá tették. Elfeledték az ősi hitet, amely az élet szentségéhez ragaszkodott.

E szörnyű előfutárok ellenére III. Incének az albigensek elleni keresztes hadjárata külön eset. A kereszt jegyében ez volt a középkor legvéresebb hadjárata. Az ő katonái találták fel a felperzselt föld taktikáját. A történelemben először válogatás nélkül mindent elpusztítottak. Amikor pedig minden egyes szörnytettet jelentettek neki, Ince arra buzdította őket, hogy még nagyobb erőfeszítéseket tegyenek Krisztus nevében. A cél magasztos volt: szentesítette

az eszközt. Lényegesen könnyebb volt eretnekeket legyilkolni, mint a papságot erkölcsös életre szoktatni.

Az öldöklés elkezdődhet

Amikor a francia király megtagadta a keresztes hadjárat megindítását, Ince a pápai legátust, a ciszterciták generálisát, Arnald Amalricot tette meg főparancsnoknak. Lovagjaik és kíséretük, parasztok és polgárok éppúgy, mint a zsoldosok egész serege válaszolt a fegyverbe hívásra. Az ajánlat már a negyvennapos szolgálatért külön bűnbocsánatot ígért, és ráadásul még értékes földeket Languedocban. Húszezer lovas katona és majdnem tízszer annyi gyalogos, püspöki katonaság, nemesség, hercegek és grófok, köztük Raymond toulouse-i gróf álltak csatasorban. Mindössze egy héttel előbb a gróf békét kötött az egyházzal. Saint-Gilles székesegyházának kapujánál őt, a földesurat vezeklőként derékig levetkőztették, és meg kellett esküdnie a szent ereklyékre, hogy mindenben engedelmeskedni fog az egyháznak. Hogy hűségét bizonyítsa, kötelezettséget vállalt minden fellelhető eretnek kiirtására.

A sereg Montpellier-ből az albigens fészek, Béziers felé vonult. A várost jól megerősítették ugyan, de vízben hiányt szenvedtek azon a száraz, forró nyáron. Július 22., Szent Mária-Magdaléna ünnepnapja — a pápai legátus véleménye szerint a gondviselés által kijelölt nap — volt az ostrom megindítására. Felhívással fordultak a város katolikusaihoz, hogy adják ki a mintegy kétszáz eretneket. Ha ezt megteszik, a várost megkímélik. A lakosság viszont úgy határozott, hogy inkább összefog az idegenek ellen. Hónapokig kitarthattak volna, ha néhány forrófejű nem hagyja el a várfalak biztonságát, és nem köt bele a vár előtt kószáló zsoldosokba. A fiatal katonák későn jöttek rá, hogy veszélybe kerültek. Visszarohantak a városba, nyomukban a zsoldosokkal.

A városi lakosság pánikba esve a katedrálisba és a többi templomba menekült. A támadásra kész lovagok csatlakoztak a zsoldosokhoz, és fosztogatva-gyilkolva behatoltak a várba. A parancsot Arnald adta ki: „Mindenkit vágjatok le — az Úr gondoskodik az övéiről.”

A Mária-Magdaléna templom zárt kapui mögött a papok meghúzták a harangokat, miközben a misézők fekete ruhába öltöztek, készülvén a halotti misére. A templomok ősidők óta menedékhelynek számítottak, így zsúfolásig megteltek. Egyedül a Magdaléna-templomban kétezer nő, gyermek és öreg szorongott. A miséző papok hangja belevegyült a fakapukat csapdosó fejszék zajába. Amikor a kapukat betörték, a templomban csak a liturgia latin szavait és az anyák karjában síró csecsemők hangját lehetett hallani.

A támadók kéjesen elénekelték a *Veni Sancte Spiritust*, és senkit sem kíméltek meg, még a csecsemőket sem. Az utolsó kettő, akit levágtak, az oltár előtt álló két pap volt. Az egyik egy feszületet tartott magasra, a másik pedig egy kelyhet. A kehely éles zörejjel esett a kőpadlóra, és Krisztus vére összefolyt Béziers népének vérével. Ez — miként Lea *Az inkvizíció a középkorban* című művében mondja — „olyan tömeggyilkosság volt, melyhez hasonló aligha fordult elő Európa történetében”.

Amikor mindez befejeződött, a parancsnokok közölték a zsoldosokkal, hogy a zsákmányt be kell szolgáltatniuk, mert a keresztes hadjáratot valamiből fizetni kell. Ők ezért azzal álltak bosszút, hogy a várost felgyújtották. A lángok magasra csaptak. Gervais mester híres székesegyházának közepe a hőség-től beomlott. Béziersből nem maradt más, mint egy füstölgő romhalmaz, alatta halott polgárokkal. Az esti hűvösben Arnald barát hozzálátott, hogy főnökének írjon: „Ma, Szentséges Uram, húszezer polgárt kardélre hánytunk, tekintet nélkül korra és nemre.” Ez teljesen szokatlan eljárás volt. Ostrom esetén a nőket és a gyermekeket mindig megkímélték, különösen a papokat, akik semlegességet élveztek. Csecsemőket lemészárolni önmagában is szörnyű, de kimondhatatlan bűnnek számított papokat a golgotai áldozat szertartása alatt megölni. A vérszomj rabul ejtette a pápa kereszteseit, és sohasem távozott el tőlük.

A becslések szerint az utolsó kíméletlen üldözés idején, Diocletianus császár alatt mintegy kétezer kereszteny szenvedett mártírumot az egész világon. Ince pápa gonosz keresztes hadjáratának első szakaszában tízszer annyi embert mészároltak le. Nem valamenynyien voltak albigensek. Megrendítő látni, hogy egy pápa egyetlen csapással több keresztenyt ölt meg, mint Diocletianus.

III. Incét mélyen meghatotta Arnald levele. Hálát adott Istennek „az ő nagy kegyelméért”. Egy pillanatra sem vonta kétségbe a szerzetes jogát ahhoz, hogy az eretnekeket, s az őket rejtegető katolikusokat legyilkoltassa. Helyesnek tűnt Krisztus igazságát védelmezni olyan módszerekkel, amelyek Krisztus keresztre feszítéséhez vezettek.

Béziersből a keresztesek Carcassonne felé vonultak. Csak néhány hétre volt szükségük ahhoz, hogy az erődítményt bevegyék, mert a vár főparancsnoka csapdába esett, amikor békéért akart folyamodni. Arnald egyszerűen elfogatta. Amikor Arnald a pápának a második győzelemről beszámolt, mentegetőzött, hogy senkit sem öltek meg. Ha egy másik város is a tűz martaléka lett volna — magyarázkodott —, a zsoldos sereg elesik a zsákmánytól. Ezért egy napra engedélyezte a lakosság szabad elvonulását — „mezítelenül, csak a bűnnek terhével”. Akit ezt követően elfogtak, kíméletlenül megölték.

A carcassonne-i gróf helyére a pápai legátus egy normann lovagot választatott Simon de Monfort személyében. Középkorú ember lévén Simon de Monfort bátran harcolt 1199-ben a III. keresztes hadjárat utóharcai idején. Új feladata, hogy békét teremtsen, óriásinak látszott. A csapatok nagy része szétszéledt, miután a negyven napot letöltötték. Csendben elvonultak, hiszen tudták, hogy minden bűnük megbocsáttatott és útjuk a mennyországba biztosítva van. Hátuk mögött tudhattak két nagyszerű győzelmet, de egyetlen térítést sem.

Monfort megfogytakozott, és mégis egységes seregével az egész vidéket eretnekként kényszerült kezelni. Katolikus elvek szerint szabad kezét kapott, annyi ember kiirtására, amennyit csak tudott. A pápai legátus nem tanácsolta foglyok ejtését. 1210-ben Monfort bevette Bram várát, a foglyokat azonban nem ölte meg. A halottak nem jó hírnökök. Ehelyett megparancsolta katonáinak, hogy vágja le az orrukat és szúrja ki a szemüket. Egynek meghagyták egyik szemét, hogy a többit vezetni tudja. Mindenki az előtte lévő vállára tette egyik kezét, és mint hatalmas vérző és jajgató rovar Cabaret felé vonszolták magukat, hogy istenfélelemre tanítsák az ottaniakat.

Ugyanennek az évnek júniusában Monfort megostromolta Minervét. Amikor a város megadta magát, Monfort megparancsolta, hogy a *perfecti* közül száznegyvenet a városból egy rétre vezessenek. Nem volt vádemelés, sem bírósági eljárás, sem ítélet. Tűzifát hordtak össze és meggyújtották. A katonák készenlétben álltak, hogy az eretnekeket a lángokba kergessék, mint a ragályos disznókat. De ahogyan a korlátolt cisztercita krónikás, Vaux de Cernay feljegyezte: „Nem volt arra szükség, hogy embereink kergessék őket a lángokba; nem, mindnyájan annyira megátalkodtak romlottságukban, hogy önként belevetették magukat a lángokba.” Az eretnekek csendesen és imádkozva mentek a halálba. A levegő megtelt az égő hús szagával, de az áldozatok egyetlen jajkiáltást, egyetlen sikolyt sem hallattak.

Az eretnekeknek ez az első nagyszámú elégetése az egyház szeme láttára és áldásával történt.

Ezután a keresztesek Lavaur felé fordultak. Roger grófot felakasztották, s nyolcvan lovagját elégették. A grófnak jótetteiről ismert nővérét elevenen egy kútba dobták, és kövekkel behányták. Majd négyszáz *perfecti* került sorra: kivezették a városból, és egy hatalmas máglyán elégették őket. Vaux de Cernay a pápa számára feljegyezte: *Cum ingenti gaudio combusserunt* — „Hatalmas örömmel égették el őket”. Nyugodtak voltak, mert tudták, hogy Öszentsége áldásával cselekszenek. Csupán egy *perfecti* tagadta meg hitét. A többiek

pacifisták voltak. Méltósággal, panasz nélkül haltak meg. A lavauri tömeggyilkosság lett a hosszú keresztes hadjárat legbrutálisabb tette.

A pápát tájékoztatták minden lépésről. Monforthoz írt levelét így kezdte: „Hála és köszönet Istennek azért, amit ő kegyelmesen általad és mások által véghezvitt, és aki az igaz hit buzgóságát erre az ő legundokabb ellenségei elleni tette felébresztette.”

Kétségtelen, hogy Ince előre jóváhagyta mindazt, amit ez a katona művelt, akit a IV. lateráni zsinaton 1215-ben „bátor keresztény nemesnek” nevezett.

A keresztes hadjárat tanulsága

III. Ince és Simon de Monfort a következő évben négy hónap különbséggel halt meg. 1226-ban véget értek a keresztes hadjáratok. A tizennyolc év során százezrek haltak meg. De mélyebb értelemben a harcok sohasem értek véget. A szép szavak ellenére is az egyház nagy vereséget szenvedett a lateráni zsinaton. Ince idején a pápaság bármelyik intézkedése elleni engedetlenség megbocsáthatatlan bűnnek számított. Az élvhajhász narbonne-i érsek az erény megtagadásának mintaképe volt a *perfectik*kel összehasonlítva, akik önzetlenül éltek, és krisztusi lelkülettel haltak meg. Legnagyobb bűnük abban állott, hogy nem viseltettek a pápa iránt azzal a tisztelettel, amit Krisztus helytartójaként magának megkövetelt.

Ince keresztes hadjárata felfedte, hogy az egyházat milyen mélyen érintette az eretnokség, és mi mindenre volt képes, hogy végezzen vele.

Ennek az időszaknak még egy másik tanulsága az, hogy az igazság a katolikus hagyományban mindenekelőtt verbális jellegű. Fő törekvése ortodox meghatározásokra irányul. Különösen III. Ince volt képtelen felfogni, hogy az evangélium megtagadása a legrosszabb és legnagyobb eretnokség: a Hegyi beszéd elutasítása a gyakorlatban. Nem voltak gátlásai, hogy Krisztus nevére hivatkozva mindent elkövessen, ami homlokegyenest ellenkezett Krisztus tanításaival. Ince számára rosszabbnak tűnt, hogy őt az albigensek Antikrisztusnak nevezték, mint az, hogy ezt ő bizonyította is, midőn ezrével küldte őket máglyára; férfiakat, nőket és gyermekeket.

Ince sikerei valójában ábrándok maradtak. Languedoc kietlen pusztasággá vált: Provence festői szépsége helyrehozhatatlanul elpusztult. Ámde az eretnokség nem tűnt el: csupán a föld alá szorult. Ezért az egyháznak az eretnokség kiirtásához ezután már nem nagy hadseregekre, hanem gátlás nélküli férfiak kis csoportjaira lett szüksége, akik beutazták az egész kereszténységet,

hogy a valódi vagy vélt hitetlenséget felderítsék. Ezeket a férfiakat inkvizítoroknak nevezték. Ők azután a pápa nevében a történelemben a legembertelenebbül és legszívósabban követték el szörnyű merényleteiket az emberi méltóság ellen.

A terror hosszú uralma

A terror valójában akkor kezdődött el, amikor IX. Gergely 1227-ben trónra lépett. Eredeti néven Ugolino, Segni grófja III. Ince családjához, a Contikhoz tartozott, s már 80 esztendő is elmúlt.

Két évvel később, Languedocban, a toulouse-i zsinaton Gergely kijelentette, hogy az eretnekeket át kell adni a világi hatóságoknak, hogy büntessék meg őket. „Minden egyes katolikusnak kötelessége — mondotta — az eretnekek üldözése.” II. Frigyes császár — aki pedig nem volt nagy hívő —, az ortodoxia elszánt képviselője lett, hogy a pápa kegyeit megnyerje. Gergely pedig helyeselte minden eretnekellenes törvényét, sőt még néhány esetben az ő sajátos, még kegyetlenebb szempontjaival egészítette ki azokat. 1232-ben azután a döntő lépést is megtette.

Megszületik az inkvizíció

Ő adta ki azt a bullát, amely megalapította az inkvizíciót. A püspökök túl elnézőek voltak, s nem volt idejük, se tehetségük, hogy alapos munkát végezzenek.

Az eretnekeket, azaz mindenkit, aki valamely pápai megnyilatkozást ellenzett, átadták a világi hatóságnak elégetés céljából. Ha az illetők bűnbánatot tartottak, életfogytiglani börtönt kaptak. Egyetlen pápa sem emelte ilyen magasra és nagyobb lelkesedéssel a terror fáklyáját.

1233 áprilisában az inkvizítorokat csak a kolduló rendek tagjai közül választották; nem sokkal ezután ez a dicsőség egyedül a domonkosrendieket illette meg. 1233. július 27. nagy ünnepe lett a főpásztoroknak: ezen a napon nevezték ki az első két főfoglalkozású inkvizítort — Petrus Seilát és Wilhelm Arnaldot. Ők lettek az elsők az emberiség következetes üldözőinek sorában. Nyitányként a domonkosrendi Robert le Bougre 1239-ben, két évvel Gergely halála után Champangneba utazott, hogy egy Moranis nevű püspököt kihallgasson. Azzal vádolták őt, hogy egyházmegyéjében élni és terjeszkedni hagyja az eretnekeket. Egy hét leforgása alatt Róbert atya az egész várost

bíróság elé állította. Május 29-én máglyára küldött 180 embert, köztük a püspököt is.

Ez a barbárság felújítása volt. Már 384-ben elítélte egy római zsinat a kínzás alkalmazását, és Nagy Gergely megparancsolta a bírának a VI. évszázadban, hogy a kínzással kikényszerített vallomásokat ne vegyék figyelembe. Még a „sötét középkorban” is I. Miklós pápa — mint az isteni jog megsértését - elítélte a kínzást.

VII. Gergely óta azonban a fanatizmus visszatért a pápaságba. Mivel pedig a pápa nem tévedhetett, bármilyen otrombaságot követett is el, neki minden dologban engedelmeskedni kellett. A XIII. és a XVI. század között született pápai törvények egész sora elmosta a különbséget a hit és fegyelem dolgai között. IV. Ince sajátos hozzájárulása az volt, hogy az *Ad extirpanda* kezdetű bullájával engedélyezte a kínzást az inkvizíciónak. Attól kezdve még a gondolatban elkövetett engedetlenség is büntetendő lett. A gyanús gondolatok veszélyeztették az egyház egységét, amely a Krisztus helytartója iránti hűségre épült.

A történelem nem igazolta azt a véleményt, miszerint a katolikus egyház kiállt az emberi jogok mellett. A XIII. században olyan messze ment az egyház, hogy azt is tanította már, amit az ősegyház elítélt, vagyis hogy az *eretnekeknek semmi joguk nincs*. Lelkiismeret-furdalás nélkül megkínozhatók mint hazaárulók, mivel törvényen kívüliekké lettek. Ki kell irtani őket.

Háromszáz éven át egyetlen pápa sem fordult szembe ezzel a tanítással: ehelyett ez minden katolikus tanítás szerves részévé vált. Ezáltal az inkvizíció példa nélkül álló hatalmat kapott. Az eretnekség megfélemlítette mindazokat, akik nem tudtak védekezni az eretnekség vádja vagy a legenyhébb gyanúja ellen.

Minden megengedett

A középkori inkvizíciónak mindent engedélyeztek. A domonkosrendi inkvizitorokat a pápa nevezte ki, és ezért nem ismertek el más felettest, mint Istent és Őszentségét. Nem tartoztak sem a püspökök joghatósága, sem a világi törvények hatálya alá. Az egyházi államban ők maguk voltak a törvény: mint államügyészek és mint bírák működtek. Vezérelvük így hangzott: „Inkább száz ártatlan haljon meg, mint egyetlen eretnek megmeneküljön.”

Önkényesen és teljes titokban jártak el. A kihallgatások minden egyes résztvevője — az áldozat, a jegyző, a hóhér —, ha megszegte a hallgatási

tilalmat, átkot vett magára, amit csak a pápa oldhatott fel. Miként a pápa, úgy az inkvizítorok sem követhettek el hibát és igazságtalanságot.

A pápai utasítás kifejezetten tiltotta nekik, hogy az áldozatokkal szemben irgalmasságot gyakoroljanak. Az együttérzés és szánalom keresztényietlennek minősült az eretnekek esetében. Az inkvizítorokkal közölték, hogy Őszentsége minden vétket magára vállal, ha tévedésből akaratlanul túllépik a határt. Ahogy a náci SS tette a XX. században, ők is nyugodt lelkiismerettel kínoztak, öltek, mert feletteseik - ebben az esetben a pápa — biztosította őket afelől, hogy áldozataik ragályos betegséget terjesztő ellenségek, akiket minden áron és minden eszközzel ki kell irtani. A kínzást korlátlanul alkalmazták. Még száz évvel ezelőtt is, amikor a „Pápa Sarokházában” közzétették a Fekete Könyvet, a *Libro Nerót*, az inkvizítorok kézikönyvét, a kínzást ez az irat is a nagy inkvizítorra bízta. A nép nyelvén ezt a „Halottak Könyvének” nevezték. Többek között ez olvasható benne:

Az illető személy vagy vall és saját vallomása bizonyítja bűnösségét, vagy nem vall és akkor is bűnös a tanúk vallomása alapján. Ha a vádlott bevall mindent, amivel vádolják, akkor kétségtelenül mindenben bűnös; ha csak egy részét vallja be, akkor is az egész vádban kell bűnösnek tekinteni, mivel az, amit bevallott, bizonyítja, hogy képes a más vádpontokban foglaltak elkövetésére is... A testi kínzás mindig is üdvös és hatékony eszköze volt a lelki megbánás felkeltésének. Ezért a legalkalmasabb kínzási módszert az inkvizíció bírójára bizzuk, aki azt meghatározza, az illető korának, nemének és állapotának megfelelően... Ha minden eszköz alkalmazása esetén a szerencsétlen nyomorult még mindig tagadja bűnösségét, akkor őt az ördög prédájának kell tekinteni; s mint ilyen, nem érdemel irgalmat Isten szolgái részéről, sem az anyaszentegyház irgalmát és kegyelmét nem érdemli: a kárhozat gyermeke ő, pusztuljon el a kárhozottakkal.

Nehéz lenne más dokumentumot találni, amely a természetes igazság elveivel ennyire ellenkezik. A Fekete Könyv szerint a gyermek köteles szüleit, az anya gyermekét elárulni. Ha nem teszi, „vétkezik a Szent Officium” ellen és rászolgál a kiközösítésre, azaz el van tiltva a Szentségektől, és ha nincs megbánás, a mennyországból is kizárattatik.

A kínzás alkalmával a középkori inkvizítornak tilos volt a testi csonkítás vagy a gyilkolás. Gyakran törtek el kezét és lábat, vagy a kéz és láb ujját kitekérték. Az egyik áldozat két ujját veszítette el — és ez nem szolgált okul a vallatás felfüggesztésére.

A pápa által megállapított sajátos szabály szerint a kínzást csak egy alkalommal lehetett alkalmazni. Mivel az időtartamot nem határozták meg,

senki sem tudta, mit jelent az „egy alkalom”. Ha az áldozat nem vallott, néhány napra magára hagyták; ez idő alatt teste és lelke megbénult. Magánzárkában tartották, hidegben és sötétben, saját piszkában megláncolva, csak kevés kenyeret és vizet kapott, és így a kínzást meg nem szakítottnak tekintették.

A középkori inkvizíció egyik külön érdekessége volt, hogy a tanúkat is megkínozhatták. Viszont 14 éven aluli fiúkra és 12 éven aluli leányokra ez nem vonatkozott.

Aki a vallomást megtagadta, vagy aki kifogást emelt a vallomás kötelezettsége ellen, eretnek hajlamúnak minősült. Az is előfordult, hogy egy egész családot megkínoztak, csak azért, hogy egy családtagot vádolhassanak.

A bíróság szörnyű tulajdonságaként elítélhette a halottat is. A VI. egyetemes zsinat 680-ban kimondta, hogy az egyház átokkal sújthat élő és holt eretnekeket egyaránt. Ahogy láttuk, Formosus pápát kétszer kihantolták és kétszer kiátkozták. Ez lett a divat. Az inkvizítorok hullákat exhumáltak és állítottak bíróság elé. Ha nem találták a holttestet, elítélték a róla készített képet.

Ha halottakat átkoztak ki, a csontokból nagy máglyát raktak. Százával állították a halottakat bíróság elé, néhányuk 30 vagy 40 éve halott volt; egyikük 75 éve feküdt már a sírban.

Ezzel azt akarták nyilvánvalóvá tenni, hogy az egyház hajlandó az eretnekeket haláláig üldözni és ha kell, még halála után is. Ez a gyakorlat az inkvizítorok számára lehetővé tette azt is, hogy a halottak hagyatékát megszerezzék. Ha egy hullát bűnösnek nyilvánítottak, elkobozhatták egykori javait. Az utódok így elveszítették az örökséget. Egy feddhetetlen életű katolikus fiú, apjának posztumusz elítélése után nemcsak vagyonát veszítette el, hanem polgári jogait is. Szerencsésnek mondhatta magát, ha a pápa különleges kegyelmi döntése folytán életben maradt.

Az inkvizítorokat az elkobzott javakból fizették. Ezért a jómódúak még jobban féltek, mint a szegények. A zsákmány elosztására különböző módszereket alkalmaztak, viszont — ha a jegyzőt és a hóhért kifizették — a maradvány fele rendszerint a pápa, a másik fele pedig az inkvizíció kincstárába került. Néhány pápa, köztük III. Miklós (1277-80) így nagy vagyonokat halmozott fel.

A legfélelmetesebb inkvizítorok a megvesztegethetetlenek voltak: ők tisztán és egyszerűen Isten iránti szeretetből kínoztak. Pénzérdekek nem tapadtak hozzájuk: ahogy később Himmlert és Heydrichet, őket is csak az ügybuzgóság vezette. Éppen aszkézisük tette a kegyes és istenfélő domonkosok többségét betegesen szigorúvá; megszokták, hogy önmagukat kínozzák, ezért lelki

igényük lett másoknak is fájdalmat okozni. Áldozataik jajgatása egyfajta teológiai muzsikaként csengett a fülükbe. Bizonyítékául annak, hogy a sátánt jól elverték. A pápa irányukba mutatott jóindulatának úgy örültek, mint a kisgyerekek; hasonló bűnbocsánatban részesítette őket, mint azokat a lovagokat, akik részt vettek a keresztes hadjáratokban.

Az inkvizítorok soha nem veszíthettek. Nincs hír arról, hogy valakit is felmentettek volna. Ha néha az ítéletre „bizonyítékok hiányában” nem került sor, akkor sem nyilvánítottak senkit ártatlannak. Ha a vádlott valóban nem volt bűnös eretnkségekben, nem számított; az inkvizítorok erősen hitték, hogy százezer emberből csupán egy lélek menekül meg a kárhozattól.

Az áldozatok

Az áldozatok kafeai rémálma az ajtó éjszakai zörgetésével kezdődött. A családapa — mondjuk Franciaországban, Itáliában vagy Németországban — felkelt az ágyból, és ajtajánál a rendőrfőnököt találta, fegyveres örökkel és egy domonkosrendi baráttal. Ettől a perctől kezdve nem volt reménysége többé.

A Casa Santába vitték, és eretnkséggel vádolták. Feltételezték vétkeességét, és az volt a politika, hogy nem közölték soha, mivel vádolják. Ő pedig nem kérdezhette. Semmikor sem tehetett fel a vádlott kérdést. Hamar rájött, hogy még az igazságosságának a látszatát is megtagadták tőle.

Egyedül volt, barátok nélkül; védőügyvédje sem lehetett. Egyetlen ügyvéd sem merte volna vállalni ügyét. Mivel a felmentések ismeretlenek voltak, a sikertelen ügyvéd maga is az eretnkség gyanújába keveredhetett volna. Valószínűleg őt is kiátkozták volna, és átadták volna a világi hatóságoknak.

A védelemnek nem lehettek tanúi. A vád valamennyi tanúja — nevüket eltítkolták a vádlott elől — egyenlő jogi elbánásban részesült. Lehettek közöttük olyan tanúk, akik korábban a vádlott alkalmazottai voltak, de akiknek lopás vagy alkalmatlanság miatt felmondott. Lehettek tanúk olyan személyek is, akiket a polgári bíróságok nem hallgattak volna ki tanúként: elítélt hamis tanúk, kiátkozottak és eretnekek. Néhány vallomás nem állt másból, mint szóbeszédből és üres fecsegekből. Különcöket, hitehagyottakat, gyengeelméjűeket és vérbosszút lihegőket is elfogadtak tanúnak. Mindamellet a legszomorúbb esetek azok voltak, amikor a vádlott családtagjai lettek kötelesek tanúskodni; ezekkel közölték, hogy a vádlottnak ugyan nincs semmi reménysége, de a teljes nyíltság megkönnyítheti a család többi tagjának sorsát.

Az ítélet ellen fellebbezni nem lehetett. Hogyan lehetne magasabb bíróság annál, mint amely a pápa nevében jár el? A tanúk katolicitásának megfelelt a vádak katolicitása. Az eretnekséget mindenkire és mindenre ráfoghatták, aki legkevésbé is szembehelyezkedett a pápaság rendszerével: a „hit ellensége” lett.

A középkori pápák megnyilatkozásai az elnyomás légkörét alakították ki. Ez természetesen VII. Gergely kijelentésével kezdődött: „A pápa nem követhet el hibát”. II. Paschalis (1099-1118) Szent Ambrosius hamisított levelét idézte és ezt mondta: „Aki nem ért egyet az apostoli szentszékkal, az kétségtelenül eretnek.” III. Lucius (1181-85) úgy döntött, hogy a katolikusok közötti minden viszály súlyos bűn, mert így a pápa tekintélyét tagadják, amely az egész rendszernek a tartópillére. III. Ince (1198-1216) kijelentette, hogy aki Jézust szó szerint értelmezi, és beszédét az igenre és a nemre korlátozza, eretnek és méltó a halálra. Ennek az apoteózisnak a csúcspontját IV. Ince (1243-54) érte el, aki magát mint *praesentia corporalis Christi* — „Krisztus testi jelenléte” — jellemezte, a választás alkalmával végbement egyfajta transzszubsztanciáció (a belső lényeg átváltozása) révén. Mindenki, aki őt vagy utasításait nem tisztelte, természetesen eretneknek minősült. VIII. Bonifác (1294-1303) nem akart lemaradni, ezért katolikus tanításnak nyilvánította azt, hogy „minden embernek azt kell cselekednie, amit a pápa parancsol”.

A „hittel ellenkezik” — ezzel a rugalmas fogalommal felvértezve az inkvizítorok embereket tartóztattak le, mert pénteken húst ettek, mert nem tettek eleget húsvéti köteleességeiknek, mert a Bibliát olvasták, vagy azt mondták, hogy bűn bárkit is a lelkiismerete miatt üldözni, vagy rosszat mondtak a papságról - a plébánosokról vagy a pápákról. Az Őszentsége elleni kijelentések kimondhatatlanul nagy bűnnek számítottak, akkor is, ha italos állapotban tették ezeket. Minden eltérés a közösség életétől halálra méltó eretnekség bizonyítéka volt. Mindebből nyilvánvaló, hogy az inkvizíció célja nem a hitnek, hanem a pápaság rendszerének védelméből állott. Ahogyan az inkvizíció egyik áldozata összefoglalta a tanulságot: kevésbé veszélyes Isten hatalmát kérdésessé tenni, mint a pápáét.

Az eretnekség körébe tartoztak a következők: szentségtörés, istenkáromlás, boszorkányság, szodómia, a pápának és a papoknak járó adófizetés megtagadása és az a vélemény, hogy az uzsorakamat szedése nem bűn. Minden megkeresztelt személy, aki szombaton nem rakott tüzet, titkos zsidónak számított és máglyát érdemelt.

A legfőbb igazságtalanság a gondolati eretnekség volt. Az inkvizíció számára az ortodoxia nemcsak igazhitű — azaz a pápai akaratnak megfelelő — beszéd és cselekvés, hanem gondolkodni is úgy kellett, ahogy a pápa megkívánta, hogy

gondolkodjanak. Ha a rab a kínzások között is állította, hogy soha nem mondott vagy tett eretnekséget, akkor is büntethető volt titkos gondolataiért, kétségeiért és kísértéseiért.

Az eljárás

Mihelyt az inkvizítorok megérkeztek egy városba, felkeresték a polgári hatóságokat, és a megbízólevelet bemutatták. A kormányzónak a pápa nevében megparancsolták, hogy működjön együtt velük, fogadja el és hajtsa végre a vádlottakra kimondott ítéletet.

A helyi papságnak össze kellett gyűjtenie a népet a templomban, ahol az inkvizítorok az eretnység bűne ellen prédikáltak. A pánikba esett gyülekezet tagjai egy hetet vagy ennél hosszabb gondolkodási időt kaptak, hogy önként jelentkezve önmagukat vádolják elkövetett bűneikkel. Eretnekségnek vagy eretnységgel való cimborálásnak számított a félrevezetett szülő vagy gyermek. Ha önként vallomást tettek, akkor csupán enyhe egyházfegyelmit kaptak. A prédikáció után a barátok szállásukra mentek és vártak. Néha nem jött senki, néha pedig nyolc-, tízezer ember is vallomást tett, miként 1245-1246-ban Toulouse-ban. Külön jegyzőket béreltek, hogy mindenkivel foglalkozhassanak. A besúgók rendszerint éjjel keresték fel a barátokat. A pápa nevében garantált névtelenség védelme alatt minden bigott vagy gazember azt hazudott, amit akart.

A bíróság egy vagy két inkvizítorból, két vagy három tanúból és az inkvizítorok néhány munkatársából állt. Mindnyájan csuklyát viseltek.

A bíró ajkáról ezek a szavak hangzottak állandóan: „Mondd az igazat!” Ahányszor a fogoly magyarázatot kért, az inkvizítor hűvösen és nyugodtan csak ezt mondta: „Mondd az igazat!”

Amikor kiderült, hogy a vádlott magától nem vall, levonszolták a tömlőbe, ahol a hóhér már előkészítette eszközeit. Az eretnekké nyilvánító ítéletet egy feszület alatt olvasták fel; azután a hóhér a foglyot levetkőztette és egy állványhoz kötözte. „Mondd az igazat az Istenért — kezdte újra az inkvizítor szertartásosan —, mert az inkvizítorok nem akarnak szenvedést látni.”

A fogoly minden testrésze hozzáférhető volt. Karjait és lábait összekötözték, egy övet erősítettek a dereka köré: ebből kötelek íveltek át a vállán oda-vissza. Minden alkalommal, amikor rövidebbre húzták a köteleket, a domonkos barát megszakította a rózsafüzérimát, és a Szűzanya tiszteletére újra csak így szólt: „Mondd az igazat!” Ha a fogoly megmakacsolta magát, a kötelékbe botokat

dugtak, miáltal nyaka körül egy szorítóöv alakult ki. Az eredmény a több végtagon egyszerre véghezvitt ütőér-elszorítás lett. Gyakran alkalmazták a *strappado* módszerét is. Az áldozatot egy csigára függesztve feltekerték a földről, némelykor a mennyezetig. De létezett még egy kínzási mód, amely rosszabb volt, mint az összes többi.

A vizes kínzás

A vizes kínzásnak egy enyhébb esetét írja le H. Ch. Lea, négykötetes, kiemelkedő munkája, *Az inkvizíció története Spanyolországban* lapjain (1907).

Elvira del Campo-t 1568-ban állították a toledói bíróság elé. A fiatalasszony állapotos volt, amikor az előző év júliusában letartóztatták. Augusztus végén a börtönben született meg a gyermeke, de nem ismeretes, mi lett vele. Az ellene felhozott vád az volt, hogy sohasem evett disznóhúst, és hogy szombatonként tiszta alsóruhát vett. A feltételezés szerint titkos zsidónőről volt szó.

Elvira keresztény volt és kereszténnyel kötött házasságot. Apja is keresztény volt, de anyjának ősei zsidóktól származtak. Amikor Elvira 11 éves lett, anyjától megtanulta a disznóhústól való tartózkodást: ezután rosszul lett, valahányszor csak megpróbált disznóhúst enni. Anyja arra is megtanította, hogy szombatonként cseréljen fehérneműt. A fiatal lány mindennek semmi vallásos jelentőséget nem tulajdonított.

Két munkás, aki a házukban lakott, feljelentette az inkvizíciónál „zsidó szokásaiért”. Lehet, hogy nem rosszindulatból tették. Félték, hogy automatikusan kiátkozzák őket, ha a gyanús viselkedést nem jelentik. A bejelentésért ők három évre bűnbocsánatot nyertek. A tanúk egyhangúan állították, hogy Elvira mindenkire jó volt, és rendszeresen járt misére és gyónásra.

A hivatalos eljárás április 6-án kezdődött. Vele szemben ült két domonkosrendi barát és egy püspöki vikárius. Figyelmeztették, hogy megkínózzák, ha nem a teljes igazságot vallja. Ragaszkodott ahhoz, hogy ő semmiről sem tudott. Letérdelt és könyörgött, legyenek szívesek és mondják meg neki, mit valljon be, mert akkor megteszi. Az inkvizítorok csak azt hajtogatták, hogy ő tudja, mi rosszat tett. „Mondd az igazat!”

Mivel ragaszkodott ártatlanságához, levonszolták a kínzókamrába és mezítelenre vetkőztették. *Zaraguellest* vagyis *panos de la verguenzát*, egy kicsi nadrágot adtak neki, hogy fedje el szemérmét.

„Señores — sikoltott — mindent elkövettem, amit mondanak, és kész vagyok hamisan tanúskodni magam ellen.”

A bírák ezzel sem elégedtek meg. „Mondd az igazat!”

Kezeit összekötözték, a köteleket fájdalmasan meghúzták. „Mindent elkövettem, amit mondanak” — jelentette ki Elvira.

„A részleteket akarjuk.”

„Nem ettem disznóhúst, mert attól rosszul leszek, Señores. Mindent elkövettem, oldozzák fel a köteleket, és én megmondom az igazságot — csak azt mondják meg, mit kell mondanom.”

Addig feszítették a köteleket, míg fájdalmasan felsikoltott, mert eltörték karjait. A 16. szorításnál a kötelek elszakadtak. Az inkvizítor fejbólintására a hóhérok áttették egy létraszerű, éles szögekkel borított állványra (*potro*). Az állvány ferde volt, úgyhogy a feje lejjebb került a lábainál. Mialatt ebben a helyzetben megkötözték, a végtagjain meghúzták a csomókat”.

„Señores — rimánkodott — emlékeztessenek arra, amit én nem tudok... kitépik a lelkemet.”

„Mondd az igazat!”

„Megszegtem a törvényt” — nyögte Elvira kétségbeesetten.

„Melyik törvényt?”

„Nem tudom Señores, kérem mondja meg nekem.”

Egy másik fejbiccentés, és a hóhér a fogoly száját egy vasfogóval (*bostezo*) szétfeszítette. Egy vászondarabot (*toca*) nyomtak a torkába. „Vegyéki” — sikoltozta. „Megfulladok és rosszul vagyok.” A hóhér egy literes kannából lassan vizet öntött a *tocára* úgy, hogy a víz a torkába csöpögött. Néhány fogoly 6-8 kanna vizet is lenyelt, és így megfulladt. Elvira próbálta mondani, hogy meghal. De amikor a *tocát* eltávolították, csendes maradt. Vagy azért, mert nem volt, mit mondjon, vagy mert nem tudott beszélni. A kínzást négy napra felfüggesztették.

Addigra Elvira minden végtagja meggémberedett. A magánzárkában rémülete még tovább fokozódott, míg a következő vallatásra várt. A kínzókamrába menet összeomlott és könyörgött, takarják be mezítelenségét. Attól kezdve beszéde nagyrészt összefüggéstelenné vált.

Végre sikerült az inkvizítoroknak kipréselniük belőle, hogy tartózkodása a disznóhúsevéstől és a szombatonkénti fehérenműváltás zsidó voltának bizonyítéka. Mihelyt világossá vált előtte, hogy mit várnak tőle, megkönnyebbült, bevallotta bűneit, és kegyelemért esedezett.

Az egyik bíró máglyahalálra ítélte. Ez volt a legvégső büntetés. A papok az elégetést jóváhagyták, a karddal ugyanis nem tudtak mit kezdeni, mert a vérontást tiltja a Biblia. Ha a fogoly bevallotta bűneit, mindenét elkobozták, őt magát pedig börtönbe zárták. Ez volt az inkvizíció szerinti életfogytiglan, de az ott uralkodó állapotok miatt nem tartott sokáig. Némely esetben egy bizonyos időre szóló börtönbüntetést szabtak ki. A legenyhébb büntetésnek a szégyenkereszt számított. Sárga fonálból két keresztet varrtak az elítélt minden ruhadarabjára elől és hátul. Ezáltal biztosra vehette, hogy páriaként bánnak vele.

Elvira nem került a máglyára. A bírák többsége az enyhe büntetés mellett szavazott. Már több mint egy esztendő börtönben töltött. Mindenét elkobozták: a szégyenruhát kellett hordania, és további háromévi börtönbüntetést kapott. Valamilyen oknál fogva — talán mert megőrült — hat hónap múltán szabadon bocsátották.

Elvira del Campo esete egy a sok ezer áldozat közül. A pápa képviselői egy hívő keresztényt a pápa nevében letartóztattak, és kegyetlenül megkínoztak. Egyetlen bűne az volt, hogy ugyanazt tette, amit Jézus egész életében.

A spanyol inkvizíció

Az inkvizíció, amely Elvirát megkínozte, IV. Sixtus pápa engedélyezte Spanyolországban. Midőn Ferdinánd és Izabella legyőzte a mórokat, sok mór és zsidó felvette a kereszténységet, hogy a büntetést elkerüljék. Az uralkodók azt gondolták, hogy ezek nem igazi keresztények és veszélyesek az államra. Ezért engedélyt kértek a pápától, hogy bevezethessék a hozzájuk tartozó területeken az inkvizíciót. A nagy inkvizítorok között a leghíresebb a domonkosrendi Tomas de Torquemada volt. Őt 1483-ban nevezték ki, és 15 éven át zsarnokoskodott. Több mint 114 ezer áldozata közül 10 220-at máglyán égettek el. A többiek nagy része életfogytiglani börtönbüntetést kapott.

Torquemada, a segovai Santa Cruz-kolostor apátja és Izabella királynő gyóntatója szenteskedő életet élt. Gyakran böjtölt, húst soha nem evett, és messze elkerülte a fényűző püspöki rezidenciát Sevillában. Saját palotájában viszont 250 szolgát és 50 lovagot tartott. Ez utóbbiak valószínűleg a testőrei voltak, akikre nagy szüksége is lehetett. Nem volt szadista. Ezeket égetett el, de csak ritkán nézte végig áldozatainak szenvedéseit.

Szigorúan teológiai okok miatt gyűlölt: csak Krisztus iránti szeretetből és a pápa iránti odaadásból cselekedett. Egy alkalommal feldühödött, mert Ferdinánd és Izabella néhány gazdag zsidónak fizetség ellenében engedélyezni

akarta a tartózkodást országukban. Torquemada odarohant hozzájuk egy feszülettel fenyegetőzve, és így ordított: „Júdás Jézust harminc ezüstpénzért adta el. Ti többért akarjátok őt eladni?”

A különös ebben az, hogy a nácik ezt a zsidógyűlölőt gázkamrába küldték volna, ha a XX. században él, mert Torquemada testvérnek zsidó volt a nagyanyja.

Llorente, aki 1790-92 között a madridi inkvizíció titkáráként működött, *Az inkvizíció története* című írásában harmincezerre becsülte a Spanyolországban addig kivégzettek számát. II. Fülöpnek, „Véres Mária” angol királynő férjének uralkodása alatt a becslések szerint az inkvizíció több áldozatot követelt, mint a keresztényüldözés a római császárok korában.

Néhány katolikus gondolkodó — mint például de Maistre — úgy véli, hogy a spanyol inkvizíció tisztán politikai intézmény volt. A vélekedés oka, hogy a pápák soha nem voltak elégedettek vele, hiszen a teljes ellenőrzésük nélkül bevételeik lényegesen megcsappantak volna. Pastor *A pápák története* című könyvében megjegyzi, hogy az inkvizíció „vegyes, de főleg egyházi intézmény” volt. Az elítélteket ugyanis átadták a világi hatóságoknak, amire nem lett volna szükség, ha az inkvizíció egyházi bíróság lett volna. Ennek bizonyítéka az is, hogy az inkvizítor a nagy máglyák (autodafé) meggyújtásakor magasabb trónon ült, mint a király. Ezek az „istenítéletek” a spanyolok között nagyon kedveltek voltak.

Karl Ludwig, pollniti báró 1738-ban megjelent emlékirataiban ennek érdekes leírását adja. Ludwig főhivatalnokként szolgált a porosz király udvarában. A kálvinizmusból áttért a katolicizmusba, ami állásvesztéssel járt.

Jó kapcsolatai azonban megmaradtak, és egy világkörüli utazással kárpótolta magát, amelyről részletes naplót vezetett.

Egyik húsvét alkalmával véletlenül jelen volt Madridban egy *autodafén*. Több olyan ember elégetését látta, akiket „a zsidóság megtevesztett”. Köztük volt egy 18-20 éves leány is. Utazásai során nálánál szebbet nem látott, „arcára kiült az öröm, amikor a vesztőhelyre ment, és olyan bátran halt meg, mint amiről hírek ami mártírjaink” — írja.

Később, ott-tartózkodása idején egy éjszaka negyven embert tartóztattak le, köztük a híres orvost, Peralte-t, akivel Ludwig korábban megismerkedett. Peralte biztosra vette, hogy az inkvizíció meg fogja ölni. Őt börtönben szülte meg az anyja, akit utána azonnal kivezettek és elégettek, mert zsidó volt. Harmincéves korában Peralte-t azzal vádolták, hogy titokban követte anyja vallását. Három évre börtönbe zárták. Szabadulása után másodszor is

letartóztatták. Ludwig elutazott Madridból, amikor hallotta, hogy Peralte is máglyára került. Úgy látszott, anyjának imája meghallgatásra talált; a mesélők szerint a máglyán azért imádkozott, hogy fia is úgy haljon meg, mint ő.

Ludwig így fejezi be naplóját: „Örültem, hogy Peralte kivégzése idején nem tartózkodtam Madridban, mert ismertem őt; kissé bigott volt ugyan, ami a zsidóságát illeti, de én mégis a világ egyik legcivilizáltabb emberének tartottam őt.”

Amikor Napóleon 1808-ban elfoglalta Spanyolországot, hadseregének egy lengyel tisztje, Lemanovski ezredes jelentette, hogy a domonkosok madridi kolostorukban elbarikádozták magukat. Midőn Lemanovski katonái erőszakkal behatoltak a kolostorba, az inkvizítorok tagadták bármilyen kínzókamra létét. A katonák átkutatták a kolostort, és rátaláltak a kamrákra a padló alatt. A kamrák tele voltak foglyokkal, mindnyájan ruhátlanul, és sokan közülük már megőrültek. A francia csapatok hozzá voltak szokva a kegyetlenkedéshez és a vér látványához, de az, amit láttak, még nekik is sok volt. A kínzókamrát kiürítették, puskaport helyeztek el a kolostorban, és a levegőbe röpítették.

A római inkvizíció

A római inkvizíciót, amely nem azonos az évszázadokon át dívott középkori inkvizícióval, III. Pál pápa hozta létre 1542-ben. Ez a Szent Római Kongregációk egyike volt. Bíborosokból állt, amiként közülük az egyik, a vulkánikus indulatú Pietro Carafa, a későbbi IV. Pál így rendelkezett. Ő annak idején az egyik főinkvizítor volt, aki felhatalmazást kapott arra, hogy az eretnekség gyanújával bárkit letartóztasson, elkobozza javait és kivégeztesse. Azonnal vásárolt egy házat a saját költségén, és a legtökéletesebb kínzóeszközökkel szereltette fel. „Senki sem alacsonyíthatja le magát annyira, hogy eretnekeket tűrjön meg” — mondotta. Egy másik híres mondása így hangzott: „Ha a saját apám eretnek lenne, személyesen szedném össze a fát, hogy elégessem”.

Amikor 1555-ben pápává választották, szabad kezet kapott arra, hogy sajátos fanatizmusát terjessze. Éppen olyan aszkéta volt ő is, mint Torquemada; gyűlölte és gettókba záratta a zsidókat, üldözte a szodomitákat és elégettette őket, gyűlölte a nőket, akiknek megtiltotta, hogy a Vatikánba belépjenek. Ranke mondta róla, hogy hosszú élete végén már csak „reformjai és inkvizíciói között élt”, törvényeket hozott, letartóztatott, kiátkozott és autodafékat rendezett, ezek töltötték ki az életét.

Pál egyik szenvedélye a gondolatszabadság üldözése volt. Bíborosként minden olyan könyvet elégettetett, amelyet ártalmasnak ítélt. Pápaként 1559-ben bevezette a „tiltott könyvek indexét”. Listára kerültek Erasmus, Rabeleis összes művei, még VIII. Henrik is, akinek *Hét sacramentum* című írását X. Leó a konzisztórium ülésén úgy köszöntötte, mint amely a mennyből hullott alá. Betiltotta Boccaccio *Decameronját* — amíg meg nem tisztítják —, amely pedig Chaucernek oly kedves könyve volt. Ez olyan, mintha azt mondták volna, hogy a mézről addig nem szabad könyvet kiadni, amíg a méhekre való minden utalást ki nem hagynak belőle.

A szabad gondolkodás betiltása 1450 után nehezebb lett, amikor könyvnyomtató gépek következtében a könyvek tömegesen kezdtek megjelenni. A könyvnyomtatás a demokráciának addig soha nem látott lehetőséget biztosított. Akkor sem, és később sem tudott a pápaság ezzel megbékülni.

A cenzúra maga is nevetséges helyzetet teremtett. IV. Pál vitte véghez azt a hőstettet, hogy önmagát is indexre tette. Ez egy furcsa történet.

Néhány évvel korábban III. Pál pápa fél tucat bíborost nevezett ki, akiknek Carafa vezetésével mindent át kellett vizsgálniuk, ami a hit és erkölcs kérdéseiben eltért az ortodoxiától. „A bűnösöket és gyanúsakat — mondotta Pál — le kell tartóztatni és bíróság elé kell állítani az ítéletig” (halál). Carafa az utasítást szóról szóra végrehajtotta. A pápát nem érte vád, jóllehet a vizsgálat egyik célpontja lehetett volna — szeretőivel, törvénytelen gyermekeivel, meg azért, hogy bíborosi kalappal ajándékozta meg unokáit és unokaöccseit, akik 14 és 16 évesek voltak csupán.

A III. Pál pápának címzett záró *Consiliumban*, e tanácsadásban valóban szerepelt nyílt bírálat a pápai abszolutizmus, a szimónia és a méltatlan jelölteknek juttatott püspöki tisztekkel való visszaélés ügyében, és még sok más kérdésben. A Vatikán nagy szerencsétlenségére ez a dokumentum ismertté vált. A protestánsok meglepedéssel olvasták, mert mindazt igazolta, amelylyel ők a pápaságot vádolták.

Amikor Carafa pápa lett, nem volt más választása, mint az általa írt *Consiliumot* indexre tenni.

Egy másik nem szándékos, de humoros eset, a *Decameronnal* kapcsolatos. Cosimo de' Medici, a Medici-monarchia alapítója rámutatott arra, hogy ez a mű az olasz próza egyik klasszikusa. Kéréssel fordult az uralkodó pápához, hogy találják meg a módját annak, hogy e könyv az indexről lekerüljön. Az eredmény az lett, hogy megtörtént a lehetetlen. A cenzúra által megtisztított kiadás XIII.

Gergely idején megjelent. Gergelynek volt egy fia, Giovanni Buoncompagni, akihez a pápa nagyon ragaszkodott és bíborost csinált belőle. A fiú türelmesebb volt, mint IV. Pál. Boccaccio mesterművének ezt az új változatát egyszerűen úgy kellett tekinteni, mint a történelem legfurcsább és leginkább keresett „tisztességtelen” könyvét. Előszava egy pápai bulla lett, két *imprimatur* (nyomtatási engedélyt) is kapott; egyet az inkvizíció legfőbb bírójától, a másikat a firenzei főinkvizítortól. Sőt néhány államfő is ajánlást írt a kötethez, közöttük a francia és a spanyol király.

Miért ez a nagy elismerés? A válasz az, hogy a cenzor, Vincenzo Borghini valóban zseniális volt. Itt-ott az ollót is használta, a könyvet különben nagyon egyszerű módszerrel tisztogatta meg: minden kompromittált egyházi személy nevének a helyére egy világi nevét írta.

Az index kevésbé kellemes következményeként IV. Pál idején oly sok könyvet égettek el, hogy a nyomdászok megélhetése került veszélybe. Írók, akiknek kedves volt az életük, egyszerűen nem írtak. A gondolat- és szólásszabadság ezzel véget ért Itáliában és soha többé nem tért vissza. E fejlemény hatása beláthatatlan lett a Kúriára és ezen keresztül a katolikus egyházra.

A tridenti zsinat 1564-ben egy átfogóbb indexet állított össze. Tíz címszó szerintátkozták ki a könyveket. Hét évvel később Rómában létrehozták az Index Kongregációt, amely évszázadokon át rendszeresen közzétette a tiltott könyvek listáját. A klasszikusok közül szinte egyik sem kerülhetett el a sorsát. Az ellenreformációt így egy szűk látókörű cenzúra irányította, amelynek maradványa még ma is látható a katolikus könyvek borítólapján, ahol az *imprimatur* ott van. Egy szerzetes által írt könyv borítólapján valószínűleg öt cenzor neve is szerepel. Ebben a helyzetben erőteljes öncenzúra is érvényesült.

Ez az elnyomó apparátus, amely kedves a totalitárius rendszereknek, az egyházban a szabad kutatás szellemének rendkívül sokat ártott. Ez magyarázza, hogy oly sok területen — teológia, bibliakutatás, még a természettudomány is — a katolikus teljesítmény az akadémiai világ után kullog. A tudomány elhervad a félelem légkörében. A diákokat, a tudósokat, de püspökök nemzedékét is eltiltották fontos könyvek olvasásától, mert azok indexre kerültek. A hamisítványok pedig, amelyek a pápaság rendszerének kialakulását elősegítették — mint például a Pseudo-Isidorus dekrétumai és más koholmány szövegek, amelyeknek beugrott Gratianus és Aquinói Tamás — védelmet élveztek az index részéről, legalábbis 1660-ig, amikor egy francia tudós elkezdte körülötte feltárni az igazságot. Természetesen őt is indexre tették. Csak 1789-ben vallotta be VI. Pius a német püspökök kérdéseire, hogy a

dekrétumok hamisítványok. A beismerés kilenc évszázadot késett. Ahogy H. Ch. Lea 1883-ban, *Egyháztörténeti tanulmányok* című könyvében írja:

A csalatkozhatatlan egyháznak nem kis gondot okoz az, hogy becsületesen nem tud szakítani a már egyszer elfoglalt álláspontjával. Mivel a hamis dekrétumokat egyszer már hitelesnek minősítették és ezekre alapozták világméretű földi hatalmukat, megszegyenítően rossz helyzetbe kerültek, amikor a hamisítványok védelmezését fel kellett adni. A IX. századtól a XVIII. századig hazugságokat képviselni már elég rossz dolog volt, de megválni ezeknek a hazugságoknak a gyümölcseitől, amelyeket oly nagy erőfeszítésekkel harcoltak ki, túlmegy azon a mértéken, amit ésszerűen az emberi természettől el lehet várni.

J. H. Ignaz von Döllinger Münchenben az egyháztörténet professzora volt. Közvetlenül az I. Vatikáni Zsinat előtt tette közzé A pápa és a zsinat című munkáját: ebben bizonyítani kívánta, hogy a pápa csalatkozhatatlansági igénye mennyire hamis és túlzott. A zsinat megnyitása előtt alig két héttel indexre tették könyvét. Rómának mindig könnyebb volt az érveket elfojtani, mint vitatkozni.

Az indexet, a tiltott könyvek listáját több mint négy évszázad után VI. Pál pápa végre megszüntette. Ekkor már 1966-ot írtak.

A római inkvizíció a XIX. század nagy részében is folytatta nyíltan barbár tevékenységét. VII. Pius 1814-ben a francia fogságból történt kiszabadulása után bevezette a szent inkvizíciót „istenkáromlás, erkölcstelenség, az egyház iránti tiszteletlenség, az ünnepek és a böjti időpontok mellőzése, különösen pedig az igaz hittől való elhajlás eseteire”. Még 1829-ben is eretnekként kezelték az egyházi államban azt, akinél egy eretnek által írt könyvet találtak. VIII. Pius rendelte el emellett azt is, hogy ha valaki a Szent Hivatal ellen egyetlen bíráló szót hall és nem jelenti, éppen olyan bűnös, mint az, aki a bírálatot gyakorolta, ezért ennek megfelelően kell eljárni vele szemben.

A dolgok azonban ebben az időszakban már mindenképpen könnyebbé váltak. Az inkvizíciót Spanyolországban 1813-ban megszüntették. VII. Pius három évvel később betiltotta a kínzást az inkvizíció bíróságainál, jóllehet ezt még húsz éven át továbbra is alkalmazták. Mintegy hat évszázadot késett, amíg Őszentsége, „az abszolút morális értékek képviselője” felfedezte a világosságot.

A máglyahalált ugyan már törvénytelennek minősítette, de IX. Pius egy 1856-ban közzétett ediktumában még engedélyezte „a kiátkozást, a vagyonelkobzást, a száműzetést, az életfogytiglani börtönbüntetést és súlyos esetekben a titkos kivégzést.” Az inkvizíció továbbra sem szűnt meg azokat a

fiatal fiúkat és lányokat kiátkozni, akik nem voltak hajlandók elárulni szüleiket, ha azok böjti napokon tejet vagy húst fogyasztottak, vagy azért, mert indexre tett könyveket olvastak. Az egyházi államban ezek olyan bűnnek számítottak, amelyekért börtön járt.

A politikai vétségek 1870-ig külön bíróság elé tartoztak. Ez volt a Santa Consulta. Itt csak papok lehettek a bírók, akik hatalmukat korlátlanul gyakorolták. A legszebb inkvizíciós hagyományok szerint a vádlottakat soha nem szembesítették a tanúkkal és védőket sem fogadhattak. Amikor az egyházi állam valamelyik területe az új Olaszország hadseregének kezére jutott, minden alkalommal leírhatatlan börtönviszonyokat találtak. Az inkvizíció borzalmas gyakorlatának következményeit nehéz volt felszámolni.

Vélemény a pápákról

Az inkvizíció bűnlistája minden szervezetnek szégyenére válna; a katolikus egyház számára pedig egyszerűen megsemmisítő. Ez az egyház ma teljes joggal büszke arra, hogy a természetjog és az emberi jogok előharcosa. A pápaság különösen az erkölcsök védelmezőjének tekinti magát. A történelem viszont arról tanúskodik, hogy a pápaság hat évszázadon át esküdt ellensége volt még a legegyszerűbb igazságosságnak is. A XIII. századtól kezdve az egymást követő nyolcvan pápa között egy sem akadt, aki az inkvizíció teológiáját és szervezetét elítélte volna. Ellenkezőleg: egyik a másik után tette hozzá saját szörnyűségeit ehhez a halálos gépezethez.

Titok marad: hogyan tudták a pápák nemzedékről nemzedékre folytatni ezt a gyakorlati eretnokséget? Hogyan tudták pontról pontra megtagadni Jézus evangéliumát, aki maga is egy igazságtalan bírósági tárgyalás áldozata lett, és akit ártatlansága ellenére mint eretneket keresztre feszítettek?

A válasz úgy látszik, ez: mihelyt egy olyan formátumú pápa, mint IX. Gergely az inkvizíciót beindította, a pápák inkább az evangéliumnak mondtak ellent, mint „csalatkozhatatlan” elődeiknek, mert ez magát a pápaságot buktatta volna meg.

A katolikus történészek arra is rámutatnak, hogy abban a korban Európa egységes kereszténységet képviselt, az egyház és az állam egységét. Az eretnokséget polgári véteknek tekintették, éppúgy, mint bármi bűncselekményt. Valóban minden fejedelem felségsértésnek tartotta ezt: az eretnek veszélyeztette a királyság egységét és ezért árulónak számított.

E tény viszont annak bizonyítéka, hogy az egyház és az állam szövetsége, amelyhez a pápák annyira ragaszkodtak, katasztrofális mellékhatásokkal járt. Ebből a szövetségből születtek meg az inkvizíció kegyetlenkedései. De még ez sem adja teljes magyarázatát annak a különleges gonoszságnak, amely ezt a bíróságot az igazságtalanság kiváltképpen jelképévé tette: annak eleve feltételezését, hogy a vádlott bűnös, a vádlott és a tanúk kínzásának lehetőségét stb.

Néhány történész megkísérelte a pápákat az inkvizíció bűneitől tisztára mosni. Ez a kísérlet azonban nehezen állja meg a helyét, mert az inkvizítorok hatalmát az a tudat biztosította, hogy a pápa megbízottai mindenestől a pápa parancsai értelmében cselekszenek. Ehhez járult még az is, hogy az eretnesség fogalmát a pápák kiterjesztették a polgári közösség körében előforduló sok más esetre is. Ahogy Döllinger megjegyzi: „Ennek az új elvnek a bevezetését és érvényesítését egyedül a pápának kell tulajdonítani. A kortársi irodalomban semmi jele sincs annak, hogy ezt az utat bármi is előkészítette volna.”

Éppen így a pápának tulajdonítható a kínzás bevezetése a bíróságokon. A pápák presztízsére volt szükség ahhoz, hogy megszüntessenek egy hosszú civilizált hagyományt, amely szerint a kínzás megengedhetetlen. Lea írja *Az inkvizíció a középkorban* című művében:

Az inkvizíció olyan igazságszolgáltatást vezetett be, amely megfertőzte a büntetőjogot mindazokban az országokban, amelyek a befolyása alá kerültek, és a pápai igazságszolgáltatást évszázadokra kegyetlen komédiává tette. Ez a politikai hatalmaskodás olyan hatékony fegyverét adta a Szentszék kezébe, amely a világi uralkodókat is arra indította, hogy a példát kövessék; a vallást lealacsonyította világi célok szolgálatára. Az elfogulatlan történetírásnak azt kell megmutatnia, hogy az inkvizíció az eltévelyedett buzgóság szörnyszülötte lett, amelyet az önző kapzsiság és a hatalmi vágy felhasznált arra, hogy az emberiség magasabb rendű törekvéseit elnyomja és az alantas indulatokat felébressze.

A katolikus apologéták, mint például de Maistre, ezzel azt állítják szembe, hogy az egyház nem ontott vért. Az inkvizítorok átadták a bűnösöket a világi hatalmasságoknak, irgalmasságot kérve.

Ez igaz, de ez a gonoszságot megtoldja képmutatással. Az is ironikus mozzanat, hogy a zsidókat ugyan évszázadokon át vádolták Jézus meggyilkolásával, de egyetlen teológus sem vetette fel, hogy a zsidók nem ölték meg Jézust, csupán átadták a világi hatóságnak.

Nem ismerünk egyetlen olyan esetet sem, amikor a világi fejedelem vagy a polgári hatóság megtagadta volna annak a személynek a megbüntetését, akit az inkvizíció szerzetesei eretnokség miatt elítéltek. A pápák nem sokáig teketóriáztak: minden fejedelem, aki nem égette el az inkvizíció által elítélt eretnekeket, önmagát átkozta ki, és eretnokség vádjával ugyanazon bíróság elé került. Nemhogy nem voltak ártatlanok, hanem az inkvizítorok még bűnösebbek voltak, mert a világi hatóságokat bűnrészessé tették. A katolikusok szenvedéseit még borzasztóbbá teszi az a tény, hogy nem az egyház ellenségei kínozták meg és küldték máglyára őket, hanem legszentebb védelmezőik, akik Krisztus helytartójának parancsára cselekedtek.

Úgy tűnik, hogy az apologéták biztosak a dolgukban, amikor mindezzel szemben azt állítják, hogy az inkvizíciót a maga korának mércéjével kell mérni, nem pedig a XX. századéval. De az inkvizíció nemcsak a XX. Századdal összehasonlítva volt gonosz, hanem a X. és XI. századdal összevetve is, amikor a kínzás még tilos volt, és férfiaknak, nőknek egyaránt korrekt eljárást biztosított. Diocletianus korával összehasonlítva is gonosz volt, mert akkor senkit sem a megfeszített Jézus nevében kínoztak és öltek meg.

Érdekes összehasonlítani azokat az országokat, ahol működött az inkvizíció, azokkal az országokkal (például Anglia), ahol nem tevékenykedett. Hódító Vilmos óta az angliai köztörvények egészséges érzékkel elvetették a teokráciát. Az érintett személyt ártatlannak tekintették, amíg bűnössége bizonyítást nem nyert. A köztörvények az igazságszolgáltatás olyan alapelemeit biztosították, amelyeket az inkvizíció megtagadott a vádlottjaitól. A köztörvényes gyanúsítottak felett velük azonos társadalmi rangúak bíraskodtak, tanúvallomást tehettek a javukra, joguk volt védőügyvédet fogadni, és a bírósági tárgyalás nyilvános volt. A törvény megtiltotta a kínzást, jól tudván, hogy az képmutatáshoz és hamis tanúzáshoz vezet.

Érdekes feljegyezni, hogy volt egy főpap, aki elég erős volt ahhoz, hogy szembeálljon III. Incével. Az angol Stephen Langton volt az, aki nagyon járatos volt jogi ügyekben. A pápai abszolutizmus ragyogó kritikájaként ezt írta: „A természeti törvény kötelezi a fejedelmet és a püspököt egyaránt, az alól nincs kivétel. Ez még a pápa hatáskörét is meghaladja.”

Olyan nagy volt a rettegés az inkvizíciótól, hogy a teológusok nem emeltek szót ellene, kivéve az eretnekeket, mint például a páduai Marsilius vagy Luther Márton — különben is haladéktalanul elhallgattatták volna őket. A zsarnoksággal senki sem fordult szembe. Az érintett országok egyetlen püspöke sem emelte fel tiltakozó szavát nyájának megtépázása ellen. Ez további bizonyítéka annak, hogy azokban az időkben a püspökök a Szentszék bábjai

voltak. A protestánsoknak azonban, mint például Balthasar Hubmaier, tisztább feje és bátrabb szíve volt. Hubmaier 1524-ben vitairatot adott ki az eretnekek elégetése ellen. Nagy hatású téziseiben többek között ezeket írja:

Tizenhárom: az inkvizítorok mindenkinél nagyobb eretnekek, mert Krisztus tanítása és példája ellenére az eretnekeket tűzhalálra ítélik.

Tizennégy: mert Krisztus nem azért jött el, hogy gyilkoljon, romboljon és égessen, hanem hogy azoknak, akik élnek, az életük bővelkedőbb legyen.

Huszonnyolc: az eretnek elégetése látszatra hitvallás, tétel Krisztusról, a valóságban azonban az ő megtagadása...

Harminchat: mindenki előtt, még a vak számára is világos, hogy az eretnekégető törvény az ördög találmánya. Az igazság halhatatlan.

Az a kísérlet, amely menteni próbálja a pápaságot az inkvizíció bűnei alól azzal, hogy a korabeli mércékre hivatkozik, egy további ok miatt is téved. A pápaság még hosszú ideig gyakorolta ezt a gonoszságot azután is, hogy minden európai civilizált ország már szakított vele. Ahogy a XVI. századi reformáció a pápaságot némely vonatkozásban megtisztította, a XIX. századbeli liberalizmus, amelyet Róma hevesen elítélt, felmorzsolta ezt a kegyetlen zsarnokságot, amelyhez a pápaság és a Kúria felettébb ragaszkodott.

Van még egy másik hibája is a korábbi viszonyokra hivatkozó és a pápaságot menteni szándékozó kísérletnek. A mai római katolikus erkölcsi tanítás nagy súlyt helyez arra, hogy időkhöz kötött szemléletek felett áll. Mások ingadozhatnak a fogamzásgátlás vagy az abortusz kérdésében, de a pápa által vezetett római katolikusok nem. II. János Pál például az abszolút erkölcsi tanításról beszél, amely a természeti törvényre épül; még ő sem, de még maga a jó Isten sem változtathatja ezt meg, mert az magában az emberi természetben gyökerezik és abból fakad.

Ha ez így van, akkor a pápák hogyan mentegethetik számos elődjüknek hamis, súlyos következményű, sőt veszedelmes erkölcsi döntéseit az akkori korok „mértékére hivatkozva?”

A katolikus egyház egy nehéz döntés előtt áll: tanítása vagy éppen olyan relatív, mint minden más tanítás, és ebben az esetben semmi különösebb igényt nem támaszthat arra, hogy figyeljenek rá. Vagy abszolút érvényű a tanításuk, és ebben az esetben a pápák magatartása és inkvizíciójuk teljességgel megbocsáthatatlan. Nem igényelhetnek maguknak egyszerre abszolút bölcsességet és *ugyanakkor* a történelmi hibák alóli felmentést.

A történészek véleménye

A történészek általában nem kíméletesek az inkvizícióval. A kvéker Lea, aki több esztendő telt el azzal, hogy vizsgálta az inkvizíció működését, „a kegyetlenségek végtelen sorozatáról” beszél.

A katolikus Lord Acton azt állítja, hogy az inkvizíció nem volt más, mint „vallási gyilkosság... Az inkvizíció alapelve a gyilkosság volt. Ami a pápákat illeti, ők nemcsak nagystílusú gyilkosok voltak, hanem a gyilkosságot a keresztény egyház alapelvevé és az üdvösség feltételévé tették”.

G. G. Coulton még a II. világháború után is azt állította, hogy az inkvizíció volt a felelős „a civilizáció egész történetének legrafináltabb, legszélesebb körű és legtartósabb barbárságáért”. A római császároknak a keresztények elleni egyetlen tette sem hasonlítható méreteiben és tartósságában ehhez a szisztematikus gonoszsághoz.

Rollo Ahmed, egyiptomi okkultista 1971-ben, a *Fekete művészet* című könyvében az inkvizíciót úgy ábrázolta, mint a „legkegyetlenebb és legirgalmatlanabb intézményt, amelyet valaha is ismert a világ... A borzalmak, amelyeket az inkvizíció elkövetett, a vallástörténet legistenkáromlóbb iróniáját jelenítik meg, és bemocskolják a római katolikus egyházat az ártatlan áldozatok halálával, akiket azért égettek el, hogy rácsáfoljanak arra az állításra, miszerint az egyház soha nem ontott vért; „*Ecclesia non novit sanguinem*”.

Egy még áthatóbb bizonyítékot szolgáltatott erre 140 évvel ezelőtt egy hívő angol katolikus. Robert R. Madden egyik barátjával ellátogatott Avignonba. Benyomásait közreadta a *Galilei és az inkvizíció* című könyvében. Mélyen megrázta az, hogy az óriási pápai palotában milyen nagy helyet foglaltak el a bírósági termek, a cellák és az inkvizíció börtönei. Láta a kínzókamrákat és azokat az akusztikai berendezéseket, rendhagyó módon épített falakat, amelyek képesek voltak az áldozatok jajkiáltásait elnyelni. Megállt az ítélethirdető teremben, ott, ahol egykor a foglyok álltak és a feje felett több, 10-15 cm átmérőjű kerek nyílást látott, amelyek a felette lévő szobába vezettek. Ott tartózkodtak — a tájékoztatás szerint — a vádlók és azok, akik az eljárást és a foglyok vallomásait lejegyezték. A vádlott nem látta őket, de minden kiejtett szavát leírták.

Madden rendkívüli gonosznak találta azt, hogy bár életről és halálról volt szó, a foglyok sem a vádlót, sem a vád tanúit nem láthatták, és azt sem közölték velük, hogy mivel vádolják őket.

Szembeszállhatott-e valamilyes reménységgel az ártatlan, bármilyen bátran is állt ott, egy ilyen titkos bírósági eljárással?... Nem! A mi elháríthatatlan kötelességünk beismerni azt a botrányt, amit papjaink az egyházra zúdítottak.

Nem kellene-e inkább sajnálkozással és harag nélkül keresztény testvéreink elszakadására gondolni... azokra, akik meg akartak szabadulni az égbekiáltó visszaélésektől, amelyekig az egyház vezetése süllyedt?

Madden felkereste Avignonban azt a szörnyű helyet is, ahol az állítólagos eretnekeket elégették. Egy keskeny folyosón át belépett egy nagy, kör alakú helyiségbe — olyan volt, mint egy melegházi kemence vagy mint egy nagy, tölcser alakú kémény —, amely mintegy 60 méter magasra nyúlt, vasgyűrűkkel és rácsokkal volt felszerelve; ezekhez láncolták a foglyokat. Kénes inget kellett magukra venniük, hogy jobban égjenek. A falak feketesége árulkodott arról, hogy mennyi férfi és nő szenvedett kínhalált e szörnyű helyen.

E hely feletti palotában az olyan pápák, mint XXII. János, vagyonokat harácsoltak össze, a szegényeket becsapva, a papi javadalmakat, a bűnbocsánatot és felmentéseket áruba bocsátva. Mások, mint VI. Kelemen, mezítelenül henteregtek hermelinnel takart ágyakon. Alul számtalan áldozat jajgatott a fájdalomtól, szintén ruhátlanul, a kínzások és az égetés közben; némelyeknek csak azért kellett szenvedniük, mert bőjt idején húst ettek.

Amikor kiléptek a ragyogó napsütésbe, Madden barátja, a baptista David Wire feltette a kérdést: „Nos Madden, mit gondolsz ezek után a vallásotokról?”

Madden erősen gondolkodott a válasz előtt: „Meg vagyok győződve arról, Wire, hogy igaz vallás kell legyen a miénk, mert ha nem lenne benne isteni és éltető elem, sohasem tudott volna a nevében elkövetett bűnök ellenére megmaradni.”

Egy névtelen katolikus mondotta egyszer, hogy „jobb lenne ateistának lenni, mint az inkvizíció istenében hinni”. Egy másik pedig úgy vélte, hogy Jézust magát is megkínózták és megölték volna az inkvizítorok. Jézus beszédbe elegyedett az olyan eretnekekkel, mint a samáriai asszony; együtt evett a vámszedőkkel és a paráznákkal; támadta a papokat, az írástudókat és a farizeusokat; megszegte a szombatot, amikor kalászt tépett és evett, mert megéhezett.

Ezért nem meglepő, hogy a pápa „Sarokháza” még működik. Ratzinger bíboros felveszi a telefont, s felhív egy papot Los Angelesben, közölve vele, hogy vagy megsemmisíti a püspököknek a cölibátussal kapcsolatos véleményére vonatkozó kutatása eredményeit, vagy csomagol és egy órán belül eltűnik. Nem meglepő, hogy teológiai tanárokat távolítottak el tanszékeikről és papokat függesztettek fel állásukból, mert a „nem csalatkozhatatlan” kijelentéseknek ellentmondottak. Nem meglepő, hogy egy püspököt megfegyelmeztek, mert úgy cselekedett, mint Jézus: az elveszettet megkereste

és nem közösi tette ki azt, akinek őszinte szeretet élt a szívében. Hat évszázad inkvizíciója láttán meglepő lett volna, ha ezek a dolgok nem történnek meg.

De nemcsak az eretnekeket üldözte az egyház. Még két másfajta embert is kiszemelt, akiket szintén ártalmasnak tartott: a boszorkányokat és a zsidókat.

11. FEJEZET

A boszorkányok és a zsidók üldözése

Az embert a tudatlanságból a felvilágosodáshoz vezető útján állandóan kísértte a babona, varázslás és mágia formájában. Amióta a kereszténység megjelent, az egyház és az állam együttműködött, hogy a boszorkányokba, és az általuk okozható rosszba vetett hitet kiirtsák. Az egyház azt tanította, hogy Isten a világegyetem korlátlan ura és parancsolója, és az ő hatalma teljes. A sátán létezése is valóság persze, de Jézus megkötözte ezt az „erős embert” úgy, hogy a sátánnak nincs többé hatalma sem az ember, sem a többi teremtett lény felett, azon lehetőségén kívül, hogy az embert rosszra ingerelje, és gondolatait sötétséggel és csalással megzavarja.

Ennek a bölcs hozzáállásnak hosszú a története. A boszorkányok ellen soha nem alakult ki egyházi szertartás. Az egyház kánonjai arról szóltak, hogy a hívőket a boszorkányság hamis és badar elképzelései tekintetében megfelelő tanításban kell részesíteni. Aki mégis gyakorolta ezt, az eltévelyedett vagy lelki beteg volt; mindenképpen becsapta önmagát. Keresztényietlen babonaságnak tartották azt gondolni, hogy a boszorkányok emberfeletti erővel rendelkeznek, amellyel az embereknek árthatnak. Az egyházjogászok hivatkoztak a 314-ben tartott ankarai zsinatra, érveik alátámasztása érdekében. Ankara szerintük azt tanította, hogy a boszorkányság nem más, mint egy ördögi ábránd, amelynek a valóságban semmi alapja nincs.

Minden régi egyházi jogi gyűjtemény — Regino, Burkhard és Ivo — hasonlóképpen érvelt. Köztük a legbefolyásosabb Gratianus is. Dekrétumainak 364. fejezetében ő azt írja, hogy „a boszorkányok örültek, akik azt hiszik, sőt nyíltan terjesztik, hogy éjféltkor bizonyos vadállatok hátán Diana pogány istennővel és egy sereg más állaton lovagoló asszonnyal az éjszakai csendben nagy területeket átrepülnek és neki, mint úrnőjüknek engedelmeskednek.”

Az egyszerű emberek azonban nem voltak ilyen tájékozottak. Akkor is, miként napjainkban, az embereket nagyon érdekelték a boszorkánytörténetek, éppúgy, mint az asztrológia és a horoszkópok. Szívesen vették a vásárokon a

bájitalt és az amulettet, a varázsgyűrűt és a varázstükröt. A kereszténység nem tudta teljesen kiirtani a régi pogány szokásokat. „Ezért féltek a keresztény hívők is az üstökösöktől és az égi jelektől, s nagy összegeket fizettek kétes hírű személyeknek, hogy nyúlfarokkal vizet vagy elásott kincseket fedezzenek fel; legjobban azonban a boszorkányoktól féltek.”

A boszorkányok — általában vénasszonyok — néha megáldották, a legtöbbször azonban megátkozták a falut, ahol azután kitört a káosz. Ha a koldulásuk nem hozott elég alamizsnát, embert, állatot és az egész helyiséget megátkozva hihetetlen nagy károkat okoztak. Őket okolták, ha megdőglött egy tehén vagy meghalt egy gyerek, vagy ha hernyók lepték el a növényeket. Ezek a boszorkányok nem ártatlan előfutárai voltak a modern szélhámósoknak; bár még manapság is önkéntelenül rémületet okoznak a sötét éjszakában a fekete csúcsos sapkás, álarcos gyerekek, akik seprűt és papírmasé macskákat lengetnek. A középkor igazi boszorkányai koszosan és kócosan végtelen rémületet keltettek még a papok körében is, akik bennük a híveik lelkére leselkedő vetélytársakat láttak.

Mindazonáltal az ortodoxia évszázadokon át mély megvetéssel utasította el, hogy a boszorkányoknak lenne erejük jobbá vagy rosszabbá változtatni, vagy éppen más lényé varázsolni az embereket.

De bekövetkezett a nagy változás.

Az inkvizíció beavatkozik

A beavatkozásért IX. Gergely volt a fő felelős, aki 1231-ben megalapította az inkvizíciót. Hamarosan esküvel megerősített jelentéseket kapott az inkvizíciótól, miszerint a boszorkányok veszedelmesen szaporodni kezdtek. Alkalomadtán egy-egy boszorkány mindig akadt a városban, a faluban vagy a tanyán, de most már egy új átok zúdult az emberiségre. Ha pedig ez a tájékoztatás igaz — és ebben ő sohasem kételkedett —, akkor az egyház nemcsak a léteért harcolt, hanem a világ megmaradásáért is.

A vallatások során a nők nagy számban vallották be, hogy boszorkányok és hogy a legszörnyűbb dolgokat művelik, amelyet ember valaha is hallott. Gergely egyik legfontosabb informátora egy szadista világi pap, Marburgi Konrád volt. Aszkétaként végignézte, ahogy egy cisztercita barátot eretnekség miatt elégettek és ekkor döbbsen rá arra, hogy az üdvösséget csak a fájdalom szülheti. Leghíresebb térítettje Árpádházi Erzsébet, a thüringiai örgróf özvegye. Tizennyolc évesen három gyermeket kellett volna felnevelnie, amikor Konrád rábeszélte, hogy hagyja ott a kicsiket és kezdjen el dolgozni a kutaszítottnak és a

szegények között... Hogy még lelkibbé váljon, megparancsolta neki, hogy vetközzön le és addig korbácsolta, amíg vére a padlóra nem ömlött. Az asszony később így szólt gyóntatójához: „Ha egy ilyen embertől félek, milyen lehet akkor az Isten?”

Gergely pápa Konrádot személyesen választotta ki arra, hogy vezesse a vizsgálatot az eretnekeknek ama csoportja ügyében, akik magukat Lucifer követőinek vallották. Kínzásokkal olyan borzalmakat tartalmazó beismerést csikart ki belőlük, hogy egész Németország aggódni kezdett. A megkínzott örültek fantáziáit Konrád szent igazságként elfogadta és a pápához továbbította. Gergely arra az álláspontra helyezkedett, hogy ezeket a szörnyetegeket ki kell irtani a Föld színéről, korra és a nemre való tekintet nélkül. Nyilván szövetséget kötöttek Luciferrel, a sötétség fejedelmével — állapította meg —, ezért bemocskolják a Földet.

Konrád erősen dolgozott, hogy annyi eretneket pusztítson el, amennyit csak tud. Strassbourgbán nyolcvan férfit, nőt és gyermeket juttatott halálra. Senkit sem kímélt, még a püspököket sem. Hat éven át szörnyű terrorhadjáratot folytatott, amíg meg nem gyilkolták. Műve tovább élt IX. Gergely gondolataiban és törvényeiben.

A pápa fenntartás nélkül elfogadta, hogy az ördög boszorkányszombatonként megjelent és békává, sápadt szellemmé vagy kandúrrá változott. Majd követőit a legtragább fajtalankodásra buzdította.

Mihelyt IV. Ince engedélyezte a kínzást, a boszorkányok vallomásai egyre hihetlenebbekké váltak. Máglyákon égettek el vénasszonyokat, mert bevallották, hogy a sátánnal szeretkeztek; gyerekeket szültek neki, akiket persze senki sem látott. A sátán magzatainak ez a láthatatlansága még nagyobb félelmet keltett.

V. Kelemen pápát (1305-14) a francia király rábeszélte, hogy vizsgálatot indítson a templomosok rendje ellen, amelyet a szent sírnak a szaracének elleni védelmére alapítottak. A király sürgősen meg akarta szerezni földjeiket és javaikat. A templomosokat az inkvizíció eretnekség címén megkínozta. Egyikük a lángoktól való félelemtől így kiáltott fel: „Örömet bevallom azt is, hogy megöltem az Istent.” Számos szörnyűség között bevallották, hogy isteni tiszteletben részesítettek egy hatalmas, kecske formájú, Baphometnek nevezett bálványt. Kijelentették, hogy az ördög fekete kandúrként megjelent nekik és női alakot öltött démonokkal fajtalankodtak. Ötvenkilenc templomos lovagot egy nagy holocaustban égettek el.

A pápák hiszékenysége és az inkvizíció rémtettei következtében a boszorkányokkal kapcsolatos tanítás megváltozott. Nem örült vénasszonyok képzelgése volt többé. A megváltozott véleménnyel együtt járt az állandóan növekedő pánik. Az Antikrisztus elkezdte hatalma alá hajtani a Földet. Senki sem lehetett biztos abban, hogy kik a boszorkányok és hol bukkannak majd fel.

Mint egy modern tudományos krimiben, éjjel arra ébredtek a férjek, hogy feleségük — akit évek óta ismertek és szerettek — titokban boszorkány. Elhitték, hogy a gyerekeik nem tőlük lettek, hanem az ördögtől. Némely helyeken azt hitték, hogy több a boszorkány, mint a nem boszorkány, és ez annak egyik jele, hogy eljött a világ vége.

A rombolás orgiája

Bármilyen visszataszító is volt a boszorkányüldözés a XIII-XV. században, Lea szerint ez csak „előjátéka volt a vak és értelmetlen rombolás orgiájának, a következő másfél század gyalázatának.” Úgy látszott, hogy a kereszténység delíriumba esett. Ha hosszabb volt a tél, ha késett az aratás, mind ürügyül szolgálhatott e szerencsétlen nők törvényes elégetéséhez.

Mi váltotta ki a fanatizmusnak ezt az új fellépését? A választ megadja VIII. Ince pápa *Summis desiderantes affectibus* című, 1484 decemberében kiadott bullája. Ebben szembefordult az egyház hosszú éveken át gyakorolt régi hagyományaival. Az öreg, örült nők kínzások által kikényszerített vallomásai a keresztény hit részévé váltak.

Azok a férfiak és nők, akik a katolikus hittől elhajlottak és átadták magukat az ördögnek incubi et succubi [mint férfi vagy női szerelmi partnerek] és varázslataikkal, átkozódásaikkal, káromkodásaikkal és más szörnyű bűneikkel az anyaméhben öltek meg gyerekeket, valamint borjúkat és a Föld termését elátkozták... megakadályozzák a férfiakat a nemi érintkezés befejezésében, az asszonyokat pedig a fogamzásban, ezért a férfiak nem ismerhetik feleségüket és a feleségek nem fogamznak a férfiaktól.

Ez lett a boszorkányság leghatásosabb igazolása. 1484-től kezdve, aki ezt tagadta, lett légyen az püspök vagy teológus, eretneknek minősült. A pápa szólt, és az úgy lezárult.

Így azután a boszorkányok kínzás alatt bevallották, hogy titokban szereztek egy szent ostyát, megették egy békával, a békát elégették, hamuját egy csecsemő — lehetőség szerint keresztleletlen — vérével összekeverték, hozzátették egy akasztott ember porrá őrölt csontját és végül egy csipet gázt

szórtak rá. Az egész egyveleget rákenték a testükre. Lábaik közé egy botot dugtak és haladéktalanul elrepültek a boszorkányok találkahelyére.

Bármilyen fantasztikus is, mégis igaz: ezeket a nőket ki kellett irtani. Hát nem azt mondja Mózes második könyve: „Ne hagyj boszorkányt életben?”

A tömeggyilkosságok megszervezése céljából Ince két domonkos rendi barátot ruházott fel „saját legfelsőbb felhatalmazásával.” Ezek az inkvizítorok: Heinrich Kramer (vagyis Institoris) és Jakob Sprenger, akit úgy ismertek, mint a rózsafüzér apostola. Németországban működtek, az előbbi Északon, az utóbbi a Rajna mentén. Együtt írták meg 1486-ban a *Malleus Maleficarum* című művüket, a *Boszorkányok pörölyét*. A történészek szerint ez a könyv több nyomorúságot és halált okozott, mint bármely más könyv a világon.

Ez a könyv célja szerint a boszorkányok felkutatásának és megbüntetésének kézikönyve. Ugyanakkor a boszorkányság teljes teológiáját nyújtja és a tudományosság látszatával kérkedő értelmetlenségek netovábbja. Három évszázadon keresztül ott volt ez a könyv minden bírói pulpituson és minden közhivatalnok íróasztalán. Eme átokverte könyv előszavául VIII. Ince bullája szolgált.

Boszorkányok pörölye

A szerzők a legelején kifejezésre juttatják manicheista alapszemléletüket: a sátán az embereket közvetlenül befolyásolja; még alakjukat is megváltoztathatja és maradandó károkat okozhat. „Ezért — vonják le a következtetést — az ilyenek az egész világot elpusztíthatják és teljes zűrzavart okozhatnak.”

A könyv első kérdése így hangzik: „Tud-e az ördög gyereket nemzeni? A válasz: igen.”

A boszorkányszombatok résztvevőit a levegőben szállítják egy rúdon, széken vagy kutya, illetve kecske formájú démonokon lovagolva. Találkoznak az ördöggel, aki szarvakat viselő állatként jelenik meg — szarvas, kos vagy bika — és a legpokolibb szertartások és szexuális kilengések után a boszorkányok magával a sátánnal közösülnek. Hogyan lehetséges egy ilyen közösülés? Kramer és Sprenger megtalálták a választ: mesterséges megtermékenyítéssel.

Az ördögök részt vesznek a nemzésben, nem mint közvetlen, hanem mint másodlagos tényezők, mert a normális közösülésbe és fogamzásba erőszakosan beavatkoznak, megszerzik a férfi spermáját, s azt ők maguk juttatják tovább.

Az incubus ördög a férfi szerepét játssza, a subcubus pedig a nő szerepét, amikor emberekkel közösülnek. Az incubus esetében a spermát az ördög egy

másik férfitől szerzi. A sátáni közösülésből származó gyerekek szoros értelemben nem az ördög gyerekei; a sátán mesterségesen termékenyíti meg a nőt. Célja az, hogy beszennyezze a születendő embert a szennyezett nemi kapcsolat révén. Hát nem a nemi kapcsolatokon át halad-e az eredendő bűn nemzedékről nemzedékre? Nem ez-e az a bűn, amely az emberiséget Istentől elidegeníti? Sehol sem olyan nyilvánvaló a középkori papság irtózata a szexualitástól, mint a *Boszorkányok pörölyében*. Az ördög, mivel más területeken tehetetlen, a szexualitást és a nemi aktust babonázza meg. Ennek az oka: „Az ördög ereje az ember nemi szervében van.”

Áltudományos módon magyarázták azt is, hogyan szállítja az ördög a férfispermát nagy távolságokon keresztül, anélkül, hogy termékenyítő erejét elvesztené. Túl gyorsan közlekednek, még mielőtt az elpárolgás bekövetkezne.

Az ördögöknek van még egy további csodálatos képessége: megsemmisíthetik a férfiak nemi képességét. Ha a következő idevonatkozó idézetek nem a valaha is leírt legvérszomjasabb könyvből származnának, akkor Rabelais legtréfásabb történeteivel versenyezhetnének. Az első idézet szól

egy speyeri domonkos rendház tiszteletre méltó páteréről, aki közismert tisztes életviteléről és tudományáról. Egyik gyóntatási alkalommal — mondja — egy fiatalember jött hozzám és szomorúan mondotta, hogy elveszítette a nemi szervét. Ezen meglepődtem és nem akartam hinni neki, mert köztudott, hogy a bölcsek véleménye szerint a hiszékenység a könnyelműség jele; mégis igazolva láttam kijelentését, amikor a fiatalember kigombolkozott és megmutatta a helyet, ahol semmit sem láttam. Azután a bölcs tanácsot követvén megkérdeztem, hogy gyanúsít-e azzal valakit, hogy őt elvarázsolta. Erre a fiatalember azt válaszolta, gyanúsít valakit, de az nincs itt, mert Wormsban lakik. Erre azt feleltem neki: menj el hozzá olyan gyorsan, ahogy tudsz és tegyél meg mindent, amit tudsz, békítsd meg azt a nőt barátságos szavakkal és ígéretekkal — és így is tett. Mert amikor néhány nap múlva visszajött, megköszönte a tanácsot és elmondta, hogy meggyógyult, és mindene megvan már. Hittem a szavának, de saját szememmel is meggyőződtem róla.

A gyónások azokban az időkben nagyon érdekesek lehettek.

A skolasztikus teológiát — amelyet Morus Szent Tamás úgy határozott meg, mintha „bakot fejne szitába” — használjuk fel arra, hogy ezt a jelenséget értelmezzük. Kramer és Sprenger szerint a fiatalember a látszat ellenére sem veszítette el péniszét. Az ördög nem egyszerűen eltávolítja azt, hiszen a szex az emberek ellenőrzésének a legfontosabb eszköze. Ehelyett valamilyen műfogással eléri, hogy a férfi nemi szerve ne legyen látható vagy érezhető. Az ördög ugyanis a feddhetetlen férfit nem tudja becsapni — a saját nemi szervét

illetően bizonyára nem —, de ha egy szent életű férfi, mint a speyeri gyóntatóatyja egy másiknak a szervét akarja megtekinteni, lehet, hogy azt nem képes meglátni.

Az ördög a férfi nemi szervét levághatná, ha akarná, de az nagyon fájdalmas lenne. A fent ismertetett teológiai okoknál fogva nem szívesen megy ilyen messzire.

A kínzások révén az inkvizítorok a boszorkányokból olyan beismerő vallomásokat csikartak ki, miszerint ők gyűjtötték a nemi szerveket, valószínűleg a férfiakét.

Mit kell gondolnunk azokról a boszorkányokról, akik férfiszerveket nagyszámban gyűjtenek, húszat-harmincat is összesen, s azokat egy madárfészekbe helyezik el, vagy egy ládába zárják, ahol maguktól mozognak, mintha élnének és zabot és kukoricát esznek...? Mindez az ördög műve és családja... Mert egy bizonyos ember elmesélte nekem, hogy elvesztette szervét és felkeresett egy ismert boszorkányt, hogy megkérje, adja vissza neki. Azt felelte: a szegény ember másszon fel egy bizonyos fára és egy fészekből, amelyben több szerv is volt, vegye ki, amelyik megtetszik neki. De amikor megpróbált egy nagyot kivenni, a boszorkány megszólalt: »Azt nem veheted el, mert az egy papé«.

A szerzők szexualitástól való félelméhez sajátos nőgyűlölet járult. Könnyen elhitték, hogy a nők férfi nemi szerveket távolítanak el. Sprenger saját véleményét egy másik műben fejt ki: „Inkább akarnám, hogy egy oroszlán vagy sárkány raboljon el a házamból, mint egy asszony... Az ő lelki és testi gyengeségük miatt nem meglepő, ha a nők gyakran boszorkánnyá válnak... A nő a megtestesült kéjvágy... Ha egy nő nem tud férfit szerezni, akkor még az ördöggel is összeadja magát...”

A nagy új tisztogató

A két inkvizítor, a pápa megtámadhatatlan hatalmával felfegyverkezve, bejárta az országot. Ahogy Lea írja; „Tüzet és vért hagytak maguk után, szörnyű félelmet keltettek mindenki szívében, akiket eltöltött a boszorkányságnak minden borzalmát elfogadó beléjük oltott hit.” A *Boszorkányok pörölye* szerzői szilárdították meg azt a hitet, hogy a boszorkányt saját vallomása alapján kell elítélni. Ha önként nem vallott, akkor bármely eszközzel vallomást lehetett kikényszeríteni belőle.

Mivel a boszorkányokat az ördög megszállottjainak tartották, semmi joguk nem volt. Meg lehetett őket hazudtolni, lehetett bántalmazni, kínozni, ölni. Úgy kezelték őket, mint másszerű, nem emberi lényeket. Krisztus és az emberiség az ellenségeit látták bennük.

Gyakran mondták a pápák, a jelenlegit is beleértve, hogy a sátán létezésében nem hinni egyenlő az erkölcs veszélyeztetésével. Ezzel szemben áll mindaz a szörnyű igazságtalanság, ami a sátáni hit következménye lett a boszorkányüldözés nyomán.

A kínzási módszerek sokrétűek voltak. Kézujjakat, lábujjakat, lábfejeket préseltek össze. Az áldozatokat véresre korbácsolták. Érdekes, hogy az ostorozást, a hüvelykujj kitekerését, sőt még a gúzsbakötést is csak a kínzás bevezetésének szánták. Ezeket a módszereket nem tartották „igazi kínzásnak”.

A kölni érsek egy kínzási listát állított össze. Negyvenkilenc módot állapított meg és megjelölte az árakat is, amelyet az áldozat családja köteles volt a hóhérnak kifizetni. Például a nyelvkivágás és egy izzóvas-öntés a szájba ötször annyiba került, mint egy egyszerű korbácsolás a börtönben. Mindez egyfajta „horror szupermarketként” működött. Ha a boszorkányt halálra ítélték, a kínzók ünnepséget rendeztek, amelynek költségeit az áldozat családjának kellett fizetnie; ha a „boszorkány” vallott, akkor nemcsak sok pénzt takarított meg a családnak, hanem ő is kevésbé fájdalmas búcsút vehetett ettől a világtól: az elégetés előtt megfojtották.

A beszámolók elmondják, hogy egy asszonyt ötvenhatszor kínoztak meg, és még mindig nem vallott. Németországban 1629-ben egy asszonymnak alkoholt öntöttek a fejére, majd meggyújtották. Ezt követően kezeit hátrakötötték, majd három órán át a tetőről hagyták lógni, mielőtt a tulajdonképpeni kínzást elkezdték.

A *Boszorkányok pörölyét* más könyvek is követték. Közülük egy az *Értekezések a varázslásról* címet viselte; ezt a XVI. század elején a francia Henri Boguet írta. Véleménye szerint a gyerekeket is lehet arra kényszeríteni, hogy szüleik ellen tanúskodjanak. Még a kisgyermekeket is megkínozták, hogy az igazságot kiderítsék. Ha maguk is boszorkányok voltak, őket is meg lehetett ölni, viszont nagyobb kíméletből csak akasztással.

A boszorkányüldözők soha nem fogták fel, hogy ők csinálták a boszorkányokat. A kínzás alatt az áldozatok mindent mondtak, amit csak vártak tőlük. Igen, az éjféli órákban lepaktáltak az ördöggel és lelküket odaadták aranyért. Igen, macskává és más állatokká változtak, morkolábbbá, ha kellett. Igen, gonosz pillantással kutakat mérgeztek meg, és egyetlen átokkal jégesőt és

korai fagyot idéztek elő. Igen, idős korban a sátánnal közösültek — pénisze vékony volt és hideg, mint a jégcsap és a spermája milyen hideg! Igen, szültek is neki egy fiat, egy farkasképű, kígyófarkú szörnyet, amely két éven át újszülött csecsemők húásával táplálkozott, majd szétfoslott a levegőben.

A boszorkányok bevallották, hogy embereket varázsoltak el, akiknek minden testnyílásából — száj, pénisz, vagina — különös tárgyakat, hajtincseket, tűket, köveket, disznósörtét, démoni írásjelekkel teleírt papírgyurmákat varázsoltak elő. Peel és Southern szerint „egy szerző kifícamodott képzeletének végső határán a sátánt egy olyan hosszú és szerteágazó pénisszel látta el, amellyel a szexet és a szodómiát egyszerre gyakorolhatta.”

Egy egész apácakolostor készségesen bevallotta az inkvizitoroknak, hogy rendszeresen fajtalanzkodtak az ördöggel. Minél képtelenebbek voltak a mesék, annál jobban ragyogott az inkvizitorok szeme. A legszörnyűbb rémálmaik is beigazolódtak. Sohasem sejtették, hogy a vádlottak csak a kínoktól akartak szabadulni.

Máig érthetetlen perverzióként ártatlan emberek álltak elő és a legszörnyűbb bűnökkel vádolták magukat, mintha rövid ideig tartó hírnévre vágytak volna még akkor is, ha érte máglyával kellett fizetniük.

Ezek a bizarr beismerések arra készítették a kézikönyvek szerzőit, hogy a szexuális eltévelyedés addig ismeretlen fajtaival egészítsék ki a listát. Szodómia volt az is, ha egy férfi egy himnemű ördöggel közösült. Házasságtörésnek számított, ha egy boszorkány a sátánnal lefeküdt. A kínzók fantáziájának eredményeként az egyik legtisztesebb foglalkozásból a legszégyenletesebb lett. Kramer és Sprenger könyvének egyik legmeglepőbb megállapítása így hangzik: „Senki sem árt többet a katolikus hitnek, mint a bába.” Mi volt az ő bűnük? Némelykor megölték az anyaméhben a magzatot. Vagy a köldökzsinórba a szülés után tűket szúrtak úgy, hogy az újszülött keresztleletlenül a sátán tüzes birodalmába került. Máskor pedig a csecsemőket uruknak és gazdájuknak, az ördögnek szentelték. Az ördögnek abban a törekvésében, hogy Istent utánozza és a világ feletti hatalmat megszerez, a bábák bizonyultak a legközelebbi szövetségesnek. Így szaporodott a gonoszok bandája napról napra.

Másfél évszázadon át mindenki rettegett, a királytól kezdve a legegyszerűbb alattvalóig ettől a titkos szervezettől, amely aláasta a világ alapjait. Történetek szóltak olyan boszorkányszombatokról, ahol 25 ezer ember is megjelent: mindenki gyertyát tartott a kezében úgy, hogy az éjszaka nappallá változott és hódoltak a sátánnak olyan szertartásokkal, amelyek a keresztények számára szentek voltak. VIII. Ince bullája után egyre többször került sor fekete mágiára, a fekete misék mindennaposok lettek. Számos kirúgott pap celebrálta ezeket. Ez

részben az egyház általi elnyomás elleni tiltakozásnak volt a része, részben pedig az okkultizmus utáni vágy kifejezése. A szentelt ostyákra undok káromkodások közepette gyakorta írtak vérrel betűket.

Mocsarakban vagy holdfényes tisztásokon, a péntek esti boszorkányszombatokon 13 résztvevővel vagy a hatalmas évszakonkénti szombatgyűléseken a boszorkányok álarcosbált rendeztek és a kecskefejű sátánt imádták. A mise szertartását teljesen kiforgatták. Megtaposták a keresztet; hátukat az ég felé, arcukat a föld felé fordítva imádkoztak. Sőt hátrafelé táncoltak. Az ördög prédikált nekik és biztosította őket arról, hogy nincs lélek és nincs élet a halál után. A szertartás az elbeszélések szerint azzal végződött, hogy megcsókolták az ördög hátsó felét, vérszövetséget kötöttek vele és végül vad és válogatás nélküli szexorgiákat rendeztek.

Az egyház a mágia sajátos formáit állította a fekete művészettel szembe. Lett szenteltvíz, szentelt gyertya, harangzúgás, érmék, rózsafüzér, a szentek segítségül hívása, ereklyék, ördögűzés és a sacramentumok.

Úgy látszott, minden védekezés ellenére, az egyház mégis elveszíti a csatát. A boszorkányság egyre terjedt azoknak a módszereknek a nyomán, amelyeket a boszorkányság kiirtására találtak ki. A kínzások hatására a boszorkányok megnevezték cinkosaikat, akik ismét másokra hivatkoztak. A világ — amelynek nemrégén csak a faluban vagy a tanyán volt egy-egy boszorkánya a házimacskában, a kutyában, a varjúbán vagy a hollóban — most egyszerre tele lett boszorkányokkal. A boszorkányoknak több tisztelője lett, mint Szűz Máriának — állították egyesek. Ezek alkották az ellenegyházat, amelyhez állítólag több bíboros is tartozott. A sátán hatalma majdnem olyan nagygyá vált, mint Istené.

A helyzet kétségbeejtő volt és kétségbeesett megoldásokat követelt. A *Boszorkányok pörölye* szerint minden eszköz jó volt, hogy az ördöggel leszámoljanak. Ezért a könyv azt tanácsolta a boszorkányokat kihallgató inkvizítoroknak: ígérjék nekik enyhébb büntetést, ha bűnösnek vallják magukat. Az ítélethirdetés után egyéb büntetést szabjatok rájuk, mielőtt elégetitek őket. Ígérjétek azt, hogy nem kap büntetést egyetlen boszorkány sem, amelyik beárulja a többit. Majd egy másik inkvizítorral ítéltesse el őket. Sok boszorkány úgy ment a máglyára, hogy panaszkodott: kegyelmet ígértek neki, ha másokat megnevez vagy bevallja bűnösségét.

Kramer és Sprenger nem tudták megmagyarázni, hogy az emberek miért hittek a boszorkányoknak, akik „a hazugság atyjának” voltak a szószólói, vagy hogy miért engedték magukat — állítólag nagy hatalmú boszorkányok — ellenállás nélkül elfogatni, kínoztatni és elégettetni. Egyetlenegyszer sem

történt említés olyan boszorkányról, aki sikeresen megátkozott volna egy inkvizítort, kínoztát megvakította volna vagy életben maradt volna a máglyán.

A kivégzések egyre szaporodtak. Eleinte egy vagy kettő volt csupán, azután már tömegestől égették el őket. Az elítéltek között hatéves lányok is előfordultak. „Egy püspök — írja Lea már idézett könyvében — három hónap alatt ötszáz személyt égetett el, egy bambergi püspök hatszázat, egy würzburgi püspök pedig kilencszázat.” És így ment ez tovább. 1586-ban a térvesi érsek 118 nőt és két férfit égettetett el, mert állítólag meghosszabbították a telet.

A pápák felelőssége

Dőreség lenne azt állítani, hogy a pápaság találta ki a boszorkányságot. Megvolt az már a kereszténység megjelenése előtt is, és az egyház sohasem tudta teljesen kiirtani. De az sem kétséges, hogy a pápaság fontos szerepet játszott abban, hogy újra felütötte a fejét, és abban is, hogy a boszorkányokkal olyan kíméletlenül jártak el.

Döllinger írja *A pápa és a zsinat* című művében: „A boszorkányokkal kapcsolatos egész eljárás részben közvetlenül, részben közvetve a pápák megtámadhatatlan hatalmának lett az eredménye.” Lea egyetért ezzel: „Az egyház hatalmas tekintélyét arra használta fel, hogy az emberi lelkekre bizonyos hittételeket rákényszerítsen. A boszorkányok káros hatását az egymást követő pápák bulláikban ismételten megemlézték és a hívőknek ebben hallgatólagosan hinniük kellett.”

VIII. Ince rendelkezése előtt sértette a hitet, ha valaki azt állította, hogy a boszorkányoknak ilyen erejük van; Ince után elégetéssel büntethető eretnekségnek számított tagadni ezt. A korábbi tanításoknak ez olyan nyilvánvalóan ellentmondott, hogy a teológusoknak különböző fogásokhoz kellett folyamodniuk az ellentmondás feloldására. Az inkvizítorok azzal érveltek, hogy azok a boszorkányok, akikkel az ankarai zsinat és Gratianus foglalkozott, ártalmatlanok voltak és már kihaltak. Új és szívósabb fajta lépett a helyükre; ez kötött az ördöggel szövetséget, szinte azért, hogy egy sátáni AIDS-programot megvalósítson és a közéletet megfertőzze.

A pápai tekintély — VIII. Ince, VI. Sándor, X. Leó, II. Gyula, VI. Hadrián és sokan mások — megerősítették a boszorkányok létét és természetfeletti hatalmát, különösen a nemi élet területén. Még 1623-ban is XV. Gergely leszögezte, hogy mindenki, aki a sátánnal szövetségre lép azért, hogy állatokat terméketlenné tegyen, vagy hogy a föld termését megkárosítsa, az inkvizíció által életfogytiglani börtönre ítéendő.

1657-ben pedig minden figyelmeztetés és magyarázat nélkül egy pápai instrukció megállapította, hogy hosszú ideje már egyetlen bírósági eljárást sem folytattak le korrekt módon. Az inkvizítorok tévedtek a kínzás korlátlan alkalmazása és más szabálytalanságok miatt. Egy szót sem szóltak azonban a pápáknak a kínzás és a hazugságok jóváhagyásában játszott szerepéről és arról sem, hogy miért fordult el a hagyománytól olyan sok pápa azt állítva, hogy a boszorkányok léte valóság. Sőt, egyetlen sajnálkozó szó sem hangzott el azzal a sok ezer emberrel kapcsolatban, akiket az európai történelem egyik legsötétebb időszakában meggyilkoltak.

A pápák több évszázadon át a gyakorlati manicheizmust segítették elő, miáltal az ördög a kereszténységnek legalább felét hatalma alá hajtotta. Majd egyetlen magyarázó szó nélkül elejtették az egész tanítást, mintha egyetlen pápa sem követte volna el azt a badarságot, hogy támogatta. Sohasem könnyű a bűnökért bocsánatot kérni. Ám úgy látszik, ez csaknem teljesen lehetetlen egy olyan hatalom számára, amely azt igényli, hogy nem tévedhet.

A boszorkányüldözés egyik nagy aggodalomra okot adó mozzanata az volt, hogy a boszorkányszombat mindig péntek este kezdődött. Lehet, hogy az inkvizítorok ezt azért sugallták áldozataiknak, mert ez egy másik démoni ceremóniával esett egybe, nevezetesen a zsidószombattal.

A zsidók üldözése

IV. Pál pápa, aki gyűlölte a zsidókat, órákon át dolgozott egy dokumentumon, miközben szeretett Nápolyának melasz sűrűségű, fekete borát szűrölte. 1555. július 17-én, alig két hónappal megválasztása után közzétette a *Cum nimis absurdum* című bulláját, amely mérföldkőnek számít az antiszemitizmus történetében, de sohasem jelent meg a pápai dokumentumok kegyes antológiáiban.

A pápák antiszemitizmusa

Ezzel a bullával Pál olyan hírnevet szerzett magának, amelyet ő maga kedvenc unokaöccsének, Carafa bíborosnak adományozott: „Keze könyékig vérrel áztatott.” Nem meglepő, hogy Pál rövid pápasága alatt Róma lakossága a felére csökkent. Azoknak a zsidóknak kellett viselni vakbuzgósága fő terheit, akik sehová sem menekülhettek.

Kívülről tudta az egyháznak minden zsidóellenes nyilatkozatát. A zsidók elleni támadása nagyon korán megindult.

A Római Birodalomban a zsidóknak sikerült a kezdeti ellenségeskedést legyőzni, és Caracalla császár rendelete nyomán, 212-ben ők is teljes polgárjogot nyertek. A zsidóüldözés egy évszázaddal később kezdődött el újra, amikor Konstantin kereszténnyé lett.

A zsidókat megfosztották minden közéleti és igazgatási tisztségtől és zsidó nem állhatott keresztény ember szolgálatában. Orvosi szolgáltatást keresztények nem nyújthattak nekik, sem tőlük ilyet nem fogadhattak el. A zsidók és keresztények közti vegyes házasságot házasságtörésnek és főbenjáró bűnnek minősítették. Ha bírósági eljárásra került sor keresztények és zsidók közt, tanú csak keresztény lehetett. Az egyházatyák — Nyugaton Ambrosius, Keleten pedig Krüszosztomosz — a zsidók megvetésének olyan teológiai indoklását adták, amely még ma is elképesztő.

A pápák közül Nagy Gergely volt messze a legjóságosabb, aki megtiltotta ugyan a zsidók üldözését és kínzását, de attól nem tartózkodott, hogy megvesztegetéssel ösztönözze őket a keresztségre. Rómában minden zsidónak elengedték lakásbérlete egyharmad részét, ha a keresztény hitre tért. Gergely pápa írta a következőket:

Még akkor is, ha csak gyenge hittel jönnek az egyházba, ha megkeresztelkedtek, gyermekeikben bizonyára több hit lesz majd, úgyhogy a gyerekeket akkor is megnyerhetjük, ha a szülőket nem. Ezért a bérlet mérséklése Krisztusért nem tekinthető veszteségnek.

III. Ince és a IV. lateráni zsinat 1215-ben nagy buzgósággal fordult az antiszemitizmus ügye felé. IV. Pál pedig, aki az elhajlás minden formáját gyűlölte, elhatározta, hogy kétségbe nem vonható kegyetlenséggel tovább folytatja a nagy Ince művét.

A *Cum nimis absurdum* bullájában azt hangsúlyozta, hogy a zsidók Krisztusgyilkosok és mivel alkatuknál fogva rabszolgák, eszerint kell bánni velük. Az egyházi államban első alkalommal egy külön lakterületet jelöltek ki a részükre, amelyet a velencei öntöde után gettónak neveztek el. Minden gettónak csak egy bejárata lehetett. A zsidók kötelesek voltak tulajdonaikat a keresztényeknek csökkentett áron eladni; legjobb esetben az érték húsz százalékát kapták, rosszabb esetben egy házért egy szamarat, egy szőlőért egy ruhát kaphattak. Tilos volt nekik kereskedelmi tevékenységet folytatni, különösen gabonával kereskedni, egyéb élelmiszert és használt ruhákat árulhattak; így megélhetésük szinte csak a rongykereskedésre korlátozódott (strazzaria). Minden városban csak egy zsinagógájuk lehetett. Rómában a nyolcból hetet leromboltak, Campagnában tizenkilencből tizennyolcat. Könyveiktől is megfosztották őket;

IV. Pál még bíboros korában minden zsidó könyvet elégettetett, a Talmudot is beleértve.

Arra kényszerítették a zsidókat, hogy utcán és nyilvános helyeken sárga kalapot hordjanak. Csak olaszul és latinul beszélhettek, naptáraik és számláik is csak ezeken a nyelveken készülhettek. Tilos volt nekik keresztényeket munkára felfogadni, vagy szolgáltatást tőlük elfogadni. Még a szombatnapi tűzrakást sem végezhetette keresztény. Nem részesíthettek orvosi kezelésben keresztényt, még keresztény szoptatós dajkát sem fogadhattak fel. Még a koldusoknak sem volt szabad őket úrnak szólítani. Kötelesek voltak a zsidó hitről áttérni szándékozó katekétáknak saját költségükön házat építeni. A zsidó könyvek cenzorait a zsidóknak kellett fizetniük, a nem zsidó kapusokat is, akiknek az volt a kötelességük, hogy éjszakára bezárják őket.

A rómaiak korától kezdve a zsidók arra törekedtek, hogy mindannyian ugyanabban a városrészben lakjanak. Ott építhettek maguknak előírásaik szerinti vágóhidat, fürdőket, zsinagógákat, oktatási otthonokat, temetőket. Biztonságosabban érezték magukat *af der yiddeser gas* (zsidó utcában), ahol legalább nyugton hagyták őket. De az a kényszer, hogy állatok módjára csak egy helyen lakhattak, ahová este vissza kellett menniük, és hogy nem szerezhettek sem földet, sem házakat, fenyegetően más volt.

A római zsidók különösen szenvedtek, mert gettójuk a Tiberis partján feküdt, amely maláriás terület volt és gyakran víz alá került, mint Velence. 200-300 méteres körzetben kényszerült élni összezsúfolva 4-5 ezer ember. Egy zsidó író szerint „rongyokkal ruházkodtak, rongyokból éltek, rongyokkal kereskedtek”. Csak péntek esténként váltak meg rongyaiktól, midőn az öreg kikiáltó kihirdette, hogy „a szombat elkezdődött”. Akkor aztán szombaton minden zsidó király volt Izraelben.

Pál pápa bullájának hatása azonnal érződött. Néhány napon belül Velencében létrehozták a gettót; a másikat Bolognában, amelyet Infernónak neveztek. Pál pápa célja a zsidók törvényes áttérítése volt. Valóban sokan át is tértek a keresztény vallásra, de a legtöbbje nem. Ebből mindenekelőtt kegyetlenkedések származtak. Anconában marranók (portugál áttért zsidók) telepedtek le; nekik az előző pápák megígérték, hogy békében élhetnek és gyakorolhatják hitüket, bár erőszakkal térítették át őket. IV. Pál visszavonta ezeket az ígéreteket 1566 áprilisának utolsó napján. A marranók gyorsan szétszóródtak, de huszonnégy férfit és egy nőt ennek az évnek a tavaszán és nyár elején elevenen elégettek. A többi a máglyától távol imádkozta ősi imádságukat, a káddist: *Yiskaddal veyiskaddash*.

Pál pápa 1559-ben meghalt, de bullája példakép maradt három évszázadon át. 1566 júniusában V. Pius személyesen megkeresztelt két felnőtt zsidót három gyermekkel együtt; öt bíboros keresztapaként működött közre. 1581-ben XIII. Gergely azt a megdöbbenő megállapítást tette, hogy a zsidóknak a bűne Krisztus elutasításáért s megfeszítéséért „a nemzedékek során csak tovább mélyült, és örök rabságot vont maga után”.

Romagnában két áttért zsidóból lett papot azzal bíztak meg, hogy erőszakkal hatoljanak be szombaton a zsinagógába. Megszentségtelenítési szándékkal egy feszületet helyeztek a Szövetség Ládájára, és Jézusról mint Istenről és Messiásról prédikáltak. Mindenhol azzal az ürüggyel tartották zárva hónapokon át a zsinagógákat, hogy állítólag tiltott könyvet találtak ott. Sok ilyen könyvet helyeztek el titokban. Házakat törtek fel, kutattak át és tettek tönkre. Minden ürügy jó volt arra, hogy egy-egy zsidó családfőt agymosás céljából a katekéták házába küldjenek. Ha pedig egy zsidó — mondjuk a rabbi, aki zsidó hitsortársait az áttéréstől vissza akarta tartani — az épülethez engedély nélkül közeledett, kegyetlenül megverték. 1604-ben Joshua Ascarelli rabbit feleségével és két gyermekével együtt ebbe a Casába kényszerítették. Az apa és az anya hosszú ott tartás után sem volt hajlandó engedni. Őket elengedték. A gyerekeket ott tartották, akik a szülők nélkül végül hagyták magukat megkeresztelni. Amikor pedig a szülők megjelentek, hogy gyermekeiket visszavigyék, közölték velük, hogy takarodjanak el, mielőtt még megostorozzák őket.

1639-ben egy zsidó Rómában barátságosan csevegett egy domonkosrendi pappal és tréfásan felajánlotta neki, hogy egyik gyermekét megkeresztelheti, ha a pápa vállalja a keresztapaságot. Tréfája mindkét gyermeke életébe került, bár az egyik még csak a bölcsőben volt. Ez a sérelem felkelést idézett elő a gettóban, amit kíméletlenül elfojtottak.

1634-1790 között 2030 zsidó „tért meg” Rómában. XIII. Benedek huszonhatot keresztelt meg buzgósága jeleként. Az áttéréseket a gettó közelében tűzijátékokkal és felvonulásokkal tették nevezetessé, miközben a hallgatásra kényszerült zsidóknak ökölbe szorult a kezük. Amikor pedig arra kényszerítették őket, hogy templomokba menjenek és ott prédikációkat hallgassanak meg, a nemzsidók sárral dobálták meg őket. A templomokban a sekrestyések bottal jártak körbe, hogy ébren tartsák a zsidókat. Némelykor orvosi vizsgálatnak vetették alá őket, hogy megbizonyosodjanak: „ezeket a ravasz zsidókat” nem a közösség választotta-e ki azért, mert süketek voltak. Minden kicsiségre figyeltek, ami megalázhatta őket. A temetések alkalmával nem tarthattak kezükben égő gyertyát és sírkövet sem állíthattak. Ezzel azt a

római jogot is megsértették, amellyel maguk a keresztények is éltek, miszerint a temető olyan szent, mint a templom.

Ennek a kornak az egyik babonája szerint mindenki, aki egy hitelent a keresztségre rávett, szabad utat nyert a mennyországba. Garázdák kószáltak a városban, akik elkapták a zsidó gyerekeket és erőszakkal megkereszteltették őket. A XVIII. században XIV. Benedek kijelentette, hogy az a gyerek, akit saját vagy szülei akarata ellenére, vagy a kánonjog előírásait megsértve kereszteltek meg, mindennek ellenére kereszténynek számít és aszerint kell élnie. Ha nem ezt tette, eretnek lett és az ezzel együtt járó szörnyű büntetéseket el kellett szenvednie. A gettó visszhangzott a gyászos panaszoktól, amikor ilyen esetekre sor került. Akkor is gyászoltak, ha egy keresztény hitre tért zsidó azt tette, amit a papja parancsolt neki, és gyermekeit a gettóból elvitte. Ha megkeresztelték a gyermekeiket, az anyjuk soha többé nem láthatta őket.

A pápai elnyomás legrosszabb napjaiban, Rómában a zsidók egy magas fallal körülvett területen éltek. Természetesen emeletesen építkeztek. Ennek következtében házak dőltek össze, némelykor lakodalmak alkalmával. A tűz is gyorsan terjedt, higiénia gyakorlatilag nem létezett, és így az a hiedelem terjedt, miszerint a zsidók bűdösek, ami csak a kereszteléssel tűnik el.

Ramazzini, akit úgy tartanak nyilván, mint a foglalkozási ártalmak szakértőjét, tanulmányozta az olasz zsidókat és következtetéseit 1700-ban a *De morbis artificum* című könyvében tette közzé. A zsidók — írja — az ülő foglalkozásúak minden szimptomáját magukon hordták. Asszonyaik korán megvakultak, átlagon felül fejfájásról, fogfájásról, torokfájásról és tüdőmegbetegedésekről panaszkodtak. A pápák a fájdalomnak olyan sorozatáért is felelősek voltak, amelyekről a történelmi könyvek nem beszélnek.

A francia forradalom elhozta a felvilágosodás korát. A felvilágosodás azonban a pápai udvarig nem jutott el. A pápák hosszú sora tovább erősítette a zsidók iránti régi előítéletet; úgy kezelték őket, mint kitaszítottakat, akik nem méltók a törvényes védelemre. VII. Pius után X. Leó, majd VIII. Pius, XVI. Gergely és IX. Pius következett — valamennyien IV. Pál jó tanítványainak bizonyultak.

Ha a zsidók valamit vásároltak vagy eladtak, ami ezután a katolikus istentiszteletek alkalmával használatba került — kehely, rózsafüzér, feszület — 200 scudo büntetést kellett fizetniük. Hasonló büntetést szabtak ki azokra a zsidókra, akik az inkvizítor engedélye nélkül hagyták el Rómát. Ha keresztény orvost hívtak beteghez a gettóba, kötelességévé tették, hogy először térítse keresztségre a páciens. Azonnal ott kellett hagyni a beteget, ha ez nem sikerült. Három-négy zsidó gyermeket vittek minden hétfőn megkeresztelni és

kereszténnyé tenni. Az inkvizíció elé idézték azt, aki ennek ellentmondott, akkor is, ha a gyermek szülője volt. Ha két keresztény tanúsította, hogy egy zsidó szóval vagy tettel katolikus papot, vagy az igaz vallást megsértette, kivégezték.

XII. Leó (1823-29) úgy gondolta, hogy a keresztények túl elnézőek lettek. Ő újra gettóba záratta a zsidókat. Egy járvány alkalmával megtiltotta a védőoltást, mert úgymond „ez ellentmond a természeti törvénynek”. A nagy elkeseredést azonban IX. Pius okozta.

Mint kiábrándult szabadelvű, még szigorúbb törvényeket hozott a zsidó közösség ellen. Cecil Roth tesz említést egy jómódú zsidóról *A zsidók története Olaszországban* (1946) című könyvében. A szerzőt IX. Pius idején bebörtönözték, mert egy keresztény özvegyasszonnyal mosatta fehérneműjét. Időközben a zsidók a világ nagy részén már szabadságot és megbecsülést élveztek, Rómában és az egyházi államban azonban nem. A katekéták házát még mindig nyitva tartották. Az 1858. évben ez lett a színhelye a talán legrosszabb visszaélésnek.

Egy bolognai lány a gyónási titok jegyében elmondta gyóntatójának, hogy korábban hat éven át mint szolgáló illegálisan dolgozott egy Mortara nevű zsidó családnál. Nekik volt egy fiuk, akit a leány megkeresztelt, mivel azt hitte, hogy a fiú a halálán van. A gyóntatóatya a lány kötelességévé tette, hogy erről értesítse a hatóságokat. A papság parancsára a rendőrség elfogta a hétéves Edgardót, akit azután Rómába küldtek, hogy keresztény nevelésben részesítsék. Ez a „hírhedt ügy” egész Európában vihart okozott. I. Ferenc József éppúgy, mint III. Napóleon figyelmeztették a pápát, hogy a világ közvéleményét hívja ki maga ellen. A londoni Mansion House-ban tömeggyűlésre került sor. A nagy tekintélyű brit zsidó, Sir Moses Montefiore, Rómába utazott, hogy személyesen kérlelje meg a pápát. IX. Pius azonban hajthatatlan maradt.

A római gettóban tartott diadalünnep után Edgardo Montarat ünnepélyes keretek között megkeresztelték, keresztény nevelésben részesítették és idővel tekintélyes missziós pap lett belőle.

Újra csak hiányzott a különben kegyes pápából a zsidók iránti természetes igazságosság érzéke.

1870 szeptemberében az olasz csapatok elfoglalták Rómát. Olyan üdvözléssel fogadták őket, amihez hasonlóra csak a szövetségesek által a náci megszállás alól való felszabadulás alkalmával került sor. Tizenegy nappal Róma eleste után, 1870. október 2-án a zsidók királyi rendelettel elnyerték a szabadságot, amelyet a pápaság tizenöt évszázadon át megtagadott tőlük.

Európa utolsó gettóját is felszámolták. Ekkor a zsidók joggal azt hihették, szenvedéseik végre befejeződtek. Hogyan tudhatták volna, hogy a legsötétebb órák hátra vannak még?

XII. Pius és a nagy hallgatás

A kereszténység vetette meg az alapját mindannak, ami ezután következett. A kereszténység a vallásukért üldözte a zsidókat; a fasizmus pedig fajukért. A pápák a kegyetlenségek ellenére is azt remélték, hogy megtérítik őket; Hitler és vonakodó szövetségese, Mussolini a kiirtásukat tervezték.

A hasonlóság III. Ince és IV. Pál rendeletei, illetve az 1935-ös nürnbergi törvények között az óriási különbségek ellenére is vitathatatlan. A keresztények a zsidókat az emberiség által valaha is ismert leggonoszabb gaztettek elkövetőiként, istengyilkosokként páriáknak és a Föld szennyének kiáltották ki. Keresztényektől származott az a gondolat is, hogy a zsidókat meg kell fosztani házaiktól, földjeiktől, temetőiktől és kivándorlásra kell őket kényszeríteni, börtönbe kell őket zárni. A nácik kifejezetten azért nevezték a zsidó lakónegyedeket gettóknak, hogy politikájukat a pápák politikájának folytatásaként állítsák be és így szalonképesse tegyék.

XI. Pius, aki 1939-ben halt meg, jól tudta, hogy Jézus, Mária és József zsidók voltak. Ő szembeszállt a németországi durva fajüldözéssel, és elkészítette egy átfogó antifasiszta enciklika tervezetét, de ez a halála miatt nem került nyilvánosságra. Utódja már óvatosabb volt.

XII. Pius — eredeti nevén Eugenio Pacelli — 1876-ban, római patríciuscsaládban született. Gyenge egészségi állapota miatt otthon készült a papi hivatásra. 1899-ben szentelték pappá, és azonnal a vatikáni államtitkársághoz osztották be. Tizenhat év múlva püspök lett, bár egyetlen napig sem lekipásztorkodott. Bürokratának született és bürokratának nevelték.

Nagyapja, Marcantonio világi egyházjogászként a Rotán — a legrégebb pápai bíróságon — dolgozott Rómában. Apja, a szintén egyházjogász Filippo, a konzisztórium ügyvédek kollégiumának volt a dékánja és olyan tekintéllyel bírt, hogy egyetlen világiként bevonták az új egyházjogi kódex kidolgozásának munkájába (1918-ban lépett életbe). Eugenio a családi hagyomány szellemében Gasparri bíborosnak lett a jobbkeze, aki a kódex átalakítását kezdeményezte és a munka minden fázisát vezette.

Az I. világháború vége felé Pacellit pápai nunciusként nevezték ki Münchenbe. A háború után Berlinbe helyezték át, ahol átélte a barnaingesek

felemelkedését. 1929-ben visszahívták Rómába, ahol bíboros államtitkár lett. Mindenhova követte Pasqualina nővér, egy német ferencesrendi apáca, aki a háztartását vezette. Jóllehet közelről látta a nemzeti szocializmust, a kommunizmustól még jobban félt.

Pacelli bíborost 1939. március 2-án választották pápává. Ekkor 63 éves volt. Hűvös, távolságot tartó és szűkszavú egyéniség volt, kivéve, amikor a tömeg üdvörlését fogadta. Barna, kissé gyenge szemei voltak, s profilból nézve arcéle a sashoz hasonlított.

Amikor Mussolini nyomást kezdett gyakorolni a zsidó közösségre, Pius szokásához híven nem szólt semmit. 1940. június 2-án Olaszország Hitler oldalán belépett a háborúba. 1941 végére az olasz zsidók háromnegyed része elvesztette megélhetését. A pálya megnyílt ama pápai enciklika előtt, amelyet sok katolikus is a legszégyenteljesebbnek tart, sokkal szörnyűbbnek, mint IV. Pál *Cum nimis absurdum* bulláját. Ez volt azaz enciklika, amelyet sohasem írtak meg.

Egész Olaszországban és a Német Birodalomban szisztematikusan üldözték a zsidókat és nagyon sok jól ismert esetben meggyilkolták őket. Egyetlen félreérthetetlenül elítélő szó sem hangzott el a Vatikán részéről. Ez a hallgatás — sokak szerint — rosszabb volt, mint bármilyen eretnokség. Róma, amely oly gyorsnak bizonyult olyankor, amikor a hittől való legkisebb elhajlást, hibát — például a nemi erkölccsel kapcsolatban — kellett korrigálni és elítélni; nos Róma ajkai szorosan és mint kiderült, állandóan zárva maradtak.

Már jóval az 1942-es esztendő vége előtt általánosan ismert tényé vált a zsidók tömeges elpusztítása. Július elsején a BBC francia nyelvű adása 700000 lengyel zsidó tömeges kiirtásáról adott hírt. Egy héttel később Hinsley, westminsteri bíboros ezeket a számadatokat a BBC-ben megismételte és hozzátette: „Ez az ártatlan vér bosszúért kiált.” Ugyanezen a nyáron Franciaországban, a Vichyben székelő bábkormány arra törekedett, hogy a zsidó gyerekeket még az előtt deportálja, mielőtt a nácik felkészülnek arra, hogy a megszállott területeken átvegyék őket. Július 21. és szeptember 9. között egy gyermekorvos 5500 gyermeket számolt meg, akiket a Drancy melletti haláltáborba szállítottak. Közülük több ezer hat éven aluli volt. Szüleiket akkorra már likvidálták. Zsidó kísérőket adtak melléjük, hogy álcázzák a gyermekek árva voltát. George Wellers párizsi ügyvéd ilyen kísérő volt. Drancy című könyvében leírja a Párizs melletti ideiglenes tábor életét. A gyerekek, közülük hat az ő csoportjában két éven aluli, úgy néztek ki, mint a „megzavart birkanyáj”. Szenvedésük leírása szívfacsaró. Kisgyermekek, akik még nevüket sem tudták megmondani, a lépcsőkön saját piszkukban várakoztak, hogy a

felnőttek vigyék őket toalettre, mivel pedig hasmenésük volt, egész éjjel szünet nélkül sírtak.

Augusztus 17-én 530 gyereket néhány felnőtt kísérelével együtt marhavagonokba zsúfoltak, majd bezártak. Két nap múlva megérkeztek Auschwitzba és estére már valamennyi halott volt. Közvetlenül ez után egy SS tábori orvos naplójába ezeket jegyezte fel: „Azzal összehasonlítva, amit én láttam, Dante pokla komédiának tűnik.” Hitler pokla egymillió gyermeket nyelt el.

Valerio Valeri, párizsi nuncius augusztus 5-én jelentette a bíboros államtitkárnak Rómába, hogy a Franciaországból elszállított gyerekeket Lengyelországba vitték és nem Németországba. Két héttel később az amerikai követ, Myron C. Taylor részleteket közölt ugyancsak a bíboros államtitkárral, Maglioneval a lengyel és nyugati zsidók tömeges megsemmisítéséről Lengyelországban.

A francia főpapság a Quisling kormányznál úgynevezett plátói tiltakozást jelentett be. Laval joggal mondhatta Suhard párizsi bíborosnak, hogy ő is tartsa távol magát a politikától és hallgasson, úgy mint Őszentsége. Valóban, amikor további letartóztatásokra került sor, Suhard hallgatott. 143 januárjában Rómába utazott XII. Piuszhoz kihallgatásra. Csomagjában jó híreket vitt magával: Pétain pénzügyi támogatást nyújt az egyháznak. A zsidókról egyetlen szót sem váltottak.

A zsidók tömeges megsemmisítése eddigre már közismertté vált. Egy hónappal Suhard római útja előtt, 1942. december 5-én a canterbury érsek a The Times című laphoz küldött írásában kommentálta az előző napi beszámolót: „Ez a szörnyőség mindenek felett van, amit a képzelőerő felfoghat” — írta Őexcellenciája. Bejelentette a maga, az anglikán egyház és a szabadegyházak nevében „legnagyobb felháborodását e borzalmak miatt, amelyhez hasonlót a barbár korok híradásaiból sem ismerünk”. Volt azonban a világon egy ember, akinek az állásfoglalásától Hitler is félt, mert katonái között sok volt a katolikus. Ez az egy ember azonban hallgatott. Annak láttán, amit Winston Churchill „a világtörténelemben valószínűleg valaha is elkövetett legnagyobb és legszörnyűbb égbekiáltó bűntettnek” nevezett, jobbnak tartotta semlegesnek maradni.

1943 nyarán Mussolini megbukott és a rá következő szeptemberben a németek megszállták Rómát. Egy SS-alakulat a zsidó gyülekezettől 50 kg aranyat követelt. Ha nem kapják meg 36 órán belül, 200 zsidót deportálnak. XII. Pius felajánlotta az esetleges hiány pótlását. Ennek ellenére egyetlen ember sem menekült meg.

Októberben egy géppisztolyos SS-egység helyezkedett el a Vatikán falai mentén. Látszatra Őszentsége védelmét akarták biztosítani, valójában a megfélemlítésére érkeztek oda. Lépésük sikerrel járt. A pápa nem a saját biztonsága miatt aggódott, mégis — jól tette vagy nem — még mélyebb hallgatásba burkolózott, mert attól félt, hogy ha szól, a zsidók helyzete még rosszabbra fordul. Október 15-ről 16-ra virradó éjszaka a zsidók otthon tartózkodtak és szombatot tartottak. Ezreket tereltek össze, köztük állapotos asszonyokat és öregeket is. Egy asszonynak, akit katonai autóval vittek szülni, fájdalmai kezdődtek. Egy tízgyermekes házaspárt azokhoz csatoltak, akiket a katonai akadémiára vittek. Az első éjszaka két asszony ott szült. Két nappal később, október 18-án az egész társaságot, több mint ezer embert a vasúti sínekhez szállítottak és lepecsételt marhavagonokba raktak. A vonat 14.05-kor elindult. Észak felé tartott; az Orte, Chius, Firenze, Bologna útvonalon és a német határon át Auschwitzba.

Hurdal püspök, a római német gyülekezet feje felismerte, hogy a razzia kulcsot adott a kezébe. Felszólította a német parancsnokságot, hogy szüntessék be a zsidók letartóztatását. Egyébként a pápa „kénytelen lesz nyilvánosan állást foglalni, amit a németellenes propaganda fegyverként használ majd ellenünk”. A német nagykövet is mélyen aggódott. Gyakorlatilag a pápa ablaka alól hurcolták el a zsidókat — jelentette Berlinnek. „Így a pápának, mint sok francia püspöknek nem lesz más választása, mint tiltakozni e politika ellen.”

Ez a félelem alaptalannak bizonyult. XII. Pius egyáltalán nem szólt semmit. Amikor három nappal később Harold Tittman amerikai diplomatát fogadta, a zsidókat meg sem említette. Azok a kis kommunista sejtek aggasztották, amelyek Róma környékén szétszórtan működtek.

A nácik csodálkoztak; alig tudtak hinni szerencsájüknek. Ez felbátorította őket, hogy hasonló intézkedéseket foganatosítsanak Firenzében, Velencében, Ferrarában, Genovában és Fiumében is. Hat hét leforgása alatt 10 000 zsidót tereltek össze és hurcoltak el Auschwitzba, ahol közülük 7750 meghalt. Az olaszok menedéket nyújtottak annyi zsidónak, amennyinek csak tudtak. Ez annál is könnyebb volt, mert a zsidók majdnem úgy néztek ki, mint ők. A Szentszék biztatására egyházközségek, zárdák, kolostorok vettek részt a mentésben; néhány zsidót a Vatikán is elbújtatott.

1943 decemberében a zsidókat hivatalosan megfosztották olasz állampolgárságuktól. Egy razzia során 650 római zsidót fogtak el, egy másik alkalommal pedig 224-et. 70 zsidó is volt ama 335 túszer között, akiket 1944 márciusában az ardeai barlangokban lőttek agyon. Ők voltak a megtorlás — „tíz

egyért” — azért a német rendőrért, akiket az ellenállók támadása során lőttek le öt más véletlen áldozattal együtt.

A tarkón lőtt túsók között ott volt Dominico Rici is, egy 31 éves katolikus hivatalnok, öt gyermek apja. A zsebében egy nyomtatott betűkkel írt papírszeletkét találtak: „Jó Istenem, könyörgünk hozzád, óvd meg a zsidókat a barbár üldözéstől: Egy Miatyánk, tíz Ave Maria és dicsőség az Atyának.” Ricivel együtt halt meg hat zsidó a De Consiglio-családból: három testvér, továbbá apjuk, nagyapjuk és nagybátyjuk. Robert Katz írja *Halál Rómában* című könyvében:

Nem lett volna szükség csodára ahhoz, hogy megmentse azt a 335 férfit, akiknek Ardea barlangjaiban kellett meghalniuk. Volt egy ember, aki még megmenthette volna őket és aki felelőssé tehető azért, hogy semmit sem tett, hogy a német tömeggyilkosságot legalábbis lelassítsa. Ez az ember XII. Pius pápa.

A pápa — Pankratiusz, egy német salvatorianus szerzetes révén — Dollmann római SS-parancsnoktól tudott arról, hogy vérfürdő készül. Ámde érzelmei vegyesek voltak. Azt gondolta, hogy az ellenállóknak a német erővel szembeni támadása nagyobb bűntény, mivel támadásaik nélkülöztek minden alapot. A tömeggyilkosság napján a Szent Hivatal bíborosait fogadta, és a böjti lelkigyakorlatokra készült.

A tömeggyilkosságról nem számolt be a független vatikáni rádió.

Bárcsak vállalta volna a pápa, a Dávid-csillagot kitűzve, legalább a letartóztatást, vagy egyszer is azt mondta volna a zsidóknak, hogy szenvedéseikben nincsenek egyedül!

A lengyel felkelés egyik vezetője a távolban keserűen vádolta az államférfiak hallgatását. Ő ezt „elképesztőnek és szörnyűnek” találta. Üzenete így hangzott: „A világ hallgat. A világ tudja mi folyik, nem lehet, hogyne tudja, de a világ hallgat. Isten helytartója a Vatikánban hallgat.”

A római borzalmak 1944. július 5-én értek véget, amikor a szövetségesek felszabadították a várost. A tábori lelkész XII. Pius pecsétjével együtt szedte le a pecsétet a nagy zsinagóga kapujáról. A zsidók ismét szabadok lettek. Előjöttek rejtékhelyeikről és kiderült, hogy kétezren hiányoznak közülük.

Cecil Roth 1946-ban kifejezte őszinte háláját az egyháznak azért a segítségért, amelyet a háború alatt népének nyújtott. „Így a XX. században jóvátették az olasz gettók nagy igazságtalanságait.” P. E. Lapide dicsérte a pápát a színfalak mögötti csendes tetteiért. Ámde sok más megfigyelő kevésbé megértő. Számukra a kérdés így hangzik: „Miért nem emelte fel szavát a pápa?”

Védelsezői azt mondják, meg akarta őrizni a Vatikán semlegességét, hogy közvetíteni tudjon; nem akart elviselhetetlen terheket rakni a német katolikusok lelkiismeretére. Bírálói viszont azt mondják: „Lehet-e semlegesség a jó ügy és az ilyen szörnyűségesen gonosz ügy között?” Mi a helyzet továbbá azoknak a zsidóknak a terheivel, akiket a németek — katolikusok és nem katolikusok - milliószámra mészároltak le?

Az a kép, amelyet Hochut *A helytartó* című darabjában XII. Piusról mint szuper-kapitalistáról festett, aki csak értékpapírjai árfolyamának csökkenésétől fél, nevetséges. Pius egész életében valószínűleg sohasem gondolt személyes vagyonára. Hochut közelebb jár az igazsághoz, amikor azt kérdezi: hogyan gyilkolhattak le egy egész népet ebben az úgynevezett keresztény Európában anélkül, hogy a legfőbb erkölcsi tekintély egyetlen szót is szolt volna erről?

A vatikáni véleménykülönbségek is kiderültek. VI. Pál védelmére kelt egykori főnökének, mondván, ha a német szörnytetek ellen tiltakoztak volna, az „nemcsak hiábavaló, hanem egyenesen káros lett volna”. Tisserant bíboros, aki később a Szent Kollégium dékánja lett, ezzel szemben még a háború alatt kijelentette:

Attól félek, hogy a történelem el fogja marasztalni a Szentszéket azért, mert az önző előnyök politikáját folytatta és alig tett egyebet. Ez nagyon szomorú, különösen számunkra, akik XI. Pius idején éltünk. Mindenki meg van győződve arról [Rómában], hogy mivel Rómát nyílt várossá nyilvánították, a kúriai bíborosokat semmi bántódás nem érheti: ez szégyenletes gyalázat.

Az a kor, amelyben a pápák megbuktatták az uralkodókat, régen elmúlt már. Az olyan katolikusoknak, mint Hitler és Göbbels, a kiátkozás nem jelentett volna semmit, és akkor sem állították volna le a zsidók üldözését, ha a pápa azt kívánja. De néhányan feltették a kérdést: nem mondhatta volna-e 1942-ben a maga rendkívüli tekintélyével Őszentsége, hogy annak a zsidó nőnek, akiről 1950-ben csalatkozhatatlanul azt nyilatkozta, hogy testestől-lelkestől felvitetett a mennybe, annak a fajtáját nem szabad megsemmisíteni csak azért, mert zsidó? Mi akadályozta meg abban — amiként Tisserant bíboros sürgette is —, hogy nyilvánosan kijelentse: katolikusok nem vehetnek részt tömeggyilkosságban, továbbá lehetnek olyan helyzetek, amikor a törvényes államfők iránti engedelmisséget meg kell tagadni, bármi legyen is ennek az ára.

XII. Pius hallgatásának egyetlen megnyugtató magyarázata az, hogy ő elsősorban és mindenekelőtt katolikus volt: katolikus és csak azután keresztény vagy ember; jóllehet jó keresztény volt és együtt érző teremtés. Zsidó tisztelője, Lapide írja: „Egyetlen pápai megnyilatkozás, amely a keresztényekkel tudatta volna, hogy a zsidók törvénye, amelyet Krisztus tanítványainak tanított:

»Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat«, a zsidókra nézve is érvényes, hasznosabb lett volna, mint a tiltások és korlátozások hosszú listája. De ilyen egyszerű levél sohasem jött Rómából.” Ha XII. Pius legalább annyira törődött volna a zsidókkal, mint XI. Pius az egyházi állammal!

Piust a 77 éves XXIII. János, az igazi emberséges ember követte. Azonnal törölte a nagypénteki liturgiából a zsidókra vonatkozó „galád” jelzöt. Tudta, hogy a nagypénteknek sokkal inkább a katolikus Jóm Kippurnak kellene lennie; az egyház bűneiért tartott bűnbánati napnak amiatt, hogy Jézust az ő zsidó vérrokonaiban évszázadokon keresztül megfeszítették. Egy alkalommal, amikor fogadta a United Jewish Appeal amerikai vezetőit, mosolyogva ezt mondta nekik: „Én vagyok József, a ti testvéretek, Son'io Giuseppe, il fratello vostro.” József — Benjamin után — a legfiatalabb testvér volt.

János pápa utasítására Bea bíboros kidolgozott egy dokumentumot a zsidókról, amelynek a II. Vatikáni Zsinat elé kellett volna kerülnie. János pápa meghalt, mielőtt ezt elfogadták volna. Utána a felismerhetetlenségig megváltoztatták és mindenképpen későn került rá a sor. Ebben már nem csendül fel az a hang — amiként János nagy bocsánatkérő imájában —, hogy az egyház tanítása és a katolikusok magatartása évszázadokon át hozzájárult az antiszemitizmushoz. A zsinaton néhány püspök ellenállása miatt a zsidókat nem tisztázták az istengyilkosság vádjá alól. VI. Pál, az új pápa az óvatosabb szövegezés mellett foglalt állást. Az ő zsidók iránti érzéketlensége kifejezésre jutott egy húsvét előtti prédikációjában, 1965-ben. „A zsidók kapták az ígéretet — mondotta —, hogy közülük jön el a Messiás, és sok ezer esztendeig vártak rá. Amikor pedig eljött a Krisztus, a zsidó nép nemcsak hogy nem ismerte fel, hanem ellene fordult, meggyalázta és végül megölte.” A holocaust után, a zsinat tanácskozásai után a pápa, a jóságos ember ismét a zsidó népre hárította Jézus halálának bűnét.

John M. Oestereichert főtisztelendő, aki a II. Vatikáni Zsinatnak a zsidókkal kapcsolatos dokumentumát fogalmazta, bevallotta, hogy a Szent Péter-dóm visszhangzott a zsinati atyák hangjától: „Soha többé koncentrációs tábor! Soha többé gázkamrákat! Soha többé népiirtási kísérletet! Soha többé zsidóüldözést!” De azt már nem tudták szívből kijelenteni, hogy a zsidókat nem lehet Isten halálával megvádolni.

János Pál pápa leghosszabb útja

Abban állapotok meg, hogy tavasszal találkoznak, a keresztény naptár szerinti nagyhét előtt. János Pál pápa minden kontinenst felkeresett már, de ez

ígérkezett a leghosszabb utazásának. Mélyet lélegzett, amikor belépni készült abba a díszes épületbe, amely tulajdonképpen vatikáni palotájából is látható. Mintegy ezer ember szorongott a néhány száz személyt befogadó teremben. A főbejárat kapuja szélesre nyílt, amikor a ragyogó napsütésből a zsinagóga árnyas falai közé lépett.

Bizonyos szempontból a zsidók a pápa — a római püspök egyházának tagjai. Már akkor ott éltek a mai Lungotevere de' Cenci utcáiban, amikor mintegy kétezer évvel ezelőtt — egy galileai halász érkezett oda és keresett közöttük szállást. Azóta a zsidók és a pápák, a császári Róma két túlélői, többé nem feledkeztek meg egymásról.

Ezen a fentebb említett napon az összegyűlt zsidók között volt mintegy negyven olyan is, akik szinte egy letűnt kor szellemeiként kék tetoválásokat viseltek a karjaikon. Ők voltak a náci haláltáborok túlélői. János Pált Elio Toaff főrabbi fogadta. Ő is fehérben volt, csupán az imalepel feketéllett a vállán. A két ember idegesen méregette egymást. A rabbi hegyes fehér szakállát simogatta, a főpásztor pedig arany mellkeresztjét fogta, amelyről sokan nem vették le a tekintetüket. E kereszt miatt sokat szenvedtek. Mindketten tudták, hogy a találkozó történelmi jelentőségű. Mindketten tisztában voltak azzal is, hogy vannak olyan tagjaik vallási közösségeiknek, akik nem veszik jó néven, hogy Róma püspöke és főrabija ebben az ünnepélyes liturgiai időben a zsinagógában találkoznak, amely a Hitler hatalomra jutása előtti utolsó európai gettóban állt. A jelenlévő zsidók között sokan olyanok is voltak, akik tudták, mit mondott X. Pius 1904-ben, mert Golda Meir önéletrajzában beszámolt róla: „Megakadályozni nem tudjuk, hogy a zsidók Jeruzsálembe menjenek; de ezt mi sohasem helyeselhetjük... A zsidók nem ismerték el a mi Urunkat, mi sem ismerhetjük el a zsidókat.” Toaffnak volt még egy másik problémája is. Nem feledkezhetett el arról, hogy egyik elődje, Izrael Zolli főrabbi 1945-ben katolizált és felvette az Eugenio nevet, hálából azért, hogy XII. Pius a II. világháború alatt a zsidóknak menedéket nyújtott. Konstantin óta nem került sor ilyen meglepő megtérésre.

Szomorkás mosollyal és mély tisztelettel tekintett a pápa a gyülekezetre, mielőtt beszédét elkezdte, amelyben a zsidógyűlöletért, zsidóüldözésért sajnálkozását fejezte ki, „bárki tette is azt”. Az utolsó mondatot megismételte. Szórványos taps tört ki, amelyet az egész gyülekezet átvett úgy, hogy a gerendák majd beszakadtak. Amikor a náci szörnyűségeket említette, sokan sírni kezdtek. Tudták, hogy ő, a krakkói lengyel Auschwitztól csupán néhány kilométerre osztozott fájdalmukban. A hárommillió meggyilkolt között éppúgy voltak lengyelek is, mint zsidók.

Amikor a kántor és az énekkar elkezdte énekelni az *Ani Ma'amin* imát, a halálba induló zsidók hitvalló énekét, sokan gondoltak ama tavaszi napokra Bergen-Belsenben, Dachauban és Treblinkában.

A Tiberis-parti zsinagógában lezajlott 80 perces ceremónia végén komoly okok szóltak mellette és ellene is, hogy együtt imádkozzanak; így aztán a pápa és a rabbi együtt imádkoztak — csendben. Majd zsidók és nemzsidók félretették a protokollt és a mély vallási különbségeket is, és csak közös emberségükre gondolva átölelték egymást. Újra tapsban tört ki a gyülekezet. Izrael államát a pápa egyáltalán nem említette. Egy tanácsosa később erről azt mondta: ez politikai kérdés. Furcsa tartózkodás egy olyan főpásztor részéről, akinek elődei mohón törekedtek az egyházi államot megszerezni és megtartani. De azok a kevesek, akik e megszentelt pillanatban a világ zsidóságát képviselték, tudták azt is, hogy II. János Pál, ha közvetve és szerényen is, népüknek a holocaustban bekövetkezett nagy szenvedéseiért a bűn egy részét magára vette.

A zsidóknak a pápák általi hosszú és kegyetlen bánásmódja az evangélium súlyos félremagyarázásának eredménye volt, mert a megfeszítésért, az egyház értelmezése szerint is, nemcsak a zsidók voltak teljesen vagy nagy részben a felelősek, hanem az egész világ, azaz az egész emberiség. A zsidók üldözésével a keresztények megpróbálták saját bűneiktől szabadulni. Talán azért igyekeztek a zsidókból bűnbakot csinálni, mert sohasem tudták megbocsátani nekik, hogy közülük származott az üdvözítő.

A történészek többsége egyetért H. Ch. Lea prófétai megállapításával, amelyet a múlt században publikált. *Az inkvizíció története Spanyolországban* című műve első kötetében olvashatunk:

Az egyház azt tanította, hogy a halálos ítélettől eltekintve nincs olyan büntetés, szenvedés és szidalom, amelyből sok lenne azok utódainak, akik megtagadták, hogy a Mestert befogadják... Nem túlzás azt állítani, hogy az egyház, ha nem is teljes mértékben, de elsősorban felelős azért a végtelen igazságtalanságért, amely a középkorban a zsidókkal történt és amely még ma is sok helyen felüti a fejét.

Vajon túlzás-e azt, ahogyan sok római pápa a zsidókról beszélt és velük cselekedett, eretnekségnek nevezni?

12. FEJEZET

A pápai eretnekek

„Sok római pápa eretnek volt.” A katolikusok fülében ez úgy cseng, mintha valamelyik bigott protestánsból vett idézet lenne. Az eretnek pápa olyan önellentmondás, mint a kör négyszögesítése. Az I. Vatikáni Zsinat kimondta, hogy a pápa az igaz hit csatatkozhatatlan hordozója, és a megfelelő feltételek között elhangzó kijelentései érvényességében nem szükséges az egyház egyetértése. De valóban elképzelhetetlen, hogy egy pápa — például II. János Pál — eltávolodjék az igazságtól és így az egyháztól is, és eretnekségbe essen?

A következő idézet azonban nem egy protestánsból származik, hanem VI. Hadrián pápától, 1523-ból:

Ha a római egyház alatt annak fejét, vagyis a pápát értik, akkor kétségtelen, hogy ő olyan ügyekben, amelyek a hitre vonatkoznak, soha nem tévedhet. Akkor viszont téved, ha saját véleménye vagy intézkedése során eretnekséget tanít. Az igazság az, hogy sok római pápa eretnek volt. Az utolsó ilyen XXII. János pápa volt. [1316-34]

A pápai eretnekségekről vagy az egyház által kiátkozott pápákról általában tudott a teológia, de 1870 óta keveset lehetett erről hallani. Még a nagyhatalmú III. Ince is bevallotta: „Az egyház ítélkezhet felettem, ha a hit dolgairól van szó.” IV. Ince megkövetelte ugyan, hogy minden teremtmény engedelmeskedjen neki mint a Teremtő helytartójának, de elfogadta, hogy nem kell engedelmeskedni az olyan pápai megnyilatkozásnak, amely eretnekség, vagy az egyház egységét veszélyezteti. „Természetesen — mondotta — a pápa is tévedhet a hit dolgaiban.” Ezért senki sem mondhatja, hogy hiszem ezt vagy azt, mert a pápa is hiszi, hanem azért hiszi, mert az egyház hiszi. Ha a pápa az egyházra hallgat, akkor nem téved. Valamilyen oknál fogva ezeket a szavakat, amelyek IV. Ince Kommentárok a tízparancsolathoz című művében találhatók, a későbbi kiadásokból eltüntették. Az okot nagyon nehéz megérteni, mert számos más pápa is mondta többé-kevésbé ugyanezt.

A pápák is tévednek

Manapság olyan nagy a pápaságot övező dicsfény, hogy csak nagyon kevés katolikus tudja, miszerint ellentmond a hitnek és a hagyománynak azt állítani, hogy a pápa nem követhet el hibát. A pápa hosszú ideig tévedhetett, mielőtt tévedhetetlen, azaz csatatkozhatatlan lett. A legrégibb idő óta magától értetődőnek tartották, hogy a római pápák nemcsak tévedhetnek, hanem a keresztény tanítás alapkérdéseiben tévedtek is. Azokban a távoli időkben senki sem sietett ehhez hozzáfűzni: „Természetesen tévedett, de csak úgy mint magánember, tanító vagy teológus.” Ebből az következett, hogy saját

véleményén és egyházmegyéjének kérdéseire adott válaszain túl szabályozta az egész egyház hitét. Erre viszont nincs bizonyíték. Arra, amit ma mint pápai csalatkozhatatlanságot ismerünk, nincs utalás az ősegyházban és minden olyan állítás, hogy a római püspök csalatkozhatatlan, bizonyos korokban határozottan mosolyt váltott volna ki. Az egyház hite az egész egyház ügye volt és az apostolok utódai, azaz a püspökök együttese határozta azt meg. Ők tettek bizonyosságot közösségük hitéről, különösen amikor az egyetemes zsinatokon találkoztak. A pápát, aki ettől a közösségtől eltávozott, elítélték mint eretneket. Péter apostol is követett el hibákat. Ugyanez áll a római püspökre is. Ha ilyen előfordult, az egyháznak joga és kötelessége volt őt helyreigazítani vagy elmozdítani. Végső soron a pápa is az egyház tagja, s nem valami, az egyháztól különálló isteni orákulum.

Nemcsak a csalatkozhatatlanság gondolata, de ennek még a csírája sem jelent meg az egyházatyáknál. Egyetértés nyomán Róma számított a Nyugat legfontosabb püspöki székhelyének. Péter és Pál apostolok ott tanítottak és haltak meg. Ereklýeik zárándokhelyé avatták Rómát, mint a világosság és a reménység helyét. Pedig az első három évszázadban az egyházatyák közül csupán egy, Irenaeus kapcsolta össze Rómát az egyházi tannal. De még ő sem hozta ezt kapcsolatba a római püspök személyével.

A görög egyházatyáknál egyetlen szó nincs a római püspök kiváltságairól, így nincs utalás arra sem, hogy felettük joghatóságot gyakorolhatott volna. Senki, sem a görögök, sem a latinok nem fellebbeztek Rómához, mint legfőbb és egyetemes döntőbírához a vitás hitelvi kérdésekben. Tény, hogy egyetlen római püspök sem vette a bátorságot, hogy a hit kérdéseiben egyedül döntsön az egyház nevében.

Róma locuta, caus finita — „Róma szólt, az ügy lezárult” — Szent Ágostonnak ezt a mondását a katolikus apologéták joggal idézik vég nélkül. Műveinek első tíz hatalmas kötetében ez az egyetlen mondat utal arra, hogy a római püspöknek volt joga egyedül dönteni az egyház vitás kérdéseiben. Valóban így volt ez? Az összefüggésekből az derül ki, hogy Ágoston szerint két zsinatnak és a római püspöknek az egyetértése után már eljön az ideje az ügy lezárásának. Ágoston ismételen a zsinatokhoz fellebbezett vitatott kérdésekben döntésért. Amikor István pápa az afrikai egyházban a visszatérők újrakeresztelésével kapcsolatos vitában úgy döntött, hogy azt elvetette, Ágoston kijelentette, hogy helyesen tette. Ez az egész egyháznak, nem pedig egy személynek az ügye volt.

Ágoston élete nagy részét a donatisták rivális egyházával folytatott vitában töltötte el. Egyetlen egyszer sem érvelt azzal, hogy ellenfelei elfordultak

Rómától, az egyház központjától; ő nem tud az egyház egésze számára ilyen központról. Sohasem mondja azt, amit például a modern püspökök mondanak: „Térj vissza Rómához, higgy mindenben, amit a pápa tanít.”

434-ben Lerinsi Vince a katolikus tan kritériumait így határozta meg: amit „mindenütt, mindenkor, mindenki által hinni kell”. Nem tesz említést Róma vagy a római püspök szerepéről. A hitet a zsinat és nem egyetlen püspök állapítja meg.

Pelagius pápa (556-60) olyan eretnekekről beszél, akik szakítottak az apostoli székekkel, azaz Rómával, Jeruzsálemmel, Alexandriával és még Konstantinápolyal is. A hierarchia legősibb irataiban nincs külön említés a római püspökök szerepéről, különösen nem a „pápa” sajátos elnevezéséről. A pátriárkákat említi, Rómát mindenekelőtt Péter és Pál miatt, az érsekeket, metropolitákat és a püspököket szintén: Nincs említés a pápa szerepéről még Sevillai Izidornál sem, aki pedig a VII. század nagy írója volt.

Az I. Vatikáni Zsinat szempontjából további mulasztás: az első hat évszázad kereken nyolcvan eretneksége kapcsán egyetlen egyszer sem történik említés a római püspök tekintélyéről, egyetlen egy esetben sem döntött a római püspök. A püspökök együttesét némelykor kemény támadás érte, de senki sem támadta meg a római püspököt, *mert senki sem hallott róla*.

Péter után évszázadok teltek el, tele olyan vitákkal, amelyeknél minden egyes esetben azt kellett volna követelni, hogy haladéktalanul Rómához forduljanak döntésért. Azokban az időkben egyetlen római püspök sem vállalkozott arra, hogy döntsön ilyen ügyekben és egyetlen püspök sem kérte azt. Siricius pápa (384-98) nem VII. Gergely volt. Amikor egy bizonyos Bonosius nevű püspök tévtanokat hirdetett, nem volt hajlandó őt elítélni, mert kijelentette, nincs hozzá joga. Az illető tartomány püspökeinek kellett az ügyet rendezni. Mindez arra mutat, hogy a római püspök tévedhet és nem csalatkozhatatlan.

Megállapítottuk már, hogy egyetlen egyházatya sem tesz utalást arra, hogy Péter előjogait tekintve a nagy bibliai szövegekben igazolást talál. A pápai primátus és csalatkozhatatlanság, amelyek ma a katolikus egyházban olyan központi jelentőségűek, egyszerűen nincsenek megemlítve. Egyetlen hitvallásban, egyetlen katekizmusban vagy patrisztikai iratban nincs utalás a pápára, nem is beszélve arról, hogy ő lenne a hit és tanítás forrása.

Mindez arra mutat, hogy a római püspök tévedhet és nem csalatkozhatatlan. Az első pápa, aki valóban olyasvalamire hivatkozott, amit ma pápai hatalomnak nevezünk, Agatho volt 680-ban. Nagyon kínos ok miatt tette: az egyetemes

zsinat éppen azzal foglalkozott, hogy elődjét, Honorius pápát elítélje mint eretneket.

Az eretnek pápák hosszú sora

A római püspökök eretnekségének hagyománya a Honorius előtti időkre nyúlik vissza. Liberius (352-66) például, miként a többi püspök, mindent megtett, hogy az arianus vitát tisztázza és lezárja. Arianus a Szentháromság értelmezésének úgynevezett krisztológiai vitájában azt tanította, hogy a Fiú teremtett lény, nem az Atya lényegéből való, Istenben csupán részesedik; végső soron kisebb, mint az Atya. Az ortodoxia nagy bajnoka a niceai zsinaton Athanáziosz volt. Liberiuszt száműzetésbe kényszerítették és visszatérésének feltételül szabták, hogy ítélje el Athanázioszt. Ezt ő meg is tette és azt tanította, hogy a Fiú alacsonyabb rendű, mint az Atya. Ezzel viszont az egyik legtekintélyesebb egyházatya, a Poitiers-i Hilarius átkát vette magára, aki őt aposztáziával vádolta. „Anatéma rád, Liberius” — hangzott Hilarius híres mondása, és minden hithű püspök átvette ezt tőle. Liberius tévedése cáfolhatatlan bizonyítéka lett az egész középkorban annak, hogy a pápák, mint mindenki más, eretnekségbe eshetnek.

Más pápák is tettek ilyen szerencsétlen kijelentéseket. Nagy Gergely szerint a kereszteleetlen újszülöttek a pokolba kerülnek és örökké szenvednek. Néhány pápa még ennél is tovább ment. I. Ince (410-17) a milevisi zsinaton mondta, I. Gelasius (492-95) pedig Picenum püspökeinek írta azt, hogy még a csecsemők is kötelesek áldozni. Ha bár megkeresztelve, de áldozás nélkül hálnak meg, akkor is azonnal a pokolba jutnak. Ezt az álláspontot a tridenti zsinat elítélte.

A leginkább Hamletként vívódó pápa Vigilius volt (537-555), akinek pályafutása szinte már színházi tréfaként hat.

Vigilius egy kövérkés, gátlástalan római hivatalnok volt, akit sohasem szerettek. II. Bonifác pápa utódjának szánta, ezért írt egy levelet, amelyben halála után pápává nevezte ki. A tömeg — a római papság és a nép — felháborodott azon, hogy demokratikus jogait így akarta korlátozni, és arra kényszerítette Bonifácot, hogy a levelet elégesse. Figyelemre méltó pillanat volt ez. Ha megengedik Bonifácnak utódja kijelölését, akkor valószínűleg pápaválasztásra ezután sohasem került volna sor. 1870 után bizonyára méginkább magától értetődő lett volna, hogy a pápa jelöli ki saját utódját. Ki tudhatná jobban, mint Krisztus helytartója, a hatalom teljességének birtokosa Szent Péter utódját kiválasztani? De a VI. században a rómaiak — mivel Róma

az ő egyházmegyéjük volt — megakadályozta jogaik korlátozását, és elérték, hogy ők válasszák azt, aki uralkodik felettük.

Néhány évvel később Vigilius mégis keresztülvitte, hogy pápává válasszák. Uralkodása azonban nem volt szerencsés. Jusztiános császár arra kényszerítette, hogy elmenjen hozzá Konstantinápolyba és ott addig tartotta fogva, amíg el nem fogadta a császárnak Jézusról és a kalkedoni zsinat határozatáról alkotott heterodox véleményét. Vigilius mindannyiszor megváltoztatta véleményét, ahányszor erre a császár kényszerítette.

Végül Jusztiános összehívta az V. egyetemes zsinatot. Ez a zsinat 553 májusában nyílt meg a konstantinápolyi Hagia Sophia déli csarnokában. A 165 nyugati püspök közül csak 25 jelent meg. Vigilius is kimentette magát, betegségére hivatkozva. Távolmaradását nem tartották annyira fontosnak, hogy várakozniok kellett volna a munka megkezdésével. A zsinat összeült és — többek között — úgy határozott, hogy Őszentsége eretnek. Ezért azután ki is átkozták.

Amikor a pápa ezt meghallotta, kiátkozta a zsinatot és mindazokat, akik őt kiátkozták. Jusztiános ezért mérgében száműzte őt Proconessusba, a Márvány-tenger nyugati végében fekvő elhagyott sziklás öbölbe. Oda jutottak el Vigiliushoz a hírek, miszerint otthon új pápát választottak és hogy a nevét a pápák liturgikus listájából törölték. Egészsége gyenge volt, fájdalmas vesebántalmai miatt sokat szenvedett. Hat hónapnál tovább nem bírta.

553. december 8-án a konstantinápolyi új pátriárkához levelet írt, amelyben azt a kijelentést tette, hogy addig őt „az ördög ravaszsága” elámította. A sátán elszakította püspöktársaitól, de a kiátkozás büntetése megvilágosította. Korábbi nézetei — úgymond — tévesek voltak) s ezért visszavonja őket, miként annak idején a nagy Ágoston is ezt tette. Az V. zsinat minden határozatát elfogadta, igaznak és a Nyugat számára is kötelezőnek nyilvánította.

Minthogy a pápa az ő gondolataihoz alkalmazkodott, a császár készen mutatkozott hazaengedni. Itáliában azonban fagyos fogadtatásban részesült. A lincseléstől csak 555. június 7-én bekövetkező halála mentette meg. Azt sem engedélyezték, hogy a Szent Péter-dómba temessék el.

Itália annyira felháborodott Vigilius magatartásán és a döntő kérdésekre vonatkozó gyakori véleményváltoztatásain — nevezetesen, hogy Jézus személyében hány természet lakozik —, hogy először nem ismerték el törvényesnek az V. zsinatot. A milánói érsek és az aquileai pátriárka tiltakozásul megszakították a közösséget a Szentszékkal. I. Pelagiusnak, a következő pápának lett a feladata, hogy — a katonaság segítségével — rendet teremtsen.

E viszály sajátosságát nem a vitatott témák adják. Jelentősége abban áll, hogy egy zsinat magasabbra helyezte magát, mint a pápa, és az utóbbit eretnekség miatt kiátkozta és letette. A középkorban ez volt a leghíresebb precedens, amely a teológusok számára bizonyította, hogy a zsinat a pápa fölött áll. Csak a későbbi hamisítványok változtatták meg ezt a véleményt. Ezt megelőzően soha nem fogadták el, hogy a pápák isteni kiváltságuknál fogva az igaz hit letéteményesei. Hittételeiket nekik is bizonyítaniuk kellett, mint mindenki másnak.

Honorius, az eretnek pápa

Honorius, aki 625-től 638-ig ült a pápai trónon, klasszikus példája az olyan pápának, akit az egyház eretnekség miatt elítélt. Figyelemre méltó férfiú volt; szent életű, jó vezető és kiváló államférfi. Személyiségét tekintve Nagy Gergellyel hasonlítható össze.

Az ő egyetlen fatális tévedése az volt, hogy mint a tettek embere, nem állhatta az elméleti vitákat. Olyan idő pocsékolásának tartotta, amelyet Isten és a szegények szolgálatára sokkal jobban fel lehetett volna használni.

A kalkedóni zsinat úgy döntött, hogy Krisztusnak két természete van: isteni és emberi. Ámde egy járulékos kérdés is felmerült: Krisztusnak egy akarata volt-e, vagy kettő? Honorius egy sokat idézett levelében kigúnyolta azokat a „bombasztikus és időpocsékoló filozófusokat”, akik Krisztus kettős természetét méricskélve „brekegnek, mint a békák”. Ő a kettős akarat ellen volt, bár az nem világos, miért. Talán így fejezte ki ellenkezését azon eszme ellen, mintha Krisztus két akarata egymásnak ellentmondó lehetett volna. Szavait mindenesetre úgy értelmezték, mint amelyek a hittel ellenkeznek. Monotelétának, azaz egyakaratúnak kiáltották ki. Honorius meghalt, még mielőtt véleményét világosan kifejthette volna. De levele eretnekség forrása lett a keleti egyházban. Az eretnekek rá hivatkoztak annak igazolásaként, hogy a pápa helyesli a monoteletizmust.

Honorius halála után negyven évvel a császár tisztázni akarta ezt az ügyet. Egyetemes zsinatot javasolt; az új pápa, Agatho egyetértett vele, és előkészítésként megtartotta saját zsinatát Rómában. 680-ban a húsvéti zsinat elítélte a monoteletizmust, és első alkalommal lépett fel azzal az igénnyel, hogy Róma az egész egyházzal szemben előjogokkal rendelkezik. Arról tájékoztatták a császárt, hogy a római egyház az egész egyház anyja, és hogy senkinek sem szabad azt állítani, hogy hitkérdésekben valaha is tévedett. Vajon sohasem

hallott a zsinat Vigiliusról? Valószínű, hogy ez a gőgös és példátlan igény pecsételte meg Honorius sorsát.

A VI. egyetemes zsinatra a konstantinápolyi császári palotában került sor; 680. november 7-től 681. szeptember 16-ig tartott. A monoteletisták azt hitték, Honorius pápa az ő oldalukon áll. A zsinat is egyetértett ezzel. Midőn azonban a zsinati atyák elítélték a monoteletistákat, Honorius is elítélték.

174 küldött a határozatokat jóváhagyta; a pápai legátusok először minden ellenkezés nélkül aláírták azokat. Az új pápa, a 682-ben megválasztott II. Leó jóváhagyta elődjének elítélését. Ezt írta: „Honorius közönséges csalóként megkísérelte a szeplőtelen hitet megrontani.” Nem arról volt szó, hogy valamilyen magánvéleményt vagy teológiai szörszálhasogatást ítétek el. Leó azért ítélte el elődjét, mert az egyház hitét nyilvánosan aláásta. Miért lett volna szükség másképpen egyetemes zsinatra? Ettől az időtől kezdve minden pápának a felszentelése alkalmával fogadalmat kellett tennie a zsinati határozatok megtartására; ezzel az esküvel Honorius pápa eretnekségét is elítélték.

Gregovorius *Róma város története a középkorban* című könyvében ezt írja: „Az az egyedülálló eset, hogy a római pápát egy ökumenikus zsinat nyilvánosan eretneknek nyilvánította és kiátkozta, a legfigyelemreméltóbb tények egyike az egyháztörténelemben.” Az most nem fontos, hogy Honorius eretnek volt, vagy csupán egy világosan és egyszerűen gondolkodó ember, aki a tetteket jobban szerette, mint a szavakat, és egy sebtében leírt levéllel le akarta a vitát zárni. A kulcskérdés az, hogy egy egyetemes zsinat és a pápák egész sora igazolta, hogy az egyház nem hitt a pápa csalatkozhatatlanságában. Ellenkezőleg. Ha a pápa hitkérdésben olyan hibát követett el, amely az egyházat veszélybe sodorta, akkor őt el kellett ítélni eretnekként éppúgy, mint bárki más. Ily módon tizenkét évszázadon át elutasították a pápa csalatkozhatatlanságát, amelyet a nyugati egyház, a kettészakadt kisebb egyházrész zsinata 1870-ben kihirdetett.

Róma sacramentális eretnekségei

Róma ortodoxiájának legnagyobb hiányossága a szentségek — sacramentumok — területén mutatkozik. Ennek a magyarázata részben a barbárok betörései nyomán összeomlott oktatásban keresendő. A görögök hajlamosak voltak arra, hogy Rómát lenézően a barbárok városának tartsák.

A VIII. századtól kezdve egyes pápák semmisnek nyilvánították a korábbi ordinációkat, és újrászentelték a papokat. Ez a gyakorlat II. Konstantin ellenpápával kezdődött 769-ben. De láttuk azt is, hogy Formosus pápát 869-ben

bekövetkezett halála után nemcsak exhumálták és eretnekség miatt kiátkozták, hanem az általa foganatosított papszenteléseket is érvénytelennek nyilvánították. Ez azt a veszélyes kérdést vetette fel, hogy egyáltalán érvényesek-e a sacramentumok Itáliában, ahol a pápa volt a pátriárka. VII. István, majd III. Sergius (Marozia szeretője), egyaránt azt hirdették, hogy az eretnek pápák általi ordinációk érvénytelenek.

Ez a sacramentumokkal kapcsolatos támadás tovább folytatódott a XI. században is. A pápák kimondták azt is, hogy a püspökszentelés érvénytelen, ha a szimónia — az anyagiak — valami szerepet játszottak. Emiatt IX. Leó (1049-54), valószínűleg Hildebrand tanácsára, sok papot másodszor is felszentelt.

Midőn Hildebrand VII. Gergely pápa lett, egyértelműen kijelentette, hogy minden ordináció, amelynél a pénz is szerepet játszott, érvénytelen. Ha ezt a döntést komolyan vették volna, akkor Nyugaton a legtöbb papszentelést meg kellett volna semmisíteni. Eszerint számos országban nem tarthattak volna érvényes miséket, nem gyóntathattak volna és az utolsó kenetet sem adhatták volna fel. Ezzel az apostoli szukcesszió (a szentelésről szentelésre továbbadott kegyelemközvetítési örökség) gyakorlatilag megszűnt volna; olyan katasztrófát jelentett volna ez, mint amely XIII. Leó szerint az angol egyházban a reformáció következtében alakult ki.

II. Orbán (1088-99) még messzebbre ment, mint Hildebrand. Még akkor is érvénytelen a szentelés — mondotta —, ha egy püspök nem pénzért vette meg ugyan a stallumot, de az a püspök, aki őt felszentelte, viszont igen. A sacramentumoknak ez az értelmezése, amely az egész hagyománnyal éles ellentétben állt, Gratianus dekrétumaiban csúcsosodott ki. A pápáknak és az egyházz jognak rendkívül nagy hatalma ellenére valamilyen érthetetlen okból — talán a Szentlélek? — nem vert gyökeret ez az eretnekség a nyugati egyházban. A keleti egyház távol tartotta magát minden ilyen heterodox tanítástól.

IV. Pál 1557-ben *Cum ex Apostolatus officio* című bullájában „hatalma teljességével” a korábbi pápák minden intézkedését semmisnek nyilvánította, ha azok eretnek vagy szakadár jeleket mutattak. Ez logikusnak tűnt: az eretnek pápa még kereszténynek sem számított, nemhogy pápának. Ha ezek az elvek érvényesültek volna, akkor mindez szétfeszítette volna a katolikus sacramentális rendszert, amely természete szerint öröklődő. Egyik nemzedék a másiknak adja tovább. Ha egy nemzedék kiesik — például helytelen formulákat alkalmaz, vagy rossz szándék esete forog fenn —, a folyamat örökre megszakadhat. Akármilyen furcsán hangzik, mégis ez az ortodox katolikus tanítás. Sajátossága abban van, hogy természete szerint bizonytalanságot teremt. Ha egy gyermeket például a pap érvénytelenül keresztelt meg, mert a

zajongásban nem az előírt szavakat mondta, vagy víz helyett más folyadékot használt és a gyerekből pap lett, akkor minden miséje és gyóntatása érvénytelennek számított. Vagy ha püspök lett, akkor minden ordinációja érvénytelen; vagy ha pápa lett, az egyház legfőbb tevékenysége érvénytelenné vált. Szerencsére még Róma sem — amely pedig intellektuálisan a legmerevebb egyház — vonta le a logikus következtetéseket ezekben a dolgokban. Ez szolgálhat magyarázatul arra, hogy miért fordított hátat a sacramentumok ügyében az egyház VII. Gergelynek és Gratianusnak.

De nem csak az ordináció kérdésében tért le Róma az igaz hit útjáról.

Pelagius pápa — a hagyománynak megfelelően — kijelentette, hogy az érvényes keresztelezéshez hozzátartozik a Szentháromság segítségül hívása. I. Miklós (858-67) kijelentette, hogy Krisztus nevének említése elég, sőt mi több, úgy döntött, hogy a csak papok által kiszolgáltatót konfirmáció érvénytelen. Így egy tollvonással megtagadta a görög egyházban gyakorolt konfirmációt. Ők ugyanis kezdettől fogva megengedték a papoknak is, hogy konfirmálják a gyerekeket. Miklós pápa kijelentette, hogy ez a gyakorlat érvénytelen, és a keleti püspököknek újra kell konfirmálniuk a gyermekeket. Lehet, hogy a püspököket magukat is újra meg kellett volna konfirmálni. Rómának az a döntése, hogy a görög egyház konfirmációit „semmisnek” kell tekinteni, természetesen felháborította a görögöket, és előkészítette a végleges szakítást a Kelet és a Nyugat között.

Rómának a házassággal kapcsolatos tanítása sem volt mentes tévedésektől.

II. István (752) szembefordult a hagyománnyal, amikor kijelentette, hogy szabad férfi és rabszolga nő közötti házasság feloldható és a férfi újraházasodhat. III. Orbán (1185-87) szintén úgy vélte, hogy lehetnek olyan körülmények, amelyek egy megvalósult házasság felbontását indokolják. III. Celesztin (1191-98) ezt még tovább fejlesztette. Szerinte a keresztények közötti - házasság feloldható, ha az egyik fél eretnekké válik. Ezért viszont VI. Hadrián Celesztin pápát eretnekké nyilvánította. Még III. Ince is elkövetett ezzel kapcsolatban egy baklövést. Ő mereven ragaszkodott ahhoz, hogy a keresztényeknek a *Deuteronomium*ot szószerint kell elfogadniuk. Őszentsége elfelejtette, hogy a *Deuteronomium* (Mózes második könyve) a férfiaknak megengedi, hogy elváljanak feleségüktől.

Az eucharisziával kapcsolatban is tévedtek a pápák. Eltekintve attól, hogy — miként láttuk — a korábbi pápák azt képviselték, hogy a szent áldozás szükséges az üdvösséghez, még a csecsemők számára is. II. Miklós pápa (1059-61) kijelentette, hogy Krisztus testét érzékelhetően kézzel meg lehet érinteni, és fogakkal bele lehet harapni. Az egyház ezt az álláspontot elutasította. Miklós

pápának teljesen téves, egyáltalán nem sacramentális elképzelése volt Krisztus valóságos jelenlétéről, és úgy állította, hogy Krisztus a feltámadás után továbbra is szenved.

XXII. János pápa eretnekségei

Amikor V. Kelemen 1314-ben meghalt, a konklávét két éven át próbált az utód személyében megegyezni. Kétségbeesésükben végül Jacques Duéze-t választották Cahors-ból. Az időpont augusztus 7. volt, a helyszín pedig Lyon. Az új pápa a XXII. János nevet vette fel. Úgy látszott, jó választás volt: egy foltozóvarga 72 éves, kicsi, törékeny és beteges kinézetű fia nem valószínű, hogy sokáig él. XXII. János azonban kemény és szívós pápa lett, nagyravágyó és kapzsi, világiasabb, mint egy kerítő, a javíthatatlan gonoszságról árulkodó, megegő nevetésével. Ez a törékeny kis szörnyeteg még tizenhét viharos éven át tartotta magát.

Amikor elfoglalta hivatalát, a kincstár üres volt. IV. Kelemen mindent a rokonainak ajándékozott. János pápa elhatározta, hogy rendbe hozza a dolgokat. Mint zseniális pénzember, azon az alapon dolgozott, hogy amit elajándékozhat a pápa, azt pénzért is árulhatja. És valóban, mindent kiárúsított, amit csak egy képzelet dús francia kitalálhatott. Minden bűn bocsánatának ára lett. A katolikusok meghatározott összeget fizethettek például gyilkosság, vérfertőzés vagy szodómia alóli feloldozásért. Minél rosszabbul viselték magukat a katolikusok, annál inkább gazdagodott Özsentsége. Amikor a bűnök bocsánatának árlistáját közzétették, azt hihették volna, hogy az egyház ellenségei által koholt hamisítványról van szó. Pedig a lista eredeti volt. És az ellenség nem volt más, mint maga a pápa és a Kúria. A bűnöket a legaljasabb alkímiával arannyá változtatták. A bűnözőket feljogosították a bűnözésre és az esküszegésre, vagy legalábbis lehetőséget adtak nekik arra, hogy tetteik következményei alól mentesüljenek.

XXII. Jánosnak pénzre volt szüksége. Szenvédélyesen szerette a háborút is, különösen az olasz háborúkat. A becslések szerint bevételeinek hetven százalékát fegyverekre fordította, ami Péterből haragot, II. Gyulából irigységet váltott volna ki. Jánosnak a milánói Viscontikkal folytatott viszálya nagyon költségesnek bizonyult. Egyik kortársa ezt mondta róla: „Az általa kiontott vér a Boden-tavat vörösre festette volna és az elesettek holttesteit parttól partig hidat képeztek volna”. Ez a pápák között is a legkapzsibb pápa, aki fivérét és unokatestvéreit Franciaországban királyi módon ellátta; élesen szembefordult azokkal a pápákkal, akik Krisztus szegénységéről beszéltek.

Még Assisi Szent Ferenc életében két csoport alakult ki az ő követői között; az egyik a szigorú, a másik a mérsékelt irányzatot képviselte. III. Miklós 1279-ben az *Exiit qui seminat* című bullájával a szakadást megszüntette. A bulla a kánonjog része lett. Miklós pápa kijelentette, hogy a szegénység nem az egyén, hanem a közösség ügye. A szegénység így érdemszerző és szent dolog. Hiszen ez volt Krisztusnak és apostolainak is a gyakorlata.

III. Miklós után a pápák megerősítették, hogy Krisztus és az apostolok szegénységben éltek; az evangéliumok világosan szólnak erről. III. Honorius, IV. Ince, Sándor, III. Miklós, IV. Miklós, VIII. Bonifác és Kelemen — mindnyájan egyetértettek ebben.

Nem így XXII. János. Az 1323. november 12-én kiadott *Cum inter nonnullos* bullájában ezt állította: „Azt mondani, hogy Krisztusnak és az apostoloknak semmi vagyonuk nem volt, a Szent Iratok eltorzításával egyenlő.”

A spirituális beállítottságú ferencesek, akiket addig a Szentszék dicsért, immáron eretneknek minősültek; a fejedelmek kénytelenek voltak máglyára küldeni őket, vagy önmagukat a kiátkozásnak tették ki. A korra jellemző volt az is, hogy az elméleti kérdés politikai játékszerré vált. A bajor Lajos császár már harcolt XXII. Jánossal, amidőn ez utóbbi kijelentette, hogy interregnum esetén ő lesz a birodalom kormányzója, és az új császárnak hűségesküt kell tennie a pápának. János pápa a történelmet a feje tetejére akarta állítani. Lajos császár ezért nagy örömmel vádolta meg a pápát eretnekséggel. Antikrisztusnak nevezte, letette a trónról, és egy másikat nevezett ki helyette.

A császár választása Pietro Ranialluccira esett, egy rokkant ferencesre, aki V. Miklósnak nevezte magát. Sajnos Lajos császár nem végzett jó munkát. Kisvártatva ugyanis jelentkezett egy idősebb hölgy, mondván, hogy ő a pápa felesége. Ez rossz hír volt. Valószínű, hogy Pietro nős volt, és gyerekei is voltak, majd felesége tudta nélkül elszökött hazulról, és kolostorba vonult. Mindez egyházjogilag teljesen szabálytalannak minősült; először is nem volt igazi szerzetes, arról nem is beszélve, hogy pápa sem. Az igaz, hogy XXII. Jánosnak is volt egy fia, aki mint bíboros, egész jól boldogult, de a pápa sohasem követte el a házasság bűnét. Amikor választania kellett az eretnek pápa és a házasság törvénytelen pápa között, Lajos császár az utóbbi mellett döntött. V. Miklós feleségét kifizették, majd az új főpap hozzákezdett saját bíborosai és Kúriája kinevezéséhez. Legalább katolikus a pápa — így vigasztalté magát a császár.

Végül Bajor Lajos császárnak elege lett a játékból. Miklóst cserbenhagyta Pisában, és kiszolgáltatta az egyházi hatóságoknak. Ekkor 1329. június 18-át írták. János azt ígérte, hogy jóságos atyja lesz ennek az eltévelyedettnek, ami

olyan volt, mint amikor a karvaly a vércsének szeretetet ígér. Az Avignon felé vezető úton Miklóst minden módon bántalmazták. Az emberek nem felejtették el János pápa zsoltáros átkát: „Gyermekei legyenek árvák, felesége pedig özvegy. Távoztassék el az övéitől és legyen koldussá.”

Amikor Miklós mint egyszerű Pietro Raniallucci Provence-be érkezett, János pápa minden várakozás ellenére valóban jóságos volt hozzá. Életét megkímélték, a pápai palotában kapott szállást; csupán házi őrizetben tartották. Amikor négy év múlva meghalt, a ferencesek öltözetében temették el.

XXII. János diadalt aratott. Immáron katolikus tanítás lett: Krisztus és az apostolok nem éltek szegénységben.

A pápa 87 éves volt már, amikor 1331 mindenszentek napján újabb botrányt okozott.

Ez azzal kezdődött, hogy egy angol domonkos barát a pápai udvarban arról prédikált, hogy az igazak lelke azonnal meglátja Istent. János pápa a prédikátort az inkvizíció elé állíttatta. Az elképedt inkvizítorok, kedvében akarván járni Őszentségének, a barátot börtönbe zárták, és majdnem halálra éhezették.

Az avignoni Notre-Dame dómban a pápa tartott egy prédikációt, amely szenzációt váltott ki. A szentek lelke — mondotta — nem látja meg Istent a test feltámadása előtt. Ők még *sub altare Dei*, azaz Isten oltára alatt vannak. Csak az utolsó ítélet alkalmával emelkednek fel az oltárra, hogy Isten lényét meglássák.

A pápa környezetében senkinek sem volt bátorsága ahhoz, hogy megmondja neki: eretnekséget prédikál.

1332. január 5-én a pápa kiterjesztette elméletét a kiátkozottakra is. Eddig még — mondta a csodálkozó gyülekezetnek — senki sincs a pokolban. Csak majd a világ végén kerülnek a kiátkozottak a gyötrelmek helyére.

A teológiai vita újra politikummá vált. A császár és a nagy ferences filozófus, Occam Vilmos ebben az esetben támogatta a ferencesek generálisát, azt, akit János pápa a szegénység ügye miatt kiátkozott. A pápát másodszor is eretnekké nyilvánították.

Ha a szentek és a boldogságos Szűzanya nincsenek a mennyországban — érvelt a császár —, hogyan imádkozhatnak akkor értünk? Miért kellene a szentek szentélyeit felkeresni, ha azok nincsenek Istennél a mennyországban? Még pontosabban: miért kell a keresztényeknek a bűnbocsánatért a pápának fizetniük, ha a halál után az utolsó ítéletig várniuk kell, míg a paradicsomba bebocsáttatnak?

Éppúgy, ahogy a halott ember már nem ember többé, az eretnek pápa sem pápa többé — vonta le a császár a következtetést. Így XXII. János, az expápa egyszerűen csak Cahors-i Jacques lett.

Fülöp francia király Lajos császárt támogatta. Megírta Jánosnak, hogy nézetei eretnekségek, és ha azokat nem vonja vissza, máglyára kerül. A párizsi egyetem is azt a véleményét juttatta kifejezésre, hogy a pápa súlyos tévedésben leledzik, és azonnal vissza kell vonnia állításait.

János nagyvonalúan — mint mindig — gazdag jutalmat ígért annak, aki talál egy Szent Ágoston-idézetet, amely az ő véleményét igazolja. De senki sem volt képes erre. Végül felderengett benne, hogy az egész egyház ellene fordult. Mindennek ellenére a párizsi egyetemnek visszaírt, mondván: ő sohasem tagadta, hogy a szentek haláluk után Istent azonnal meglátják, ő nyitva hagyta a kérdést. De még ez a hazugság sem volt elég. Az európai teológusok egy emberként válaszoltak: ez nem nyitott kérdés. Az egyház véleménye nem lehetett volna egységesebb.

Ezen a ponton a történet nem világos. Némelyek azt állítják, hogy János röviddel a halála előtt, 90 éves korában megváltoztatta a véleményét; mások szerint sohasem változtatta meg álláspontját, és úgy halt meg, ahogy élt — eretnekként.

A következő bizonyos: 1334. december 30-án János úgy érezte, hogy felfogása a gyakorlatban nemsokára próbára lesz téve, és ágyához hívatta bíborosait. Arra kérte őket, hogy ha ő meghal, „Péter székébe méltó utódot válasszanak”. Ők pedig újra arra kérték, mentse meg a lelkét és az egyház becsületét, eretnek nézeteit pedig, amelyek Isten meglátására vonatkoznak, vonja vissza. János másnap meghalt. Halála után nevében közzétettek egy bullát, amelyben mindent visszavon, amelyet az egyházzal ellenkezve mondott és tett. A bullában mindenben az egyháznak vetette alá magát. Vajon a bulla valóban János utolsó véleményét fejezte ki? Ám még a bullában is azt fejtegeti, hogy a testtől elvált lelkek „meglátják Istent és az isteni valóságot szemtől szembe, amennyiben ezt a testtől elvált lelkeknek az állapota és feltételei megengedik”. Az ilyen finom árnyalatok aligha lehettek egy 90 éves, sír szélén álló ember fogalmazásai.

XXII. János pápa az egyház tanításai szerint eretnek volt, ahogy ezt VI. Hadrián is állította, mivel makacsul tagadott hosszú időn át egy fontos hittételt. Amikor azt kérdésessé tették, megváltoztatta ugyan nyilvános véleményét, de felvetett egy olyan hittételt, amelyet hivatalosan már lezártak. Még ezután is kételkedett; ezért volt eretnek. Hogy mi volt az utolsó véleménye, nem világos; de akkor is heterodoxnak számít, ha utolsó bulláját maga írta.

Utódja, XII. Benedek semmi kétséget nem hagyott efelől. 1336. január 29-én a konzisztórium nyilvános ülésén kijelentette, hogy a halál után a szentek azonnal meglátják Istent. Mindenki, akinek ellenkező a véleménye eretnek, és bűnhődni kell.

XXII. János még halála után is vitatott személy maradt. Őt, az eretnekek ostorát, eretnökké nyilvánították. Életében számos szent életű ferencst adott át az inkvizíciónak elégetésre — összesen 114-et —, akiknek egyetlen bűnük az volt, hogy hirdették; Jézus és apostolai rendkívül nagy szegénységben éltek.

A dolog iróniája végső soron ez: amikor János meghalt, a kincstár, amelyet üresen vett át, csordultig tele volt. A firenzei bankárok, akiket felkértek, hogy az értékeket számba vegyék, elképedtek. Távolról sem láttak soha hasonlót; 25 millió aranyforintot számoltak meg, és ugyanannyit drágakövekben és egyéb értékekben.

XXII. Jánosnak, Krisztus helytartójának és Péter utódjának az igazi eretneksége abban állott, hogy Krisztus szegényeinek legszegényebbjeit elégettette, ő pedig a világ leggazdagabb embereként halt meg.

A pápa, aki átírta a Bibliát

Amikor 1572-ben XIII. Gergely pápa lett, a ferences-rendi bíboros, Montalto visszavonult a közéletből. Környezete azt a hírt terjesztette, hogy Őeminenciájának egyik lába már a sírban van, és az életben már nem akar mást, mint a halálra felkészülni. A Szent Kollégium ritka ülésein, amelyen részt kellett vennie, állandóan köhögött, mintha a tüdőbaj utolsó szakaszában járna. Bármit javasoltak, tonzúrás fejével csak szelíden rábólintott egyetértése jeleként. A vitához nem volt már ereje. Amikor kollégái megjegyezték, hogy túl fiatal még ahhoz, hogy meghaljon, Felice Peretti da Montalto csak szomorúan vállat vont; és nyolc évvel öregebbnek mondta magát, hogy mindenkit meggyőzzön közeli haláláról. Egy angol látogató véletlenül elkapott egy pillanatot, amikor Őeminenciája a tűz fölé hajolt, és hazaküldött levelében szólt „a leggörnyedtebb és legalázatosabb bíborosról, aki mindig a kályhán ült”.

1585-ben meghalt Gergely pápa. Montalto a konklávében beesett arccal, kifejezés nélküli tekintettel és gondosan előkészített ráncokkal jelent meg. Járása csigalassúságú volt, hangja pedig alig volt hallható. Mankókon járt, s olyan volt, hogy feje majdnem a padlót súrolta. Mind a negyvenkét szavazati joggal bíró bíboros világosan látta, hogy Montalto alkalmas a pápai trónra. Hamarosan rá kellett jönniük, hogy tévedtek. Mihelyt Montalto megnyerte a választást, kihúzta magát, és — életrajzírója, Leti szerint — a mankóit eldobva

felkiáltott: „Most már én vagyok a Ceasar”, majd dörgő hangon elkezdte énekelni a *Te Deumot*.

V. Sixtus öt év alatt ötven évi munkát végzett. Éjjel-nappal dolgoztatta munkatársait, hogy a Szent Péter-dómra a kupolát feltegyék. A Szent Péter téren álló obeliszket centiről centire, a munkások és öszvérek százaival húzatta mostani helyére. Felépíttette a Vatikán- könyvtárát. Völgyeken és halmokon át húszmérföldnyi vízvezetékét építtetett, hogy Rómát vízzel ellássa. Csúfneve ráillett: a felszentelt forgósél.

Óriási energiájával vad és zajos egoizmusa párosult. Világi joghatóságot igényelt magának a királyok és fejedelmek fölött. Amikor a jezsuita Bellarmin, a pápaságnak Aquinói Tamás óta a legrendíthetlenebb híve *Vitás kérdések* című könyvében azt állította, hogy a pápának csak közvetve van joghatósága világi uralkodók felett, a pápa elhatározta, hogy megfegyelmezi. Kijelentette, hogy bármikor, bármilyen címen, legjobb tetszése szerint mindenkit, beleértve a császárt is, kinevezhet vagy leválthat. Egy Vittorio nevű teológus kegyvesztett lett nála, mert azt merészelte leírni, hogy mindenki jogosult a pápa igazságtalan parancsait megtagadni. Igen, ő Sixtus, a pápa, e két hitehagyottnak a könyveit be fogja tiltatni.

Az index kongregáció bíborosai túlságosan féltek Öszentségével közölni, hogy ezek a kiváló írók véleményeiket számtalan szentnek és tudósnek a műveire alapozták. Olivares gróf, a római spanyol követ azt írta uralkodójának, II. Fülöpnek, hogy „a bíborosok hallgattak, attól félve, hogy Sixtus heves temperamentumát érezteti velük és talán még a szenteket is indexre teszi”.

Sixtus különös irgalmatlanságot mutatott Bellarmin iránt. A jezsuita nagylelkűen együttműködött vele Szent Ambrosius műveinek kiadásában. Ez bizonyára nem volt könnyű feladat. Sixtus ugyanis minden esetben elvetette a teológus véleményét, majd kihirdette, hogy az ő saját szövege az eredeti. Viszont ez lett és maradt a legmegbízhatatlanabb szöveg.

Éppen ilyen gátlástalanul járt el a Bibliával is.

A latin bibliafordítást, a Vulgátát a IV. században készítette el Szent Jeromos. Ez a Biblia a középkorban már hatalmas tekintélynek örvendett. Az idők során sok tévedés is belecsúszott, mert a másolók a munka során sokszor elálmosodtak. A könyvnyomtatás feltalálásával a kiadások száma megnőtt, s velük együtt a hibáké is. A reformációt követően a protestánsok elkészítették saját bibliafordításaikat; a katolikusoknak feltétlenül szükségük lett a Vulgata megbízható szövegére, a vitás kérdések miatt.

A tridenti zsinat 1546-ban a Vulgatát jelentette ki az egyház hiteles bibliaszövegének. Olvasásra, vitára és prédikációra csak egyedül ezt lehetett használni. A „hiteles” szó azt jelenti, hogy a katolikusok biztosak lehetnek abban, hogy nincs benne tanbeli és erkölcsi tévedés, és az eredetit lényegében hűségesen adja vissza. Amikor a tridenti zsinati atyák a Vulgata új kiadását elhatározták, sejtelmük sem volt a feladat nagyságáról. Tizenegy pápa jött és ment, de semmi sem történt V. Sixtusig.

Három évvel Sixtus uralkodásának kezdete után, 1588 végén a Vulgata új kiadásával megbízott tudósok bemutatták neki a végleges szöveget, A pápa ízlését zavarta a túl nagy tudományosság, és az, hogy túl sok változatot vettek fel. Ordítva kizavarta Carafa bíborost, a bizottság elnökét a teremből, kijelentve, hogy ő mindenhez sokkal jobban ért. Ezt az elképesztő igényt bizonyítani is akarta. Egy háromszáz szavas bullában kinyilvánította, hogy ő, a pápa az egyetlen alkalmas személy arra, hogy az egyház számára hiteles Biblia kérdésében döntsön.

Órákon át törte magát, majd egész éjszakákon át, mivel álmatlanságban szenvedett. Egyetlen főfoglalkozású titkára volt, akit majdnem sírba vitt. Sixtus alapkérdésekben az általa jól ismert löweni szöveghez tartotta magát. Ez a szöveg azonban nem nevezhető tudományosnak. A homályos részeknél Sixtus nem vonakodott magyarázó szavakat és mondatokat betoldani. Gyakran a hangulata szerint fordított. Másik különcködése abban állt, hogy a versbeosztást is megváltoztatta. A Biblia fejezeteinek és verseinek rendszerét Robert Stephanus dolgozta ki. Ez sem volt tökéletes, de megfelelt a követelményeknek, és általánosan használták. Sixtus ezt saját módszerével helyettesítette. Ezzel minden korábbi Biblia egy csapásra elavult; minden iskolai kézikönyvet a szövegutalásokkal együtt újra kellett nyomtatni. Sixtus nemcsak megváltoztatta a zsoltárok címfeliratait, amelyeket sokan a Szentlélektől ihletettnek tartottak, hanem valószínűleg figyelmetlenségből egész verseket hagyott ki.

Munkájával mindössze tizenhét hónap alatt elkészült. 1590-ben jelent meg az első nagyméretű kiadás. „Ragyogó” — motyogta, és megcsodálta a gyönyörű kötést. Azután az első pillantásra felfedezett egy sereg nyomtatási hibát, majd egyre többet. A nyomdászoktól elvárta volna, hogy éjjel-nappal szélsőséggel dolgozzanak.

Hogy ne vesztegesse az időt, maga látott hozzá a hibák kijavításához. Apró papírszeletkékre írta a javításokat — négyszögű, derékszögű, háromszögű papírokra —, és azokat a nyomdai hibák fölé ragasztotta. Ehhez hat hónapra volt szüksége, és sok mindent elrontott. A kiadást egyre későbbre halasztották;

a pápa rémálma folytatódott. Bullája, az *Aeternus Ille* már régen elkészült. Soha nem volt ehhez hasonló tekintélyelvű dokumentum:

Apostoli hatalmunk teljességénél fogva kijelentjük és elrendeljük, hogy ez a kiadás... az Úrtól kapott tekintélyünk által jóváhagyottan igaznak, törvényesnek, hitelesnek és megkérdőjelezhetetlennek fogadandó el minden nyilvános és magánvitában, olvasás, prédikáció, magyarázat alkalmával.

Sem nyomdász, sem kiadó, sem könyvkereskedő nem térhetett el egy jottányira sem a latin Bibliának e hiteles és végérvényes szövegétől. Mindenki, aki a bulla rendelkezése ellen vétett, kiátkozottnak számított, amely alól csak a pápa oldozhatta fel.

Április közepén a bíborosok és a követek kaptak egy-egy példányt. Riadtan tanulmányozták. Négy hónappal később, augusztus 27-én a Capitolium harangjai tudtul adták, hogy a pápa halott. Azon az éjszakán olyan heves vihar támadt, hogy úgy tűnt, Sixtus távozó lelke az elemeket a tobzódásig felkorbácsolta. Róma örömben úszott, de senki sem volt annyira boldog, mint Sixtus ellenségei a Szent Kollégiumban.

A következő pápa tizenkét nap múlva meghalt. XIV. Gergelyre (1590-91) várt a károk helyrehozása. De hogyan? Egy bibliát a pápai hatalom teljességével és a kiátkozással kiegészítve rákényszerítettek az egész egyházra, miközben a szövegében nyüzsgtek a hibák. Az akadémikusok felháborodtak; a protestánsok pedig örültek a római egyház nyomorúságának.

1590. november 11-én Bellarmin külföldi küldetésből visszaérkezett Rómába, személy szerint megkönnyebbülten, mert Sixtus, aki őt indexre akarta tetetni, és akitől féltette a pápaság tekintélyét, meghalt. Bellarmin az új pápának javaslatot tett a dilemma megoldására. Életrajzában erről így számolt be:

Néhányan, akiknek szempontjai nagy súllyal estek latba, úgy vélték, nyilvánosan be kell tiltani. Én nem így láttam, s azt javasoltam a Szentatyának, ne tiltsa be a kérdéses bibliakiadást, jobb lenne azt úgy kijavítani, hogy Sixtus pápa becsületének sérelme nélkül ki lehessen adni. Ez a cél elérhető, ha a helytelen változtatásokat a lehető leggyorsabban eltávolítják és azután a könyvet Sixtus neve alatt kiadják, egy előszóval együtt, amely a sietség miatt, a nyomdászok hibájából és más okok folytán az első kiadásba csúszott hibákat megmagyarázza.

Röviden szólva Bellarmin azt tanácsolta a pápának, hogy hazudjon. Néhány híve vitatja ezt. Persze rendkívül nehéz dolguk volt. Az alternatívák világosak voltak: vagy nyilvánosan be kellett vallani, hogy egy pápa a Biblia döntő

kérdéseiben tévedett, vagy egy eltussolási akcióra volt szükség. Bellarmin az utóbbit javasolta.

Lehet, hogy azért érvelt így, mert ez önzetlennek tűnt; egy olyan ember becsületét védte meg, aki kétségbe vonta az övét. Talán Sixtust is beleértette a nyomdászok és „mások” hibájára történt homályos utalásba. De vajon a bibliaolvasók sejthették-e, hogy a pápa e „mások” egyike volt? Hiszen az igazán káros tévedéseket a pápa, és nem a nyomdászok követték el.

De a csalás nem állt meg itt.

Sixtus Bibliájának alapos átdolgozása hosszú évekig tartott volna. Évekig nem várhattak. A tudósoknak egy kicsiny csoportja, köztük Bellarmin is, hozzálátott a munkához, a Szabin-hegyek egyik halmán álló vidéki házban, Rómától tizennyolc mérföldnyire. Figyelemre méltó munkát végeztek, mert a Biblia revízióját 1591. június közepére befejezték. A problémát most már az okozta, hogyan tegyék közzé. Amikor az új pápa Bellarmin tanácsát kérte, ő továbbfejlesztette az eltussolást.

Az új szöveget azonnal ki kell nyomtatni. Sixtus szövegváltozata óhatatlanul az eretnekek kezébe került már. A változtatásokra, a kihagyásokra, és a hibás fordításokra utalva nyilván ezt fogják mondani: „Nézzétek csak, a pápák még attól sem rettentek vissza, hogy a Biblia szövegét céljaik érdekében kiforgassák.” Az új szöveghez ezért előszót kell írni, amelyben el kell mondani, hogy Sixtus az utasításai szerint átdolgozott Biblia kézhezvételekor azonnal felfedezte, hogy a nagy sietségben sok hiba csúszott a szövegbe. Ezért elhatározta, hogy a szöveget még egyszer át kell dolgozni. Halála után utódai igyekeztek a kívánságát teljesíteni. Ezért került sor az új kiadásra.

Persze mindez nagyon messze esett az igazságtól. A valóban zavaró hibák azok voltak, amelyeket Sixtus nem látott, mert ezek általa elkövetett súlyos tévedések voltak. Neki egyáltalán nem állt módjában saját munkáját revideálni, mivel csak a nyomdászok hibáira gondolt. Azt a döntést, hogy a szöveget át kell dolgozni, és újra kell nyomtatni, Sixtus halála után hozták.

Bellarmin mindenekelőtt arra törekedett, hogy ne derüljön ki, miszerint a pápák elődei ünnepélyes határozatait megcáfolják. Ez rossz fényt vetne a pápák tekintélyére. Másfelől a Bibliát is tisztelni kell, mert ugyanúgy csalatkozhatatlan, mint a pápa. Abból a kényszerből, hogy az összeegyeztetlent össze kell egyeztetni, megszületett az elkendőzés. Bellarmin azt is javasolta még, hogy az új változat ne legyen az egyedüli hivatalos szöveg. Mivel nagy sietve készült, kétségtelenül tele van hibákkal, amelyek idővel kiderülnek. Ezenkívül, tette hozzá, „bár a pápa bízott meg

bennünket, de a Szentlélek segítségét nem adhatta át, mivel az egyedül az ő kiváltsága”. Bellarmin gondolkodása minden nagyszerűsége és árnyaltsága ellenére is gyerekes volt, amikor a pápaságról volt szó. Arra ugyanis már nem vette magának a fáradságot, hogy megmagyarázza, mi történt a Szentlélekkel, mialatt Sixtus a Vulgátát átdolgozta.

1592 végére a Biblia készen állt a kiadásra, és VIII. Kelemen hozzájárult ahhoz, hogy Sixtus neve alatt jelentessék meg. *Az egyház és a pápaság* című könyvében (1944) Jalland ironikusan azt írja, hogy ez az ügy

az egyetlen dokumentáris bizonyítéka annak a lehetőségnek, hogy még Róma is meg tudja változtatni véleményét. Ezt a tényt persze időközben elködösítették, mert amikor az új kiadás 1592-ben megjelent, a világ előtt úgy állították be, mint a Sixtus Bibliáját. Bár később Kelemen nevét is hozzátették, ez már aligha hozhatta helyre az irodalmi tisztességtelenség ritka hőstettét és nem fedhette el azt az igazságot, hogy a római Szentszék a nép követelésének engedve olyan messzire ment, hogy egyik korábbi döntését visszavonta.

A hazugság után marad még egy probléma: hogyan szerezzék vissza az eredeti sixtusi Biblia példányait? Bellarmin azt tanácsolta a pápának, vásárolják fel, tekintet nélkül az árra, ami valószínűleg magas lesz. Nemcsak pompás kiállításúak voltak ezek a példányok, hanem még az ostobák is rájöttek ritkaságuk nagy értékére.

A velencei inkvizíció és a jezsuiták generálisa — a pápaság becsületének megmentése érdekében — parancsot kaptak a nyomdák és a magánházak átkutatására, különösen Németországban. A kutatásnak tréfás fordulatai is akadtak. Azokban az időkben, amikor a protestánsok ingyen terjesztették a Bibliát, a katolikus egyház kétségbeesetten vásárolt vissza bizonyos Bibliákat.

Nem ismeretes, hány példányt sikerült visszaszerezni, legfeljebb tízet mindössze. Egy példány valahogyan az oxfordi Bodleiana könyvtárba került. Az első könyvtáros, dr. Thomas James égi mannaként kezelte. 1611-ben könyvet írt, amelyben a Sixtus-Bibliát a Sixtus—Kelemen-Bibliával hasonlította össze. Kimutatta, hogy „a két pápa szembeütően más-más véleményt képviselt, nemcsak a bibliai versek számozását illetően [a későbbi kiadások visszatértek Stephanus versbeosztásához], hanem a szövegek fordítása, az előszó és a bullák vonatkozásában is”.

James figyelemre méltónak tartotta, hogy a két pápa egymással hadakozott, és egymásnak ellentmondott. „Ebben a harcban annyira bemocskolták egymást és az egyházon olyan halálos sebeket ejtettek, hogy Gilead összes balzsama sem gyógyíthatta be azokat.” Egyik pápa a másik ellen harcolt, Sixtus Kelemen

ellen, Kelemen Sixtus ellen; vitatkoztak, írtak, marakodtak Jeromos Bibliáján. Ami a katolikusokat illeti — írta James — a Biblia olyan, mint a viasz, amelyet a pápák saját tetszésük szerint formálnak. „Ha a pápa azt állítaná, hogy a fehér fekete és a fekete fehér, egyetlen katolikus sem merne ennek ellentmondani.”

Kemény vita volt ez, amit Sixtus igazán megérdemelt. De még dr. James sem talált egy-két komolyabb különbségnél többet a két pápa felfogása között, sőt még azt sem látta, hogy valamelyik is az olvasót félre akarta volna vezetni. Hatalmas butaság és nagyon sok rosszindulat volt mindemögött.

Ez az egész ügy inkább valami másra derített fényt. Minden egyéb intézményben az olyan hibák, mint amelyeket Sixtus elkövetett, futó kellemetlenségnek számítottak volna, amelyet nevetve elfelejtenek. Csak a római egyházban tudott olyan válságot előidézni, amelyet Bellarmin a reformáció óta a legnagyobbnak minősített. E válság megoldására törekedve érezhette magát elkötelezve egy Bellarmin típusú jellem, hogy hazugságokat és féligazságokat terjesszen, amelyeket több pápa is megkönnyebbüléssel fogadott. Ha egy olyan szent ember, mint Bellarmin, kész volt a pápaság érdekében hazugságokat terjesztetni, mit tesznek majd mások? Mit tettek mások? Mit tesznek ma mások?

Bellarmin, az önzetlen és szegény ember sajnos a pápaság áldozata lett, amelynek védelmére feláldozta életét. Ez valóban olyan fontos volt számára, hogy dr. James oldalvágása szó szerint beigazolódott. Valóban, a pápa kedvéért azt mondták, hogy a fekete fehér és a fehér pedig fekete, mindezt egy nagyon veszélyes területen: az etikában. A római pápákról írt könyvében Bellarmin azt írta, hogy bármit is parancsol a pápa, legyen az rossz vagy nevetséges, erényként kell azt felfogni. Bármit is cselekszik a pápa, akkor is, ha a legközönségesebb ürüggyel leteszi a császárt, a katolikusoknak azt el kell fogadniuk, mert ők nem a császárnak, hanem a pápának tartoznak engedelmességgel.

Annak a pápának a botránya, aki a Bibliát átírta, újra csak azt bizonyítja, hogy a tanítás, miszerint a pápa nem tévedhet, a történelem sajátos beállításához vezet, amely még szent életű embereket is megtéveszthet és hazugságra készíthet. De Bellarmin emlékezete mégsem azért maradt fenn, mert fedezett egy pápát, hanem főleg azért, mert segített egy olyan embert tönkretenni, aki egyike volt a valaha is élt leghíresebb tudósoknak.

A kereszténység legnagyobb botránya

Galilei öreg volt már, hetvenes évei derekán járt, és majdnem teljesen megvakult. 1640 nyarán már tudta, hogy napjai megszámlálhattak. Miért üldözték még mindig? A faluban, ahol élt, még mindig voltak fizetett besúgók, akik minden lépéséről beszámoltak az inkvizíciónak. Elfogták a postáját, jelentéseket írtak minden látogatóról, akit fogadott. Azt is tudta, hogy Öszentsége, VIII. Orbán sohasem fog neki megbocsátani. Amikor Rómától engedélyt kért arra, hogy Firenzébe utazzon gyógykezelésre, az inkvizíció így válaszolt:

Öszentsége elutasította a kérés teljesítését és ajánlotta, hogy az illető urat figyelmeztessük, ne nyújtson be több kérelmet, mert különben a Szent Hivatal börtönébe vetik.” Ez az „illető úrnak” nagyon fájt, nemcsak azért, mert a pápát barátjának tartotta, hanem azért is, mert a válasz azon a napon érkezett hozzá, amikor leánya 33 éves korában, apja sorsa miatti bánatába belehalt.

Ó, egykor milyen jól érezte magát szeretett villájában, a „Drágakőben” (Gioello), az ismerős hangok és illatok között. Lelki szemei előtt lebegett a megszokott látvány; az Arcetriben lévő villájából kilépve, az alkony hűvösében élénken maga elé képzelte Firenzét, a fény városát. Giotto haranglába alatt a székesegyház bábeli magasságú, virág formájú, vörös téglából készült kupoláját, a Palazzo Vecchio égbenyúló tornyát, az Arno folyó széles hömpölygését. A mindent körülvevő puha levegőben hallotta a tücskök zenéjét, és érezte a hamuszürke olajfák és szőlőtőkék illatát; a bor is, amit szürcsölt, mindig saját termése volt.

De még a toscanai villánál és a kies tájon fekvő Firenzénél is drágább volt neki az ég odafönn: a Hold és a csillagok. Büszkeség volt-e amit érzett, amikor arra gondolt, hogy ezek az égitestek közelebb voltak hozzá, mint a többi emberhez, még a „Drágakőnél” is inkább az övéi voltak? Bár vak volt ő is, miként Homérosz, de továbbra is diktálta titkárának tudományos munkáit. Különös módon ma ezeket tartjuk a legjelentősebbeknek. Az inkvizíció megtiltotta neki, hogy legújabb eredményeit közzétegye, és hogy régi művét újra kiadja. Élete végéig betiltott lett — mondták. Ámde csak Itáliában és nem örökre. Az inkvizítorok, ha mást is gondoltak magukról, mégsem voltak istenek.

Azonkívül, jóllehet vak lett, ki vehette el tőle mindannak emlékét, amit szemei egykor láttak? Az ő szemei olyan dolgokat láttak, amik a világ kezdete óta rejtve voltak. Új Amerikát fedezett fel az égen, és az ő neve éppoly híres lesz — talán híresebb —, mint Kolumbuszé.

Galileo Galilei 1564-ben született, Michelangelo halálának esztendejében. Apja, Vincenzo ruhakereskedő volt, firenzei származású, de első gyermeke

Pisában született. Galileo orvostanhallgatóként iratkozott be az egyetemre, de hamarosan abbahagyta tanulmányait. Legfőbb érdeklődése a matematikának szólt, az elvont és az alkalmazott matematikának egyaránt. Később mondotta, hogy a matematika szárnyakat ad neki, a világ fölé emeli, és megláttatja vele a csillagokat. Egyszerűbben kifejezve, felfedezővé tette. Ő találta fel azt a szerkezetet, amellyel a különböző formájú testek gravitációs központját meg lehet határozni.

1589-ben a matematika professzora lett Pisában. Kollégáival nem tudott kijönni; mindig panaszkodott a fizetésére és munkakörülményeire. Minél haszontalanabbak a professzorok, annál magasabb a fizetésük — mondotta. Átment Padovába, ahol a fizetése egy kicsivel jobb lett. De még mindig külön diákokat kellett tanítania, hogy kiadásait fedezni tudja. Padovában maradt tizenhét esztendeig.

1609-ben 45 éves volt már, és csupán egyetlen szerény tanulmány jelent meg a neve alatt. Egy évvel később azonban egy pamfletje révén a világ egyik leghíresebb embere lett. Kepler nagyra értékelte szellemi bátorságát, és kora legnagyobb filozófusának nevezte.

Sorsának alakulását a zsenialitással ötvözött jószerencse fordította meg. Hallott ugyanis egy optikai eszközről, a távcsőről (*occhiale*), amelyet egy holland talált fel. Azonnal elhatározta, hogy maga is csinál egyet; a sugarak törésének elméletére alapozva hozta létre. Vett egy ólomcsövet, és üveglencsét helyezett mindkét végébe. A lencsék egyik oldalon laposak, míg a mások oldalon domborúak, illetve homorúak voltak. Amikor a homorú lencsét a szeméhez illesztette, nagy elképedésére a szemlélte tárgy háromszor közelebbinek és kilencszer nagyobbak látszott. Mivel tapasztalt üvegöntő is volt, készített egy másik távcsövet, amely hatvanszorosára nagyította fel a tárgyakat. Végül nagy munkával, sok pénzzel a tárgyakat harmincszoros közelségben és ezerszeres nagyításban tudta láttatni.

A találmányt azonnal katonai célokra ajánlotta fel. Egy nyilvános ünnepség alkalmával a velencei dózsának a szenátus jelenlétében átadott egy teleszkópot. A köztársaság nagyon megörült, mert olyan eszközhöz jutott, amellyel az ellenséges sereget és hajóhadat felfedezhették, még mielőtt az szabad szemmel láthatóvá vált. Galileit megerősítették a professzorságban élete végéig, a fizetését megduplázták, jutalmul egy olyan szerszámért, amelyet attól kezdve minden mesterember előállíthatott.

Következő lépésként Galilei az éjszakai ég felé fordította teleszkópját. Ez volt az a pillanat, amikor az emberiség egész története fordulóponthoz érkezett. Megkezdődött a tudományos forradalom.

Galilei először a Holdat vette szemügyre. Nemcsak árnyékok voltak a felületén, hanem hegyek is — jegyezte meg. Hamarosan rájött arra is, hogyan állapítsa meg az árnyékok hosszúságából a magasságukat. Széles síkságokat is látott a Holdon, amelyeket ő óceánoknak tartott, és amelyeket azóta is a Hold tengereinek neveznek. Szenzációs következtetéssel kimutatta, hogy a Föld a Holdról szemlélve éppen úgy nézhet ki, mint a Hold egy földi szemlélőnek. Azt is megsejtette, hogy a Föld a Holdról nézve sötét (tenger) és világos (szárazföld) zónákra oszlik. Egy ösztönös költői pillanatban földfényről is beszélt, mintha „az öreg Hold az új Hold karjaiban lenne”. Vagyis, hogy a napfényt a Föld rávetíti a Holdra és fordítva. Azt is kimutatta, hogy az egyenetlen felület miért veri erősebben vissza a fényt, mint a sima; a Hold vonulatai miért látszanak simának a puszta szem számára; a Hold miért nem olyan kerek, mint amilyennek látszik.

Egy másik szenzációs pillanatban Galilei rájött arra, hogy a „tudósok” kétezer éve tévedtek. Arisztotelész és követői, így Aquinói Tamás is természetesnek tartották, hogy az égitegek világa egészen más, mint a Föld. Ott fent a messze távolban nincs változás, csak örök mozdulatlanság. Ez azt feltételezte, hogy az anyag ott más, mint itt lenni a Földön. De a teleszkópon át szemlélve a Földhöz hasonló látvánnyal találkozott. Mi van, ha az egész teremtett világ egységes, egy igazi „univerzumot” képez? Mi van, ha a Föld nem egyéb, mint egy anyaghalmaz a többi anyaghalmaz között? És ha a Hold, amely annyira hasonlít a Földhöz, minden baj nélkül keringhet a Föld körül, miért nem keringhet akkor a Föld maga körül is? Mi van, ha a Kopernikusz által állított kép a teremtettség egységéről valóság és nemcsak egyszerű matematikai feltételezés?

Tíz évvel korábban Galilei azt írta Keplernek, hogy úgy hiszi, Kopernikusznak igaza van, a Föld nem mozdulatlan, hanem a Nap körül forog. Mi van, ha ő most hozzálát, hogy ezt az elméletet valószínűsítse? Nemcsak valószínűsíteni akarja, hanem be is fogja bizonyítani.

Attól a pillanattól kezdve, hogy Galilei bizonyos rendszer szerint összerakott üvegdarabokon át vizsgálni kezdte a Holdat, bekövetkezett a legnagyobb földrengés. A Föld többé már nem centrum, nem a világmindenség központja. És az ember? Ha többé már nem e központi mozdulatlan földrétegen áll, mit kell az emberről gondolni? Még a zseniális szellem sem merészelt először túl élesen látni, félve, hogy a Biblia és az egyházba vetett hite megrendül.

Egyik kérdés követte a másikat. S válaszolt, ahogy tudott. De hamarosan rájött arra is, hogy nem a világ száz vagy ezerszeres kitágulása a legfontosabb.

Amitől feje állandóan zakatolt, s ami tulajdonképpen megbénította, az a gondolat volt, hogy őelőtte senki sem látta így a dolgokat.

A legnagyobb keserűségére Arisztotelész egyetlen követője sem volt hajlandó belenézni teleszkópjába, amikor arra kérte őket, hogy ellenőrizzék állításait. Kiszámították papíron — válaszoltak neki —, és tudják szövegek összehasonlítása alapján, hogy a Hold egy sima, sík felület. Hogyan tudná egy csőbe helyezett üveg megcáfolni Arisztotelészt és az évszázados írásokat? Néhányan, akik megkockáztattak egy pillantást, azt állították a legnagyobb komolysággal, hogy az, amit láttak, a lencsékben van és nem a csillagokban. Galilei tréfálkozva felelte, ha majd meghalnak, úton az ég felé ők is látni fogják azt, amit ő.

Majdnem ötvenévesen, húsz év nélkülözés után Galilei végre szabad ember lett. Könyve, *A csillagok üzenete* egy csapásra nagy siker lett.

Ebben az időben sok barátja volt már a papok között még Rómában is, mint például a kiváló jezsuita matematikus, Clavius. Clavius megerősítette Galilei felfedezését, s tájékoztatta erről a megöregedett Bellarmin bíborost. Ez arra indította Galileit, hogy 1615 tavaszán Rómába utazzon. A jezsuita bíboros éppoly barátságos volt hozzá, mint Barberini bíboros. Mindketten azt tanácsolták neki, hogy eszméit csak hipotézisként fogalmazza meg, a teológusok haragját elkerülendő. A tekintélyes Accademia dei Lincei tagjává választották, amely először nevezte eszközét „teleszkópnak”.

Firenzébe visszatérve abban a naiv hitben élt, hogy az örök városban tartós és befolyásos barátokat szerzett magának. Talán ezért kezdte magát szabadabbnak érezni. Kíméletlenül megtámadta az arisztotelészi iskolát, és ettől kezdve olaszul írt, hogy a száraz akadémikusok feje felett a nagy nyilvánossághoz szólhasson.

Legjobb szándékai ellenére is kérdéseket vetett fel a tudomány és a kinyilatkoztatás, továbbá a kopernikuszi rendszer és a Biblia viszonyát illetően. Vajon összeegyeztethetők-e ezek? Saját védelmére sokszor idézte Barberini bíboros aranymondását: „A Szentlélek célja az, hogy nekünk az égbe vezető utat megmutassa, nem pedig az ég útjait.” A Biblia nem tudományos szöveg, és ezért nincs arra szükség, hogy „tudományos kijelentéseit” szó szerint értsük. A Szentírásban nagyon sok irodalmi formát találunk. Az a fontos, hogy a rossz tudományos elméletet a jó tudomány korrigálja. Mindez nem veszélyezteti a hitet. Sőt ellenkezőleg, a természet és a Biblia két, ugyanúgy Istentől származó szöveg, amelyek egymásnak nem mondhatnak ellent.

Érvei néhány évszázaddal később meggyőzték az egyháziakat, korának papságát azonban hidegen hagyták. Úgy látszott, hogy Galilei szembefordult az Írás világos üzenetével. A teológusok területére merészkedett, amikor a kopernikuszi gondolatot nemcsak matematikai elméletként fogta fel. Lehet, hogy az inkvizíció elé tartozik az ügy? Fiesole püspöke szerint Kopernikusz azonnal be kell börtönözni. Őexcellenciája nagyot csalódott, amikor meghallotta, hogy az eretnek kanonok már hetven éve halott. Szerencsétlenségére Galilei egyik könyve végül a Szent Hivatal félelmetes Casa Santájába jutott.

Felhívták Galilei figyelmét arra is, hogy Bellarmin soha nem ingott meg abban a meggyőződésében, hogy a kopernikuszi gondolat mint tudományos tény, az Írásokkal ellentétes. Galilei mégis Rómába utazott, mindenkit lehengerelt érveivel, aki kételkedett Kopernikuszban. De ő maga is, aki világi dolgokban oly naiv volt, hamarosan kénytelen volt megszagolni a puskaport.

Az egyik pap, aki szimpatizált vele, elküldte hozzá annak a levélnek a másolatát, amelyet Bellarmintól kapott. A bíboros szerint az egyházatyák és a modern írásszakértők idevonatkozó bibliai részek elemzését tekintve:

Valamennyien egyetértettek abban, hogy az írásokat szó szerint kell érteni: az Írás azt tanítja, hogy a Nap az égen a Föld körül kering rettentő sebességgel, és hogy a Föld nagyon messze van az égtől és a világmindenség központjaként mozdulatlan. Gondold meg okosan, hogy az egyház eltűrheti-e, hogy az Írást olyan módon magyarázzák, hogy az a Szentatyáknak, minden modern írásmagyarázónak, a latinoknak és a görögöknek egyaránt ellentmondjon... Az Írás azt mondja: a Nap felkel és a Nap lenyugszik.

Galilei százszor is elolvasta a levelet. Még mindig nem hitt a szemének. Az öreg Bellarmin jó és bölcs ember volt. Hogyan értelmezhetette hát ilyen gyerekesen az Ószövetséget? Őeminenciája azt írta még, hogy mindenki, akiben egy csöpp értelem maradt, felfoghatja, hogy a Föld mozdulatlan. Vagy azt gondolja, hogy elszédülne, ha a Föld a Nap körül forogna? Csak akkor hinné el, hogy mozog a Hold, ha a Holdon élne? Lehet, hogy a teológiában nagy Bellarmin, de az asztronómiában olyan tájékozatlan, mint azok, akik komolyan állítják, hogy ha a Föld a Nap körül forogna, akkor Itália minden tornya ledőlne. „Minden érzékszervükkel arra indítja őket, hogy a világmindenségben minden mozog, kivéve a Földet.”

Galilei valóban aggódni kezdett. Őeminenciája megtiltotta neki, hogy az Írás magyarázatába beavatkozzon, miközben ő a tudományról prédikált minden tudományos ismeret nélkül. Rádöbbsent, hogy Bellarmin gátlás nélkül elhallgattatja majd és az inkvizíció elé fogja állíttatni.

Pontosan ez történt. V. Pál — a kövér, rövidlátó, kicsi szakállú és hegyes bajuszú pápa, akit mindenki csak filiszternek nevezett — átadta ügyét az Index Kongregációnak, 1616 márciusában meghozták a határozatot.

Azt a felfogást, hogy a Nap a világmindenség mozdulatlan központja, „buta és képtelen, filozófiailag hamis és hivatalosan eretnek” tanításnak nyilvánították. Azt a véleményt, hogy a Föld nem középpont, hanem a Nap és önmaga körül forog, legalábbis „tévhitnek” minősítették.

Nem Galileit marasztalták el, hanem a kopernikuszi világnézetet. A pápa mégis arra utasította Bellarmint, hogy szólítsa fel Galileit, vonja vissza elméletét. Amennyiben erre nem hajlandó, ígéretet kell tennie, hogy nézeteit nem tanítja, nem védelmezi, sőt még vitára sem bocsátja. Ellenkező esetben börtön vár rá.

Jóllehet Galilei meg volt győződve felfogása helyességéről, a kért biztosítékokat mégis megadta. Csupán arra kérte Bellarmint, hogy írjon hozzá egy levelet, ezt ő meg is tette 1616. május 26-án. A bíboros kijelentette, hogy Galileit nem kényszerítették tanai visszavonására és büntetést sem szabtak ki rá. Arra sem kényszerítették, hogy kutatásait leállítsa, még az asztronómiában sem. Csak azt parancsolták meg neki, hogy Kopernikusz elméletét ne terjessze és ne képviselje. Kopernikust pedig indexre tették és 1822-ig ott is maradt.

Galilei beteg volt és örült, hogy meghurcoltatása véget ért. De felháborította az, hogy „az Isten által szabadnak teremtett szellemet külső akaratnak szolgai módon akarják alávetni”. Őt, az asztronómia szakértőjét teljesen inkompetens emberek bírálták felül. A pápa személyesen erősítette meg Bellarmin véleményét, miszerint az egyház tévedhetetlen tanításával ellenkezik az az állítás, hogy a Föld forog. Ha a Föld forog, akkor az ég nem „odafönn” és a pokol nem „odalenn” lenne. Az utolsó ítéletről szóló összes tanítást meg kellene változtatni. Ahogy az egyik pápai tanácsos nagy megkönnyebbülve kijelentette: „Újra szilárdan a Földön állunk és nem kell repülnünk rajta, mintha hangyák lennénk egy luftballonon”.

Elmúlt néhány nyugodt esztendő és Galilei megírta a *Kísérletező* című könyvét. Ekkor 1623-at írtak. Ebben az évben „barátja”, az ötvenéves Barberini bíboros VIII. Orbán néven pápa lett. A választás tizenegyedik napján hőhullám árasztotta el Rómát; a konklávét meglegpte a malária. Nyolc bíboros és negyven segédszemélyzet halt meg. Orbán is elkapta a maláriát, de ő életben maradt. Galilei neki ajánlotta új könyvét.

A pápa értékelte a gesztust. Amidőn a hatvanéves Galilei a következő évben Rómába érkezett, Öszentségének egy mikroszkópot ajándékozott. Orbán

belenézett és elképedve csóválta a fejét. Hálából több agnus deit adott ajándékba a nagy tudósak az isteni akaratra nézve, s ami még fontosabb, jó tanáccsal látta el az emberi cselekedetekre vonatkozóan. A következőket mondotta neki: „Lehet, hogy cáfolhatatlan bizonyítékaid vannak a Föld mozgását illetően, ezek azonban mégse bizonyítják, hogy a Föld valóban mozog.” Galilei szemei tágra nyíltak. „Isten az emberi értelem felett áll; ami az emberi értelem számára teljesen ésszerűnek látszik, Isten szemében bolondság lehet.” A továbbiakban kijelentette még, hogy ő mint pápa a lelkek üdvösségéért felelős. Némelykor a tudományos vita a lelkeket veszélybe sodorja. A kopernikuszi elmélet, ha azt nem csupán matematikai konstrukciónak fogják fel, az Írás iránti kételyt ébresztheti fel. Ha ez bekövetkezne, neki mint pápának határozott lépéseket kell tennie a kétely eloszlatására.

A pápa nézetei Istenről, a tudomány és a vallás viszonyáról annyira képtelenek voltak, hogy Galilei a legmagasabb helyről hangzó tanácsot nem fogadta meg. Valójában Orbán jóindulatára vall, hogy időt szentelt neki nagy építkezési tervei közepette; a Barberinipalotákat tervezte, amelyek számára kifosztotta a Colosseumot, a Szent Péter teret körülvevő oszlopsor foglalkoztatta, a Michelangelo kupolája alatti baldachin, amelyhez a bronzot a Pantheon tetejéről szedette le. A rómaiak keserűen mondogatták: „Amit nem tettek meg a barbárok, azt megtették a barberinik.”

Galilei kissé zavarodottan tért vissza Firenzébe, ahol azonnal hozzákezdett a *Világrendszer* című műve írásához. Mivel ezt platói dialógus formájában írta, azt gondolta, hogy ebben elrejtheti saját véleményét és az ellenállást kikerülheti. Amikor 1630-ban befejezte a művet, már csak nyomtatási engedélyt kellett kérnie és elővigyázatosságból a pápai inprimaturt.

Jó szándékkal utazott ismét Rómába, ahol Orbán szívélyesen fogadta. A pápa még egyszer hangsúlyozta, hogy Galilei nézeteinek hipotetikus jellegét mindenki előtt világossá kell tennie, ami pedig a könyvet illeti, talán az lenne a jó, ha Galilei *A két nagy rendszer* dialógusa címet adná neki. Igen, igen ígérte a pápa, ő maga is kész előszót írni hozzá, amelyben hangsúlyozni fogja, hogy csupán egy kísérletről van szó.

Amikor a cenzorok kaptak egy példányt, nyugtalankodni kezdtek a könyv tartalma miatt. De hát Őszentsége jóváhagyta a könyvet, nem igaz? És még előszót is akar írni hozzá?

A publikálás körül azonban óhatatlanul huzavona támadt, ezért Galilei 1632 februárjában Firenzében kinyomatta munkáját. A könyv szenzáció lett. A Föld mozgásának érveit mesterien fejtette ki. Az arisztotelészi álláspontot a

dialogusban egy Simpliciusnak nevezett gyengeelméjű szájába adta, akinek a nézetei pontosan egybeestek azzal, amit a pápa néhány évvel ezelőtt a szerző előtt megfogalmazott.

Amikor Orbán tudomást szerzett a nyilvánvalóan szándékos sértésről, feldühödött. Utasította a Szent Hivatalt, hogy foglalkozzon az üggyel és a szerzőt azonnal rendeljék Rómába. Amikor a közel hetvenesztendős Galilei az igazságnak megfelelően azt válaszolta, hogy nem egészséges, Orbán megparancsolta neki, hogy jöjjön, amíg szabad, mert különben bilincsbe vereti.

Amikor huszonhárom napos utazás után megérkezett Rómába, két hónapig kellett várakoznia a vizsgálat kezdetéig. Az idő lassan haladt. Két éjjel egymás után súlyos ízületi bántalmai miatt szinte jajgatott.

Naivitása soha nem hagyta el, azt remélte, hogy megvédheti majd magát, sőt értelmesen vitatkozhat az inkvizítorokkal, mintha ezeket az urakat érdekelte volna az igazság! A valóságban cseppet sem hasonlítottak azokra a professzor kollégáira, akikkel a gazdag római hölgyek szalonjaiban szokott vitatkozni. Tartogatott azonban zsebében egyfajta biztosítékot. Éveken át őrizte Bellarmin levelét az ilyen szükséghelyzetekre.

Amikor 1633 áprilisában kihallgatása elkezdődött, a toscaniai követség átvitette a Szent Hivatal épületébe. Egy domonkosrendi kolostor felső szobájában került sor a meghallgatásra. Azonnal közölték vele, hogy az inkvizíció nem azért van, hogy meghallgassa, hanem hogy elítélje. Bizonyítékokat nem mutathat be, tanúkat sem állíthat.

Az ellene felhozott fő vád azon 1616-ban adott kötelezvényének megszegése volt, amely szerint nem beszél és nem ír a kopernikuszi elméletről. Bocsánatot kért az eminenciás uraktól és közölte, hogy van egy levele az elhunyt Bellarmin bíborostól, amely bizonyítja, miszerint neki csak azt tiltották meg, hogy Kopernikusz nézeteit igazságként képviselje. Ezt ő soha nem tette. A témáról csak értekezett és miként legújabb könyve is mutatja, csupán hipotetikus módon. Arra is számított, hogy figyelembe veszik: könyvében a dialógus végkövetkeztetések nélkül fejeződik be.

Az inkvizítorok a levéllel szembeállítottak egy nem hivatalos, aláírás nélküli jegyzőkönyvet 1616-ból, amelyet az akták között találtak és amely szerint Galileinek tilos volt Kopernikusz elméletét még vitatni is. Ezt a dokumentumot Galileinek korábban sohasem mutatták meg. Ezenkívül — érveltek az eminenciások — legújabb könyvének dialógus jellege ellenére sem férhetett kétség ahhoz; hogy az olvasók megismerhetik álláspontját, amely viszont ellenkezik az egyház hitével. Ezért engedetlenség és eretnekség címen bűnös.

Enyhe büntetést csak akkor várhat, ha feltétel nélkül engedelmeskedik és kifejezi háláját az inkvizíciónak az iránta tanúsított jóindulatért.

Négy tárgyalás után 1633 júniusának végén megszületett az ítélet. A pápa is közbelépett és kijelentette; öreg barátját meg kell kínozni, ha nem enged.

A nevezett Galileo... a Szent Hivatal felfogása szerint erősen gyanúsítható eretnekséggel, mivel olyan tanításban hisz és terjeszti is azt, amely hamis és ellenkezik a szent és isteni Írásokkal, miszerint a Nap a világ központja és nem keletről nyugatra halad, és hogy a Föld forog és nem a világ középpontja...

Galilei elhatározta, hogy enged, de becsülete érdekében azt kérte, hogy két vádpontot vonjanak vissza. Le akarta szögezni, hogy ő a katolikus hitet sohasem tagadta meg és nem szándékosan szállt szembe a Szent Hivatal egyik korábbi határozatával. A bírák elfogadták ezeket a lényegtelen változtatásokat. Galilei engedte, hogy az asztronómiában nem neki, hanem nekik legyen igazuk.

Így aztán Galileo Galilei azon a június végi szerdai napon ott térdelt a Santa Maria sopra Minerva domonkos kolostor kőpadlóján, hogy kijelentse: „Én Galileo Galilei, a néhai Vincenzo Galilei fia, firenzei polgár, 70 éves... vissza kell vonjam azt a hamis véleményemet, miszerint a Nap a világmindenség középpontja és hogy mozdulatlan”. Fogadalmat tett tehát kifelé, amelyben a legmélyebb meggyőződését megtagadta. Belül, a szíve mélyén a Földről nyilván ezt vallotta: *Eppur si muove* — „Mégis mozog a Föld”.

Amikor Galilei Rómában a Szentírásra tett kézzel bevallotta „eretnek romlottságát”, ünnepélyes pillanattá vált ez az egyháztörténelemben. Ezt jelentőségben csak Jézusnak Pilátus előtti perc múlta felül.

A modern tudomány megalapítója a római inkvizíció nyomására kénytelen volt a katolikus hittételekkel összhangban azt állítani, hogy a Föld a világmindenség mozdulatlan középpontja. A tudóst, aki a világ első húsz nagy embere közé került, a papoknak egy csoportja elítélte, akik közül egyetlen egy sem került volna még az első millió közé sem.

Kopernikuszt indexre tették, Galileit az inkvizíció elítélte, így a katolikus asztronómusoknak választaniuk kellett: jó katolikusok vagy jó asztronómusok akarnak-e lenni. A Föld mozdulatlansága az érvényes szabályok szerint katolikus hittétel volt. Ezt képviselték évszázadokon át a pápák, a püspökök és a teológusok. Nemcsak közvetve tették ezt. Amikor e tételt megkérdőjelezték, Kopernikusz és Galilei is kétségbe vonták, az uralkodó pápa és utána évszázadokon át a pápák hatalmuk teljességében a tételt megerősítették. És tévedtek. A Föld forog, akárhány pápa állítja és mondja is, hogy ez ellentmond

az Írásoknak és a hitnek. Ha manapság a katolikusok azt gondolják, hogy ez sohasem volt katolikus tantétel, akkor egyáltalán ki lehet biztos abban, hogy mi a katolikus tanítás?

1686-ban, Newton nehézségi törvényeinek ismeretében immár lehetetlenné vált a tudósok számára annak hite, hogy az óriási égítest, a Nap a parányi Föld mint középpont körül kering. 1725-ben ezt az elméleti állítást Bradley alapos megfigyelései igazolták. De száz esztendő kellett ahhoz, hogy Kopernikusz levegyék az indexről. 1980 elején II. János Pál „Galilei rehabilitálását” felvetette ugyan, de máig nem lett belőle semmi. Három és fél évszázad múltával sem sürgős Rómának a bocsánatkérés.

Róma vonakodott a Galilei-ügy iratait hozzáférhetővé tenni. Napóleon egy gigantikus operációval a vatikáni levéltárat Párizsba helyeztette át. Amikor később visszaadták a levéltárat, a Galilei-ügy iratai hiányoztak. A legbuzgóbb kutatás sem bukkant nyomukra. Majd minden figyelmeztetés és magyarázat nélkül a dokumentumok előkerültek. Kiderült belőlük, hogy Galileit megfenyegették ugyan, de nem kínozták meg: A tíznapos per után visszavonulhatott Arcetribe, egy a Medicik tulajdonában lévő házba. Ez enyhe eljárás volt, ha arra gondolunk, hogy VIII. Orbán a bigámistákat is életfogytiglani gályára ítélte.

Galileit a szegény bántotta a leginkább. Számára felfoghatatlan maradt, miért érte őt mindez. Hívó katolikusnak tartotta magát. Hogyan ragaszkodhatott bárki is ahhoz, hogy a Genezist szó szerint kell érteni, amikor súlyos érvek szóltak amellett, hogy mitológia? Galilei meg volt győződve arról, hogy tudományos problémákat nem lehet klerikális rendőri módszerekkel megoldani. A tudatlanság, a rosszindulat és a hitetlenség fordult övele szembe, a keresztény tanítások és erények köntösében. Szűk látókörű római klerikusok megalázták, de a tudomány haladását nem tudták megakadályozni. Az ő esete tipikus; az igazságot elnyomta a hatalom, a Géniuszt elhallgattatta a kicsinyeskedő bürokrácia. Mindez Rómának a kutató szellemtől való félelmét és gyűlöletét tette nyilvánvalóvá, ami azután a következő évszázadokban ismételtlen megnyilatkozott. Ez az egyházi „hátra arc” azt vetítette előre, hogy az egyház a tudomány és a haladás elleni harcát tovább fogja folytatni. Harcolt a szabadság és a demokrácia ellen a francia forradalom idején és utána is. Harcolt Darwin és Freud ellen, a bibliatudományok és azon kísérletek ellen, amelyek a világot saját törvényei szerint akarták megérteni, minden „külső beavatkozástól” mentesen. Ma az egyház harcol a születésszabályozás és a nők egyenjogúsága ellen. A katolikus egyház a legmagasabb szinten, kivétel nélkül minden alkalommal a Bibliára és a természeti törvényre hivatkozik, amikor — legjobb

szándékkal, ugyan, de — megkísérli a világ jövőbe vezető útját eltorlaszolni. Nagyon aggasztó tény, hogy az elmúlt négy évszázadban alig lehet egyetlen olyan alkalmat találni, amikor Róma az emberi szellem haladását korlátlan örömmel üdvözölte volna. Minden egyes teológus, akit ma cenzúráznak, azzal vigasztalhatja magát, hogy nem bánnak vele olyan keményen, mint a modern tudomány atyjával tették.

Nyolcéves háziőrizet után Galileo Galilei 1642 januárjában, Newton születésének évében meghalt. A firenzei nagyherceg a Santa Croce-templomban lévő sírja fölé, amely Michelangelo sírja mellett van, síremléket akart állíttatni. De VIII. Orbán pápa nem békült meg barátjával. Arra hívta fel a nagyherceg figyelmét, hogy Galilei makacsul olyan tanítást képviselt, amely szembefordul az Írásokkal. Ezért tekintélyének személyes sérelmét látná a síremlék felállításában. Így történhetett, hogy a kor legnagyobb tudósának holtteste majdnem száz éven át a Santa Croce tornya alatti pincében nyugodott.

Orbán pápa majdnem mindenben tévedett, egyben azonban nem; abban, amiért nem járult hozzá ahhoz, hogy Galileit az őt megillető tisztességgel temessék el: „Galilei bűne a kereszténység legnagyobb botrányát” idézte elő.

XI. Kelemen nagy tévedése

XI. Kelemen a Monte Cavallón lévő palotájában tartotta udvarát. Ott hűvösebb volt, mint a Vatikánban és a levegő sem volt annyira rossz. 1715 nagyhét szerdáján teljes pompával vonult be a Szent Péterdómba.

Másnap Kelemen a Szent Péter-dómban tartott mise után beszállt a gyaloghintójába (sedia) és a loggiára vitette magát. A tömeg teljesen betöltötte a Szent Péter teret, még a mellékutcákban is szorongtak. Mihelyt a pápa megjelent, megszólaltak a dobok és felharsantak a trombiták. A rá következő csendben egyik bíboros felolvasta a nagycsütörtöki átokbullát minden eretnek, szakadár, pogány, kalóz és mindazok ellen, akik a Szentatyának megtagadták az engedelmességet, vagy nem fizették a kivetett adót.

Ennek a bullának — *In Coena Domini* — a főbb gondolatai 1372-ből származtak. V. Pius 1568-ban úgy nyilatkozott, hogy ez a kereszténység örök törvénye kell maradjon és ezért egyik pápa a másik után erősítette meg, míg végül XIV. Kelemen alatt (1769-74) minden magyarázat nélkül nem esett szó többé róla. Valamilyen magyarázatra nagy szükség lett volna, mert a bulla a pápai eretnekségek színe-virágát testesítette meg; azt az igényt, hogy a pápa uralkodik az egész keresztény világ felett mind vallási, mind világi tekintetben. Ezt a hittételt a Vatikán kifejezetten sohasem vonta vissza.

A bulla felolvasása alatt a pápa egy égő fáklyát tartott a kezében; hosszú, sovány, simára borotvált arca búskomornak látszott. A felolvasás befejeztével a nyolc hordozó magasra emelte a sediát. A pápa erős hangon kiátkozta gyakorlatilag az egész világot, majd a fáklyát ledobta a balkonról. Az szikrákat szórva forgott a levegőben, mígnem a tömeg közé esett — az egyház ellenségein vett bosszúja jelképeként.

XI. Kelemen nagy kiátkozó volt. De véget nem érő anathémái, amelyeket kortársai szentnek tartottak, szörnyű bizonytalanságát takarták. Amikor 15 évvel azelőtt, 1700. november 20-án megválasztották, Gian Francesco Albani 51 éves volt. Megválasztása előtt két évvel szentelték fel és úgy érezte, nem nőtt fel még a feladathoz: ezért először visszautasította a koronát. Csak amikor négy tudós rendtársa meggyőzte arról, hogy Isten nyilvánvaló akarata elleni lázadás lenne, ha a konklávé egyhangú választását nem fogadja el, akkor adta beleegyezését. Furcsa módon rendtársai döntését azonnal elfogadta.

Négy rendtársa sohasem tudhatta meg, hogy a katolicizmus egész arculata szó szerint másként alakult volna, ha ők Albani bíborosnak más tanácsot adnak.

Pedig Kelemen jó választásnak látszott: fegyelmezett, művelt és szent életű volt; keveset aludt, keveset evett, naponként mondott misét, ami egy pápánál szokatlan volt. De gyengeségének jeleként naponta meggyóna bűneit is és a személyes kegyesség szűk, kételkedő világában élt.

Unigenitus című konstitúciójában, 1713-ban ez a krónikusan bizonytalan pápa elítélte például a francia jansenismust, miután két, vele egyetértő bíborossal tanácskozott. Néhány döntése értelmesnek látszott; míg mások a következő esztendőkből nevetséget és zavart okoztak.

„A szentírást minden embernek olvasnia kell” — ezt az állítást is elítélte. Hogy Isten Igéjének olvasását betiltotta, az először meglepő volt, de megfelelt a reformáció utáni katolikus magatartásnak. Némelyek a Bibliát nem okos módon olvasták. Ahelyett, hogy segítettek volna okosan olvasni, sokkal egyszerűbbnek tűnt a bibliaolvasást teljesen betiltani. Ezenkívül ez a magatartás azt is világossá tette, hogy Róma a Biblia felett áll és isteni tekintéllyel értelmezi azt.

„Hogy a keresztények az Úrnapját azzal szenteljék meg, hogy kegyes könyveket olvasnak, különösen a Szentírást.” Elítélve.

„Ha az Újszövetséget a keresztények kezéből kiveszik, akkor ez Krisztus szájának bezárása.” Elítélve.

„Ha a keresztényeknek megtiltják a Szentírás olvasását, különösen az evangéliumokat, ez azt jelenti, hogy elveszik a világosság gyermekeitől a világosságot. Ezért ezt egyfajta kiközösítéssel kell büntetni.” Elítélve.

„Az alaptalan kiközösítéstől való félelem nem tarthat vissza bennünket kötelességünk teljesítésétől.” Elítélve.

Voltaire értelmezésében Isten azt parancsolja, hogy sohase teljesítsük kötelességünket, ha az igazságtalanságtól félünk. Kelemennek az volt a véleménye, hogy a legnagyobb kötelesség a pápa iránti engedelmesség. Engedelmeskedj a pápának és Isten ítélete szóba sem jöhet. Ha ez a pápa véleményt formái valamiről, az egyház nincs bizonytalanságban.

Mi hamisnak, károsnak, rossz hangzásúnak és a kegyes fiúk számára bántónak nyilvánítjuk, elítéljük és megtiltjuk e kijelentések mindegyikét, botrányosnak, veszedelmesnek, durvának és az egyház számára sértőnek és gyalázkodónak, nemcsak az egyház elleni dühösködésnek, hanem még a világi hatalmakkal szemben is félrevezetőnek, hitetlennek, istenkáromlóknak, tévelygőnek, gyanúsak és eretnekizűnek, sőt eretnekségre buzdítónak, sőt szakadárnak, tévesnek és többrendben elátkozottnak, végül pedig eretneknek is tartjuk, amely különböző eretnekségek forrásaként nyilvánvalóan újítások bevezetésére irányul.

Úgy látszik, a pápa nem helyezett nagy súlyt ezekre a kijelentésekre.

Miként a legtöbb pápa, Kelemen is úgy vélte, hogy a vita nem az igazságnak, hanem a tévelygésnek az eszköze; legjobb esetben egy kicsit az igazságé és nagymértékben a tévelygésé. Ezért nem éri meg a kockázatot. Hasonlóképpen, ahogy a bibliaolvasást, úgy meg kell tiltani a fontos kérdések vitáját is. Róma szólt, és Róma tud mindent a legjobban.

Két évvel később Kelemen közzétette Ex illa die című bulláját, amelynek hatásai még katasztrofálisabbak lettek. A jobb megértés érdekében másfél évszázaddal vissza kell mennünk.

1552-ben Xaveri Szent Ferenc, minden jezsuiták legjobbját, a kínai szárazfölddel szemközt szigeten meghalt. Korai halálát túlhajtott munkával maga idézte elő. Halálos ágyán egyetlen szomorúsága az volt, hogy a tenger másik felén egy óriási országban a pogányok nagy tömege él, akik örökké szenvedni fognak a pokol tüzeiben, mert senki sem kereszteli meg őket.

Harminc évvel később egyik rendtársa, Matteo Ricci bejutott a pekingi császári udvarba. Matematikatudásáért úgy tisztelték, mint a „nyugat bölcs emberét”, és ugyanakkor nagyszerű és eredeti misszionárius is volt. Módszere abban állt, hogy kínaivá lett, hogy a kínaiakat megnyerje. Ő és jezsuita munkatársai megértették: döntően fontos, hogy az egyház Kína hagyományaival összhangban jelenjen meg. A világon sehol sem részesítették nagyobb tiszteletben a szülőket, s nagyobb megbecsülésben az ősök tekintélyét és

hagyományait, mint Kínában. Amikor Ricci harmincéves munka után meghalt, háromszáz gyülekezetet hagyott hátra, egyet magában Pekingben. Riccit több más jezsuita követte Kínában, mivel ezt a rendet bízta meg XIII. Gergely a misszióval.

1631-től a domonkosok is bekapcsolódhattak a munkába: Morales atya hamarosan vádolta a jezsuitákat: azon az áron térítették a kínaiakat, hogy eltűrték köztük „a bálványimádást.” A jezsuiták ugyanis Ricci nyomán türelmesen viszonyultak a kínai hagyományokhoz. Azt mondták, hogy az ősök fatábláját, a gyertyákat, amelyeket nekik ajánlottak fel, a tömjénfüstöt, az ételeket és a pénzt az udvariasság és a hála jeleként kell felfogni. A mandarinok Konfucius, a bölcs tanító iránti tisztelete is ártatlan és megbecsülendő része kultúrájuknak.

1643-ban Morales a jezsuiták tizenhét kijelentését Rómába küldte azzal a kéréssel, hogy ítéljék el azokat. Az inkvizíció, amelynek az élén — mint mindig, így akkor is —, a domonkosok álltak, támogatta javaslatát; X. Ince egyetértett, s a jezsuitáknak vissza kellett vonulniuk az ügy alaposabb tisztázásáig.

Egy Martini nevű jezsuita azzal védekezett, hogy ezek a helyi szokások nem vallási jellegűek; ha elítélik azokat, az áttérések lehetetlenné válnak. A tudományos kutatások kimutatták — mondotta —, hogy a kínaiak gondolatvilágában egyetlen Isten létezik, és ehhez hasonló tisztaságú vallási felfogást a pogányok között sehol sem találni.

A heves vita sok éven át tartott. A kínai jezsuitákról szóló jelentések továbbra is érkeztek Rómába. Az 1692-es esztendő nagy jelentőségű lett. Több, mint egy évszázados erőfeszítés után a jezsuiták átütő sikerrel dicsekedhettek. Kang Hi császár engedélyezte nekik, hogy az egész birodalomban hirdessék a keresztény örömmüzenetet és térítsenek, akit csak akarnak. A jezsuiták mélyen meg voltak győződve arról, hogy Kang Hi rendkívül nagy hatalmával és tekintélyével a kínai Konstantin lesz. Az egész birodalmat Krisztus lábaihoz vezetheti. Szerencsétlenségükre a jezsuitáknak az apostoli szék megbízottja utasításait kellett követniük, amely utasítások a jezsuita misszió irányában ellenségesek voltak.

A sors úgy akarta, hogy XI. Kelemen kerüljön a pápai trónra. Sokáig nem tudott dönteni, hogy mitévő legyen. A hét egy napját arra tartotta fenn, hogy a kínai szokások problémáit tanulmányozza. Tudomásul vette a császárnak azt a kijelentését, hogy ezek a legcsekélyebb babonáságot sem tartalmazzák. „A valóságban senki sem hiszi azt — jelentette ki Kang Hi —, hogy a halottak lelke az ősök tábláiban jelen van.”

Kelemen személyes képviselőjeként egy püspököt küldött Pekingbe, hogy vizsgálatot tartson. Őexcellenciája azonban annyira ostoba volt, hogy a kínai társadalmi szokásokat bálványimádásként elítélte. A császár zavarba jött és megharagudott, mivel a keresztények nemcsak megosztottak voltak, hanem gyűlöltek is egymást; így a püspököt börtönbe vetette. Kelemen erre úgy válaszolt, hogy a püspököt kinevezte bíborosnak, még mielőtt 1710-ben Macaóban hősiesen meghalt. Kelemen személyes sértésnek fogta fel küldöttének bebörtönzését. Határozatlansága azonnal megszűnt. Nagy haragjában jóváhagyta az inkvizíció valamennyi jezsuiták elleni intézkedését. 1715-től kezdve ezért minden egyes kínai misszionáriusnak esküt kellett tennie a kínai szokások elvetésére és meg kellett fogadnia, hogy azokat soha el nem tűri.

Éppen ez a türelmetlenség fogja a gyomokat kiirtani és a kínai földet a kereszténység számára gyümölcsözővé tenni — jelentette ki Kelemen. Az egyháznak rómaivá kell lennie, még Pekingben is.

Ez egy írásztal mellett hozott döntés volt, több ezer kilométerre a tett színhelyétől. Valószínű, hogy egyetlen pápa sem követett el ilyen súlyos hibát a missziót illetően. Az *Ex illa die bulla* megjelenése után a keresztény misszió napjai Kínában megszámoltattak.

Ugyanebben az évben a rend főnöke egy 27 éves jezsuitát, Giuseppe Castiglionét küldte Pekingbe. A kínaiak úgy tisztelték őt, mint az egyik legbölcsebb és legforradalmibb külföldit, aki valaha is hozzájuk érkezett. Hírnevét nem prédikációinak, hanem művészi képességeinek köszönhette.

1717. április 16-án hallottak először a császár tanácsosai — a legfelsőbb kilenc - az *Ex illa die bulláról*. Azt tanácsolták Őfelségének, hogy — a keresztények részéről Kínát ért sérelem miatt és az ősök tiszteletének teljes tagadása következtében — száműzzék az összes misszionáriust, a templomokat rombolják le, az áttérteket pedig kényszerítsék az új hit elhagyására. A császár vonakodva ugyan, de elfogadta javaslataikat. „Mit szólna a pápa — kérdezte —, ha a császár akarná néki előírni, hogyan imádkozzon Rómában.” A császár fenntartotta magának azt a jogot, hogy azoknak az európaiaknak, akik birodalma számára hasznosak, külön engedélyt (*piao*) adjon. Azok között, akik ilyen engedélyt kaptak, ott volt Castiglione is, aki a császári udvar hivatalos festője lett. Csak a legjobb festők és órások mozoghattak szabadon a nyári palotában. Castiglione egy külön palotát kapott, ahol festhetett. A császár mindennap felkereste és megcsodálta képeinek természetességét, különösen a lovakat, amelyeket a jezsuita immár Lang Shining néven különösen jól festett meg. Leginkább otthon festegetett. Ha pedig tájképet akart festeni, akkor a

császár iránti tiszteletből lábujjhegyen tipegett, mint egy betörő a császári eunuchok kíséretében. Így élt Lang Shining ötven éven át. Vajon tanította-e ez idő alatt a kedves kínaiakat valami másra is, mint lovak festésének technikájára?

Két évszázad telt el. 1939-ben, amikor a kínai misszió meghalt és eltemetett, a hit terjesztésének Szent Kongregációja kinyilvánította, hogy az idők változtak. A kínaiak biztosították őket afelől, hogy az ősök tiszteletében semmi vallásos elem nincsen. A keresztény hitre térteknek nem kellett abbahagyni őseik tiszteletét.

Anélkül, hogy ezt bevallotta volna, a Propaganda Fide visszavonta Kelemen döntéseit. Mivel pedig pápai határozatokat soha „vissza nem vontak”, a fordulathoz más ürügyet kellett találni. Kang Hi császár, a majdnem ázsiai Konstantin annak idején világosan kijelentette, hogy szokásaikban semmi istenkáromlás vagy keresztényellenesség nincs: a jezsuitáknak mindig is igazuk volt. Ha ellenséges érzületű kérnek lennének, és Kang Hinak azt jelentették volna, hogy a katolikusok Rómában a pápa lábát, sőt a szobrok lábát is megcsókolják, akkor bizonyára hajlandó lett volna a katolikusokat bálványimádóknak tartani. Kelemen tévedése ilyen természetű volt.

Az *Ex illa die* következményei beláthatatlanok lettek. Kína ma éppen olyan katolikus ország lehetne, mint Írország vagy Lengyelország.

A születésszabályozás egyházi tiltására való tekintettel ma Kínában az egymilliárd kommunista helyett két-három milliárd katolikus élne. A világon élő minden három katolikusból kettő kínai ábrázatú lenne, kínaiul beszélne. Ebben az esetben azonban az emberiség nagy problémái — az éhség, a stressz, az élettér és a nyersanyagok hiánya — már régen megoldhatatlanok lennének. Azt is mondhatnánk, hogy midőn XI. Kelemen pápa Kínától távol tartotta a katolicizmust, a világot megmentette a katasztrófától.

Következtetések

Ez a rövid áttekintés is mutatja, hogy valamennyi pápa tévedett, közülük sokan súlyos hibákat követtek el és jó néhány eretnek volt. Ellentmondtak az egyház tanításainak, ellentmondtak egymásnak és nemritkán ellentmondtak önmaguknak, a keresztény tanítás fontos kérdéseiben. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a hagyomány szerint minden pápa, beleértve a mostanit is, éppúgy tévedhet, mint mindenki más. Egyetlen pápa sem részesült olyan különös kegyelemben, amely megakadályozná, hogy eretnekségbe essen.

Ezenkívül pedig az sem lehetséges, hogy a pápának igaza van, az egyháznak pedig nincsen igaza. Ha a pápa az egyháztól eltávolodik — amikor nem hallgat az egyházra —, akkor a pápának kell gondolatait megváltoztatni és nem az egyháznak. Ha vonakodik az egyházra hallgatni, s eretnkségbe esik, akkor már nem pápa többé, mert elhagyta a hitet és már nem is keresztény többé.

A teológusok hajlamosak ebben a vonatkozásban különbséget tenni. A pápa, mint valamennyi keresztény, magánemberként tévedhet a hit kérdéseiben. A Lélek ígérete szerint azonban az egyház soha nem vezetheti félre, amikor a hit és erkölcs dolgaiban *ex cathedra* szól.

Nagyon súlyos tévedés — amit az ősegyházban nem követtek el —, megkülönböztetni a pápát, (1) aki mint pápa szól, illetve (2) aki valamilyen más kalappal a fején szól — vagy úgy mint magánteológus, vagy úgy, mint megyéspüspök, vagy mint gyülekezeti igehirdető. Amikor a pápa eretnkségbe esett, senki sem azt mondta, hogy „eretnek ugyan, de szerencsére nem *ex cathedra* szólt.” Miért? Azért, mert senki sem gondolt arra, hogy az egyház hitelveit ő fogalmazza meg. Ez az egyetemes zsinatok feladata volt. És az egyetemes zsinatok valóban ezt tették. Egy-egy pápa veszélyeztethette az egyház hitét, mint például Honorius, de egyetlen pápa sem határozhatta meg egyedül az egyház hittételeit. Voltak olyan helyzetek, amikor ilyen képességre igen nagy szükség lett volna, mint például az arianus vita alkalmával, vagy amikor a Szentlélek istensége lett kérdésessé. Manapság minden katolikus még apró dolgokban is Rómából várja a döntést; annak idején viszont senki sem fordult végső döntésért Rómához még akkor sem, amikor a hit alappillérei meginogtak.

A pápai csatatkozhatatlanság még ennél is nagyobb nehézségeket okozott. Ha a múltbeli pápai eretnkségek nem az *ex cathedra* kategóriába tartoznak, akkor milyen pápai kijelentések tartoznak oda? Mikor szóltak a pápák először meghatározó módon az egész egyházhoz és az egész egyházzól? Bizonyára nem az első évezredben. Némelyek szerint 1302 előtt semmiképpen, mások szerint 1854 előtt nem. Ha ez így áll, akkor a római főpásztorok egyszerűen azért nem tévedtek, mert ezt a funkciót egyáltalán nem gyakorolták.

A pápai csatatkozhatatlanság állítólag döntő az egyház hite szempontjából, mert szabályozza a hitét. Hogyan lehetséges hát, hogy az egyháztörténelem nagyobbik részében ezt nem gyakorolták? Az érthető, hogy az egyház csatatkozhatatlan - vagy a zsinat által, vagy az egész világon élő püspökök tanításai által. Azt viszont nehéz elfogadni, hogy miként volt értelme a pápa döntőbíráskodásának, amelyet korábban soha nem gyakorolt, egész addig, amíg

éppen egy zsinat csalatkozhatatlannak nem jelentette ki, amivel az elmúlt száz évben csak egyszer élt.

Ez az elemzés azonban nem egészen pontos. Egy pápa már az I. Vatikáni Zsinat előtt gyakorolta csalatkozhatatlanságát. IX. Piusnak olyan kulcsszerepe van a modern pápaság megértése szempontjából, hogy ő külön fejezetet érdemel.

13. FEJEZET

Az első csalatkozhatatlan pápa

1854. december 18-án IX. Pius pápa kihirdette a Szűz Mária szeplőtelen fogantatását az *Ineffabilis Deus* bullájában.

Mi kijelentjük, kihirdetjük és megállapítjuk azt a tanítást, amely szerint a boldogságos Szűzanya, Mária fogantatásának első pillanatában a Mindenható Isten egyedülálló kegyelméből és irgalmából, tekintettel Jézus Krisztusnak a világ üdvözítőjének érdemére, az eredendő bűn minden szennyétől távolmaradt; ez Isten által kijelentett tanítás és ezért ezt erősen és hűségesen minden hívőnek hinnie kell.

A közelmúlt egyik pápájának Jézus anyja iránti kegyességének ez az aktusa a legszámítóbbról politikai döntés volt. Megérdemli, hogy a VII. Gergely által mélyen megalázott és trónjától megfosztott császár esetével hasonlítsuk össze.

A szeplőtelen fogantatás

A XII. évszázadig a keresztények magától értetődőnek tartották, hogy Mária eredendő bűnben fogantatott. Nagy Gergely pápa erős hangsúllyal jelentette ki: „Egyedül Krisztus fogantatott bűn nélkül.” Újra és újra ismételte, hogy minden ember bűnös, még a legszentebbek is, az egyetlen kivétel Krisztus. Az ő érvei és valamennyi egyházatyáé semmi kétséget sem hagytak ebben a kérdésben. A nemiségnek mindig van valami köze a bűnhöz. Mária természetes úton, tehát bűnben fogantatott; Jézus szűz által fogantatott, ezért az eredendő bűn nélkül.

Ambrosius és Ágoston azon a véleményen voltak, hogy Mária valójában semmi bűnt nem követett el, de sok egyházatya másként gondolkodott. Tertullianus, Irenaeus, Krüszosztomosz, Origenész, Basilius, alexandriai Kürelliosz és mások számos bűnnel vádolták Máriát a bibliai szövegek alapján.

Mária bűnben fogantatásának hagyománya olyan erősen tartotta magát, hogy több középkori nagy szentnek és tudósnak — például Anselmusnak — az lett az egyetlen problémája, hogy születhetett a bűn nélküli Krisztus bűnös anyától? Anselmus Máriát a legkülönbözőbb módokon magasztalta: az ő lélekkel való beteljesülése „minden teremtményt ismét kivirágoztat”. Ennek ellenére hűen követte Gergely pápát és a nagy hagyományt: „A Szűzanya maga vétekben fogantatott és bűnben foganta őt az ő anyja és eredendő bűnben született, mert Ádámban ő is vétkezett, akiben mindenki vétkezett.”

A görög és az orosz ortodox egyház megőrizte ezt a hagyományt. Az a gondolat, hogy Mária bűn nélkül született, megfosztja őt nagyságától és érdemeitől, amelyek minden tekintetben a hozzánk hasonló ember tulajdonságai.

Nyugaton azonban gyorsan kifejlődött a Mária-kultusz. A katolikusok hajlamosak lettek Krisztus emberi voltát szem elől téveszteni. Így ő távolinak tűnt és nem maradt többé közbenjáró Isten és ember között, mert Krisztus maga is Istenné lett. Ez ahhoz az igényhez vezetett, hogy legyen egy közbenjáró a közbenjáróhoz, egy szent és hatalmas személy. A mariológia növekedésével együtt járt a krisztológia visszaesése.

Mária Krisztus anyja volt, ő tartotta Jézust karjaiban. Az egyházatyák korában őt a szüzesség példaképének tartották. De most már fontosabb szerepet kapott.

A XII. század közepén Lyonban a Szűzanya fogantatásának ünnepet szenteltek.

Clairvaux-i Bernát ezen felháborodott. Írt a lyoni kanonokoknak és arra hívta fel a figyelmüket, hogy Mária szeplőtelen fogantatásának bizonyítékait ezek után ki kellene terjeszteni minden elődjére, férfi és női ágon egyaránt. Ez arra kényszerítene őket, hogy egyfajta végtelen vonalat húzzanak Mária őseiig, akik eszerint mindnyájan szeplőtelenül fogantattak. Ezzel az ügy még nem fejeződne be, mert ha mindnyájan szeplőtelenül fogantattak, akkor mindnyájan szűztől is születtek. Bernát az egyházatyákat követte, ami a nemi érintkezésre vonatkozó véleményét illeti. Ez mindig bűnnel jár együtt. Ezért ezt kérdezte a lyoni prelátusoktól: „Vajon a Szentlélek részt vett-e a paráznaság bűnében [Mária szüleinél]? Vagy azt kell gondolnunk, hogy a testi kívánság bűne nem volt jelen?” Bernát egyszerűen megismétli Gergely felfogását: a nemiség a test kívánsága. Mária egy nemi egyesülésből született, ezért bűnben fogantatott. Mária születését helyénvaló ugyan megünnepelni, de nem úgy Mária fogantatását.

Petrus Lombardus, aki Aquinói Tamás előtt a legbefolyásosabb középkori teológus volt, a görög egyházatyát, Damaszkuszi Szent Jánost követte. Mária eredendő bűnben fogantatott, amiktől nem tisztult meg, csak akkor, amikor készségessé vált arra, hogy az üdvözítőt megszüljön. III. Ince jóváhagyta ezt a felfogást. De még ez sem állott útjában az új kultusz elterjedésének — még Rómában sem.

Bonaventura, a XIII. század angyal doktora tagadta, hogy Mária bűn nélküli lett volna. Kortársa, Aquinói Tamás ugyanezen a véleményen volt. Ő Arisztotelészt követte, aki azt mondta, hogy a magzatnak lélekkel való telítődése egy fokozatos folyamat. A fogantatás először csupán vegetatív. Ezért Aquinói Tamás számára a szeplőtelen fogantatás olyan volt, mintha egy büntelen réparól lett volna szó. Ő azonban azt is hitte, hogy Mária a megszületése előtt egy közelebről meg nem határozott időpontban megszentelődött.

Aquinói Tamással egyetértettek a domonkosok, sőt egy ideig még a ferencesek, is. A XIV. évszázadban Pelayo püspöknek, XXIII. János gyóntatójának semmi kétsége nem volt a tekintetben, hogy Mária eredendő bűnben fogantatott.

Mégis, a kultusz növekedett és elsőként egy nagy formátumú teológus, a ferencesrendi Duns Scotus támogatta. A doktor *subtilis* problémája az lett, hogyan kerülhetett Mária a megváltottak közé, ha nem is volt bűne, amiből megváltatott. A megoldást arra az elvre építette fel, hogy a „megelőzés jobb, mint a gyógyítás”. Mária nem váltatott meg bűneiből, hanem Krisztus előre látott érdemeért nem lett bűnössé. Ez a feltételezés nem állja ki a próbát. Az újszülöttet be lehet oltani diftéria, tetanusz stb. ellen. Az orvostudomány fejlődésével talán egyszer az is lehetséges lesz, hogy az oltásokat még a születés előtt beadják, amikor a gyermek még az anyaméhben van. De hogyan lehet egy gyereket fogantatás előtt beoltani? Scotus szerint Mária az eredendő bűn ellen beoltatott, mielőtt fogantatott. Valószínű, hogy e fantasztikus nézetről többé senki sem hallott volna semmit, ha IX. Pius nem vette volna elő, hogy Mária szeplőtelen fogantatásának általa kihirdetett csatkozhatatlan definícióját alátámassza.

Miután Scotus az Aquinói Tamás által hirdetett nézet ellenkezőjét állította, az ügyben állást kellett foglalni. A ferencesek és a domonkosok véres harcokat vívtak és nemcsak papíron. A császárok is beavatkoztak, mint például VI. Károly, aki kiűzte a domonkosokat Párizsból, és mindenkit letartóztatott az utcákon, aki tagadta a szeplőtelen fogantatást.

Évszázadokon át folyt a heves vita és a csetepaté. Mindegyik párt mint eretneket pellengérezte ki a másikat. Ha pápai döntésre szükség volt valaha is, akkor nagy szükség lett volna rá, hogy ennek a vitának véget vessenek. Jó oka volt annak is, hogy ilyen döntésre nem került sor. A Szentírás nem mond semmit a szeplőtelen fogantatásról; minden egyházatya ellenezte; Scotusig egyetlen rangos teológus sem tette magáévá, a nagyok pedig mind elutasították. De a közvélemény hatalmas erővel mellette szólt.

IV. Sixtus megparancsolta, hogy Mária fogantatásának ünnepét minden egyházban meg kell ünnepelni, ezért — térítés nélkül — külön bűnbocsánatot ígért. Ez kiélezte a vitát a domonkosok és a ferencesek között. Ennek véget akarván vetni, a pápa írt egy másik bullát. Az ünnep Mária fogantatásáról emlékezik meg, nem az ő megszentelődéséről. A domonkosoknak ezt el kellett fogadni, mivel ellenkező esetben kiközösítés alá estek, viszont ha ezen a ferencesek a markukba nevettek, akkor őket sújtotta a kiátkozás.

Ezt a bullát VI. Sándor, a Borgia pápa megerősítette. De Borgia, aki nagy realista volt, a viszálykodó barátokat katonasággal fenyegette meg, ha nem maradnak békében.

A domonkosok azonban rendíthetetlenek voltak. Vezéralakjuk, Aquinói Tamás a szeplőtelen fogantatás ellen nyilatkozott és XXII. János is — aki Tamásnak a pápaságról alkotott nézetei miatt igen örült — nem azt mondotta-e, hogy az eretnekséggel egyenlő, ha valaki tagadja azt, amit Tamás tanít. Így aztán a domonkosokat — jóllehet a rózsafüzéres kegyességet nagy buzgón terjesztették — a ferencesek kíméletlenül „szeplősöknek”, a szeplős fogantatás képviselőinek csúfolták.

Ekkor történt valami, ami a mérleg serpenyőjét a domonkosok javára billentette.

1507-ben Mária megjelent egy egyszerű domonkos barátnak, Letser testvérnek egy berni kolostorban. Mária kinyilvánította haragját a ferencesek ellen, mivel azok az ő állítólagos szeplőtelen fogantatását hirdették. Letser előtt megerősítette, hogy bűnben fogantatott. Csak három órával a fogantatás után szentelődött meg. Aquinói Szent Tamás felfogása — mondotta — teljesen ortodox; ebben a tekintetben éppúgy, mint minden másban. A látomás valóságát igazolandó Mária a barátnak egy Jézus vérével áztatott keresztet ajándékozott, s ráadásul még három könnycseppet, amelyet Jézus Jeruzsálem felett hullatott. Átadott neki egy az uralkodó pápához, II. Gyulához írt levelet is, aki abban az időpontban karddal a kezében az itáliai háborúkban vett részt.

A látomás a kor szenzációja lett. Az emberek tömegestől vonultak a berni kolostorhoz. Letser testvér a Mária-látomásnak jó alanya volt: szent életet élt, böjtölt, ostromozta magát, könnyen révületbe esett és a jeleket, a stigmákat is megkapta, a megfeszített Jézus kezének és lábának sebeit, amelyek korábban már sok szentet igazoltak. A kolostor kápolnájában állt egy Szűz Mária-szobor, amely folyton könnyezett a ferencesek tévelygése miatt; őket arra kérte Mária, hogy higgyenek az ő bűnös fogantatásában.

Azután, mint derült égből á villámcsapás, meglepő dolgok történtek. Letser testvéris megjelent. Megjelent a berni magisztrátus előtt és menedéket kért. Azt állította, hogy rendjének főnökei megkínozták, és meg akarták mérgezni. Az ő látomása egy domonkosrendi összeesküvés volt.

A rend főnökei Wimpffenben káptalant tartottak, ahol elhatározták, hogy saját készítményű csodájuk segítségével a szeplőtelen fogantatás hamis voltát bebizonyítják. Bernre azért esett a választásuk, mert ott nagyszámú és hiszékeny nép lakott. A rendház négy vezetője Johannes testvért, a rendbe nemrégén felvett szabót látnoknak választotta ki. Kábítószerekkel készítették fel feladataira. Letser teljesen beleesett a csapdába. Egészen addig, amíg egy szép napon kopogtatás nélkül lépett be Bolshorst lektor szobájába és őt a boldogságos Szűzanya öltözetében meglátta. Ez Letsernek nagyobb megrázkódtatást okozott, mint a Szűzanya megjelenése. Fel akart mondani, de mivel megfenyegették, maradt, amíg aztán nem bírta többé.

Az ügy az inkvizíció elé került, Letsert és a négy összeesküvőt megkínozták. Az utóbbiak bevallották, hogy egy ostyát vörösre festettek, a Mária-szobrot nedves szivaccsal készítették sírásra, Letser testvérré pedig ecsettel festették fel a sebhelyeket.

Bár mind a négy bűnöst elégették, a domonkosok rendje mégis a jó ügy mártírjainak nyilvánította őket. A domonkosok azzal vágtak vissza, hogy az egyház minden nagy gondolkodójának a szeplőtelen fogantatás elleni kijelentéseit kiadták egy gyűjteményben. Ez magában foglalta a legtöbb tekintélyes teológus és számos pápa mondásait is. Sok ferences is szerepelt a listán, közöttük Pádusi Szent Antal és Szent Bonaventura.

A hivatalos egyház még mindig az idő múlására tett. A tridenti zsinat nem tudott az ügyben dönteni, IV. Pál pápa pedig a témával kapcsolatos minden vitát betiltott. Az idő azonban a domonkosok ellen dolgozott. Egy Paulo Zacchia nevű római orvos könyve is szerepet játszott. Ő tagadta az embrió progresszív animációjának arisztotelészi elképzelését. 1621-ben kijelentette, hogy a fogamzás pillanatában értelmes lélek is költözik a magzatba. Máriára

alkalmazva: ha ő először nem úgy fogantatott, mint tisztán vegetatív élet, akkor több értelme lehet az ő bűn nélküli fogantatásáról beszélni.

XV. Gergely 1622-ben kijelentette, hogy senki sem ellenezheti Mária fogantatásának megünneplését, még magánemberként sem, viszont a „szeplőtelen” kifejezés használatát betiltotta.

1701-ben XI Kelemen a szeplőtelen fogantatás ünnepét kötelezővé tette az egész egyházban; így Zacchiának az azonnali animációval kapcsolatos felfogását támogatta.

XIV. Benedek egy boldoggá avatási dekrétumában kimondta, hogy az egyház a szeplőtelen fogantatás elfogadása felé hajlik, ő azonban soha nem nyilvánította ezt hittétellé.

Utódjának azonban nem voltak ilyen gátlásai.

IX. Piusnak, éppúgy mint VII. Gergelynek, jó orra volt a politikához. Jól tudta, hogy az egyházi állam napjai megszámláltattak. Alighogy pápa lett; Rómában megalakult az ideiglenes köztársaság, ő pedig Gaetába menekült. Ott volt ideje bőven arra gondolni, mely területek felett szeretne szuverén módon uralkodni. Mindezt az 1849. február 2-án kiadott *Ubi primum* enciklikájával készítette elő, amelyben Máriáról a következő képet rajzolta:

Érdemeinek sugárzó dicsősége, mely az angyalok minden karát felülmúlja, magának Istennek a trónjához emeli fel őt, s lábával széttaposta a sátán fejét, Krisztus és az egyház között állván örökké szeret és telve van kegyelemmel, a keresztényeket megszabadítja legnagyobb bajaikból, összes ellenségük bosszújától és támadásától, és őket mindig megmenti.

IX. Pius Mária-képe inkább tükrözte Murillo madonnáinak sötét hajú, kerubszerű szépségét, mint az evangéliumok ábrázolását.

Gaetában Pius a jezsuiták sugallatára „konzultálni” kezdett a püspökökkel arról, hogy megalkossák Mária szeplőtelen fogantatása hittételét. Majdnem egyhangú támogatásra talált a közel ötszáz olasz, spanyol és portugál püspök részéről. A többiek nem lelkesedtek.

Az 1854-ben bekövetkezett kihirdetés előtt egy vagy két nappal a pápa magántitkára, Talbot főtisztelendő bizalmasan ezt mondta egyik barátjának: „Tudja, nem is az új dogma a legfontosabb most, hanem az a mód, ahogy ki lesz hirdetve.” Szabad fordításban ez azt jelenti, hogy a pápa titokban már saját csalatkozhatatlanságát készítette elő.

1870 előtt ezt korántsem fogadta el mindenki. A francia egyház például híres volt ellenállásáról. Az 1682. gall artikulusok 4. pontja, amelyet a nagy püspök,

Bossuet írt alá, így hangzott: „A pápának nagy része van a hit dolgaiban... mégis döntései az egyház egyetértése nélkül nem megtámadhatatlanok.” A konstanzi zsinat határozatai a XVII. század Franciaországában még érvényben voltak és Rómával szemben, csak azért is, 1870-ig kitartottak mellette.

Az angolul beszélő világ is távol állt attól, hogy a pápai csalatkozhatatlanságot egyhangúan elfogadják. 1822-ben Barnes püspök, Anglia apostoli vikáriusa ezt mondta: „Bellarmin és más teológusok, főleg az olaszok hitték, hogy a pápa csalatkozhatatlan, amikor ex cathedra hittételt fogalmaz meg. De én azt hiszem, hogy Angliában és Írországbán egyetlen katolikus sem hisz a pápa csalatkozhatatlanságában.” Később pedig Wiseman bíboros, aki 1850-ben az átalakított angol és wales-i hierarchia élén állt, ezt mondta: „A katolikus egyház képviseli azt a gyakran emlegetett dogmát, hogy az egyház (és nem a pápa) a hitkérdések meghatározása tekintetében csalatkozhatatlan.” Sőt, tovább: „Mindenki egyetért abban, hogy a csalatkozhatatlanság az egyház egyhangú beleegyezését jelenti.” J. H. Newman, a XIX. század legnagyobb teológusa két évvel az I. Vatikáni Zsinat előtt mondta: „A pápa csalatkozhatatlansága mellett vagyok, de ez csak teológiai vélemény, azaz nem bizonyosság, hanem valószínűség.”

Az I. Vatikáni Zsinat előtt az Egyesült Államokban kinyomtatták Stephan Keenan lelkész nagyon kedvelt „vitakatéját”. Ez a New York-i érsek imprimatúráját is megkapta. Álljon belőle itt egy kivonat: „Kérdés: nem kell-e a katolikusoknak azt hinni, hogy a pápa csalatkozhatatlan? Válasz: ez protestáns kitalálás és nem katolikus hittétel. Egyetlen döntése sem lehet kötelező az eretnecség kimondása tekintetében, ha azt nem hagyta jóvá, illetve nem hajtotta végre a tanítói testület, vagyis az egyház püspökei.” Kissé kínos volt, amikor 1870-ben a „protestáns kitalálás” katolikus hittétel lett. A katekizmus következő kiadásából minden magyarázat nélkül kihagyták ezt a kérdést.

Amikor IX. Pius 1854-ben biztosította magának az, olasz és a többi latin püspök támogatását, akkor tulajdonképpen már a pápai csalatkozhatatlanság „olasz tanítását” favorizálta.

Az a mód, ahogyan a szeplőtelen fogantatást kihirdették, szintén egyedülálló volt. Nem egy egyetemes zsinattól származott, hanem a pápától egyedül. Tíz évvel később a jezsuita teológus, Clemens Schrader a dogma kihirdetését olyan aktusnak nevezte, amely IX. Pius uralkodására jellemző, s amelyhez hasonlót egyetlen pápa tettei között sem találunk.

A szeplőtelen fogantatás erősen vitatott tanítása csak kísérleti ballonként fogható fel, amely megelőzte a pápai csalatkozhatatlanság 1870. évi kihirdetését. A püspököket, akik az I. Vatikáni Zsinat állásfoglalását ellenezték,

különösen az a tény zavarta, hogy IX. Pius tizenhat évvel korábban az egész világ szeme láttára már gyakorolta ezt a hatalmat, és ők semmit sem tettek ellene. IX. Pius az egyház csatatlanosságát személyes kiváltságává tette, amelyet az egyháztól és a zsinattól függetlenül gyakorolt.

1854 után a domonkosoknak a vereséget el kellett fogadniuk. A boldogságos Szűzanya egyetlen megjelenése sem segíthetett rajtuk.

A nem katolikus keresztények méginkább meg voltak rendülve. A dogma kihirdetése a pápasággal kapcsolatos legrosszabb félelmeiket igazolta. A szeplőtelen fogantatás többé már nem olyan kegyes hiedelem volt, amelyet a katolikusok vagy elfogadtak, vagy elutasítottak. Kiátkozás fenyegette őket, ha nem hittek benne. Sőt még akkor is, ha nem értettek vele egyet. IX. Pius kijelentette, hogy e dogmába vetett kifejezett hit nélkül nem üdvözülhetnek; a másként gondolkodókat „saját felfogásuk” kárhoztatja, mivel „hitük hajótörést szenvedett és az egyház egységéből kiestek”.

Úgy látszik, erre nem volt szüksége a szent pápának, Nagy Gergelynek, az egyházatyáknak és az olyan szenteknek, mint Anselmus, Bernát, Bonaventura, Aquinói Tamás — akik tagadták ennek a hittételnek az igazságát. Irenaeus, Jeromos, Krüszosztomosz — éppúgy, mint Péter és Pál apostolok — sohasem hallottak róla. Tizennyolc évszázaddal Mária fogantatása után eretnekségnek számított tagadni, hogy ő bűnben fogantatott. Ez a mellékes ügy olyan fontos lett a lélek üdvössége szempontjából, mint a Szentháromságba, Krisztus istenségébe, a megengesztelődésbe és a feltámadásba vetett hit. Az abszolút hatalom abszolút igazságot követelt magának; az elszakadt keresztények pedig egy további, égis érő falat láttak emelkedni önmaguk és a római egyház között. Némelyek azt kérdezték, hová vezet mindez? Lehet, hogy egy következő pápa dogmaként kihirdeti Mária szűztől való fogantatását. A szeplőtelen fogantatás dogmájának fenomenális karrierje a határozott pápai elutasítástól a dogma pápa általi kihirdetéséig mutatja, hogy semmi sem lehetetlen. Hiszen ebben a kérdésben a pápa alapvető elvekkkel fordult szembe: azzal, hogy az evangéliumok képezik a hit alapját; hogy egyetlen személy önmagában, még a pápa sem alkothat katolikus hittételt, mert ahhoz az egész püspöki kar — zsinati formában vagy általánosan elfogadott tanításokként — mint az egyház hitének reprezentánsai szükségesek; hogy a katolicizmus nem bánhat ilyen könnyedén az egyházatyák idejéből származó hagyománnyal. Mindezzel szemben IX. Pius csak ezt mondhatta: „A tradíció én vagyok.”

Bár mint ember barátságos volt, mégis a középkor óta legdiktatórikusabb pápának bizonyult.

A szeplőtelen fogantatás dogmája nemcsak tartalmát tekintve és a kihirdetése módszerében volt rendkívül szokatlan. Látszólagos mellékes szerepe ellenére szinte az egész katolikus teológiára rányomta bélyegét. Ez nyilvánvaló, ami a pápa hatalmát illeti, különösen a hittételek megállapításánál. De az eredendő bűn a szexualitás teológiáját is befolyásolta.

Ami az eredendő bűnt illeti: Pius megerősítette az eredendő bűnnek mint távoli ősektől (Ádám) származó örökségnek a felfogását; ezek az ősek bűnbe estek, s ez kihatott az egész emberiségre. IX. Pius volt mindenekelőtt a felelős azért, hogy a katolikus egyház Darwin tanításait nem fogadta el, mint ahogy két évszázaddal korábban Galilei tételeit sem tudta elfogadni. *A fajok eredete* öt évvel a szeplőtelen fogantatás dogmája után jelent meg. A növekvő tudományos bizonyítékok ellenére — amelyek szerint az ember évmilliók során alacsonyabb életformából fejlődött ki — Róma ragaszkodott ahhoz — és még ma is ezt teszi —, hogy eredetileg csak egyetlenegy tökéletes testű és tökéletes lelkű emberpár létezett, akiktől az egész emberiség származik. Bár az etika területén egy olyan elmélet, mint Darwiné, kiegészítette volna az egyházat a bajból. Mert ha az emberiség kezdeténél csak egyetlen emberpár létezett, akkor az ember Isten törvénye szerint csak vérfertőzéssel szaporodhatott volna, amely a katolikus morálteológusok felfogása szerint sérti a természeti törvényt, és így nem lehet Istennek tetsző sem.

Ami a szexualitást illeti, a szeplőtelen fogantatás tétele meghatározó lett, különösen a fogamzásgátlás, az abortusz és a mesterséges megtermékenyítés vonatkozásában.

1854 óta a katolikusok egyre inkább hozzászórtak ahhoz a hithez, hogy Isten a magzatnak lelket ad a fogamzás pillanatában. IX. Pius szerint Mária fogantatásának első pillanatában már szent volt. Ez azt a felfogást erősíti, hogy a fogamzáskor az ember az anyaméhben már az embernek kijáró összes joggal rendelkezik. Ebből az következik, hogy a terhesség-megszakítás minden stádiumban tényleges gyilkosság. A fogamzásgátlás az abortusz utáni második rossz, mert megakadályozza egy újabb ember kialakulását. Kiderül, hogy IX. Pius 1854-ben kihirdetett dogmája és VI. Pál 1968. évi enciklikája között szoros kapcsolat áll fenn.

Ezeket a témákat részletesebben a III. részben fejtjük ki, ahol majd látni fogjuk, hogy a cölibátus szintén kapcsolódik Rómának a szeplőtelen fogantatásról szóló tanításához. A nem házasságban élők, akik fogadalmat tettek, hogy nem élnek nemi életet, és így nem adják tovább az eredendő bűnt, tökéletesebb embernek számítanak, mint a házasságban élők.

A tévedések listája

Napra pontosan tíz évvel a szeplőtelen fogantatás dogmájának kihirdetése után IX. Pius közzétette a tévedések listáját, *Quanta Cura* című enciklikájával együtt. Tizenkilenc esztendőn át Pius minden újat elítélt, a jót éppúgy, mint a rosszat. A francia forradalom eszméitől idegenkedve különösen keményen bánt mindennel, aminek szabadságszaga volt.

Pius hitt abban, hogy a római egyház a földi igazságnak a lehető legnagyobb teljességét birtokolja, ezért maga Isten kötelezte el a türelmetlenségre. Erre példát szolgáltatott már két esztendővel e listája megjelenése előtt, midőn Ecuador elnökével konkordátumot kötött. Ez a jobboldali katolikus a liberálisok és antiklerikálisok elleni tiltakozás nyomán jutott hatalomra. Ez a konkordátum egyike a legigazságtalanabb dokumentumoknak, amelyet valaha is szuverén hatalom elfogadott. Ecuadorban a római katolikusoké lehetett az egyetlen megengedett vallás. Sőt biztosította az egyház teljes ellenőrzését az okítás terén, az ország életében uralkodó szerephez juttatván az egyházat. Ez volt IX. Pius számára az ideális megoldás. Arról álmodozott, hogy a világ többi része is, különösen Franciaország és Amerika követni fogja ezt a példát. A *Quanta Cura* egyébként egy rémálom.

Pius tele aggodalommal és rossz sejtelmekkel úgy ír ebben az enciklikában, mint akinek nincs reménysége. Az abszolutizmus mellett száll síkra: az egyháznak és az államnak fel kell osztani maguk között a világot, ahogy ez évszázadokkal ezelőtt volt; az állam morális kérdésekben köteles alávetni magát az egyháznak, és védelmet kell számára biztosítania akkor is, ha teljes türelmetlenséget tanúsít a többi vallás iránt.

IX. Pius „tévedések listája” mindenestől reakciós. Korának gondolatai közül elítélte a következőket:

15. Mindenki szabadon választhatja meg és gyakorolhatja azt a vallást, amelyet ő az értelem világosságával igaznak tart.

21. Az egyháznak nincs jogában erőszakot alkalmazni és nem rendelkezik sem közvetlen, sem közvetett világi hatalommal.

30. Az egyház és az egyházi személyek sérthetetlensége polgári jogra épül.

38. A római pápák önkényes magatartásukkal hozzájárultak az egyháznak keleti és nyugati részre való szakadásához.

76. Annak a világi hatalomnak a megszüntetésével, mellyel az apostoli szék rendelkezik, nagymértékben hozzájárulna az egyház szabadságához és jólétéhez.

77. Korunkban többé nem helyes, hogy a katolikus vallás az egyetlen államvallás, és hogy a hit minden egyéb formája tilos.

79. Ezért több katolikus országban törvények útján bölcsen úgy intézkedtek, hogy ezen országokban lakó személyek saját hitüket nyilvánosan gyakorolhatják.

80. A római pápa megbékülhet és meg kell békülnie a haladással, hozzá kell szoknia a liberalizmushoz és a modern civilizációhoz.

Az antiklerikalizmusnak, főleg az olasz összefüggéseiben, amelyeket Róma esztelensége az izzásig fokozott, ezek a középkori tanítások önmagukban is elég rosszak voltak. Összefüggéseikből kiragadottan és egymás után felsorolva a katolicizmus karikatúrájaként hatottak. Az egyháznak sem árthatott volna egyetlen ellensége sem annyit, mint IX. Pius. Angliában Gladston, Amerikában Lincoln meg voltak rendülve a haladás, a liberalizmus és a modern civilizációt elítélő pápa láttán.

A világsajtó válasza előre látható volt. Különösen Nagy-Britannia adott hangot felháborodásának. A lista-éppen a karácsony előtti időben került nyilvánosságra, 1864-ben. A *Punch* új esztendei első számában egy bohóc szájába adta a következőket:

*Készen álltam, hogy kérdezés nélküli tanulni vágyással befogadjam
a legnagyobb dolgot, amelyet a legfelsőbb csalhatatlanság nyilvánított ki;
nem ellenkeztem, hogy szájam fülemtől fülemig érjen, készséggel kinyitottam
volna bármilyen szélesre.*

*De ez a valóban ésszerűtlen enciklika, amelyet Őszentsége e különleges
korban közzétett,*

*amely a papság isteni előjogát,
a polgári hatóság, a család és a köznevelés felett megerősítette;
mely a zsarnoki rendszer elleni lázadást elítéli és
a népeknek azt a jogát is, hogy vezetőket válasszanak maguknak,
amely az egyház kötelességévé teszi, hogy az államot szükséghelyzetben
támogassa;*

*a sajtó- és lelkiismereti szabadságot és a szabad és liberális alkotmányt
elítéli...*

Mindezt még egy nagyszájú bohócnak is nehezére esett lenyelni.

A *Spectator* úgy vélte, hogy a pápa „éppúgy imádkozhatna a mozgás első törvénye ellen is.”

Az anglikán *Church Times* a pápát, a kereszténységet megosztó és nem egyesítő tényezőnek tekintette és az enciklikát „undorral és megvetéssel” fogadta. A vezércikk utalt arra, hogy Pius semmi rokonszenvet nem érez a civilizáció, a haladás, a tudomány és az értelmiség iránt. Mindezeket ő „a hit halálos ellenségeinek” tartotta.

A *The Times* kommentárja volt a legélesebb: „Európában nem létezik a pápaságon kívül másik olyan politikai rendszer, amely ne azokat az elveket követné, amelyeket a lista átokra méltó tévedéseknek nyilvánított.”

Ez találó volt. Az egész XIX. században a pápaság nyomást gyakorolt a kormányokra, hogy tagadják meg azokat a jogokat polgáraiktól, amelyeket a pápai állam polgárai sem élveztek. 1831 óta a pápák megtámadtak minden új alkotmányt mint „istentelent”; az osztrákot, a franciát, a belgát. Miért? Azért, mert ezek az országok — mintha ateisták lennének — lelkiismereti szabadságot, sajtószabadságot, szabad parlamentáris intézményeket szabadon választottak és garantálták a polgároknak a törvény előtti teljes egyenlőségét, akár vallásosak voltak, akár nem.

A pápaság folyton azt követelte a többi olasz államtól, hogy azok is utánozzák az általa gyakorolt elnyomást: 1852-ben IX. Pius például arra kényszerítette Toscanát, hogy tiltsa be a zsidó orvosok működését.

Az az általános benyomás alakult ki, hogy Róma egyáltalán nem tudja elviselni a szabadság egyetlen formáját sem.

Ezzel a pápák egész Olaszországban táplálták az antiklerikalizmust. IX. Pius lehet, hogy szánalmat ébresztett és népszerű volt az egyházban, de Olaszországban csaknem teljesen elveszítette népszerűségét. Az új alkotmányoknak a pápák általi elutasítása egyik következménye az lett, hogy a katolikus polgárokat az új köztársaságokban majdnem hazafiatlan polgároknak tekintették. Amikor például közzétették az osztrák liberális egyházpolitikai törvényeket, a Vatikán kijelentette:

Kinyilvánítjuk, hogy ezek a törvények és azok következményei érvénytelenek és a jövőben is azok maradnak. Felhívjuk és kérjük készítőiket, különösen azokat, akik merészték javasolni, elfogadni, jóváhagyni és végrehajtani a törvényeket, hogy gondolják meg, milyen intézkedéseket és lelki büntetéseket vettek magukra azok, akik az egyház jogait megsértették, az apostoli konstitúció és az ökumenikus zsinatok dekrétumainak ipso facto érvényesülése következtében.

IX. Pius messzire ment: ezeket az alkotmányokat azért ítélte el, mert azok megengedték a protestánsoknak és a zsidóknak, hogy saját iskoláik és

főiskoláik legyenek.

Franciaországban Dupanloup püspök annyira aggódott, hogy finom disztinkciókat alkalmazott, amelyeket — miként láttuk - Baltimore bíborosa, Gibbons később hasznosnak tartott. A pápa tiltó szillabusa egy tökéletes világra érvényes (tézis) és nem egy tökéletlenre (hipotézis). Sajnos a pápának a tökéletességre vonatkozó elképzelése nem volt azonos a legtöbb katolikuséval, akik a teokratikus állam iránt bizalmatlanságot tanúsítottak. Ahogy egy párizsi személyiség szellemesen megjegyezte: „A tézis szerint az egyház elítéli a zsidókat; a hipotézis szerint a pápai nuncius Rotschild báróval vacsorázik.”

Közel volt már az az idő, amikor a demokrácia, amelyet IX. Pius makacsul elítélt, a katolikusokat is felszabadította az egyházi állam zsarnoksága alól: az egyházat is megcsapta a szabadság szele, amelyet IX. Pius. ha tehette volna, örökre távol tart.

Alig volt a történelemben olyan pápa, mint ő, akit az egyház nagyobb félelemmel ruházhatott volna fel a „csalatkoszhatatlan” jelzővel.

A pápai szupremácia

Jellemző módon az I. Vatikáni Zsinat megnyitásának dátumaként 1869. december 8-át, a szeplőtelen fogantatás dogmájának Önhatalmú pápai kihirdetése évfordulóját választották. A *Pastor aeternus*, az I. Vatikáni Zsinat legfontosabb dokumentuma szerint a pápa nem csupán a legfőbb felügyelője és adminisztrátora az egyháznak, hanem birtokosa „az egyház feletti teljes legfőbb joghatóságnak minden, a világegyház fegyelmi és vezetési ügyét illetően”. A pápa legfőbb hatalma kiterjed közvetlenül és közvetve minden egyházközségre, minden lelkipásztorra és minden világra.”

A zsinat értelmezése szerint ez a...Szentírás világos bizonyágtételén nyugszik és megegyezik mindkét elődünk egyértelmű intézkedéseivel, a római pápákkal és az egyetemes zsinatokkal.” Ezek a megállapítások nem állják ki az alaposabb vizsgálat próbáját. Röviden tekintsük át a bizonyítékokat!

Ami a Szentírást illeti: az egyházatyák közül egyetlen egy sem talált a Bibliában semmilyen utalást a pápának az egész egyház feletti szupremáciájára. Ellenkezőleg, természetesnek tartották, hogy a püspökök, különösképpen pedig a metropoliták teljes joggal kormányozzák és igazgatják saját területüket, mindennemű külső beavatkozás nélkül. A keleti egyház sohasem ismerte el a pápa szupremáciáját: Róma erre irányuló törekvése szakadáshoz vezetett.

Ami az egyetemes zsinatot illeti: a konstanzi zsinat a XV. században a zsinatot sok fontos területre nézve a pápák fölé helyezte. Már ez elég lenne az I. Vatikáni Zsinatnak a zsinatokra történő hivatkozása megcáfolására. De a helyzet még ennél is rosszabb.

Az egységes egyház nyolc zsinatát nem a római püspök hívta össze. A 325-ös niceai zsinattól kezdve a zsinatokat a császár hívta össze, aki a határozatokat is jóváhagyta. A császár parancsolt: ő határozta meg a hitvallásokat. Nicea 6. kánonja kimondja, hogy valamennyi püspöki székhely megtarthatja ősi jogait; Alexandria fennhatósága kiterjedt Egyiptomra, Líbiára és Pentapolisra. „Mert hasonló a szokás a római püspök esetében is, úgyszintén Antiochiában.”

Ötven évvel később, 381-ben a konstantinápolyi zsinaton a helyi püspök rangsorban közvetlenül a római püspök után következett. Ennek az okát is megadja a zsinat 3. kánonja. „A római püspök után rangban következő a konstantinápolyi püspök, *mivel Konstantinápoly az új Róma.*”

Ezt a kánont megerősítették 451-ben, a kalkedóni zsinaton. Nagy Leó pápa saját római püspöki székhelye számára nagyobb elismerést követelt. Nem kapta meg. A zsinat egyszerűen kijelentette:

Az atyák a régebbi Róma trónjának jogosan biztosítottak előjogot, mivel az császárváros volt. A 150 nagyon kegyes püspök, akiket hasonló szándék vezetett, az új Róma [Konstantinápoly] legszentebb trónjának ugyanezt a kiváltságot biztosították, mert joggal úgy vélték, hogy az a város, amelyet az uralkodó és a szenátus megtisztelt és ugyanazokkal a kiváltságokkal rendelkezett, mint a régi Róma, az egyházi dolgokban is hasonló tiszteletben részesítendő és Róma után a második helyre méltó.

Nincs utalás az Írásra vagy Péter szerepére, amelyet a római püspök örökölt volna; nem volt szupremácia, amelyet a „pápa” kapott volna. A pápát azért tisztelték, mert a császárvárosnak, az ősi Rómának volt a püspöke.

Egyáltalán nem világos, mint ahogy az I. Vatikáni Zsinat hangoztatja, hogy az Írás és az egyetemes zsinatok általános joghatósággal ruházták volna fel a pápát, sőt ennek nincs semmi bizonyítéka. Ahogy Manning westminsteri bíboros mondta: „A dogmának győzni kell a történelem felett.”

A pápa joghatóságára vonatkozó pápai utalások is csak akkor jelentek meg, amikor Konstantin császár Szilveszter pápát vazallusaként kezelte Rómában, majd cserbenhagyta. Hamarosan fenyegető hangok hallatszottak a római püspök székhelyéről. Ebben az időben nevezte magát I. Leó pontifex maximusnak és elmozdított egy püspököt.

Mindennek ellenére hiába keresünk az első évezredben csak egyetlen olyan tanítást vagy jogi előírást is, amely Róma *egyedüli* hatalmát az egyház többi részére rákényszerítette volna. Az egyetemes törvényeket kizárólag a zsinatok — mint például a niceai — alkották. És egyáltalán, hogyan gyakorolhatta volna a római püspök a korai évszázadokban az egyetemes joghatóságot, amikor nem létezett a Kúria; amikor a többi püspök senkitől sem túrt el egyházmegyéje ügyeibe történő beavatkozást; amikor Róma nem adhatott felmentést és nem követelhetett sem hűbért, se adót; amikor minden püspöknek, nemcsak a rómainak, hatalmában állt kötni és oldani; amikor egyetlen püspök vagy egyetlen személy felett sem ítélezhetett Róma? Ezenkívül a római püspököt évszázadokon át a helyi polgárok választották — a klérus és a világiak. Ha lett volna a római püspöknek joghatósága az egész egyház felett, nem akart volna-e a világ többi része is beleszólni a választásba? Amikor már valóban azt hitték, hogy van ilyen fennhatósága, akkor már az egyház többi része is beleszólást követelt a megválasztásába. Ez azonban csak a középkorban következett be.

Az I. Vatikáni Zsinat a pápa szupremáciáját olyan fogalmak szerint határozta meg, amelyek egyáltalán semmi kapcsolatban nincsenek sem az Írással, sem a hagyománnyal, sem az egységes egyház ökumenikus zsinatainak történetével.

A pápai csalatkozhatatlanság

Az I. Vatikáni Zsinat a pápa csalatkozhatatlanságát az egész egyház feletti szupremáciája részeként fogta fel. A dogma megfogalmazása a következő:

Amikor a római főpásztor ex cathedra szól, azaz amikor hivatalát mint minden keresztények pásztora és tanítója gyakorolja, és legfelsőbb apostoli tekintélyével olyan hitre és erkölcsre vonatkozó tantételt fogalmaz meg, amelyet az egész egyháznak hinni kell, akkor a Péter személyében néki ígért isteni segítségként ama csalatkozhatatlanság birtokában van, amellyel az isteni megváltó az egyházat felruházta, amikor hittani és erkölcsi tanítást állapít meg: ezen okoknál fogva a római főpásztorok ilyen megállapításai önmagukban és nem az egyház egyetértése következtében csalatkozhatatlanok.

Foglaljuk most össze röviden a pápai csalatkozhatatlanság ellen szóló érveket! Péter tévedett a keresztre feszítés előtt éppúgy, mint utána. Arra sincs utalás az Újszövetségben, hogy Péternek lett volna olyan hatalma, amelyet utóda örökölt. Az egyházatyák szerint Péternek ebben az értelemben nem volt utóda. Ők valamennyi püspököt az apostolok utódainak tekintettek, nem pedig egyetlen püspököt egyetlen apostol utódjának, ebben az esetben Péter

utódjának. Ezért aligha fogadhatták el azt az igényt, hogy Péter utóda tölti be a római püspöki széket.

Azt is láttuk, hogy valamennyi hittétel, különösen a hitvallások nem a pápáktól, hanem a zsinatoktól származtak. Az első évszázadokban a római püspökök soha nem gondoltak arra, hogy az egész egyház számára határozzák meg a hittételeket. Az I. Vatikáni Zsinatnak valóban meg kellett magyaráznia, hogy a pápai csalatkozhatatlanságot — ha az olyan döntő az egyház számára — miért nem említik a még ketté nem szakadt egyház hitvallásai és zsinatai, és miért csak 1870-ben fogadták el. Ezt megelőzően a pápa csalatkozhatatlanságában vetett hitet egyáltalán nem kívánták meg a katolikusoktól: megtagadhatták azt — egész országok meg is tették — anélkül, hogy a legkisebb mértékig is rossz katolikusok lettek volna.

Ha azonban a katolikusoknak 1870 előtt nem kellett a pápai csalatkozhatatlanságban hinni, szabadon hihették vagy nem, amit a pápa mondott? Newman bíboros szavaival szólva: „Egyike volt ez a teológiai véleményeknek, egy valószínűség volt csupán.” 1870-ig a katolikusok sohasem azért hittek egy tantételben, mert a pápa azt meghirdette; szabadságuk volt arra, hogy az ilyen tanításokat valószínűnek tartsák. Ha ez a választási lehetőség fennállt, akkor a pápa nem határozhatta meg az egyház hitét úgy, ahogy ezt a zsinat tette. Más szóval az *ex cathedra* pápai kinyilatkoztatásokat csak 1870-től kényszerítették rá az egyházra még akkor is, ha feltételezzük a vita kedvéért, hogy korábban is léteztek ilyenek. Természetesen lehetnek más okai is annak, hogy a pápa csalatkozhatatlan, s voltak is ilyen okok. Ő egy volt a többi püspök között, akik a szokásos tanítás magisztériumát gyakorolták. De éppen az I. Vatikáni Zsinat fogalmai szerint a hívők vagy elfogadták kijelentéseit, vagy *elutasították*. Más szavakkal, a pápai csalatkozhatatlanság az egyházat 1870-ig tulajdonképpen nem érintette. Némely katolikusnak az az elképzelése, hogy Istenbe és Jézusba vetett hitét a pápától mint ilyentől kapta, súlyos tévedés. Az egyházban soha nem létezett olyan igény, hogy a keresztény hithez a pápai csalatkozhatatlanság hozzátartozik.

Az I. Vatikáni Zsinat szerint a pápa csak akkor csalatkozhatatlan, ha *ex cathedra* szól. Ebben az esetben sokkal inkább azt kellene mondani, hogy a pápa csalatkozhat, azaz tévedhet, kivéve, amikor nagyritkán *ex cathedra* kinyilatkoztatásokat tesz. Ahogy a zsinaton az egyik püspök megjegyezte: ha azt mondják, hogy „a pápa csalatkozhatatlan”, akkor valami olyasmit mondunk, mint „X úr iszákos, mert egyszer részeg volt, vagy még rosszabb: ükapja egyszer részeg volt.” Az *ex cathedra* kinyilatkoztatások rendkívül ritkák. Alig találni ilyet az 1854 előtti időkben a szeplőtelen fogantatás dogmájáig. Azt is

tudja mindenki, hogy 1870 óta csak egy ilyen kinyilatkoztatásra került sor. Ez pedig akkor történt, amikor XII. Pius 1950-ben egy másik mariológiai dogmát hirdetett ki: Mária mennybemenetelét. Kijelentette ebben, hogy Mária élete végén testestől lelkestől felvitetett a mennybe. Azonban még „Isten különös segítségével” sem tudhatta bizonyossággal kijelenteni, hogy Mária meghalt-e vagy nem. Ez persze nem tartotta vissza attól, hogy a dogmához a szokásos anatómát ne fűzze hozzá: „Ha pedig valaki, Isten ments, önhatalmúlag tagadni merészné vagy kételkedne abban, amit mi kinyilatkoztattunk, tudja meg, hogy teljességgel eltávolodott az isteni és a katolikus hittől.”

Az *ex cathedra* kinyilatkoztatások ritkasága miatt XXIII. János megjegyzése több mint tréfa: „Én nem vagyok csalatkozhatatlan. Csalatkozhatatlan akkor lennék, ha *ex cathedra* szólnék, amit tenni soha nem szándékozom.” Még VI. Pál sem hivatkozott a csalatkozhatatlanságra, amikor a fogamzásgátlást elítélte 1968-ban.

A kevés csalatkozhatatlan kinyilatkoztatás aligha elégítette ki a katolikusokat a XIX. században, akik előre örültek minden reggel, hogy majd a *The Times* újsággal együtt a reggeliző asztalnál egy újabb dogmát kapnak. De nem tehetné-e meg valamelyik pápa, hogy legalább az eddigi *ex cathedra* kinyilatkoztatások listáját közreadja, vagy azokat az ismérveket közölné, amelyek nyomán az ilyen pápai megnyilatkozásokat fel lehetne ismerni. A bizonytalanság abban, hogy melyek a csalatkozhatatlan megnyilatkozások, aláássa az egész rendszer iránti bizalmat. De a nem katolikusok is szeretnék tudni, mit kell majd hinniük, ha újra egyesülnek.

A katolikus teológusok nagy hangsúllyal állítják, hogy a csalatkozhatatlanság nem jelenti azt, mintha a pápa oly módon kapná az inspirációt, hogy a jövőbe lát és minden kérdésben kénye-kedve szerint dönthet, vagy hogy szükségszerűen az igazságnak ad hangot úgy, hogy azt soha kiegészíteni vagy felülvizsgálni nem kell. Amire azonban egyik sem mutat rá, az az, hogy a pápák még a katolikus alapelvek szerint sem csalatkozhatatlanok mindenestül. Még akkor sem tudnak csalatkozhatatlanul szólni, amikor az egyház és a világ egyaránt vágyakozik világosság után a sötétségben.

1870 óta mindenki szeretne választ kapni szerfelett fontos kérdésekben: élnek-e más bolygókon emberek és ha igen, hogyan vonatkozik rájuk Krisztus testet öltése? Lehetnek-e olyan viszonyok, amelyek az atomháborút igazolják; és szabad-e katolikusoknak az ilyen fegyverek kutatásában és kifejlesztésében részt venni? Hasonló kérdéseket százával vet fel a tudomány és a technika. Rómából azonban egyetlen csalatkozhatatlan válasz sem érkezett ezekre. Nagyon hasznos lett volna, ha valamelyik pápa a Bibliára támaszkodva

kinyilatkoztatta volna: „Jézus, a szegény ember mindig a szegények oldalán állt” vagy „aki képes arra, hogy az éhezőknek enni adjon, és nem teszi, Krisztust magát éhezteni.” IX. Pius és XII. Pius úgy döntöttek, hogy csalatkozhatatlanságukat a Bibliában és a hagyományban meg nem alapozott Mária-dogmákon gyakorolják. A csalatkozhatatlanságnak soványak a gyümölcsei.

A pápai csalatkozhatatlanság nem sokat segített az egyházon. Mi hát akkor a funkciója?

Ennek nem annyira az igazsághoz, mint inkább a hatalomhoz van köze. A pápa tekintélye nem a csalatkozhatatlanságból táplálkozik, hanem abból, amit „rejtett csalatkozhatatlanságnak” neveztek. A pápa akkor is csalatkozhatatlan, amikor nem csalatkozhatatlan. Ez magyarázza azt, hogy a pápa és a Szent Hivatal olyan dolgokban is hallgatást parancsol, amelyek nem a hit dolgai. A vita megzavarná a harmóniát és ez az az áldás, amely a pápától árad az egyházra. Sajnos ezért az igazság fizeti meg az árat, mert az igazság csak szabad és nyílt vitákban születhet meg. Ennek a hiánya az oka annak, hogy Róma évszázadok óta, Galilei óta csak lélekszakadva és megkésve jelenik meg az igazi emberi haladás színpadán, legyen ez bár a szólásszabadság, az általános választójog, a rabszolgaság eltörlése, a nők szerepe a társadalomban és a papi hivatás, vagy a tudományos eszközökkel történő népességhorlátozás.

Különösen az utóbbi száz esztendőben az egyház kénytelen volt elviselni azt, amiről Newman naplójában prófétált: „Az önkény sötét nemezése... a lelki hatalom zsarnoki alkalmazása [IX. Pius]... ő nagyobb hatalmat igényelt és gyakorolt, mint valaha is bármelyik pápa.”

A csalatkozhatatlanság a mindentudás benyomását kelti, vagy legalábbis az isteni igazság megragadásának képességét, amely aligha nevezhető istenfélelemnek. Isten az ismeretlen és a megismerhetetlen. Joseph Piper szerint Aquinói Szent Tamás nem azért hagyta befejezetlenül *Summa theologica* című munkáját, mert a halál ebben megakadályozta, hanem mert olyan istenélményben volt része, amelynek tükrében mindaz, amit leírt, szalmacséplésnek tűnt. Hónapokon át képtelen volt írni, mert látott valamit, amit képtelen volt kifejezni. Ha az egyházi vezetők is részesülnének abban az élményben, hogy legjobb erőfeszítéseik nem egyebek, mint szalmaláng, akkor türelmetlenségük kisebb lenne.

IX. Pius és a trónfosztás joga

Közvetlenül az I. Vatikáni Zsinat után a *Civiltà Cattolica* jezsuita lap közölte IX. Pius egyik prédikációját. Ő ebben haragosan szólt „a családokozhatatlanságra vonatkozó sok rosszakaratú tévedésről”: A leggonoszabb — mondotta — a pápának azt a jogát érinti, amellyel uralkodókat foszthat meg trónjuktól és alattvalókat oldozhat fel a felsőbbség iránt kötelező hűség alól. Ezzel a joggal — jegyezte meg — „némely végletes esetben éltek a pápák.” Ennek azonban semmi köze nem volt a családokozhatatlansághoz. Ez abból a tekintélyből adódott, „amellyel az akkor érvényes közjog és a keresztény népek egyetértése a pápát mint a kereszténység legfőbb erkölcsbíróját megtisztelte és amely a fejedelmek és államok világi ügyeiben hozott döntését illetékesnek ismerte el”.

Pius a továbbiakban kijelentette, hogy az idők teljesen megváltoztak. „Csak a rosszindulat keverhet össze különböző dolgokat és időket, mintha a kijelentett igazságra vonatkozó családokozhatatlan kinyilatkoztatás összehasonlítható lenne azzal a joggal, amit a pápák a nép kívánságára gyakoroltak, amikor a közjó azt megkívánta.” Pius jól tudta, hogy ez a képtelen gondolat, amelyre ma senki, legkevésbé a pápa gondol, miért merült fel 1871-ben. „Ürügyeket keresnek és még a leghaszontalanabbtól és legigazságtalanabbtól sem riadnak vissza, hogy a fejedelmeket az egyház ellen fellázítsák.”

Még IX. Pius részéről is figyelemre méltó kijelentésnek számít ez éppen az I. Vatikáni Zsinat után. VII. Gergely óta majdnem minden pápa azt állította, hogy magától az Istentől kapta a hatalmat arra, hogy fejedelmeket trónjuktól megfosszon. A pápa uralkodik a Földön, Isten helytartójaként az egyházban és a politikában. Isten hatalmának persze nincsenek korlátai.

Másfelől egyetlen pápa sem alapozta hatalmát a keresztény közösség megbízására. Ha ilyen felhatalmazás létezett volna, akkor ennek nyoma lenne valamelyik pápai megnyilatkozásban, császári vagy királyi intézkedésben, törvényben vagy törvénykönyvben.

A XVIII. század egyik történésze 95 pápát számolt össze, akik azt állították, hogy isteni hatalommal rendelkeznek királyok letételére. Minden érvüket az Írásból vették. „Amit megkötsz a Földön” — mondja Krisztus. Ez — állították a pápák — nem korlátozható: Krisztus a pápáknak adta a mennyország és a Föld kulcsait: ő legelteti az egész nyáját, beleértve a vezérürüt, a császárt is.

Amikor VII. Gergely IV. Henriket, V. Pius pedig I. Erzsébetet megfosztotta trónjától, Istentől kapott hatalmukra hivatkoztak. Amikor Bellarmin megkísérelte a pápa erre irányuló hatalmát egy kissé korlátozni, V. Sixtus szükségesnek látta írását indexre tenni.

Tehát nem a nem katolikus rosszindulata látott összefüggést a pápák trónfosztási hatalma és a pápai csalatkozhatatlanság között. Számtalan pápa tette ezt, akiknek tanítását IX. Pius kénytelen volt megmásítani vagy tudomásul nem venni, mert az ő állásfoglalásával nem állottak összhangban.

Ilyen hatalmas érvtömeg láttán minden más intézmény azt mondaná: elődeink hibát követtek el. Rosszul értelmezték az evangéliumokat. Tévedés volt, hogy a pápák császárokat fosztottak meg trónjuktól, mint ahogy tévedés volt az is, amikor császárok tettek le pápákat. Nem áll szándékunkban elítélni őket: ők is éppúgy koruk hatása alatt álltak, ahogy mi is saját korunkban élünk. Amiről viszont el kell gondolkodnunk, az az, hogy ezek a dolgok soha többé ne történhessenek meg.

Sajnos a csalatkozhatatlan egyház nem engedheti meg magának azt, hogy akár csak egyetlenegy ilyen hibát is bevalljon. Nem tévedhet, és önmagának sem mondhat ellent. Az a kísértése, ami IX. Piusé is volt és azt állítja, hogy bírálói vagy vakok vagy rosszindulatúak.

Így aztán a csalatkozhatatlanság célja az, hogy a történelmet a teológia segédtudományává tegye. A múltban elkövetett pápai tévedések illúziók. Az orwellianizmus egyfajta katolikus formája szerint a történelmet hivatalosan „el kell felejteni” vagy legalábbis át kell írni, hogy a pápaságnak az egész történetét, különösen tantételeit makulátlannak tüntethessék fel.

IX. Pius 1878-ban halt meg. 25 évvel később egy másik Pius lépett trónjára. Ő is meg volt győződve arról, hogy soha nem követett el hibát egyetlen pápa sem, beleértve önmagát is.

14. FEJEZET

A nagy tisztogatás

1903 augusztus elején a Sixtus-kápolnában történt. A szavazás Michelangelo freskójának, *Az utolsó ítéletnek* az árnyékában, úgy látszott, a tervek szerint folyik. De ekkor válság tört ki. Puszyna bíboros — Krakkó püspöke, amely akkor Ausztriához tartozott — felállt, hogy a konklávében tartózkodó 61 kollégájához beszédet intézzen. A XIII. Leó utódját megválasztandó harmadik forduló előtt közölni akart valamit. Ferenc Józseftől jött az üzenet; mint az osztrák császárság feje, régóta birtokolt (a Német-római Birodalomtól örökölt) előjoga értelmében Őfelsége élni akar vétőjogával egy személyre vonatkozóan: Rampolla bíborossal, XIII. Leó államtitkárával kapcsolatban. A hőmérséklet a

Sixtus-kápolna magas mennyezete ellenére még forróbb lett. Az eminenciás urak felfortyantak. Ez mindenképpen az egyház szabadságába való beavatkozás volt egy nagyon kényes pillanatban, a pápaválasztás alkalmával. Ez kétszeresen is sértésnek számított, mivel a pápaságot 33 évvel azelőtt fosztották meg világi hatalmától. Most pedig egy földi uralkodó akarja előírni nekik, hogy ki viselheti a pápai koronát és ki nem.

Az örökkévaló atya

XIII. Leó, Gioacchino Pecci, 1903. június 19-én halt meg. Rómában olyan hőség volt, hogy attól féltek, a holttest a szemük láttára bomlásnak indul. Leó és elődje, IX. Pius — akinek ő mint camerlengo az ezüstkalapácskával halálakor megkopogtatta a homlokát — ketten együtt hosszabb ideig töltötték be ezt a hivatalt, mint akármelyik pápa előttük. Büszke ötvenhét évig uralkodtak. Leó már megválasztásakor is öreg volt, s amikor 94 évesen meghalt, hatvan enciklika fűződött a nevéhez. Utolsó éveit munkatársai sokszor ezt suttogták: „Pecciben szent atyát akarunk és nem örökkévaló atyát.”

Keskeny ajkú, fehér, átlátszó bőrű, törekeny testalkatú volt, hatalmas sással, amelyből a folyékony tubák reverendájára csöpögött. Ő valóban uralkodott az egyház felett. A hívőknek hiányozni fognak azok a nagy, fekete, gyémántszerűen csillogó szemek és azok a keskeny, hattyúszerű kezek, amelyek alattvalóit egy öregember jóságával áldották meg.

Igaz, hogy ő is, mint IX. Pius a Vatikán foglya volt. Sohasem volt képes felkeresni a lateráni Szent János-templomot, saját bazilikáját, sem nem tudott szabadulni a nehéz munkától, hogy az Albanói tó partján fekvő Castelgandolfo villájában felüdüljön. Kertjeiben lovagolt néha és a fenyők, az eukaliptuszok, a friss narancsvirágok illatát élvezte.

Leó liberális hírében állott. Persze alig lehetett őt szabadelvűnek nevezni, bár a Vatikán levéltárait megnyitotta, mondván, hogy „az egyház nem fél a történelemtől”. De ő is megkövetelte azt a fajta engedelmességet, amely — szerinte — kijárt neki, mint Isten igazságát képviselő abszolút egyeduralkodónak. Barátja és életrajzírója, Julien de Narfon beszámolt egy korabeli jellemző vatikáni társalgásról. „Mit tenne — tették fel a kérdést az egyik egyházfejedelemtől —, ha a Szentszék megpróbálná rákényszeríteni, hogy fogadja el, miszerint kétszer kettő az hat.” „Azonnal beleegyeznek — hangzott a válasz —, és mielőtt aláírnám, még azt is megkérdezném, nem akarják-e, hogy hetet írjak?”

1896-ban Leó úgy döntött, hogy az anglikán ordinációk érvénytelenek. Ez azt jelentette, hogy a világméretű közösségnek nem voltak rendes keresztény papjai, és a keresztségen kívül minden sacramentum érvénytelen. Eszerint az anglikán közösség feje közönséges világinak számított, akit remélhetőleg megkereszteltek egy olyan egyházban, amelyből hiányzott az apostoli alapítás hagyománya. Ezért az *Osservatore Romano*, a Vatikán lapja 1950-ig az anglikán egyház fejét idézőjelben úgy említette, mint a canterburyi érseket. Az érsek szót az eredetiben mindig kisbetűvel írták, és rangját idézőjelbe tették. Ezt is egy szándékos és finom írásbeli sértésnek szánták.

Ennek ellenére Leó — Piustól eltérően — kezdte elismerni az európai politikai realitásokat. Ragaszkodott ahhoz, hogy a francia püspökök fogadják el a köztársaságot, és hagyják abba a monarchia korának visszavárását. Így a friss levegő enyhe fuvallata csak megcsapta a pápa környezetének néhány reverendáját.

A paraszt pápa

Leó államtitkára, Rampolla számított az esélyes utódjelöltnek. 1903 sorsdöntő nyarán ő is nagy várakozással vonult be a konklávéba. Az első fordulóban huszonnégy szavazatot kapott a hatvankettőből. Legerősebb vetélytársa a kopaszodó és zavaros szemű karmelita bíboros, Gotti volt. Gotti tizenhét szavazatot kapott, Sarto, velencei pátriárka pedig ötöt. Sarto széles, barátságos arcával és sűrű, fehér hajával úgy értette ezt, talán joggal, mint kollégái enyhe tréfáját. Nem abból a fából faragták, amelyből a pápákat szokták; nem volt jófejű sem, és elég tapasztalattal sem rendelkezett ehhez a poszthoz, különösen Leó magas mércéje után. Ezenkívül majdnem hetven évével öreg volt már ahhoz, hogy új trükköket tanuljon meg.

A második fordulóban Rampolla huszonkilenc szavazatot ért el, Gotti tizenhatot és Sarto tízet. Egy utolsó nekifutás Rampolla javára, és a választás befejeződik.

Ekkor került sor a krakkói bíboros közbelépésére. Amikor a harag első hulláma elült, Rampolla felállt baldachinja alatt. Hosszúkás, kellemes arca az elfojtott harag jeleit mutatta. Fekete, intelligens szemei villogtak, klasszikus, egyenes orrának cimpái remegtek. Arcának fehérsége, sima, fekete haja és bíborszínű öltözete keretében izzani látszott.

„Rendkívül sajnálom — mondotta a gyakorlott diplomata fegyelmével —, hogy sor került egy világi hatalomnak a Szent Kollégium méltósága és az egyház szabadsága elleni eme súlyos csapására, az egyház fejének választása

alkalmával. Ezért a legélesebben tiltakozom.” Hangja lényegesen megenyhült, amikor hozzátette még: „Ami pedig engem illet, személy szerint kellemesebb dolog nem is történhet velem.”

Őeminenciája lélegzet-visszafojtó csendben ült le.

Harmadszor is szavaztak. Rampolla egyetlen szavazatot sem veszített. A vétó Gottiak ártott. Közismert volt, hogy ő Ausztria pártján állt, míg Rampolla Franciaország barátjának számított. Gotti kilenc szavazatot kapott, Sarto pedig, a kívülálló, huszonegyig vitte fel.

Jött a következő forduló. Harmincan Rampollára szavaztak, Gotti három szavazattal kiesett. Sarto huszonnégyet ért el.

Amikor a bíborosok ezen a második estén nyugovóra tértek, jól tudták, hogy a krakkói beavatkozás minden méltatlanság ellenére megváltoztatta a választás menetét. Nyilvánvalóvá vált, hogy Rampolla megválasztása két hagyományosan katolikus ország ellenségeskedéséhez vezetne. Ilyen körülmények között elkerülhetetlenné vált a kompromisszumos jelölt megválasztása. Így is történt.

Abban a pillanatban, amikor Sarto huszonhét szavazatával hárommal többet kapott, mint Rampolla, mindenki tudta, hogy ő lesz a pápa. Ha kész elfogadni a választást.

Évszázadokkal korábban kialakultak a pápává választhatóság ismérvei. A probléma abban jelentkezett, hogy mivel egyedül a pápa birtokolja a hatalom teljességét, hogyan adja át neki ezt az egyház: a bíborosokon keresztül, vagy ahogy régen történt, a római klérus és a világiak útján? A felelet ez volt: a Szent Kollégium szavazatai csak jelöltet állítanak. Szükség van az illető egyetértésére is. A pápa Istentől közvetlenül kapja a hatalom teljességét. A kérdés most az lett, hogy Sarto elfogadja-e a választást vagy nem.

Merry del Val főtisztelendőt, a konklávét 38 esztendő, spanyol származású, de született angol titkárát küldték Sarto-hoz, hogy győzze meg, fogadja el a választást. Amikor találkozott vele, a bíboros arca könnybe lábadt; vonakodása, ha lehet, még tovább fokozódott, de a következő fordulóban harmincöt szavazattal még egyszer annyi voksot kapott, mint Rampolla.

A negyedik délelőttön, a hetedik fordulóban Sarto ötven szavazatot kapott: ő a pápa, ha elfogadja a választást. Gibbons baltimore-i bíboros, aki Rómát mélyen megdöbbenett, mert fekete öltönyben érkezett meg, fején szalmakalappal a piros sapkácska felett, azok között volt, akik Sarto-t arra unszolták, hogy igent mondjon. Nagy lelki gyötrelmek között Sarto végül

beleegyezett, és felvette a X. Pius nevet, mert hasonló nevű elődeit szenvedő pápáknak tekintette.

Merry del Val, aki nemsokára államtitkár lett, a helyszínen tüstént leszidta Puszyňa bíborost; azt mondják, hogy soha azelőtt, VI. Sándor boldog napjaiban nem sűrűsödött meg annyira a levegő a Borgiák helyiségeiben.

Az új főpásztor, a Vatikán foglya, nem a Szent Péter térre néző balkonról, hanem a Szent Péter-dóm belső loggiájáról osztott áldást. Ez jelképszerűen döntőnek bizonyult; az új pápa hivatala átvételekor hátat fordított a világnak, ahogy Della Chiesa bíboros, a későbbi XV. Benedek azonnal megjegyezte: X. Pius kísértetiesen hasonlított IX. Piushoz.

Egyszerű származás

Giuseppe Sarto 1834-ben egy kicsi, észak-olaszországi vidéki városban, Riesében, munkáscsalád gyermekeként született. Tíz testvére közül a második volt. Apja-takarítóként kereste kenyerét a városházán. A kis Giuseppe csalatkozhatatlan lett, és a világegyházat kellett kitakarítania.

A fiatalember kegyes, szeretetteljes, karcsú, göndör hajú volt és anyját nagyon szerette. Már korán nagy vágyat érzett a papi hivatás iránt, és beiratkozott a castelfrancói fiúszemináriumba. Gyakran mezítláb tette meg a hét kilométeres oda-vissza utat, hogy cipőjét kímélje.

Egyszerű életmódján sohasem változtatott; természeténél fogva jóságos volt. A magasabb szemináriumot Padovában végezte el; ott a szokásos képzésben részesült a középkori filozófiából és teológiából. 1858-ban, huszonhárom éves korában szentelték pappá. Ezt követően kilenc évig Tombolában volt segédlelkész, ahol zálogba tette óráját, hogy a szegényeknek enni adjon. További kilenc esztendeig plébánosként szolgált Salzanóban, ahol ajtaja mindenki előtt nyitva állt, majd Trevisóban egyházmegyei irodavezető lett. A szeminárium épületében lakott egy kis szobában, amely a színes síkságra nézett. Megelégedett ezzel a szolgálattal. Ismert volt a szegények iránti jóságáról és nagyvonalúságáról. Keményen dolgozott és ebben semmi egyéb nem vezette, mint Isten és ember szeretete.

1884-ben Sartót Mantova püspökévé szentelték. Ezen meglepődött és úgy gondolta, hogy a püspökség túl nagy feladat képességeihez mérten. Minden elkövetett, hogy a kinevezést elhárítsa. De Leó pápa nem engedett.

1893. júniusában, amikor ötvenkilenc esztendősen lett, velencei pátriárkává nevezték ki. Tizenhat hónapig nem tudta elfoglalni hivatalát, mert az

antiklerikális kormány a beleegyezését megtagadta. Ez is az idők jele volt. Az egyházat minden oldalról veszély fenyegette. Vigasztalást jelentett számára a Riesében tett háromnapos látogatása, ahol bíborosi öltözetével ágyban fekvő, nyolcvan éven felüli édesanyjának nagy örömet szerzett.

Az engedély végre 1894. szeptember 5-én megérkezett, amit ő egy pástorlevéllel ünnepelt meg. Ez a jóságos és melegszívű ember megmutatta, hogy éppolyan harcias tud lenni, mint ellenségei.

„Istent száműzték a nyilvános életből, az egyháznak az államtól való elválasztásával” — írta. A pápaság irányában tanúsított magatartása is merev volt. „Amikor Krisztus helytartójáról beszélünk, ne bizonytalankodjunk, hanem engedelmeskedjünk; ne azt méricskéljük, mit mondott, hogy engedelmességünket ahhoz szabjuk... a társadalom beteg... az egyetlen reménység, az egyetlen gyógyszer a pápa.” Még e szent életű és mélyen boldogtalan ember számára sem Krisztus volt az egyetlen reménység, hanem a pápa.

Ahogy pátriárka lett, máris elítélte a liberalizmus „csalárd cselszövéseit”, különösen a katolikus liberálisokat, akiket „báránybőrbe bújt farkasoknak” nevezett.

November 24-én a bíborosi gondolán felkereste az aranyvárost. Tömegek tolongtak a hidakon és a mellvédeken; ablakokban könyököltek, és veszélyes falrészekén kapaszkodtak, hogy áldásában részesüljenek. A gondola felsiklott a rakpartig, majd Sarto bíboros kiszállt a Szent Márk téren. Minden épület fel volt díszítve, kivéve a Városháza. Ez az antiklerikálisok tiltakozása volt, amelyet ő azután sohasem felejtett el és nem bocsátott meg.

Így kezdődött el — az ő elmondása szerint — egy vidéki bíboros élete. Életszükségleteiről két nővére gondoskodott, noha nem sok igénye volt. Reggeltől éjfélig fáradhatatlanul dolgozott. Nem emelt kifogást az ellen, ha a velenceiek egyszerűen Don Beppének (Józsi úrnak) szólították. Az egyház jövedelme — mondta ő, akinek sohasem volt pénze — a szegények öröksége. Ragaszkodott az olyan liturgiához, amely méltó Istenhez, nem pedig a szokásos olasz felületesség szerinti. Ezért a liturgiát gregorián énekekkel, az angyalok zenéjével akarta megszépíteni, és az úrvacsorát is gyakran kiszolgáltatta.

Ily módon kilenc, viszonylag nyugodt évet töltött el, amíg Rómába kellett utaznia, hogy XIII. Leó utódjának megválasztásában részt vegyen. Váltott egy vasúti retúrjegyet és egyházmegyéjének megígérte, hogy visszatér hozzájuk elevenen vagy holtan. Ez volt az egyetlen ígérete, amelyet nem tartott meg.

Idegenként a Vatikánban

Rómában teljesen idegenként érezte magát. Egész életében az egyszerű emberekhez és az egyszerű problémákhoz szokott, amelyeket kemény munkával és személyes jóssággal meg tudott oldani. Uralkodása nem ígérkezett szerencsésnek. Tágra nyílt, csillogó szemei mindig tele voltak szomorúsággal. Az olyan tanácsos, mint Merry del Val és de Lai bíborosok nemcsak tényeket tettek eléje, hanem a tények magyarázatát is, amelyek meggyőzték arról — ha egyáltalán erre még szüksége volt —, hogy az emberiség beteg. A legnagyobb fájdalmat a világnak Istentől való elfordulása miatt érezte. Magánemberként és hivatalosan is erkölcsi züllésről és a világ pusztulásáról beszélt. A francia forradalom után a legtöbb pápa javíthatatlan pesszimista lett.

Amit IX. Pius katasztrofálisnak látott, az tulajdonképpen a demokrácia jelentkezése volt. Amit X. Pius halódó világnak tartott, az a kialakuló új világ volt. A tudományos és technikai haladás soha nem látott méreteket öltött. Az archeológia feltárta, valójában milyen régi is ez a világ. A keresztények John Lightfootnak, egy XVII. Századbéli tudósnak a nyomán azt hitték, hogy a világ teremtése egy őszi reggelen történt — valahol az északi földtekén, Krisztus előtt 4004-ben; pontosabban Isten 4004. október 23-án reggel 9 órakor kimondotta, hogy „legyen világosság”. A tudósok ekkorra már tagadták, hogy Isten az embert tökéletesnek teremtette, ahogy Mózes első könyvének szó szerinti értelmezése állítja, mert az ember is a fejlődési folyamat része. A történészek az egyház múltját tekintve, különösen az első évekre vonatkozóan eddig ismeretlen dolgokat tártak fel. IX. Pius szempontjából a legborzasztóbb az volt, hogy az exegézis megkérdőjelezte az Ó- és Újszövetség szó szerinti értelmezését. Renan könyve, a *Jézus élete* a hitetlenség számtalan újabb művéhez adott ihletést, miként ezt IX. Pius előre látta.

X. Piust, a Rieséből jött parasztot megdöbbentette az Isten által rábízott feladat nagysága. Jó példa volt ez arra, hogy „Isten a világ bolondjait választotta magának, hogy megszégyenítse a bölcseket.” Ő lett a főpásztor, a beteg világ egyetlen reménysége és gyógyírja. Ilyen magasan, szinte isteni magasságban ugyanolyan vak engedelmességet követelt magának, mint amelyet ő tanúsított XIII. Leó iránt. Hitt abban, hogy a Lélek megóvjá az egyházat a belülről fenyegető súlyos veszélyektől. Meg volt győződve arról, hogy az egyház szívében összeesküvés készül. A forradalmat követően a teológusok, a bibliatudósok szövetségre léptek az istenellenes erőkkel. Egyetlen céljuk az egyház megsemmisítése volt.

X. Pius második enciklikája is azon a mágikus december 8-án jelent meg, 1904-ben. Ez volt az ötvenedik évfordulója a „szeplőtelen fogantatás” dogmája kihirdetésének. Írása nyilvánvalóvá tette, hogy a pápa milyen gondolkodásmóddal fordult azon problémák felé, amelyekkel az emberiség küzdött a történelem egyik legérdekesebb és legizgalmasabb pillanatában.

Ádám sírt a büntetés miatt, de látta Máriát, amint a kígyó fejére tapos. Noé a bárka biztonságában örült Máriának; így tett Ábrahám is, amikor a kezét lefogták. Jákob szintén, amikor látta a létrát a földön állani és a lépcsőfokokat, amelyeken az Isten angyalai fel-le jártak; Mózes is látta őt az égő csipkebokorban, amely nem égett el. Dávid róla dalolt, amikor a Szövetség Ládája előtt táncolt; Illés is látta őt a felhőcskében, amely feljött a tengerből. De miért is mondják többet?

Az Írásnak ez a félremagyarázása abban az időben, egy ismeretlen olasz falucskában észrevétlen maradt volna, de az I. Vatikáni Zsinat után a pápa meditációjaként nem számított jó jelnek. Ő birtokolta a hatalom teljességét, ő volt az egyház legfőbb ura, ő személyesen csalatkozhatatlan volt, és egyedül kellett megválaszolnia a hagyományos kereszténységnek a tudomány által felvetett súlyos kérdéseit. Nem csoda, hogy rázuhantak azok a problémák, amelyekre 1870 után egyedül tőle várták a megoldást.

Bibliai igazság: katolikusok számára

Már X. Pius előtt az egyház belebonyolódott egy bibliai vitába, különösen János első levelének egyik része miatt. Ez a vita a „jánosi szakasz” (*Comma Joanneum*) néven lett ismertté.

Mert hárman vannak, akik bizonyosságot tesznek az égben: az Atya, az Ige és a Szentlélek, és ez a három egy; És hárman vannak, akik bizonyosságot tesznek a Földön: a Lélek, a Víz és a Vér, és ez a három is egy.

1897-ben a Szent Hivatal vette a bátorságot kijelenteni, hogy ez a Szentírás. Megtiltotta a katolikus tudósoknak, hogy mást is tanítsanak. Ez volt a hivatalos tévedések hosszú sorában az első.

Az égi bizonyágtétel nem szerepel egyetlen görög kéziratban sem. Ezt a latin kéziratokba toldották be, valószínűleg Észak-Afrikában, mert Küprianosz 258-ban, Ágoston pedig 400-ban tett említést róla. Az ő szövegükben a földi bizonyágtétel szerepel az első helyen. A XIV. században a szöveget megváltoztatták, hogy az égi bizonyágtételt az első helyre tegyék. Ez tisztán akadémikus vita volt. A Szent Hivatal beavatkozása azt jelentette, hogy a

katolikus tudósoknak félre kellett tenniük a tudományos érveket és a vak engedelmesség alapján egy balgatag döntés előtt meg kellett hajolniuk. Következésképpen úgy kellett tenniük, mintha a Szent Hivatalnak igaza lenne, jóllehet minden valamirevaló tudós tudta, hogy nincs igaza.

Ettől az időtől kezdve a bibliatudomány a római egyházban kockázatos foglalkozás lett. Az 1897-ben közölt döntés harminc éven át hatályban maradt. Ezután az igazság teljes semmibe vételével a Szent Hivatal kijelentette, hogy csupán a magánszemélyek tanítási merészségét akarták megfékezni, akik a pápának való engedelmeskedés helyett maguk döntöttek a bibliai szövegek hitelességéről. Ezért azután a katolikusok 1927-től kezdve a „szakasz eredetisége ellen fordulhattak, feltéve, hogy készségüket nyilvánítják az egyház döntéseinek elfogadására, amelyre Jézus nemcsak azt a tisztelet ruházta, hogy a szöveget hűséggel megóvjá”.

Mindennek a rejtett értelme az volt, hogy az egyháznak nincs szüksége tudósokra. Az ő feladatuk mindössze abban áll, hogy továbbadják a pápa döntéseit, amelyek egyedül képesek az Írás hiteles magyarázatával szolgálni. Figyelembe véve a pápaságnak az Írás félremagyarázásával kapcsolatos hosszú történetét — egészen addig, hogy a császárt is a pápa bábujaává tették —, a tudósok nem nagyon bízhattak e döntések helyességében.

XIII. Leó rádöbbsent arra, hogy valami nincs rendben a Szent Hivatal teológiai ellenőrzése és az Írásra vonatkozó pápai döntések tekintetében, ezért külön Biblia Bizottságot létesített a halála előtti években. A bizottságba 41 tanácsadót nevezett ki, köztük sok liberális tudós is szerepelt.

X. Pius haladéktalanul kicserélte a liberálisokat reakcióssal, és így 1906 és 1914 között egy sor képtelen határozat született, amelyekhez tartania kellett magát minden katolikus bibliatudósoknak.

Az I. Vatikáni Zsinat után az egyházban mindent centralizáltak. Minden Bibliával kapcsolatos problémát, minden kétséges erkölcsi ügyet Rómába továbbítottak döntés végett a rendszerint ultrakonzervatív püspökök.

A Biblia Bizottság határozataihoz alkalmazkodván a katolikus tudósok ténylegesen kívül kerültek a komoly akadémiai élet keretein. Az egyre növekvő számú érv ellenére is azt kellett tanítaniuk, hogy Mózes írta az egész *Pentateuchust* (a Biblia első öt könyvét), és hogy Ézsaiás könyvének 40-től 66-ig terjedő fejezetei is egy szerzőtől származtak. *A fajok eredete* után ötven évvel hinniük és tanítaniuk kellett, hogy a Genézis első három fejezete szigorúan történeti igazságot tartalmaz. Az első asszony Ádám oldalbordájából teremtetett; a bűneset pedig a kígyó formájában megjelent sátán kísérelte

nyomán egy pontosan körülírt isteni parancs megszegése volt. 1907-ben úgy „döntött” a Biblia Bizottság, hogy a négy evangéliumot azok írták, akiknek a nevét viselik, és hogy Pál írta az összes pásztori levelet és a zsidókhoz írt levelet is.

A katolikus tudósok úgy vonultak fedezékbe, mint a megijedt rákok. Félték attól, hogy diákjaik vagy kollégáik jelentéseket küldenek róluk Rómába. Egyetlen rossz lépésért — a legjobb esetben is — már a kiközösítés járt, ezért felvilágosult kutatásaikat csak protestáns kollégáikkal való szembenállásuk látszatával adhatták elő: ez volt az egyik lehetősége annak, hogy ésszerű nézeteiket kifejtsék. Csak így tudtak életben maradni, és „reménység ellen reménykedve” várni a jobb napokat. Még a kor legkiválóbb bibliatudósa, Lagrange atya sem publikálhatta Genezis-kommentárját.

Persze már több mint száz évvel Darwin előtt egyetlen művelt ember — akár hívő volt, akár vallástalan — nem értelmezte a Genezis első fejezeteit szó szerint. Ha az egyház Voltaire-t nem tette volna indexre, akkor tanulhatott volna tőle. Ószövetségi homíliáiban kimutatta ugyanis a tévedéseket, és megcáfolta a Genezis szövegét. Az a gondolat, hogy az ember minden szenvedése, sőt még a betegségek is és a halál is az emberiség ősatyjának bűnére vezethető vissza, éppúgy nem hiteles, mint Pandora szelencéje. Csak amikor a mítoszt mítoszként fogadjuk el, akkor bontakozik ki annak igazi szépsége és mély mondanivalója.

Voltaire még szatirikusabb volt, amikor az özönvízről és Noé bárkájáról beszélt.

Értelmetlen azt állítani, hogy még a legnedvesebb esztendőkből is eshet 76 centiméteres eső... Hogy a bárkába az állatok Amerikából és a déli országokból nem juthattak volna be; hogy hét pár tiszta és hét pár tisztátalan állat még húszt bárkába sem fért volna bele... A nehézségeknek se vége, se hossza... De ez mind megoldódik azzal az állítással, hogy ez a nagy esemény egy csoda volt — ez azután véget vet a vitának.

Száz évvel Voltaire előtt Galilei gyakorlatilag ugyanezt a kulcsot ajánlotta fel az egyház nagyjainak a Genezis mítoszainak és misztériumainak megfejtésére. Az értelem évszázadokkal előbbre járt, mint az egyház, olyan területen, amely mindenekelőtt az egyház területe lett volna: az Írások értelmezése terén. Ehelyett az egyház saját gyermekeit — Voltaire szavaival szólva — „makkon tartotta”.

X. Pius idejében a katolikus tudósok szörnyű üldöztetésnek voltak kitéve. Ennek közvetlen oka az volt, amit Pius a „modernizmus” alatt értett.

Támadás a modernizmus ellen

Ahogy IX. Pius közzétette a liberális irányzatok elleni „tévedések listáját”, ugyanúgy X. Pius 1907 júliusában megírta a *Lamentabilit*, támadását az „újítások” ellen. Különösen élesen bírálta az új dogma- és bibliaértelmezéseket. Azon kijelentések között, amelyeket a teológusok és exegeták írásaiból önkényesen kiragadott és elítélt, többek között a következők szerepeltek:

2. *A Szent könyvek egyházi magyarázata semmiképpen sem elvetendő; mégis alá kell vetni azokat az exegeták alaposabb vizsgálatának és kiigazításainak.*

5. *Mivel a hit tantételei kijelentett igazságokat tartalmaznak, az egyháznak nincs joga a tudomány megállapításait felülvizsgálni.*

12. *Ha az exegeta eredményesen akar foglalkozni a bibliatudományokkal, akkor félre kell tennie minden eleve kialakított véleményt a Szentírás természetfeletti eredetéről és úgy kell felfogni azt, mint bármilyen más, tisztán emberi dokumentumot.*

16. *János elbeszélései tulajdonképpen nem történeti igazságok, hanem az örömezenet misztikus ábrázolása. Az Evangéliumokban foglalt beszédek teológiai meditációk, amelyekből a megváltás titkára vonatkozó történeti igazság hiányzik.*

13. *Heterodox exegeták az Írások igazi értelmét hűségesebben kifejezik, mint a katolikus exegeták.*

22. *A dogmák, amelyeket az egyház kinyilatkoztatásokként határozott meg, nem az égből aláhullott igazságok. Ezen olyan vallásos tények magyarázatai, amelyeket az emberi szellem nagy munkával dolgozott ki.*

33. *Mindenki, akit nem elfogult vélemény vezet, könnyen beláthatja, hogy vagy tévedett Jézus, amikor a Messiás küszöbön álló megjelenéséről beszélt, vagy tanításainak nagy része úgy, ahogy az Evangéliumokban előttünk áll, nélkülözi a hitelességet.*

53. *Az egyház organikus alkata nem változtathatatlan. Miként az emberi társadalom, éppúgy a keresztény közösség is állandó fejlődésben van.”*

Ezek az állítások csekély módosítással ma is megegyeznek a legtöbb tudós véleményével.

A *Lamentabili* szomorú kísérlet volt arra, hogy a pápa minden haladási törekvést eltaposson, mint eretnekséget. X. Pius gyakran azt a benyomást keltette, hogy saját képzelete torzszülötteit átkozta ki. Sok minden, amit elítélt, torzított volt, és kétséges, hogy egyáltalán valaki, valaha is képviselte azokat.

Hajlamos volt arra is, hogy mindent, ami nem tetszett neki, egy csokorba szedjen, és azt „modernizmusnak” nevezze, vagy „az eretnokségek gyűjteményének”, és óvta a katolikusokat attól, hogy valami közülük is legyen hozzá. Ő, „Krisztus helytartója” biztos kézzel vezeti a katolikusokat a modern világ ingoványain keresztül. Természetesen igaza volt, hogy aggódott. Az évszázadokkal lemaradt egyházat a történelem, a természettudomány, a paleontológia és az exegézis leleplezte. Az egyháznak választania kellett: vagy nagyon gyorsan tanul, vagy a fejét a homokba dugja. A *Pascendi* című enciklika, amely a *Lamentabilit* gyorsan követte, arra utalt, hogy Pius inkább a homokba akarta dugni a fejét.

Sajnos annak a kornak minden pápai megnyilatkozása tele van az ő fekete retorikájával. Krisztus keresztjének az ellenségei, a protestánsok, még az egyház kebelébe is befurakodtak, és céljuk az, hogy Krisztus egyházát lerombolják, és működését megbénítsák.: Ezek a kriptoprotestánsok Krisztust a hétköznapi ember szintjére akarják lerángatni. Ezek a „modernisták” — mondta a pápa — nem hisznek a kinyilatkoztatásban, nem hisznek Istenben, az egyházat nem tekintik isteni intézménynek. Ők egy jól szervezett egységet képeznek; ott rejtőzködnek minden területen, a filozófiában, a teológiában, a bibliatudományban és a politikában.

Mindez persze legkevésbé sem volt valószínű. Nagyon nehéz elhinni, hogy katolikusok kifejezett protestáns meggyőződéssel, az egyház kebelében rejtőzködtek volna azzal a céllal, hogy a hitetlenséget terjesztve rombolják az egyházat.

Ami valóban megtörtént, nem volt egyéb, mint az, hogy a világ felnőtté vált. Az emberek gondolkodásában forradalom ment végbe; folytatása annak, ami Galilei gondolkodásában bekövetkezett. A természettudomány elkezdett válaszokat adni olyan kérdésekre, amelyeket a korábbi nemzedékek a papokra és az imádságra hagytak. Pius szellemileg még a középkorban élt, amikor Isten „onnét felülről” vagy „onnét kívülről” csodák útján, próféták és pápák fülébe sugott üzenetek révén avatkozott be az eseményekbe. Ő hitte azt is, hogy a pápa, így ő maga is, minden különösebb hozzáértés nélkül, egyszerűen a Biblia szövegére rápillantva a bibliai szövegek magyarázatát egyszer s mindenkorra meghatározhatja. Pius a tantételek időtlenvoltát és hibátlanságát képviselte a történelemnek egy olyan korszakában, amikor egyre világosabbá vált, hogy minden erkölcsi ítéletet és hittételt a relativitás határoz meg.

A tudósok úgy vélték, hogy mindent újra kell gondolni. Az ember nem abszolút teremtettség; kivéve, hogy vágyódik az után, ami túlmutat önmagán; szükségképpen az ember is része és darabja a változó világnak. Minden

változik, beleértve az ember önértelmezését is, és Istenről és a kijelentésről alkotott felfogását is. Az Ószövetség jó példákat szolgáltat erre. Benne egy helyileg korlátozott hatalmú és korlátozottan elfogadott Isten fokozatosan fejlődik a Seregek Urává, míg végül a teremtett világ és a történelem Istenévé lesz. Az Újszövetség is azt bizonyítja, hogy Jézus sem egy világon kívüli lény, aki belerobbant a világba, hanem olyan emberi lény, aki bizonyos értelemben mindig is jelen volt benne. Az újszövetségi kijelentés nem isteni közlések kinyilatkoztatása és elfogadása, hanem fokozatos megértése Jézus élete, halála és feltámadása jelentőségének, amelyet az igehirdetés és tanítás különböző helyű és igényű, görög és zsidó közösségek által kialakított pedagógiai eszközei formáltak.

Az ember történetisége, amely e kor tudósait annyira lelkesítette, anatómia volt X. Pius számára.

Két modernista

Egy rendszer megítélésének legjobb módja, ha megnézzük, hogyan bánt az értelmiséggel. X. Pius idején a katolikus értelmiséget igen szigorúan kezelték.

George Tyrrell egy volt közülük. 1861-ben Dublinban született és a protestáns Ír egyházban nőtt fel. De tizennyolc évesen Angliába ment, ahol katolikus és jezsuita lett. Tehetséges író volt és úgy látszott, hogy a jezsuita rend elitjéhez fog tartozni. Ez addig tartott, amíg rá nem döbrent arra, hogy Aquinói Tamás nem ad választ a modern ember által felvetett kérdésekre. Teljes képtelenségnek tűnt arra gondolnia, hogy Tamás egyetlen véleményét sem változtatta volna meg Galilei, Newton, Darwin olvasása után. Sőt, szinte minden leírt sorát megváltoztatta volna. Mégis, X. Pius 1906-ban a papi hivatásról közzétett *Pieni l'Anima* című enciklikájában ezt írta: „A filozófia, a teológia és a rokon területek tanulmányozását, mindenekelőtt a Szentírását, a pápai dokumentumok és Aquinói Szent Tamás szellemében kell művelni.”

Tyrrell félelemben élt, ezért különböző álneveken írt könyveket: Waller, Hilaire, Bourdon, Dr. Engels voltak az álnevei. Amikor erre rájöttek, 1906. január 1-jén kitették a jezsuiták közül. Misét sem mondhatott többé, jöllehet hivatalosan eretnekséggel soha nem vádolták.

Mercier, Malines érseke hajlandó lett volna egyházmegyéjébe átvinni. De Ferrata bíboros, a püspökök és szerzetesrendek Szent Kongregációjának prefektusa ezt szigorú feltételekhez kötötte. A negyvenöt éves, híres Tyrrellnek formálisan meg kellett fogadnia, hogy „vallási kérdésekről sem publikálni, sem

levelezni nem fog egy kompetens személy előzetes hozzájárulása nélkül, akit az érsek nevez ki”.

Tyrrell nem volt képes elviselni azt a gondolatot, hogy leveleit cenzúrázzák. Ez olyan bánásmód — mondotta —, mint „amilyenben a cár az anarchistákat részesíti”. Persze ő az egyház szemében végső soron anarchista volt, aki a többi anarchistával szövetkezve az egyház alapjait akarta aláásni.

Irt a pápának egy személyes levelet: „Jogunk van arra, hogy Öszentségétől pozitív és negatív vezetést várjunk; az igazság építését és a tévelygés lerombolását.” Sohasem kapott választ.

Miután Tyrrell atya 1907 szeptemberének utolsó napján megírta bírálatát a *Pascendi* enciklikáról, eltiltották a sacramentumoktól. Ekkor már vesebántalmakban és migrénben szenvedett.

Azzal a gondolattal foglalkozott, hogy visszatér gyermekkorá egyházához, de mivel oly sokat szenvedett a katolicizmusért, katolikus hittestvéreinek akart használni. Ott állt az anyaegyház hideg küszöbénél egy jó szóra várva, amely azonban sohasem hangzott el.

Halálos ágyán feloldozták a bűnei alól, bár kijelentette, hogy semmit sem von vissza. Mindez a South Downs környéki Storrington nevű falu iskolájában zajlott le. Öreg barátját, Bremond abbét hívták el hozzá. Tyrrell egy világos pillanatában beszélt hozzá. Az abbé még egyszer feloldozta bűnei alól.

Ennek ellenére a halotti misét megtagadták tőle, csak azért, mert nem vetette magát alá a Szentszéknek. Azt sem engedélyezték, hogy katolikus sírkertben nyugodjék, ezért barátai egy anglikán temetőbe temették el. A sírjánál mondott néhány rövid imádság után Bremond abbé nagyszerű gyászbeszédet tartott, amely Southwark püspökének fülébe jutott. Három nap múlva ugyanis a storringtoni rendfőnök táviratot kapott a püspöktől: „Tiltsa meg Bremondnak a misézést!”

Röviddel halála előtt Tyrrell ezt írta egyik barátjának: „Munkám — amelyet befejezettnek tekintek — abban állt, hogy felvettem egy kérdést, amelyet nem tudtam megválaszolni.” Ez lett a sírfelirata annak a nagy és szent életű papnak, aki számára Rómában nem volt hely.

Egy másik pap, aki pápai kalapács alá került, Loisy abbé volt. Ő a nagy Louis Duchesne főtisztelendő iskolájában járt, s nagyon korán felismerte, hogy Róma felfogása a Bibliával kapcsolatban tarthatatlan. Még a látszatlojalitás is káros a keresztény lelkiismeret számára. 1903-ban tette közzé *Az evangélium és az egyház* című munkáját. X. Pius azonnal betiltással válaszolt rá. A következő év

márciusában Loisy írt a pápának. Nagy megalázkodás volt ez egy olyan ember részéről, aki nem ismerte az alázatot.

Így kezdte levelét: „Szentséges atyám, ismerem szívbeli jóságát és most én a szívéhez fordulok.”

Felajánlotta, hogy nyilvánosan visszavonja legutóbbi könyvét és feladja tanári állását az Ecole des Hautes Etudes-ben és felfüggeszti már kész tudományos publikációi megjelentetését.

X. Pius neki sem válaszolt. Ehelyett a konzervatív párizsi bíborosnak ezt írta: „Levelet kaptam Loisy abbétól, amelyben szívemhez apellál, de a levél nem szívből jött.” A pápa feltétlen és teljes engedelmességet követelt az abbétól. Különösen azt, hogy „égesse el, amit imádott és imádja azt, amit elégetett”.

Amikor ezt közölték Loisyvel, bevallotta, hogy valami elszakadt benne. Ez lett volna az utolsó szál közte és gyermekkorá hite között? Azt írta erről: „Levelemben beleprésem azt az utolsó csepp érzést, ami még katolikus lelkemben megmaradt.”

X. Pius kioltotta a pislogó gyertyabelet és eltörte a megrepedt nádat.

1908 márciusában Pius kiközösítette Loisyt és vitaadusnak nevezte, ami a kánonjogban a kiközösítés legszigorúbb formája. Ez azt jelenti, hogy katolikusok nem érintkezhetnek vele sem az egyházban, sem az egyházon kívül, kivéve a végképpen elkerülhetetlen eseteket. Ami X. Piust illette, Loisy abbé többé nem létezett.

Amikor Bremond abbét, Tyrrell és Loisy barátját 1924-ben felvették a Francia Akadémiába, beszédében ezt mondta: „Négy pápa alatt éltem: IX. Pius, XIII. Leó, XV. Benedek és XI. Pius.” Mit akart ezzel mondani? Azt, hogy sem ő, sem mások nem éltek a szentséges X. Pius alatt? Vagy azt, hogy X. Pius megszűnt létezni számára?

Mi értelme lehetett annak, hogy Tyrrell és mások kérdéseket vetettek fel, amikor X. Piusnál már mindenre kész volt a válasz?

Utójáték

Nemcsak Tyrrell és Loisy lettek áldozatok. X. Pius olyan tisztogatást végzett a tudósok között, hogy még ötven évvel a halála után is érezni lehetett a hatását. A biblitudós Lagrange és a történész Duchesne arra lettek kényszerítve, hogy képviseljék a pápai vonalat, máskülönben a szemétdombra kerültek volna. Duchesne kénytelen volt megvárni tanszékétől a párizsi Katolikus Intézetben; a kereszténység eredetéről írt úttörő könyvét indexre tették.

Minden könyvet és folyóiratot a megjelenés előtt szigorúan cenzúráztak. A papoknak engedélyre volt szükségük ahhoz, hogy folyóiratokhoz vagy a folyóiratokba írjanak. Minden egyházmegyében létrehozták a Felügyelő Tanácsot. Sőt létezett egy a pápa által támogatott titkos társaság is, hogy ellensúlyozza Krisztus ellenségeinek állítólagos titkos társaságát. A szemináriumi és egyetemi tanárokat szigorúan megvizsgálták és ha híjával voltak a szükséges „lojalitásnak”, lecserélték őket. A katolikus egyház jövője szempontjából azonban szerencsére élt egy pap, egy fiatal olasz, aki egyébként szintén gyanúba került; azt jelentették róla Rómába, hogy ő is megvizsgálandó, mint potenciális „modernista”. Angelo Roncalli volt a neve, a leendő XXIII. János.

X. Pius fogalmazott egy antimodernista esküt, amit minden papnak és tanárnak le kellett tennie. Még az inkvizíció virágkorában sem volt hatékonyabb az elhajlás minden formájának kiirtása. Sok lojális római katolikus még ma is úgy véli, hogy X. Pius megmentette az egyházat. Mások szemében ez a szent és tragikus pápa megmentette az egyházat az emberiség felgyorsult haladásának hatásától.

A modernizmus állítólag 1910-ben meghalt. Találóbbr azonban azt mondani, hogy úgy, ahogy azt X. Pius értette, tulajdonképpen sohasem létezett. Ennek ellenére az általa elítélt gondolatok között olyanok is voltak, amelyek Rómának még sok nemzedéken át fejfájást okoztak.

Azokat a problémákat, amelyekkel az egyháznak minden területen szembe kellett néznie, nem lehetett örökké halogatni. A katolicizmus a világ után kullogott. Fennállott a veszélye annak, hogy az egyház önmagát intellektuálisan nevetségessé teszi, ha mindez túlságosan elhúzódik.

A két következő pápa — XV. Benedek és XI. Pius — intellektuálisan pehelysúlyúnak számítottak. Keveset tettek azért, hogy az egyházat felkészítsék a modern világgal való találkozásra. XI. Pius nagymértékben folytatta IX. Pius hagyományát. Az ökumenizmusról ez volt a mondanivalója:

Ez az apostoli szék sohasem engedélyezte alattvalóinak, hogy nem katolikusok összejöveleire részt vegyenek. Csak egy útja van a keresztény egység előmozdításának és ez azoknak a visszatérése az egy igaz egyházhoz, akik elszakadtak tőle.

XII. Pius elődjével, XI. Piussal összehasonlítva intellektuális óriás volt. Azt mondják, hogy a II. Vatikáni Zsinat haladó lépéseinek némelyike már sejtette magát az ő tevékenységében. De ennek az évszázadnak kevés főpásztora testesítette meg jobban a pápaság abszolutizmusát, mint ő. A vele kapcsolatos

benyomás az, hogy nála és egyedül önála volt megoldás minden problémára. *Egyházként* a katolicizmus egyre jobban lemaradta tudomány eredményei és a modern ember törekvései mögött.

Amikor XII. Pius 1958-ban meghalt, egy olyan nagy ember távozását gyászolták, akinek a helyére, úgy látszott, senki sem lesz méltó.

Ebben a sötét pillanatban azonban csoda történt.

III. RÉSZ

A szeretet

„Az ördög az egyháznak semmivel sem ártott annyit, mint maga az egyház, amikor a nőtlenségi fogadalmat bevezette.” (Péter Comestor, XII. század)

15. FEJEZET

A pápa, aki szerette a világot

Nem úgy nézett ki, mint egy csoda, amikor Angelo Roncalli 1958-ban a Szent Péter-dóm loggiájára kicsoszogott, hogy áldását — *urbi et orbi* — adja a városra és a világra. Nem annyira legfőbb pásztorként, mint inkább barátságos olasz nagymamaként hatott.

XII. Pius hozzászoktatta a világot fenséges megjelenéséhez és borotvaéles eszéhez. Úgy tűnt, hogy Roncalli csak átmeneti pápa lesz, hiszen öregember, aki néhány évig tartja majd magát és utána a bíborosok újra eldönthetik, ki pótolja a pótolhatatlant. Valószínű — gondolták —, hogy a milánói Montini, Pius egykori bizalmasa lesz majd az utód. Ha 1958-ban, amikor a konklávét összeült, Montini bíboros lett volna, lehet, hogy azonnal őt választották volna meg.

És a neve is ennek a kellemes öregúrnak! XXIII. János. Több, mint ötszáz évé nem volt János nevű pápa. Azt megelőzően messze ez volt a legkedveltebb pápanév. Hiszen a Keresztelő és a szeretett tanítvány neve is ez volt. A Szent Péter tér tömegében jelenlévő tanultabbak tudták, hogy már volt egy XXIII. János pápa. Valójában ő volt a felelős azért, hogy ez a név beszenyeződött. 1415-ben a konstanzi zsinat fosztotta meg trónjától. Ott fekszik a firenzei dóm nyolcszögű keresztelőkápolnijában. Kőből készült, Donatello tervezete

mellszobrán ez a felirat olvasható: „Itt nyugszik holtteste Balldassare Cossának, aki pápa volt.”

A választás feszült hangulatában Cossa óta egyetlen pápa sem merészelte magát Jánosnak nevezni. Miért kezdje vitával az új pápa az uralkodást? Maga Roncalli azt is kijelentette, hogy tudomása szerint a János nevű pápák nem éltek sokáig és ő is már a hetvenes évei végén jár. A helyzet azonban még furcsább volt, mint ahogy Roncalli maga is tudta. Cossa (XXIII. János) mellett XV. János is ellenpápának számított. Sőt, a névsorban nincs XX. János. Az a pápa, aki 1276-ban ezt a nevet felvehette volna, XXI. Jánosnak nevezte magát, mert meg volt arról győződve, hogy a IX. században volt még egy extrakülönleges pápa. Ez az „estra” volt János, azaz Johanna — az asszonypápa! Bár Roncalli sokakat megzavart azzal, hogy magát nem XXIV. Jánosnak nevezte, a valóságban csupán a XXI. János nevű pápa volt.

Angelo Roncalli 1881. november 28-án született az észak-olaszországi Bergamo melletti Sotto il Monte nevű faluban. Apja, Giovanni Battista szegény parasztember volt. Angelo a harmadik volt a tizenhárom gyerek között és a legidősebb fiú. A szülői ház három helyiségből állt, a konyhát is beleszámítva. Angelo születése után a család hamarosan egy nagyobb házba költözött.

Angelót születése napján megkeresztelték. Buzgó nagybátyja bebugyolálta a fagyos hideg és a zuhogó eső ellen és úgy vitte el Bursico Santa Maria elnevezésű kicsi templomába. Mindez egy kora délután történt. A helyi plébános éppen híveit látogatta, nem tartózkodott otthon, ezért későn este még egyszer el kellett vinniük az újszülöttet. Időközben Giovanni Battista bejelentette gyermekét az anyakönyvvezetőnél is. A késelem azt eredményezte, hogy zömök felesége, Marianna szintén jelen lehetett a keresztelésnél.

Angelo ifjúkorának emlékei elevenek maradtak élete végéig. A ház mindig tele volt nőtestvéreivel és számtalan unokatestvérével. Időnként egyik napról a másikra léteztek. Erről ezt írta:

Asztalunkon sohasem volt igazi kenyér, hanem csak polenta [kukoricalisztből készült lepény]; bort a gyerekek és fiatalok nem kaptak, húst is ritkán: csak karácsonykor és húsvétkor kaptunk egy darab kalácsot... de mégis, ha egy koldus megállt a konyhaajtóban — miközben húsz gyerek várta a tányér minestrónét [zöldségleves] — mindig volt hely számára és anyám sietett, hogy az ismeretlen személyt leültesse közénk.

A koldus valójában sohasem számított ismeretlennek. Marianna Roncalli szemében maga Jézus volt ő. Ezt a gondolatot beleplántálta valamennyi

gyermekébe, a felebaráti szeretetnek ezzel az egyszerű tétével.

Tízéves korában Angelo úgy látta, hogy a papi hivatáshoz van vonzódása. A családtól ez nagy áldozatot követelt, de mégis elhelyezték a bergamói fiúszemináriumban. Időközben a helyi plébánostól elsajátította a latin nyelv alapelemeit.

1900-ban Rómába, a Cesarola Kollégiumba került. 1904. augusztus 4-én szentelték pappá. Első miséjére a Szent Péter-dóm gyóntatóoltáránál került sor. Amikor a teológia doktora címet megszerezte, a bergamói liberális püspök titkárává nevezték ki; ezt a hivatalt kilenc éven át töltötte be. Ezalatt az idő alatt egyháztörténetet is tanított a szemináriumban.

Az I. világháborúban szanitéc lett. Soha ki nem derített okból bozontos fekete bajuszt növesztett. Lehet, hogy egyfajta kísérletezés volt ez.

Amikor 1922-ben a milánói könyvtárban kutatott, összetalálkozott az igazgatóval, Achille Ratti főtisztelendővel, a későbbi XI. Piussal, „aki megkedvelte a nagyszemű, buzgó papot”. Három évvel később, 1925. március 19-én Angelo Roncalli püspök lett. Első miséjét ismét Szent Péter sírja felett mondta. Majd negyvennégy évesen az egyház diplomáciai testületének tagja lett.

Aki János pápát tanulatlan embernek tartja, jobb, ha meggondolja, hogy anyanyelvén kívül folyékonyan beszélt latinul, görögül, franciául és bolgárul. Egész jól tudott spanyolul, törökül és románul is. Olvasta az angolt, a németet és az orosz. Hosszú és sikeres külügyi karriert mondhatott magáénak a Balkánon, mielőtt a háború végén párizsi nunciussá nevezték ki. Feladata az volt, hogy helyrehozza az egyház becsületét, amelyen csorba esett, mivel néhány püspök együttműködött az ellenséggel. A megbékélésért csodálatos munkát végzett.

A diplomáciai testület dékánjaként kötelességei közé tartozott a testületet képviselni hivatalos alkalmakon. Beszédeit feljegyezték. A közvetlenség és az oldottság szokatlan lelkületéről tanúskodtak ezek. Fő témái, amelyeket újra és újra kiemelt, a szabadság és minden ember jogának a tisztelete volt. Egyik — Auriol elnök előtt mondott beszédében, 1947-ben az Újszövetségre úgy hivatkozott, mint a civilizáció Magna Chartájára, amely bennünket nagyra tett. „Boldogok a szelídek, mert örökségül bírják a Földet; boldogok a békességre igyekvők, mert ők Isten fiainak mondatnak.” Egyik, szintén az elnök előtt tartott beszédében ezeket mondta:

Szabadság, szabadság az élet minden területén... Gyermekkorom emlékei között Cicero hatalmas mondását kedveltem legjobban, amelyet meg kellett

tanulnom első latinórákon: a rómaiak bölcsességének nemes kifejezése ez — Legum servi sumus ut liberi esse possumus — törvény rabjai vagyunk, hogy így szabadok lehessünk.

Ekkor — 1947-ben — magánlevelezésében már jelét adta, hogy bár jó az egészsége, „öregszik és megjelentek a korosodás jelei”. Ámde ő változatlanul János pápa volt, úgy, ahogy a történelem őt ajándékkal adta. Testmagasságán kívül minden nagy volt rajta: szeme, füle, keze, orra, nyaka és a szíve. Mindenekelőtt a szíve. Arca olyan volt, mint egy különböző darabokból összeállított keresztretjtvény: szíve Isten egyik csodálatos remekműve lett.

Bár az egész világ emberévé vált, mégsem veszítette el gyermeki szemléletét soha. Adottságai akkor érvényesültek leginkább, amikor fiatalokhoz szólt. Midőn 1946-ban Angersban egy ifjúsági kongresszus előtt beszédet tartott, az élethez való alapállását így juttatta kifejezésre:

A ti életetek, gyerekek, a jövő felé fordul. Kérlek benneteket, ne fecséreljétek az időt arra, hogy kárhoztatjátok a jelent, vagy a múltba vágyódtok, amely nem érdekes számotokra, hacsak nem azért, hogy hasznos tanulságokkal szolgáljon és figyelmeztetésekkel, hogy ne ismételjétek meg azokat a hibákat, amelyek az emberek és a nemzetek számára oly végzetesek voltak.

Roncalli gyermeki lélekkel teljesen a jövő felé fordult. Ez volt az a felbecsülhetetlen ajándék, amit ő a pápaságnak adott. Ez és az ő teljes félelemnélkülisége. Auriol elnök előtt mondott búcsúbeszédében így szólt: - „Ha megőrizzük szilárd hitünket, legyőzhetetlen optimizmusunkat, az őszinte emberiség és a keresztény testvériség szólítására érzékeny szívünket, akkor mindnyájunknak jogunk lesz félelem nélkül élni és Isten segítségével bizakodni.” Szeretet, barátság és optimizmus — ezek voltak az ő fő erényei. Barátai éppúgy elismerték ezt, mint ellenfelei, akik vonakodtak őt ellenségnek nevezni. Azon a búcsúvacsorán, amelyet Párizsban adtak tiszteletére, Eduard Herriot, a Radikális Párt vezére így tett tanúságot: „Ha minden pap olyan lenne, mint Roncalli nuncius, akkor nem lenne egyetlen antiklerikális sem.”

Eljött az idő, amikor mint velencei pátriárka el kellett foglalnia új tisztségét. Az Élysée-palotában tartott ceremónia alkalmával barátja, Auriol elnök ragaszkodott ahhoz a régi kiváltsághoz, hogy ő nyújtsa át neki a bíborosi kalapot; annak, akit megtanult tisztelni. Beszédében Roncalli kijelentette, hogy Velencében mindig lesz barátai számára egy barátságos, hívogató fény. „Csak óvatosan” — mondta válaszában a diplomaták dékánhelyettese, a kanadai Venier tábornok. „Mi mindnyájan az Ön barátai vagyunk és ha Velencébe látogatunk, elsőként a pátriárka házának világító lámpását keressük. Tudjuk, hogy csak kopogtatnunk kell és az ajtó azonnal megnyílik.”

Rövid római tartózkodás és a XII. Piusnál tartott audencia után Roncalli elfoglalta új hivatalát Velencében. A nagyvonalú fogadtatás lenyűgözte. Virágvasárnap volt ez — mondotta. Egyik volt párizsi kollégájának ezt írta: „Ó milyen lelkesedés! Milyen diadalmas bevonulás! A lagúnák páratlan környezetében mindenhol díszek, mintha ünnep lenne.” Bevonult a Szent Márk-dómba, ahol a lepantói csata után, 1571-ben elhelyezték a zsákmányolt török zászlókat. Nagy egyházmegyéjének ezt üzenté: „Szegény szülők gyermeke vagyok, a gondviselés úgy akarta, hogy eltávozzak hazámból, s kimenjek a nagyvilágba... Ne úgy tekintsetek érsekekre mint politikusra, hanem úgy mint lelkigondozóra.” Ez volt az ő állandó és változatlan témája. Nem akart más szerepet, csak a jó pásztorét. „Különös atyai szeretettel ölelem át a gyerekeket, a szegényeket, a szenvedőket és a munkásokat” — írta az egyházmegyéjéhez küldött első üzenetében.

Roncalli mint pátriárka néhány békés és megelégedett esztendőt kapott. Optimizmusa ragadós volt. Úgy látszott, felért egy csodálatos pályafutás csúcsára. A parasztfiú Homérosszal elmondhatta: „Sok várost láttam és sok embert.” Tíz évet töltött Szófiában, Bulgáriában és tíz további esztendőt Isztambulban. Párizs volt az utolsó külföldi állomáshelye. Kész volt hátat fordítani annak a világnak, amelynek szolgálatában mindent megtett, amit tehetett. Minden esztendőben felkereste szülőházát Sotto il Montében, hogy új erőt gyűjtsön és hogy önmagára találjon testvérei között. Hosszú életű család volt az övé. Apja 96 éves korában, anyja 94 évesen halt meg. Az akkori fotók a fekete öltönyű és fényes cipőjű Giovanni, Zaverio, Alfredo és Giuseppe testvérei társaságában mutatják; mindnyájan kissé feszélyezettek, kivéve Angelót. Angelo arcán — övé az egyedüli kövér arc — nem látni mást, mint büszkeséget testvéreire.

Amiként Giuseppe Sarto öelötte, Roncalli is természetesen azt gondolta, hogy Velencében fogja napjait leélni. Ő is tévedett.

Ötvenegy bíboros választotta meg XII. Pius utódját. A szavazás első fordulójára 1958. október 26-án került sor. Csak az ötödik fordulóban választották meg Roncallit, mint átmeneti pápát. Canali bíboros mutatta be a Szent Péter téren szorongó háromszázezres tömegnek.

Nem kellett sok idő, hogy észrevegyék, miszerint XXIII. János más, mint azok a pápák, akiket valaha is láttak, vagy akiről valaha is olvastak. Először és mindenekelőtt ember volt. Egyszerű keresztény volt. *Katolikus* katolikus volt. A világ pápája volt. Tulajdonképpen azt kellene róla mondani, hogy évszázadok óta ő volt az első nem olasz pápa. Nem figyelt állandóan az olasz helyzetre és nem kompromittálta az egyházat és a pápaságot azzal, hogy az olasz

viszonyokat előnyben részesítse. Munkatársai keserűen panaszkodtak, hogy a kommunistákat több országos választáson sok szavazathoz juttatta. Sőt, az olasz politika rendkívül kényes pillanatában interjút adott Hruscsov vejének, az *Izvesztija* főszerkesztőjének. Ő lett az első olyan pápa, akit hazájának jobboldali sajtója megtámadott. Az igazság az, hogy fő célja nem az volt, hogy Olaszországot megmentse a kommunizmustól; legfőbb törekvése abban állt, hogy Krisztus evangéliumát hirdesse az egész emberiségnek és mindenekelőtt az egész egyháznak.

Amíg elődei kárhoztatták, figyelmeztették, fenyegették és elítélték a világot, XXIII. János szerette, bátorította és rámosolygott, miként egy kerub.

Giottóról a XIII. századbeli festőművésről mondták, hogy „színekkel szobrokat alkotott”. A festészet előtt teljesen új perspektívát tárt fel, szinte úgy látszott, mintha új világ tört volna elő, amiből azután a reneszánsz kialakult. János a lélek nagy művésze volt. A katolicizmus ősi anyagából új dimenziókat hozott létre és éppen ezért némelyek, még az olyan értelmes emberek is, mint Heenan westminsteri bíboros, nem tudták eredetiségét felfogni. Heenan többször kijelentette: „Láttam ezt az embert, egyszerűen egy régimódi lelkiző katolikus.” Öminenciája nem volt egyedül, ami e rendkívüli ember igazi nagysága iránti vakságot illeti. Mert ez az ember emberivé változtatta a római egyház arculatát. Úgy tűnt, Jánossal elkezdődött magának a pápaságnak a reneszánsza. Ebben a minden ízében abszolutista tisztségben is érintkezésben tudott maradni az egész világgal, mert sohasem veszítette el kapcsolatát az evangéliummal. Bebizonyította, hogy lehetséges egyszerre szentnek lenni és mégis jó munkát végezni.

Nagy számban keletkeztek róla történetek. De az igazság minden legendánál szebb volt. 1958 Szent István napján kiment a Vatikánból, hogy meglátogassa a Regina Coeli börtönt: „Mivel ti nem jöhettek el hozzám — mondotta a raboknak —, ezért én jöttem el hozzátok.” Egy gyerek azt írta neki, nem tudja eldönteni, hogy mi legyen, pápa vagy rendőr. János visszaírt: „Jobb, ha rendőrnek készülsz, pápa mindenki lehet, láthatod, hiszen én is az lettem.” A vatikáni kertben tett sétáit nem tervezte meg előre, úgyhogy a Szent Péter-dóm kupolájáról a látogatókat előzetes figyelmeztetés nélkül néha letessékelték, mivel a pápa a kertekben sétált, és a kupoláról lehetett őt látni.

„De mi ebben a rossz?” — kérdezte János, a bazilika egyik kétségbeesett hivatalnokától.

„Látni fogják Öszentségét.”

„Miért ne?” — kérdezte János őszintén csodálkozva. „Semmi rosszat nem teszek, vagy igen?”

Egy szép napon Helm főtisztelendő svájci származású, egykori párizsi titkára egy új címert tervezett Őszentségének. Ezen egy támadó oroszlán volt látható, kieresztett karmokkal. János pápa egy darabig csak nézegette: „Nem gondolja — jegyezte meg szelíden —, hogy ez túl vad lesz nekem?” Majd tovább nézegette. „Egy kicsit germán jellegű talán?” Majd nevetve hozzátette: „VII. Gergelyhez illet volna inkább, nem igaz? Nem gondolja, hogy egy kicsit emberségesebbé kellene tenni?”

Helm visszament rajztáblájához, majd egy velencei oroszánt rajzolt, amely — ahogy János pápa 1963 áprilisában egy audencia alkalmával megjegyezte — „senkit sem fog megijeszteni”.

Van egy kép, amely János pápát tökéletesen megjeleníti. Beszélget egy kislánnyal, aki elsőáldozós fehér ruhát visel; jól összeillik a pápa fehér reverendájával. Fejük szorosan egymás mellett, és teljesen egymással vannak elfoglalva. A pápa tudta, hogy a kislány hamarosan meg fog halni fehérvérűségben. Ő is nemsokára meghal majd rákban. A pápa a gyermeket mélységes tisztelettel, az igazi szépség iránti hódolattal nézi. A pápa mintha Isten orcáját látná.

A világnak tetszett az, amit a pápában látott. János pápán látható volt, hogy nála a szeretet mindent megelőz, egyfajta atyai tekintettel nézett a világra, amelyet még a protestánsok is megirigyeltek. Mi minden lett volna lehetséges, ha egy ilyen ember marad a pápai trónon? Már arról is beszéltek, hogy a reformáció irányzata odafordul hozzá. Az ortodoxoknak, akik a pápai abszolutizmust keserűen bírálták, nem volt semmi kifogásuk az apostoli szeretet római primátusával szemben, amit ez az ember tökéletesen megtestesített. A vatikáni siránkozások ideje elmúlt, a Rómából kiszűrődő zene sokkal inkább Sztravinszkij *Tavaszi áldozása* volt.

Mi különböztette meg XXIII. Jánost X. Piustól? Mindketten paraszti származásúak voltak, mindketten mélyen szent életű, önzetlen, istenes emberekként éltek, akiknek magánélete is makulátlan volt. De a pápaságról alkotott véleményük s ezért főpásztori szerepük is különbözött.

X. Pius, a mély alázatú ember pápaként vak engedelmességet követelt meg, szinte rabszolgai alázatot, amelyet mint Giuseppe Sarto álmában sem kívánt volna magának. Ám amikor püspök, majd később velencei pátriárka lett, úgy érezte, kötelessége megkövetelni a pápának és Krisztus helytartójának kijáró tiszteletet. Nyilván sohasem felejtette el, hogyan alázta meg a velencei városi

tanács, amikor a hivatalát átvette. Úgy vélte, nem őt vetették meg, hanem Krisztust az ő személyében. X. Pius is ellenséges lett mindenkivel szemben, akit ő Krisztus evangéliuma ellenségének tartott: innen érthető keménysége az olyan „modernisták”, mint Tyrrell és Loisy ellen.

XXIII. János sokkal felszabadultabb volt. Soha semmi néven nevezendő aggodalmat nem érzett azonkívül, hogy nem tesz-e valamit Krisztus akarata ellen. Benne nem választódott el az egyszerű keresztény a pápától. Azt sem hitte, amit X. Pius, hogy neki mint pápának kell megoldania a világ összes problémáit. Nem volt földöntúli, legfőbb teológus. Nem volt más, mint jó pásztor. Pályafutására talán az a legjellemzőbb, amit nem sokkal megválasztása után mondott:

Némelyek azt várják el a pápától, hogy legyen államférfi, diplomata, tudós és adminisztrátor — olyan ember, aki az emberi élet haladásának minden részletét megérti. Az ilyen emberek azonban nagy hibákat követnek el, mert félreértik a pápaság igazi funkcióját. Számunkra a pápaság funkciója az, hogy az egész nyájnak pásztorja legyen.

Ez magyarázza azt, hogy Jánosban miért nem volt semmi a pápák megszokott fenséges hidegségéből; hogy neki miért nem kellett ismételten emlékeztetni az egyházat az ő tekintélyére. Benne megvolt a legnagyobb és egyetlen igazi tekintély: a szeretet és a szolgálat tekintélye. Áldásával átölelte az egész világot és nemcsak a katolikusokat. Egyszerűen az emberiség atyja volt. Ahhoz, hogy jó pápa legyen — gondolta —, nem kell embereket üldözni, teológusokat terrorizálni, a jövőre vonatkozó sötét figyelmeztetéseket hangoztatni, egyre szigorúbb törvényeket hozni; csupán az kell, hogy jó keresztény legyen. Ehhez hozzátartozott az is, hogy mindenki iránt bizalommal viseltetett. Nem akart mindent maga csinálni. Teljesen szakított a pápaságnak azzal az eszméjével, amely X. Piust, IX. Piust, III. Incét és VII. Gergelyt vezérelte. Ezért voltak jó idegei ahhoz — bár már az öregek örege volt —, hogy összehívja a zsinatot. Sok gondolkodás és imádság után döntését 1959. január 29-én tizenhét bíborossal közölte egy, a San Paolo fuori la Mura-bazilikában tartott ünnepség alkalmával. A bíborosok teljesen elképedtek. Csak átmeneti pápa — gondolták —, akkor pedig miért viselkedik így? János tanácsot kért tőlük. Nem tudtak neki tanácsot adni. Később ezt írta: „Emberileg szólva elvárhattuk volna, hogy a bíborosok, miután végighallgatták beszédünket, körénk gyülekeznek, hogy egyetértésüket és jókívánságaikat kifejezzék... Ehelyett áhítatos és nyomasztó hallgatás következett.”

Mért is kellett volna lelkesedniük? A négyszáz év után tartott zsinat a pápát csalatkozhatatlannak nyilvánította. Miért volt szüksége János pápának zsinatra?

Az ihletés, hogy zsinatot hívjon össze, Jánost valami egészen rendkívüli személyként mutatta be. Ő volt az első főpásztor, aki minden külső nyomás nélkül hívott össze zsinatot. Az egyházat nem fenyegette lázadás; nem voltak megoldatlan dogmatikai kérdések. Azért tette, mert hitte, hogy a zsinat jót fog tenni az egyháznak és a világnak. Azt akarta, hogy „az egyház felzárkózzon a korhoz”. Ez a jelentése a kulcsszónak, az aggiornamentonak. Karjait szélesre tárta az elszakadt testvérek előtt. Képletesen feltépte az utolsó gettónak, a Vatikánnak az ablakait, hogy az áporodott levegőt ki, a friss levegőt pedig beengedje. Nem csoda, hogy a Kúria mindent megtett, hogy erről lebeszélje.

Húsz év kell az előkészületekre — mondták neki. Az ilyen dolgokat nem lehet kapkodva csinálni. Ott van a szervezés is, a világ minden tájáról összehozni 2500 nagyon elfoglalt püspököt, és őket illő módon elszállásolni. Miért a nagy költség? S miért nem csak egy olasz helyi zsinatot akar Öszentsége, hogy úgymond a talajt jól előkészítsük?

János pápa a helyi zsinat gondolatát nagyszerűnek találta, de mégis az egyetemes zsinat mellett döntött. A helyi zsinat, amelynek kisebb feladatai voltak, sikerrel zárult. Tanácsosai azt mondták neki, hogy a helyi zsinat a legalitás szempontjából nem volt kielégítő. János tudta, azért mondják, mert csak a törvények és büntetések elégítették volna ki őket. Ezekről viszont ő nem akart hallani. A kiátkozások ideje régen elmúlt. Az egyháznak is Krisztus irgalmára volt szüksége. Ezt az irgalmat ő kiterjesztette a hivatásuktól megvált papokra is. Még az olasz törvények is igazságtalanok voltak az ő irányukban, mert az 1929-es konkordátum értelmében kizárták őket sok állásból. Arra kérte a papokat, hogy szeretettel — és ha lehet néhány ezer lírával — forduljanak volt kollégáik felé.

A zsinat elkezdődik

János pápa nyolcvanegy éves volt, amikor 1972 egy szép októberi reggelén hordszékében (*sedia gestatoria*) a Szent Péter-dómba vitték. Arcát könny áztatta.

A pápaságnak sohasem volt ekkora tekintélye a világban. Ha minden pápa olyan lenne, mint ő, sorban állnának az emberek, hogy katolikusokká tegyenek. János pápa Horatius mondását testesítette meg: „Semmi sem akadályoz, hogy nevetve mondd meg az igazat.” A zsinat bebizonyította, hogy még a pápa is tud másokra figyelni és tanulni.

Megnyitó beszédében a pápa kifejtette, hogy az egyháznak nem szabad a romlás prófétáira hallgatnia. Az egyháznak gyökeresen meg kell újulnia,

és pedig félelem nélkül. Az egyházak hidegháborúja Róma részéről befejeződött. Nincs szükség több anatómára; helyett vissza kell fordulni az Úr Jézus Krisztus örömeihez. A nem katolikus megfigyelők jelenléte az aulában jelezte az egyházi fordulatot. János úgy gondolta, hogy a püspökök fegyelmezni fogják magukat a tekintélyes vendégek jelenlétében, s nem fognak jelentéktelen dolgokról beszélni. Némely tanácsosa már morgott is a *communicatio in sacris* miatt, ami azt jelenti, hogy a pápa eretnekekkel közösködik.

Az *aggiornamento* gondolata az összegyűlt egyházfejedelmek némelyikének nem nagyon tetszett. Spellman New York-i, McIntyre Los Angeles-i, Godfrey westminsteri bíborosok nem látták szükségét az ilyen megújulásnak. A katolikusoknak jól ment a dolguk. Mindennap iskolákat, templomokat nyitottak meg, amelyek az első naptól kezdve zsúfoltak voltak. Áttérők jöttek csapatostul, hogy a modern élet lazasága elől meneküljenek. A változatlan akarták és nem az újat, a ki nem próbáltat. És mi ez a megkülönböztetés a régi igazságok és azok kifejezési módja között? Az igazság nem elválaszthatatlan-e annak kifejezésétől? Nem az volt-e az egyház erőssége, hogy régi igazságai örökké érvényesek maradtak, és biztosították a folyamatosságot a ma és az egyháznak a történelemben megtett hosszú útja, régi napjai között?

Ez a reakciós szellem uralkodott a Kúriában. A zsinati dokumentumok eredeti fogalmazványai a Kúriától, származtak, Nyelvezetük törvényeskedő és konfliktusos jellegű volt, az ellenreformáció hagyománya szerint. Egy hiteles történet elmondja, hogy a pápa fogadta egyik papbarátját a Vatikánban. Ő egy képzeletbeli colstokkal lemérte a legfrissebb kúriai javaslatokat. „Nézd csak, 15 cm felszólítás és 20 cm elítélés!” A legfontosabb zsinati bizottság első ülésén, amely illetékes volt a tan kérdéseiben, a régi gárda tagjai — élükön Ottaviani bíborossal, a Szent Hivatal vezetőjével — két órán át megállás nélkül beszéltek. A bizottság választott tagjainak elmagyarázták, miért nem kell az előkészítő iratokat megváltoztatni. „Ajánlatos — mondták — az eretnek tanításokkal szemben szilárdnak maradni.” Az egyik ilyen ülésen részt vevő moráleteológus, Bernard Hering szerint Léger montreali bíboros nem bírta tovább. „Önöknek kell egyedül elvégezni a munkát — mondotta —, ha a hozzáállásuk az, hogy Önök az ortodoxok és mindenki más eretnek. Viszontlátásra.”

A régi gárda első veresége két bíboros bátorságának, Frings kölni és Liénart lillei bíborosoknak volt köszönhető. Az első nyilvános ülés alkalmával ők tiltakoztak a bizottságok összetétele ellen, mivel azok minden tagját a Kúria nevezte ki. Tiltakozásukhoz csatlakozott a zsinat többsége. János, aki a házi televízió keresztül figyelte az eseményeket, Mona Lisa mosolyával bizonyára

helyeslését fejezte ki efelett. A Kúria, amely hosszú időn át a tan és a politika kérdéseiben döntött, a legcsekélyebb mértékben sem képviselte az egyházat. A konstanzi zsinat bölcs követelése volt, hogy a gyakrabban összeülő zsinatok tájékoztassák, tanítsák és vezessék az egyházat; ezt az igényt azonban a pápák és a Kúria évszázadokon át semmibe vette. Rómának cári jellegű központosított bürokráciája sértette az egyház katolicitását. A II. Vatikáni Zsinat sok résztvevője először döbbsen rá erre.

Így a zsinat önmagára talált abban a bizonyosságban, hogy a jelenkor sürgős kérdéseinek vitájában a Lélek az ő oldalukon áll. János pápa ekkor már kezdett elégedett lenni.

A bizottságok megváltoztatott összetétele immár számolt a püspökök érvényesülő apostoli tekintélyével. A bizottságok munkájában is tükröződtek azok a liberális gondolatok, amelyeket a zsinat teljes ülésén a felszólalók hangoztattak. A pápának egy további lépése is pánikot keltett a Kúria soraiban. Alakított ugyanis egy bizottságot vagy munkacsoportot, azzal a feladattal, hogy neki és a zsinatnak a születésszabályozás ügyében legyen tanácsadója.

Miért tette ezt? Ezt a kérdést a legtöbb kúriai tisztviselő is feltette. Az egyház álláspontja világos volt: a fogamzásgátlás minden formája halálos bűnnek számított. Nem lehetnek olyan körülmények, amelyek az alapján véve rosszat jónak és erkölcsösnek minősíthetik. Ezzel a téma le van zárva — gondolták ők. Ez rossz és mindig rossz marad, sőt súlyos bűn. XI. Pius ezt 1930-ban kinyilatkoztatta a Casti connubi című enciklikájában és ezzel megerősítette az évszázados katolikus hagyományt.

Mi a szándéka XXIII. Jánosnak? A pápa bírálói még hevesebbek lettek, amikor az is kiszivárgott, hogy e bizottság tagjainak többsége világi. Mit értenek ők a fogamzásgátláshoz? Ez addig tisztán teológiai kérdés volt, jöllehet a teológusok egyáltalán nem voltak egységesek ebben a tekintetben. A világi szakértők tanácsot adhattak a pápának a népességszaporulat, az ellenséges kormányok és hasonló kérdésekben. De kristálytisztának kellett maradnia annak, hogy a változásnak a legcsekélyebb lehetősége sem áll fenn ebben a kérdésben. Hiszen itt Isten örök törvényéről van szó.

Alig kezdte el munkáját a zsinat, máris látszott, hogy egy prófétai jellegű személyiség van tagjai sorában. Őt 84 évesen is nagy megbecsülés vette körül. Földi életének napjai már meg voltak számlálva; valóban, a zsinat befejezése után hamarosan meg is halt. Még a ruházata is megkülönböztette a többi főpaptól, hiszen ő a keleti egyház egyik pátriárkája volt. Az antiochiai IV. Maxi-mos Saigh, hosszú sötét talárjában, kerek kalapjával, nagy szürke szakállával az Úristenen kívül senkitől sem félt. A melkhiták közé tartozott,

ahhoz az antiochiai görög katolikus egyházhoz, akik a XVIII. század elején elfogadták a Szentszék fennhatóságát. Alsópapságuk a papszentelés (*ordináció*) előtt megnősülhetett. Ennek az egyháznak a tagjai Szíriában, Egyiptomban és Galileában éltek, valamint az Egyesült Államokban szétszórtan voltak gyülekezeteik.

Azon az október 28-án János pápa bizonyára nem tudta tekintetét a televízióról levenni, amikor a pátriárka azzal döbrentett meg mindenkit, hogy nem latinul, hanem franciául kezdett beszélni. Az ülést aznap Spellman bíboros vezette, aki 1932-ben fejezte be hétéves szolgálatát Rómában. Ő volt az első amerikai, aki beosztást kapott az Államtitkárságon. Spellman zavarba jött, mert nem vette észre a kihívást IV. Maximos felszólalásának legelején, amelyet a megszólítás tartalmazott: „Boldogságaitok”. János pápa bizonyára kuncogott ezen. Maximos első helyen — mivel ezt így tartotta rendjén — a többi pátriárkát szólította meg. Számára a bíborosok a klerikusok alacsonyabb kasztjához tartoztak, akiknek a rangja csak később alakult ki. Jelentőség tekintetében a pátriárkák a pápa után következtek: az egységes egyház régi zsinatain is részt vettek, mert hol voltak a bíborosok Niceában? A IV. Lateráni Zsinat 1215-ben erősítette meg a pátriárkák kiemelkedő rangját és Maximos vajon nem volt-e a Péter apostol által alapított első püspökség pátriárkája?

De miért beszélt franciául? Ezzel Maximos azt akarta hangsúlyozni, hogy nem a latin az általa képviselt egyház nyelve. Ezért tartotta jobbnak egy katolikusabb nyelven beszélni. A francia nyelv használatával Maximos rejtett támadást intézett azoknak a kúriai tisztviselőknek szűkkeblű gondolkodása ellen, akik a zsinatot szervezték. Majd pedig megbírált egy előkészítő iratot, mert az az egyház fejének kiváltságait olyan „izolált módon tárgyalta, hogy a test többi része vele összehasonlítva törpévé zsugorodott”. Mint nem latin, tiltakozott Rómának ama kísérlete ellen, hogy rákényszerítse magát az ő népére.

Ezt követően a Kúria által kidolgozott terveztek nyelvezetéről kezdett beszélni. Szerinte ezek túlságosan törvényeskedők és életidegenek voltak. A hit megfogalmazásainak ez a módja teljesen elhibázott. A középkor elmúlt, az emberek felnőttek. Haszontalan dolog törvényeket alkotni, azok alapos indoklása nélkül.

Majd azt fejtegette a pátriárka, hogy a katolikus erkölcsi tanítást mindenestől fogva meg kell újítani.

Vegyük például a kátét! A hívek kötelességévé teszi, halálos bűn terhe alatt, hogy pénteken böjtöljenek, vasárnap pedig misén vegyenek részt. Értelmes dolog-e ez és mennyi katolikus hisz ebben? Ami pedig a hitetleneket illeti, ők csak sajnálkoznak rajtunk.

Jóllehet a pátriárka fejtegetései egyszerűek voltak, mégis drámai hatást gyakoroltak a zsinati atyákra. Közöttük sokaknak, már gyermekségüktől fogva az volt a gyanújuk, hogy az egyházjogászok átírták a Hegyi beszédet és olyan Istent ábrázoltak, aki árgus szemekkel figyeli az emberek hibáit. El lehet—e képzelni egy olyan Jézust, aki azt mondja, hogy halálos bűn és a pokol tüzére méltó a pénteki húsevés és a vasárnapi mise elhagyása?

Mindent — folytatta Maximos — a szeretet jegyében kell átalakítani. Nem a parancsok, hanem a szeretet által ihletett irányvonalra van szükség. „Az anya gyermekét nem bottal neveli.”

János pápa, aki párizsi nuncius korában megtanult folyékonyan franciául, nyilván erőteljes fejbólintásokkal hallgatta ezt a beszédet. Mindenki tudta, hogy a hét éven felüli katolikus gyermekeket, akik „az értelmes korba” léptek, a félelem eledelével táplálták. Krisztus kicsinyeire aprólékos büntetésekkel együtt járó szabályokat kényszerítettek, amelyek láttán Krisztus sápadt arccal haragra gerjedt volna. A törvényeskedés sötét labirintusában aligha lehetett szeretetre bukkanni. Még a szentáldozást, Krisztusnak az Úrvacsorában való felvételét sem kímélték meg. A szentáldozás előtt a katolikusoknak tilos volt enni és inni. De mit jelentett ez az enni és inni? Egy cukorka előző nap este — evésnek számított? Vagy ivásnak számított, ha a fogmosásnál egy csepp vizet lenyelt valaki? Vagy sohasem olvasták, hogy Jézus hogyan ítélte el a törvényeskedőket, akik vég nélkül vitatkoztak a korsók és poharak mosásáról? A morálteológusok ilyen kérdéseket vetettek fel: „Egy gyufaszál rágcsálása vagy egy légy lenyelése az áldozás előtt, megszegi-e a böjtöt?”

A kazuisztikának ezt a legrosszabb fajtáját alkalmazták az élet minden területén. Mindez megbénította a lelki életet. Isten nem úgy jelent meg, mint a szeretet Istene, aki Jézus életében, halálában és feltámadásában testté lett, hanem úgy, mint törvényeskedő bíró, aki teremtményeit tetten akarja érni és ha a törvény betűjét nem teljesítették, a legelső alkalommal pokolra ítéli őket.

A pokol sokkal elevenebb lett, mint a mennyország, mely alig látszott szebbnek egy középkori kolostornál, ahol sem étel nem létezett, sem szex. Hogy mire lett volna jó a feltámadott test, az tisztázatlan maradt. Mivel foglalkoztak a mennyországban, kivéve a magas röptű elmélkedéseket és az isteni lény szüntelen csodálatát? A halál mindenkit a teológia megszállottjává tette?

Minél tovább tartott a zsinat, annál inkább visszavonultak a konzervatívok. Minden fronton fel kellett adniuk állásaikat. IX. Pius „tévedések listáját” és a XI. Pius-féle *Lamentabilit* úgy leírta a zsinat, mintha sohasem léteztek volna. A konzervatívok úgy vélték, XXIII. János hibát követett el. A zsinati atyák

többsége boldogan hátat fordított azoknak az álláspontoknak, amelyeket ők szentnek és megváltoztathatatatlannak tartottak.

A zsinat a püspökök többsége számára a tanulás nagy alkalma lett. Olyan gondolatok hangzottak el és találtak elfogadásra, amelyeket titokban ők is tápláltak, s talán túlzottnak is tartottak. A lecke hasznos volt: felfedezték, hogy az egyház szelleme nem a változtathatatlan intézményekben nyilvánul meg, hanem az időkkel együtt változik. Az egyház annyira ragaszkodik a hagyományokhoz, hogy folyton új hagyományokat teremt.

De egy gond újra és újra szóba került a magánbeszélgetések során és végül a záródokumentumokban is megfogalmazódott. Éppen az örök igazságok tanításának mítosza következtében a zsinat tagadni akarta, hogy változtatott, amikor pedig éppen jó irányban változtatott. Ezért a tanítások „evolúciójáról” vagy „fejlődéséről” beszéltek, amely bizonyos esetekben igaz volt, más esetekben viszont nem. Ez a metafora nem magyarázta meg a változást, hanem csak elleplezte. Valójában ez történt. A makk „csodálatosan” tölgyfává fejlődik, nem pedig csónakká. Ahogy egy katolikus író megfogalmazta: „Az egyház a teljes türelem gondolatával indult és a máglyákkal fejezte be. Igazi fejlődés volt ez?” Hasonlóképpen, a XIX. század pápái a vallásszabadságot úgy emlegették, mint ami örültség, ateizmus és istenkáromlás. „Fejlődés volt—e, amikor a II. Vatikáni Zsinat a vallásszabadságot az emberi jogok közé sorolta?”

Ezenkívül hamarosan kiderült egy további hiányosság is. Ahelyett, hogy az egyház alkotmányát teljesen újragondolták volna, a zsinati atyák adottságnak vették az I. Vatikáni Zsinatot és azt itt-ott foltozgatták.

Az I. Vatikáni Zsinatnak az lett a következménye, hogy az egyházban a pápa volt az egyetlen protestáns. A II. Vatikáni Zsinat egyszerűen csak szép szavakat tett közzé a püspöki tiszttel kapcsolatban. Valójában az előző zsinat határozatai hatályban maradtak. Ezért a zsinat után elkerülhetetlenül a Kúria vette a kezébe a dolgokat és gondoskodott arról, hogy minden úgy menjen, mint azelőtt. Döntés született a püspöki szinódusra vonatkozóan, de csak tanácsadó testület lett belőle.

Mégis, amikor 1962. december 8-án a zsinat első ülőszaka véget ért, sem katolikusok, sem senki más nem kételkedett abban, hogy a katolikus egyház mint intézmény elindult a XX. század felé. János pápa záróbeszéde sejtette, hogy nem volt teljesen elégedett a haladás ütemével. Arra biztatta a püspököket, hogy folytassák az *aggiornamento*t, amelyet — ahogy egy kúriai bíboros suttogva megjegyezte — IX. Pius a „tévedések listájának” (*Syllabus*) 18. pontjában elítélte.

1963 márciusában János pápának ítelték a Balzan-békedíjat. A bizottság négy szovjet tagjának Hruscsov nyilván utasítást adott, hogy rá szavazzanak. A kúriai bíborosok újra csak bíralták a pápát, mondván, hogy megrázott egy „véráztatta kezét”. Ezenkívül, hogyan jön a pápa, Krisztus helytartója ahhoz, hogy egy világi bizottság harmadrangú díját elfogadja. A pápa nyilván titkos kommunista. Nem csoda, hogy az Izvesztyija teljes terjedelmében közölte zsinati megnyitó beszédét.

Még 1963 tavaszán János közzétette *Pacem in Terris* enciklikáját. Köszöntötte a haladást és kijelentette, hogy minden embernek joga van „Istent saját lelkiismerete szerint imádni és vallását mind a magánéletben, mind nyilvánosan gyakorolni”. Olyan főpásztor volt ő, aki nem állandóan hátrafelé tekintgetett. Ahogy E. E. Hales írta *János pápa és az ő forradalma* című művében:

János pápa álláspontja az emberi lelkiismeretet illetően határozott haladást képvisel XIX. századbeli elődjeinek tanításához képest; sőt az ő tanításai nagy részét el is veti, ezért jobb lenne ezt az egyszerű tényt nyilvánosan is bevallani.

János pápa teljesen szakított azzal a gondolattal, hogy a tévedőnek semmi joga nincs, ami tulajdonképpen az inkvizíció vezérelve volt. Ennek a helyére azt az elvet tette, hogy az embernek olyan Istentől kapott jogai vannak, amelyeket tőle senki sem vehet el.

A *Pacem in Terris* közzététele idején János pápán már mutatkoztak a halálos betegség jelei. Május végén belső vérzései keletkeztek, majd pedig hashártyagyulladást kapott. Felvette az utolsó kenetet.

Halála előtt felkereste három fivére és a nővére, Assunta. Ők csak a szeretett testvért látták benne, nem pedig a pápát vagy a szentet. Közöttük mindig otthon érezte magát.

Nagyon szenvedett, de szíve mégis örült az egyháznak, különösen a zsinatnak és a világnak, amelyre határtalan szeretettel tekintett.

Június 3. hétfőre esett, és fényesen ragyogott a nap. A Szent Péter téren esti misét mondtak a pápáért. János kevéssel este nyolc óra előtt halt meg. A nagy téren sötétben térdepelt tízezer ember. Szobája ablakának függönyeit elhúzták, s éles fény gyúlt; ekkor már tudták, hogy szeretett pápájuk hazatért Istenéhez.

János pápa önmagáról alkotott képe a mindenáron a békességre igyekvő emberé volt. Gyávának tartotta magát; félt a kockázatoktól. Amikor először jelent meg a Szent Péter-dóm loggiáján, csalódással köszöntötték; távozása a világban olyan űrt hagyott maga után, amelyet senki sem tudott betölteni. A

jóságot és a szentséget vonzóvá, a római egyházat pedig igazán katolikussá tette.

A katolicizmusnak új lelket és új szívet adott. De műve csak elkezdődött. A zsinat még egyetlen dokumentumot sem fogadott el. Ki lesz majd az utódja és hogyan fogja majd az ügyeket vinni?

A konklávén június 7-én tartotta első ülését a Sixtus-kápolnában. Ahogy várható volt, a milánói Montinit választották meg, aki a VI. Pál nevet vette fel.

16. FEJEZET

Az új Galilei-ügy

Giovanni Battista Montini 1897. szeptember 26-án született az északolaszországi Brescia városában. Miként XII. Pius, ő is házi nevelésben részesült. 1920-ban szentelték pappá, majd két évvel később a vatikáni államtitkársághoz osztották be, ahol két császári jellegű pápa, XI. Pius és XII. Pius alatt szolgált. 1954-ben XII. Pius milánói érsekként száműzetésbe küldte; lehet, hogy a világi mozgalmak bizonyos baloldali elemei iránt tanúsított rokonszenvéért. XII. Pius nem nevezte ki bíborosnak.

Mihelyt XXIII. János követte XII. Piust a trónon, Montinit azonnal felvették a Szent Kollégiumba. A névsor legelejére került. Amikor a II. Vatikáni Zsinat elkezdődött, Montini volt az egyetlen a tekintélyes főpapok között, akit a vatikáni palotában szállásoltak el. Úgy látszik, János pápa világosan látta, hogy valószínűleg Montini lesz az utóda annak ellenére, hogy ő „Hamletnek”, azaz döntésre képtelennek tartotta.

VI. Pál, akiből hiányzott a humor, középtermetű, vékony testalkatú, sápadt arcú férfi volt. Ahogy az évek múltak és a gondok szaporodtak, észak-olasz kék szemeire fátyol borult a fájdalomtól.

Egyik első lépéseként kibővítette a születésszabályozás pápai bizottságát. Ez a bizottság 1964-ben 60 tagot számlált, egyharmada pap volt, a többi világi. Később 16 bíborossal és püspökkel egészítették ki.

A Kúria felháborodására Pál nem bocsátotta el a világiakat. Vajon XXIII. János nyomdokába akart lépni? A Kúria egyetlen vigasza abban állott, hogy a Pál által behívott teológusok nagy része ultrakonzervatívnak számított. Rémület tört ki közöttük, amikor a három liberális teológus „téríteni” kezdett. Nyíltan beszéltek új megoldásokról és feladtak régi álláspontokat. Meglepően rövid idő alatt valamennyi világi meggyőződött arról — és ez döntő volt —, hogy a

„biztos napok” megállapításának naptári, illetve hőmérőmódszere és az óvszer között nincs erkölcsi különbség. Ha a házaspár a nemi érintkezés során azt tervezte, hogy a petesejt és a sperma ne találkozzék, akkor az a hagyományos elvek szerint súlyos bűnnek számított. Ez arról a tudatos szándékról tanúskodott, hogy a szerelmet és a gyönyört önmagáért akarták. XII. Pius előtt ez kölcsönös maszturbációnak számított. Amikor XII. Pius a „biztos napokat” a születéskorlátozás módszereként elfogadta, feladta azt az elvet, hogy csak a szaporodás lehet minden nemi érintkezés egyetlen célja. Tekintettel arra a tényre, hogy az érvényes tanítás tisztázatlan maradt, dönteni kellett: vagy elítéli a fogamzásgátlást és a terméketlen időszakot együtt, az elsőt mint térbeli, a másodikat mint időbeli fogamzásgátlást, vagy megengedi mindkettőt.

A laikusok véleményének megváltozása mellett a legmeglepőbb az lett, hogy a teológusok négyötödét is megnyerték. Nemcsak, hogy nem tartották a változtatást lehetetlennek, hanem egyenesen szükségesnek ítélték. A kutatás minden egyes területe — a teológia, a történelem, a demográfia — ugyanabba az irányba mutatott: a radikális változtatás irányába. Amikor e tendenciák híre a Vatikánban terjedni kezdett, a régi kúriai tisztségviselőkön és Őszentségén is kétségbeesett hangulat lett úrrá. A pápa közölte, hogy a fogamzásgátlás kérdését kiveszi a zsinat hatásköréből. Éles ellentéteket támasztó téma volt ez, és túlságosan kínos lett volna a nem katolikusok jelenlétében vitatkozni felette. Pál közölte, hogy átveszi a bizottság ajánlásait, gondolkodik rajtuk, majd közzéteszi végső döntését.

Meglepő lépés volt ez mindannak a fényében, amit a zsinat az őszinteség és nyíltság kérdésében János pápától hallott; hogy tanulni kell egymástól, s hogy az egyház a szeretet és testvériség közössége.

Ez lett a zsinat *eredendő bűne*: ebből fakadt minden későbbi rossz, amely a következő években az egyházat érte. Már ekkor látta néhány főpap, hogy a II. Vatikáni Zsinat visszatért az I. Vatikáni Zsinat alapállásához. A pápa a kereszténység egyetlen püspöke: a többiek legjobb esetben is csak az ő alkalmazottai lehetnek.

Így az egyház újra az 1870 utáni álláspontra helyezkedett: „A pápa tudja legjobban.” A katolikusoknak és a zsinatnak a tanácskozások kellős közepén arra kellett várniuk — reménykedve vagy aggodalommal? —, hogy a pápa majd megmondja nekik, hogyan gondolkodjanak. Ez olyan képtelen helyzet volt, mintha a niceai és a kalkedóni zsinaton, amikor Krisztus istenségéről folyt a vita, az egybegyűlt püspökök a pápát tartották volna egyedül illetékesnek dönteni.

F. X. Murphy atya, még mielőtt Pál 1968-ban közölte volna döntését, ezt írta:

A hierarchia vonakodása, hogy a fogamzásgátlás vitájában kifejezetten részt vegyen, szinte kriminális. A terheket egyedül a pápára hárítani a jelenlegi körülmények között [II. Vatikáni Zsinat] nem jó és nem helyes.

A püspökök engedelmeskedtek. Elfogadták a pápai Kúria érveit, miszerint ha a zsinat el is veti a fogamzásgátlást, a világ látná, hogy sok püspök felemelte a szavát mellette. Ez káros lenne a katolikusok jó híre szempontjából.

Pál hitt abban, hogy ő a zsinat felett áll. Előjoga volt úgy cselekedni, ahogy jónak látta. Megtiltotta a világ minden részéből összegyűlt püspököknek, hogy érvényesítve a kollektív bölcsességet, kifejezzék saját és híveik véleményét. Lehet, hogy a haladó püspökök, akik a születésszabályozási bizottság véleményét ismerték, azt gondolták, hogy a pápának úgy sem lesz más választása, mint engedni a nyomásnak.

Az események fényében ez súlyos hibának bizonyult, amelyért a felelősséget nekik kell viselniük. Mulasztásuk, hogy nem tiltakoztak, hasonlatos az I. Vatikáni Zsinat másként gondolkodó püspökeinek mulasztásához, amikor nem szavaztak a családokozhatatlanság ellen, jóllehet lelkiismeretük parancsára azt kellett volna cselekedniük. Egy maroknyi püspök viszont kimondta, amit gondolt, s ez sejtette a világgal, hogy mi történt volna, ha a pápa nem állítja le a szabad vitát.

Egy kisebb lázadás

A zsinat legfeszültebb két napja 1964. október 29-én volt. A zsinati atyák *Az egyház a modern világban* című dokumentum felett vitatkoztak, amikor a zsinati termet három püspök felszólalása villanyozta fel.

Az első zavart Léger, montreali bíboros okozta. Úgy vélte, a házasság termékenysége nem az egyes nemi aktusokon, hanem a házasság egészén mérhető le. A szeretetet — hangoztatta — önmagában is célnak kell tekinteni, nem pedig csak egy másik cél, a szaporodás eszközének. „Másként ez a probléma a házastársi szeretet összefüggésében, amely teológusainkat olyan hosszú idő óta megbénítja, továbbra is fenn fog állni.”

Minden nős világi magától értetődőnek tartotta ezt. Mégis, a római egyháznak egyik olyan főpapja részéről, akinek egész hierarchiája nőtlen, mindez újszerűen hangzott.

Ezután Suenens belga bíborosra került a sor. Ő azt követelte, hogy a fogamzásgátlásra vonatkozó klasszikus tanítást a modern tudomány fényében vizsgálják felül. Szavai a római egyházban azóta is tovább visszhangzanak. Ezt

mondta: „Püspök testvéreim, arra kérlek benneteket, hogy kerüljünk el az új Galilei-ügyet. Ebből elég volt egy az egyháznak.”

Még Suenensnek sem volt olyan robbantó hatású a szava, mint a 84 esztendő IV. Maximos Saigh pátriárkának. E liberális főpap kifejezésre juttatta azt az aggodalmát, hogy az egyház, amelyet szeretett és amelynek egész életét áldozta, a katasztrófa szélére sodródott.

Sürgős probléma ez, mivel a katolikus lelkiismeret nagy krízisének a gyökerét képezi. Arról a szakadékról van szó, amely fennáll az egyház hivatalos tanítása és a keresztény házaspárok döntő többségének ezzel ellenkező gyakorlata között. Az egyház tekintélye igen nagy mértékben kérdésessé vált. A hívők kénytelenek az egyház törvényeivel ellenkező módon élni, sacramentumok nélkül, állandó félelemben, és képtelenek járható utat találni két ellentét: a lelkiismeret és a normális házasság parancsa között.

A pátriárka szerint a zsinatnak egyszerűen az a feladata, hogy gyakorlati választ adjon; ez a lelkigondozó kötelessége. Nyilván tudta, hogy Pál pápának a vitát leállító vétője fényében az engedetlenség bűnébe esett. De egy hosszú élet végén azt is tudta, hogy Isten és lelkiismerete, továbbá nyája iránti kötelessége az első. „Tiszteletre méltó atyák — így esedezett — gondoljanak a mi Urunkra, aki az emberek üdvösségéért halt meg és támadott fel; gondoljanak híveink valóban szomorú lelkiismereti válságára és legyenek bátrak, hogy a problémával előítéletek nélkül foglalkozzanak.”

Ugyanakkor a hivatalos álláspont felülvizsgálatát kérte a teológia és a modern tudományok tükrében. Lesöpörte az asztalról a megkülönböztetést, a házasság elsődleges célja (gyermekáldás) és a mellékcél (szeretet és partneri közösség) között. A zsúfolt aulában valamennyi püspök tűkön ült, amikor Maximos ezeket mondta:

Nincs-e jogunk feltenni azt a kérdést, hogy bizonyos álláspontok nem idejétmúlt eszközök és olyan emberek aggregény-pszichózisának eredményei, akik előtt az életnek ez a részterülete ismeretlen? Vajon nem képviselünk-e tudat alatt egy manicheista ember- és világszemléletet, amely szerint a test önmagában bűnös és csak a gyermekáldás miatt tűrhető el? Vajon nemcsak az aktus külső biológiai helyessége az erkölcs egyetlen ismérve, függetlenül a családi élettől, annak erkölcsi vetületétől, a házasság és családi élet légkörétől és a bölcsesség nagy parancsolatától, amely minden emberi cselekvés alapja?

E rövid fejtegetésében olyan témát érintett a pátriárka, amely a katolikus egyházat a következő nemzedékekben és valószínűleg a következő évszázadokban is foglalkoztatni fogja. Az a megkülönböztetés, amelyre a

születéskorlátozás egyházi ellenzéke támaszkodott, különbséget téve a házasság fő célja és mellékcéljai között, egyáltalán nem biblikus. Ez a testiségtől való félelemből, a majdnem manicheista testgyűlöletből ered, amelyet az agglegénypszychózis tovább erősít, s amelyben a szaporodás a szexualitás egyetlen igazolása. A nem házasoknak ez a minél több gyermekre irányuló követelése nincs tekintettel a házastársak tényleges családi elkötelezettségeire. Ennek a megkövetelése — mondta a pátriárka — annak az alaperénynek tagadásával egyenlő, hogy a bölcsesség minden erkölcs mércéje. Nincs semmi bizonyíték arra, hogy Jézus ragaszkodott volna a butasághoz. Maximos azt is hozzátette, hogy a szexuális erkölcs alapja biológiai, nem erkölcsi ismerv kell legyen.

De még mindig nem fejezte be mondanivalóját. Hát nem nyilvánvaló — kérdezte —, hogy az egyház már hosszú ideje kizárja a házasságszakértőket, nevezetesen a házasságban élő kiváló keresztényeket? Továbbá, ha már a zsinat meghívta az elszakadt testvéreket, miért felejt el a házasságban szerzett tapasztalataikat és egyházi életük rendjét e kérdés tárgyalásánál? Ez nemcsak katolikus probléma, hanem az emberiség problémája. Majd így fejezte be mondanivalóját:

Nyissuk ki szemeinket és legyünk gyakorlatiasak, úgy lássuk a dolgokat, ahogy vannak. Ne úgy, ahogy mi szeretnénk, hogy legyenek. Különbözik az a veszély fenyeget bennünket, hogy a pusztába prédikálunk. Ami most kockán forog, az az egyháznak a világban végzendő missziója és jövője.

Az idős ember e drámai szavak után nagy taps közepette — amit az elnök azonnal leállított — ült vissza a helyére.

A hallottakat egy másik bátor öregember felszólalása követte, és pedig Alfredo Ottaviani bíborosé, a pápa Sarokházáért felelős nagy inkvizítoré. Őt sokszor szívtelen emberként ábrázolták. Távolról sem volt az. Egyszerűen szélsőséges konzervatív volt. Őt paradox módon éppen a fiatal éveitől kezdődő konzervativizmusa indította arra, hogy a házasságok felbontásának liberális gyakorlatát képviselje. Krisztus helytartójának — szerinte — olyan nagy a hatalma, hogy sokkal több házasságot is felbonthatna, mint amennyit eddig felbontott. Ezen az őszi reggelen Ottaviani még rossz hangulatban is volt.

Az egyház a modern világban dokumentum szövegében valami zavarta őt. Spontán felszólalása tükrözte mély aggodalmát. Nem ő volt a Kúriában az egyetlen, aki azt hitte, hogy a hit alappillérei inogtak meg. Egyre emelkedő, remegő hangján kijelentette: „Nem értek egyet a szöveggel, mert azt mondja, hogy a házastársak maguk dönthetnek arról, mennyi gyereket akarnak. Ezt az egyházban azelőtt sohasem hallottuk.”

A katolikus hitnek e 74 éves védelmezője szájából meglepő vallomásként hangzott ez, ha meggondoljuk, hogy végül mit fogadott el a zsinat. A zsinati atyák jóváhagyták a „szülői felelősséget”, azzal a katolicizmusban teljesen új értelmezéssel, hogy gyereket szülni felelőtlenség is lehet, azaz bűn. Másfelől Ottaviani azt is tudta, hogy XII. Pius a „családtervezésről” úgy beszélt, mint ami a sátán műve.

Egy olyan gondolat lett a katolikus erkölcs lényeges alkateleme, amelyről Ottaviani bevallása szerint azelőtt sohasem hallottak. Az ő „nem tudással” indokolt ellenkezése arra utalt, hogy ha a zsinatot *megelőzően* valamelyik morálteológus ezt a gondolatot képviselte volna, ő mint a Szent Hivatal vezetője, azonnal elítélte volna. Ez persze felvetette a kérdést: mennyiben képviseli a Szent Hivatal az egyház gondolkodását? Mi van, ha a „hit védelmezői” elveszítik a kapcsolatot az egyház többi részével? Mi történik, ha a pápa az ő tanácsukra hallgat? Milyen reménye lehet annak, hogy kialakul a születéskorlátozás katolikus megoldása?

A fogamzásgátlással kapcsolatos vita még nagyban folyt, amikor Agagianian bíboros nem egész kétnapos eszmecsere után október 30-án, pénteken 11 óra 15 perckor a vitát lezárandó, név szerinti, felállással történő szavazásra szólított fel. Néhány püspök a kávézóban tartózkodott. Az ülésteremben szokatlanul sokan voltak jelen, de ülve maradtak. Agagianian úgy tett, mintha mindezt nem látná és a javaslatot elfogadottnak jelentette ki.

Ez volt az utolsó alkalom, amikor katolikus püspökök erről az egyházat érintő igen fontos témáról szabadon vitatkoztak. Ezt követően a püspökökre is azt rótták, amit a nőkre: hallgassanak a gyülekezetben. Nincs tudomás arról, hogy a pápa döntését, amellyel a témát magának tartotta fenn, valaki is megtámadta volna. Még Suenens bíboros is csak annyit mondott egy sajtókonferencián: „A születésszabályozás kérdésében követendő eljárás a pápa elé fog kerülni, s ő legfőbb tekintélyével dönt a kérdésben.”

A teológiai szakértők (*periti*) ezt nehezen tudták csak elfogadni. Ha az ügyben a pápa nem *ex cathedra* akar nyilatkozni, akkor az egyház véleményét ki kell kérnie. Ámde nem ezt tette. Másfelől, ha nem *ex cathedra* nyilatkozik, a döntése érvényes ugyan, de nem követelheti meg azt a fajta engedelmességet, amely kizár minden további vitát. A második állapot így rosszabb lehet az elsőnél.

Vitathatatlan, hogy a püspökök elmulasztották IV. Maximos felszólítását követni. A megfeszített és feltámadott Krisztus nevében gyakorlati megoldást kellett volna találniuk, mert enélkül az egyház világi küldetése veszélybe kerül.

Egy hónappal a viharos és a megszakított vita után, november 25-én a pápa öt kiegészítést küldött *Az egyház a modern világban* című dokumentum házassággal foglalkozó részéhez. Ezek a kiegészítések megváltoztatták volna a szöveget azután, hogy a zsinat kétharmados többséggel elfogadta. A zsinati bizottság felháborodott. Léger bíboros felállt, és tiltakozott azoknak a szabályoknak a megsértése ellen, amelyeket XXIII. János és VI. Pál pápa állapított meg. Erre a pápa teológusa, az ír domonkosrendi bíboros, Michael Browne kijelentette, hogy a pápa szólt, az ügy be van fejezve. A pápa a *Casti connubi* enciklika egyértelmű megerősítését kívánta. Mivel a bizottság ezt elutasította, Ottaviani bíborosnak arról kellett beszámolnia a meglepődött főpásztorok előtt, hogy a bizottság tagjainak nagy többsége nemet mondott. Egy másik bíboros, Garrone őszintén közölte a pápával, hogy a tűzzel játszik. Először is megsértette a zsinati atyáknak azt a jogát, hogy a születésszabályozás ügyét megvitassák; most pedig egyoldalúan, saját akaratát szeretné keresztülvinni, s azt zsinati döntésként beállítani!

Végül kompromisszumot fogadtak el. A kiegészítéseket jóváhagyták, de nem szó szerint; a *Casti connubi* enciklikát pedig nem újították meg.

Hamlet munkához lát

Pál pápa úgy tekintette ezt az ügyet, mint az egyháztörténelem legnehezebb kérdését. Egy 1964. június 23-án tett kijelentésében ugyanis azt állította: ő fogja meghozni a végső döntést. „Közben azt is nyíltan hangsúlyoznunk kell — tette hozzá —, hogy nem látunk elegendő okot arra, hogy a XII. Pius pápa által meghatározott normákat elavultaknak és ezért érvényteleneknek tekintsük. Ezért azokat kötelezőeknek kell tartani, legalábbis addig, amíg a lelkiismeret nem készítet arra, hogy megváltoztassuk.” Sok kommentátor szerint magatartása inkább ingadozó, mint a változtatást elutasító volt.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetében 1965. október 4-én mondott kiváló beszédében Pál ezt mondta: „Önöknek a kenyér megszáporítására kell törekedniük, hogy az emberiség asztalára elég kenyér kerüljön, nem pedig a mesterséges születésszabályozással, mivel ésszerűtlen lenne, hogy az élet vendégségének résztvevői számát csökkentsék.” Ez a leegyszerűsített alternatíva — kenyér vagy születéskorlátozás — rosszat sejtetett az egyház számára. Viszont ugyanazon a napon a *Corriere della Sera* című olasz lap interjút közölt a pápával, amelyben a Hamlet-szindróma még fokozottabban jelentkezett.

A világ azt kérdezi, miként gondolkodunk, és nekünk válaszolnunk kell. De mit mondjunk? Az egyház történelme során sohasem találkozott ilyen problémával. Ez a különös téma még ráadásul emberileg kínos is, amikor egyházi férfiak vitáznak róla. A bizottsági ülések és a jelentések száma egyre nő. Számos vizsgálatot végeznek el: nekünk azonban döntést kell hoznunk. Ez egyedül a mi felelősségünk. Dönteni nem olyan könnyű, mint vizsgálódni. Ámde nekünk valamit mondani kell. De mit?... Igazán arra van szükség, hogy Isten világosítson meg bennünket.

E nagy feladat láttán az alázat érthető volt. Ő is, mint minden katolikus pap, egész életén át nőtlen volt, közvetlen ismeret híján és az elbírálandó téma iránti kevés intuitív megértéssel. Viszont maga is bevallotta, hogy a téma „kínos”. A hetvenes évei felé közeledett, fáradt volt, kimerült és az egész egyház gondja nyomta a vállát. Mindennap azt várták tőle, hogy vitás kérdésekben döntsön, hogy dokumentumok ezreit írja alá, külföldi méltóságokat és követeket fogadjon. Ehhez jött még a születésszabályozással kapcsolatos jelentések halmaza, ez a legfőbb gondot okozó kérdés, amellyel a modern pápának szembe kell néznie. A független megfigyelők számára a helyzet már komikusnak tűnt.

Egy nagy és tartós intézmény válságba került egy olyan ügy miatt, amelyet a legtöbb ember az egyházon belül vagy kívül ősidők óta maga oldott meg. Egy 700 milliós közösség erre a szent életű, nőtlen, görnyedt öregemberre nézett, mint a szexualitás és a házasság bölcsességének foglalatára.

Pál intellektuálisan tehetséges volt, különösen a diplomácia területén; de zsenire lett volna szükség, hogy azt a problémát, amelyet egyedül *magának tartott fenn*, megoldja. A püspökeivel és a zsinattal együtt talán haladóbb magatartást tudott volna tanúsítani, miként a zsidóság és a vallásszabadság ügyében is tette. De a püspöki kar kollektív bölcsességét félresöpörte és Atlaszként vállára vette a világot. Hősies magatartás volt ez, de vajon bölcs dolog-e? Szűk tanácsadó köre olyan kúriai bíborosokból állt, mint Ottaviani és Browne, éppen azok, akiknek nézeteit, a zsinati bizottságok és a zsinati atyák kereken elutasították, amikor szavazásra került a sor. A főpásztor a régiek kezében volt, akik — ha rajtuk áll — egyáltalán nem tartottak volna zsinatot.

Pál nem ébresztett nagyobb bizalmat végső döntése iránt azzal sem, ahogy 1966. október 29-én az olasz Szülészeti és Nőgyógyászati Társaság küldötteihez szólt. Salvador Dalihoz illő fellépésében ezeket mondotta:

Számunkra a nő tükröződése annak a szépségnek, amely túlmutat rajta; a végtelen jósnak a jele, az ideális ember tükörképe, azé, akit Isten saját képére és hasonlatosságára teremtett. Számunkra a nő a szüzi tisztaság látomása, amely az emberi szív legmagasabb erkölcsi és lelki érzéseit testesíti meg...

Számunkra a nő a legformálhatóbb és legtanulékonyabb teremtmény. Ezért énekelve és imádkozva, vágyakozva és zokogva, természete szerint azzá az egyedülálló és legfőbb személlyé magasztosul, amivé a szeplőtelen és fájdalommal teljes kiváltságos nő lett, a minden asszonyok között áldott Szűzanya, Mária, Krisztusnak anyja.

Nem jegyezték fel, hogy a nőgyógyászok felismerték-e ezekben a szavakban azt az átlagos állapotos nőt, akivel orvosi praxisuk során találkoztak. Tény viszont, hogy valahányszor egy pápai dokumentum a nőket és Máriát együtt említi, a modern világban élő nő ügye szenved.

„Látják Uraim, ez az a szint, amelyen mi találkozunk a nővel... Semmi kétségük ne legyen efelől. Ez a szemlélet újszerű, nemes és jó gondolatokat fog ébresztetni, és így az Önök hivatásának méltósága és megbecsülése növekedni fog.”

A főpásztor ezt követően a születésszabályozásról beszélt. Az sem segített, hogy a fogamzásgátló szerek árusítása Olaszországban akkor törvényellenes volt, és hogy a családi jog előnyben részesítette a sokgyermekes, a nagyon sok gyermekes családokat. Két év telt el már a zsinat óta, és a pápa — ahogy mondotta — még mindig tanulmányozta a tudományos és demográfiai adatokat, azok hatásait az egyház tanítására és lelki gondozására nézve. Egyetlen pápát sem árasztottak el annyi papírral, mint őt — V. Sixtus óta, aki maga revideálta a Bibliát. Pál pápa az általa létrehozott bizottságról úgy nyilatkozott, mint amely „széles körű, sokrétű és rendkívül nagy szakértelmű”.

„Ez a bizottság... befejezte nagy munkáját és bemutatta nekünk eredményeit.” A szakértő bizottság megállapításaihoz azonban hamleti módon még egy tipikus megjegyzést fűzött: „Mégis úgy tűnt számunkra, hogy ezek a végkövetkeztetések nem tekinthetők végérvényesnek.” A jelentésnek rendkívüli hatásai lettek, s egyedül az ő felelősségi körébe tartozott ezeket mérlegelni. Időközben — és erre emlékeztette az orvosokat is — az egyház által addig képviselt magatartási normák még érvényben voltak.

Ezeket nem lehet nem kötelezőnek tekinteni, mintha az egyház tanítói hivatala a kételkedés helyzetében lenne; sokkal inkább egy olyan ügy kutatásával és átgondolásával van elfoglalva, amely már azelőtt is a legodaadóbb megfontolás tárgyát képezte.

A megfigyelők zavarba jöttek. Jó néhány év telt el azóta, hogy XXIII. János pápa létrehozta a bizottságot. Pál pápa kibővítette és sürgette, hogy haladéktalanul foglalkozzanak az üggyel. Ha semmi kétség nem merült fel,

akkor miért volt szükség egyáltalán a bizottságra? És e megkésett időpontban miért nem ismételte meg elődjei tanítását, amiként azt a Kúria kívánta?

A bázison azonban megindult egy csendes és kitartó forradalom, amelyre még nem volt példa a katolicizmus történetében. Sok világi, papja bátorítására, önállóan kezdett gondolkodni. Úgy vélték, hogy a pápa vég nélküli halogatásának csak egyetlen magyarázata lehet, éspedig a kételkedés; ezért időközben maguk is levonták a következtetést. A biztos időszakok módszere, amelyet „vatikáni rulettnek” neveztek, nagyon nehézkesnek és mesterkéltnek bizonyult. Még a művelt matematikusok komputeres számításait is megzavarta, ami azután különböző tréfák kialakulásához vezetett: „A biztos időszakokat azért engedélyezik, mert a pápa tudja, hogy nem biztosak” és „néhány nőnél az igazán biztos időszak a 60-90 évei közötti kor”.

Orvosi szempontból nézve ez a módszer azoknak az esetében vált be leginkább, akiknek legkevésbé volt rá szüksége. Viszonylag egyszerű egy egyedülálló lánynak kiszámítani terméketlen napjait. A családos asszonynak gyakorlatilag lehetetlen. Éjszakánként valószínűleg ki kell ugrania az ágyból, hogy gyerekeihez rohanjon: megkaphat tőlük bármiféle fertőzést, ami hőemelkedést okoz és a számításai máris összezavarodnak. A szoptatási idő alatt sem használható a módszer, mert bár a menstruáció szünetel, a fogamzás lehetséges. Végül ez a módszer akkor sem segít, ha a nő közeledik a változás korához, hiszen periódusai nagyon megváltoznak.

A biztonság hiánya újabb aggodalmakat szül, sőt keserűséget és lázadást, ha a módszer minden elővigyázat ellenére is kudarcot vall. Vannak nők, akik ezt teljesen mesterkéltnek és az igazi szerelem olyan akadályának tartják, hogy inkább a teljes absztinenciához folyamodnak. Mások, ha a módszer csődjé esetén másállapotba kerülnek, inkább abortálnak. Ezek a „természetes” fogamzásgátlás súlyos következményei.

Az olyan nők számára, akiknek mindenképpen el kell kerülniük a terhességet — családi betegség, saját betegség, férjük betegsége vagy testi hibás gyermekek miatt — a biztos periódus módszere rémálommá válik. Ez akkor is így van, ha havonta kétszer menstruálnak vagy egész évben nem, mert a szülés és szoptatás után újra teherbe esnek.

Hogyan tudhatnák ezek a nők a papoknak megmagyarázni, hogy házasságuk reménytelenül természetellenes még akkor is, ha a biztos időszakokban a nemi érintkezésnek természetesnek kellene lennie? Sok házaspár már az 1960-as évek elején feltette ezt a kérdést: helyes dolog-e a klérust meghagyni tudatlanságában és önteltségében? Tudatlanságában a nemiség sokoldalú vonatkozásaiban és a „gyermekkáoszra” nézve; önteltségében, amely a

tudatlanságot tartja a legjobb alapnak ahhoz, hogy a házasságról prédikáljon. Ahogy egy nő *Házassági tapasztalat* című könyvében 1964-ben írta: „Miért viseltetik a klérus olyan ellenszenvvel a szülőket foglalkoztató problémák iránt? Valószínűleg azért, mert nőtlenként élnek. Talán a szerzetesek a családi élettel kapcsolatos elképzeléseiket azokra a családi élményekre alapozzák, amelyeket gyermekkorban szereztek, nem pedig olyan felnőttekként gondolkodnak, akiknek naponta szembe kell nézni ezekkel a problémákkal. A szülői felelősséget meg kell tapasztalni ahhoz, hogy teljesen megérthessük.”

A II. Vatikáni Zsinatot közvetlenül követő években sok házaspár változást várt, de saját maguknak kellett döntenük. Nem vállalták annak a kockázatát, hogy mindezzel terheljék a családjukat, avagy elidegenedjenek egymástól, mert nem fejezhetik ki egymás iránti szeretetüket, hiszen ezt nekik a naptár írja elő. A tartózkodás a házasság előtt egy dolog, a házasságban pedig egészen más ügy. Hogyan lehet a papoknak megmagyarázni, hogy a szex nem durva szenvedély, hanem a szeretet kifejezése is, ami döntő lehet egy családi válság idején, vagy éppen a megbékélés eszköze összekülönbözés után? Úgy tartózkodni, mintha nem lennének házások, egyet jelentene a házasság fizikai alapjának aláásával és egyik alapvető joguk megtagadásával. A fogamzásgátló szerek használata kevésbé természetellenes, mint a szexualitás nélküli házasság, vagy mint a félelem által tönkre tett szexualitás. Ha a klerikusok „természetesnek” tartják, hogy fiatal szerelmespárok évekig együtt aludjanak anélkül, hogy szerelmüknek teljesen kifejezést adnának, akkor próbálják ők meg ezt egyszer.

A házaspárok egész nemzedéke számára válaszfal emelkedett a születésszabályozási bizottság megalakítása előtti és utáni katolikusok között. Még a konzervatív klerikusok is hajlanak arra, hogy Pál pápát hibáztassák az egyházban, a II. Vatikáni Zsinat után kialakult káoszért.

Tekintettel arra a próbálkozására, amivel Pál a *Casti connubi* enciklikát az egyházra rá akarta erőltetni, elkerülhetetlen, hogy szavát úgy vegyük, ahogy ő mondta; sohasem vonta ugyanis kétségbe a fogamzásgátlás „hagyományos” gyakorlatát. Eszerint minden más módszer rossz volt. Lehetnek ugyan gyógyászati okai annak, hogy egy nő tablettát szedjen, például a menstruációs periódus szabályozására, de a fogamzásgátló eszközök használata tilos. Talán abban reménykedett, hogy a bizottság őt segítő, majd olyan természetjogi érveket szolgáltat, amelyeket minden jóakarató ember elfogad. Ámde ezek a reménységei szétfoszlottak.

A bizottság tagjainak túlnyomó többsége szembefordult vele. A négy konzervatív teológus is bevallotta, hogy a régi álláspontot egyedül észokokkal

vagy a természetjoggal nem lehet igazolni. Annak csak tekintélyelvű és kijelentésbeli igazolása volt lehetséges.

Röviden: e tudós társaság több éves kutatás után a pápa álláspontját elvetette. Nemcsak a bizottság nem támogatta, hanem még konzervatív tagjai is kijelentették: nem léteznek olyan meggyőző érvek, amelyek a hagyományos tiltásokat igazolják.

Ottaviani megtagadta, hogy a bizottság többsége által elfogadott jelentést Pál pápa elé terjessze, jóllehet ő volt a bizottság elnöke. A négy hajthatatlan teológus személyes jellegű, külön összefoglalást készített a pápa részére.

A két jelentés

A többségi jelentés szerint a megváltozott körülmények fényében „továbbfejlesztett” katolikus tanítás kimondja, hogy a fogamzásgátlás nem mindig helytelen. Mivel a hagyományos tanítás szerint a fogamzásgátlás önmagában rossz, és nem lehetnek olyan körülmények, amelyek ezt, a lényegét tekintve rosszat megváltoztathatják, a határozatlan pápától túl sokat kívánt volna a jelentés tartalmának elfogadása.

Az a mód is, ahogyan a jelentés a perszonalista filozófiába ágyazottan jelent meg, valószínűtlenné tette elfogadását. A jelentés a „teljesség elvéről” beszélt. Eszerint a szexuális képességet nem úgy kell felfogni, mint személyadottságot; mert ez a személyiségnek csak egy része. A személy pedig a házasságban egy házaspárnak és egy családnak a része. Ebből az következik, hogy a nemi érintkezés erkölcsét nem úgy kell felfogni, mint izolált képességet, s nem is csak elhatároltan a nemi aktust kell figyelni. A házasságot mint egészet, mint teljességet kell figyelembe venni. A házasság mint olyan vagy megfelel Isten törvényének, azaz természetes, vagy nem.

A többségi jelentés hivatkozott a zsinatnak arra a tanítására, hogy a házaspár jogosult Isten előtt állva eldönteni, mennyi gyermeket akar. A szülői felelősség az előfeltétele a házasság tisztaságának. De hogyan valósítható meg ez a szülői felelősség ma? A modern módszerek alkalmazásával, amelyek közül az egyik — az először XII. Pius által engedélyezett — biztos periódus. A jelentés megismétli a zsinat — az egyház által azelőtt mindig elutasított — álláspontját, hogy a házasságban a hosszú ideig tartó önmegtartóztatás hűtlenséghez vezethet.

A bizottság jelentése azzal fejeződik be, hogy nem lehet erkölcsi ellenvetést tenni a fogamzásgátlás ellen, mert a szexuális kapcsolat többé nemcsak nemzési

aktusnak tekintendő, azaz a szexualitást a házasság teljes összefüggésében úgy kell tekinteni, mint a *szeretet kifejezését* és nemcsak úgy, mint *gyermeknemzést*. Erkölcsi és lelki, nem pedig biológiai értékek határozzák meg a követendő magatartást.

A dokumentum, amelyet itt röviden összefoglaltunk, alapos munka eredménye volt, de Pál pápa számára korántsem látszott olyan meggyőzőnek, mint a kisebbség jelentése.

Rossz dolog-e mindig a fogamzásgátlás?” A kisebbségi irat — amely sohasem lett hivatalos jelentés — ezzel a kérdéssel a dolog lényegét érintette. A szerző egy skolasztikus tankönyv félrevezető logikájával elemzi a kérdésben foglalt fogalmat.

A fogamzásgátlás: a házasságnak az a megvalósulása, melynek során az aktust emberi beavatkozással megfosztják az élet továbbadását célzó természetes erejétől. Mindig rossz, amelyet soha semminemű indokolással vagy körülménnyel igazolni nem lehet. Mindig rossz, mert önmagában rossz a természetjog alapján. Nem azért rossz, mert tilos, hanem azért tilos, mert rossz.

Az irat ezután ezt kérdi: milyen választ adott az egyház erre a kérdésre? A tanítói hivatal iratai egyetértést tartalmaznak a tan fejlődésének egész története során.

Az irat forrásokat is idéz. Jellemző, hogy csak XI. Pius *Casti connubi* enciklikájáig, 1930-ig megy vissza. Megfelelt-e ez annak a célnak, hogy az enciklika „a folyamatos keresztény hagyományról” beszél? Volt egy másik oka is annak, hogy nem mehettek messzebb vissza a múltba, de erről majd később lesz szó.

XI. Pius szerint a fogamzásgátlás „bűnös visszaélés”.

Egyetlen ok, bármilyen nyomós is legyen az, nem hozható fel, amely egy önmagában természetellenes dolgot természetesnek és erkölcsösként akar feltüntetni. Mivel a házassági aktus a természet által gyermeknemzésre rendeltetett, ezért bünt követnek el azok, akik a természet erejét szándékosan megakadályozzák, természetellenes tettet követnek el, amely szégyenletes és önmagában kárhozatos.

„A fenséges Isten — folytatja Pius — a legmélyebb gyűlölettel tekint erre a kimondhatatlanul gonosz tetre, és többször már halállal büntette meg.” Az istenségnek az ilyen elképzelése, amely a fogamzásgátlást halállal bünteti, valóban elképesztő.

XI. Pius ezt követően a katolikus egyházzal beszélt, amely „szilárdan áll az öt körülvevő erkölcsi romlás közepette azért, hogy a házassági kötelék

szilárdságát megóvjá bármínemű beszennyeződéstől”. Azok, akik a fogamzásgátlással élnek, „súlyos bűnben” leledzenek.

Mindez a legszebb olasz operahagyomány szerint virtuóz mutatvány volt. Az alkalmat a lambethi konferencia (az anglikán egyház zsinata) szolgáltatta, amely 1930 elején a mesterséges születésszabályozást engedélyezte. 1951-ben XII. Pius még mindig ellenezte azt, amit katolikus körökben a „szorosból kivezető lambethi útnak” neveztek. „A fogamzásgátlás elleni előírások — mondta XII. Pius — ma éppoly érvényesek, mint tegnap és ez így lesz holnap és mindig, mert nem az emberi törvények előírásairól van itt szó, hanem olyan törvényről, amely természetes és isteni”.

Az irat szerzői, XI. Piustól és XII. Piustól vett idézetek után nyomatékos felhívással fordulnak VI. Pál pápához. Az egyház évszázadokon át kivétel nélkül elítélte a fogamzásgátlást. Ha most megváltoztatja a véleményét, akkor nemcsak önmagát és azt az igényét tagadja meg, hogy örök időre érvényes igazságokat tanít, hanem még ennél is sokkal megalázóbb helyzetbe kerül.

Ha a fogamzásgátlást önmagában nem nyilvánítja rossznak, akkor becsületesen be kell ismernie, hogy a Szentlélek 1930-ban, 1951-ben és 1958-ban [a pápai nyilatkozatok időpontjai] a protestáns egyházakkal volt, és azt is be kellene vallania, hogy immár fél évszázada XI. Pius, XII. Pius és a katolikus hierarchia nagy része nem tiltakozott egy súlyos tévedés ellen, amely rendkívül káros a Lélek üdvössége szempontjából, mert így beismernék, hogy nagyon balgatatag módon az örök kárhozat fenyegetésével az emberi tettek olyan eszközeit ítélték el, amelyeket most viszont helyesnek tartanak.

Nehéz lenne biblikusabb érvet találni a katolikus irodalomban. Tulajdonképpen arra szólították fel Pál pápát, hogy jelentse ki, miszerint a reformáció végső soron jó dolog volt és hogy a protestánsok lelkiismereti döntése jobbnak bizonyult, mint a pápa vezetése alatt a katolikusoké.

Ha a pápa most engedélyezné a fogamzásgátlást, az a pápai tekintély végét jelentené. Ezzel saját és elődjei tekintélyét is romba döntené: mert így közvetve beismerné, hogy az anglikán egyház sokkal inkább a Lélek vezetése alatt áll, mint a római egyház; akkor bevallaná, hogy sok katolikuszt elítéltek valamiért, ami most VI. Pál szerint nem is bűn, hanem a házassági kapcsolatok egyik eleme. A lojális és engedelmes katolikusok minden félelme és áldozata, mindaz a sok elkárhozott lélek csupán *a pápa tévedésének köszönhető?*

A ragyogó érvelés ellenére is meg kell jegyeznünk, hogy ez a bizonyítás nem tisztességes. Az irat szerzői hangsúlyozzák ugyan a születésszabályozási hagyomány töretlenségét, de nem tesznek említést arról, hogy ez a

„hagyomány” a szexualitásnak olyan felfogására épül, amelyet az egyház határozottan *elutasított*. Hogy álláspontjukat igazolják, XI. Piusig mennek csak vissza és nem tovább, mert tovább nem mehettek. Őt megelőzően ugyanis a pápák helyeslésével találkoztak volna. Az egyháznak volt véleménye a szexualitásról tizenöt évszázadon keresztül, de ezt később elvetették.

Eddig példaként XII. Piusra hivatkozhattak, aki kijelentette, hogy a fogamzásgátlás mindig rossz. De azt is mondotta, hogy a szexualitás a házasságban tiszta és szent dolog. Az első tétel hagyományos, a második teljesen tradícióellenes. Ha az irat szerzői rámutattak volna erre a kényelmetlen tényre, a pápa egészen a haláláig hamleti kételyekkel vívódott volna.

A kisebbségi irat arra is utal, hogy dominóelv érvényesülne, ha a pápa a születésszabályozás ügyében engedne. Azonnal jönne a többi követelés: a házasság előtti nemi kapcsolat, a maszturbáció, a sterilizáció, a válás, az abortusz — mind legyen megengedve!

Mihelyt feladják a házasság fő célját, a liberális teológusok azonnal elkezdenek érvelni amellelt, hogy a házasságon kívüli szexuális kapcsolat megengedhető, ha fogamzásgátló szereket használnak. Mindazonáltal a pápát a kisebbségi véleménynek a pápai tekintélyre vonatkozó része hatotta meg leginkább.

Miután Pál pápa mindkét jelentést elolvasta, rádöbbsent arra, hogy álláspontja tarthatatlanná vált. Ettől kezdve a búskomorság vett erőt rajta, amely sohasem távozott el tőle, jóllehet még tizenkét évig élt.

Pál dilemmája a következő volt: ha nemet mond a fogamzásgátlásra, rendkívül nagy ellenkezést vált ki a papsággal szemben az egyházon belül; ha igent mond, akkor megszűnt a pápaság. Legalábbis úgy, ahogy ő értette. Sajnos János pápától keveset tanult, és még mindig ragaszkodott a pápaság azon középkori elképzeléséhez, amely VII. Gergely óta érvényesült.

Az egész világ feszülten figyelt a vatikáni eseményekre. Soha egyetlen enciklikát sem vártak olyan nagy érdeklődéssel, mint ezt. De Pálnak még további két évre volt szüksége ahhoz, hogy gondolatait végleges formába öntse. Hamletnek még nagyon sok mindent el kellett olvasnia.

Pál mindenekelőtt XII. Piusnak a családtervezést támadó beszédére gondolt, amelyet 1958-ban az olasz Nagycsaládosok Szövetsége előtt mondott. Akkor a főpásztor a következőket jelentette ki:

Mindenhol, ahol nagy számban látunk nagycsaládokat, ezek a keresztények fizikai és erkölcsi épségére utalnak... A józan ész mindig és mindenütt úgy tekintette a nagycsaládokat, mint a testi épség jelét, amelyek ennek

bizonyítékául és forrásául szolgálnak... Az olyan otthonokban, ahol a bölcsőben mindig sír egy kisbaba, az erények spontán módon kifejlődnek. A keresztelőmedencéhez vezető boldog zarándoklat nem ér véget még akkor sem, ha már elkezdődik a konfirmációban és az elsőáldozásban való részvétel... Több házasság, több keresztelő, több elsőáldozás, úgy követik egymást, mintha örök tavasz lenne... A szülők fiatalága sohasem múlik el, amíg a bölcső édes illata tölti be az otthont, amíg a ház falai a gyerekek és az unokák ezüstösen csengő hangjától visszhangzik.

A főpásztor arra is rámutatott, hogy a szentek mindig nagy családokból származtak. Bellarmine 12 gyermek, X. Pius 10 gyermek, Sienai Katalin 25 gyermek egyike volt. Mégis aligha hihető, hogy 1958-ban az olasz szülőknek a templomhoz vezető zarándoklása még mindig boldog volt.

Ha Pál tovább olvasta XII. Pius megnyilatkozásait, észre kellett vennie, hogy az ő tíz évvel azelőtti jóslata hamisnak bizonyult. „Az új energiaforrások — mondotta — nagyon hosszú időre biztosítják majd a jólétet a Földön élő minden teremtménynek.”

Pál tudta, hogy a világ teljesen megváltozott Pius korának optimizmusa óta. Az íróasztalán tornyosuló iratok halmazában ott voltak a demográfusok jelentései is. Komor olvasmányok voltak ezek. Az ember azt a bibliai felhívást, hogy „sokasodjatok és töltsétek be a Földet”, sokszorosán túlteljesítette. Az emberi termékenység irtózatosan nagy, s az emberiség túlélését van hivatva biztosítani a ragályok, a háborúk, a nagy csecsemőhalandóság és a korai elhalálozások esetére. Megjelent a modern orvostudomány is, s ez azonnal megváltoztatta a helyzetet. A fejlett országokban a gyermekhalandóság majdnem nullára csökkent és az életkor határa egyre inkább kitolódott. A fejlődő országokban viszont egyre többen éhezni kényszerültek, mert az orvostudomány életben tartott olyan embereket is, akik a múltban már elpusztultak volna; negyedrészüik még életük első évében, harmaduk pedig 45 éves kora előtt.

Ez a népesedés gyökeres átgondolásának szükségességét vonta maga után, a népekre és a családokra vonatkozóan egyaránt.

Franciaországot véve példának, abban az esetben, ha a halandóság csökkent volna, a születési arány pedig nem ennek megfelelően alakul, akkor ma 500 millió lenne a lakosok száma. Franciaország és Nagy-Britannia együttes népessége Kína lakosságával lenne egyenlő.

Pál pápának 'el kellett volna olvasnia a washingtoni Népeségtudományi Hivatal ENSZ forrásokra támaszkodó kiadványát a világ népességének

alakulásáról. A statisztika szerint a világ népessége 1,9 százalékkal nő évente. Azóta, hogy 1958-ban ez a figyelmeztetés először elhangzott, 500 millió emberrel több él a Földön. Az indiai lakosok száma évente 2,7 százalékkal nő. Pakisztán 3,1 százalékos népszaporulatával vezeti a növekedési mezőnyt, Latin-Amerika is csak kevéssé marad le a maga 3 százalékával.

A legfrissebb növekedési adatok szerint a világ népessége huszonhárom esztendő múlva megkétszereződik. Változatlanul gyorsabban nő a lakosság száma mindenekelőtt a nyomornegyedekben; a szegények szegényebbé, az éhesek éhesebbé lesznek. Az 1960-as évek elejére — jóval a jelenlegi adósságválság előtt — minden reménye elveszett azoknak a népeknek, amelyek szaporodási aránya igen magas. Nem képesek elegendő élelmet, megfelelő nevelést, egészségügyi szolgáltatást, lakás- és szórakozási lehetőséget, főleg pedig elegendő munkalehetőséget teremteni. A munkanélküli segélyről szó sem lehet.

A fogamzásgátlás önmagában nem oldja meg ezt a hatalmas és összetett problémát; de nélküle sem lehet megoldást találni. Ha az emberiség — beleértve a szegényeket is —, továbbra is a biológiai maximum arányában szaporodik, akkor egész népek fognak koldusbotra jutni. Ha az emberiség életszínvonala a létminimumra vagy még mélyebbre süllyed, akkor a hagyományos átkok fogják sújtani: a betegség és a háború.

Az 1960-as években, amikor Pál pápa elkezdte írni enciklikáját, a dél-amerikai népek rosszabb viszonyok között éltek, mint amilyenek Európában az ipari forradalom legsötétebb napjaiban uralkodtak. E viszonyok javításának egyik eszköze a terhesség-megszakítás volt. Ismeretes, hogy Pál pápának rendelkezésére álltak a hivatalos jelentések Dél-Amerika szinte valamennyi országára vonatkozóan. Az 1967-es hivatalos kimutatás szerint Chilében 2-3 terhességből egyét megszakítottak; hosszú éveken át a nők halálának egyharmadát az abortusz okozta. Kolumbiában az abortuszok 60 százalékát olyan nőknél hajtották végre, akik már hét vagy ennél is több alkalommal voltak terhesek. Uruguay vezette a listát; a tanulmányok kimutatták, hogy minden ezer terhességből 750-et megszakítottak. A szigorú katolikus etika olyan ellenőrizhetetlen termékenységhöz vezetett, amely újra csak az abortusz nagymértékű növekedését idézte elő, ami azután sok nő halálát okozta.

A világ legnagyobb demokráciája, India már túlnépesedett; a növekedés megállítása életkérdéssé vált. A katolikus tanítás szó szerinti alkalmazása gyors pusztulásra ítélte volna a demokráciát Indiában. Ha Kína a katolikus utat követte volna, akkor már semmi reménye nem lenne az emberiségnek; 1965-ben a Földön élő minden negyedik ember kínai volt. Katolikus papok, mint

például Heenan westminsteri bíboros kimutatták, hogy Indiában nagyon kevés, Kínában pedig alig van katolikus; ők úgysem hallgatnának a pápára. Nem ez a fontos. Egy olyan tanítás, amelyet ha általánosan alkalmaztak volna, akkor elpusztította volna a Földgolyót, aligha állíthatja magáról, hogy az értelem oldalán áll. Ezenkívül, a katolikus tanítás az emberi szívekbe írt természeti törvény. A világ többi része hálát adhat Istennek, hogy ez a törvény nem lett beírva a kínaiak és az indiaiak szívébe.

A túlnépesedés problémájának az egyház által ajánlott egyetlen megoldása a teljes önmegtartóztatás vagy a „biztos napok” módszere volt. Az amúgy is kétségbeesett kormányokat arra kéri, hogy tiltsák be az anti-bébi-tablettát, a pesszáriumot és az óvszert, s ezeket a hőmérővel és a naptárral helyettesítsék, szervezzék meg az oktatók hatalmas seregét, hogy ezt a módszert megtanítsák — teljesen megvalósíthatatlannak bizonyult. A szegények, a rossz lakásviszonyok között élők, az alultápláltak, tehát éppen azok, akiknek a szaporodását leginkább meg kellene fékezni, tartják túrhetetlennek a szexuális önmegtartóztatást, a „biztos napok” módszerét pedig teljesen lehetetlen köztük megvalósítani.

A társadalmi szintről a családi szintre térve látni kell, hogy a katolikus tanítás megtiltott minden fogamzásgátlást. Természetes, hogy Isten megérti azokat, akik az elviselhetőség határáig kísértésbe estek. De nem ezen túl. Isten kegyelmével minden házaspár tudja magát tartani a természeti jog előírásaihoz. Szomorú helyzetek azonban rossz törvényeket szülnek. Pál pápa személyesen talán soha nem találkozott ilyen esetekkel, mivel hiányzott a lelkigondozói tapasztalata. De az íróasztalán ott feküdtek a történetek az iratokban.

Egy munkanélküli családfő, akinek semmi reménye arra, hogy munkát kapjon, feleségével kénytelen a feleség szüleinél lakni — vagy egy nyomorúságos bérkaszárnnyában, esetleg egy toronyház legfelső emeletén. Van három gyermekük. Túl sokan vannak a szűkös körülmények között. Lehet-e mondani ezeknek, hogy tartózkodjanak a szextől — ami egyet jelent a szeretetről és együttérzésről való lemondással —, vagy hogy éljenek a „biztos napok” módszerével? Mindhárom gyerek ugyanis ennek a módszernek az eredménye. *Deus providebit*, Isten majd gondoskodik róluk.

Autóbaleset következtében egy férfi egész életére rokkant lett. Felesége dolgozik, hogy mindkettőjüket eltartsa. Egy újabb terhesség nyomorba döntené őket. *Deus...*

Egy házaspár utolsó gyermeke szellemi fogyatékosként jött a világra és az anya minden idejét leköti. *Deus...*

Egy asszonyt az orvosa figyelmezteti, hogy egy másik terhesség komolyan veszélyeztetné az egészségét, lehet, hogy az életébe kerülne. Már van nyolc gyereke. *Deus...*

Sok asszony úgy érzi, nincs abban a helyzetben, hogy nagy családot vállaljon. Sem nem akarják, sem nem képesek lelkileg, érzelmileg vállalni. *Deus...*

Egy asszony hármast szült, egy másik, aki fogamzásserkentő gyógyszereket szedett, hatos ikreket. Mindkettő nehezen tud boldogulni. *Deus providebit*, Isten gondot visel rájuk.

1967 szeptemberében C. L. Restrepo — Kolumbiának, egy túlnyomórészt katolikus országnak az elnöke — beszédet mondott az egyik Amerika-közi konferencián:

Felkerestem a köztársaság legszegényebb nyomornegyedeit. Azt javaslom azoknak, akik a lakosságot erkölcsi szempontok szerint vizsgálják, tegyenek hasonló látogatást... Mit mondhatnánk a gyakorlati vérfertőzésről, a primitív szexuális tapasztalatokról, a gyermekek nyomorúságos ellátásáról, a prostitúciónak mindkét nem közötti szörnyű terjedéséről, az egyre gyakoribb abortuszról, s az alkohol hatása alatti csaknem állati közösülésekről?

Ezért nem tehetem meg, hogy leüljek és elkezdjem vizsgálni a fogamzásgátló szerek erkölcsösségét vagy erkölcstelenségét, mert azokra az erkölcstelen, gyakran már kriminális viszonyokra kell gondolnom, amelyeket egy fogamzás idővel okozhat.

Az ezt követő egy év múlva Pál pápa befejezte a születésszabályozással kapcsolatos hosszú tanulmányait. Végkövetkeztetései legalább annyira sorsszerűek lettek, mint a görög tragédiákban. Forrásai messze visszanyúltak VII. Gergely és IX. Pius pápa idejére. Bár ellátogatott volna Öszentsége a kolumbiai nyomornegyedekbe és élt volna ott, mielőtt döntését meghozta.

Egy keserű pirula

A *Humanae vitae* enciklikát 1968. július 25-én kapta meg a világ. Nyitó szavai megadták annak hangnemét, ami következett: „Rendkívül komoly kötelesség az emberi élet továbbvitele.” A következő mondatban is szerepel a *kötelesség* szó.

Pál pápa szavakban lerója ugyan tiszteletét a modern problémák iránt; például, hogy a népesség gyorsabban növekszik, mint a rendelkezésre álló természeti források. Röviden foglalkozik azzal a gondolattal is, hogy a

házas párok nemi életét erkölcsi szempontból és teljes egészében kell megítélni, nem pusztán a biológiai szervek és azok funkciói szerint. Amit tőle, a pápától elvárnak — mondja —, az a házasság erkölcsi alapelemeire vonatkozó új és mélyebb reflexió.

Ez az új és mélyebb eszmélődés a következőképpen alakult: nem lehet szó az egyházi tanítás valamiféle megváltoztatásáról. Ezt Pál ismételten „állandónak” nevezi. Nem tesz említést arról, hogy ez az „állandó” tanítás milyen későn jelent meg.

Pál szentesíti a terméketlen időszakok módszerét, ha a házaspárok úgy gondolják, hogy ideiglenesen vagy meghatározott ideig nem akarnak még gyereket. Mind a terhesség-megszakítást, mind pedig a sterilizációt elítéli. Hasonlóképpen elvet

minden olyan cselekedetet, amely akár a nemi aktus előtt, alatt vagy után azt a célt szolgálja, hogy a szaporodást megakadályozza — akár célként, akár eszközként... Nem megengedhető, még igen nyomós okok fennforgása esetén sem a rosszat cselekedni, még azzal a szándékkal sem, hogy jó származzék belőle... Még akkor sem, ha a szándék az egyén, a család vagy a társadalom javát akarja általában védeni, vagy előmozdítani.

Inkább pusztuljon az egyén, a család, a társadalom, semhogy fogamzásgátló szereket alkalmazzanak. Ez megfelel Newman híres mondásának:

Az egyház hite szerint jobb, ha a Nap és a Hold lehull az égről, jobb ha a Föld a rajta élő sok millió emberrel együtt szörnyű szenvedéssel és éhhalállal elpusztul, ami csak időbeli szenvedést jelent, minthogy egyetlen lélek, nem azt mondom, hogy elveszen, hanem hogy halálos bűnt kövessen el, tudatosan hazugságot mondjon, akkor is, ha azzal senkinek sem árt, vagy hogy egyetlen nyomorult fillért is mentség nélkül ellopjon.

Pál szemében a fogamzásgátlás önmagában nem halálos bűn. Nem tesz ugyan említést arról, milyen súlyú ez a bűn, de nyilvánvaló, hogy nem enyhíti XI. Pius tanítását, ami szerint a fogamzásgátlás mindig halálos bűn.

Ezek szerint halálos bűn egy gyerek fogamzását megakadályozni, aki nyomorúságra vagy éhségre születne, vagy — ahogy az orvosok mondják —, fogyatékos lenne. Halálos bűn a fogamzást meggátolni akkor is — miként XII. Pius pápa állította —, ha az az anya egészségének károsodásához vagy éppen halálához vezetne. A házaspárok egyetlen lehetősége a szexmentes élet; Isten majd ad erőt a házaspárnak a házasság kegyelme által ahhoz, hogy önmegtartóztató életet éljenek. A katolikus egyház akkor sem tehet kivételt, ha a családi helyzet megromlik, vagy ha az anya beteg.

Ez egy végleges tanítás. Az egyetlen párhuzamot a Jehova tanúinak az a felfogása képezi — de még ez sem olyan szélsőséges —, hogy haldokló gyermeknek nem szabad vérátömlesztést adni. A pápa egyetlen egy bibliai helyet sem tud felhozni nézetének igazolására. A válás megtiltása és a pápának az a hatalma, hogy bizonyos házasságot felbontson, alátámasztható egyfajta bibliai igazolással. A fogamzásgátlás megtiltására nincs ilyen hivatkozás.

Pál a *Humanae vitae* enciklikában többször idézte a II. Vatikáni Zsinatot, bár ő tiltotta meg a zsinatnak, hogy az egyházban akkoriban folyó heves vitához hozzájáruljon. A *Humanae vitae* választóvonalát ott húzódik, hogy különbséget tesz a házasság fő- és mellékcéljai között, amit a zsinat kifejezetten elutasított. A pápának azt a kísérletét, hogy kiegészítő javaslataiban ezt a gondolatot felvetesse, a teológiai bizottság elvetette.

„Isten — így folytatja a pápa — a természet törvényeit és a termékenység alkalmait oly bölcsen rendezte el, hogy az egymást követő szülések között természetes időbeli távolság van.” Még a konzervatív teológusoknak is igen nehéz ezt elfogadni. Eltekintve a hagyományos megkülönböztetéstől a természet törvénye (biológiai) és a természeti törvény (erkölcsi) között, mi ez a „bölcsesség” és mi a „természetes távolság”? Nyilván nem arra gondolt, hogy egy nő, aki márciusban fogant, áprilisban, májusban, júniusban stb. nem foganhat, s így a gyerekeknek minden hónapban bekövetkező, futószalagon való megjelenése akadályba ütközik. Az sem lehetett ismeretlen számára, hogy — bár a peteleválás hónaponként csak egyszer következik be —, a nők évenként rendszeresen szülhetnek, ha óvintézkedést nem tesznek.

Az állatok esetében a szexuális indulat valóban a faj fenntartását szolgálja. Ezért van párzási idő. Pál — *úgy látszik* — az embert és az állatot hasonlóan bírálja el; az emberi szexualitás első célja szintén a faj fenntartása, s mindent ennek kell alárendelni. Az ember e tekintetben rosszabbul áll, mint az állat, mert az embernél nincsen párzási idő és nem létezik a szülések közti természetes távolság sem. Ez arra utal, hogy az emberi szexualitásnak magasabb célja van, mint a szaporodás. Az ember esetében a nemi kapcsolat fennmarad akkor is, ha a nő állapotos, vagy ha a változás évein túljutott. Más szavakkal, a ember esetében a szexualitásnak sokkal átfogóbb a jelentősége, mint az állatoknál, de hogy ez mit jelent, azt a pápa nem tudja megmondani, mert az erkölcs tisztán biológiai ismérvei miatt az embert az állattal azonos szinten kezeli.

Amit a pápa valójában „a természetes időközök” alatt érthet, az nem más, mint az, hogy a házaspárokra van bízva annak kitalálása, mikor történik a peteleválás, és az is, hogy próbáljanak meg a természet eszén túljárni,

hőmérővel és naptárral a kézben. De ha Isten ennyire megnehezítette a természet kijátszását, akkor ezt aligha lehet a természetnek az ember javát szolgáló „bölcsheték” nevezni.

A pápa kijelenti a továbbiakban: „Hisszük azt, hogy kortársaink képesek lesznek belátni, hogy ez a tanítás az értelemmel összhangban áll.” Abban a tudatban írta ezt, hogy a II. Vatikáni Zsinat alkalmával néhány rangidős bíboros nem fogadta el, a világiak közül pedig senki sem. A négy hajthatatlan teológus kijelentette, hogy a tantételeket nem lehet egyedül értelemmel felfogni. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a legtöbb egyszerű katolikus sem tudta ezeket felfogni. Pálnak azt kellett volna mondania, hogy a kortársak mindezt a legjobb akarattal sem tudják majd megérteni. A katolikusoknak azonban mindezt el kell fogadni, mert én mondom.

Mivel Pál pápának a fogamzásgátló szerek elleni érvelése a természet biológiai folyamatába való beavatkozáson alapul — miért nem ítélte el akkor a modern gyógyszerek nagy részét is? Az orvosságokat helyeselte, az operációkat, a terméketlenség elleni gyógyszereket, a szívkoszorúér-műtéteket és a veseátültetést is. Miért, ha „a természetes folyamatokba” történő beavatkozás arra indította, hogy elítélje a fogamzásgátlást? Ahogy egy aggodalmaskodó katolikus kifejezte: „Vajon meghagyja-e a pápa a szemüvegemet?” Valóban furcsa dolog azt állítani, hogy halálos bűn egy nő terhességét megszakítani, amikor már van hat gyereke; de mesterségesen hozzásegíteni egy meddő nőt ahhoz, hogy hatos ikreket szüljön, ez összhangban van a természettel és erkölcsileg elfogadható.

A *Humanae vitae* enciklikából kirajzolódó női kép összhangban van Pál korábbi, a nőkkel és Szűz Máriával kapcsolatos beszédeivel.

Az a férfi, aki hozzászokott a fogamzásgátló szerek alkalmazásához, könnyen megfélemlkezhet a nőknek kijáró tiszteletéről, és a nők fizikai és érzelmi egyensúlyának figyelmen kívül hagyásával saját vágyai kielégítésének egyszerű eszközévé alacsonyítja le a nőket.

Vajon arra a nőre gondolt, aki egy kolumbiai nyomornegyedben, egy lyukban élt és már volt egy tucat gyereke? Vagy arra a nőre, akinek a férje hétvégi iszákos? És mi történik azokkal a férfiakkal, akiknek egyetlen törekvése az, hogy feleségüket egyenrangú partnerként kezeljék, nem pedig gyermekszülő masinákként; azokkal a férfiakkal, akik feleségükkel együtt Isten színe előtti felelősséggel akarnak dönteni arról, mennyi gyermeket óhajtanak ők és családjuk?

A világ minden országának minden közvélemény-kutatása során a nők túlnyomó többsége kimondhatná, hogy a fogamzásgátló szerek helyzetüket — éppúgy, mint fizikai és érzelmi egyensúlyukat - megjavították.

Miután a pápa ezt követően a fogamzásgátlás minden formáját elítélte, attól tart, hogy a hatóságok nem veszik figyelembe szempontjait. A kormányok felé fordulva ezt mondja: „Ne tűrjenek meg olyan törvényhozást, amely a családokba beengedi azokat a praktikákat, amelyek Isten természeti törvényeivel ellenkeznek.” Néhány dél-amerikai kormány valóban hallgatott a pápa felhívására, aki két évvel később mindent megtett, hogy Olaszországban a polgári válást megakadályozza.

A *Humanae vitae* enciklika végén a pápa felhívja a papokat, hogy tanúsítsanak

külső és belső őszinte engedelmességet az egyház tanító hivatala iránt, mert tudniuk kell, hogy az egyház pásztorai a Szentlélek különös megvilágításával rendelkeznek, az igazság kinyilatkoztatása alkalmával. Ez az oka, nem pedig az előterjesztett érvek, hogy az Önök kötelessége az engedelmesség.

Utalás lenne ez arra, miszerint a Szentatya tudta, hogy papjainak nem tud a természetjogi erkölcs mellett szóló természetjogi érveket ajánlani? Mivel a bibliai igazolás is hiányzik, a papokat arra hívta fel, hogy a tekintélyelv alapján tanúsítsanak iránta engedelmességet. Egyetlen pap sem „tagadhatja meg lelkiismereti okokra hivatkozva” a pápai törvényt. Bár a pápai hatalomnak évszázadokon át nagyon rossz bizonyítványa volt az emberi jogokat illetően, a papoknak egyszerűen kötelességük lelkiismeretüket a pápának kiszolgáltatni.

Az első visszhangok

A sajtó reakciója előre látható volt. Az újságírók még sohasem kaptak ilyen nagy lehetőséget azóta, hogy a „tévedések listája” 1864-ben elítélt minden haladást.

Angliában a *Guardian* a *Humanae vitae* enciklikát a modern kor legszörnyűbb baklövésének nevezte. A fejlett országokban a katolikusok fele vagy kétharmada nem fogadja el, és nem engedelmeskedik az egyház tanításának a fogamzásgátlás vonatkozásában. A Vatikán hosszú ingadozása a papokat felbátorította arra, hogy személyes döntéstől tegyék függővé a követendő módszereket.

A *The Times* ezt írta:

A „biztos napok” korlátozott engedélyezése, vagyis a születésszabályozás ritmusos módszere még zavartabbá teszi az álláspontot, mert úgy tűnik, hogy bevallja, miszerint a nemi érintkezés a szaporodás mellett más okok miatt is gyakorolható.

A *The Economist* Dél-Amerikát említi, amelyet a pápa annak az évnek augusztusában meg akart látogatni. A három százalékos népességszaporulat elképzelhetetlen nyomort sejtetett. „Jóllehet elkeseredett viták középpontjában fog állani az enciklika, már a megjelenésekor halottabb volt, mint egy Dodo” (kihalt galambfajta).

Még a katolikus hetilap, a *The Tablet* is azt akarta tudni, „hol van az újszerű és mélyebb eszmélődés, amelyet az egyháznak ígértek?”

Természetesen néhány püspök nagyon örült. Wright pittsburghi püspök — nemsokára bíboros — lelkesen támogatta az enciklikát. Boldog volt, hogy „a pápát nem befolyásolták az adatok”, mintha az éhező gyermekek milliói és az abortuszt gyakorló anyák nem számítottak volna az egyháznak semmit. Heenan westminsteri bíboros volt a pápai bizottság társelnöke. Ő ezt írta: „A többségi vélemény notóriusan megbízhatatlan... A nácik többségi döntése határozta el a fogyatékosok sterilizálását és a zsidók kiirtását.” A párhuzam persze nem tetszett az olvasóknak: a többség nem látott összefüggést az óvszerek alkalmazása és Hitler gázkamrái között. Ezenkívül Heenan elmulasztotta megemlíteni, hogy amikor a pápai bizottságban szavazásra került a sor, tartózkodott, mert nem tudott dönteni; a pápa döntött helyette is. Murphy cardiffi érsek viszont azon a véleményen volt, hogy a fogamzásgátlás a férfi számára ösztönei „olcsó fékentartásának és a felelősség alóli kibúvásnak” lehet az eszköze. Majd a jövőben — így prófétált Őexcellenciája — ezt az enciklikát egyszer „nemcsak a nők, hanem a férfiak és a „gyermekek is Magna Chartaként fogják ünnepelni.” Őexcellenciája nyilván nem tudta, hogy a Magna Chartát III. Ince pápa semmisnek és érvénytelennek nyilvánította.

A tudósítók az egész világon a katolikusok ellenséges magatartásáról írtak. Egy vezető angol világi személyiség, Norman Szt. John Stevas parlamenti képviselő az enciklika teológiai meddőségéről, a realizmus és bölcsesség hiányáról írt, mivel a modern pluralista társadalom vezető testületeit arra akarta felszólítani, hogy a fogamzásgátlást tiltsák meg. Ezzel a modern világtól való olyan nagy távolságról tanúskodik, amely éppoly hihetetlen, mint amennyire megdöbbentő.

A katolikus tudósítók többsége úgy látta, hogy a pápa álláspontja közömbös az emberi gondok nagy tömege láttán. Az enciklika nem törődött a tiltás következményeivel. Azt a kérdést sem tette fel, hogy jobb-e, ha nem születik

meg a gyerek, mintsem hogy éhen vesszen. Sokan tiltakoztak amiatt, hogy kétségbe vonta a legtöbb katolikus és nem katolikus házasság tisztaságát. Néhányan azt mondták, hogy Pál pápa több embert ítelt nyomorúságra és borzalmas halálra, mint Hitler. Némelyek szerint az enciklika új gettókat és koncentrációs táborokat teremt majd, különösen a harmadik világ országaiban.

A konzervatív katolikusok viszont örültek. Pál megerősítette a hagyományos tanítást és az abszolút erkölcsi igazság hirdetőjeként szerepelt. Az 57 éves F. Lambruschini főtisztelendő mutatta be az iratot a tömegtájékoztatás képviselőinek. Szerinte a figyelmes olvasásból kiderül, hogy a dokumentum nem tükrözi a csalatkozhatatlanság teológiai jellegét. A konzervatívok felháborodtak. Ha a *Humanae vitae* az egyház változatlan hagyományát tükrözi, akkor nem lenne alkalmas arra, hogy a pápa ellássa a csalatkozhatatlanság jegyével? Ha nem ezt, akkor mit? De felderengett előttük az is, hogy a hosszú halogatás, a káosz és a keserűség nem hozható helyre a csalatkozhatatlanság pecsétjével. Mivel tévedhetett, a lelkiismeret számára nem lehetett teljesen kötelező. A vita tovább folyt, sőt még hevesebben, mint addig.

A szabadelvű katolikusokat még nagyobb csapás érte. A pápa a Kúria tanácsain kívül semmit sem vett figyelembe. Úgy tűnt, mintha protestáns lenne. Egy híres mondást alkalmazva, a pápa hátat fordított az egyháznak abban a hitben, hogy az egyház követi őt. A szabadelvűeknek szertefoszlott az a reménysége, hogy a szexualitást és a házasságot erkölcsi alapon és nem biológiai fogalmak szerint értelmezi. Nem volt többé remény arra, hogy a születésszabályozást „megkereszteli” és előnyeiről és hátrányairól a szeretet és a törődés keresztény szellemében tájékoztatja a híveket. A pápa kijelentette, hogy az ilyen eljárásnak nem lenne semmi előnye, csak hátránya. E döntés nyomán az a veszély fenyegetett, hogy a katolikusok elveszítik erkölcsi befolyásukat a világban; ettől kezdve úgy néztek rájuk, mint a középkorból visszamaradt erdei emberekre. Sok helyen úgy gondolták, hogy a pápa nem jó frontokon harcol. Szembefordult a fogamzásgátlással, ami miatt az abortusz szükségessé vált. Jobb lett volna, ha az abortuszt tiltja be, ahelyett, hogy még inkább fokozta volna.

A mérsékelt visszhang

A félelem és a megfélemlítés állapota olyan méreteket öltött az egyházban, hogy a papok összefogtak saját védelmük érdekében. Angliában 55 pap levelet írt a *The Times*-nak, amelyben tisztelettudóan ugyan, de kifejezésre juttatták, hogy a *Humanae vitae* enciklikával nem értenek egyet. Az Amerikai Egyesült

Államokban P. C. Curran vezetésével 87 teológus önállóbb szerepet igényelt magának, és nem volt hajlandó az enciklikára rábólintani.

A múltban a pápai dokumentumok rendkívül nagy károkat okoztak a zsidóknak, a boszorkányoknak és az inkvizíció áldozatául esett egyszerű katolikusoknak. „A történelem tanúsítja — jelentették ki az amerikai teológusok —, hogy a hasonló, sőt a még nagyobb tekintély súlyával közzétett állásfoglalások alkalmatlannak, sőt tévesnek bizonyultak.” A múltban kiadott tekintélyelvű állásfoglalások a vallásszabadság, a kamat, az elhallgattatási jog és a házasság célját illetően később mind korrekcióra szorultak. A teológusok az enciklika hiányosságai közé sorolták „a házassági kapcsolat biológiai szempontjainak mint etikai normáknak a túlhangsúlyozását; a nemi aktus és a nemi képesség túlhangsúlyozását, amelyeket önmagukban és nem az egész személyiség és a házasság összefüggésében szemlél... ami az emberek milliói méltóságának szinte teljes megsértése, azoké, akik úgy jönnek a világra, hogy a legcsekélyebb lehetőségük sincs megfelelő táplálkozásra és nevelésre”.

Még IX. Pius „tévedések listája” sem váltott ki ekkora felháborodást és elutasítást a katolikus papok és teológusok részéről az egész világon. Mindez miért? Mert a János pápa zsinatára való emlékezés még mindenkiben frissen élt. A zsinat ugyanis nyíltan és bátran megcáfolta azokat a kijelentéseket, amelyeket a XIX. század pápai különböző okok miatt tettek; például a zsidóságról és a vallásszabadságról. Az egyház haladt előre; a legmagasabb szinten olyan eszméknek kötelezte el magát, amelyeket korábban számos pápa örültségnek és ateizmusnak minősített.

Pál pápa nagy hibája az volt, hogy egyedül maradt. Minden becsületessége ellenére sem volt képes belátni, hogy az, amit elődjei „erkölcsi züllésnek” minősítettek, hogyan válhat a „kegyelem lehetőségévé”. Számára a világos választás kényszere a csalatkozhatatlansághoz való ragaszkodás és a milliók nyomorának enyhítése között helyezkedett el. Attól nem vonakodott, hogy belássa, miszerint egy „örültség” „emberi jog” lett, nevezetesen a vallásszabadság, amihez persze elnyerte a zsinat támogatását. A *Humanae vitae* enciklika bebizonyította, hogy a pápai hatalom érvényesítése az egyház egyetértése nélkül, különösen a püspökök hozzájárulása nélkül nem szolgálja az egyház egységét, sőt megosztja az egyházat. A *Humanae vitae* egy csapásra megsemmisített egy sereg olyan dolgot, amit a zsinat hozott létre. A pápa immár nem léphetett fel azzal, hogy ő az emberi jogok előharcosa és a keresztény egység középpontja. Még saját egyházát is megosztotta. Ha a zsinat 1962-ben a *Humanae vitae* enciklikát mint zsinati tervezetet megkapta volna, akkor bizonyára a többi kúriai javaslattal együtt — mint idejétmúltat és csak

egyetlen teológiai szempontot érvényesítő iratot — elvetette volna. Amikor Pál a fogamzásgátlást a zsinat hatásköréből kivette, azt remélte, hogy tekintélyével egyhangú helyeslést fog kiváltani a végső döntést illetően. Pontosan az ellenkezője történt. A pápai döntés megosztotta az egyházat.

A katolikus teológusok azelőtt soha nem tapasztalt lázadásának további oka az a felismerés volt, hogy a *Humanae vitae* a szexualitás kazuisztikáját fokozni fogja, amely hosszú idő óta árnyékot vet a morálteológiai gondolkodásra.

A téma annyira kényes, hogy nem bocsátkozhatunk részletekbe. Néhány angol nyelvű morálteológus épp ezért latinul ír ezekről. Tekintélyes morálteológusok tollából találunk olyan részletet, amelyek nyersebbek, mint Rabelais és olyan trágárok, mint a *Boszorkányok pörölye*. S mindez azért, mert VI. Pál megismételte, hogy a nemi aktust csak biológiai szempontból lehet megítélni. Meg kell történnie a *penetrációnak* és az *inszeminációnak*. A pénisznek a spermát a vaginába kell elhelyeznie. A spermát nem foghatja fel az óvszer, és a pesszárium sem akadályozhatja meg abban, hogy elérje „természetes célját”. Ez az erkölcs — mondja a pápa — egybehangzik legutóbbi elődjeivel: minden egyéb erkölcstelen. Mindennek következményeit csak nagy elővigyázattal lehet leírni.

Ha például egy férj közeledik a feleségéhez és óvszer van rajta, a feleségnek olyan ellenállást kell tanúsítania, mint „a szűznek az erőszakoskodóval szemben” — mondja a pápai utasítás. Ha a nő csak testi károsodás vagy halál árán állhatna ellen, akkor passzív magatartást kell tanúsítania, azaz a nemi aktus során semmi örömet sem érezhet, hanem merevnek és elutasítónak kell maradnia.

Ha egy katolikus házaspárnak nem lehet gyereke, akkor az orvos őket valószínűleg kevésbé készségesnek fogja találni, mint a többi betegét, feltéve, hogy a házaspár egyháza előírásait követi. Mert nincs kivétel ama szabály alól, hogy a férj spermájának egyetlen helye csak a feleség vaginája lehet. Hogyan vehet az orvos egy katolikustól spermát, hogy azt megvizsgálja, ha ez a sperma *egyetlen petét sem termékenyített meg*? A férfinak tilos a maszturbáció. Akkor se lehetséges, ha az a szaporodás célját szolgálja. Amikor egy híres morálteológus azt javasolta, hogy a spermát közvetlenül vegyék ki, mert az nem jár gyönyörrel, Róma nemet mondott, mondván, azt csak természetes úton lehet megszerezni, azaz a normális nemi érintkezés révén. Néhány morálteológus azt javasolta, hogy a házasság közvetlenül a nőgyógyászati vizsgálat előtt végezzenek nemi érintkezést, bár az orvos a spermát közvetlenebb formában nyilván előnyösebbnek tartaná. Ezenkívül nem kénytelen-e a vizsgálat érdekében a spermát „természetes környezetéből” eltávolítani? Valóban így van,

mondják a morálteológusok, de a sperma először a megfelelő helyen marad elégséges ideig, *in situ*, hogy a petét megtermékenyítse, ha a természet és Isten is úgy akarja. Néhány morálteológus merész ötletet vetett fel, amelyet azután Róma jóváhagyott; férj és feleség nemi érintkezése óvszerrel is lehetséges, feltéve, hogy az óvszert *kilyukasztották*. Azt nem határozták meg, hogy mekkora legyen a nyílás, de feltehetően akkora, hogy a sperma megtermékenyíthesse a feleséget, ha Isten is úgy akarja. A nőorvos így megkapja a kilyukasztott óvszert és a spermát vizsgálat alá veheti. Az orvos nyilván előnybe részesíti a morálteológusoknak ezt a javaslatát azzal a megfontolással szemben, amikor egy cervixkanalat alkalmaznak, miután a házaspár közvetlenül az orvosi vizsgálat előtt nemi érintkezést folytatott.

Mindez csupán néhány különleges következménye a pápai szabályozásnak, amely hivatva van eldönteni, hogy a biológiai — és nem a morális — feltétel figyelembevételével helyes vagy helytelen volt-e a nemi érintkezés. Persze minden pedantériája ellenére sincs logikája a morálteológusok tanításának. Mert ha a „korrekt biológiához” tartjuk magunkat, akkor a spermának a vaginából való eltávolítása vagy visszatartása az óvszerben, szükségszerűen erkölcstelen. Bár minden víz, amely szomjúságot olt, egyforma, de nem minden sperma egyforma. Ellenkezőleg: minden sperma más. Amikor az orvos néhányat kiemel vizsgálat céljából, megvan annak a kockázata, hogy éppen azt az egyet emeli ki a millió közül, amely megtermékenyítené a petesejtet. Ez majdnem olyan, mintha a morálteológusok azt állítanák, hogy ugyanaz a gyerek születik meg, bármely sperma termékenyítette is meg a petesejtet. Biológiai elvek szerint mindig helytelen óvszert használni, akkor is, ha olyan biztos, mint a Fort Knox erőd, vagy olyan lyukas, mint egy szita. A szigorú logika szerint nem megengedhető, hogy a sperma bárhova is kerüljön a vaginán kívül. Ez viszont azt jelenti, hogy a sperma tudományos vizsgálata erkölcstelen.

A püspökök, éppúgy mint a szabadelvű teológusok, rosszallásukat fejezték ki, a *Humanae vitae* enciklikával kapcsolatban. Természetesen úgy viselkedtek, mint elődeik az I. Vatikáni Zsinat alkalmával, mert azonnal szorosra zárták soraikat. Nyilatkozataik elemzése azonban tükrözi annak a dilemmának a mélységét, ahová a pápa juttatta őket.

Dél-Afrikában Nielsen püspök, aki tagja volt a Keresztény Egység Titkárságnak, kijelentette, hogy a pápa tiltása inkább „egyházfegyelmi kérdés, mintsem tanbeli ügy és a személyes döntések előtt tágra nyitotta a kaput”. Valójában a pápa szándékosan és erőteljesen becsapta az ajtót. Hurley, durbani érsek beismerte, hogy az enciklika a „legfájdalmasabb dolog életemben, amelyet mint püspök valaha is tapasztaltam... Sohasem éreztem magamat

ennyire kettészakítottak”. A zsinat hatására Hurley feladta korábbi konzervatív felfogását. A zsinat megmutatta, hogy „milyen csodálatos eredmények születhetnek a széles körű és nyílt vitában... Kollegalitás volt ez a legjobb, majdnem a legjobb formájában, mert a tanácskozások módszere és tárgysorozata kibővíthető lett és így Isten népét egyre inkább átfogja... a papokat, a szerzeteseket, a világiakat... Mint Pál pápa testvérei a püspökségben, a püspökök nem riadnak vissza egyetlen témától sem, még attól sem, hogy megtárgyalják, hogy miként kell gyakorolni a hivatalát az idősebb testvérnek. Ezt vele megtárgyalni akarni nem a lojalitás hiánya, hanem az igazságnak szeretetben történő kimondása.”

A közös pásztorlevelek hasonló zavarról tanúskodnak a II. Vatikáni Zsinat után. Hollandiában, ahol egy körkérdés eredménye azt mutatta, hogy a katolikusok nyolcvan százaléka a *Humanae vitae* ellen foglalt állást, a püspökök hűvösen kijelentették: Vezessen ennek az enciklikának a vitája az egyházon belüli tekintély gyakorlásának világosabb megértéséhez.”

A kanadai püspökök is tiltakoztak, éppúgy, mint Suenens bíboros vezetésével a belgák. Eladdig példátlan döntésükben a belgák azt hangoztatták, hogy a katolikusokat nem kötelezheti feltétel nélküli engedelmességre ez a nem csalatkozhatatlan dokumentum. Aki ezekben az ügyekben érintettnek és felelősnek érzi magát, annak „joga van saját meggyőződését követni”. A pápa által felhozott érveket is hibásnak minősítették, úgyhogy a másként gondolkodókat nem lehet önzéssel, vagy hedonizmussal vádolni — mondták a püspökök. Majd így folytatták:

A hagyományos tanítás értelmében el kell ismerjünk, hogy minden cselekvés végső gyakorlati normája a lelkiismeret, amelyet a „Gaudium et Spes” zsinati dokumentumban foglalt tényezők megfelelő módon körülírnak. Továbbá azt is el kell ismerjünk, hogy a végső döntés az új élet átadásának időpontját illetően a szülők kezében van, és nekik kell a döntést meghozni Isten színe előtt.”

A konzervatívabb egyházi vezetés, mint az angol vagy az amerikai, Őszentsége iránti engedelmességüket hangoztatták. Arra kérték a katolikusokat, hogy továbbra is éljenek a sacramentumokkal. Mivel híveik közül sokan szedték a tablettát, nem volt könnyű megmondani, hogyan jobbják meg útjaikat, amely előfeltétele az őszinte gyónásnak és a szent áldozásnak. A katolikusokat arra bíztatták, hogy ne tartsák magukat csupán bűnösnek, hanem legyenek bűnbánó bűnösök, hiszen valóban mindennap szedik a tablettát mint fogamzásgátló szert. A *Humanae vitae* már-már a morálteológia legrosszabb végleteihez való visszatérést idézte elő. Sok nő, akiknek valódi célja a

fogamzásgátlás volt, azzal az indoklással szedte, hogy szabályozni akarja menstruációs periódusait.

A legtöbb püspök, követve a Szent Hivatal utasításait, megfegyelmezte a másként gondolkodó papokat. Azokat, akik Shakespeare szavaival élve „a gondolkodás betegségébe estek”. A püspökök kijelentették: „Vagy csendben maradsz, vagy ki leszel rúgva.” A *Humanae vitae* enciklikában nem azt követelte-e a pápa, hogy a papoknak belső és külső engedelmességet kell az ő tanítása iránt tanúsítaniuk? Az önállóan gondolkodó papok ezt érthetetlennek tartották. Hát nincs vallásszabadság még a vitatott és a változtatható ügyekben sem?

A dolgot ők így látták: Ha a *Humanae vitae* nem tévedhetetlen, akkor nyilván tévedhet. Ha tévedhet, akkor a pápa is tévedhet. Ha tévedhet, akkor veszélyes a tanítását úgy felfogni, mintha nem lehetne téves. Az egyetlen ésszerű magatartás tehát óvatosan kezelni, annál is inkább, mivel a házások millióinak boldogsága forog kockán. Ha VI. Pál pápa ezt mondta volna: „Csalatkozhatatlan tanítás ez, ezért Isten belső és külső engedelmességet követel” — ennek lett volna értelme. De mivel azt mondta: „Az irat nem csalatkozhatatlan; de én mint pápa ennek ellenére a belső és külső engedelmességet megkövetelem azon kijelentések iránt, amelyek lehet, hogy tévesek” — ez már túl sok volt. Néhányan őszintén meg voltak győződve arról, hogy ez a magatartás amorális, mivel a pápa olyan valamivel követelte az egyetértést, amely nem teljesen biztos. Ha nem tudják garantálni a tanítás igaz voltát, nem szabad feltétlen engedelmességet követelni iránta. Egyáltalán, ha egy pap arról volt meggyőződve, hogy a születésszabályozás jó dolog, hogyan tanúsíthatott volna belső engedelmességet az ellentétes felfogás iránt? Sok püspök tisztában volt ezzel, ezért csak a külső engedelmességet követelte meg a pápa döntését illetően. Bár ez irgalmas magatartás volt, ugyanakkor kétarcú és a talpnyaló szolgalelkűséget erősítette. Ha a püspökök maguk sem engedelmeskedtek a pápának, nem követelvén meg a belső és külső engedelmességet egyaránt, papjaikra egyáltalán semmit sem kényszeríthettek volna.

Jóllehet hatalmas erőfeszítések történtek az okozott kár enyhítésére, mégis úgy nézett ki, mintha hurrikán pusztított volna a katolikus egyházban. A *Humanae vitae* után végzett közvélemény-kutatások szerint több katolikus állt a fogamzásgátlás ügye mellé, mint azelőtt. Ez arra utalt, hogy a legtöbb katolikus az ágyban protestáns lett.

A világiak megharagudtak a hierarchiára. Kezdett előttük felderengeni, hogy a klérusnak a szexuális kérdésekre vonatkozó illetékessége, azaz a tudása nem

elegendő. Minden egyes nős férfi és férjes asszony nagyobb székszakértő, mint valamennyi pap együttvéve. Sok laikus elkezdte azt hangoztatni, hogy a nőtlen klérus minden, az egyházért hozott áldozata ellenére is olyan luxus, amelyet többé nem engedhetnek meg maguknak. A papok magatartása pedig a következő lett: „Ha világiaknak nincs erkölcsi erejük, hogy nőtlenek maradjanak, mint mi, akkor viseljék a következményeket — beleértve a gyerekeket is, akik Isten adományai.” Egy amerikai jezsuita szerint a papok számára a cölibátus legyen önkéntes, a püspökök számára pedig kötelező, hogy így ésshez térjenek.

Ahogy Hurley érsek utalt rá, még a zsinat sem képviselte az egész egyházat. Hogyan is tudnák idős, nőtlen férfiak a *sensus fideliumot* (a hívek közvéleményét) olyan ügyekben képviselni, amelyben nem illetékesek, és amelyre nézve még képzeletük szabad szárnyalása is bűnnek számít? Ez éppoly valóságidegen, mintha a világiak akarnák a szerzeteseknek és a papoknak előírni, hogy miként kell cölibátusban élniük.

A bölcsességnek az a tárháza, amelyet a világiak jelentettek, és amely gazdagította volna az egyházat, egyszerűen feltáratlan maradt. A zsinat után huszonöt évvel a klérus még mindig színódusokat tart a „világiak” ügyében anélkül, hogy a színódusban egyetlen világi is szavazati joggal rendelkezne.

Különösen a nők érezték úgy, hogy a *Humanae vitae* rosszul bánt velük. Ez az irat Istenről olyan képet alkotott, mint aki nem szereti a nőket. Krisztusban nincs férfi, sem nő — a katolikus egyházban pedig csak férfiak vannak. VI. Pál — a női méltóságra vonatkozó jól hangzó szavai ellenére — a valóságban olyan lényt ír körül, amely csak az ő képzeletében létezett. Először vált lehetővé a nők számára, hogy a házasságban egyenrangú partnerek legyenek; azt az előítéletet, miszerint a férfiak magasabban fejlettek, a tudományos haladás messzemenően megcáfolta. A katolikus főpapok mindezt képtelenek voltak belátni; továbbra is úgy tekintették a nőket, mint afféle „bábjátékfigurákat”, akik az otthonhoz és a gyerekekhez vannak láncolva. A nők másként látták a dolgokat.

Számukra a fogamzásgátlás nemcsak azt segítette elő, hogy a házastársi kapcsolatban egyenjogúvá legyenek, hanem a szexualitást is emberibbé tette. A szex így a terhességtől való örök félelem helyett a férfi és nő számára egyaránt öröm lett. A gyermekáldás és a gyermeknevelés saját döntésükké vált. A házaspárok végre abba a helyzetbe kerültek, hogy akkor vállalták a gyereket, amikor arra felkészültek, amikor a család számára az jó volt, úgyhogy minden újszülött örömmel fogadott gyerek lett.

A klérustól, amelynek tagjait magányosságra nevelték, nem lehetett elvárni, hogy megértse a nőket. Számukra a nő a kísértést és a hivatásban való elbukást

jelentette. Ezért a nő a pápai dokumentumokban tulajdonképpen mindig Szűz Mária portréja, mint aki az összes nők közül egyedül nem jelent veszélyt a pap hivatása szempontjából.

A pápák a XIX. században állandóan támadták a polgári és vallásszabadságot; a XX. században mindenekelőtt a szexualitással foglalkoznak. A legjobb szándékkal ugyan, de arra tettek kísérletet, hogy elfojtsák a szabadságot a szeretetnek e legintimebb és legszemélyesebb területén. Az emberiség robbanásszerű túlnépesedésével szemben — amikor a lakóházak, sőt egész kontinensek robbanásig zsúfoltak — a pápai bölcsesség csak a bizonytalan „biztos napokat” és a házassági nőtleniséget javasolta a túlnépesedés szabályozására. Mindkettő azt mutatja, hogy a klérus nagyon keveset tudott az életről. Úgy beszél mindig, mintha a nemi vágy olyan valami lenne, amit szükség szerint ki és be lehet kapcsolni. A világiak kiábrándultak.

A papokat másként érintette a *Humanae vitae*. Az enciklika arra készítette őket, hogy saját szexualitásuk kérdéseit is újragondolják. Közülük sokan első alkalommal kérdőjelezték meg a cölibátust. Az enciklika világossá tette a számukra, hogy a pápának a házassági szexualitás ügyében nincs igaza. Mi van, ha a szexualitással kapcsolatban mindenestül nincs igaza? Mit jelent ez számukra?

Valamilyen oknál fogva a fogamzásgátlás kérdésének 1962-ben bekövetkezett felmerülése óta Rómát olyan papok kérvényei árasztották el, akik a papi szolgálatból ki akartak lépni. A leggyakrabban felhozott ok az volt, hogy a cölibátust nem tudják betartani. A történelem tanúsága szerint a cölibátus mindig katasztrófát jelentett, de korábban soha nem volt sok pap, aki ezt bevallotta és Rómától kérte az elbocsátását.

Amikor a pápai bizottság zárószavazására került a sor, egyik tagja hiányzott: a krakkói bíboros, Karol Wojtyła. Távolmaradásának okára sohasem derült fény. Kétségtelenül ő is abban hitt, amiben VI. Pál, nevezetesen, hogy a változtatás lehetetlenség. Talán csak egyszerűen távol akarta magát tartani attól, ami közeledő katasztrófának látszott. 1978. november 12-én, három héttel a megválasztása után két korábbi cikkét újra közzétette az *Osservatore Romano* lapjain. Az első A »*Humanae vitae*« enciklika igazsága címet viselte. Húsz esztendő telt el a *Humanae vitae* óta és alapjában véve semmi sem változott meg, legfeljebb az álláspontok merevedtek meg. Érdekes módon a pápaság saját döntésének lett az áldozata. Amerika szolgáltatta ennek világos bizonyítékát.

Andrew Greely atya és kutatócsoportja az évek során összegyűjtötte azokat a szociológiai adatokat, amelyek segítenek megérteni, hogy az amerikai katolikus egyház jelenleg miért él át zuhanásszerű hanyatlást. A fő oka ennek nem a II.

Vatikáni Zsinat, ahogy ezt a teológusok sokszor állítják. Sokkal inkább a szexuális erkölcs területével kapcsolatos pápai magatartás.

Az amerikai katolikus című, 1977-ben megjelent könyvében Greely még a következőket mondotta:

Nincs bizonyítékunk arra, hogy a zsinatnak köze lenne a katolikus hit gyakorlásának hanyatlásához; viszont bőven találunk bizonyítékot arra, hogy ez a visszaesés az egyház szexuális etikájának elutasításával és, a pápai vezetés hitelének csökkenésével függ össze... Az egyháznak a szexualitással kapcsolatos tanításával nem értenek egyet és elutasítják az olyan vezetőnek a tekintélyét, aki megpróbálja elfogadtatni ezt a tanítást, s így a vallásos hit gyakorlásának más dimenzióitól is elidegenednek.

A végkövetkeztetés csak ez lehet: a II. Vatikáni Zsinat a *Humanae vitae* enciklika nélkül lehetővé tette volna az egyház számára, hogy óriási lépést tegyen a modern világ felé. A *Humanae vitae* a II. Vatikáni Zsinat nélkül teljes katasztrófa lett volna, nem kevesebb, mint visszatérés a katolicizmus sötét középkorába. A II. Vatikáni Zsinat és a *Humanae vitae* együtt kevésbé súlyos katasztrófa. A jelenlegi fájdalmas baj e jeles intézmény két hatalmas és egymással össze nem békíthető irányzatának a konfliktusa.

A pápai hatalom csökkenése a papok, papnövendékek, apácák és mindazok számának csökkenéséhez vezetett, akik az egyház tanításait az erkölcs minden területén elfogadták. Mi több, a pénzalapok is csökkentek, mert a templomi gyűjtések eredményessége drámaian csökkent. A statisztikák kíméletlenül mutatják: még ha igaza volt is VI. Pálnak és II. János Pálnak, akkor is legfeljebb csak a hithű katolikusok törpe kisebbségét, közülük is elsősorban az idősebbeket tudták maguk mellé állítani.

Az egyik ok abban keresendő, hogy a katolikusok kevésbé optimisták a világ népességére vonatkozóan, mint a pápák. A népesedési mutatóra vetett egyetlen pillantás arról árulkodik, hogy az emberiségnek 1800 évre volt szüksége ahhoz, hogy az egymilliárd főt elérje. Ez a szám 1800-1920 között még egymilliárddal növekedett. A harmadik milliárdot 1958-ban értük el, a negyediket 1975-ben, az ötödiket pedig 1987 nyarán. A ma született gyermekek négyötöde tovább él. Többségük a harmadik világban. Az agrárforradalom ellenére ma több az éhező ember, mint valaha. Afrikában és Dél-Amerikában milliók esznek keveset és rosszat; soha nem használnak WC-t, emberi ürülékkel, hulladékkal, fertőzött vízzel tele szennyacsatornában élnek. 1920-ban Mexikónak 20 millió lakosa volt. Ma egyedül Mexico Citynek van ugyanennyi lakosa. Az évszázad végére Mexikó lakossága legalább 100 millió lesz. Már most is működik ebben a

fővárosban egy csoport (*pepinadores*), amelynek hatáskörébe tartozik meghatározni, hogy ki részesülhet a hulladékból.

János Pál pápa nem hajlandó — miként egy szószólója kijelentette — a számadatokkal játszani. 1987 júniusában, egy hónappal azelőtt, hogy az ENSZ bejelentette annak a csecsemőnek a megszületését, akivel a világ lakossága elérte az ötmilliárdot, János Pál még egyszer megismételte: „Amit az egyház a fogamzásgátlással kapcsolatban tanít, az nem olyan téma, amelyet a teológusok szabadon megvitathatnak.” Ha a katolikus teológusok azért jönnek össze, hogy a fogamzásgátlásról vitatkozzanak, abból kell kiindulniuk, hogy változtatás nem lehetséges. Mivel pedig legtöbbjük azt gondolja, hogy a változtatás elkerülhetetlen, ezért okosabb, ha csendben maradnak.

„Minden nemi aktusnak az élet továbbadása előtt nyitottnak kell lenni” — mondja János Pál. Az ő hitét az sem rendíti meg, hogy ha az olyan országok, mint India és Kína gyakorolnák ezt a tanítást, akkor a világ túlnépesedne és mindez nyomorhoz, tömeges éhezéshez, háborúkhöz és polgárháborúkhöz vezetne. Isten gondoskodik majd rólatok.

A hivatalos álláspont megváltoztatására ebben az évszázadban nincs kilátás. János Pál a püspöki kart olyan emberekkel töltötte fel, akik vagy teljesen egyetértenek a *Humanae vitae* enciklikában foglaltakkal, vagy nem mutatnak ellenállást, még akkor sem, ha arról vannak meggyőződve, hogy az rossz. János Pál egész egyházvezetőségeket — mint a hollandot vagy az amerikaiit — azonos teológiai meggyőződést valló püspökökkel rakta tele. Emberileg szólva ez garantálja azt, hogy János Pál tanítása akkor is tovább él, ha ő eltávozik. Ebben a feszült légkörben a püspökök és teológusok részéről tanúsított legcsekélyebb ellentmondás azonnali eltávolításhoz vezet.

Egy minden bibliai alapot nélkülöző, mellékes tanítás lett a jónak vagy a rossznak, az ortodoxiának a próbaköve. Ez olyan helyzet, amelyhez csak Voltaire vagy Jonathan Swift szólhatna hozzá. A hívő katolikusokban felmerül az aggódó kérdés. Katolikus-e a pápa ebben a dologban? Vagy lehetséges-e az, hogy ő az egyház protestánsaként cselekszik, mivel személyes véleményét érvényesíti a hívők közvéleményével (*sensus fidelium*), az egész világ katolicizmusának felfogásával szemben?

1968 óta a nagyméretű népességszaporulattól eltekintve, amely előrelátható volt, megjelent egy váratlan tényező is a vitában. Ez az AIDS-járvány. Pál pápa megállapította, hogy a születésszabályozás minden művi formája önmagában rossz. Az orvosok azonban az óvszert tekintik e fertőzés elleni leghatásosabb módszernek. Óvszer nélkül sok ártatlan házastárs és gyerek is szörnyű halálra lenne ítélve. A vérzékenységekben szenvedőket is megfertőzheti a vérátömlesztés.

Az egyház az ő kétszeres szerencsétlenségüket még egy harmadikkal, a házasságtól való tartózkodással akarná megtétezni?

Ez a logikája a katolikus álláspontnak, amelyet Pál pápa határozott meg és amelyet a jelenlegi főpásztor is többször megerősített. Az óvszer használata megsérti a nemi aktus biológiai integritását és ezért rossz. Még akkor is, ha egy olyan betegség terjedését segít megakadályozni, amely valószínűleg a legszörnyűbb az 1348-as fekete halál óta. Egy önmagában rossz dolog alkalmazását semmi sem igazolhatja, még az emberiség továbbélése sem. Newman hipotézise valóság lett.

A *Humanae vitae* értelmében a cél sohasem szentesítheti az eszközt. A katolikusok azzal sem érvelhetnek, hogy a fogamzásgátlás az óvszer alkalmazásának csak másodlagos célja. Természetesen az óvszer csak az által akadályozza meg az AIDS terjedését, hogy a sperma nem hatol be a női vaginába és így megsérti a nemi érintkezés biológiai integritását. VI. Pál szerint a katolikus egyház nem vehet figyelembe más paramétereket, mint a szexuális adottságokat. Ha ezeknek az adottságoknak az elsődleges célja kiiktatódik, ami az óvszer esetében megtörténik, akkor az aktus önmagában rossz, tehát halálos bűn. Ez az eset forog fenn akkor is, ha egy férfi fertőzött lett vagy azért, mert egy prostituálttal volt, vagy azért, mert a kábítószerrel fertőzött tűvel kapta, vagy azért, mert vérzékeny és fertőzött vért kapott az infúzióban. Ő és felesége nem alkalmazhatják a fogamzásgátlás biológiai módszerét, a „biztos napokat”. Ezért óvszer nélkül kötelesek nemi érintkezést folytatni, vagy pedig teljesen tartózkodniuk kell.

Nos, mivel vannak milliók, akik AIDS-fertőzöttek, a katolikus egyház egyetlen alternatívája ez: Istent imádságban kérni, hogy minél előbb találják fel a vírus ellenszerét, vagy a házaspárok millióinak azt prédikálni, hogy gyakorolják a cölibátust. A világ többi része számára ez a magatartás nem ésszerű, sőt felelőtlen és életveszélyes.

Legfőbb ideje, hogy feltegyük a kérdést: igaza volt-e Pál pápának, amikor kijelentette, hogy a *Humanae vitae* enciklikában foglalt tanítás a katolikus hagyomány állandó része? A kérdésre, hogy mi is valójában a szexualitással kapcsolatos katolikus hagyomány — ahogy majd látni fogjuk —, nagyon meglepő válaszokat lehet adni. Ezek felkutatására jó messzire kell visszamenni.

17. FEJEZET

A szexualitás szeretetlen szemlélete

Az apró termetű, nagy, mélyen ülő szemű, madár jellegű ember hozzávetőlegesen 36 vagy 37 éves lehetett, amikor megérkezett a kicsi, de nyüzsgő kikötővárosba. Durva, szürke csuhájában észak felé tartott a fák nélküli, kikövezett egyenes római úton. Úgy ismerték őt, mint „a nagy bűnöst”; s erre az elnevezésre nagyon büszke is volt. Ki ne hallott volna az érzéki és heves vérű gyönyörök rabjának karthágói diákéveiről, első szeretőjéről, akitől fia született és a másodiktól, akit addig tartott, amíg a részére kijelölt menyasszony nagykorúságára várt? Ki ne hallott volna a színházak és a gladiátorok iránti szenvedélyéről és a legrosszabb eretnokségek iránti vonzalmáról? A kilenc évig tartó kicsapongások nyomokat hagytak arcán és szívében.

391-et írtak ekkor, a helyszín pedig Hippo Regis városa volt, a római birodalom numidiai tartományában, a mai Algériában. Az idegent Ágostonnak hívták. A retorika egykori professzorát zseninek tartották, aki a nyugati kereszténységet megtanította latinul és akinek Krisztus üzenetét tolmácsoló szavai a következő 1500 esztendőn át meghatározó jelentőségűek voltak.

Megtért volt. Hamarosan a *Vallomások* című művéből vett idézeteket mindenki ismételte. „Magad számára teremtettél bennünket, ó Isten és nyugtalan a mi szívünk, amíg meg nem nyugszik tebenned.” „Miként a víz, úgy felforrottam paráznaságom lángjainál.” És a leghíresebb mondása: „Túl későn tanultalak meg szeretni, Te oly régi, mégis oly kedves szépség.”

Az agg Valerius püspök gyülekezete unszolására beleegyezett, hogy ez az idegen legyen az asszisztense. Ágoston később az utódja lett, és a legnagyobb teológus, aki Nyugaton valaha is élt. Legtöbb gondolatát prédikációi tartalmazták, és ez lehetett népszerűségének oka. Csodálatos kapcsolatteremtő képessége volt.

Félelem a szexualitástól

A szex volt Ágoston vesszőparipája. A férfiakat ugyanolyan mércével mérte, mint a nőket. Tiltakozott az ellen, hogy a férfiak ágyasokat tartsanak. Persze tanításainak voltak vitatott oldalai is: mind jó, mind rossz tanításai a keresztény hit normái lettek.

Csodálói azt mondják, hogy megtérése után egészen lelkivé lett. A valóságban azonban sohasem szabadult meg a testtől. Mindig mély bizalmatlansággal és iszony-nyal viszonyult hozzá, és ezt sohasem tudta eltitkolni.

Szexuális élményei tiltott szerelmi ügyeire korlátozódtak, amelyek a bűn és a nyomorúság érzésével töltötték el. Élete későbbi szakaszában ezt kivetítette az egész szexualitásra, amit még a házasságban is rossznak és bűnösnek ítélt. *Monológok* című művében ezt írta: „Egy férfi lelkét semmi nem tudja olyan erősen lefelé húzni, mint egy nő kedveskedése, és az a testi kapcsolat, amely a házassághoz hozzátartozik.” Félelemből és saját félrelépéseire emlékezve soha nem engedte meg, hogy a házába nő betegye a lábát, vagy hogy vele tanúk jelenléte nélkül beszéljen. Még idősebb nővérével sem tett kivételt. Az önmegtartóztatás a kezdete az Úr szolgálatának — ő ezt is szigorú merevséggel értelmezte. Az élet szent forrását — mondotta — mindig beszennyezi a testi vágy (*libido*), még a házasság kies kertjében is. Az a meggyőződése, hogy a nemi vágy természeténél fogva rossz, az egyház nagy hagyománya lett. Az eredendő bűn következtében az embert a legsebezhetőbb pontján éri a támadás: a szexualitás révén. Még a házasságot is megrontja a testi vágy. Ez a legnagyobb és kikerülhetetlen büntetés Ádám bűneiért. A testi vágyat csak a szaporodási akarat igazolhatja. Ha ez az akarat hiányzik, a testi vágy bocsánatos bűne még a házasságban is halálos bűnné válik, és káros a házasságra nézve. A házastársak „szajhák”, akiknek a házassága nem egyéb, mint rendszeres házasságtörés.

Prédikációról prédikációra újra és újra megismételte: „Férfiak, szeressétek feleségeteket, de csak szeplőtelenül, csak addig műveljétek a test cselekedeteit, amíg az a gyermeknemzéshez szükséges! Mivel más módon nem lehet gyereket nemzeni, még saját akaratotok ellenére is le kell ereszkednetek idáig, mert ez Ádám büntetése... Az embernek olyan ölelés után kell vágyakoznia, amelyben nincs semmi romlottság.”

Bár csak lehetne a házaspároknak gyereke a szex szennye nélkül, mintegy térden állva együtt imádkozva. Ágoston szerint a férfinak felesége karjaiban is csak a gyerekre kell koncentrálnia és a mennyország után kell vágyakoznia, ahol a feleségét majd szoborként ölelheti át.

Mindez segít megérteni azt, hogy miért magasztalta ő annyira a Szűzanyát. Azért, mert ő megszabadult minden testi vágytól, amely még a törvényes házasságot is beszennyezi. A szűzies ember közel áll Istenhez, mert ezáltal a férfi is és a nő is elfordul a házasság elkerülhetetlen bűnétől. Nagyon nehéz felfogni, hogyan nevezheti Ágoston a házasságot jónak, ha a házasság részét képező cselekedetek *szükségszerűen* rosszak.

Ágoston korában kétségbe esetten igyekeztek a „biztos napokat” kihasználni. A manicheisták a test iránti gyűlöletük miatt ajánlották ezt és azt tanították követőiknek, hogy csak ezekben az időpontokban végezzenek nemi, közösülést.

Ily módon elkerülik a testiség legrosszabb mozzanatát, nevezetesen, hogy új testet hozzanak a világra. Mivel a testet a gonosz istenség teremtette, ezért pusztulásra van ítélve.

Ágoston maga is manicheista volt; ő lett az első szent, aki a „biztos napok” módszerét alkalmazta. Nála ez be is vált, mert több mint tizenegy év alatt neki és szeretőjének csak egy gyereke született, a szépséges Adeodatus, aki ifjúsága virágában meghalt. Miként a legtöbb megtért, Ágoston is hevesen támadta korábbi barátait. Nemcsak a tisztátalanságtól irtózott, hanem a manicheusok „biztos napokra” vonatkozó helyeslését is ellenezte. Amikor megtudta, hogy a katolikusok is elkezdték alkalmazni a fogamzásgátlásnak ezt a módszerét, kijelentette, hogy ez nagyon súlyos bűn. Az ilyen nemi aktus ugyanis csak élvezet, a szaporodás szándéka nélkül. Ez a felfogás érvényesült a katolikus egyházban, mint a „biztos napok” Isten által egyedül megengedett módszere 1951-ig, XII. Piusig.

A jó házasság

401-ben Ágoston írt egy értekezést *A jó házasságról (De bono coniugali)*, amely azután az egész keresztény hagyományt hatása alatt tartotta. Ebben meghatározta a házasság három jellemzőjét: a jót, az értéket és a célt. Ezek: az utódok, a felbonthatatlanság és a hűség. Tizenöt évszázaddal később, 1930-ban XI. Pius ugyanezeket a kategóriákat alkalmazta a *Casti connubii* enciklika alapelveiként. Ezek alkotják a házasságot; ha az egyik hiányzik, a házaspár házassága nem érvényes. Ez részéről kissé tapintatlan dolog volt, mert így a világ legtöbb házasságát érvénytelennek nyilvánította.

A XX. században Ágoston értekezése ízléstelen egyfelől durvasága miatt, másfelől, mert mélységesen félreérti a szexualitást. Alapelve: a házasságon belüli nemi kapcsolat akkor jó és helyes, ha a szaporodása célja, ha azonban más a cél, akkor bűn. Manapság furcsának tűnnek az ebből az elvből levonható következtetések.

Az idősebb emberek „jobbak, mert korábban kezdik a nemi érintkezést elhagyni.” Amikor már gyerekük többé nem lehet, a lélek szeplőtelenységére kell törekedniük, azaz teljesen szex nélkül kell élniük. A fiatalabb emberek számára pedig „a házasságon belüli nemi érintkezés a testi vágy romlottságából valami jót hoz elő” — feltéve, ha a kapcsolat során nem házaspárnak, hanem szülőknek tekintik magukat.

De tegyük fel, hogy a feleség nem eshet teherbe. Van-e joga a férfinak ilyenkor arra, hogy a feleségével háljon? Jobb, ha nem fordul máshová. Ez a

kisebb rossz melletti döntés. Még Ágoston saját elvei alapján is nehéz ezt igazolni, mivel már nagyon veszélyesen megközelíti azt a gondolatot, hogy a cél (a házasságtörés elkerülendő) szentesíti az eszközt (a testi vágy házasságon belüli bűne).

Bűnös testi kívánság-e eszerint az állapotos asszony-nyal való házasságon belüli nemi kapcsolat? Természetesen. Ezt írja: „Vannak férfiak, akik annyira fegyelmezetlenek, hogy feleségüket még akkor sem kímélik, amikor az állapotos.” A következtetés világos: a feleségnek a férjet el kell utasítania és nem szabad megengednie, hogy vele bűnt kövessen el. Ellenkezőleg — mondja Ágoston — férjét türelmesen el kell fogadnia, mivel az uráról van szó. Ezenkívül — mondja Ágoston — a feleség számára is jobb, ha a férje vele és nem más nővel követ el bűnt. Eltekintve a férfisovinizmustól, ez az érv nem is logikus. Nem lenne-e jobb, ha a férj egy készséges prostituálttal bűnözne, mintsem a vonakodó feleséggel, akinek a tisztaságát is beszennyezi? A morálteológia nyelvén szólva: az állapotos asszonynak nem az lenne-e a kötelessége, hogy úgy utasítsa el, mint a szűz az erőszakoskodót?

Mivel pedig a házaspárok akkor is elkövetik a bocsánatos bűnt, amikor gyereket akarnak, más furcsa következtetések is levonhatók ebből, amelyeket Ágoston készséggel elfogadott. „A kapcsolattól való tartózkodás bizonyára jobb még annál a házassági kapcsolatnál is, amely a gyermek miatt jön létre.” Az ideális házasság „a cölibátusban élők” szövetsége. Pál apostolnak sok mindent el kellett szenvednie az írásmagyarázóktól, de ki gondolta volna, hogy neki ilyesmi járt az eszében? Ágoston szerint a legtöbb házaspárnak kevesebb kell beérnie, mint ami ideális. „Bár az önmegtartóztatás (a házasságban) nagyobb érdem, de az mégsem bűn, ha házastársi kötelességüknek eleget tesznek; de a szaporodási célon túl már csak bocsánatos bűn.” A házasságban a szex csak olyan embereknek való, akik nem tudnak uralkodni önmagukon. Az eszményi megoldás a teljes szexnélküliség, most és mindörökké. Szűz Mária a példakép.

Mária teljesen önmegtartóztató volt, szűz volt. De mégis összeegyeztette az összeegyeztethetlent: a szüzességet és az anyaságot. Ez a tökéletesség csúcspontja: anyaság szex nélkül és szüzesség gyermekáldással. Ez szinte olyan, mintha Ágoston azt kívánta volna, hogy Isten a szűztől születést tegye normává. Valóban, az egyetlen lehetőség, amellyel Isten őt a házasság bűne alól felmentheti, az az érv, hogy a szexualitás elkerülhetetlen testi vágya Ádám hibája és nem Istené.

Úgymond, a gyermek igazolja a házasságot, a mi ismereteink szerint. Isten a rosszból is jót hozhat ki. Mégis frigiditásra kell törekedni (Ágoston ezt spiritualitásnak nevezi), nem pedig a szexuális élvezetre (*libido*). A tökéletes

házasság példaképe így alakul: a feleség és a férj a házassági kötelesség gyakorlása előtt megvizsgálják, hogy a partner szent hangulatban van-e, azaz távol tartja-e magát a nemi vágytól és valóban csak szaporodni akar-e?

Ágoston nem riad vissza még a legellentmondásosabb következtetéstől sem: szerinte az ideális házasság két szűz házassága. Ha ez lenne a norma, akkor Isten városa hamarosan megvalósulna. A legkevesebb, amit a házaspárok megtehetnének az, hogy éveik multával tisztákká válnak, azaz szexuálisan inaktívvá és hosszabb távon remélhetőleg impotensekké. Ha Pál apostol nem írta volna azt, hogy nem követ el bűnt az, aki lányát férjhez adja, akkor Ágoston elvei szerint ez nehezen lehetne megengedhető.

A gyerekre gondolás nélküli nemi kapcsolat — sőt a még rosszabb: nemi kapcsolat a „terméketlen napok” idején, azzal a céllal, hogy *ne legyen* gyerek — súlyos bűn. „Mert az olyan nemi kapcsolat, amely a szaporodás akarásán túlmegy, már nem az észnek, hanem a szenvedélynek enged.” Szexuálisan aktív idősebb házaspárok vagy olyan házaspárok, akik akkor is közösülnek, ha az asszony állapotos, elkerülhetetlenül hatalmas bűn terheit veszik magukra.

De hogy is volt ez a zsidó pátriárkáknál, akiknek az Írások szerint több felesége is volt? Ágoston azt válaszolja erre, hogy nem az élvezet vagy a váltogatás kedvéért vettek több feleséget, hanem, hogy minél több gyermekük legyen. Ezek a nemes személyiségek valószínűleg szenvedély nélkül éltek, s népük iránti mélyszéles kötelességérzetből keresték fel feleségeiket és ágyasaikat. Hősies önzetlenség volt ez. Egyébként ez is további példája annak, hogy a cél (a választott nép szaporodása) szentesíti az eszközt (a házasságon kívüli nemi kapcsolatot). Ágoston a morálteológus modellje: a kíméletlen szigorúsághoz járul az a tehetsége, hogy szinte mindent igazolni tud.

Azzal, hogy Ágoston hangsúlyozta Mária szüzességét, a cölibátust erősítette az egyházban. Jóllehet, Máriának volt férje és az evangéliumok szerint Jézuson kívül születtek még gyerekei. Mivel a kritikai biblíamagyarázat akkor még gyerekcipőben járt, az egyházatyák nem értették meg, hogy Mária szüzességének semmi köze nincs szeplőtelenységéhez. Ez teológiai eszköz volt, amellyel az evangélisták azt juttatták kifejezésre, hogy Jézus Isten fia és nem embernek vagy emberi indulatnak, hanem Istennek és isteni erőnek a gyümölcse. Az Ószövetségben is találunk hasonló eseteket: meddő asszonyok gyerekeket szülnek, vagy miként Sára esetében, még a százéves asszony is. Sajnos Mária „szüziessége” nemcsak arra lelkesített asszonyokat, hogy hatalmas dolgokat cselekedjenek Istenért és embertársaikért, hanem a keresztény házasság értékcsökkenéséhez is vezetett. Azt az egyre növekvő meggyőződést erősítette, hogy a szüzesség a lényege szerint tökéletlen házasság

felett áll; táplálta azt a gondolatot, hogy az oltár papjainak nőtlennek kell lenniük. Ez a törekvés később előírásá lett; a papnak nőtlennek kell lenni, gyakran az egyház jó hírnevét rontó súlyos következményeivel együtt.

A legnagyobb hatást Ágostonra — nyilván tudta nélkül — nem a Biblia, hanem a *Stora* gyakorolta. Seneca írásaiban például mindig a kötelesség áll az előtérben. Szigorú filozófiájában az ész legyőzi az érzelmeket, amelyeket ő egyszerűen betegségnek tart. Az élet célja az önzés legyőzése: semmit sem szabad ellenszolgáltatásért tenni. Ezzel összefüggésben a szexnek is csak egyetlen célja lehetett: a szaporodás. Öröm, kielégülés, élvezet — mind tilos és amennyire csak lehet, kiiktatandó. Az eszmény a hideg, a szenvedélymentes nemi aktus.

Ágoston más úton - az eredendő bűn hatásait elemezve — jutott el a szextől való irtózásig: amit a sztoikusok perturbációnak (zavar) hívtak, azt ő koncupiscenciának (vágy) nevezte el, de ugyanarról volt szó. A fájdalmak közötti kitartás aligha felel meg a nemi aktus által előidézett érzéseknek. A hitvesi ágyban tanúsított szándékos hidegség és az emberi érzések elfojtása a legszélsőségesebben természetellenes, azaz ellentmond az emberi természetnek.

Haszontalan lenne felidézni ennek a nagy, de ebben a kérdésben súlyosan tévedő tanítónak a tanításait, ha a katolikus egyház azokat nem vette volna teljesen át. Nem volt egyetlen pápa és egyetlen teológus sem, aki Ágostonnak a szexualitással és a házassággal kapcsolatos tanításait ne követte volna. Ily módon a világiakat is nemzedékről nemzedékre a hatása alatt tartotta. Az a sztoikus felfogás, hogy a szexualitás csak a szaporodást szolgálhatja, több mint ezer esztendőn át katolikus ortodoxia lett. A világiak ebből azt a következtetést vonhatták le, hogy a szex illetlen és nevetséges dolog. A bűn tartós érzésként bevonult a hálósobákba, azzal az eredménnyel, hogy a keresztények a bűnt egyenesen a nemiséggel azonosították. A pápák közül nem kevés tovább erősítette ezt a benyomást, mivel minden más bűnnél (kapzsiság, kíméletlenség) inkább kárhoztatták a tisztátlanságot.

Abban a korban nem Ágoston volt az egyedüli keresztény gondolkodó, aki a szexualitással kapcsolatban előítéleteket táplált; a legbefolyásosabb azonban mégis ő volt. A szeplőtelenesség és a szüzesség hangoztatása azt jelentette, hogy a házasságot a kicsapongás legenyhébb és a legkevésbé visszataszító formájának tartotta. A házasoknak nehéz, sőt lehetetlen volt a mennyek országába bejutni éppúgy, mint a gazdagoknak. A szüzesség — jegyezte meg Krüszosztomosz — olyan magasan áll a házasság fölött, mint az ég a föld fölött, vagy mint az angyalok az ember fölött. „Az elhívás” egyet jelentett a szex elvetésével.

Jeromos azt mondta, hogy még Péter apostol is csak a vértanúság vérével moshatta le magáról a házasság szennyét. Szerinte a szentnek az a feladata, hogy a „házasság erdejét a szüzesség fejszéjével irtsa ki.” A házasság egyetlen célja szüzek létrehozása.

Az európai erkölcs története című művében Lecky azt írja, hogy az egyházatyák iratainak tömegében a házasságnak csak két vagy három szép leírását találta. „Alig elképzelhető nyersebbet és visszataszítóbbat találni, mint azt a módot, ahogy a házasságot jellemezték.” A szexualitást nem tartották másnak, mint féktelen kéjváagnak. A terhes asszonnyal folytatott nemi érintkezés egyértelműen bűnnek számított: az életet adó magnak már bevetett földre szórása volt ez. Még az állatok sem csinálnak ilyen „piszkos” dolgot. Az egyházatyák korában nem találunk egyetlen egy utalást sem a gyengéd szeretetre, amelyet a házasok egymás iránt éreznek. Nincs jele annak sem, hogy az egyházatyák tudták volna, hogy a nemi érintkezés a szeretet kifejezése. Szégyenletes voltának bizonyítéka a szülési fájdalom. Különösen a nők — Isten férfisovinizta volt — fáj a hely, ahol a bűnt elkövettette. Még akkor is, ha ezzel gyerek jön a világra — Isten figyelmeztet.

„Építő” történetek szóltak olyan férjekről, aki feleségüket és gyermekeiket cserbenhagyták, hogy „szeplőtelen” életet éljenek. Szóltak olyan asszonyokról, akik a nászéjszakán elmenekültek, hogy tisztességüket megmentse. Az a férfi volt a hős, aki a nászéjszakán elhagyta feleségét, hogy a pusztában éljen. Az eszménykép az aszkézis volt, a szexualitás alóli felszabadulás. Ezzel értett egyet minden pápa, beleértve VII. Gergelyt is.

Nagy Gergely pápa

Gergely, aki 590-604 között uralkodott, korának egyik csodája volt. Csak Leó (404-61) mérhető hozzá mint pásztori jellegű püspök és teológus. Gergely középtermetű volt. Nagy kopasz fejét sok város, Konstanz, Prága, Lisszabon és Sens — mint ereklyét — magának követelte. Gergelynek széles homloka és apró, sárgásbarna szemei voltak. Széles cimpájú sasorr és duzzadt piros ajkak jellemezték. Egy nemes szenátori családból származott; és már korán elhatározta, hogy szerzetes lesz. Egészsége soha nem volt jó, különösen életének utolsó tizenöt évében. Böjtöléssel és vezekléssel még tovább rontotta egészségét. Emésztési zavarokkal küzdött és a köszvény is kínoztta. Lehet, hogy ezt a bor okozta, amit közvetlenül Alexandriából hozatott, és egy *cognidium*-nak nevezett gyantával illatosítottak.

A főpásztorok közül elsőként Gergely pápa tette rá Ágoston műveire a jóváhagyás pecsétjét. A nemi érintkezés — mondotta — nemcsak a terhesség alatt, hanem a szoptatás ideje alatt is bűn. Ha egy férfi együtt volt feleségével, a templomba sem léphetett be, ha előtte bűnbánatban és mosakodás által nem tisztult meg. A házasság nem bűn, de a nemi érintkezés igen. Gergely Ágostont követte abban is, hogy szerinte a szexualitás és az eredendő bűn szorosan összetartoznak. Az eredendő bűn a lélek veleszületett romlottsága. A testi kívánság, vagyis a *concupiscencia* formáját ölti magára ami a test lázadása a lélek ellen. Végso soron ez Ádámtól származik, az emberi faj első képviselőjétől. Ádám bűne miatt az ember legbensőbb lénye megromlott. Mintha Ádám, az első ember olyan lelki nyavalyát kapott volna el, amely elkerülhetetlenül halált okoz. Ez a betegség a születéskor minden emberre átragad. Ádám az egész emberiség nevében cselekedett — mivel rajta kívül senki sem létezett —, ezért amit ő tett, azt tette mindenki őutána. Mindenki felelős azért, amit ő cselekedett.

E vonatkozásban Gergely Pál apostolt szó szerint értette: „Mindnyájan vétkeztek Ádámban.” Ez azt jelenti, hogy az ember életének első pillanatától kezdve bűnös. Ez nem személyes bűn, hanem az emberi természet bűne és ezért elkerülhetetlen. A természetünket pedig a szülőktől örökljük. Az újszülöttek lelkét a születés pillanatától kezdve megrontja ez az öröklött eredendő bűn.

Gergely tisztában volt azokkal a problémákkal, amit ez a felfogás okozott. Például ha a szülők megtisztultak a keresztség által az eredendő büntől, akkor hogyan adhatták át az eredendő bünt gyermekeiknek? Erre a válasz így hangzott: jóllehet ők megkereszteltettek, de a romlott természetet a nemi aktus révén mégis továbbadták a testi kívánság által táplált vágy útján. A gyermekek eszerint megváltott szüleik testi kívánsága átvitt gyümölcseiként születtek. Kezdetől fogva a gyehenna és a pokol fajzatai ők; joggal viselik a harag fiainak jegyeit, mert bűnösök. Ha kereszteleetlenül hálnak meg, akkor örök kárhozatra jutnak, egyedül megszületésük bűne miatt. A lét maga is bűnös állapot; a világrajövetel már oka az örök kárhozatnak.

Annak bizonyítására, hogy Gergely nézetei nemcsak a történészek érdeklődésére tarthatnak számot, elegendő az 1917-es egyházjogi kódex 747. kánonját tanulmányozni. Bár ezt a kánont elhagyták az 1983-as kódexből, mégis úgy kell tekinteni, mint amely megszabja a morálteológusok által megkövetelt gyakorlatot. Aligha lehetne ennél szomorúbb részleteket találni az irodalomban. Ha az a veszély fenyeget, hogy a gyerek meghal az anyaméhben, akkor még a születés előtt meg kell keresztelni. Krisztus nagy missziói parancsát: „Elmenvén kereszteljétek meg minden népet” — leszűkítették arra a

személyre — orvos, ápolónő, pap avagy férj —, aki a nehéz szülés esetén az anyaméhbe benyúlva az orvosi fecskendővel vizet fecskendez a meg nem született gyermekre. El lehet képzelni az anya kétszeres rémületét. Még a szatirikus elméjű Swift sem álmodott volna ilyen eljárásról.

Gergely egyetértett Ágostonnal abban is, hogy a szexuális vágy önmagában bűnös. A másik Ágostonnak, Anglia apostolának ezt írta: „Szexuális vágy teljes lehetetlenség bűn nélkül”, így a házasságban megvalósított minden szexuális aktusért is vezekelni kell.

Gergely pápa nagyvonalúan kijelentette, hogy „mindnyájan romlottságból és romlottsággal jövünk a világra, és a romlottságot magunkban hordozzuk.” Meg volt győződve arról, hogy „a világ fejedelme mindazok tetteiben, szavaiban és gondolatiban jelen van, akik a test kívánságai szerint élnek.” Csak Jézus volt mentes ettől. „Ő született egyedül szentségben azért, hogy a megromlott természet eme adottságait legyőzze, nem testi egyesülés által fogantatott.” Itt bukkanunk nyomára — ahogy utaltunk rá — Mária szeplőtelen fogantatásának az egyik cáfolatára.

Az eddig elmondottak semmiképpen nem akarnak Gergely pápa emlékének ártani. Gondolatait előtte és utána is sok nagy ember osztotta. A probléma csupán abban jelentkezik, hogy pápa volt; a pápákat pedig csalatkozhatatlan vezetőknek tartják, akik örök igazságokat tanítanak és erkölcsileg abszolút érvényes dolgokat állapítanak meg. Gergely nézete csak ama katolikus hitűek miatt kínos, akik hiszik, hogy a pápák nem tévedhetnek, súlyos tévedést nem követhetnek el, még olyan alapvető dolgokban sem, mint a szexualitás és a házasság.

A katolikusoknak egy további óriási gondját kell itt megemlíteni. Ha Pál pápa a *Humanae vitae* írásakor úgy vélte, hogy mondanivalójának összhangban kell maradnia kiváló elődjeivel, így XI. Piussal és XII. Piussal, akkor miért nem figyelt Gergely pápára is? Ő sem volt pehelysúlyú személyiség. A pápák mindenkori névsorában az első hat között szerepel. A barbárok által körülvett Rómát romokban örökölte. Egy évtized alatt a Caesarok nyugati birodalmának méltó utódjává tette. Ha a pápaság valóban valami erkölcsileg abszolút érvényeset akar tanítani, akkor VI. Pálnak inkább arra kellett volna törekednie, hogy azt is felvegye tanításába, amit Gergely a VI. században képviselt, nem pedig megismételni azt, amit XI. Pius a XX. században tanított. Vagy nem is olyan fontos, hogy a modern pápák Gergely tanításainak ellentmondottak?

Gergely pápa után

Ágoston mélységes pesszimizmusa a szexualitás, a házasság és az eredendő bűn vonatkozásában Gergely pápában élharcosra lett. Tanával nem is ellenkezett senki a középkorig. A házaspárokat óvták attól, hogy a nászéjszakán egymással aludjanak, nehogy megszenstelenítsék a házasság szentségét. Soha nem magyarázták meg azonban, hogy az idő múlása miért csökkenti azt a rosszat, ami eleve benne van a szexualításban... Lecky idézi Szent Alberichnek azt a XII. századból származó látomását, miszerint a kínok tavánál (ahol gyanta, folyékony ólom és égő szurok vár az emberekre) azokat a házaspárokat várják a pokolba, akik voltak olyan arcátlanok, hogy egyházi ünnepeken vagy böjti napokon háltak egymással. Kramer és Sprenger *Boszorkányok pörölye* című művében központi szerepet játszik az a hit, hogy a szex visszavonhatatlanul rossz dolog, s a Sátán leginkább ezen az ajtón keresztül lép be a világba.

A középkor tekintélyes teológusai egyszerűen skolasztikus úton dolgozták ki Gergely pápa nézeteit. A nemi kapcsolatot évszázadokon keresztül bűnnek tartották, soha nem szeretetnek. A teológusok — kivétel nélkül nőtlenek — képtelenek voltak megérteni az alapvető különbséget az ember és az állat nemi élete között: az előbbi ugyanis szeretetből fakad.

E negatív hozzáállás a szexualitáshoz a morálteológiában a XX. századig megmaradt. 1966-ban Angliában egy könyv jelent meg *Születésszabályozás és a katolikus hit* címmel. A feltételezések szerint egy G. Egner nevű ember írta, s eredetileg Münchenben adta ki. Német ajánlás és egy olyan előszó van benne, amelyben a szerző köszönetet mond a fordítónak. Valójában a könyvet angolul írta egy durhami pap, akinek ír hangzású neve volt.

Egner atya a tekintélyes korabeli morálteológusok írásaiból érdekes passzusokat állított egymás mellé a szexualitásról. Az eredmény minden vigaszt nélkülöz.

Capello azt mondja a szerelmi játékokról, hogy a házastársak mindent csinálhatnak, be nem teljesedett és buja cselekedeteket is beleértve. Ez magába foglalja az orális és genitális kapcsolatot is, hiszen ezek is megengedettek, még ha visszataszítóak is. Génicot, aki szerint az ilyen cselekedetek undorítóak és tulajdonképpen halálos bűnök, olyan erkölcstelen cselekedetokről is beszél, amelyek megengedettek a házastársak számára: visszataszító szavakról és pillantásokról, valamint tisztességes, kevésbé tisztességes és tisztességtelen testrészek érintéséről.

Egner bemutatásában a morálteológusok véleménye éppoly szájalmas, mint nyelvezetük. A szerelmi játék „olyan atmoszférában történik, amely csak megtűrt, bocsánatos bűnnek nevezhető”, mintha a bűn „valamilyen technikai támadás lenne egy triviális, mellékes törvény ellen.” Merész dolog volt

Egnertől, hogy ilyen és ehhez hasonló megjegyzéseket szedett össze a szövegek közül, s ezáltal bepillantást engedett a katolikusok számára: hogyan van fölkészítve a klérus a problémák megértésére. Amit ugyanis Egner kiderített, az az volt, hogy a katolikusok erkölcsi vezetőinek halvány fogalmuk sem volt arról, amiről beszéltek. Összességében a gyakorlati kérdésekben teljesen tapasztalatlanul úgy beszéltek; mintha egy vakon született tartana előadást a „modern művészet színeiről.

E háttérrel szemben XI. Pius *Casti connubii* enciklikája (1930) felvilágosultnak tekinthető. A legérdekesebb része az enciklikának az, ahogy a főpásztor elődeinek tanából kiválogatja a megfelelőt.

XI. Pius a 14. részben Gergely pápát követi, amikor azt mondja: a legszentebb szülők sem adhatják tovább szentségüket a gyermekeiknek. A születés „egyfajta halál is, amelyben az eredendő bűn tovább száll az utódra”. Az újszülöttnak szüksége van a keresztség vizének megújító erejére. Miért nem követi azonban XI. Pius végig Gergely pápát, s miért nem tart ki amellett, hogy a gyermekek a pokol fattyai, ha megkeresztelés nélkül halnak meg, s arra vannak kárhoztatva, hogy az örök gyötrelmet szenvedjék el? Miért fogadja el Pius Gergely pápa kiindulópontját, s miért veti el következtetéseit?

XI. Pius a 23. részben Ágoston kifejezését idézi: „hűség és szüzesség”. Helyeslőleg ismétli meg Augustinus szavait: „A házastársi hűség azt követeli meg, hogy a férfi és a nő különlegesen szent és tiszta szeretetben legyenek összeforrván, s ne házasságtörőként szeressék egymást.” Mit hagy el XI. Pius? Amit Ágoston el akart ítélni e mondattal, azt Pius megengedi, hiszen az 59. részben ezt olvassuk:

Azok sem a természet ellen cselekednek, akik megfelelő módon élnek a házasság adta jogaikkal, de természetes okoknál fogva (időbeli okok vagy más hiányosság miatt) nem születik új élet ezáltal. Hiszen a házasságban — éppúgy mint a házassági jogok gyakorlásában — vannak másodlagos célok is, úgymint a kölcsönös segítségnyújtás, a kölcsönös szeretet táplálása vagy a nemi vágy csillapítása. Mindezek nincsenek megtiltva a házastársaknak mindaddig, amíg alá vannak rendelve az elsődleges célnak, s a cselekedet természetének nem mondanak ellent.

Bár az 54. részben XI. Pius éppenséggel a „töretlen keresztény hagyományról” beszél, e szakasznak jóformán minden része ellenkezik a *keresztény tradícióval*. Ágoston és Gergely pápa *mindennek* ellene mondanak, hiszen nem tesznek különbséget a házasság elsődleges és másodlagos céljai között. A házassága szaporodást szolgálja; s ez nem a fő cél, hanem a kizárólagos cél, az egyetlen, ami igazolja a nemi kapcsolatot. Minden más cél,

ami a szaporodáshoz társul, bűnnek nevezendő. Épp ezért naiv kijelentés XI. Piustól, hogy mindaz nem bűn, ami a természetet nem zavarja: tehát egy párnak lehet nemi kapcsolata a kölcsönös szeretet táplálására és a nemi vágy csillapítására stb. Gergely pápa azt mondta, hogy a szex nem erre szolgál, hanem csakis gyermek nemzésére. Minden egyéb dolog: bűn. A töretlen katolikus keresztény tradíció ez, és nem XI. Pius véleménye. Még XI. Ince (1676-89) is ünnepélyesen kinyilvánította, hogy bűn, ha, valamely házaspár csak élvezetből hál együtt. Ez logikus kijelentés volt: ha a szex csak a gyermek miatt van, s egy nemi kapcsolat nem vezet gyermekáldáshoz, mert az asszony vagy meddő, vagy már terhes, vagy pedig túl öreg, akkor a *szex bűn!*

Hogy XI. Pius radikálisan megváltoztatta a tradíciót, az egy dolog; egészen más viszont, ha azt is állítja, hogy kijelentése megegyezik a tradícióval. A házasság elsődleges és másodlagos célja közötti különbségtétel, illetve a másodlagos cél megengedése (azzal a feltétellel, hogy a fő célt ez nem sérti) egy egészen új kritériumot vezet be a szexualitás megítélésében. Mi ez a kritérium?

A hagyomány szerint a szexualitás erkölcsét egyetlen dolgon lehet lemérni: azon, hogy az a gyermekre irányúl-e? XI. Pius mindezt helyettesítette a nemi aktus természetes integritásával. Ha ezt teljesítik a partnerek, tehát megtörténik a penetráció (behatolás) és az inszemináció (megtermékenyítés), akkor az összes többi lényegtelen. Akkor is erény a szexuális élet, ha a nő már terhes, vagy ha terméketlen, feltéve, hogy a penetráció és inszemináció megtörtént. E nézetnek két nagy gyengéje van: először is ellene mond több mint tizenöt évszázad keresztény tradíciójának, másodszor pedig egy erkölcsi kritériumot — ami ugyan nem helyes kritérium — egy biológiaival helyettesít. XI. Pius egy új tradíciót kezdett el: a szexualitás erkölcsiségét nem emberi mércével mérte, tehát azzal, amit az emberek tesznek, hanem az aktus fizikai jellegű „integritásával”. Ha persze a biológiai kritérium az egyetlen, akkor semmi sem igazolja a fogamzásgátlást, még a partner szeretete, a nő egészsége vagy a család biztonsága sem. Ezért azt kell mondanunk, hogy VI. Pál pápa az „állandó” egyházi tanra hivatkozva a fogamzásgátlás vonatkozásában csupán egy negyven éves tant idézett, tehát a *Casti connubii* enciklikára visszanyúlót, s az igazi tradíció ellen szólt.

A II. Vatikáni Zsinat igen bölcs volt, amikor elutasította a házasság fő és mellékcéljainak említését. Ez a különbségtétel lehetetlenné teszi ugyanis a fogamzásgátlás problémájának bármilyen jellegű megoldását is.

A legutóbbi idők morálteológusai tisztában vannak a szexualitás problémájának szerteágazó dimenzióival. Freud kimutatta, hogy a szexualitás

kérdésében nem genitáliákról és genitális kapcsolatokról van szó, hanem emberekről és emberi kapcsolatokról. Márpedig a régi tan a szexualitás pusztán genitális nézetét vallotta. Miután elismerést nyert, hogy a szexualitásban emberekről és szeretetről van szó, fontos szempont lett, hogy mindezt integrálják is a morálteológiában. Ahelyett azonban, hogy a morálteológusok újraértelmezték volna a szexualitást, a *Casti connubii* által arra kényszerültek, hogy a régi ismeretekhez egyszerűen újabbakat csatoljanak. Az eredmény egy hermafroditára hasonlít: a *Casti connubii* enciklikának kétségkívül vannak modern elemei (kölsönös segítségnyújtás, szeretet), de ezek csupán járulékos elemei a házasság fő céljának: a szaporodásnak.

Az ilyen jellegű megoldás azonban éppúgy elfogadhatatlan, mint a hagyományos, sőt még kevésbé is logikus. S valóban: az új megoldás egyáltalán nem erkölcsös, hiszen a szeretetet „másodlagosnak” nevezi és a szexualitás biológiai kritériuma alá rendeli. Ami pedig valóban számít, az a párzás. A szeretet, a tisztelet, az együttérzés és a gondoskodás a még meg nem született gyerekekről mindeme erkölcsi mozzanatok a második helyre szorulnak a biológiai kritérium mögött, ami a penetráció és inszemináció. Ha a biológiai mozzanatok valóban megvannak, akkor a nemi aktus „megfelel a természet törvényének”. Olyan ténylegesen természeti jogok, mint szeretet és együttérzés, semmilyen döntő szerepet nem játszhatnak ebben a leginkább erkölcsi jellegű aktusban, vagyis a házastársak nemi kapcsolatában. A *Casti connubii* már előrevetítette azt a tragédiát, amit a *Humanae vitae* később kiteljesített.

Egyáltalán nem rosszindulatú kijelentés részünkről, ha azt merjük állítani: a katolikus egyház azért éli át ezt a mélységes tragédiát, mert a pápák félreértették tulajdon hagyományukat. XI. Pius enciklikáját Ágoston tana szerint építette föl, s aztán egy csomó olyan dolgot mondott ki benne, ami az Ágoston által meghatározott tradíciónak éppenséggel ellentmond. XII. Pius sem vette észre, hogy tagadja az egyház régi hagyományát.

1940-ben ezt mondta abban a beszédében, amit egy házasulandó párnak tartott:

Ugyanaz a Teremtő, aki jóságában és bölcsességében azt akarta, hogy a férfi és a nő műve az emberiség megtartását és szaporodását szolgálja, midőn férfit és nőt a házasságban egyesített, azt is meghatározta, hogy a házaspár e munkája közben örömet és gyönyörűséget leljen testben és lélekben egyaránt. Az a házaspár tehát, amelyik e gyönyört keresi és megéli, semmi rosszat sem tesz.

A pápa gyönyörről beszél — nyilvánvalóan képtelen arra, hogy a nemi kapcsolatot a szeretet egyik tettének, vagy éppenséggel a szeretet tettének

nevezze. Szóhasználata két okból is figyelemre méltó: először is azért, mert ellene monda legtöbb korábbi pápa tanainak, akik azt mondták, hogy a szexuális öröm soha nem mentes a bűntől, s a házaspárok ne kommunikáljanak a nemi kapcsolatot követő reggelen. Másrészt pedig azért, mert a szaporodást nevezi a házasság fő céljának, amikor a „gyönyörre” koncentrál — a „szeretet” szót pedig ki sem ejti! A „gyönyör” szó hedonizmust sejtet; de mi a helyzet a szeretettel? Vajon az evangélium fényében is a szaporodás mögé sorolhatta volna XII. Pius a *szeretetet*? Egész biztos, hogy nem.

XII. Pius leginkább akkor tért el a tradíciótól, amikor 1951-ben bábákhoz beszélt. Ez alkalommal első ízben adta egy pápa — bár nem megcsorítások nélkül — beleegyezését a biológiai ritmuson alapuló fogamzásgátláshoz.

Már a XIX. században megkísérelték tudományos biztonsággal megalapozni ezt a módszert, mégis megbízhatatlan volt még ekkor. Ogino és Knaus a húszas évek végén tették közzé kutatási eredményeiket. Korábban Róma mindig ellene szólt ennek a biológiai ritmuson alapuló erkölcsnek, XII. Pius beszéde azonban a katolikus gondolkodás teljes megváltozását okozta.

XII. Pius szerint a nem termékeny időszakok kihasználása azért legitim, mert nem sérti az aktus természetét. „Nem csökkenti és nem akadályozza semmilyen módon a természetes aktus lefolyását, sem pedig annak természetes következményeit.” A házastársaknak ugyan komoly okuk kell legyen a „biztos periódus” módszerének alkalmazására, de ha így tesznek, az nem bűn. VI. Pál megismételte ezt a tant a *Humanae vitae* enciklika 11. részében.

Úgy tűnik, a két pápa közül egyik sem vette észre azt, ami a katolikus történelemben először történt meg: hogy a nemi kapcsolatot erénynek nevezték önmagában is, és nem csupán akkor, amikor szaporodás nem lehetséges, hanem *éppen azért*, mert a szaporodás nem lehetséges.

Sajnos azonban XII. Pius — éppúgy, mint XI. Pius — a biológiát tette meg kritériummá az erkölcsben. Lehetővé tette ugyan a katolikusoknak, hogy a születést kontrollálják és ne engedjenek át mindent a gondviselésnek (*providenciának*), de megfosztotta őket ennek módszerétől. Döntésével XII. Pius a katolikusokat egy hőmérővel és naptárakkal tarkított útra vezette. Talán könnyörületesebb lett volna, ha a hagyományos alternatívát hagyja meg nekik: tehát vagy szaporodni, vagy pedig teljesen lemondani a szexről.

A belátható jövőben a katolikus egyház a születésszabályozás olyan tanával van megterhelve, amely elvágja a katolikusok kötődését *mind* a keresztény múlthoz, *mind* pedig a modern világhoz. A modern élvhajhászás ellenére is kitartani a *régi* elvek mellett, ez egy dolog; egészen más azonban egy olyan *új*

elvet bevezetni, amely megakadályozza a házaspárokat abban, hogy a népességnövekedésre való tekintettel tervezzék meg családjukat.

Egy általunk már említett történeti példa segíthet abban, hogy megvilágítsuk a mai katolikusok dilemmáját.

Eredendő bűn és születésszabályozás

A régi, Ágoston által megfogalmazott, majd Gergely pápa és utódai által követett hagyomány szerint a keresztség a megváltás föltétele: keresztény szülők újszülöttei is elkárhoznak, ha megkereszteletlenül halnak meg. Ugyanez érvényes a katekumenek esetében is, ha váratlanul halnak meg, s természetesen az egész pogány világ kárhozatra van ítélve. Ágoston szerint a megtért lator is csak azért menekülhetett meg, mert valamilyen közelebbről meg nem határozható módon megkeresztelkedett.

Nincs jobb bizonyítéka az egyház csatatkozásának, mint ez: a pápák és az egyházatyák nem azt mondták, hogy nem tudják, hogyan lehet megmenekülni az újszülötteknek, hanem kategorikusan azt mondták, hogy nem lehet. Nem tudatlanoknak vallották magukat sok ember sorsa felől, olyanok esetében, akik nem hallottak Jézus Krisztusról, hanem minden megszorítás nélkül azt állították: ezek a pokolra jutnak. Nincs üdvösség az egyházon kívül; s egyházon a *katolikus* egyházat értették, amelybe a vízkeresztség által vétetnek föl az emberek. E nézetet pedig évszázadokig ismételten hangoztatták, anélkül, hogy valaki is ellentmondott volna: ez volt a katolikus tan, mindig és mindenütt, mindenkinek a tanításában. Megjegyeztük már, hogy az Indiába induló Xaveri Szent Ferenc meg volt győződve arról, hogy *bármilyen erényesen* éljenek is a meg nem keresztelt pogányok, a menyenyek országába nem juthatnak.

A korábbi nemzedékek keresztényeinek ez a keménysége ma már mindenkit meghökkent; valójában mindegy, hogy miért volt így, attól még tény marad. Minden ebben kételkedő katolikust megégetett volna az inkvizíció. Lecky véleménye szerint ez a tan szörnyűbb volt a pogányok bármely hitbeli kijelentésénél: megérdemelte volna Tacitus elnevezését: „szörnyűséges hiedelem”. Lecky így ír:

Hogy egy kisgyermek, aki csak néhány percet él a születése után és meghal, még mielőtt szentelt vízzel meghinthetnék, ily mértékben felelős legyen azért, mert őse hatezer évvel azelőtt egy tiltott gyümölcsöt megevett, hogy ez a kisgyermek teljes joggal föltámadván az örök tűzre kerüljön, hogy ősenek bűnét vezekelje, s hogy egy igazságos és könyörülő Isten e jelzők gyakorlása közben érző lelkeket hívjon életre, hogy azok aztán kimondhatatlan és enyhíthetetlen

szenvedésben részesüljenek: mindez olyan kijelentés, ami egyszerre extravagáns és abszurd, oly mértékben szörnyűsleges, hogy elfogadása az erkölcsi ítélőképesség egyetemes voltát kérdőjelezi meg. Egy ilyen tan valójában ördögi gonoszság, és pedig annak is a legszélsőségesebb formája.

Ördögi gonoszság avagy sem: ez volt a katolikus ortodoxia egészen az újkorig. Isten képét a boszorkányok lexikona sem festhette volna szennyesebbre. Azok az óriási borzalmak, amelyeket a hun Attila vagy Hitler elkövetett, sápadt visszfényei azoknak a szörnyűségeknek, amelyeket szelíd keresztény teológusok és meditációban elmélyülő szerzetesek tulajdonítottak Istennek, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyjának. Valójában maga az ördög sincs ilyen sötét képpel megfestve! A kereszténység igazi nyomora az, hogy ilyen nézeteket oly sokáig képviselt. Erre pedig egyetlen magyarázat van: a tekintély. Először is a Biblia tekintélye, de úgy, ahogy azt az egyházi tanítók (a magisztérium) magyarázta. Pál misztikus szavait — „Ádámban mindnyájan vétkeztünk” — olyan korlátoltan értelmezték, hogy még az újszülötteket is felelőssé tették az eredendő bűn miatt és pokolra méltónak ítélték, ha keresztség nélkül haltak meg.

Olyan keresztények is megbarátkoztak ezzel a gondolattal, akik soha meg nem bocsátották volna maguknak, ha egy kisgyermeknek fájdalmat okoznak: Isten azonban kimondhatatlan és örök szenvedéssel bünteti e kisgyermekeket azért, amit azok nem is kerülhettek el! Egyetlen keresztény anya, egyetlen keresztény apa sem hihette ezt el szíve szerint; ám mindenki helyeselte. Talán ez a legjobb történelmi példa a katolikus tekintélyre: minden emberség és értelem ellenére is engedelmességet kíván meg egy erkölcsileg abszurd tannak. Lecky megjegyzi:

A keresztények kötelességüknek és az alázat ajánlatos gyakorlásának tartják, hogy természetes erkölcsi érzéseiket elfojtsák, s végül sikerül nekik meggyőzni magukat afelől, hogy Istenük mélységesen meg lenne sértve, ha tiltakoznának az olyan nézetek ellen, amelyek ördögi sajátosságokat tulajdonítanak neki... A keresztény tant egyfajta erkölcsi csodaként fogják föl, s ahogy néhány teológiai iskola esetében szokás, az olyan kijelentést is misztériumnak és hitre indító dolognak nevezik, ami láthatóan önellentmondás.

Ez a megfelelője a pápai tannak a születésszabályozásról. Ahogy Gergely pápa Istene csecsemőket ítelt a pokol örök tüzére, úgy VI. Pál Istene emberek millióit ítéli pokolra még e Földön. A különbség csak abban van, hogy ma az átlagos katolikus azt mondja: szerinte nincs igaza VI. Pál pápának.

VI. Pálnak nincs olyan érve, ami igazolhatná erkölcsi fölfogását, vagy pedig elképzelését egy olyan Istenről, aki az emberi természet mögött áll. Az sem

világos, hogy az a VI. Pál pápa, aki hisz abban a mítoszban, hogy mindegyik pápa azt mondta, amit ő, miért válogat elődei kijelentéseiben, akiknek pedig nem mert ellentmondani? Miért nem tiltakozott az ellen, hogy Gergely pápának mégis ellene mondjon, akinek nézetét oly sok pápa ismételte meg (VII. Gergely, III. Ince), miszerint a szex mindig bűn, még akkor is, ha gyermek születik belőle? Vagy miért nem tiltakozott az ellen, hogy ellene mondjon a hagyománynak: a megkereszteletlenül meghalt gyermekek azonnal a pokolra kerülnek? Miért nem tiltakozott az ellen, hogy a pápák nagy számának ellene mondjon: a szex és a szerelem összeegyeztethetetlen? Miért nem mondott ellent V. Sixtus pápának, aki szerint a fogamzásgátlás egyfajta gyilkosság? Miért volt VI. Pál számára a legfontosabb, hogy XI. és XII. Piusnak ne mondjon ellent?

Vajon olyan egyszerű a válasz, hogy XI. és XII. Pius idején VI. Pál már élt? Vajon ez a véletlen tény tette számára az ellentmondást lehetetlenné, míg Gergely pápának, Ágostonnak és a régi hagyománynak viszont ellene lehetett mondani? Vagy talán nem tudta, hogy amit „állandó tradíciónak” nevezett, csupán negyven zavaros esztendőre tekinthet vissza?

Bármilyen volt is az oka ennek az ellentmondásnak, az egyház számára megoldandó feladat maradt, hogy egy biológiai természetű erkölccsel birkózzék meg. Egy cölibátusetika vont a kárpádra a laikusokat. Az a házaspár, amelyik egy tucat gyermekkel él egy nyomorúságos lyukban, vagy a Knaus—Ogino-féle „biztos napok” módszerét alkalmazza, vagy pedig háttal alszik egymásnak. A maszturbáció mindig halálos bűn, még akkor is, ha azért teszik, hogy megtudják: miért nem ejti teherbe a férfi a nőt. E logika szerint a maszturbáció még bűnösebb dolog, mint a házasságtörés, mert kevésbé természetes. Ha valaki gumi óvszerrel hajt végre erőszakot, nagyobb bünt követ el, mintha anélkül tenné ugyanezt. Az in vitro megtermékenyítés automatikusan tiltott dolog, s mindegy, hogy milyen fejlődést mutat fel a tudomány e téren; hiszen az egyetlen természetes módja annak, hogy egy házaspár gyermeket kapjon: a nemi kapcsolat. Ha ez nem funkcionál a házaspárnál, akkor érzék be a felek a gyermektelenséggel. A katolikus szexuáletika minden pontján elárulja: papi eredetű. Nem úgy, hogy a nőtlenségnek valami kifogása lenne a férfiak ellen (akiket boldognak neveznek) vagy a nők ellen (akiket gyűlölnék): egyszerűen nem értik az egészet.

Végül: XII. Pius vonakodva adta engedélyét a „biztos napok” módszeréhez, ami azóta a fogamzásgátlás általános katolikus módszerévé lett. A hivatalos tan így szól: az is helyes, ha valaki úgy él nemi életet, hogy közben nem kíván szaporodni, csak szexuális kielégülésre vágyik a terhesség gondja nélkül. Érdekes: Marie Stopes Angliában és Margaret Sanger Amerikában egykor

heves támadást kellett elszenvedjen a katolikus egyház részéről — mert ugyanezt az elvet helyeselték! Így a kérdés önmagától adódik: mit kellett volna mondania XII. Pius pápának, ha tényleg a régi katolikus hagyományt akarta volna tovább vinni?

Logikus, hogy ezt kellett volna mondania: a szex csak a szaporodásért van. Minden bűn, ami a gyermek utáni vágyon kívül még szerepet játszik a nemi kapcsolatban. Emiatt — ahogy Ágoston kifejtette — ugyanolyan bűnös dolog a „biztos napok” kihasználása, mint a gumi óvszer használata. XII. Piusnak azonban még tovább kellett volna mennie.

Mivel a tradíció azt mondja, hogy a szex csak a szaporodásért van, az egyháznak egészen más okból kifolyólag kellene üdvözölnie a terméketlen napok fölfedezését: a házaspároknak sürgős feladatuk kellene legyen, hogy megtalálják azokat a napokat, amelyek nem biztosak a fogamzásgátlás szempontjából — és *csak azokon a napokon* szabadna együtt hálniuk! Különböző drága és életadó magot tékoznak el, ez pedig *minden egyházatya szerint bűn*. Ez azt jelenti, hogy a kegyes katolikusoknak nem a terméketlen periódusokra kell szorítkozniuk nemi kapcsolatuk során, hanem e napokat teljesen el kellene kerülniük; amikor pedig teljes a família, mondjanak istenhozzádót a szexnek!

Hogy XII. Pius és követői nem így érveltek, az inkább irgalmasságukkal függ össze, mintsem az egyháztörténelem logikájával.

Mivel pedig a legutóbbi pápák elvetették elődeik nézetét a szexualitásról és a születésszabályozásról (minden retorika ellenére az „állandó egyházi tan” vonatkozásában), így meglehet, más kérdésekben is eltértek a tradíciótól. Például a terhesség-megszakítás kapcsán. De mindenekelőtt: a válás kérdésében.

18. FEJEZET

A válás úttörői: a pápák

Mindig azt hallhatjuk, hogy a katolikus egyház ellenzi a válást. A válás tiltása ténylegesen széles köröket érint: a Vatikán sem követeket, sem alacsonyabb rangú diplomatákat nem akkreditál, ha elváltak, avagy elváltakkal házasodtak össze. Lehetnek protestánsok, ateisták, de feltétel, hogy a diplomata és a felesége házassági kérdésekben egyaránt feddhetetlen legyen.

A legtöbb ember úgy hiszi, hogy az egyház soha nem engedélyezte a válást; a katolikusok is így hiszik, bár sokan csendben morgolódnak: az egyház mégis megengedi a válást, csak más megjelölést használ. Még az elvált katolikusok is hajlanak arra a véleményre, hogy egyházuk minden házasságot egy egész életre szólónak tart, s mindenkitől megtagadja a válást — bármilyen oka is legyen annak.

A katolikusok büszkén mutogatnak VII. Kelemen pápára, aki olyan hatalmas királynak sem engedélyezte a válást, mint VIII. Henrik. A király ugyanis a fiatal és szép Boleyn Anna miatt akarta elhagyni Aragóniai Katalint. Hogy pontosak legyünk: VIII. Henrik házassága megsemmisítését kérte a pápától, egy olyan szívességet tehát, amit VI. Sándor pápa saját leányának, Lukrécianak három teljes évi házasság után megadott. VIII. Henrik okai alaposabbak voltak, mint Lukreziáé: Aragóniai Katalin először a király testvérének, Artúrnak volt a szeretője, majd a felesége lett (aki időközben meghalt). Ezért — így VIII. Henrik — érvénytelen az a pápai diszpenzáció, amely engedélyezte házasságát Aragóniai Katalinnal. A házasság kín volt számára. Talán azért, mert Aragóniai Katalin nem szült neki fiú örököst, talán azért, mert VIII. Henrik megöregedett, s lelkiismeret-furdalásai támadtak. A király nővére, Margit skót királynő azonban nem sokkal korábban kapta meg átlátszó ürüggyel a római diszpenzációt.

VIII. Henrik balszerencséje az volt, hogy Aragóniai Katalin unokaöccsének, V. Károly német-római császárnak a zsebében volt ekkor a pápa. Először úgy találta a szentatya, hogy VIII. Henrik kérése minden gond nélkül teljesíthető. Amikor azonban V. Károly tiltakozott, elvetette VIII. Henriknek azt a kívánságát, hogy húszévi házasság után nőtlen férfivá tegye.

Mindannyian ismerünk sokkal komolyabb eseteket, mint amilyen VIII. Henriké volt. Előfordul, hogy a házastársnak távoznia kell, néha néhány héttel az esküvő után. A férj talán mással költözött egybe, talán már volt egy családja külföldön, a világ másik végén. Sok nő van összekötve részegesekkel, szenvedélyes játékosokkal vagy erőszakosokkal, gyerekverőkkel. Legyünk korrektek és fűzzük hozzá: néhány férj rendszeresen veri is a feleségét. Vannak olyan házaspárok, akik későn veszik észre, hogy partnerük homoszexuális, biszexuális, nemi beteg, őrült vagy vallásos bolondériában szenved. A házi dráma végtelen lehetőségei adnak témát a televízió limonádéoperáikhoz. Mindeme összetett helyzetekre a katolikus egyháznak egyetlen megoldása van: szétköltözés, de nem válás. A házasság szövetsége — mondja egyik pápa a másik után — természeténél fogva feloldhatatlan. „A házasságok a mennyben kötötnek” — még akkor is, ha a pokolban végződnek. „Amit Isten

egybeszerkesztett, ember ne válassza szét.” E szabály legkisebb fellazítása is a zsilipek megnyitását jelentené.

Nem történt ez máris meg? Nyugati világunkban a válások száma hihetetlenül megnövekedett. 1858 előtt Angliában a válást csak külön parlamenti határozat alapján engedélyezték. 1669 és 1858 között 229 válás volt, s ezek közül hármat az asszony kérésére mondtak ki. Ma pedig a házasságok általában kilenc évig tartanak, s a válások oka a házasság gyógyíthatatlan széthullása.

Az Egyesült Államokban, ahol a forradalom előtt egyáltalán nem volt válás, ma éppoly üzletté lett, mint bármi más: az autóeladás vagy a mogyorókereskedelem. A válások növelik a gazdaság termelékenységét. A *Casti connubii* évében, 1930-ban kevesebb mint 200 000 volt a válások száma, de 1975-ben már jóval több mint egymillió. Ma az amerikai válások arányszáma a legmagasabb a világon.

A XVII. század Angliájában John Milton egyedül maradt a válás hiánya miatti panaszában. Ma azonban tömegek nevében beszélnek művei. A felesésétől elhagyott költő imígyen kommentálja Tetrarchordon című művében a fenti szavakat („Amit Isten egybeszerkesztett...”):

Azt kellene mondanunk, hogy Isten egybeszerkesztett tévedést, csalást, képtelenséget, szűnni nem akaró haragot, vitatkozást, állandó egyedüllétet és állandó ellenségeskedést? Ha parázna vágy, bor, boszorkányság, fenyegetés és zabolázatlanság, hűség és hűtlenség, Krisztus és az Antikrisztus, gyűlölet és gyűlölettel vagy gyűlölet a szeretettel van egybekötve — akkor is azt kell mondjuk: Isten szerkesztette egybe?

Csak a pápa bonthat fel házasságot

Azok a katolikusok, akik elváltak, majd újra megházasodtak, eddig „rossz katolikusoknak” tartották magukat. Bűnben éltek és a legjobb úton voltak a pokol felé. A legutóbbi közvélemény-kutatások azonban nemcsak azt mutatták ki, hogy a válások számaránya a katolikus hívők esetében csupán jelentéktelenül kisebb az átlagnál, hanem azt is, hogy az elváltak már nem tekintik magukat rossz embereknek. Ahogy a fogamzásgátlás kérdésében nyíltan szembeszállnak a pápával, éppúgy válnak el, minden bűn- vagy szégyenérzet nélkül. A válás ugyan rendszerint traumát okoz, de már plusz lelki teher nélkül viselik elődeikkel ellentétben. Nem tartják magukat kárhozatra méltónak. Gyakran úgy tűnik, nem azt érzik, hogy ők maguk mondtak volna csődöt a házasságban, hanem inkább azt, hogy a házasság mondott csődöt az ő

esetükben. Bárhogy legyen is: ha egy házasság elmúlt, akkor elmúlt, attól függetlenül, hogy az ember elismeri-e felelősségét a szakításban (részben vagy teljesen), avagy sem. Miért kellene azt a látszatot kelteni, hogy a házasság egyfajta szövetség, misztikus metafizikai kötelék, amikor a felek jól tudják: mindennek vége közöttük. A szeretet kihuny és szeretet nélkül élni bűn. Ha pedig nem akarna az elvált újra megházasodni, ez azt jelentené, hogy szeretet nélkül akar élni: újabb bűnben. Nőtlen papok számára egyszerűen érthetetlen, hogy egy megromlott házasságot újra összetákolni annyit tenne, mint pusztá kézzel megjavítani egy szétszakadt pókhálót.

Ha a közvélemény-kutatás megbízható, akkor a legtöbb mai katolikus véleménye szerint az egyháznak lehetővé kellene tennie a válást. A válás után is van élet, s sokan éppen ezt az életet akarják maguknak és gyermekeiknek. Miért inkább azt választja az egyház, hogy a gyermekek család nélkül nőjenek fel? Természetesen a változást maguk a katolikusok sem tartják valószínűnek.

Ahogy a *Humanae vitae* is megmutatta: az egyház soha nem változik meg. Éppen ez az erőssége: az erkölcs kérdéseiben következetességet és kompromisszumtól mentes magatartást mutat. Ha megszorítanánk azokat a katolikusokat, akik most a válás mellett vannak, akkor bizonytalán mégis sokan helyeselnék ezt a nézetet; hogy ha az egyház haladna az idővel, akkor tekintélyét éppúgy elveszítené, mint az egyháztagek jó részét. Az egyház azzal vigasztalja gyermekeit, hogy örök igazságot tanít, s nem úgy forgatja köpönyegét, ahogy a szél fúj. S bár ne higgyék az emberek az igazságot, ne fogadják el az erkölcsöt, ezek azért megvannak. S a katolikusok nagyjából és egészében megelégszenek azzal, hogy a pápa magasra emeli ezeket az értékeket, olyan ideálnak beállítva, amelyet mindenkinek követnie kellene. Olyan ez, mintha a hit tartalma lenne a fontos — még akkor is, ha nem igaz.

E könyv már megmutatta: sok olyan téma van, amelyben az egyház álláspontja igenis megváltozott, miközben váltig azt hirdette, hogy a változás nem lehetséges. Az egyház zsenialitása éppen abban van, hogy amikor a lehangosabban kiáltja: nincs változás — pont akkor hajtja végre azt. Az ún. „tradíciók” alapos vizsgálat esetén egy emberöltőre mennek vissza csupán.

Ahogy John T. Noonan írta *Legyőzendő hatalom* című tudományos igényű munkájában: az egyház többet változott a válás kérdésében, mint az összes többi kérdés esetében — szemben a közhiedelemmel. Ez aligha meglepő, ha az emberi élet sokrétűségére tekintünk és figyelembe vesszük a társadalmi tapasztalatok sokaságát. De miért barikádozta el magát az egyház egy olyan mítosz mögé, miszerint soha nem engedélyezte a válást, amikor ez nem igaz?!

Az egyház ugyanis megengedi a válást (bár más kifejezést használ rá: a házassági szövetség feloldása), kivéve egy esetet: két keresztény megvalósított házasságát. A pápa nem a válás minden formája ellen van; ellenkezőleg: úgy véli, *ő az egyetlen ember a világon, aki engedélyezheti a válást*. XI. Pius azt mondta, hogy még a világi hatalomnak sem szabad ezt az isteni hatalmat átadni. A kormányok hozhatnak törvényeket, ítéletet tarthatnak, sokakat letartóztathatnak, sőt ki is végezhetnek — de a válást nem lehet rájuk bízni. Egy meglepő tényt kell tudomásul vennünk: a pápák a válás úttörői voltak, éppúgy, ahogy a kínzásnak is élenjárói voltak Európában. Nem a kormányok, a papság vezette be a válást Európában a XVI. század folyamán, miután évszázadokig törvényen kívül volt (amíg az egyházjogot a polgári törvénykezésben is alkalmazták).

VIII. Bonifác azt mondta, hogy minden teremtmény a római főpásztor alá tartozik. A pápák ezt — évszázadunkig — minden házasságra kiterjesztették, még a hitetlenek, a zsidók és a mohamedánok házasságára is. Mindenki a római pápa alá tartozik, s mindenki csak tőle kaphatja házassága felbontását a lélek üdvösségére. (Ez a gyakorlatban a római egyház előnyét jelenti.) Mindig is vannak olyan házasságok, amelyek tönkremennek hűtlenség, kegyetlenség, elviselhetetlenség, a gyermekkel vagy az asszonnyal való rossz bánásmód miatt — s ezek ismeretlen városokban vagy falvakban is előfordulnak, Zaire-ban és Skóciában, Finnországban és Kanadában. Ám kizárólag egy ember van a világon, egy idős és nőtlen férfi, aki a Vatikáni Palotában székel: őrá bízta Isten a házasságok fölbonthatását. Ő azonban soha nem bontja föl a házasságot, csak ha valamilyen katolikus érdek fűződik hozzá — ebben az esetben cselekszik Isten helytartójaként, hogy a megváltást kieszközölje. Mindez azonban túlzottan is igénybe veszi hiszékenységünket: a természetes szövetség oly erős („feloldhatatlan”, mondja Róma), hogy az amerikai, angliai, kínai vagy szovjet törvénykezés súlyos igazságtalanságot követ el felbontásakor. A római pápák keze által azonban ez a természetszerűleg feloldhatatlan szövetség nyugodtan szétvágható, s a házas felek újra megházasodhatnak.

A negyvenes és az ötvenes évek során XII. Pius a házasságok felbontására szóló hatalmát oly mértékben kiterjesztette, hogy az még az előző nemzedék keresztényei számára is elképzelhetetlen lett volna. Minden korábbi zsinat elítélte volna XII. Pius eretnekség miatt.

Ha a pápa nem a válás ellen van, hanem egy kivétellel minden házasságot fölbonthat, akkor vajon miért nem bonthatja föl azt az egyet is? A legtöbb katolikus azt kívánja, hogy a pápa feloldja a megvalósult keresztény házasságot

is, ezzel bezárva a kört — de vajon megteheti ezt? A történelemtudománynak ehhez egyikét hozzáfűznivalója van.

Egy rövid előrebocsátás: néhány pápa személyes tekintélyét is latba vetette a házasság felbontása érdekében; a kísérlet Don Quijotéra emlékeztetett. Mégis, e kísérlet oly erőket hozott mozgásba, amelyek később ellenőrizhetetlenül felgyorsultak. Vannak a történelemben olyan pillanatok — s korunk éppen ezek egyike —, amikor a pápák olyan intézkedéseket hoztak, amelyek közvetett módon a világ legtöbb házasságát megkérdőjelezi, illetve semmisnek nyilvánítják. Ebben az összefüggésben a polgári törvénykezésben a válás nem valami rossz dolog, hanem éppenséggel segítség a nyilvános házasságon kívüli együttélés (*cancubinatus*) megszüntetésében.

Rendkívül hibás az a kép, hogy a katolikus egyház soha nem változtatta meg tanítását: a III. század kereszténye ugyancsak csodálkozott volna a középkori tan hallatán, s a középkori keresztény is éppúgy csodálkozna, ha megismerné a mai tanítást! S nem vitás, hogy a mai keresztény is elbámulna, ha tudná, hogy mit fog tanítani az egyház a következő, vagy az azutáni évszázadban. A történelem fényében a legvalószínűtlenebbnek tűnik, hogy a mai tanítás maradjon az utolsó szó. Bármit is gondoljanak a pápák, vagy bármit is mutassanak, hogy gondolnak: a katolikus tradíció a legkevésbé sem csupán ismétlése a múltnak, sőt még csak nem is mindig a múltból való továbbfejlődés; igen gyakran radikális eltérés mindattól, ami megelőzte.

Jézus tanítása a házasságról

Jézus tanítása — Máté evangéliumában tükröződve — világosnak tűnik.

Megmondatott ez is [a zsidó Bibliában]: „Aki elbocsátja feleségét, adjon neki válólevelet.” Én pedig azt mondom nektek, hogy aki elbocsátja feleségét, a paráznaság [görögül: porneia] esetét kivéve, az házasságtörővé teszi őt, és aki elbocsátott asszonyt vesz feleségül, az házasságtörést követ el. (Máté 5:31-32)

Később azt kérdezik Jézustól a farizeusok Máté evangéliumában: miért engedte meg akkor Mózes a válást?

Jézus így válaszolt nekik: „Mózes szívetek keménysége miatt engedte meg, hogy elbocsátások feleségeket, de ez nem kezdettől fogva volt így. Mondom nektek, hogy aki elbocsátja feleségét — a paráznaságot kivéve —, és mást vesz feleségül, az házasságtörő.” (Máté 19:8-9)

E szakaszok különböző magyarázata a századok során azt bizonyítja, hogy a dolgok nem állnak olyan egyszerűen, mint látszik.

Az első probléma a „paráznaságot kivéve” kifejezés. Mit jelent a „paráznaság”? Rituális értelemben kell vegyük, tehát hogy valaki egy szabály ellen vétett és valójában nem is volt házasság? Vagy pedig egyszerűen hűtlenséget jelent e szó? De bármit is jelentsen: vajon nem nyilvánvaló, hogy Jézus látott kivételt a szabály alól? Sok nyugati és a legtöbb keleti egyházatya (mindenekelőtt Basilius) természetesnek vélte, hogy házasságtörés miatt lehetséges a válás. Ez a korai zsinatok által elfogadott nézet. Galilea, Spanyolország és a Frank királyság által elismert tradíció maradt érvényben aztán a keleti kereszténységben. Azt mondanunk tehát, hogy az egyház tanítása mindig is a keresztény házasság felbonthatatlan jellegéről szólt — válóoktól függetlenül —, egyszerűen történetileg nem igaz. Még akkor sem, ha a keleti egyház a nagy schisma (a Rómával való formális szakítás, 1054) előtt nem volt igazán katolikus.

A XVI. századi reformáció óta azonban a katolikus egyház kitart amellett, hogy minden keresztény számára, akik megvalósították a házasságot, tiltott dolog a válás. Ez a kemény megállapítás maradt érvényben még abban az esetben is, ha hűtlen partner elhagyásáról volt szó. Más egyházak legalább annyit lehetségesnek tartottak, hogy az ártatlanul elhagyott házastársak elváljanak és újra megházasodjanak.

Szemben az általános nézetekkel, az egyház soha nem állította, hogy a megvalósult keresztény házasságok nem bonthatók fel. A tridenti zsinat 1563-ban majdnem megtette ezt, de ekkor Velence köztársaságának képviselői a zsinati atyákat udvariasan figyelmeztették, hogy a keleti egyház megengedi a válást. Hozzáfűzték azt is, hogy sem zsinat, sem pápa soha nem ítélte el ezt a gyakorlatot. Egy ilyen figyelmeztetés hallatára a püspökök nem merték átlépni a küszöböt: megváltoztatták a határozat szövegét. Nem ítélték el teljesen a keleti gyakorlatot, hanem megelégedtek a következő kijelentéssel: „Ha valaki azt mondaná, hogy a [katolikus] egyház téved, amikor azt tanítja..., hogy a házasság szövetsége nem bontható fel, legyen átkozott.” Ez nyitva hagyta azt a lehetőséget, hogy az egyház fölülvizsgálja álláspontját — Trident óta azonban ez nem történt meg. Az ajtó mégis bezárva.

A bibliatudomány újabban valószínűsíti, hogy a keleti és a nyugati egyház rosszul közelíti meg a bibliai szövegeket, Jézust olyan *törvényhozónak* kellene tekinteni, mint Mózeszt, ám valójában inkább egyházjogásznak tartják Jézust, akinek ezek szerint az lett volna a legfontosabb dolga, hogy az érvényes házasságok és válások feltételeit pontosan meghatározza. Épp ezért az egyház az évszázadok folyamán a Hegyi beszéd eme részét jogi dokumentummá formálta át, s az egyházjogászok úgy rágódnak ennek részletein, mint a kutya a

csonton: mik a törvényszerű, érvényes házasság feltételei? Milyen okai lehetnek a házasságot kizáró tényezők miatti feloldozásnak (vérrokonság, vegyes házasság vagy megkereszteletlenek házassága stb.)?

A házasságkötés természetesen az egyház joga, s mivel a társadalom változékony, az egyháznak minderre átfogó törvényhozással kell válaszolnia. A tévedés abban a gondolatban rejlik, hogy a Hegyi beszédnek valamilyen köze van a következő három dologhoz.

Jézus a házasság ideálját állította a tanítványok szeme elé. Nem valószínű, hogy bizonyos kivételekre is gondolt volna e közben, mint például a házastárs elhagyása vagy hűtlensége. Két különböző dolog viszont a házasság ideáljának lefestése, illetve a válás törvényeinek csaknem talmudi pontosságú meghatározása. Jézus beszédének összefüggése ezt nyilvánvalóvá teszi.

Közvetlenül a házasságról szóló szavai előtt ez áll a Hegyi beszédben: „Ha pedig jobb kezed visz bűnre, vágd le, és dobd el magadtól, mert jobb neked, ha egy vész el tagjaid közül, mintha egész tested vettetik a gyehennára.” (Mt 5:30) Egy görög egyházatyá, Origenész hallgatott erre az Igére, s egy bűnös tagját levágta; nem a kezéről volt szó. Ez egy személyes tragédia volt, mert Origenész — aki kimagasló misztikus bibliamagyarázó volt — jóformán semmi mást nem értelmezett szó szerint a Bibliából.

Az egyház elítélte az Origenész-féle kés használatát, mert attól tartott, hogy ez iskolát teremthet. Jézus nem akarta, hogy követői levágják kezüket vagy egyébüket. Más esetnek bizonyult azonban, ha a pápák, az egyházatyák és a teológusok a pokol tüzeréről beszéltek, ami örök tűz: ezt, úgymond, szó szerint kell vennünk. Ám ez még súlyosabb hiba, mint Origenészé volt. Olyan kérdésekhez vezetett az évszázadok során, mint például a következő: milyen az a tűz, amelyik vég nélkül ég és soha nem alszik ki? Milyen testük van a holtaknak föltámadásuk után, hogy örökké éghet? Miként érezheti az ember az égés fájdalmát, mielőtt teste föltámadna az utolsó ítéletre? De olyan erkölcsi kérdéseket is fölvetettek, amelyeket nem lehet megválaszolni: hogyan igazolható az időben elkövetett cselekedet örökkévaló büntetéssel sújtása? A felszínes érvelés ezzel szemben: Isten örökkévaló, így az ellene elkövetett bűn is végtelen. Pszichológiai kérdések is fölmerültek: hogyan örvendezhetnek a szülők a mennyben, ha tudják, hogy fiaik és leányaik a pokolban sülnek? Láttuk, hogy az egyház történelme legnagyobb részén keresztül mindig az örök tűzre ítélte a meg nem keresztelt újszülötteket — Isten igazságos ítéleteként. Mindez misztikus módon nem csökkenti a szülők boldogságát, ha a paradicsomba kerülnek. Hogyan lehetséges ez? S a teológusok újra hiábavaló vállalkozásba kezdtek.

Modern írásmagyarázók számára a válasz igen egyszerű: Jézus nem szó szerint „örök tűzről” beszélt, hanem a Gyeheennára, a sírhelyek völgyére utalt, ami Jeruzsálemen kívül terült el. E völgy éjjel-nappal füstölt a város szemetjének lassú égése és a megfeszített gonosztevők holtteste miatt. A szó szerinti magyarázat e kijelentését triviálissá teszi. Ugyanez érvényes a házasságról szóló tanításáról is: Jézus a házasságról *prófétai módon* szólt.

A házasságot, mint egy férfi és egy nő életre szóló kapcsolatát Jézus sokra tartotta. Ha valaki e kapcsolat ellen vét, házasságtörést követ el. Ám ezt komolyan venni nem azt jelenti, hogy szó szerint kell értelmezni — mint ahogy azt az egyház oly gyakran tette. E kijelentés arra indította az egyházjogászokat, hogy értelmetlenül forgolódjanak egy körben, mint ahogy a teológusok is a pokol és a pokol tüze szűk körében maradtak. Az ideál nem ismer kivételeket, márpedig Jézus ideálról beszélt. Ha ezt félreértjük, akkor a házasság ideálját válási törvénnyé tesszük, s ha egyszer is elkövettük ezt a hibát, akkor az egyházjogászok rögtön azt kérdezik: mi a törvényszerű és érvényes házasság követelménye? Mikor érvényes egy feloldozás stb. Avagy: megengedheti-e az egyház a válást, s ha igen, milyen körülmények között? Mindezek olyan dolgok, amelyek Jézust nem érdekelték: ő próféta volt, nem egyházjogász.

Ami azonban meglepő: az egyház azt állítja, hogy Jézus egy általános és kivétel nélkül érvényes törvényt állított fel a Hegyi beszédben. Az egyház feladata mármost, hogy ezt a törvényt megtartsa. Ám e tannak egyetlen része sem található meg a Hegyi beszédben.

Először is Jézus a Hegyi beszédet mint zsidó mondta el a többi zsidó hívő előtt. E zsidók nem voltak megkeresztelkedve, s valószínűleg később sem keresztelkedett meg egyikük sem. Tehát nekik adta Jézus azt a „törvényt”, miszerint a megkeresztelt kereszténynek házassága a megvalósulás után többé nem oldható fel. Más szóval: azt feltételezik, hogy Jézus éppen annak az embercsoportnak tiltotta meg a válást minden körülmény között, amelyiknek a pápa rendszeresen engedélyezte azt. Vannak olyan feljegyzések V. Márton pápáról (1417-31), amelyekben a zsidóknak megengedte, hogy saját törvényük szerint elváljanak és újra megházasodjanak. S valóban, a zsidók az államegyházban is elválhattak és újra megházasodhattak a pápa engedélyével. A pápáknak megvolt erre a hatalmuk: mindezt megtilthatták volna egyetlen tollvonással — de nem így tettek. Ma a pápák azt a jogot tulajdonítják maguknak, hogy azoknak a zsidóknak a házasságát bonthatják fel, akik katolikus hitre tértek. Ez azt jelenti, hogy a pápák ugyan szigorú törvénynek ismerik el Jézus ideálját, de önmaguk is teret engednek a kivételeknek. Ez pedig a történelem fényében egy meghökkentő fejlődést indított el.

Az óegyház tana a válásról

Az egyház a Római Birodalom korában jött létre, s a rómaiaknak liberális szabályaik voltak a válásra. Cicero azért vált el a feleségétől, mert több hozományra volt szüksége. Augustus arra kényszerítette Livia férjét, hogy váljon el tőle, amikor Livia terhes lett, hogy aztán ő vehesse feleségül. Egy római szerző szerint a feleség a cipőhöz hasonlít: ott szorítanak az asszonyok, ahol az emberek nem látják. Ha pedig nyom a cipő, akkor másikat kell fölhúzni. Jeromos arról számol be, hogy kora Rómájában volt egy olyan asszony, aki huszonháromszor ment férjhez, s férjének is huszonegyedik felesége volt. A házasság tehát nyilvánvalóan lazább kapcsolatot jelentett, s csaknem tetszés szerint felbontható volt.

Ezzel szemben az egyház kitartott amellett, hogy a nemi kapcsolat tiltott dolog, ha nem egy állandó kapcsolat a kerete. Amikor megszületett az egyházszervezet, akkor a házasságokat különleges vallási ceremóniákkal áldották meg; az egyházi áldás azonban a X. századig nem volt előírás: ekkor került a férfi és a nő természetes kapcsolata az egyház ellenőrzése alá. A házasságkötés formáját azonban csak 1563-ban állapította meg a tridenti zsinat. Ettől kezdve a házasság csak akkor volt érvényes, ha a házasulandó pár a gyülekezet papja (vagy annak megbízottja) és két tanú jelenlétében mondott igent. Mindez azonban csak 1908-ban lett közzétéve a *Ne temere* dekrétumban.

A korai századokban a keresztények házassága felbonthatatlan volt — attól függetlenül, hogy megáldotta-e az egyház és elismerte-e az állam, avagy sem. „Amit Isten egybeszerkesztett, ember ne válassa szét.” A polgári jog azonban még hosszú ideig elismerte a válást, s olyan császároknak sem sikerült a megszorítás, mint Nagy Konstantin. A Római Birodalomban Justiniánosz kódexe alapján (ez volt érvényben) korlátok nélkül érvényesült a válás joga. Az egyház és az állam így évszázadokig külön utakon járt. Az egyház legfőljebb az elhagyott házastársnak engedte meg az újraházasodást, az állam pedig mindenkinek engedélyezte.

Nagy Károly mint a kereszténység feje mindent megtett, hogy e két kódexet összehangolja. Maga is elvált volt, s bár a válást bűnnek nevezte, igen bölcsen nem helyezett kilátásba büntetést. Az egyház néha kiközösítette az elválókat, de olyan fontos emberek esetében, mint Nagy Konstantin és Nagy Károly, nem határozott.

Csak a XII. század során egyesült az állam és az egyház, amikor Európa már a kereszténységgel volt azonos; ekkor az egyház nyert. Annál érdekesebb

viszont, hogy nem az állam, hanem az egyház kezdte meg a házasság intézményének aláásását.

A vegyes házasságok képezik azt a területet, ahol az idők során fantasztikus változások mentek végbe: keresztények és pogányok közötti házasságokról van szó.

A vegyes házasságokat az egyház kezdetől fogva tiltotta, mint amelyek ellene mondanak az evangéliumnak. Hogyan is kapcsolhatja egy keresztény az életét olyan valakihez, aki hite szerint a pokol tüzére vettetik hitetlensége miatt? Hogyan is tűrheti el egy keresztény, hogy gyermekei pogány befolyás alatt nőjenek fel, s talán maguk is pogányok lévén az örök gyötrelemre legyenek elrendelve? A kereszténység előtt nem vették túl komolyan a vallások közötti különbségeket, de a kereszténység kizárólagos jellegénél fogva minden hitetlent úgy tekintett, mint olajat a tűzre. A kereszténység egyébként egy korábban ismeretlen halálfélelmet is bevezetett.

A egyházatyák a keresztények és a pogányok közötti házasságot „házasságtörésnek” vagy „erkölcstelenségnek” nevezték. Az ilyen házasság még Krisztus testének tagjait is szajhává teszi, hiszen összekapcsolja az eretnek szajhákkal. Mihelyt a kereszténység a Római Birodalom vallásává lett, halálbüntetés terhe alatt tiltották meg a zsidók és keresztények közötti házasságot. Egyik zsinat a másik után bélyegezte a keresztények és más hiten lévők közötti házasságot „gonosztettnek”.

Ez a nézet annyira elterjedt, hogy a XII. században Gratianus minden hívő és hitetlen közötti házasságot „Isten és az egyház parancsával ellenkezőnek” nevezett. Ha egy keresztény ilyen kapcsolatra lépett, akkor rögtön el kellett válnon. Hite veszélyben forgott, megrontotta erkölcsét és gyermekeinek megváltását fenyegette a házasság. A legtöbb teológus Petrus Lombardushoz hasonlóan azt mondta, hogy a vegyes házasságok érvénytelenek.

Ez a tradíció nem ismert kivételt. A tridenti zsinattól a XIX. századig az inkvizíció gondoskodott arról, hogy ne legyen házasság katolikusok és protestánsok között. S bár a vegyes házasságok ellene voltak Isten törvényének, ellentétes szokások alakultak ki a különböző országokban, mint például Angliában és Németországban. Mivel a katolikusok kisebbségben voltak, nem volt más választásuk, mint protestánsokkal összeházasodni, ha egyáltalán házasodni akartak. Róma más kivételt is elismert hivatalosan: 1604-ben VIII. Kelemen megengedte egy katolikus fejedelemnek, hogy „a közjó érdekében” egy protestáns fejedelemasszonyt vegyen feleségül. Nem világos, hogy egy isteni törvénnyel ellenkező valami hogyan lehet megengedhető, s hogyan szolgálhat a rossz dolog a közjónak, akár általánosságban, akár egyébként.

Hogy a vegyes házasságok hatásait, amennyire csak lehet, visszatartsák, bizonyos garanciákat követeltek meg Rómában. A katolikus házastársnak mindent meg kellett tennie, hogy megtérítse partnerét, a gyermekeket katolikusnak kellett nevelni, s ezt írásban kellett garantálni.

A XIX. században az angol és német katolikusoknak továbbra is tiltott dolog volt engedély nélkül protestánsokkal egybekelniük. Kiegyenlítésképpen a feloldozást ez alól egyre könnyebben adták meg. Amit az egyház minden további nélkül elítélt, az most általános esetté vált. Ami Isten törvénye ellen való volt és önmagában rossz, az most a kanonikus jogok közé került.

Bár a pápák nyelvezete ugyanaz maradt, a gyakorlat mégis érezhetően megváltozott. 1748-ban XPV. Benedek pápa a lengyel főpapsághoz intézett levelében „istenkáromló kapcsolatnak” nevezte a katolikusok és protestánsok közötti házasságot. 1830. március 25-én VIII. Pius „súlyos bűnnek” mondta a vegyes házasságokat (*Litteris alto*). „Az egyház megveti e kapcsolatokat, amelyek oly sok rossz helyzetet teremtenek és oly sok veszélyt jelentenek.” E kapcsolatok „közvetlen bűnök az isteni és kanonikus jog ellen”. A korai egyház is ezeket mondta, és tiltotta a vegyes házasságokat. A XVIII. századtól fogva azonban félmentéseket is adtak. Vajon fejlődésről van itt szó, vagy pedig a vélemények radikális megváltozásáról?

1858-ban IX. Pius azt mondta — a maga szokásos, bombasztikus módján —, hogy a Szentszék csak azokat a „megrontó és utálatra méltó” házasságokat engedélyezi, amelyek esetében komoly ok áll fenn. Igazi és komoly ok nélkül érvénytelen minden felmentés — fűzte hozzá. Amikor azonban propagandaként 1877-ben közreadta az „igazi és komoly” okok listáját, ezek közül igen sok tűnt triviálisnak. Így például automatikusan diszpenzációhoz vezetett, ha a nő több volt 24 évesnél (*superadulta*). Vagy például, ha a katolikus félnek annyira szilárd elhatározása a házasságkötés, hogy ha nem az egyházon belül, akkor azon kívül is megtenné, polgári ceremóniával. Mindez kiváló példája az engedetlenség megjutalmazásának! 1970 óta még írásos - garanciát sem követelnek: elegendő a katolikus fél szava, hogy a jövőben mindent megtesz gyermekéért.

A katolikus fél gyakran protestáns lelkésszel is megáldathatja házasságát, ha vegyes házasságra lép. Úgy tűnik, az egyház itt egy 180°-os fordulatot vett. A pápák szemmel láthatóan abban reménykednek, hogy a változatlan nyelvezet (ugyanolyan erőteljes, mint az egyházatyák esetében) elkendőzheti a tényt: itt valami megváltozott. Messzemenő változásokról van szó; ha egy egyházatya ma föltámadna, úgy vélhetné, hogy a Sátán győzedelmeskedett és az Anyaszentegyház a pogányság áldozatává vált.

A vegyes házasságokról szóló tan nekünk ezt üzeni: ha a katolikus egyház radikálisan megváltozik, akkor azt állítja, hogy a változatlan elveket szelídséggel alkalmazza a megváltozott körülményekre; ha pedig nem akar engedni a változásoknak — ahogy a fogamzásgátlás és a keresztény házasságok fölbontásának kérdésében tesz —, akkor azt állítja, hogy az állandó elvek nem engedik meg a változásokat, semmilyen körülmények között sem. Egy régebben élő keresztény lehetetlennek tartott volna bármiféle változást a fogamzásgátlás, a vegyes házasság vagy a válás kérdésében — bármilyen oka legyen is. A vegyes házasságok kérdésében azonban az egyház megváltozott. Hogyan állunk mármost a válással?

Valótlan házasságok fölbontása a pápa által

A XII. század közepén III. Sándor pápát furcsa — helyzet elé állította Exeter angol püspöke. Püspökségében egy nemesember az eljegyzésekor fogadalmat tett, hogy a menyasszonyát feleségül veszi. A házasság előtt azonban elhivatást kapott a szerzetesi életre, így konfliktus állt elő az eskü és a szerzetesi szolgálatra való elhivatás között. Sándor pápa korának vezető jogtudósa volt. A megoldása nem ismert sajátos esetet és nélkülözte a logikát is; egyfajta egyházjogi számháborúsdit indított el vele, amelyből sok egyházjogász kivette a részét, s amely még ma is tart.

A pápa szerint a nemesembernek meg kellett tartania esküjét és el kellett vennie menyasszonyát. Rögtön a házasságkötés után azonban — minden testi kapcsolat nélkül — vissza kellett vonulnia a kolostorba. E döntést a szentek — olyan férfiak és nők, akik betegesen féltek a szexualitástól — története befolyásolták; közülük hagyták el néhányan házastársukat a nászéjszakán.

Ilyen közönséges játékot csakis egy szélsőséges nőtlen férfi találhatott ki, házasságellenes tradícióktól. Indítatva. A nemesember házassága — így Sándor pápa — érvényes, hiszen Gratianus szerint nem a párzás, hanem a házasságba való beleegyezés alapozza meg a házasságot. Hiszen Mária és József is házasok voltak, jóllehet kapcsolatuk szűzies volt! Szűzies házasságuk nem- csupán igazi házasság volt: ez volt az ideális házasság. Az exeteri nemesember tehát felbonthatta kapcsolatát — bár az teljes volt — közvetlenül az esküvő után, és szerzetesnek mehetett. Ez persze meglehetősen meggondolatlan eljárás Krisztus szentségével, illetve Krisztus menyasszonyával, az egyházzal szemben. Hol marad az igazság a menyasszony számára? Házassági jogait, tisztességét és családja tisztességét is teljesen

figyelmén kívül hagyták! Őszentsége nem figyelt eléggé Pál apostol szavaira: „A férj sem ura a maga testének, hanem a felesége”.

Az egyházjogász pedig megkérdeheti: hogyan oldhatja fel a férj egyoldalú döntése a házasságot? Sándor pápa dekrétumában (*Commissum*) így felelt: ez egy kivétele volt. A szerzetesi élet java megelőzi a házasság javát és a szerzetesi eskü érvényteleníti a házassági esküt. A pápák azt állítják, hogy ők a Biblia helyes magyarázói. Vajon tényleg ez a kivétel volt Jézus eszében, amikor azt mondta: „Amit Isten egybeszerkesztett, ember ne válassa szét”? Vajon Ágoston helyeselte volna Őszentsége döntését, mert garantálta a házasság céljait — az utódokat, a felbonthatatlanságot és a hűséget —, amikor egy férjnek megengedte, hogy közvetlenül a házasságkötés után távozzon? S még tovább: vajon nem azt jelenti a pápai döntés, hogy az ideális házasság — szüzességben élő emberek házassága, mint Mária és József esetében — az egyetlen felbontható házasság? Mindig is nehéz volt megértenünk azt, hogy miért a szüzességben élők házassága az ideális, amikor a házasság célja a szaporodás. Sándor pápa döntése a házasság felbonthatósága mellett csak rontott a helyzeten.

Mivel Sándor pápa volt, bolond döntése messzemenő következményekkel járt. Azt a gondolatot erősítette ugyanis meg, hogy a házasság felbonthatatlanságához két dolog kell: a szándék kijelentése és a házasság megvalósítása, tehát igent mondani és egymással hálni.

Őszentsége egyik tanácsosa felhívhatta volna figyelmét arra, hogy ebből két abszurdum származik: először is, ha a házasság megvalósítása szükséges a házasság fölbonthatatlansághoz, akkor mindaz, aki nem akar nemi életet élni a házasságban, a fölbonthatatlanságot is ellenzi, következésképp a házasság ellen is van. Az illető nemesember egy ceremóniát végeztetett el maga fölött, de tulajdonképpen nem volt házas: ahelyett, hogy megtartotta volna menyasszonyának tett esküjét, megszegte azt. Másodszor: az egyház évszázadok óta azt tanította, hogy a szex a házasságon belül is bűn. Hogyan szentelheti meg mármost az a bűnös dolog a házasságokat, olyannyira, hogy azok ettől lesznek felbonthatatlanok? Nem azt kell hát mondjuk: „Amit Isten egybeszerkesztett...”, hanem: „Amit a test kívánsága egybeszerkesztett, ember ne válassa szét”?

Mivel a pápa „nem követhet el hibát”, az egyháznak ezzel a frivol pápai döntéssel kellett együtt élnie. Sándor pápa révén egy új típusú, *felbontható* keresztény házasság született: egy férj saját elhatározásából elválhatott a feleségétől! Az egyház tehát, amelynek állítása szerint akár egyetlen kivétel is megnyithatná a zsilipeket, a házasság intézményére súlyos csapást mért.

Sándor pápa véleménye — természetesen — a tiszta tan részévé lett: 1563-ban a tridenti zsinat kimondta, hogy a szerzetesi fogadalom fölbontja a házasságot. Hogyhogy? Az a misztikus nézet terjedt el, hogy a szerzetesi fogadalom egyfajta lelki halál, amely csakúgy, mint a testi halál, véget vet a házasságnak. Nem a pápa bontja fel a házasságot, hanem a szerzetesi fogadalom. Szorgalmas pápisták azonban rögtön megszimatozták, hogy a pápai hatalom számára itt új lehetőségek nyíltak. Ha ugyanis egyetlen fél is felbonthatja a házasságot, akkor ehhez a pápának is megvan a joga, bizonyos esetekben és lelki okokból. Végső soron a pápa Isten helytartója a Földön! Ki merészelhetné tekintélyét korlátok közé szorítani?

Háromszáz év múlt el az eset óta, amikor Antonius, Firenze érseke, aki valamikor a Kúria tekintélyes tagja volt, a XV. század közepe táján azt állította, hogy két pápai bullát is látott, amelyben meg nem valósult házasságokat *érvénytelenítettek* a pápák. Mindkét esetben újraházasodhatott az illető házastárs. Hírneve dacára azonban — az érsek kora első számú morálteológusa volt. — senki sem hitt Őeminenciájának. A szerzetesi fogadalom feloldhatja a házasságot — de egy pápa? Egész biztosan nem. S egy elvált újraházasodhat? Lehetetlen! Hiszen Jézus mondta: „Amit Isten egybeszerkesztett...”.

Később azonban kiderült, hogy az ilyen házasságok felbontásának pápai gyakorlata korábbra megy vissza: V. Márton pápára. Mi igazolhatta azonban a Mester tiszta tanának ilyen elferdítését? Igen kérdéses esetekről volt szó. Egy férfi a házasságkötés után, de még a házasság megvalósulása előtt észrevette, hogy felesége másvalakitől terhes. Kérte a házasság felbontását, hogy szüzet vehessen feleségül. A másik esetben egy férfi távházasságot kötött egy asszonnyal. Amikor azonban felesége hozzáutazott, kalózok rabolták el. Férje soha sem ismerte őt, és most már nem is fogja megismerni. A férfi ugyan már házas volt, de engedélyt kapott az újraházasodásra.

Az egyházjogászok érvelése szerint a pápák e házasságokat Krisztus helytartója minőségében bontották fel. Motivációjuk a könyörületesség volt. A könyörületesség, mint ok a válás engedélyezésére, meglehetősen furcsán hat az egyházban — hiszen ez az egyház szívszaggató esetekben is könyörtelenül megtagadta gyermekeitől a válást. Továbbá ezek a kivételek aligha vezethetők le a Hegyi beszédből, márpedig az egyház változatlanul a Hegyi beszéd magyarázatát ismerte el törvénynek: nincs válás! Azt kell mondjuk, hogy az egyház nem tartotta magát a házasság abszolút felbonthatatlansága elvéhez: a pápák megszegték ezt az elvet, s ez kezdetben nagy csodálkozásra adott okot az egyházjogászok körében.

Róma szenvedélyes titokzatoskodása következtében a XV. századig nem kerültek napfényre e dokumentumok, így Antonius kijelentését nem lehetett bizonyítani.

Mihelyt azonban a válás pápai gyakorlata meggyökeresedett, rögtön fölmerült a kérdés a Kúria berkeiben: vajon megteheti-e a pápa azt, amit egyetlen ember sem, vagyis hogy házasságokat bontson föl? A válasz hangosan és félreérthetetlenül így hangzott: a pápa nem ember, hanem Isten helytartója, s isteni hatalmat gyakorol, amikor a felbonthatatlant mégis felbontja. Másképpen: a feloldhatatlanságnak van egy sor alesete, amelyek között létezik feloldható is.

Ha az egyházjogászok Jézus tanát a házasság ideáljaként értelmezték volna, minden problémánk megoldódna. E tan azonban jogi előírásként értelmezve egyre kuszább magyarázatokat kívánt meg: Jézus tulajdonképpen azt gondolta, hogy mindig és minden körülmény között együtt kell maradnia annak, amit Isten egybeszerkesztett. Gyakorlatilag azonban Róma nem ennek megfelelően jár el, s ennek igazolására finom különbségtételeket keres.

A válás megtiltásának passzusa a katolikusok gondolkodásában épp ezért más bibliai kulshelyekkel kell kapcsolatba kerüljön: „Te Péter vagy”, valamint: „Amit megkötysz a Földön, kötve lesz a mennyekben is.” Ebbe beleértik azt is, hogy Jézus nemcsak Péternek adta a házasságok föloldásának a hatalmát, hanem utódainak, a római püspököknek is. Nem hiába állítják a pápák, hogy ők magyarázhatják a Szentírást!

Az első pápai válási engedélyek furcsa következményhez vezettek. Az egyházi dokumentumokban a házasságot a természeti törvényhez, így az isteni törvényhez tartozónak nevezik. E nyelvezet juttatja kifejezésre, hogy még Isten sem változtathat rajta. Ez esetben azonban a természeti törvény *megszeghető*, s egy megmagyarázhatatlan oknál fogva azt állítja az egyház, hogy megvan a hatalma változtatni a természeti törvényen a válás esetében, de nincs joga arra, hogy a fogamzásgátlásban visszafordítsa azt.

Ha pedig Róma azt mondja, hogy a pápának sincs hatalma egy megvalósult keresztény házasságot felbontani, akkor az emberek tudni akarják: miért? A teológusok a Szentírára utalnak, s azt mondják, hogy a keresztény házasság Krisztusnak az egyház iránti szeretetét tükrözi. A XV. század előtt azonban szintén a Szentírára utaltak a teológusok annak bizonyosságául, hogy a pápa sem bonthatja fel a megvalósult házasságot.

Az előreugrás túl nagynek tűnik.

Sándor pápa különös döntése az exeteri nemesember esetében egy sor pápai engedélyt vont maga után a válásra. Az lett a következménye, hogy V. Márton

pápa és mások is felbontottak olyan házasságokat, amelyek a két fél beleegyezésével kötöttek, de nem valósultak meg. Ami a XV. században meghökkentette Antonius érseket és amit kora tudósai hihetetlennek neveztek, az a XVII. században a szokásos gyakorlat lett: isteni hatalmára való hivatkozással a pápa rendszeresen bontott fel meg nem valósult házasságokat.

Vajon volt-e joga megvalósult házasságok fölbonthatására is?

Megvalósult házasságok pápai felbonthatása

A korai egyház természetesnek tartotta, hogy Jézus a házasság felbonthatását, a „paráznaság” kivételével megtiltotta. Van azonban egy másik igehely is, Pál első korinthuszi levelében, amelyik egyéb kivételeket is megengedni látszik:

A többieknek pedig én mondom, nem az Úr: ha egy testvérnek hitetlen felesége van, aki kész vele élni, ne bocsássa el. És ha egy asszonynak hitetlen férje van, és ez kész vele élni, ne hagyja el a férjét. Mert a hitetlen férj meg van szentelve hívő felesége által, a hitetlen feleség pedig hívő férje által; különben gyermekeitek tisztátalanok volnának, így azonban szentek. Ha pedig a hitetlen házastárs válni akar, válják el, nincs szolgaság alá vetve a hívő férj vagy a hívő feleség az ilyen esetekben. Mert arra hívott el minket az Isten, hogy békességben éljünk. (1 Kor 7:12-15)

Pál azoknak az embereknek a kérdéseire válaszolt, akiket ő térített meg; ezek pogányok voltak. Az előbbi szöveg mögött a következő kérdés húzódhatott meg: szabad-e a megkeresztelt keresztényeknek továbbra is házasságban maradniuk pogány házastársukkal? Maradjanak továbbra is házasok? Jó diplomataként Pál így válaszolt: ha a házasság működik, maradjon meg; igazi házasság az. A hitetlen félről is úgy beszél mint „házastársról”. Jó házasság ez, mert a hívő megszenteli a hitetlent. A gyermekek is szentek. Ez azt jelenti, hogy Isten szentelte meg a házasságot. Ha azonban a hitetlen fél a házastársa megtérését elviselhetetlennek találja és elválik, akkor legyen úgy, ahogyan történt. De a hívő nem hagyhatja el elsőként a házasságot. Pál azt mondja, hogy a válás után a hívő testvér „nincs kötve”. Azt jelentse ez, hogy az elhagyott keresztény házasnak joga van *újraházasodni*?

Ágoston, a házasságról szóló tan katolikus úttörője ezt mondta: természetes nincs, mert Jézus válási tilalma alól nincs kivétel. Még a pogányok között is szövetség a házasság, s ezt nem választhatja el ember. Ez azt is jelenti, hogy az elhagyott keresztény házastárs a házassághoz hű kell maradjon, márpedig az új házasság házasságtörést jelent. E nézet alternatívája az, hogy az apostol néhány évvel a keresztre feszítés után egy olyan

embercsoportot hozott létre, amelynek házassági köteléke felbontható volt. Mire vezetett volna ez?

Ágoston véleményét minden tekintélye ellenére elutasították. Az ő korában képviselte a másik érvet Izsák, egy megtért zsidó, római jogtudós. Az a tény, hogy Izsák könyvét később Nagy Gergelynek tulajdonították, csak növelte a mű presztízsét. Izsák így magyarázta az apostolt: Pál egy pogány emberre gondolt, aki Isten elleni gyűlöletéből kifolyólag hagyta el a megtért keresztény házastársát, így a megtért keresztény nem hibás. Hiszen a megtért egyszerűen hallgatott Isten elhívó szavára, s ha ez házassága végét jelentette, akkor legyen úgy, ahogyan van. Kanonikus módon szólva: a pogány megtagadta a házasságot a megtért hívővel. A pogány istenkáromlása volt az, ami felbontotta a házasságot és visszaadta a kereszténynek a szabadságát az újraházasodásra. Ezt nevezték azután „páli privilégiumnak”.

Izsák magyarázata legalább annyi kérdést vetett föl, mint amennyit megoldott. Labirintushoz hasonlított a középkorban őt követő kazuisztika: mit jelent az „Isten elleni gyűlölet”, amiről egyébként Pál a legkevésbé sem beszél? Világos, hogy egy elhagyott hívő újra megházasodhat, ám mi van akkor, ha a hívő éppen hitéért hagyta el házastársát?

Az általános nézet az volt, hogy csak az elhagyott keresztény házasodhat újra. Ez volt Gratianus dekrétumainak a gondolkodásmódja, s egyházjogi tétel is lett 1142-ben. III. Ince pápa is szentesítette ezt 1199-ben a *Quanto te* kezdetű enciklikájában.

A *teológusok* pedig elkezdtek a szörszálhasogatást. Hogyan és mikor lett felbontva a házasság? Felbomlott rögtön akkor, amikor a pogány házastárs elhagyta az otthont? Az általános nézet az lett, hogy csak akkor bomlik fel a házasság, amikor az elhagyott fél újraházasodik.

Döntő pont lett viszont, amikor az úrhatnám III. Ince pápa azt a gondolatot is megengedhetőnek tartotta, hogy *egy megvalósult házasság is felbontható*. A házasságot nem a pápa vagy nem a főpapság bontja fel, hanem a keresztény házastárs. Ez azonban fatális törést okozott abban a keresztény hitben, hogy a házasság mindig és minden körülmény között állandó, felbonthatatlan. A magyarázatul megadott indok jó volt: Isten ügye fontosabb, mint a természeténél fogva érvényes és megvalósult házasság. Bármilyen könyörületes is volt ez a lépés az egyház részéről, mégis különösnek nevezhető, hiszen továbbra is kitarzott Jézus szavainak szó szerinti értelmezése mellett. Jézus azonban minden megszorítás nélkül beszélt a házasság megszeghetetlen egységéről. Ha azonban ezzel „törvényt hozott létre”, akkor az lett volna logikus, ha kijelentik: az elhagyott hívőnek nem szabad újraházasodnia, hogy

ezzel is példázza a házasság szövetségének felbonthatatlanságát, ahogy Isten azt a világ kezdetén elrendelte.

Mihelyt bekövetkezett a fenti törés, újabb kérdések végtelen sorozata következett; nem feltétlenül rögtön, de kikerülhetetlenül. Ha például Isten gyűlölete a partner részéről megengedi a keresztény embernek, hogy házasságától visszavonuljon, miért nem bonthatja fel e keresztény házasságát abban a pillanatban, amikor házastársa hitetlenné válik, vagy a keresztény életet lehetetlenné teszi? A dominóeffektust maga az egyház indította el!

A III. Ince előtt élt pápák (III. Orbán, III. Celesztin) azt is mondták, hogy némely megvalósult keresztény házasság is felbontható — ez a tény kevésbé ismeretes. III. Celesztin az alábbi példát említette: egy keresztény asszonyt elhagy keresztény férje, s hűtlen módon egy pogány nőt vesz feleségül. A pápa szerint a keresztény asszony ez esetben papja beleegyezésével újra férjhez mehet. Ha pedig a férj meggondolja magát, s vissza akar térni első feleségéhez, az asszony nem köteles őt visszafogadni. III. Celesztin Izsák könyvét idézi — Nagy Gergely művének tartva —, s azzal érvel, hogy a férj „Isten iránti gyűlölete” *bontotta fel a házasságot*. Épp ezért az asszony teljességgel visszanyeri szabadságát. Meghökkenítő lehet, hogy két középkori pápa is azt mondja: lehetnek okok egy megvalósult keresztény házasság felbontására. Nem ők voltak azonban az elsők, akik ezt állították.

II. Gergely megelőzte őket: 726. november 22-én levelet írt a németek apostolának, Bonifácnak, hogy közölje döntését egy olyan férfi esetében, akinek a felesége súlyos beteg volt, s ezért nem tudott férjével együtt élni. E férfinak nem kellene újraházasodnia — döntött II. Gergely —, de megteheti, feltéve, hogy gondoskodik első feleségéről.

Gratianus katolikus kommentátorai nem voltak éppen lelkesek egy olyan pápa miatt, aki megengedte a válást egy férfinak, akinek felesége nem tudott férjével hálni. Egy jezsuita, G. H. Joyce páter így ír: „Értelemszerűen azt kell feltételeznünk, hogy [a pápa levele] egy olyan házasságra vonatkozott, amelyben a menyasszony még a házasság megvalósulása előtt betegedett meg, s ez lehetetlenné tette a házasság megvalósulását”. Más szóval: elképzelhetetlen, hogy a pápa az egyház hitének ellene mondott volna, még akkor is, ha nyilvánvalóan erről van szó! II. Gergely nem egy megvalósulatlan házasságot bontott fel, így Joyce. Ám nagyvonalú hipotézisét, miszerint a menyasszonya házasságkötés és a házasság megvalósulása előtt betegedett volna meg, elég nehéz elfogadnunk. Már eleve elmulasztja ugyanis a szerző megjegyezni, hogy a házasság megvalósulásának elmaradása miatt csak 500 évvel később bontották fel a házasságokat. Ám amikor ez a szokás megjelent, akkor is csak a

szerzetesrendbe való belépés megkönnyítésére szolgált, nem pedig új házasság kötésére.

Épp így nem fogadhatjuk el azt az állítást sem — amelyet néhányan bizonyítani kívántak —, hogy II. Gergely a házasságot az asszony nemi életre való képtelensége miatt bontotta föl: hiszen II. Gergely mindig is azt hangsúlyozta, hogy ilyen impotencia esetén a házastársaknak mint testvéreknek kell együtt élniük. Az impotencia egyébként egy olyan példa, amely mutatja, hogy a pápák nemhogy egységesek lettek volna, hanem éppenséggel egymástól eltérő nézetet vallottak évszázadokon keresztül. Ismét olyan területre léptünk, ahol a pápák tanításának összecsengése pusztá mítosz.

Hogy visszatérjünk III. Celesztin „heterodox” tanítására a megvalósult keresztény házasságok fölbontása kapcsán: említésre méltó, hogy III. Celesztin utóda, III. Ince nem háborodott föl e döntés miatt. Lelki nyugalommal mondta: „Bár elődeink egyike másként vélekedett...”, a házasság két keresztény ember között egész életre szól, nem bontható fel, még akkor sem, ha a házastársak valamelyike eltántorodik hitétől. Ha pedig egy kapcsolatot nemi élet is megpecsétel, akkor az nem választható szét többé.

Az egyházjogászok idegesebbek voltak, mint III. Ince. Számukra ízléstelennek tűnt, hogy egy pápa ellene mond az egyház hitének, s negyed évszázaddal III. Celesztin után törölték nézeteit a pápai dekrétumok gyűjteményéből.

Cajetan, a XVI. századi domonkosrendi tudós, bíboros, aki Lutherrel közvetlen összeütközésbe is került, hasonló nézeteket vallott, mint III. Celesztin. Azt tanította, hogy házasságtörés miatt a megvalósult keresztény házasság is felbontható. Ez volt Jézus szava is. Ezt vallotta a keleti egyház is. Ha pedig a pápák nem egyeznek mindezzel, az kevésbé fontos: Cajetan szerint a pápák sokszor hibáztak a házasság kérdésében.

Pápai engedély a válásra misszió céljából

Ahogy Noonan a *Legyőzendő hatalom* című könyvében bemutatta, az amerikai egyház terjedése a XV. Században új problémákat okozott. Indián főnökök tértek meg, akiknek sok feleségük volt. Később fekete rabszolgák lettek keresztényekké, akik feleségeiket odahaza hagyták, s reménységük sem volt arra, hogy valamikor is újra együtt lehet a család. Az a katolikus egyház, amelyik mindig fontosnak tartja, hogy alapelvei változatlanok maradjanak, ezúttal zseniálisan és mély együttérzéssel tudta elveit az új helyzethez igazítani.

A fő kérdés ez volt: vajon e megtérteknek csaknem teljesen lehetetlen a házasság, illetve ha nem, miért nem?

Róma első válasza óvatos és elutasító volt: ezek a férfiak hüek kell hogy maradjanak első feleségükhöz. Ezután megkérdezték a több feleséggel rendelkező főnökök esetéről III. Pál pápát, aki azt válaszolta: ha a főnök nem emlékezik már arra, melyik feleségét vette el először, akkor választhat közülük. Döntése a rossz emlékezzel rendelkező indiánok számára volt előnyös. Harminc évvel később V. Pius azt mondta, hogy a többnejű főnöknek azt a feleséget kell választania, amelyikkel együtt keresztkedett meg, még akkor is, ha nem ez volt az első feleség. Ugyanakkor önmagát is bebiztosította Pius, amikor kitartott amellett, hogyha nem nehéz megtalálni az időben első feleséget, akkor a főnök vele maradjon házas.

Ekkor jött XIII. Gergely, aki 1588-ban a házasság fölötti pápai tekintélyt meglepő módon fejlesztette tovább: a megtért rabszolgáknak általános engedélyt adott az újraházasodáshoz. Eredeti házasságuk ugyan érvényes volt, de nem volt megerősítve a rabszolga megkeresztelkedése után, s így nem volt minden esetben felbonthatatlan. A pápa ítélte meg tehát, hogy melyik esetben lehetséges a válás — XIII. Gergely pedig e hatalmát nagyvonalúan a püspököknek adta tovább. Ez hatalmas lépés volt előre: azt jelentette, hogy a pápák nem mindig érezték képesnek magukat egy házasság felbontására hívó és nem hívó ember között. Mi volt ennek az indoka? Valószínű, hogy a hit érdekében történt mindez. Nem a „páli privilégium” esete állt fenn, vagyis amikor egy hitetlen elhagyott egy hívőt. Pál írását a feje tetejére állították: egy keresztény hagyott el — bizonyos értelemben — egy nem hívőt. A természetes kötelék felbontásának joga nem Páltól származik, tehát Krisztustól kell, hogy származzék; a pápa pedig Krisztus helytartója. Némely egyházjogász úgy hitte: karácsony van. Nagy hévvel kutattak további olyan esetek után, amelyekben a pápa engedélyezheti a válást.

A Kúria azonban visszahúzta a csápjait 1588 után; a Vatikánban ekkor volt idő a gondolkodásra. Az egyházjogászokat békén hagyták, mert a rendkívüli pápai dokumentumok közül még egyik sem jelent meg a misszió kérdésében. A pápák minden bizonnyal nem akarták tudatni a világgal, hogy a kulisszák mögött szorgalmasan bontogatják fel a házasságokat, különösen azért nem, mert az állam még nem engedte meg a válást. Mindenesetre a történelem egyik meghökkentő tényével találkozhatunk itt, időről időre megismétlődve: nem kormányok, hanem pápák vezetik be újra a válást négyévszázados törvényen kívüliség után.

Óriási feszültség volt már jelen a változásokhoz.

Kezdetben az érdeklődés csupán azokra a megtértekre irányult, akiket pogány házastársuk elhagyott: ez volt a „páli privilégium”. A missziók korában XIII. Gergely titokban házasságokat bontott fel pogányok és újonnan megtért keresztények között. Mi legyen azokkal a keresztényekkel, akiket elhagyott pogány házastársuk? Róma erre fülsiketítő nemmel válaszolt.

Amerika első nagy morálteológusa, Francis P. Kenrick, a későbbi baltimore-i érsek nem hagyta magát megtéveszteni. Úgy vélte, hogy az a keresztény, aki előzőleg egy pogány emberrel házasodott össze és az elhagyta őt, újraházasodhat. Nézetét azonban senki nem osztotta. A megkeresésekre a Szentszék mindig így válaszolt: ha egy keresztény egyházi feloldozással házasodott össze egy pogány emberrel, akkor az a házasság felbonthatatlan.

Amikor azonban a XIX. század vége felé kezdtek kiszivárogni III. Pál, V. Pius és XIII. Gergely titkos dekrétumai és hírei az egyházjogászoknak végre derengeni kezdett, hogy mit is csináltak a pápák egész idő alatt. Ha volt hatalmuk arra, hogy felbontsák a meg nem valósult házasságokat, illetve a pogányok és újonnan megtért keresztények közötti házasságot is, akkor hol végződik a pápai hatalom?!

Újkori pápák engedélye a válásra

XIII. Leó gyakran pellengérezte ki a válást. A válás — úgymond — „a nép perverz erkölcséből született és rossz szokásokhoz vezet a nyilvános és privát életben....Ha egyszer megengedjük a válást, akkor többé nem lesz eszközünk annak korlátok között tartására”. E kijelentése azonban érthetlenné teszi 1894-ben hozott döntését. Az *Acta*, az *Apostoli Szék jegyzőkönyve* nem is hozta nyilvánosságra a döntést. A következő esetről volt szó:

Két zsidó, Izsák és Rebeka megházasodott, majd elvált egymástól. Rebeka katolikusnak tért ki, Izsák pedig polgári esküvőt tartott egy Antónia nevű katolikus hívővel. Következő lépésként Izsák is katolikus akart lenni, hogy Antóniával való házasságát egyházi szempontból is legalizálja. 1894. május 23-án XIII. Leó, a válás eme ellenzője, egyszerűen elválasztotta egymástól Izsákot és Rebekát. E meghökkentő történetet aztán igen bölcsen 40 évig elhallgatták.

1917-ben az új egyházjogi kódex függelékeként megjelentették III. Pál, V. Pius és XIII. Gergely három missziói dokumentumát. Ezek a maguk korában kivételesnek számító dokumentumok — amelyeket az újvilágban adódó egyes szükséghelyzetekre fogalmaztak meg — ezúttal az általános egyházjog részévé lettek. Az egyházjogászok olyan lehetőségeket láttak bennünk, amelyekről

korábban nem is álmodhattak. Hiszen a pápa most már két nem katolikus hívő házasságát is felbonthatta: például egy protestáns és egy zsidó házasságát.

Derült égből villámcsapásként hatott, amikor a pápa ténylegesen feloldotta egy protestáns nő és egy zsidó férfi házasságát. A protestáns asszony már meg volt keresztelve, amikor férjhez ment, így a „páli privilégiumra” való hivatkozás nem jöhetett szóba. De át akart térni katolikusnak és egy katolikus férfihoz akart hozzámenni. 1924 áprilisában történeti jelentőségű döntéssel bontotta fel XI. Pius az asszony első házasságát. Három hónappal később Pius egy protestáns nő és egy pogány férfi házasságát is felbontotta. Ez volt a harmadik eset, ami nagy feltűnést keltett.

1922-ben a keresztségben nem részesült Gerard G. Marsh fordult a helenai püspökhöz, John P. Carrollhoz (Montana): három évvel azelőtt feleségül vett egy anglikán nőt. A házasság válóperrel végződött, s az első feleség újra férjhez ment. Marsh beleszeretett egy katolikus nőbe, akinek Tennessee Williams ízü neve volt, Lulu La Hood. Marsh át akart térni a katolikus hitre. Carroll püspök nem állt az egyházjog magaslatán, így Rómához fordult, megtudakolva, hogy Marsh első házassága *megsemmisíthető-e* vallásváltoztatás okán. Az 1917-es új kódex egyértelműen kimondta, hogy ebben az esetben nem áll fenn a megsemmisítés joga. Ezt az érvet azonban figyelmen kívül hagyta a Szent Hivatal a püspök kérésének továbbításakor, s kérelmet nyújtott be a pápához: bontsa fel a hit érdekében a házasságot. XI. Pius 1928. november 6-án megadta az engedélyt a házasság felbontására; a megfogalmazásból hiányzott az a kitétel, hogy mindez függ Marsh katolicizmusra való áttérésétől. Az egyházjogászok nagy csodálatára a pápa egyszerűen kimondta az első házasság felbontását. XI. Pius egy érvényes, kötelező érvényű, felbonthatatlan házasságot *bontott fel*.

Négy évvel később, a Lateráni Szerződések megkötése idején azt az ígéretet kérte a pápa Mussolinitől, hogy a polgári válásokat megszünteti Olaszországban. Egy évvel később jelent meg a *Casti connubii* enciklika, amelyben XI. Pius nemcsak a fogamzásgátlást ítélte el, hanem a válás ellen is mennydörgött.

A mai újpogányság képviselői... folytatják a törvényhozás által felbonthatatlan házasság szövetségének támadását, s azt hirdetik, hogy a válás törvényességét el kell ismerni és a régi törvényeket új és humánus törvénykezésnek kell fölváltania... E felelőtlen vélemény ellenkezik Isten megváltoztathatatlan törvényével, amelyet Krisztus is igazolt... Amit Isten egybeszerkesztett, ember ne válassa szét... E szavak minden házasságra vonatkoznak, az olyanokra is, amelyek csak természetesek és legitimek;...a

felbonthatatlanság ugyanis minden házasság igazi tulajdonsága, s a szövetség felbontása egyszer s mindenkorra meg van tiltva mind a házastársaknak, mind pedig a világi hatalomnak.

Ezt egy olyan ember mondta, aki maga is részese volt a válási üzleteknek. Gögössége semmivel nem marad el olyan középkori pápák mögött, mint VII. Gergely vagy VIII. Bonifác. A világon senkinek sincs joga a váláshoz, még a legelviselhetetlenebb házasság esetén sem! A pápának azonban megvan a joga az elválasztásra, mert a pápa fölötté áll a világi uralomnak, s ő az egyetlen ember ezen a világon, akinek Isten bizalmat ad egy ilyen kényes kérdésben: a pápa Isten helyett cselekszik. Isten egyházának a javára.

Ez a pápa — aki egyébként megtagadta a tradíció megváltoztatásának jogát a születésszabályozás kérdésében — a házasság és elválás területén radikális változásokat okozott. A kódex 1917-ben jelent meg. A következő négy évben a pápa messze túlment a kódexen és az arra teljesen felkészületlen világ előtt keresztények és nem keresztények közötti, megvalósult házasságokat bontott fel. Ezt egyetlen teológus sem kérte tőle, s kétszáz éve szilárdan vallotta a Szent Hivatal, hogy a pápa ezt nem teheti meg. XI Pius azonban egyszerűen megtette — lágyszívűségből, a pápai erő fitogtatásából vagy egyszerűen tudatlanságból, nem tudni.

A „páli privilégiumhoz” tehát társult a „péteri privilégium”. Ez utóbbi olyan széles körökre terjedt ki, hogy egyszerűen feleslegessé tette az előzőt. Az egyházjogászok, akiknek csudálatos érzékük van a hipotézisek iránt, azt mondták, hogy Pál minden bizonnyal megegyezett ebben Péterrel: Péter ratifikálta Pál privilégiumát, hiszen az csak egy része volt a házasságok felbontása szélesebb jogának, ami aztán Péteré, illetve Péter utódiaié, a pápáké lett. Csak megkérdezhetjük, hogy Pál vajon írásban kérte-e ezt?

XI. Pius — sok előző pápához hasonlóan — úgy tűnik, képes volt a körnégyszögesítésére. Felbontotta azt, amit ő maga is felbonthatatlannak ítélt, az örökkévalót időben létezővé tette — egyszerűen a „lelkek javára”, nagyvonalúan magyarázva. Marsh végül katolizált; házassága felbontásának írásos engedélye azonban nem kívánta ezt meg tőle. Az „üdvösség”, ami a pápa eszében járt, csak a második, a katolikus asszony javára szolgált.

A *Casti connubii* után négy évvel XI. Pius megállapította „azokat a normákat a házasságnak a hit érdekében való felbontására, amelyeket a pápa legfelsőbb tekintélye engedélyez”. A pápai engedély feltételei egyszerűek voltak: ha az egyik fél nem volt megkeresztelve és az első pár a nem keresztény fél megkeresztelkedése után nem élt nemi életet, felbontható a házasság. E

feltételek mellett a pápa kész volt arra, hogy a válási kérelmeket, amelyeket a Kúria tanácsosai elébe raktak, tucattal pozitívan bírálja el.

Ám ez nem az a helyzet volt, amelyben Róma tiszta lapot akart volna nyitni. A normákat nem hozták nyilvánosságra, s csak a beavatottak okulhattak belőlük. Igazi vatikáni összeesküvés módjára kellett a dologról suttozni: a pápa megalapozott félelme az volt, hogy így sokkal kevésbé látszik válásellenesnek, mint ahogy azt enciklikájának mennydörgése alapján gondolhatták. Másfelől Róma szívesen megőrizte azt a látszatot, hogy a Szentatya a házasság felbontására csak kedvezményként, privilégiumként ad engedélyt. A kedvezményt azonban nem kell megadni. Az a szélesen elterjedt nézet, hogy Róma engedi magát „megkenni”, alapvetően hamis: az alkalmankénti megvesztegetéseknél sokkal rosszabb egy olyan szisztéma, ahol szívességet tesznek, kacsintanak vagy vállat veregetnek. Ezer szívesség sem pótolhatja az igaz törvényt.

Azt mondják, XI. Pius új normái csupán azért lehettek hatásosak, mert már volt polgári válás. A kereszténység mindezt nem adta meg, s 800 év után az egyházi és állami házasságtörvény újra szétvált — kivéve Olaszországot, ahol Mussolini és XI. Pius kapcsolata ezt lehetővé tette. A házasságokat azonban egyre növekvő számban bontották fel a polgári bíróságokon. Az egyház pedig hiába hirdette ennek ellenkezőjét, mégis nyert általa.

A válás kérdésében az állam végezte el a piszkos munkát az egyház helyett: elfogadhatóvá tette a válás tényét. Gondoskodott még olyan jogi részletek tisztázásáról is, mint a tulajdon vagy az örökség ügye. Az egyháznak nem volt szüksége arra, hogy kezdeményezzen és első fórum legyen a válás kimondásában: egyszerűen a válás következményeinek sacramentum jellegét kellett szabályoznia, s ez nem tűnhetett olybá, mintha az egyház támogatná vagy helyeselné a válásokat. Ebben a vonatkozásban is megnyilvánult az egyház zseniális alkalmazkodóképessége; ám ebbe jókora adag képmutatás is vegyült. Ahelyett, hogy a pápa köszönetet mondott volna az államnak, különbségtevés nélkül azzal vádolta a kormányokat, hogy az ördög munkáját végzik. A Vatikánban pedig ő maga csendben tovább engedélyezte a válási kérvényeket.

Az 1934-ben bevezetett normák után a válás és újrահázasodás tempója felgyorsult: Rómában egyre erősebb lett az a meggyőződés, hogy a pápa hatalma olyan messze ér el, mint a Mindenhatóé. Minden nép, keresztény és nem keresztények a házasság kérdésében a hatalma alá tartoznak.

XII. Pius mindezt csak megerősítette, két évvel pápává választása után: 1941 októberében beszédet tartott a Rota, a többek között válási ügyekkel is

foglalkozó kúriai bíróság előtt. A hétköznapi megvalósult keresztény házasság felett a pápa megtartja atyai védelmét, mondta. A házasság minden egyéb formája „önmagában felbonthatatlan”. De vajon azt gondolta, hogy senki sem bonthatja fel a házasságot? Nem egészen: ő fölbonthatja, hiszen ő Krisztus földi helytartója.

Ezt fejtegette 1942-ben a *Mystici corporis* kezdetű enciklikájában. Ebben az *Unam sanctam* bullát idézte: Krisztus és a pápa egy, ő az egyház feje. Azt gondolnánk, hogy XII. Pius elhatárolja magát egy olyan szörnytől, mint amilyen VIII. Bonifác volt, s nem állítja, hogy két kardot kapott Krisztustól. A világi hatalom elmúlt — s amint láttuk, sok pápa szerint ez teológiailag is abszurdum volt. XII. Pius mindenesetre követi abban Bonifácot, hogy fenntartja az egész világ feletti uralmának jogát — legalábbis a házasság feletti uralom kérdésében. Krisztus helytartójaként, szükség esetén és a lelkek üdvösségére ezeket a házasságokat is felbonthatja.

Pápaságának hetedik évében XII. Pius egy házassági periratot kapott a kaliforniai Monterey-Fresno püspökétől. Ez volt az első azon három eset közül, amelyeket Willinger püspök Rómához továbbított.

Egy meg nem keresztelt asszony férjhez ment egy katolikus férfihoz; a férfi megszerezte a vallások különbözősége esetén szükséges diszpenzációt a házasságkötéshez — ez volt a rendes ügymenet, s nem is került sokba. Egy pap és két tanú előtt a pár meg is esküdött. Később az asszony elvált katolikus férjétől, de mivel nyilvánvalóan előszeretettel viseltetett katolikusok iránt, ismét egy katolikus férfihoz ment hozzá, s polgári esküvőt tartott vele. Egyszer csak azután maga is katolikus akart lenni. Nem úgy nézett ki, hogy erre sok esélye van. Willinger püspök arra kérte Rómát, hogy a második házasságot legalizálja, s érvként azt mondta, hogy az első házasságot a megvalósulás elmaradása miatt lehet érvényteleníteni. Ez egyszerűsítette volna a dolgot. A házasság meg nem valósulását azonban nem tudták Róma szigorú szabályai szerint igazolni, így az ügy ismét reménytelennek tűnt. A Szent Hivatal a püspök kérését átfogalmazta: azt kérte a Szentatyától, hogy a hit érdekében bontsa fel az első házasságot. XII. Pius ezt meg is tette 1947. július 17-én. Tehát: engedélyezte egy hitetlen nő és egy hívő katolikus házasságának a felbontását, amelyet pedig diszpenzációval kötöttek, s amely megvalósult! Az egyházjogászok soha még ilyet nem láttak!

Három évvel később Willinger püspök újból szerencsét próbált. Azt kérdezte, hogy egy hasonló jellegű esetben nem csupán a reménység szerinti konvertita nő, hanem annak első — katolikus — férje is újraházasodhat-e. 1950. május 4-én jött a válasz: igen.

Willinger most már meg volt győződve arról, hogy szerencseáradat zúdult rá, s egy harmadik esetet is Róma elé terjesztett: a katolikus fél kérésére egy katolikus férfi és egy meg nem keresztelt nő házasságának a felbontását kérvényezte. Ekkor azonban egészen új dolog történt.

A katolikus férfit Alfred Cinellinek hívták, a kaliforniai Bakersfieldből származott. Feleségét, Elinor Robbinst először polgári módon vette el, majd a szükséges diszpenzáció elnyerése után egyházilag is. Amikor Cinelli visszatért a tengerentúli katonai szolgálatból, úgy találta, hogy felesége elhidegült. 1946 áprilisában elvált tőle, majd újra megházasodott. Egy olyan nőt vett feleségül, aki katolikus hitre akart áttérni. Willinger püspök támogatta Cinellit és jól megalapozott szavakkal amellet foglalt állást, hogy egy katolikusnak áttérő hite forog most kockán, valamint a még meg nem született gyermekek hite, s az említett Cinelli jó katolikus családból származik, olasz származású, mint maga a Szentatya, és senki nem botránkozna meg ezen az ügyön. Ellenkezőleg: mindenki dicsérné az egyház szelídségét. Röviden szólva, minden olyan érvet felsorakoztatott, amelyeket az egyházatyák, teológusok és pápák az évszázadok folyamán elvetettek a házasság felbontása indoklásaként.

1955. január 23-án XII. Pius felbontotta az első házasságot. „Péter privilégiumát” ezáltal olyan módon gyakorolta, ahogyan még egy generációval azelőtt sem lehetett volna elképzelni.

A mozgó vonatra azután az 1950-es évek végén más püspökségek is felugrottak; Monterey-Fresno egy mozgalmat indított el. Az olyan országokból, ahol sokan maradtak - megkereszteletlenül — mint például az Egyesült Államokban — és a válás ragályos betegséggé vált, a kérvények csak úgy záporoztak. Olyannyira, hogy az amerikai főpapság is megrémült, Rómát pedig figyelmeztette, hogy az a rossz — vagy mégis helyes? — benyomás kezd kialakulni, mintha Róma a válás mellett lenne, legalábbis bizonyos körülmények között. Róma úgy válaszolt, hogy nem kell félni. Időközben a „Péter privilégiumához” megjelent a kérvényező formula, sőt — természetesen — a megfelelő, szerény illeték is.

Az első évezred folyamán a „páli privilégium” ritka esetét sem alkalmazták a pápák, s négy évszázadig tartott, míg rászánták magukat a döntésre, hogy felbontsák az indiánok és az amerikai rabszolgák házasságát. Újabb három és fél évszázad múlt el, míg a házasság felbontására vonatkozó hatalom 1917-ben az egyházjogi kódexbe bekerült. Harminc évvel később Monterey-Fresno püspöke megkezdte előbb említett hadjáratát a pápai házasságfelbontás kiterjesztésére. Három évvel azután pedig, hogy Cinelli megkapta az engedélyt,

az utolsó típusú válás következett el — avagy az utolsó előtti, teológiai megítéléstől függően.

Egyetlen pápa sem választott el eddig két hitetlen embert: 1957-ben ez történt meg. Március 12-én XII. Pius két mohamedán hívő házasságát bontotta fel. A polgári válóper folyamán az asszony lett a gyermek gyámja. A férj Franciaországba ment, és ott polgári házasságot kötött egy katolikus nővel; reménység szerinti áttérő lett. Ottaviani bíboros vezetésével a Szent Hivatal „Péter privilégiumának” alkalmazását javasolta — s ez gyorsabb volt, mint a páli privilégium. XII. Pius felbontotta a házasságot, valamint másik ötöt is ezután, amelyekben nem szerepelt keresztény fél. Valóban VIII. Bonifác nyomdokain haladt!

Utóda XXIII. János lett. Időközben világossá vált, hogy a „hit érdekében” kifejezés elég széles ahhoz, hogy a válásból következő bármilyen lelki előnyt átfogja.

VI. Pálnak egy kis időre volt szüksége a *Humanae vitae* írásakor, hogy 1964 februárjában két chicagói zsidó házasságát felbontsa. A férj akart elválni feleségétől és később egy katolikus nőt vett el. Nyíltan megmondta, hogy nem akar áttérni, egyszerűen új feleségének a lelkiismeretét akarta megnyugtatót. Meyer érsek támogatta a kapcsolat törvényesítése iránti kérvényét. A korai egyház súlyos bűnnek tartotta volna egy katolikus és egy zsidó házasságát, istenkáromlásnak nevezte volna, s a második házasságot még inkább így ítélte volna meg. VI. Pál azonban hagyta magát meghatni az együttérzés által: a katolikus nővel szemben tanúsított megértést, ám ezt nem volt képes kiterjeszteni jó lelkiismerettel azokra a milliókra, akik a fogamzásgátlás megtiltása miatt szenvedtek. Az sem zavarta őt, hogy a válás helyeslésével száz pápának mondott ellent. Ha XII. Pius azt mondta, hogy ez helyes, akkor ez neki is helyes kell legyen. Ismét azt kell mondjuk: gondosan kiválasztotta azt a pápát, akivel egyet tudott érteni.

E változások során — amelyek közül a legutóbbi volt a legnagyobb hatású — az egyház alkalmazkodott az új helyzethez. Valamit tenni kellett az Újvilágban megtértekért, akik egy, a kereszténységtől idegen társadalmi struktúrában nevelkedtek — s az egyház tett is értük valamit. Az újkorban az egyház az elterjedt polgári jogi válásokhoz alkalmazkodott, amikor saját feltételeinek megfelelően a maga részéről hozzájárult a válásokhoz, rendszerint abban a formában, hogy „mézesmadzag” legyen az áttérőknek ezzel vigasztalva a katolikus felet. E gyakorlat azonban azt a kérdést vetette fel, hogy miért nem tisztességesebb és következetesebb az egyház? Ha továbbra is szó szerint veszi Jézus szavait, akkor miért nem ragaszkodik ahhoz, hogy az előzőleg

megházasodott, reménység szerinti áttérők ne házasodhassanak újra, éppúgy mint egy keresztény, megvalósult házasságban az elhagyott katolikus fél? Vagy másként fogalmazva a kérdést: miért sújtja az egyház a katolikus hitben születetteket?

Mivel az egyház továbbra is törvénykezése részének tekinti a Hegyi beszédet, azt kell mondjuk, hogy egy ilyen égbekiáltó fontosságú problémát kontármunkával akar megoldani: azt a látszatot őrzi, mintha a házasság felbontását teljességgel ellenezné, s mintha minden körülmények között elítélné. Eszerint a kormányok valamilyen gonosz dolgot cselekednek, amikor engedélyezik a válást. Ugyanakkor pedig tovább manipulálja „szabályait”, s azt a reménytelen kísérletet kockáztatja meg, hogy a világi társadalommal lépést tartson.

Mivel az egyház elmulasztotta értelmes törvények életbe léptetését, s minden válást „kedvezményé” formált át, sőt ami rosszabb, egy férfi kedvezményévé, így létrehozta a Kúria ügyvédeknek egy külön csoportját, amely jó fejű emberekből áll, de munkássága triviális. Ha munkájukat nézzük, az a benyomásunk, mintha angolnak csatáját látnánk. Nem részesítik előnyben a gazdagokat és hatalmon levőket — ahogy pedig ezt gyakran állítják —, de egyáltalán nem is érdeklik őket az emberek. Az elvek és azok alkalmazása az egyedüli fontos számukra. Nem az ő hibájuk, hogy munkájuk oly groteszk.

Talán olyan tanúk vallomásait kell olvassák, akik azt állítják, hogy anyagi pontossággal emlékeznek harminc évvel ezelőtti eseményekre is. A tanúk emlékezete az évek során úgy érik, mint a bor, hiszen gyakori, hogy egy évtized után ugyanazon tanú állítása sokkal jobban felhasználható. A Kúria hivatalnokainak el kell olvasniuk e vallomásokat, meg kell hallgatniuk a tanúkat, akkor is, ha egy olasz kérvényező egész családját tanúnak hívja (testvéreket, szülőket, nagyszülőket, nagybácsikat és nagynéniket, unokatestvéreket, távoli rokonokat, régi szeretőket, meglévő szeretők régi szeretőit), akik valamennyien esküdöznek, csak hogy valamely hozzátartozójukat kisegítsék a házasság okozta bajból. Igazi dickensi módon néha fiatalemberként adja be valaki kérvényét, s öreg emberként zárul le ügye, vagy már meg is halt közben. Néhány eset perújrafelvétel miatt húsz-harminc évig is hever a Kúria asztalán.

Miként Noonan is megjegyzi: egyetlen olyan eset sem ismeretes, amikor egy házasság javára váltak volna a Kúria erőfeszítései. Nem egy ember első házasságának érvénytelenítését kérte, hiszen soha nem tért vissza első feleségéhez. Lehet, hogy a házasság szabályait világosan megmagyarázták ez egész nyomorúságos per során, de ez soha nem vált a házasság hasznára.

Jézus örömezenetével ellentétben a szabály diktál most mindent. Nem sokkal azután, hogy Róma diszpenzációkat kezdett adni, a feloldozás is az örült per részévé lett: az érvényes házasságról folytatott vitákhoz most az érvényes diszpenzációkról folytatott viták társultak. Vajon megkapták-e a kérvényezők a megfelelő diszpenzációt? Ha pedig megkérte valaki számukra anélkül, hogy szólt volna nekik erről, vajon akkor érvényes-e avagy sem?

Nagyon sok a házasság érvényességére vonatkozó vizsgálódás végződik ma egy újabb vizsgálódásban, ami az illető keresztségét kutatja. Nagy különbség, hogy a felek egyikét katolikusnak keresztelték-e vagy sem! Még akkor is az egyházi törvénykezés alá tartozik valaki, ha nem katolikus, esetleg ateista nevelésben részesült, de katolikus pap keresztelte meg. Ha pedig ez a személy nem egy gyülekezet papja és két tanú előtt kötött házasságot, akkor a házasság érvénytelen. A törvényhozás minden egyes tekervénye új, bonyolult területekre vezet.

Azok az egyházjogászok tehát, akik e rendszerben dolgoznak a pápa megbízásából, inkább sajnálatra méltóak és nem szemrehányást érdemelnek. Ami pedig még inkább szomorúvá teszi helyzetüket: régen húsz vagy harminc évig dolgoztak egy-egy eseten, majd negatív eredményre jutottak, ma pedig a modern pápák hasonló eseteket egyetlen fejbőlintással intéznek el.

A legtöbb ilyen időrabló és szeszélyes procedúra — ha nem az összes — megspórolható lenne, ha a katolikus egyház végre elismerné, hogy egyes házasságok tönkremennek. Ha a tanácsadás során világosan kiderül, hogy a házasság menthetetlen, akkor a válást az egyetlen keresztény és tisztességes megoldásként kellene engedélyezni.

Még a Róma által engedélyezett válások is ki vannak téve a szörszálhasogatásnak. S a legérdekesebb az, hogy éppen azon keresztények oldaláról, akik összeházasodnak és megvalósítják a házasság szentségét. Ám e téren is nagy előrehaladás történt.

Amikor nem válás a válás

II. Gergellyel és III. Celesztinnel ellentétben a modern pápák ismételten azt állítják, hogy egy megvalósult keresztény házasságot sem mennyei, sem földi hatalom nem bonthat fel. Két keresztény testi kapcsolatát a sacramentum pecsételi meg, s e kapcsolat Krisztusnak az egyház iránti szeretetében testesül. Házasság nélkül nem tehetne bizonyosságot az egyház Krisztusról és az ő soha el nem múló szeretetéről.

Magasztos eszme: gyermekek, felbonthatatlanság, hűség. Az egyháznak mindig ezt kell hirdetnie, mert ha nem tenné, akkor ez neki és az egész emberiségnek súlyos veszteségeket okozna.

Az élet azonban sajnos nem mindig engedi — miként mindenki tudja —, hogy az ideálok megvalósuljanak. Gyakran előfordul, hogy erről senki nem tehet.

Egy fiatal pár például gyermekkora óta barátságban van, összeházasodik, örök hűséget esküszik. Egy év múlva a fiatal férj nem leli örömét az asszonyban, felkerekedik és új életet kezd. Az elhagyott lánynak egyedül kell boldogulnia. Az egyház erre azt mondja, hogy örökre házas az elment férjjel. A legtöbb ember azonban úgy gondolja, a katolikusok is, hogy az egyháznak inkább bátorítania kellene az egyedül maradottat, hogy újra házasodjon.

Azok a katolikusok, akik tisztelik az egyházfegyelmet, nem keresik a válás lehetőségeit, még ha házasságuk tönkre is ment. Néhányan VIII. Henrikhez hasonlóan érvényteleníttetni akarják házasságukat. Ám ebben is a kazuisztika potenciális lehetősége rejlik.

Az egyház szerint a házasság a gyermekért van. Mi van azonban akkor, ha az egyik fél nem óhajt gyermeket? Úgy tűnik, ez érvényteleníti a házasságot. Vajon kifejezetten ki kell mondani, hogy nem akar gyermeket, vagy már akkor is érvénytelen a házasság, ha a két fél közül az egyik a *maga részéről* úgy dönt, hogy gyermektelen marad?

A fogamzásgátló szerek elterjedésével ez a kérdés is egyre fontosabb lett. Vajon a fogamzásgátló szerek használata, vagy akár csak a Knaus-Ogino-féle „biztos napok” módszere alkalmazása már önmagában is bizonyítja, hogy a felek nem akarják a házasság fő célját, a gyermekáldást szolgálni? A házasság megvalósulásához a morálteológusok szerint a *penetráció* és az *inszemináció* kell. Ha azonban a házasságban fogamzásgátló szereket alkalmaznak, akkor még gyakori nemi érintkezés mellett is megvalósulatlan marad a házasság — lehet mindezért azt érvényteleníteni?

A házasság felbonthatatlansága is problémát jelent: talán nem is akart az egyik fél úgy megházasodni, hogy kapcsolata a sírig tartson. Vajon érvénytelenítheti-e a házasságot egy olyan kijelentés, hogy valaki nem egész életére akart házasságot kötni? Vajon lehet-e ilyen hatalmas hatása a házastársak döntésének?

Végül pedig a hűség problémája: vajon akkor is igazi házasságról beszél-e az egyház, ha az egyik félnek a házasságkötés idején mással is kapcsolata volt?

Vagy akkor is, ha a férfi kifejezetten mondja az egyik barátjának: ha felesége hűtlen hozzá, akkor elválík tőle?

A kérdések özöne éppúgy végtelen, mint annak lehetősége, hogy a szabályokat egy egyházjogász segítségével manipuláljuk.

A szándékhoz járul még a hozzájárulás kérdése. Még Isten sem adhatja hozzájárulását egy olyan házassághoz, amelybe az egyik fél bensőleg nem egyezik bele, vagy amire őt kényszerítik. Mi minősül azonban kényszernek? Vajon e kérdés nem azzal függ-e össze, hogy kit kényszerítenek?

Legújabban főként fiatal és befolyásolható emberek hivatkoztak a kényszerre; az egyik híres amerikai eset az volt, amikor Consuela Vanderbiltet 1916-ban Marlborough hercege, Charles Spencer eljegyezte. Tízéves, két gyermekkel megáldott házasság után az asszony arra kérte Rómát, hogy érvénytelenítse házasságát, mert anyja kényszerítette a házasságra. A közvélemény csak hallgatott és csodálkozott akkor, amikor XI. Pius felbontott egy olyan házasságot, amelyet két protestáns kötött egy protestáns püspök előtt. Manning, a New York-i episzkopális egyház püspöke Róma döntését „csodálkozásra indító és hihetetlen” támadásnak nevezte „a házasság szentsége és állandósága ellen”.

Olaszország és Spanyolország területén még rafináltabb a helyzet: előfordul, hogy a jómódúak még az esküvő előtt ügyvédjükkel egy levelet fogalmaztatnak meg, amely később bizonyíthatja a kényszert vagy a hibát. A levelet aztán egy széfben őrzik arra az esetre, ha a házasság sikertelennek bizonyulna.

III. Ince pápa után évszázadokig abból indult ki az egyház, hogy mindenki, aki megházasodott, megfelelően egyetértést nyilvánított és helyes szándékkal tette ezt. Mi egyebet tettek hát, mint hogy követték a természet törvényeit? Az 1917-es kódex óta mindez kérdés tárgya. Az egyházjogászok számára egyre világosabb, hogy az esküvői ima nem mindig felel meg a házasulandó felek gondolatainak és akaratának. A házasság érvénytelenítését kérő félnek egészen mostanáig bizonyítania kellett, hogy két megbízható tanú előtt kijelentette: nem kíván egész életére érvényes házasságot kötni. Ma azonban ezt a negatív kijelentést levezetheti hitéből, családja vagy környezete hitéből, házasság előtti vagy utáni magatartásából.

Nagy előrelépés volt, amikor az egyház tudomásul kezdte venni (persze csak nagy nehezen), hogy a különböző kultúrákban nem mindig helyes szándékkal kötnek az emberek házasságot. Hány ember kötelezi el például magát ma egy kizárólagos, életfogytiglan tartó szerelemre? Az egyház régi, természeti törvényen nyugvó feltételezései átfogó szinten nem valósulnak meg.

III. Ince pápának az 1202-ből származó *Gaudemus* kezdetű dekrétuma óta az egyház mindig harcolt tanítása elkerülhetetlen következménye ellen, nevezetesen, hogy a legtöbb esküvő nem felel meg az egyház értelmében vett házasságkötésnek. Ha pedig az egyház továbbra is kitart amellett, hogy minden házasságban meg kell lenni az utódok, a felbonthatatlanság és a hűség kritériumainak, akkor be kellene látnia, hogy a legtöbb modern házasság semmisnek nyilvánítható.

Itt van példának Kína, a kis családok megteremtésére vonatkozó politikai törekvésével. A legtöbb kínai családnak csupán egyetlen gyermeke lehet. Tagadhatatlan, hogy szigorú katolikus elvek szerint *Kínában gyakorlatilag nincs házasság* és ezért nem lehet isteni kegyelem sem e kapcsolatok esetében. De miért megyünk ilyen messze? Nyugaton is azt tartja a legtöbb ember, hogy nem helyes, ha a házastársak annak ellenére is tovább élnek együtt, hogy egymás iránt már nincs hajlandóságuk. Az emberek véleménye szerint az ilyen kapcsolatban való továbbélés a bűn, s nem a válás. A keresztény házasság alapvető kijelentéseinek ez a visszautasítása éppúgy befolyásolta Róma egyházi jogi gyakorlatát, mint a püspökségeket — hiszen közvetlenül ez utóbbiaknak kell foglalkozniuk a problémás házasságokkal.

A katolikusok tagadhatatlanul kultúrájuk részét képezik, s osztják kultúrájuk feltételezéseit, értékítéleteit, célkitűzéseit. Ezek pedig összeegyeztethetetlenek a keresztény házasság tradíciójával.

Egy kis kutatás után rögtön felfedezzük: az egyház normái nemcsak a világ közösségének a hitét nem tükrözik, de még csak azt sem, amit az egyház gyermekeinek nagy része ténylegesen hisz!

Amikor elvált katolikusok Rómához fordulnak házasságuk *érvénytelenítéséért*, akkor az a gyanú merülhet fel, hogy az egyház megengedi a válást — *csak más néven*. Messzemenőleg ismert tény, hogy olyan katolikus párok házasságát is felbontotta az egyház, akik húsz évig együtt éltek és egy tucat gyermeket hoztak a világra. Hogyan magyarázzuk mármost ezt a jelenséget, amihez társul még az is, hogy ezeknek a pároknak egy pap a házasságkötés előtt gondosan elmagyarázta, mit is *jelent* az egyház számára az igazi házasság?

Felszínesen vizsgálva a dolgot, egy házasság önmagában is igaznak látszik; az érvénytelenítés a fikció. A nem szeretett házastárstól való megszabadulás érdekében a feleknek azt kell eljátszaniuk, hogy soha sem voltak igazán házasok, egész idő alatt bűnben éltek, s gyermekeik Isten előtt törvénytelenek! Hogyan lehet egy egyházi bíróságnak semmi egy ilyen *valóság*?! Erre csak egy jó adag finomkodás vezethet, s felmerül az a gyanú is, hogy ezt a csaknem

bohóckodásnak tűnő kivételezést a törvényhozás súlyos hibája teszi szükségessé.

A házasság érvénytelenítésének okai számosak lehetnek, ám egy közös dolog van bennük: mindig egy hibára (defektusra) van szükség. Ez érintheti a házasságba beleegyezést: félelem miatt történt, avagy erőszak alkalmazásával. De a hiba lehet az egyik házasulandó fél szándékában is, ami vagy nyíltan, vagy rejtetten, vagy pedig részlegesen jutott kifejezésre. Levezethető e hiba a felek későbbi magatartásából is. Röviden: a katolikus házasságok is amellet tanúskodnak, hogy a házasságkötés pillanatában hiányzott a házasságkötés egyik fontos eleme, s mindez csak később — néha jelentősen később lett láthatóvá. A római, illetve a püspöki bíróságok abban megegyeznek, hogy az egész életre szóló elkötelezés még katolikusok esetében is minden egyéb, de nem szokásos dolog, és az ilyen esetekben a latolgatás széles játéktérét ki lehet használni.

A katolikus egyház így az összes lehetőség közül a legrosszabb szempontokat képviseli.

Azzal kezdte, hogy Jézus tanítását a házasság ideáljáról házassági törvénnyé alakította át, amely megtiltotta a válást. Ezután a házassági törvényt lazává tette, gyakorlatilag mindenki számára, kivéve saját híveit. Most pedig úgy véli, hogy e törvény még az egyház számára sem megfelelő a jelenlegi társadalmi mozgás közepette. A katolikusok arról panaszkodnak, hogy „az egyház” (ezen a pápák által vezetett nőtlen papságot kell értenünk) nem érti meg őket és problémáikat. A házasság ideálja — mondják — nem arra való, hogy a házasságat megnyomorítsuk és házasságon kívüliekké tegyük, a házasság kötelékéből bilincset csináljunk akkor, ha a házasság nyilvánvalóan és mindörökre megromlott. A házasságnak az egyedüllétet kellene megszüntetnie, s nem pedig örökké tartó egyedüllétet bevezetnie azáltal, hogy az újraházasodást megtiltják: Hogyan kényszeríthet az egyház egy férfit vagy egy nőt arra, hogy egyedül maradjon — a házasság érdekében? Ez azt jelentené, hogy Jézus szavait ismételtetjük, de nem az ő szellemében. Ha a szabadság a házasság lényegéhez tartozik és a kényszer megszünteti a szabadságot, akkor vajon a kényszer nem oldja-e fel a házasságot is? A házasság célja abban áll, hogy két ember egymás mellett áll és egymással a szeretet közösségében él. Ha az történik, hogy ellehetetlenül a közösség — bárki hibájából —, akkor a házasság többé nem állhat fenn. Szeretet nélkül a házasságban nem lesznek ketten egy testté, hanem — Miltonnal szólva — „két hullává, akiket természetellenesen összekötöztek”. S hogyan is tudhatná a nőtlenségben élő papság, hogy a házasság nemcsak egyesíthet két embert, de el is választhatja,

meg is semmisítheti őket? Az utóbbi kérdés, közvetlenül a Bibliából származtatva, így hangzik: vajon a házasság van az emberért, vagy az ember a házasságért?

Amint láttuk, az egyház megváltozott, és pedig századunkban sokkal radikálisabban, mint valaha. Mégis csak egy rendszeren belül kontárkodott, s vonakodott attól, hogy nagyvonalúan átgondolja rendszerét, amit pedig a Biblia új értelmezése, a pszichológia, a szociológia és az erkölcstan is megkövetelne.

A katolikus rendszernek időközben óriási terhet kell hordoznia: házassági szabályai az angol nyelvtan szabályaihoz hasonlítanak, amennyiben minden csupán kivétel a szabály alól. A katolikus házasságok pedig egyre inkább azzal érvelnek, hogy kivételt képeznek. Körülbelül olyan arányú közöttük is a válás, mint egyebütt, ami várható is volt. Az elmúlt korokban más szociális területeken egész családokat és klánokat kötött össze a házasság; ma azonban csak két személyt köt össze. Ha pedig többé nem egyek, akkor nincs mit tenni: ha szakítanak egymással, akkor az egész szétesik.

Némelyek úgy számolják, hogy a tönkrement házasságokban élő amerikai katolikusok több, mint tízmilliósok vannak. Abszurd gondolat lenne az amerikaiak eseteit úgy kezelni, mintha mindannyian a házasság érvénytelenítésének kérelmezői volnának: végeláthatatlan kutatást követelne meg a lehetséges bizonyítékok összegyűjtésében, ha azt kellene kijelentenünk, hogy ezek egyike sem volt igazi házasság. Továbbá egyre inkább terjed magában az egyházban is az a nézet, hogy az érvénytelenítés is válás — csak más néven.

II. János Pál, úgy látszik, osztja e félelmet. A Rota előtt 1987. február 5-én tartott ünnepi beszédében azt mondta, hogy a házasságok érvénytelenítési folyamata egy „eltúlzott, csaknem automatikus fokozódást” mutat. Mindez, mondta lekicsinyítőleg, a pszichológus szakemberek befolyására vezethető vissza, akiknek nézete gyakran nem egyeztethető össze az egyházi tannal. Az ilyen szelídség a pápa véleménye szerint csak több felbontott házassághoz fog vezetni. „Világos kell maradjon az elv: egy házasságot csupán az egyesülésnek és az élet és szeretet valódi közösségének lehetetlensége, de nem a problémás volta érvényteleníthet.” Ki ítélje meg azonban, hogy mely eset lehetetlen és mely eset csupán problémás? Az egyházjogász? Vagy a pápa?

Ugyanakkor pedig a minden egyéb téren lojális katolikus hívőket félreállítja az egyház: gyermekeik csodálkozva kell lássák, hogy a papa és a mama nem áldozhat velük együtt. E katolikusok továbbra is szomorúan gondolkozhatnak azon, hogy miért volt olyan balszerencsésük, hogy az egyház megkeresztelte őket. Ha első házasságuk után tértek volna katolikus hitre, akkor

újraházasodhatnának. Miért üldözi az egyház saját gyermekeit? Mindenekfölött pedig az a kérdésük: miért nem válhatnak el egyházilag, hiszen néhány pápa azt állítja, hogy ez lehetséges? A válasra, éppúgy mint a fogamzásgátlásra, megmarad a kérdés: miért kell e katolikusoknak bűnösöknek érezniük magukat, hiszen nincs elegendő indoka a tiltásoknak!

Az utolsó válasz pápai engedéllyel

Katolikus körökben manapság abból indulnak ki, hogy Róma visszavonhatatlanul elhatározta: soha nem engedi meg a keresztényeknek, hogy egy megvalósult házasságot felbontsanak és újraházasodjanak. Ezzel szemben a történelem azt sejteti, hogy csupán idő kérdése, mikor fog ez megváltozni, jóllehet nem tudjuk megmondani, hogy milyen formában és milyen időben fog ez bekövetkezni. Mindenesetre egyre veszélyesebb, ha egy intézmény — ráadásul Róma génuszának intézménye — kimondja a szót: „Soha”.

Láttuk, hogy Róma a „biztos napok” módszerének engedélyezésével a hagyománnyal valami teljesen ellentétes dolgot tett elfogadhatóvá: a szexet és a szaporodást kétfelé választotta. Ágoston és Gergely pápa óta ezt halálos bűnnek nevezték. Ezek a tekintélyek azt is elképzelhetetlennek tartották volna, hogy a pápák meg fogják engedni a vegyes házasságokat, a nem megvalósult házasságok érvénytelenítését, vagy a megvalósult házasságok felbontását, ha az egyik fél nem katolikus. II. János Pál pápa — úgy látszik — nincs tudatában annak, hogy sok mindent elítéltek volna elődei századunk elején mindabból, amit mond.

A főpásztor 1979. augusztus 5. és 1980. május 21. között rendszeres szerdai audienciái keretében például egy előadássorozatot tartott a szerelemről és a szexualitásról. Egy ilyen előadásában Mózes első könyvének valószínű két forrását is megemlítette. Az első forrás Istent Jahvénak nevezi, ezért jele J; a másodikban Isten neve a többes számú héber Elohim, ezért jele E. X. Pius ezért elítélte volna őt és megfosztotta volna katolikus teológusi címétől. A Szent Hivatal kitart amellett, hogy az egész *Pentateuchust* Mózes írta.

II. János Pál pápa egy másik beszédében a „szexuális eksztázis” helyességét dicsérte, annak feltétele mellett, hogy a házassági aktus fogamzásgátló szerek használata nélkül történt meg. Több mint ezerötven évig azonban a pápák egyáltalán nem helyeselték a szexuális eksztázist, hanem azt mondták, hogy az mindig és minden körülmények között bűn. Jól tenné a jelenlegi főpásztor, ha egy kicsit többet gondolkodna a papság történetéről, mielőtt „örökkévaló

igazságokról” és „Isten megváltoztathatatlan törvényéről” beszélne, amit Péter utódainak kell hirdetniük.

Ki mondaná azok közül, akik megélték mindazokat az óriási változásokat, amiket az egyház csupán ebben az évszázadban a házasság kérdésében végigcsinált, hogy a katolikus egyház soha nem fogja lazítani szigorú előírásait és nem fogja megengedni a válást a keresztények között? A tridenti zsinat nyitva hagyta a kérdést, s egyetlen más zsinat vagy egyetlen pápa sem zárta le azóta. Az ortodox egyház és más egyházak vezérszínre lépésként mutatják, hogyan kell a Bibliát használni a tönkrement házasságok problémájának összefüggésében.

Nyilvánvaló, hogy a római egyház jelenlegi nagy kavarodása nem fog leülepedni: sokkal rosszabb is lesz még, mielőtt jobb lehetne. A házasságok érvénytelenítésének szalámi-taktikája nem csupán méltatlan — hiszen kétségkívül valódi házasságokról van szó —, hanem máris káros hatást mutat az egyház erkölcsében.

Időre lesz szükség a válások szabályozásához, mint ahogy időre volt szükség a vegyes házasságok és a kivételes házasságok felbontásának szabályozására is. Első lépésként vissza kellene engedni azokat a katolikusokat a szentségekhez, akik elváltak, majd polgárilag újra megházasodtak; így lehetővé kell tenni, hogy lelkiismeretüket követhessék. Valójában már ma is sok pap javasolja a világon katolikus híveinek, hogy büntudat nélkül részesüljenek a kommunióban (az úrvacsorában). Vannak püspökök, akik tudnak erről, s nem szólnak. Mindenesetre ez a magatartás megfelel a II. Vatikáni Zsinat szellemének, amennyiben az megengedte a pároknak, hogy maguk döntsenek életútjuk helyességéről vagy helytelenségéről. Ha az elvált hívőknek büntudatuk van, bűnbánatra lehet őket felhívni az áldozás előtt, mint ahogy ez a korai egyházban meg is történt. A második házasság megkötése érdekében el kellene hagyni a tridenti törvényt, amely egy pap és két tanú jelenlétében kéri ki a házassági nyilatkozatot. E törvény történetileg nézve egyébként is új. A második házasság az első hivatalos házasság felbontását jelenthetné, éppúgy, mint ahogy a pápák szerint — sokkal kevésbé indokoltan — a szerzetesi fogadalom is felbontja a házassági esküt. E megoldás további előnye, hogy nem a pápától kéri az egyes katolikus hívők elválasztását (milliókról van szó!), akik polgárilag elváltak és újránházasodtak. Másfelől a papság nem győzné ezt a lavinát: hónapokig reggeltől estig csak eskethetne.

Később, amikor a katolikus egyház a többi egyházhoz hasonlóan hozzászokik a váláshoz, az egész ügyet egyházjogilag is pontosítani lehet. A legfőbb szempont az kell legyen, hogy az a több millió katolikus hívő szerte a világon,

aki most ki van zárva a szentségekből, visszatérhessen, saját javára és a gyermekeknek nyújtandó jó példa érdekében. Miért kockáztatja az egyház, hogy a gyermekek milliói hátat fordítsanak az egyháznak, mert az egyház megtagadta szüleitől azt, amit az ortodox és más egyházak nyilvánvalóan minden kár nélkül megadnak híveiknek? Mihelyt megszabadulunk a „megváltoztathatatlanság” mítoszától, s mihelyt a katolikusok is látni fogják, hogy mily mértékben változott meg a katolikus egyház az évszázadok során, hogy a társadalmi igényeknek eleget tegyen — rögtön nem fog olyan meglepő módon hatni a keresztény házasságok felbontása.

Ha valamit is tanult az egyház a *Humanae vitae* csődjéből, akkor nem hagy egy ilyen nagy fontosságú kérdést egyetlen ember döntésére, bármilyen eminens személyiségről legyen is szó. Az egész egyház dolga, papságé és laikusoké egyaránt, hogy szabadon és félelemtől mentesen beszéljen arról, amit valóban hisz.

Minden tiszteletadás mellett meg kell mondjuk: II. János Pál hivatalvezetése nem olyan, hogy azt gondolhatnánk; mindez még az ő pontifikátusa idején meg fog valósulni. Egyelőre tehát a katolikusok válása a fogamzásgátlással együtt ebben a fiókban fog heverni: „ellenkezés Isten örök törvényével”. Ugyanebben a fiókban van még a legszúrósabb tüske is: a terhesség-megszakítás problémája.

19. FEJEZET

A néma holocaust

Két kép mutatja két különböző gondolkodás összeütközését. Egy katolikus orvos egy kifejtett magzatot (foetus) egy üvegbe helyez el. A magzat egy apró, de már egyértelműen felismerhető ember jellegzetességeit mutatja. „Erről van szó pontosan — mondja szenvedélyesen — a terhességmegszakítással gyermekeket ölünk meg.”

Ellenfele, egy asszony, nem kevésbé szenvedélyesen mutat rá egy ruhaakasztóra: ez az akasztó egy asszonyt ölt meg, még akkor, amikor bűnténynek számított a terhességmegszakítás. Vissza akarunk hát menni még olyan sötét korokba is, amikor az asszonyok az „angyalcsinálókhoz” jártak? S vajon miért? Egyszerűen azért, hogy megtagadjuk a nőtől azt az alapvető jogot, hogyne legyen anya, ha nem akar.

A terhességmegszakítás az újkor legszélsőségesebb és legfájdalmasabb vitája. A pápák, mint a katolikus egyház képviselői, azt tanítják, hogy a

terhességmegszakítás semmilyen körülmények között sem igazolható; a terhességmegszakítás mindig egy ártatlan gyermek meggyilkolása az anyaméhben. A másik szélsőséges nézet szerint a terhességmegszakítás az anya szabad akaratából fakad; az anyaméhben nem gyermek van még, csupán lehetséges gyermek.

A pápák azt hangsúlyozzák, hogy a fogamzás percétől kezdve minden élet Isten szent ajándéka. Már az első, csodálatos pillanatban egy ember jött létre, akit Isten teremtett, akit Ő szeret és az örök életre rendelt. A másik oldalon azzal válaszolnak erre, hogy az anyaméhben csupán a foetus szövetei találhatók meg, amiktől nyugodt lélekkel megszabadulhatunk, éppúgy, ahogy orrunk ívét is szebbé tehetjük operáció által. Végző soron az anya hasáról van szó! Kinek van joga kilenc hónapnyi terhességre ítélni őt? Stella Brown már 1915-ben ezt mondta: „A nők joga a terhesség megszakítására abszolút jog. A terhességmegszakítást minden nő számára elérhetővé kell tenni, gyalázatos inkvizíció és hatalmas anyagi megterhelés nélkül is, hiszen a testünk a miénk.”

A legújabb körkérdések szerint a legtöbb ember, aki e témáról elgondolkodik, valamilyen közbülső utat követ: az abszolút jogot elvetik, a szélsőségektől tartózkodnak. A terhességmegszakítás nem mindig igazságtalanság, vannak egyértelmű jelei annak, hogy mikor engedhető meg egy asszonynak. Másfelől viszont az anyaméhben nem csupán szövetek vannak: valamilyen módon szent az, ami ott van. Épp ezért nem is távolítható el onnan komoly megfontolások és erkölcsi fájdalmak nélkül.

Új érzék az élet iránt

A kereszténység kezdettől fogva újfajta tiszteletet hozott a világra az élet iránt, annak minden fázisában. Az Újszövetség lényegesen hozzájárult ehhez, például olyan szövegekkel, amikor Erzsébet méhében a gyermek megmozdul az örömtől Mária látogatásakor.

A görögök és rómaiak számára a terhességmegszakítás és a gyermekgyilkosság mindennapi dolog volt. A régieknek általában nem volt különösebb érzékenységük a terhesség korai szakaszai iránt. Ez részben azzal a ténnyel is magyarázható, hogy sokan úgy gondolták, hogy csak az első lélegzetvételtől beszélhetünk emberről. Arisztotelész szükségesnek tartotta a terhesség megszakítását, ha a népesség túlnő az értelmes mértéken.

A terhességmegszakítás szakkönyveiben tehát bőség volt, és voltak külön szakemberek is e célra. Az embriót megsemmisíthették a méh kiürítésével, erős sportolás, különböző kotyvalékban való megfürdés, a nő érvágása útján, kúpok,

kábítószeres és egyéb erős szerek segítségével. A nők különböző okokból vetették alá magukat ezeknek: vagy életveszély miatt akarták házasságtörésüket titokban tartani, vagy alakjukat akarták megtartani. A terhességmegszakítás azonban soha nem volt elítélendő dolog.

A kereszténység nagy szolgálatot tett az emberiségnek — írja Lecky — amikor „dogmatikailag és végérvényesen kimondta, hogy az élet mindennemű elpusztítása bűn, akár játszadozásból, akár kényelmességből fakadjon, s ezzel új mértéket vezetett be, amely minden egyébnél magasabb volt.”

„Szeresd felebarátodat, mint magadat” — ez volt az első parancsolat az anya szíve alatt élő kis felebarát iránt is.

A terhességmegszakítás egyházi tiltását csupán megerősítette — és nem okozta — az eredendő bűnről alkotott tan. Ha a lélek üdvössége a keresztségtől függ, úgy több mint gyilkosság az anyaméhben megölni a gyermeket: hiszen ez bizonyos értelemben azt is jelenti, hogy mindenkorra elpusztítottuk őt. Így a terhességmegszakítás majdnem megbocsáthatatlan bűnnek tűnt. Az érte kirótt büntetések súlyosak voltak, többször a szentségektől való végérvényes eltiltást is maguk után vonhatták. Rosszabb dolognak tűnt egy foetust megsemmisíteni, mint egy megszületett és megkeresztelt gyermeket megölni.

Az újkor pápái e nagyszerű tradíció megőrzőinek tekintik magukat. A *Casti connubii* enciklikában XI. Pius így ír:

Sajnálhatjuk azokat az asszonyokat, akiknek egészségét vagy akár életét is veszélyezteti az a feladat, amit rájuk rótt a természet. Mi lehet azonban elegendő ok arra, hogy közvetlenül gyilkosságot kövessünk el egy ártatlan gyermekén?

Huszonegy év után, 1951-ben, XII. Pius így ezt mondja:

Az ártatlan emberi életet minden körülmények között óvni kell létének első pillanatától fogva mindenféle támadás ellen. Az ember alapvető joga ez, s a keresztény életfelfogás alapvető értékéből fakad; érvényes ez az anyaméhben elrejtett életre éppúgy, mint a már megszületett életre, érvényes ez a terhességmegszakításra éppúgy, mint egy gyermek megölésére, tehát a születés előtt, alatt és után.

II. János Pál soha nem mulasztja el külföldi látogatásai során, hogy ezt az üzenetet megismételje. Az Egyesült Államokban, ahol a terhességmegszakítás minden nő alkotmányos joga, az anyaméhben lévő élet szentségét hangsúlyozta: a még meg nem született gyermeknek épp annyira joga van az életre, mint az anyának vagy egy már megszületett gyermeknek. Első, 1979-es amerikai útja során a washingtoni Mall előtt kifejtette pontifikátusának egyik fő témáját: az

élet szentségét „a fogamzás első pillanatától kezdve végig az ezt követő stádiumokon keresztül”. Krisztusban minden emberi élet megváltást nyert. Ezért „valamennyi ember (az anyaméhben is)... elhívást nyert, az inkarnáció és az általános megváltás alapján Krisztus testvére lenni”.

II. János Pál 1979 óta mindig emésztő tüzet bocsát ki, valahányszor a terhességmegszakításról beszél. Minden porcikájával meg van győződve arról, hogy ez a kérdés fogja eldönteni: vajon nevezheti-e magát generációnk civilizáltnak, avagy sem? Mindig egy olyan gondolatot ismétel, amelyet régen, azelőtt vallott, mielőtt pápa lett volna: a terhességmegszakítás ellenzői egy új pogányság kialakulása ellen harcolnak, az emberi méltóság előharcosai ők, akik minden élet szentségeért küzdenek, az első ponttól, az uterustól kezdve az öreg ember utolsó, ziháló lélegzetvételéig. Ahol pedig az élet tiszteletét megsértik, ott a keresztény üzenet van veszélyben, és pedig a maga egészében. Ez az üzenet Isten szeretete minden ember iránt, bármily gyenge, beteg vagy jelentéktelen is legyen az ember. Epp ezért Isten különös szeretetet mutat a gyengék, a gyermekek, az öregek és a betegek iránt. Az élet legszentebb szintjére alkalmazva a következő dominóelv érvényesül: az óvszerek alkalmazása továbbvisz a terhességmegszakításig, a gyermekgyilkosságig, majd az eutanáziáig. Mindezek a lépések hasonlóak: a nemi kapcsolatban a mag elpazarlása szörnyű logikával vezet oda, hogy — bármily könyörületes szándékkal is — a csökkent képességűeket és az öregeket megölik, hiszen ők nem tudnak termelni, csak a javakat használják fel. II. János Pál korábbi szolgálatának idejére gondolt vissza, Krakkóra, amely oly közel van Auschwitzhoz, s nem tekinthette másnak a New York-i, londoni, párizsi és amszterdami női klinikákat, mint higiénikus haláltáboroknak — de vajon Auschwitz is nem a hatékonyság egyik példája volt-e?!

A gondolkodás radikális megváltozása

A terhességmegszakításról alkotott mai nézetek kétségkívül óriási erkölcsi változásokat tükröznek az erkölcs történetében. 1939-ben még egyetlen ország sem létezett, ahol egy nő önmaga dönthetett volna terhessége megszakítása felől — jóllehet már akkor is voltak kivételek. A katolikus Lengyelországban például 1932-ben már megengedte egy törvény, hogy erőszak vagy vérfertőzés esetén a nő védelmében megszakítsák a terhességet. Lecky és a XIX. század végének más moráleteológusai soha nem tartották volna lehetségesnek a jelenlegi változásokat. Még 1960 előtt is olyannak találták volna a mai helyzetet, mintha a kereszténység befolyása előtti görög-római világra emlékeznénk. Krisztus

után húsz évszázaddal ismét vannak nők, akik terhességüket megszakítják, mert a terhesség elrontja szabadidejüket és alakukat! Nem a pápák az egyedüliek, akik ezt korunk nagy botrányának tartják.

Régen büntetendő cselekmény volt; ma jog a terhességmegszakítás, amelyet törvények és az alkotmány garantál. Néhány országban adóból befolyt pénzeket is felhasználnak ennek támogatására. Eltűnt a megbélyegzés. Azok a nők, akik megszakítják a terhességüket, a társadalomnak szívességet tesznek, különösen akkor, ha csökkent képességű gyermeket hoznának világra. A társadalom milliárdokat spórol évente az orvosi szolgáltatások, iskolák, rokkantnyugdíjak terén. S a szegények maguk nyernek a legtöbbet: nem is születnek meg. Az éhséget kiiktattuk, hiszen megöltük a potenciális éhezőket. Azok, akik a kívánság szerinti abortuszt javasolják, az emberbarát szerepében tetszelegnek.

Társadalmunkban sokan aggódnak amiatt, hogy a gyermek, aki régen Isten áldása volt, most gyakran a családi boldogság megzavarója és fenyegetése. Nemrégén még az állam is hajlott arra, hogy a meg nem születetteket minden áron védelmezze; ma azonban a meg nem születetteket bárki szabadon kiiktathatja. „Ha tested gyümölcse gondot okoz neked, tépd ki magadból.” A gondoskodás archetípusa: az anyai szeretet a gyermek iránt alá van ásva és elértéktelenedett, a tisztelet pedig elmarad a hideg megfontolás mögött. Halálos ragály jár szerte, néma holocaust zajlik le, olyan tömeges lemészárlása ártalmatlan embereknek, amely még Heródes legvadabb álmait is fölülmúlja. Japánban és Amerikában együtt évente kétmillió terhességmegszakítást hajtanak végre, Olaszországban talán nyolcszázezret. Colin Francome *Az abortusz szabadsága* című munkájában évente mintegy 55 millió abortuszról ír a világon.

A terhességmegszakítást gyakran a családtervezés eszközeként fogják fel. Különböző korú nők nagy tömegei mennek azért kórházba, hogy ne legyen gyerekük. Az anyaméh veszélyesebbé vált, mint bármely hadszíntér. Az Egyesült Államokban több gyermek pusztul el az anyaméhben évente, mint ahány katona esett el a vietnami háborúban vagy ahányan elpusztulnak valamilyen szerencsétlenség következtében. Drága klinikák csendes operálótermeiben minden évben olyan tömegmészárlás folyik, ami a Somme melletti ütközet vagy a nyolcéves iraki—iráni háború veszteségeivel egyenlő. Sok városban olyan nagy üzlet lett az abortuszból, hogy alapvető hibák is megtörténnek: olyan nőknél is alkalmaznak abortuszt, akik nem is terhesek. Az orvosok pedig milliomosok lesznek azáltal, hogy a halált árulják. Az élet és az egészség tradicionális védelmezőiből professzionális halált hozó szakemberek lesznek. Az átlagember véleményének hihetetlen megváltozása arra a tényre

vezethető vissza, hogy ma már nem angyalcsinálók űzik a terhességmegszakítást, hanem sebészek, fehér köpenyben és operációs maszkban. Híreink vannak arról, hogy sokan ezen orvosok közül pszichikai zavarokkal küszködnek, hiszen évente több száz gyermeket nem a világra segítenek, hanem megölnék.

Az eltávolított magzatot gyakran kísérletek céljára vagy gyógyszerek és kozmetikai szerek gyártására használják fel. A feketepiacok között is eme legfeketébb sokakat arra emlékeztet, hogy nem is oly régen a nácik a zsidókból szappant csináltak. Az erre való reagálás széles körökben híján van a logikának. Természetesen mindezt ellenzik a lelkiismeretes emberek, tiltják az orvosi kutatást a foetusszal, ám mégsem tiltakoznak a foetus megsemmisítése ellen az anyaméhben, amikor mindebből senki sem húz hasznot — hacsak az egészséges anya nem. Vajon nem emberi természetű-e a test gyümölcse? Ha igen, akkor tisztelni kellene azt! Ha pedig nem emberi természetű, akkor miért ne lehetne eladni, miért ne lehetne kísérletezni vele, vagy miért ne lehetne arckrémot gyártani belőle? Valójában azonban éppen azért alkalmas a foetus ezekre a célokra, mert igenis sajátosan emberi természetű.

Egy másik anomália: korunkban, amikor az orvostudomány óvja a terhes asszonyokat a dohányzástól, a szeszesital-fogyasztástól és a kábítószerektől, hogy a gyermeknek semmiféle károsodása ne legyen, törvény szerinti lehetőség van arra, hogy ezt a gyermeket az anya kénye-kedve szerint elpusztítsa. Korunkban, amikor a csökkent képességgel születetteket a társadalom körültekintéssel kezeli, lehetőség van arra, hogy az anyaméhben pusztítsuk el azokat, akik talán vagy valószínűség szerint csökkent képességekkel születnének. Ez a ki nem mondott üzenet hangzik el a fogyatékosok felé: „Ha korábban diagnosztizáltuk volna állapotodat, eltettünk volna láb alól.” Azt mondja tehát a társadalom, amit Jézus mondott Júdásról: „Jobb lett volna neki, ha meg sem születik.” Talán biztosabb és orvosilag értelmesebb lenne minden foetust hagyni kifejlődni, s csak azután megölni a fogyatékosakat. A gonosztevőket ma már nem végezzük ki, mert talán később bebizonyosodik ártatlanságuk. Nem kellene-e attól is visszariadnunk, hogy esetleg azokat is megöljük, akik talán fogyatékosak — például rubeola következtében —, de esetleg mégis egészségesek maradtak? Ha nem — öljétek meg őket! Az abortusz igazolásának okai kétségekívül igazolnák a gyermekgyilkosságot, nem igaz? Talán ez a finnyáskodás is el fog tűnni az idők során... Esetleg a rómaiakat abban is követni fogja társadalmunk, hogy nem hideg hegyoldalakon hagyjuk meghalni a gyermekeket, hanem rozsdamentes acélvödörökben? A kutatás ugyanis azt mutatja, hogy a nőgyógyászati klinikákon már a

gyermekgyilkosság is megtörténhet. Kiderül például, hogy az egyik foetus jobban kifejlődött, mint gondolták volna. Az orvosok rémületére egy egészséges, életképes gyermek jön a világra. Ahelyett, hogy az orvos elszivatná a magzatvizet és lélegeztetné, felmelegítené az újszülött embert, kesztyűs kezét a gyermek torkára szorítja, s futólag odapillant, hogy lélegzik-e még, majd — biztosításképpen — a torzszülöttet a vödörbe dobja.

Az anomáliák egyre gyakoribbak. Sok helyütt a macskát sem ölik meg olyan lelkiismeretlenül, mint az anyaméhben a gyermeket. Korunkban, amikor egyre szörnyűbbnek tűnik a halálos ítélet, a modern orvosi lincsjog gyermekek millióit gyilkolja meg hidegvérrel. Gyermekgyilkosokat, erőszakoskodókat, szadistákat és spionokat nem végzünk ki immár; csak ártatlanokat az anyaméhben, vagy olyanokat, akik az anya terhére jönnek ki onnan. Aki a gyermekeket megveri, börtönbe kerül. Aki feldarabolja és megöli őket, mielőtt az első lélegzetet vehetnék, azt jól megfizetjük és tekintéllyel övezzük.

A római jog szerint az apának hatalma van családja élete és halála fölött; ma az asszony dönt afelől, hogy gyermeke él-e vagy meghal. Az angliai és amerikai bírósági döntések következtében az apának semmilyen joga sincs. Az apa részese volt a szerelmi aktusnak, amikor a fogamzás megtörtént, így a gyermek genetikailag az apa része is. Mégis beleszólása az anya abszolút jogába, ha a gyermek elvételéről van szó. Az anyaméhben a gyermeknek semmi joga, sem szószólója nincs.

E beállítás ellen gyakran felhozzák, hogy az, ami az uterusban van, még nem ember, csupán potenciális ember: a születés pillanatáig nem beszélhetünk személyről, független egzisztenciáról. Új kifejezések születtek ennek az új jelenségnek a megfogalmazására.

Az abortuszt végző orvosok nem gyermekeket ölnek, hanem csak a terhességet szakítják meg, vagy a foetust távolítják el. A terhességmegszakítást gyógyászati szempontból sorolják be, persze nem a gyermek szempontjából, aki számára ez halált jelent. A hangsúly a nőre tevődik, a nő „állapotára”. Ebben az összefüggésben nem is szabad „anyáról” beszélnünk: a nő a reménység szerint „nem anya”. Meg kell őrizni azt a látszatot is, hogy a nő testileg vagy lelkileg beteg, még olyan esetekben is, amikor láthatóan nem az. A nyelvezet maga ugyancsak steril: ki van hagyva belőle minden olyan szó, ami halálra vagy elpusztításra emlékeztetne. A terhességmegszakítás mindig pozitív, s mivel orvosok is részt vesznek benne, így jótétemény az emberiség érdekében, orvosi haladás, nyilvánosan elfogadható.

Orvosilag laikus emberek számára mindez humánusnak tűnhet, olyanoknak, akik soha nem tekintettek az acélvödörbe az orvos munkája végeztével, akik

soha nem láttak foetust, amint összerándul a tű szúrására. A terhességet betegségnek tartják, korai szakaszában könnyű betegségnek. Az abortusz a helyes operáció; talán csak kikaparás vagy kiszívás. Végző soron a gyermek nem volt betervezve! Csak olyan gyermekeknek kell megszületni, akiket kívántak és szeretnek. A többi csupán véletlen, és véletlenek nem történhetnek: az orvos gondoskodik a biztonságról az ilyen esetekben is. Nem gyermekeket ölünk meg, a legrosszabb esetben is csupán potenciális gyermekeket — olyan tojásokat, amelyek kifejlésre várnak, s születéstől fogva a nőben megváltak. Amit tehát a nő hordoz, csupán testszövet, különösen azelőtt, hogy megmozdulna, egyfajta jóindulatú daganat, mint egy csomó a mellben, mint a mandula vagy vakbél. Senkinek sem ártunk, a nő pedig megszabadul teste egyik kellemetlen részétől. Azonkívül vajon melyik orvos tenne olyan gonosz dolgot, hogy megöl egy embert?

A köznyelv, éppúgy, mint az angol polgári törvény, mindenesetre az ilyen szóhasználat ellen van. A nő gyermeket vár, s nem testének nem emberi jellegű gyümölcsét hordozza. „Hogy van a gyerekem?” — kérdi a terhes nő orvosától. A törvény eddig védte, legdrágább kincsnek tartotta a még meg nem születetteket. Még a jogát is biztosította az öröklésre, úgyhogy születése után a gyermek akár pert is indíthat, ha például valamilyen autószerencsétlenség neki vagy szüleinek károkat okozott, amikor még várandós volt vele az anyja. Ha egy gyermek az anyaméhben károsodást szenvedett vagy meghalt a születés után, a hibázót gyilkossággal lehetett vádolni.

Ellentmondhatnánk: mindez a régi, rossz világban volt, amikor még kevesebbet tudtunk, mint ma. Ennek azonban az ellenkezője az igaz.

A modern tudomány szerint szigorú folytonosság van a megtermékenyített petesejt és a fejlődés későbbi fázisai között. A gyermek egyáltalán nem része az anyának, hanem egy önállóan létező élő szervezet (individuum), kezdettől fogva. A megtermékenyített petesejtnak megvan a maga tulajdon genetikai kódja, amely később továbbfejlődik, de lényegesen soha nem változik meg. Az ondósejt és a petesejt egyesülése egy 46 kromoszómából álló önálló lényt eredményez, amelynek jellemzője az emberi egyed kromoszómáinak összessége (kariotípus). Amit az anya a testében hordoz, az egyáltalán nem élettelen anyag, nem is növényyszerű élet, nem is ebihal — hanem egy pontosan meghatározott, hímnemű vagy nőnemű ember, embrió stádiumban. Ez az embrió nem „lehetséges ember”, hanem lehetőséggel rendelkező ember. Egy napon majd épp úgy fog gondolkodni, álmodni és szeretni, mint bármely más ember. Mindez csupán idő kérdése. Az ultrahang néhány nap és hét múlva már mutatja a kis ember szívét (40 nap), agyát (70 nap), azt az emberkét, aki az

ingerekre reagál, összehúzódik a hideg vagy a fájdalom miatt, szopogatja hüvelykujját, lélegzik és saját könnyeket ont. Ezt az emberkét (hímneműt vagy nőneműt) darabokra vagdalják az anyaméhben, megmérgezik, savval maratják vagy lefejezik, s ha az orvos elszámította magát, születése után megfojtják vagy megfagyasztják — egyszerűen azért, mert az anyja nem akarta őt. Úgy tűnik, a társadalom e döntést helyesli, de legalábbis eltűri.

A terhességmegszakítás szélsőséges képviselőit nem támogatja a tudomány. A tudomány soha nem képviselte inkább, mint ma, hogy a foetus nem része a nőnek, s ezért nincs joga „önmagának egy részét” eltávolítani. A foetus bizonyos módon saját környezetet hoz létre az anyaméhben belül: a méhlepényt nem az anya hozza létre, hanem a gyermek. A gyermeknek önálló vére van, ami néha nem is egyeztethető össze az anya vérével. Négy hónap után az orvos a magzatburok pungálása útján nyert magzatvíz vizsgálata alapján eldöntheti, hogy milyen nemű a gyermek. Egy kisfiút vagy egy kislányt ölünk meg, ha elpusztítjuk a még meg nem született életet, ha — ahogy ma mondják — a terhességet megszakítjuk. Ma már tudjuk azt is, hogy a gyermek életben maradhat a méhen belül akkor is, ha az anya már meghalt. Nem a születés, vagy nem is az első lélegzetvétel az, amit a foetust emberré teszi, mint ahogy azt a sztoikusok állították: az ember kezdettől fogva ember.

A törvény változásai

Ezen ismeretek fényében a hatvanas évek változásait meglepőnek nevezhetjük. A törvény, úgy tűnik, nem óhajtott tudomást venni arról a tényről, hogy az embriónak megvan a maga saját genetikai felépítése, megvan a saját, független vérkeringése, hormonális és idegrendszere.

Angliában 1967-ben egy abortusztörvény jelent meg, amely a terhességmegszakítást legalizálta, azzal a feltétellel, hogy orvos hajtja azt végre, és két hivatalosan elfogadott orvos engedélyezi, akiknek hite szerint

a) a terhesség a továbbiakban a terhes asszony életét veszélyezteti, illetve a terhesség többet árt testileg és lelkileg a terhes asszonynak és családjának, mint a terhesség megszakítása;

b) fennáll az a súlyos veszély, hogy a megszületendő gyermek olyan súlyos testi vagy szellemi torzulásokat szenvedne, hogy fogyatékos maradna.

E törvényt csaknem valamennyi angol üdvözölte, s még ma is népszerűnek tűnik, annak ellenére, hogy a későbbi események igazolták, mennyire visszaéltek vele. 1967 előtt Angliában évente háromezer nőt szállítottak

kórházba fertőzött méhvel vagy átfúrt uteruszal; gaz „angyalcsinálók” műve volt ez. Lehetetlen megmondani a halálozási arányszámot. Az új törvénynek mindezt meg kellett szüntetnie és lehetővé kellett tennie a modern vákuumtechnika alkalmazását. A terhességmegszakításra kijelölt klinikákon vagy kórházakban kerülhet sor, mégpedig az illető jelenlegi vagy előre látható állapotának figyelembevételével. A törvény adta lehetőség nem jelentett egyszerűen kívánság szerinti terhességmegszakítást: egyértelmű orvosi javallatot és erkölcsi döntést követelt meg. A kommentátorok mindezt nem mondhatták el az amerikai jogról.

1973. január 22-én a Supreme Court (Legfelsőbb Bíróság) — úgy látszik — a kereszténység előtti korba ment vissza, amikor azt a döntést hozta, hogy az emberi élet a születéssel kezdődik. Ezt a minősíthetetlen döntést nem nyilvános felháborodás váltotta ki, nem is készítette elő nyilvános vita. A bíróság szerint a foetus nem személy, s ezért nem is lehetnek jogai. Nem alany, hanem tárgy. Nem állampolgár, ezért nem lehet igénye a törvény védelmére. A foetus semmi, ezért az állam közömbösen viszonyul hozzá. Az anya szabadon dönthet arról, hogy megszüli vagy elveteti gyermekét. Ifjabb John T. Noonan így ír *Személyes döntés* című munkájában: „A terhes asszony szabadsága hasonlít egy szerző jogához műve fölött, vagy a paraszt jogához aratása fölött, egy kislány jogához babája fölött... A terhes asszonyt megóvtuk az orvosi pancserságtól, de a meg nem születetteknek a legkisebb védelmet sem adtuk meg.” A meg nem született személynek semmilyen jogi egzisztenciája nincs, mint ahogy nem volt a fekete rabszolgáknak a rabszolgaság idején, vagy később a zsidóknak a nácik alatt.

Még a kommunista államokat is meglepte e liberalizmus, hiszen egy olyan országban jelentkezett, amely fel volt háborodva. Lehet, hogy II. János Pál amerikai katolicizmus iránti aggodalmának jó része ebből az amerikai abortusztörvényből fakad. Milyen más igazolása lehet annak, hogy a híres amerikai szabadság barbár és életet ellenző gondolkodáshoz vezet?

Még riasztóbb az az eredmény, amit 1969-ben a Harris-féle körkérdésre adott válaszokból a *Time* magazinban publikáltak. Eszerint az amerikai katolikusok hatvan százaléka azon a véleményen volt, hogy a terhességmegszakítás a szülők és az orvosok dolga. Azóta húsz százalékkal nőtt azon amerikai katolikusok száma, akik osztják ezt a véleményt.

Nem csoda, ha Öszentsége úgy véli: Amerikának tanítást kell adnia. Azt gondolja, hogy minden abortusz igazságtalan: és véleménye szerint ebben övé a döntés joga.

Hogy igazságosak legyünk, fel kell tennünk a kérdést: vajon elképzelhető, hogy a pápák maguk is hozzájárultak a terhességmegszakításról alkotott nézetek

ilyen mértékű lesüllyedéséhez? Groteszk dolog, de vannak katolikusok, akik hajlamosak azt gondolni, hogy a pápaság szélsőséges megnyilvánulásai vezettek oda, hogy a II. világháború után a katolikusok e döntő kérdésben elfordultak ideológiai központjuktól. S éppenséggel e központban van a legkevesebb reménye annak, hogy e harcot megvívják.

II. János Pál gondolkodása

Azt gondolhatnánk, hogy II. János Pál abortusz elleni tiltakozása lengyel jobboldali múltjából fakad. Lengyelország ugyanis — úgy vélik, Írországhoz hasonlóan — foggal-körömmel a terhességmegszakítás ellen volt.

Meglepő, de ez a nézet hamis. Daniel Callaghan helyesen írja *Abortusz: törvény, döntés és erkölcs* című könyvében: „Annak ellenére, hogy Lengyelország túlnyomórészt katolikus (tehát konzervatív, sok gyarló katolikus hívővel), s hogy a lengyel papság ismételten elítélte a terhességmegszakítást, a legális abortuszok száma magas és a születési arány alacsony.”

1962-ben például, amikor a jelenlegi pápa lengyel püspök volt, az abortuszok száma sokkal magasabb volt, mint Amerikában. Sőt, még ma is magasabb, a Supreme Court említette alkotmánybíróági döntés után! 200000 regisztrált abortuszt tartanak számon Lengyelországban a 30 milliós lakosságon belül. Másfelől egy jól finanszírozott és megszervezett programot nyújtottak be a születésszabályozásra, amit a katolikusok is helyeseltek. Mindebből egy furcsa tény derül ki: Lengyelország nem olyan ország volt, ahol ne lehetett volna hozzájutni a fogamzásgátló szerekhez, hanem az első olyan ország volt a világon, ahol az értelmes fogamzásgátlás tényleg visszaszorította a terhességmegszakítások számát. 1968-ban az abortuszok száma 121700-ra csökkent. De ez a szám még mindig igen magas a születések arányával összevetve.

Világos: II. János Pált semmilyen trauma nem érthette, amikor Krakkóból a Vatikánba költözött. Hazájában is volt épp elég fogamzásgátlás és abortusz. E két módszer ellenzése nem a katolicizmus védelmezéséből ered, hanem saját meggyőződéséből, amelyet a lengyelek elárultak.

Amint megállapítottuk tehát, a történelem nem a Vatikánt igazolta, miszerint a fogamzásgátlás elleni tiltakozás „állandó” jelenség. Vajon a Vatikán magatartása tényleg olyan állhatatos, mint amilyennek szeretné láttatni azt?

II. János Pál beszédeiben mindig feltételez bizonyos dolgokat: (1) a még meg nem született is ember; (2) a megtermékenyítés pillanatától fogva ember; (3) épp ezért ugyanolyan jogokkal rendelkezik, mint bármely más ember, mint

például az anya vagy a már megszületett gyermek; (4) a meg nem született gyermeket megölni gyilkosság.

Mennyi ebből az állandó katolikus tan — még ha mindegyik pont helyes is? A válasz így hangzik: semennyi. A pápa érvelésének valamennyi része ellentmond a tradíciónak, épp ezért szükséges most II. János Pál érvelését a terhességmegszakítás ellen éppúgy analízis tárgyává tennünk, mint VI. Pál pápa véleményét a fogamzásgátlás kérdésében.

Lélek a fogamzás pillanatában?

A legtöbb katolikus hívő véleménye szerint a lelket az ember a fogamzás pillanatában kapja; ezt mintha hittételnek tartanák. E nézet azonban a legkevésbé sem hittétel. A II. Vatikáni Zsinat szándékosan elkerülte ezt a kérdést, és pedig jó okkal. Hiszen ezernégyszáz évig, egészen a XIX. század végéig minden katolikus — ideértve a pápákat is — úgy vélte, hogy a lélek *nem* a fogamzás pillanatában adatik az embernek. Az egyház ugyan teljességgel ellenezte az abortuszt, de nem azért, mert a még meg nem született is ember.

Az V. századtól fogva az egyház vitán felül elfogadta a primitív arisztotelészi nézetet az embrióról. Az embrió e szerint nem emberi természetű apró pont, ami *később kap lelket*. Ennek az apró pontnak kell kifejlődnie a vegetatív fázisban az állati fázison keresztül lelki lénnyé. Emberről csak ez utóbbi fázisban beszélhetünk. Gratianus ezért mondhatta: „Nem gyilkos az, aki a terhességet megszakítja, mielőtt a testben lélek lenne.”

A magzat sajátosságait kizárólag az apának tulajdonították. Az embrió férfi esetén negyven, nő esetén nyolcvan nap elteltével lesz ember. Aquinói Tamás írásában egy kislány megszületése a nemzéskori gonosz magra vagy a nő kívánságára vezethető vissza. Mindebből az következik, hogy a terhesség első fázisában az abortusz igazságtalanság, hiszen egy potenciális embert semmisítettünk meg. Viszont nem gyilkosság, hiszen nem tényleges embert öltünk meg.

A XV. században kezdték feltenni a kérdést a morálteológusok, hogy bizonyos körülmények között nem lehetséges-e bűn nélkül megszabadulni a foetustól? Például akkor, ha erőszak, vérfertőzés vagy házasságtörés eseteiből származik a terhesség, és így a férj jogait és a házasságot magát csorbítja. Ugyanez a kérdés merül fel akkor is, ha az anya egészsége a gyermek kihordása során veszélyben van. Vajon nem erkölcsi kötelességünk-e védeni az emberi életet — szemben a nem emberi, hanem potenciálisan emberi étellel? A legjobb teológusok e kérdésre igennel feleltek.

Némelyek azonban még tovább is mentek. Azt állították, hogy megengedhető az anya életének ilyenfajta megmentése még akkor is, amikor már a foetus emberré lett, tehát miután lelket kapott. Mivel lehet ezt indokolni? Azzal, hogy a foetus életének nincs abszolút értéke, hanem másvalamivel szemben kell az értékét lemérnünk. Mi legyen hát abban a klasszikus esetben, amikor nyilvánvalóan döntenünk kell az anya és a gyermek élete között? Vajon nem értékesebb az anya élete, mint a gyermeké? Sokan haboztak, és azt mondták: egy lélekkel megáldott foetust közvetlenül meggyilkolni mindenképpen bűn. Így megelégedtek annak megállapításával, hogy megengedhető a foetus közvetett megölése, tehát az, ha az anya megmentésére irányuló orvosi beavatkozás véletlenül megsemmisíti a foetust és vetélést okoz. A cél csupán az anya életének megmentése, s a foetus pusztulása e jóakaratú cselekedetnek csupán szomorú mellékterméke.

A történelem azt mutatja, hogy a pápák egyáltalán nem voltak abban a helyzetben, hogy e súlyos erkölcsi kényszerhelyzetet egyszer s mindenkorra megoldják; ők is éppoly tanácsaltanak voltak, mint a többiek, s nem volt semmilyen külön információjuk. Olyan érvekkel kellett előjönniük, amelyeket vissza lehetett utasítani. Így pl. XIII. Gergely (1572-85) azt mondta, hogy nem gyilkosság megölni egy embriót 40 napos koráig, mert ilyen fiatal embrió még nem emberi lény. 40 nap után már gyilkosságról beszélhetünk, de ez még mindig nem olyan gonoszság, mint egy már megszületett ember megölése, hiszen ez nem történhet gyűlöletből vagy bosszúból. Utóda, a borzasztó V. Sixtus — aki a Bibliát is átírta — egészen más véleményen volt. Az *Effraenatum* kezdetű bullájában 1588-ban azt mondta, hogy minden abortusz bűn, bármily okkal is történjék, s kiközösítéssel büntetendő, ami a Szentszék joga. Közvetlenül V. Sixtus halála után XIV. Gergely belátta, hogy a teológiai tanok akkori állásával egybevetve V. Sixtus felfogása túl merev volt. Egészen kivételesnek tekinthető az a döntése, amellyel kimondta: Sixtus ítéleteit úgy kell tekintenünk, mintha soha sem mondta volna ki azokat. A pápák is elhamarkodhatják a dolgokat, s nekik sincs *in petto* kész válaszuk konkrét morális problémákra. Az erkölcsi véleményalkotás ugyanis tények és körülmények vizsgálatával jön létre, s ezeket mind figyelembe kell venni. A XIX. század pápasága ezt az alapvető elvet minden olyan kérdésben elfelejtette, ami a szabadsággal függött össze. A XX. század pápasága szintén elfelejtette ezt az elvet minden olyan kérdésben, ami a szexualitással függött össze. VI. Pál nem állt egyedül, amikor elavult tanokat ásott elő, teljesen figyelmen kívül hagyva a megváltozott körülményeket és a tudomány felfedezéseit. Márpedig különösen az abortusz etikája kell, hogy összefüggjön a biológiai tényekkel.

1621-ben egy római orvos, Paulo Zacchia azt írta, hogy nincs biológiai alapja annak az arisztotelészi felfogásnak, miszerint a lélek nem a fogamzás pillanatában, hanem csak később kerül a foetusba. Zacchia a pápai udvar legtekintélyesebb orvosainak egyike volt, véleményének azonban semmilyen befolyása sem lett a pápa teológiai nézetére. Róma egy pásztori direktívát adott ki, amely megengedte a 40 napnál fiatalabb foetusok keresztségét is, de nem kötelező erővel. Az egyház legnagyobb morálteológusa, Liguori Szent Alfonz, a XVIII. században is még tagadta, hogy a lélek a fogamzás pillanatában adatik az embernek. Aquinói Tamáshoz hasonlóan nem mondta, hogy a közvetlen abortusz helyes, de tanával lehetővé tette, hogy a terhességmegszakítás kérdésében rugalmasan járjanak el, különösen akkor, ha az anya élete veszélyben van. 1750 után azonban eltűnt ez a rugalmasság. Az évszázadok során először tért most vissza az egyház az egyházi atyák kérlelhetetlen magatartásához.

Róma magatartásának megmerevedése

IX. Pius egyáltalán nem a tradíciót ismételte meg, hanem éppenséggel dacolt a több évszázados hagyományos tannal, amikor 1869-ben azt mondta, hogy az embrió mindenfajta elpusztítása terhességmegszakításnak minősül és kiközösítést érdemel. Más szavakkal, de átvette V. Sixtus pápa nézetét, amelyet XIV. Gergelynek vissza kellett vonnia. IX. Pius tanítása két állításon alapult. Először: a fogamzás pillanatában az embrió lelket is kap. Másodszor: az embrió és az anya mindig azonos értékű. Ám e két kijelentés egyike sem tekinthető a legkevésbé sem tradicionálisnak. A legtöbb korabeli teológus az első pontban más véleményen volt, ami azután a második pontban is ellenvéleményhez vezetett. Hiszen ha az embrió nem a fogamzás pillanatában kap lelket, akkor igen nehéz belátni, hogy miért azonos értékű az anyával.

A következő évben az I. Vatikáni Zsinat elfogadta a pápai csalatkozhatatlanság dogmáját. E pillanattól fogva azt várták el a püspökök, hogy Róma minden kérdésükre válaszoljon. Ekkor kezdte el meggyőzni a teológusokat — különösen a római teológusokat — Zacchia véleménye, miszerint, a fogamzás pillanatában lélek is adatik; e véleményt még Pius pápa tana is megerősítette Mária szeplőtelen fogantatásáról. Eszerint a fogamzás első pillanatától kezdve beszélhetünk emberről. S mivel az embrió ember, teljes emberi jogokat is élvez. Időközben, 1827-ben Karl Ernst von Baer felfedezte a petesejtet. 1857-ben bizonyítást nyert, hogy az ondósejt és a petesejt

találkozásakor rögtön egy új organizmus születik, amely azután folyamatosan fejlődik gyermekké.

A Vatikán pásztori tanítása ezekkel az új felfedezésekkel erősödött: a Szentszék lezárt minden olyan utat, ami az abortuszhoz vezet. Semmi sincs megengedve, ami bármilyen formában is veszélyeztethetné az embriót. Bizonytalanná vált az a tanítás is, hogy az *anya életének megmentéséért* szabad kraniotómiát alkalmazni (az embrió fejének szétvágása). 1895-ben XIII. Leó a Szentszék újabb reakciós döntését szentesítette. A következő esetről volt szó: egy anya biztos halál felé tartott; ha a foetust nem távolítják el, *mindketten* meghalnak. A válasz: az orvosok annak ellenére sem távolíthatták el a foetust, hogy ez a döntés az anya mellett annak halálát is okozhatta.

A reakciós döntések sokasodtak. Az orvosoknak azt is megtiltották, hogy az extra uterus (méhen kívüli) terhességeket megszakítsák. Márpedig ez fatalizmus volt, éspedig annak pusztító fajtája: amit a természet megtett, azt az ember ne tegye visszafordíthatóvá. Ha ezt az elvet logikusan végigvezetjük, akkor az orvostudomány minden ágában katasztrófa lépne fel. Világos, hogy mi történt Rómában: minél inkább helyeselte a társadalom a komoly orvosi indokkal megalapozott abortuszt, annál inkább tiltakozott a Vatikán. Az 1917-es egyházjogi kódex első ízben említi az anyát is a terhességmegszakítás elítéltjei között.

Tizenhárom évvel később a *Casti connubii* enciklika azt tanította, hogy a „Ne ölj!” parancsolata a foetusra is vonatkozik, annak minden fejlődési szakaszában. Az ártatlan gyermek megölését az anyaméhben még a legszélsőségesebb veszélyhelyzet sem igazolhatja, hiszen annak abszolút joga van az életre. „Mindkettejük élete szent” — így a pápa, láthatóan tudatán kívül annak, hogy milyen zsákutcába kerül erkölcsileg — olyanba, ami V. Sixtus szélsőséges nézetéből fakad. Az egyház balszerencséjére ez a kedvezőtlen helyzet akkor köszöntött be, amikor az új ortodoxiának e megnyilvánulása a fejlett orvosi technika fényében elfogadhatatlanabb volt, mint valaha. Az operációk egyre biztosabbá váltak, s az orvosok lassanként pontosan meg tudták mondani a kihordott terhesség veszélyeit is.

XI. Pius pápa nem állította, hogy a *Casti connubii* enciklika tévedhetetlen, a katolikus morálteológusokat mégis szűk keretek közé szorította, hiszen a közvetett abortuszt is ellenezte. Ilyen például egy rákos anyaméh eltávolítása terhes asszony esetén, vagy a petevezeték kiiktatása, ha az embrió oda fészkelte be magát, s nem a méhbe. Ez a vélemény olyan szélsőséges, hogy néhány morálteológus tiltakozott is elfogadni, veszélyeztetve ezzel állását. A morálteológusok bátorsága mégis elnyerte jutalmát, mert a Vatikán engedményt

tett: nem ítélte el többé a közvetett abortuszt, ha a cél eközben nem az embrió elpusztítása volt, hanem az anya megmentése. Ezt 1951-ben XII. Pius pápa is megerősítette, s így hivatalos álláspont lett: „az indirekt ölés” bizonyos esetekben megengedhető.

Ez a még mindig szigorú tan azonban az orvostudományban elfogadhatatlan következményekkel jár. Ha például azt határozza el az orvos, hogy eltávolítja a petevezetékéből az embriót, de magát a petevezetékét nem, úgy vétkezik. A Vatikán szemében ugyanis ez az embrió közvetlen meggyilkolásának számít, míg a petevezetékkel való együttes eltávolítás csak közvetve az. Épp ezért nehezebbre esik a morálteológusoknak azt mondani, hogy jobb dolog eltávolítani a petevezetékét is, semmint az embrió eltávolítása után érintetlenül hagyni azt — hiszen ez az eljárás lehetetlenné teszi a jövőbeli terhességeket. Olyan területre lépünk ezúttal is, ahol a nők helyes útra tudnák terelni a férfi katolikus morálteológusokat.

Róma merev magatartásának újabb bizarr bizonyítéka: az egyház véleménye szerint helytelen dolog, súlyos bűn, ha egy tizenkét éves kislány terhességét megszakítják, még akkor is, ha tulajdon apja erőszakolta meg. Az egyik vezető katolikus morálteológus, P. Bernhard Häring így ír *A terhességmegszakítás erkölcsé* című művében egy szomorú erőszakos esetről:

Ha [a kislány] engedett annak az óriási kísértésnek, hogy élményének kihatásaitól a lehető legteljesebben megszabaduljon, akkor bűnének nagysága felől a döntést a kegyelmes Istennek engedhetjük át, s fel kell ébresszük benne a készséget, hogy szenvedését és bűnösségét a világ szenvedéseivel és bűneivel hozza kapcsolatba, hiszen Krisztus a kereszten ezeket vette magára... Soha nem jutnék el addig, hogy valakinek az abortuszt tanácsoljam. Sőt még az abortusz által érintett személyeknek sem mondanám soha, hogy döntésük helyes volt.

Ha ilyen érzéketlenül ír a legszelídebb és legbölcsebb katolikus tanító, és a morálteológusok megkísérlik a pápai vélemény igazolását az abortuszról, akkor csupán csodálkozhatunk a katolikus etika jelen állapotán. Häring atya olyan kifejezésekkel ír az áldozatról, hogy azok inkább illenének egy gonosztevőre.

Ha az egyház vonakodik a megerőszakolt nők abortuszának engedélyezése ügyében, és a méhen kívüli terhességek közvetett megszakítását sem akarja elismerni, ez arra a félelmére vezethető vissza, hogy ennek következtében minden esetet kivételnek kell majd tekintenie. E merevség ugyan érthető, de nem képviselhető. Ha ugyanis a körülmények új erkölcsi értékelést követelnek meg, akkor a körülmények figyelmen kívül hagyása igazságtalanság, függetlenül attól, hogy mi motiválja azt.

Ezért aztán sokan vannak olyanok, akik az egyházat erkölctelenséggel vádolják, míg az egyház a maga kora nagy erkölcsi harcosának tekinti önmagát. Valóban könnyű lenne bemutatnunk, hogy Róma szélsőséges magatartása megteremtette önmaga tükörképét: a mindent megengedők lobbiját. A Vatikán vonakodása a párbeszédtől azt eredményezte, hogy kritikus pillanatokban meg sem hallgatták az egyház hangját; például amikor az új abortusztörvényeket terjesztették elő. Merevsége miatt az egyház könnyű céltáblává vált: hivatalos véleményét könnyű volt aláásni. A közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy a hivatalos véleménnyel még a katolikusok többsége sem ért egyet. Egyetlen országban sem volt mindez annyira világos, mint az Egyesült Államokban. Az abortuszt helyeslők csoportja a terhesség-megszakítás leghatározottabb ellenfelét obskuránsnak (népbutítónak) nevezhette.

Végső soron 1968-ban a pápa megtiltotta a fogamzásgátlást —, s mindenki tudja, hogy ezáltal szükségessé tette az abortuszt.

Az ezt követő események bebizonyították, amit már akkor sok teológus mondott: VI. Pál nem a helyes fronton küzdött *Humanae vitae* kezdetű enciklikájával. Arra kellett volna ugyanis energiája jó részét felhasználnia, hogy az abortuszt megengedők csoportja ellen hadakozzék. Persze ennél az állításnál óvatosaknak kell lennünk: a pápa kétségtelenül nem támogatta ezeket sem.

1951-ben, bábák előtt mondotta XII. Pius: „A még meg nem született gyermek is ember, éppúgy és éppoly oknál fogva, mint az anya.” Ebből azt a következtetést vont le a II. Vatikáni Zsinat a *Gaudium et spes* kezdetű dekrétumban, hogy a terhesség-megszakítást meg kell tiltani. Ilyen tiltást azelőtt egyetlen zsinat sem hangoztatott. „Az életet a fogamzás pillanatától fogva a legnagyobb figyelemmel kell óvni. Az abortusz és a gyermekgyilkosság szörnyűséges bűn.” Bölcsen tette a zsinat, hogy az abortuszt és a fogamzásgátlást nem említette együtt, de kevésbé bölcsen, hogy az abortuszt és a gyermekgyilkosságot igen. Hiszen ez utóbbi kettő gyakran különbözik egymástól — ahogy azt a morálteológia évszázadai meg is mutatták. Az egyforma visszautasítás a katolikus egyház történetének meg nem értésére utalt. II. János Pál pápa a II. Vatikáni Zsinat előtti álláspontra tért vissza: a fogamzásgátlást és az abortuszt egymás mellett emlegeti.

II. János Pál magatartása

A mostani pápának még a csodálói is tudatában vannak azon kockázatnak, amit a fogamzásgátlás és az abortusz közös említése jelent. A pápa beszédeinek átolvasása azt mutatja, hogy II. János Pál szinte pavlovi reflexszel következtet

az egyik tagadásából a másik elutasítására. Figyelman kívül hagyja a legújabb embriológiai kutatásoknak azon eredményét, miszerint a fogamzás pillanatában óriási genetikai változás következik be: a megtermékenyített petesejt önálló lény, saját genetikai kóddal. Ahogy George Hunston Williams írja: „Ez a genetikai tény a mesterséges fogamzásgátlást és a szándékos abortuszt eltérő erkölcsi szintre helyezi.” II. János Pál vagy nem látja ezt, vagy nem akarja látni. Bármelyik eset is álljon fenn, ezzel az abortuszt helyeslők csoportját támogatja. „Világosan elítéli a terhesség-megszakítást” — mondják e csoport tagjai. „De vajon nem tiltja-e a fogamzásgátlást is? Saját nyája nem követi őt a fogamzásgátlásban, s ha a közvélemény-kutatásnak hinni lehet, akkor az abortusz kérdésében sem értenek vele egyet.”

Sok katolikus bosszankodik amiatt, hogy II. János Pál nem csupán két olyan dolgot kevert össze, ami orvosilag és erkölcsileg különbözik egymástól, hanem egészen ügyetlen módon harcol az abortusz ellenzésének frontján. Magatartása túl szélsőséges. Vajon joggal várja el, hogy a katolikusok többsége kövesse őt olyan állításokban, hogy egy megerőszakolt kislány bűnt követ el, ha terhességét megszakítja? Ki lehet hajlandó arra, hogy egy ilyen kislánynak az elszenvedett megszégyenítés és testi erőszak után még azt a lelki erőszakot is kötelezővé tegye, hogy merényletje gyermekét kihordja?! A püspökök erre ilyen választ adnak: „Csupán kihordania kell, de nem fölnevelnie.” Ez a válasz azonban katolikus elvek alapján is elfogadhatatlan. Ha egy nő nem akar felnevelni egy gyermeket, akkor ne is szülje meg. Az anyaság nem pusztán biológiai tény, hanem egy hosszú távú erkölcsi-lelki elkötelezettség.

A hivatalos katolikus vélemény súlyos orvosi esetekben sem védelmezhető. Vajon ki kell hordania az asszonynak akkor is gyermekét, ha az orvosok határozottan állítják és az ultrahang mutatja is, hogy a gyermek agya károsult, esetleg nincs központi idegrendszere? A pápa mindig igent mond erre. Ez pedig sokak szemében az egyoldalú biológiai szempont hangsúlyozását jelenti, mintha az az erkölcsivel azonos lenne. Ugyanezt a hibát követte el VI. Pál a fogamzásgátlás kérdésében. Ez abban állt, hogy az anyaság ideálját kérlelhetetlen törvénnyé tette, még olyan esetben is, amikor tudható: az anyaság tulajdonképpen lehetetlen.

A pápa aligha képes saját nézeteinek megnyerni a nőket. Mondhatja nekik, hogy az abortusz kérdése egyszerű: ők igenis összetettnek fogják látni. Az abortusz tiltásával a pápa saját kezébe akarja venni a fontos döntéseket. A nők azonban határozottan maguk akarják e kérdést eldönteni. Képesnek érzik-e magukat arra, hogy a születendő gyermek anyjává legyenek, hiszen tudják, hogy az anyaság többet jelent a gyermekszülésnél. Azt is tudják, hogy ők

maguk sem kizárólag gyermekszülők: feleségek és már megszületett gyermekek anyjai is. Így hát döntésük nem csupán a biológia tényein nyugszik, hanem morális értékek egész során; ezek közül — normális esetben persze ez a döntő — csupán egy a foetus kihordásának érve. A katolikusok nem akarnak kitérni az evangélium kihívása elől, csupán nem hajlandók erkölcsi felelősségüket másnak átengedni, s nem vetik alá magukat merev, szeretetlen és alapvetően biológiai jellegű törvényeknek.

Sok katolikus szélsőségesnek tartja a pápa véleményét, s teljes tiszteletadás mellett ezt kéri: hol tévedett II. János Pál? Mely nézete helyes és mely véleménye kérdéses?

Hosszú katolikus tradíció ellenében a pápa abból indul ki, hogy a még meg nem született ember is ember, a megtermékenyítés pillanatától fogva. A modern genetika valóban azt sugallja, hogy a megtermékenyített petesejt emberi jellegű: saját genetikai kódja van. De vajon következik-e ebből, hogy a megtermékenyített petesejt a szó teljes értelmében ember, s ugyanolyan jogai vannak, mint az anyának? Ugyanolyan tiszteletet követelhet magának, mint egy már megszületett gyermek? Olyan abszolút értékkel bír, mint a világon semmi más? Ha e kérdéseket igennel válaszolhatjuk meg, akkor a pápának igaza van, s akkor az abortusz minden esetben bűn.

Mindenesetre az orvostudománynak igen nehezére esik a fogamzás pillanatát olyan mozzanatnak nevezni, amikor egy teljes jogú ember jön létre. A szakemberek véleménye szerint minden harmadik megtermékenyített petesejt spontán vetélésnek van kitéve, anélkül, hogy az anya ezt észrevenné. Az következik ebből, hogy az emberiség egyharmada, esetleg ennél több is, szó szerint a lefolyóba kerül? (Az egyháznak ennél még nyomasztóbb feltételezése, sőt állítása is van, hiszen azt tanítja, hogy a meg nem keresztelt embriók tömege a pokolra kerül.)

Másfelől, ha például egy *in vitro* megtermékenyítés esetén egy fél tucat petesejtet termékenyítenek meg, hinniük kell-e a katolikusoknak, hogy a lombikban hat ember található, ugyanolyan jogokkal, mint hat kisbaba az ágyban? További bonyodalmat jelent az is, hogyha a lelket az ember a fogamzás során kapja, akkor hogyan osztódik a sejt egy későbbi stádiumban, mint például az ikrek esetében? Vajon a lélek — ez a nem anyagi természetű valóság — szintén osztódhat?

Sok katolikus filozófus van ma, aki nem látja be, hogyan nevezhetik a megtermékenyített petesejtet lélekkel ellátott élőlénynek, hiszen a tomista felfogás szerint lélek csak akkor van, amikor már megfelelő mértékben kifejlődött test is létezik, hogy befogadhatta a lelket. Igaz: a megtermékenyített

petesejtnek saját emberi genetikai kódja van, de ez nem teszi emberré vagy személyé. Ehhez tagokra, s egy kifejlett agyra van szükség. E filozófusok számára intellektuálisan tiszteletre méltó tan marad a test lélekkel való ellátása a későbbi fejlődés során.

Néhány katolikus filozófus véleménye szerint az emberré válás folyamat, mind az egyén, mind az egész emberiség szempontjából. Ebből az következik, hogy azok a hagyományos érvek érvényesek, amelyek az abortusz korlátozott alkalmazását engedélyezni akarják. Az anya a szó teljes értelmében személy — az embrió pedig majd csak személyé fog fejlődni. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem kellene az embriót is tiszteletben tartani. Ellenkezőleg: az egész keresztény tradíció tiszteli az embriót, minden fejlődési stádiumában, s Isten ajándékának tartja. Alapvető hozzáállásunk mindig is a keletkező élet védelme volt. Az abortuszt helyeslők csoportjának szélsőséges elemei a keresztények alapérzésével állnak szemben; a keresztények számára az abortusz mint a családtervezés eszköze (lásd pl. Japánban), ellenérzésekkel telített. Rendes körülmények között az embriót táplálni, óvni és kihordani kell. Előfordulhatnak azonban olyan körülmények is, hogy a terhesség-megszakítás szomorú döntését kell meghoznunk. Ez egy normális döntés. Nem korrekt dolog úgy tennünk, mintha az abortusz helyeslői mind hedonisták, zavaros fejűek vagy gonoszak lennének. Amint láttuk, az emberek többnyire erkölcsi okokból vetik el a pápa álláspontját. Etikátlannak tűnik számukra, hogy egy keletkező lényt ugyanolyan teljes értékű személyként kezeljenek, mint egy olyan személyt, aki a kapcsolatok és a felelősségvállalás összefüggéseiben áll. Igaz: az abortusz gyakorlata túl messze ment el, s az élet és az anyaság degradálásához vezetett, de a pápák sem segítettek előbbre minket elfogadhatatlan, szélsőséges nézeteik hirdetésével.

Még ha igaza is van II. János Pálnak, s az embrió a megtermékenyítés első pillanatától fogva ember, következik-e ebből az, hogy az embriónak ugyanolyan jogai vannak, mint az anyának, vagy a már megszületett gyermeknek?

A pápa ismételt ellenvetése: az élet joga a legalapvetőbb emberi jog, és semmilyen egyéb jog nem rendelhető elé — így az anya egészségéhez való joga sem. Többértelmű kijelentés azonban az, hogy az élet a legalapvetőbb jog. Ha ez azt jelenti, hogy élet joga a legelső jog, s enélkül egyetlen személynek sem lehet több joga (így például joga a tanulásra vagy a házasságra), akkor a pápának igaza van, de csak azt mondta ezzel, ami már eleve nyilvánvaló volt. Ő azonban ennél még többet is gondol: szerinte ez, vagyis az élethez való jog az egyetlen jog, amit egyáltalán figyelembe kell vennünk. S ez olyan érték, amely

mindig és minden körülmények között többet ér az összes többinél. Ez azonban egészen biztos, hogy nem így van.

Ha az élet joga mindig a legnagyobb érték lenne, akkor a háború tiltott dolog volna, hiszen szükségszerűen az élet elvesztéséhez vezet. Van azonban egy másik érték, ami többszörösen is felér az élet elvesztésével: az igazságosság. Ha a pápának igaza lenne, akkor soha nem szabadna hegyre másznunk, autóversenyzéssel foglalkoznunk, a világűrbe repülnünk, hiszen mindez olyan értékek érdekében kockáztatja az életet, amelyek a pápa szerint sokkal csekélyebbek. Az élet joga ezen a szinten egy olyan értéknek tűnik, ami kisebb a többinél: az élet itt a tudással vagy azzal az örömmel áll szemben, hogy hegycsúcsokat hódítsunk meg, gyorsak legyünk, új világokat fedezzünk fel a világűrben. Az a kijelentés, hogy az élet alapvető emberi jog, nem jelentheti azt, hogy olyan érték is, amely soha nem hajolhat meg más érték előtt — legyenek azok saját értékek, vagy más emberek értékei.

Míg a pápa egy alapelvből indul ki, s arra a következtetésre jut, hogy minden terhesség-megszakítás bűn, addig az utca emberének más a kiindulópontja. Tudja, hogy vannak olyan esetek, amikor a terhesség-megszakítás valódi erkölcsi lehetőség: például erőszak, vérfertőzés vagy agyi károsodást szenvedett foetus esetén. Így az utca embere megkérdezni kényszerül: hol hibás a pápa érvelése? Vajon teljesen nyilvánvaló dolgokat nem vett észre?

Talán azt hagyta figyelmen kívül a pápa, hogy a foetus — akár ember, akár nem, akár személy, akár nem — az anyában van? Nem része az anyának, az anya nélkül azonban nem képes további életre. Ez arra utal, hogy az embrió, a keletkezés stádiumában levő gyermek nem rendelkezik olyan abszolút joggal, amilyent a pápa követel neki, hanem csak korlátozott joga van. E jog pedig — a többi joghoz hasonlóan — függ azoktól a körülményektől, amelyek között érvényesítjük azokat.

A pápa véleménye azon nyugszik, hogy az anyaméhben lévő gyermek nem tér el a bölcsőben fekvő gyermektől. Ezt a véleményt azonban nem tudjuk osztani. Az anyaméhben lévő gyermeknek megvannak a jogai, de ezek függnak az anya jogaitól, e teljes értékű személytől, és így a gyermek jogai alá vannak rendelve neki. Konfliktushelyzetben a legtöbb ember természetesnek tartja, hogy az anyát illeti meg az elsőbbség: ő a szállásadó, s pusztán orvosilag szólva a gyermek parazita. Ha pedig a jogok ellentmondásba kerülnek egymással, akkor az anya követelheti jogait — önmagáért, férjéért és gyermekeiért is. Sokan azt mondják, erkölcstelen kitartanunk amellet, hogy az anya életét, családjá jólétét a még meg nem született gyermek életéért tegye kockára. Döntése a terhesség megszakítása mellett különösen akkor fontos, ha a gyermek egyértelműen

súlyosan sérült. A természet gyakran magától is eltávolítja e foetusokat. Az anya talán úgy gondolja, hogy egy ilyen helyzetben helyes dolog a jótékony anyának a természetet utánozni. A pápák azért beszélnek a biológiáról mint sorsról, mert minden jóságuk mellett is nőtlen férfiak, s így elvont módon, minden tapasztalat nélkül beszélnek. A családapák azonban, de méginkább a családanyák egészen másként gondolkodnak.

Egy katolikus pap mondja a következőket a pápai tan védelmezésében — teljesen figyelmen kívül hagyva, hogy milyen sajátos logikát követ ezzel — jobb, ha meghal az anya is és a gyermek is, mint ha egy orvos eltávolít egy foetust: „Két természetes halál sokkal kisebb rosszat jelent, mint egy gyilkosság” — írja David Granfield. Az anya és a gyermek egyaránt meg kell haljon — hiszen mindkettőnek azonos joga van az élethez. Ha a biológiai erkölcs etikai csődjét valaha is leleplezte egy kijelentés, akkor ez volt az.

Az élettől való megválás nem mindig az élet megvetésének a következménye; az egyháznak tudnia kellene ezt! Régen az egyház is helyeselte a halálbüntetést, s még ma is igazolja az „igazságos háborút”, amelynek során egészen biztosan meghalnak ártatlan emberek is. A Granfield által említett esetben a testnek olyan gyümölcseről van szó, amely az anya életét elpusztítja, vagy más módon fenyegeti a család életét. A terhesség megszakítása így az élet melletti döntés, nem pedig a halál helyeslése. Soha ne kerüljön sor ilyen kényszerű emberi döntésekre!

A gyermeknek éppúgy van joga az élethez, mint az anyának — a jogok azonban nem abszolútak, hanem a körülményektől függnék. Szomorú — hiszen erkölcsi dilemma esete áll fenn —, de a még meg nem született nem érvényesítheti jogát.

Az erkölcs merev biológiai törvényekre való redukálása, amelyek minden nőre minden körülmények között kötelezőek, súlyos hátrányokkal jár. Ahogy Callaghan írja *Abortusz: törvény, döntés és erkölcs* című művében:

Az a jó, amit mindez okozna, más javak rovására történik. A foetus életének védelme túl nagy árat követel. Tarthatatlan álláspont az „élet szentségének” olyan fölfogása, amely rögzített erkölcsi következményekre, az értékek és jogok merev hierarchiájára és a tapasztalat, a társadalmi adottságok kizárására vezet.

Büntetendő terhesség-megszakítást?

Azzal, hogy minden terhesség-megszakítás bűncselekmény, még azok sem értenek egyet minden további nélkül, akik pedig szimpatizálnak a pápával, és úgy vélik, hogy a társadalom a mindent megengedés szintjére süllyed le.

A modern abortusztörvényeket még úgy is értelmezhetjük, hogy egyszerűen a nőre van bízva a döntés, ami elsősorban őt érinti.

Az Egyesült Államokban ilyen volt a Boston Law College jezsuita dékánja, a parlamenti képviselő Robert Drinan. Teljesen az abortusz ellen volt, így eleinte az abortusztörvény reformját is ellenezte. 1967-ben azután arra következtetésre jutott, hogy jó okok vannak az abortusztörvény *hatálytalanítására*. A törvény ugyanis nem tesz különbséget azok között, akiknek joguk van megszületni és azok között, akiknek nincs joguk — ez volt az érvelése. Jogászként a megkülönböztetés veszélyes formáját látta ebben. 1967 szeptemberében az abortusztörvényről tartott nemzetközi konferencián Washingtonban egy beszédet mondott *A foetus joga a megszületésre* címmel, amelyben jobbnak tartotta, hogy az első 26 hét során valamennyi foetustól megtagadják a jogi védelmet. Véleményének ez a megváltozása a katolikus ellenzéket is megosztotta, majd Róma felszólította őt, hogy mondjon le kongresszusi mandátumáról. Drinan azonban bebizonyította, hogy még az abortusz ellenzői számára is értelmesebb dolog elfogadni az abortusztörvény megszüntetését.

Ez a liberalizálás valóban a polgári jogok mai felfogásának felel meg inkább. Az abortusz megengedése nem jelent egyetértést vele, és azt sem, hogy erkölcsileg helyesnek tartsuk. Csupán okosabb, ha a társadalom megengedi a terhesség-megszakítást, mint ha tiltja azt. A tiltások soha nem akadályozták és nem is fogják megakadályozni az abortuszt: csupán az alvilágba tudják taszítani, aminek eredménye nyilvánvalóan a veszélyes terhesség-megszakítások sorozata. Az alkohol tiltása már maga elég rossz dolog volt; az abortusz tiltása pedig katasztrófa lenne, különösen a mai társadalmi atmoszférában. Ki akar olyan állami törvényeket, amelyek megtartása nem vihető keresztül? Ki akarja, hogy a nők ismét ruhaakasztóhoz, késhez, nyárshoz, vetélést elősegítő szerekhez és mérgekhez folyamodjanak? Persze, hogy maga a pápa sem akarja ezt, mégis késznek mutatkozik arra, hogy megkockáztassa! Ebben pedig valószínűleg kisebbségben van. A legtöbb ember azt mondaná erre, hogy ugyan rossz dolog, ha egy nő elveteti a gyermekét, de még rosszabb, ha a társadalom nem kívánt terhessége kihordására kényszeríti őt.

Ha II. János Pál azt követeli, hogy a kormányok egyre szigorúbb abortusztörvényeket hozzanak, ez nyilván mutatja, hogy milyen keveset ért a demokratikus folyamatokból. Ezt persze nem lehet csodálni: Lengyelországban

a pápa ifjúsága idején és korai felnőtt éveiben totalitárius rendszer uralkodott. Ezért nem értheti, hogy a demokráciában a kormányoknak engedniük kell a választópolgárok akaratának, egyébként nem sokáig maradnának kormányon. Ami az abortuszt illeti, egyetlen kormányt sem választanának újra, ha ez ügyben törvényeit megváltoztatná.

A pápa magatartása a terhesség-megszakítás kérdésében nem illik bele korunkba. Bármennyire is fenyegetőzzék a pápa ünnepi beszédeiben, még akár hatalmas, elragadtatott hívők tömege előtt is —, mindezzel ellenkező hatást ér el. Hosszú távon ez senkit sem befolyásol.

Ahogy IV. Maximos Saigh mondta a II. Vatikáni Zsinat első napjaiban: a katolikus erkölcsstan túlságosan törvénykező. Ezek a szavak különösen érvényesek a szexuális erkölcsre: az erkölcsstan gyakran felszínes, nincs érzéke a valóság iránt. Eukleidészi etika, amely eltér a reális helyzettől, attól, amelyben az emberek élnek. A „természeti törvény” erkölcsse gyakran messzemenően természetellenes, nem veszi figyelembe a sajátos helyzetet, a személyek közötti különbséget, mindazt, ami által az egyén saját maga jut döntésre afelől, hogy neki mi a jó és mi a rossz. A felszólító mód erkölcsse. Nincsenek választási lehetőségek, csupán a jogok és kötelességek egyfajta rendje van, a megváltozott körülmények és új erkölcsi ismeretek figyelmen kívül hagyásával. Az emberek pedig ösztönösen érzik, hogy valami nincs rendjén ezzel a felülről jövő kötelességgel. Az egyház ily módon személytelenül bánik az emberekkel. Ugyanazzal az önkényességgel találkoznak a fogamzásgátló szerek használói, a házasság felbontói, az orvosi okokkal terhességet megszakítók és a homoszexuálisok. Jellemző, hogy az egyetlen modern pápa, aki bevallotta, hogy van szexuális élete, VI. Pál volt, aki tanácsadóinak nagy megrökönyödésére egy audiencia alkalmával nyilvánosan azt mondta, hogy nem homoszexuális. Az olasz sajtó tele volt „botrányos hírekkel”, s VI. Pál ezt akarta egyszer s mindenkorra elhallgattatni.

A homoszexuálisok nem illenek a szexuális magatartás Róma által egyedül helyesnek tartott merev biológiai képébe. Ezért van II. János Pálnak — bármily jóindulatú ember is — olyan sok gondja azzal, hogy mindenkit elítéljen, aki „természetellenes” dolgot cselekszik. G. H. Williams sajnálattal tudósít:

A felnőttek egy csoportjával, a homoszexuálisokkal [II. János Pál] végig szigorú volt, ami az ilyen vágyak nyilvános megjelenését illeti, annak ellenére, hogy feltételezhetjük: pásztori szelídséggel viseltetik mindenki iránt, aki az ilyen vágyakat elfojtja.

A homoszexuálisok nem képeznek egységes csoportot; nagy különbségek vannak közöttük. Némelyikük biszexuális, mások pedig csak a saját

nembelieket érzik vonzónak. Némelyek homoszexuálisnak születtek, mások pedig életkörülményeik miatt lettek azzá. Bizonytal megvan a homoszexuálisoknak is a joguk erre a kérdésre: Ki mondja meg nekem, mi a „természetes”? Az én természetem törvénye nem azonos a tiétekkel. Nem én kerestem, hogy ilyen legyek, nem én „rontottam meg természetemet szisztematikusan. Isten teremtett ilyennek. S Isten sem nekem, sem más homoszexuálisnak nem adta a cölibátus ajándékát.”

Az evangéliumban Jézus különös szeretetet mutatott a kirekesztettek iránt, s nem állította őket pellengérrre. Ellenkezőleg: szívesen volt velük együtt, még akkor is, ha megvetették őt emiatt. Éjjel és nappal együtt volt a vámszedőkkel és utcalányokkal, bénákkal, betegekkel, poklosokkal; mindannyiukat megérintette gyógyító kezével. A marginális egzisztenciákhoz való közelsége volt küldetésének nagy példázata: Ő volt a Megváltó.

A katolikus egyház azonban távol tartja magától a marginális egzisztenciákat, például az elváltakat és homoszexuálisokat, s nem engedi őket Krisztushoz — ez hivatalos politikájának része. A homoszexuálisok elleni keresztes hadjárat elködösíti Krisztus üzenetét, amely mindenkit Krisztushoz hív, különösen a társadalom kivetettjeit — régen is és ma is. A katolikus egyház itt fontosabbnak tartja a tiszteletreméltóságot, mint a bűnösökhöz szóló krisztusi üzenet hirdetését.

Egész biztosan elvi hiba, ha a pápa egy homoszexuálisnak vagy bárki másnak megmondja, hogyan élje életét. A pápa feladata az evangélium hirdetése, a szeretet elveinek kifejtése, annak az ideálnak a megvalósítása, amely Jézus életéből, halálából és feltámadásából fakad. Az egyes emberen múlik, hogyan váltja életgyakorlattá ezt az ideált, annak megfelelően, hogy milyenek az életkörülményei. Nem lehet igazolni, ha a pápa vagy bárki más, aki nem ismeri az illető egyén életkörülményeit, részletesen előírja neki, hogyan kell élnie. Sajnos azonban a katolikus erkölcsstanban éppen ezt jelenti a természet törvényének morálja: előírásokat mindenki számára és büntetéseket minden nem engedelmeskedőnek. Sajnálatra méltó, hogy a római katolicizmus a leginkább büntetésszerető vallássá lett: aki megszegi a természeti törvénynek nevezett szabályokat, azt bűnösnek nevezik. Az ilyen ember halálos bűnben leledzik, s belátásának hiánya kirekeszti a mennyből, örök tűzre veti őt. Őszinte katolikus hívők millióit ítéli így meg, szerte a világon. Talán fogamzásgátlót alkalmaznak — ekkor minden szexuális aktus halálos bűn; talán újra megházasodtak válás után — „bűnben élnek”; talán hitükben rendületlenül és erkölcsi gyötrelmek között terhességet szakítottak meg. — ekkor „gonosz tettükért” kiközösítik őket; vagy talán homoszexuálisok, s azután vágynak,

hogy legbelsőbb énjük szerint szeressenek és szeretetet kapjanak — ez esetben „természetellenes, perverz életet élnek.” Mindezek az emberek ki vannak rekesztve a szentségekből. A legmélyebb értelemben vannak kitagadva Krisztus testének és vérének vételéből, az úrvacsorából. Krisztus nevében tagadják meg ezeket tőlük.

Más modern probléma megoldásában hasonló a pápa magatartása. 1987-ben például személyesen írta alá a Szentszék dokumentumát, amely ellenezte, hogy idegen anya hordjon ki egy embriót. A lombikbábikát sem engedélyezte. A legtöbb ember nyugtalan manapság az idegen anya kínálta távlatok miatt. Egy középkorú afrikai nő tulajdon lánya hármasszoros ikreinek egyikét fogadta be: az illető szó szerint tulajdon unokáját szülte meg. Az *in vitro* megtermékenyítés következményei is nyugtalanítják a nyilvánosságot. A havonta változó körülmények fényében azonban aligha nevezhető *aggiornamentónak* a Vatikán általános ellenzése. 1988 elején II. Erzsébet angol királynő kitüntetettjei között ott volt Edwards és Steptoe is, akik a lombikbábik technikáját kidolgozták — ez a módszer eddig 5000 gyermek megszületését segítette elő. A Vatikán ugyanakkor súlyos bűnként ítélte el ezt a technikát.

Következtetés

Ha megkérdezzük egy ír édesanyját, hogy Peddy kisfia szereti-e a csokoládét, igenlő válasza kb. így hangozhat: „Hát a pápa vajon katolikus-e?” A válasz elképzelhetetlennek tartja, hogy a pápa *ne* legyen katolikus. Könyvünk második fele viszont éppen azt mutatja, hogy e feltételezés hibás: egyáltalán nem elképzelhetetlen, hanem tény, hogy sok pápa nem volt katolikus. Eretnek volt, s az egyház maga is úgy nevezte sokukat, követőikkel együtt.

Ma az a kérdés, hogy vajon a pápa erkölcsi tanítása katolikus-e? Mi lenne, ha egyszerűen pápizmusnak vagy vatikánizmusnak neveznénk ezt a tanítást? Hiszen ahhoz, hogy egy tan katolikus legyen, a *sensus fidelium*-ból kell származnia és azt kell tükröznie. A közvélemény-kutatás megjelenése előtt a Vatikán állíthatta, hogy a másként gondolkodók száma minimális — ma már azonban ez az érv tarthatatlan. A közvélemény-kutatások nem csupán azt mutatják ki, hogy a legtöbb katolikus másképpen gondolkodik, mint a pápa, hanem a másként gondolkodók egyre nagyobb számát is jelzik. Az állapítható meg, hogy e másként gondolkodók nem állnak egyedül azzal a véleménnyel, amit régen lázadásnak tartottak.

Mi az oka az egyházban uralkodó kellemetlen érzéseknek?

Az első ok maga a pápaság, de méginkább az a mód, ahogyan a pápák szerepüket értelmezik VII. Gergely és IX. Pius óta. Olyan kérdésekben érzik magukat döntésre jogosultaknak, amelyekben nem kompetensek. Ennek eredménye, hogy véleményük szerint mindenki számára részletes előírást kell adniuk, különösen a szexuális szokások és az orvosi erkölcs olyan kérdéseiben, ahol a határok változékonyak. Egyik pápa a másik után esik ebbe a kelepcébe, s így címének foglyává válik. Eszerint a pápa végső soron „Krisztus csalatkozhatatlan képviselője”, s csak ő tudhat választ adni a legbonyolultabb kérdésekre. Valójában azonban a pápa sem tud többet, mint más.

A régi és újabb történelem fényében helyesen tennék a katolikusok, ha minden Vatikánból jövő előírást elemeznének — s vele együtt önmagukat is a maguk dilemmájában, és ezután oldanák meg problémáikat. A pápaság annak idején ünnepi keretek között kijelentette, hogy az eretnekeket és a boszorkányokat halálra kell adni és a zsidókat Krisztus nevében barbár módon kell kezelni. A pápaság az inkvizíció hosszú ideig tartó sötétsége alatt megtagadta a katolikusoktól az emberi alapjogokat is, újra bevezette a kínzást, hogy eljárását megerősítse. A pápaság az egyházi állam alattvalóitól megtagadta az állampolgári jogokat, ideértve a vallásszabadságot és a sajtó szabadságát is. Nem jelent lázadást tehát, ha a megtörténtekekre tekintettel egy ilyen intézménnyel szemben a laikusok óvatossak a feltétlen engedelmisséggel a szexualitás kérdésében.

Az I. Vatikáni Zsinat óta minden bizonnyal az a pápaság nagy hibája, hogy a Hegyi beszéd helyett egy természeti törvényt hirdet. Vagy méginkább: a pápák saját elméletüknek megfelelően magyarázzák a Hegyi beszédet, a természeti törvényből kiindulva. A szexualitás terén (és a rokon területeken) a természeti törvény kizárólag biológiaiainak tűnik. A pápák teljesen hagyományellenesen a szexuális cselekvés megítélésére egy kizárólag biológiai kritériumot ismernek el: a nemi kapcsolatban a feleség megtermékenyítésének a férj által kell megtörténnie, s e kritérium ellenében minden egyéb cselekvés halálos bűn. Ha egy petesejtet megtermékenyít egy ondósejt, akkor abból ember lesz, abszolút és elidegeníthetetlen emberi jogokkal.

Az ilyen egyszerű biológiai alapelvekből — amelyeket a szexualitás „erkölcsi törvényének” neveznek — egy sor „természeti törvényt” vezetnek le, s ezeket kérlelhetetlenül rákényszerítik mindenkire. Nem számít semmilyen körülmény, személyi sajátosság, sem semmi olyan dolog, ami személyes döntés esetén súllyal esne a latba. A pápa döntött minden egyén helyett a természeti törvény magyarázatával, s meghatározta, mit kell és mit szabad tenni, most és mindörökké. Az egyénnek nincs joga saját véleményét kialakítani; a pápa

helyette is véleményt formált. A Hegyi beszéd kihívása intézményesült, s az erkölcsi bürokraták és morálteológusok értelmezik Krisztus akaratát az egyén számára. E bürokraták rabbinikus komplikáltsággal állapítják meg a magatartás egyes elemeit, mégis mindig a nagy biológiai példákkal egyetértésben, amelyeket a pápaság adott.

A katolikus hívők számára kevés alapelv felhasználásával egy egész törvényrendszer válik kötelezővé. Amikor orvosi felfedezés születik, a pápák mindig megvizsgálják a biológiai kritériumokat az erkölcsi helyesség szempontjából, s rögtön el is döntenek, hogy mi a helyes és mi a rossz. Nem apróságokról van szó: a pápai döntés ellenére cselekedni halálos bűn. A pápák saját kritériumuk alapján halálos bűnnek tartják, ha valaki hívő léte fogamzásgátló szert használ, vagy a válás utáni házasodás révén bűnben él. A halálos bűn Krisztustól való elszakadást jelent. E katolikusok nem közeledhetnek az úrvacsorában Krisztushoz mindaddig, amíg el nem döntötték, hogy életüket megváltoztatják. Tehát abba kell hagyniuk a fogamzásgátló tabletta szedését vagy a gumi óvszer használatát, nem szabad második házastársukkal hálgni, és az egyházzal való megbékélést kell keresniük. Csak ezután fogja megengedni az egyház, hogy az úrvacsorában Krisztushoz, Megváltójukhoz közeledjenek. A katolikus erkölcsnek ez furcsa következménye: nem lehet senkinek közössége Krisztussal mindaddig, amíg bűnös, csak akkor, amikor kész megtartani az egyház által előírt szabályokat. Az egyház persze azt mondja, hogy e szabályokat Isten adta, nem ő. Ugyanezt mondta azonban akkor is, amikor a múltbeli elűldözéseket kellett igazolnia. A mai üldözések ugyan nem vérese, de mégsem kevésbé tragikusak. Szörnyű dolog az emberek széles csoportját kényszeríteni arra, hogy a bűn és az örök kárhozát érzéseivel kelljen együtt élniük.

A döntő kérdés épp ezért így hangzik: vajon helyesen értette a pápaság a Hegyi beszédben Jézust? A házasság szigorúságának ideálja vajon igazolhatja azt a keménységet, ahogy az egyház kezeli az elváltakat? Redukálható-e a boldogságmondások sora néhány merev parancsra, amelyeket a pápák a biológiai törvényekből vezetnek le? Valamennyi közvélemény-kutatás azt igazolja, hogy a katolikusok nem hiszik többé, hogy a pápa tudja: mi nekik a jó és mi a rossz.

Mi tehát a pápák szerepe? Megfontolásra méltó a válasz erre a kérdésre. Ha a pápák tényleg meg akarnak felelni a Krisztus helytartója címnek, akkor hozzáfűzések és többértelműség nélkül kell az evangélium kihívását előtárniuk, miként Jézus is tette. Az evangélium törvénye a szeretet törvénye, s a szeretet abszolút. A szeretet egyszerre szigorú és szelíd. Mindent átfog, s

követelményeit nem lehet kiszámítani, hiszen másként jelentkeznek azok Krisztus valamennyi követője esetében. S ameddig a pápák azt gondolják, hogy szerepük a törvényhozóé, még hozzá minden ember számára és minden elképzelhető körülmény között, addig tanításuk süket fülekre fog találni.

A hét szentség nem a pápáé, hanem az egyházé. Sajátos eszközök, amelyek révén Krisztus találkozik a mai emberrel. Nem a helyes magatartás jutalmai: senki, még a pápa sem tilthatja el az embert a Krisztussal való közösségtől. Ami e közösségben gátolhat, az egyedül az emberi lelkiismeret lehet. Ahogy Pál írja a korinthusiakhoz: „Aki méltatlanul eszi az úr kenyerét vagy issza az úr poharát, vétkezik az Úr teste és vére ellen. Próbálja meg azért az ember önmagát, és úgy egyék abból a kenyérből és úgy igyék abból a pohárból... Mert ha mi magunk elítelnénk önmagunkat, nem ítélnénk el.” (1 Kor 11,27.27.31) Az ember vizsgálja meg önmagát, s ne az egyház, a pápa vagy a püspökök. Mi önmagunkat kell megítéljük. S az evangélium fényében ez a vizsgálat és ítélet lehet sokkal szigorúbb is, mint bármely más ember ítélete.

Csak az egyén maga tudja megmondani, hogy keresztény cselekedet-e, ha akar vagy nem akar több gyermeket. Nem a szexualitás biológiai példájának helyessége szerint kell történni ez a megítélés, hanem az evangélium igényének megfelelően, az egész helyzet figyelembevételével.

Csak az illető asszony tudja, hogy döntése a gyermek kihordása mellett vagy ellen az önzés megnyilvánulása-e, avagy a Krisztusban megjelent Isten szeretetété.

Csak az illető homoszexuális tudja megmondani, hogy az evangéliummal összhangban cselekedik-e, ha bizonyos életvitelt folytat.

Csak az illető házaspár tudja megmondani, hogy gyermek iránti vágyakozása kielégítő-e az *in vitro* megtermékenyítés vagy más módszer alkalmazása által, avagy elfogadja Isten akarataként a gyermektelenséget.

Mivel a pápaság a világ erkölcsi döntőbírójává tette magát, s a szexualitás minden szempontjának állandó törvényadójává emelkedett, hihetetlen bonyolult dolgokba keveredett. A legtöbb vatikáni dekrétum a szó legrosszabb értelmében rabbinikus: negatív és elítélő. Ha akarja a pápa, a mindent megengedés vádját idézheti a katolikus ellenzékre. De talán az is igaz lehet, hogy a legnagyobb gond nem a laikusokkal van, hanem a klerikusokkal, akik a laikusok számára a törvényeket gyártják. Sok katolikus jut arra a véleményre, hogy Margaret Sangernek volt igaza, amikor megkérdőjelezte, hogy a nőtlenségben élő klerikusok előírásokat adhatnak-e a nőknek olyan dolgokról, mint például a fogamzásgátlás. Valóban elképzelhető, hogy a cölibátus nem világos látást

kölcsönöz a klerikusoknak a házasság kérdésében, hanem éppenséggel vakokká teszi őket a házasság iránt. Röviden: lehet, hogy a Vatikán véleményével ellentétében a cölibátus nem a probléma megoldását jelenti, hanem maga is a probléma része.

20. FEJEZET

Tisztátalan nőtlenség

Az utóbbi időben a katolikus papoknak általában jó sajtójuk volt: a filmek és regények egyedülálló, hősies figuraként ábrázolták őket, akik lemondtak a családi életről, hogy Krisztusnak és a gyülekezetnek szolgáljanak. A hívők tisztelik őket ez áldozatuk miatt, ami a hívők javát szolgálja, a s papot pedig képessé teszik a hívők vezetőjének szerepére. Csak a hatvanas évektől vált képessé a közvélemény arra, hogy valamit is megértsen abból a teherből, amit ezeknek a férfiaknak hordozniuk kell. Mindez a VI. Pál alatt bekövetkezett fegyelmi lazulás következtében történt így. Azelőtt minden házasodni vágyó papot éppoly röviden intéztek el, mint a válni kívánó katolikusokat. A szabály nem ismer kivételt, még a legsúlyosabb esetekben sem. A szóbeszéd tud egy táviratról, amelyben a pápát egy pap fogadalmának a diszpenzálására kérték: „Vagy megházasodik, vagy ég”. A válasz még rövidebb volt: „Égjen”.

A mitra és a nemesi címer

Róma merev magatartásának tökéletes példáját találhatjuk abban a történetben, amit Con Costello mond az *Utódot akarok* című könyvében.

John Butler katolikus püspök volt Cork városában. Még fiatalon elveszítette fél szemét egy baleset következtében. Bár félszemű ember nem lehet katolikus pap, megkapta ez alól a diszpenzációt, s huszonhét éves korában pappá szentelték. Öt évre rá püspökké lett; harminckilenc éves volt ekkor, és 1763-at írtak. „Egész Írország örül jövetelének” — énekelte egy bárd. Távozásakor másként alakultak a dolgok.

Huszonhárom év rendes szolgálat után egy elhalálozott unokaöccsétől Írország egyik régi nemesi címét örökölte a püspök. A Dunboyne lordság a XII. századtól fogva létezett. Butlernek mármost a püspöki bársonysüvege mellett nemesi címe is volt: báró és püspök volt egy személyben. Arra gondolt, hogy feladata a család továbbvitele; de hogyan lehetséges ez? Hiszen papként életfogytiglani nőtlenségre volt elkötelezve.

Ötvenöt éves volt, és szörnyen nézett ki: magas volt és vékony, fekete parókát hordott, üres bal szemgödörét egy fekete fedőfolt borította. Nem éppen ideális férj! Mindenesetre Írorszában élt, s ott (másként, mint egyebütt Európában) nem volt szokatlan, hogy a parasztok későn házasodjanak. Azonkívül Butlernek volt címe, voltak földjei és várai.

A kiválasztott dáma unokahúga volt, a wilfordi Maria Butler, Tipperary grófságból. Protestáns vallású volt. John Butler bizonyosan abból indult ki, hogy nem találna katolikus lányt, aki hajlandó lenne magát egy püspökkel kötött házassággal kompromittálni. Maria másik előnye a mindössze huszonhárom éves kora volt. Van tehát elég idő arra, hogy egy fiút és örököszt hagyjon hátra. A szomorú csak az volt, hogy a mátká mást, egy fiatalembert szeretett, és föltétlenül hozzá akart feleségül menni. Az apa azonban értelmes ember lévén meggyőzte Mariát, hogy a lord a jobb parti.

Butler püspök volt olyan naiv, hogy azt gondolta: Róma meg fogja adni a diszpenzációt, hiszen családja továbbéléséhez szükséges a házassága. Püspöksége akkor értesült a főpásztora terveiről először, amikor 1787 januárjában egy orsolya-rendi kolostorban egy apácától a fogadalmat kellett volna kivennie, de ő nem engedte, hogy a püspök megpillantsa.

Április végén a clonmeli Mária-templomban egy protestáns segédlelkész eskette meg a püspököt. A felmentés — gondolta ő ekkor nemsokára meg fog jönni, s érvényesíti házasságát.

Amikor a hír kiszivárgott, Írorszában szenzáció lett belőle. Egy katolikus püspök, aki protestáns templomban, protestáns lelkész előtt egy protestáns nőt vesz feleségül! John Butler elvált a püspökségétől és elvett egy nőt! Püspöki gyűrűjét jegygyűrűre cserélte fel! Sokan azt gondolták, hogy a Nap fog a Földre esni. A püspök azt tette — írta egy újság —, amit a szegény paraszt nyomorúságos kunyhójában csak reszketve mondana ki. Püspöktársai majd meghaltak a szomorúságtól.

Amikor VI. Pius pápa elolvasta Butler levelét visszavonulásáról, „vigasztalhatatlanul sírt”. Őszentsége a casheli érsek útján úgy válaszolt, hogy „minden eszközt igénybe kell venni, csak hogy az ágyasságban élő bűnöst megtérítsék”. Augusztus 11-én adta át a casheli érsek Dunboyne új lordjának a pápa levelét, amelyben az állt, hogy a pápa nem adja meg a diszpenzációt. John Butler a következőket olvashatta:

Nem is hiszi tiszteletre méltó Testvérem, milyen megdöbbenés és lelki gyötrődés kerített hatalmába bennünket, amikor azt a hiteles információt vettük, hogy Testvérem hibás magatartása az örületnek oly mértékét érte el, hogy már

protestáns nőt akar feleségül venni; sőt még arra is merészkedett, hogy a szörnyűséges ágyasság állapotában éljen... Keblünkben igazi atyai fájdalom ébredt Testvérem iránt, s égő vágyat érzünk, hogy Testvéremet megmentsek, ha még lehetséges, a gonosz és a kicsapongás eme mélységéből.

E szelíd szavak után fenyegetések következtek. Ha Butler süketnek mutatkoznék és kitartana „a szenny és szégyen közepette folytatott gyalázatos élet” mellett, akkor kiközösítik — püspök vagy nem püspök, mindegy.

Dunboyne nem hitt a szemének; azt válaszolta az érseknek, hogy a pápa egyszerűen nem értette meg őt. Nem kéjvágyból üzve házasodott meg, hiszen előrehaladott korában kifejezetten teher számára a nőtlenség édes állapotát földadni, s ágyát és asztalát egy nővel megosztani, aki ráadásul fele olyan idős sincs, mint ő. Tettét a kötelességtudat vezérelte. Dunboyne egyszerűen nem akart a katasztrófa szemébe nézni.

„Róma adhat felmentést — mondta —, sok apostol és egyházatya is nős volt... Ma is megengedik maguknak némely keleti rítust követő közösségek (amelyeknek kapcsolatuk van Rómával), hogy papjaik megházasodjanak.”

Az érsek visszavonult, a „szörnyűséges ágyasságban élő” Dunboyne pedig elhatározta, hogy dacol a Szentatyával. Inkább koporsóról kellett volna gondoskodnia, s nem nászágyról; erősen állott a maga perverziójában — ezek voltak Rómának az ír protestáns egyházhoz való áttérését kommentáló kifejezései.

A beszélgetés után egy héttel Cork volt püspöke ugyanabban a templomban, ahol megesküdött, a protestáns Bibliára tett kézzel esküvel tagadta meg atyáinak hitét, és heretikus úrvacsorában részesült, amelyet ő maga osztott a gyülekezetnek (akik között a felesége is ott volt). Ezután hűségesküt tett — az állam előljárója mellett, aki egyben a protestáns egyház előljárója is — és nyilatkozatot is a pápizmus ellen: hivatalosan protestánssá lett.

Mindez persze nem tetszett a katolikusoknak. Bibliai buzgósággal dobálták meg kocsiját tűzeggel, krumplival és szeméttel. Ólordsága Dunboyne várába ment, Meath grófságba. Időközben az ősi ház elpusztult, de egy szép új házat építettek helyette. A helyi lakosok az első éjszakán az ifjú pár ablaka alatt szerenádokat adtak tisztességtelen zajokkal és macskazenével. Az ifjú feleség panaszkodott, hogy nem tudott aludni: Balladák születtek, amelyektől még jobban lehetett tartani, mint a kiközösítéstől:

Ne törődj a botrányokkal, kell, hogy legyen botrány: Miért élt volna Júdás, s miért élsz most te is, te patkány?

Némelyek pedig már a kevésbé örömteli véget hirdették:

Júdást tartsd mindig lelki szemeid előtt, hogy felkötni önmagad maradjon erőd.

Dunboyne mégis boldog volt, mert felesége terhes lett. A gyermek azonban vízfejvel született, s egyébként is csak kislány volt. Születése után egy órával meg is halt. Titokban temették el, anélkül, hogy szülei jelen lettek volna.

A terhesség Dunboyne számára Isten jótetszésének a jele volt, a születés pedig az isteni harag megnyilvánulása. E pillanattól kezdve mindhalálíg furdalta őt a lelkiismeret.

Amikor 69 éves lett, gyermektelen és egyedülálló, a sír szélén állva ismét levelet írt a pápának, 1800. május 2-i dátummal. Nem kisebbitte vétkeit: gyermeket akart, mégpedig nagyon. Arra kérte a pápát, hogy visszatérhessen régi hitére és feloldozást nyerhessen bűnei alól. Néhány szóval kifejezésre juttatta öregkorának minden nyomorúságát: „Feleségemmel már több mint öt éve nincs semmilyen kapcsolat, csak az asztal mellett.” Egy papot küldtek hozzá a dublini Leeson Streetre, aki régebben barátja is volt. Dunboyne meggyóna bűneit, és megbékélt az egyházzal. Megbotlása után soha nem ment többé protestáns templomba. Amikor nem sokkal ezután meghalt, titkos helyen temették el; sírja éppoly dísztelen volt, mint házasságkötése. Felesége, Maria még egyszer férjhez ment, s hatvan évvel élte őt túl; 1860-ban, 95 évesen halt meg.

Az 1930-as évek közepén két ólomkoporsót találtak Tipperary grófságban, a fethardi Ágoston-rendi apátságban. Az egyikben Dunboyne feküdt, a másikban kislánya. Az volt a szokás, hogy a megkeresztelt kisgyermekeket és a papokat fejvel az oltár felé temették el (a pap esetében ez azt szimbolizálta, hogy az evangélium hírnökeként a felkelő napra tekint). A kisgyermek így volt eltemetve. Dunboyne azonban lábbal az oltár felé feküdt. Még a halálban sem bocsátott meg neki egyháza, amelyet elárult.

A pápának címzett utolsó levél megírása előtti napon végrendelkezett: Dunboyne a Meath grófságban levő birtokát a római katolikus Maynooth College-re hagyta. Hosszú jogi viták voltak ebben az ügyben, de az Ír Nemzet Szeminárium aztán mégis az egyetlen elpártolt püspök hagyatékának a pénzéből finanszírozta működését. Azokat a diákokat, akik Maynooth-ban a Dunboyne Házban laknak, dunboyne-iaknak nevezik — számukra biztosan nem volt hiábavaló a báró életének példája.

A könyörület áradata

E háttér alapján kezdett VI. Pál „súlyosabb esetekben” felmentést adni a cölibátus alól. Ez persze nem volt könnyű döntés. 1966-ban egy virágvasárnapi prédikációjában VI. Pál az ír balladaköltők nyelvén úgy beszélt az elpártolóktól, mint az „új Júdásokról”, akik beszennyezik az anyaszentegyházat. Ugyanakkor azonban ő is tudta, hogy ez nem mindig volt így: ezek a Júdások gyakran olyan férfiak, akik papi hivataluk gyakorlásával már negyven vagy ötven éve fölhagytak, gyermekeik és unokáik voltak, és egyszerűen rendezni akarták kapcsolatukat az egyházzal — hiszen soha nem szűntek meg egyházukat szeretni. Vagy olyan fiatalemberek voltak ezek a Júdások, akik tinédzserkoruk óta a szemináriumokban nevelkedtek — tehát azelőtt választották ki őket a papi hivatalra, mielőtt tudhatták volna, mi a szex, nem is beszélve az életfogytiglani cölibátusról. Olyan papok is nyújtottak be kérelmet, akik poligámiát követtek el — veszélyeztetve ezzel önmagukat és gyülekezetüket. Pszichiáterek bizonyították, hogy ők egyszerűen alkalmatlanok a cölibátusra. Mások ivásra adták fejüket és tönkrementek, mert szabadulni akartak magányuktól.

VI. Pál jól tudta, hogy a torki püspöknek, John Butlernek igaza volt: a római egyházban a cölibátus nem hit, hanem engedelmesség kérdése. Világi papoknak nem is kellett soha felesküdniük a cölibátusra, egyszerűen nem voltak az egyházi törvények szerint abban a helyzetben, hogy érvényes házasságra lépjenek. VI. Pál pedig pápa volt: fel is függeszthette a fegyelem követelményét. E lépést helyesnek is tartotta, különösen a II. Vatikáni Zsinat után, amikor a könyörület és a nagyvonalúság az egyházba is bevonult.

A diszpenzálás módszere azonban nem volt tökéletes. A kérvényezőnek magára kellett vállalnia a zászló elhagyásának minden bűnét. Meg kellett gyónnia szexuális vétkeit és minden kisebb bűnét is a felszentelés előtt és után. Többé nem misézhetett, nem prédikálhatott és nem áldoztathatott. Mindezek kemény feltételek voltak, különösen a középkorú papok számára, hiszen ők kizárólag egyházi szolgálatra kaptak kiképzést. A kilátást azonban ők is örömmel üdvözlötték, hiszen ez lehetővé tette, hogy az egyházon belül viszonylagos méltósággal megházasodjanak, azon az egyházon belül, amelyet annyira szerettek, - és oly régóta szolgáltak. Nem volt kifogásuk az ellen sem, hogy szolgálati helyüktől távol, titokban esküdjenek meg, kolostorokban vagy sekrestyékben. Keserűség nélkül engedelmeskedtek e szabályoknak — vagy legalábbis felnőtt szeretetet érezve egy olyan közösség iránt, amely megértést mutatott problémáikban. Dunboyne több mint elégedett lett volna egy ilyen megoldással!

A kérvények eleinte lassan csörgedeztek, ám később áradtak. VI. Pál irgalmassága egy olyan problémát fedett fel, amelynek mértéke lélegzetelállító

volt: a papok százai és ezrei kérvényezték a diszpenzáció megadását. A kérvényeknek gyakran minden nagyobb hűhó nélkül eleget tettek: olyan papoknak is adtak diszpenzációt, akik már felmentett apácát vettek feleségül. Sok pap arra is kapott engedélyt, hogy elvált asszonyt vegyen feleségül, akinek gyermekei voltak; az első házasságot megsemmisítették. Hosszú évszázadok után, amikor kiátkozás járt a papok nőtlenségtől való eltántorodásáért, most egyetlen hónap alatt megkaphatta a felmentését egy pap.

Lehetetlen pontosan megmondani, mekkora számokról volt szó, de senki sem vonja kétségbe, hogy az egyház történetében páratlan nagyságú ez a szám.

VI. Pál után azonban a Vatikán hangulata hirtelen ellenkező végletbe csapott át. II. János Pál várakozásra ítélte valamennyi kérvényt, mert egyáltalán nem volt biztos abban, hogy a gyors diszpenzálás jót tesz a papság és az egyház képének. A könyörületesség szép és jó, de a régi engedelmesség a legjobb, s az is könyörületes a maga módján. Mindenekelőtt az a jó benne, hogy a papok tudták, hányadán állnak. A papi fogadalom visszavonhatatlansága éppen azt mutatta meg, hogy hibás dolog kételkednünk Isten kegyelmében — s éppen ezért a múltban kevesen is kételkedtek benne. Nem volt olyan kísértés, amit le ne tudtak volna küzdeni Isten kegyelmével.

II. János Pál magatartása megegyezik klasszikus ideáljaival: számára a pap az isteni providencia és a végső fogadalom embere a változások és árnyékok világában. A pap az örökkévalónak a jele a változékony időben, világítótorony a sötét világban. Ha szigorú a katolikus erkölcstan (márpedig II. János Pál lenne az első, aki azt mondja, hogy szigorú), akkor olyan katolikus papokra van szükség, akik erkölcsileg is talpig férfiak, hogy az egyházat képviselhessék. Csak cölibátusban élők képesek erre, hiszen csak ők tesznek teljesen bizonyosságot Krisztus keresztye mellett, ők áldozzák fel önként magukat. Mások is szenvednek, de a papok önként teszik ezt. Ha némely házaspárnak gondot jelent a kísértés, alkalmazzon-e fogamzásgátló szereket, megindítsa-e a válópert, elvetesse-e gyermekét, akkor a paphoz fordulhat, s tőle megtanulhatja, hogy Isten kegyelméből felülmúlhatók ezek a kísértések.

II. János Pál keményebb politikája ellenére sem csökkent azonban azoknak a papoknak a száma, akik elhagyják szolgálatukat; csupán a diszpenzáció iránti kérelmek száma csökkent. Bár nem vetnek el minden kérvényt, a diszpenzáció többé mégsem természetes dolog. Ahhoz, hogy egy pap megkaphassa a felmentést, már régebb óta el kellett hagynia hivatalát, s olyan helyzetben kellett élnie, amely lehetetlenné teszi a visszatérést. Lehet már felesége, lehetnek gyermekei, lehet háztartása és családi kötelezettsége: Róma fel fogja menteni. De jellemző a római ügyvezetésre, hogy a kérvényező soha nem tudja,

mikor jön meg ennek megerősítése. Úgy tűnik azonban, hogy a Vatikánnak nincs kifogása az ellen, hogy polgári hatóság előtt házasságot kössön az ilyen pap, és abban reménykedjék, hogy a pápa majd lehetővé teszi e kapcsolat szentesítését Isten és az egyház előtt.

Némely katolikus úgy véli, mindez nem magas ár a cölibátus fenntartásáért a mai, mindent megengedő korban. Másoknak az a véleménye, hogy II. János Pál a problémát egyszerűen a szőnyeg alá söpörte. Azok a papok ugyanis, akiknek az egyház érdekében nem szabadna hivatalukban megmaradniuk, sőt soha nem lett volna szabad ott lenniük, így mégis papok maradnak. Lehetetlen e jelenség nagyságát megbecsülni, legfeljebb a múlt alapján tehetnénk; a VI. Pál pápa alatt beérkezett kérvények tömege azonban azt sejteti, hogy a római egyház részben még elkendőzött, de máris hatalmas méretű krízisben szenved.

Mindez nem új dolog: a katolikus egyház a cölibátus kérdésében csaknem mindig válságban volt.

A katolikusok azt hiszik, hogy minden pápa olyan igazságos 'volt, mint VI. Pál vagy II. János Pál, s úgy gondolják, hogy a legtöbb pap szüzességben élt, mint gyülekezetük pásztora. Ezzel szemben tény, hogy a papi cölibátus soha nem működött. Néhány történész szemében úgy tűnik, hogy a cölibátus több erkölcsi kárt okozott, mint Napnyugat bármely más intézménye, ideértve a prostitúciót is. Hiszen egy utcalánnyal szemben mindenki lehet óvatos, míg az evangélium szolgája akkor is tiszteletet és személyes bizalmat élvez, ha hitetlen. A cölibátus okozta károk bizonyítékai nem bigott, antikatólikus forrásból származnak: pápák és egyéb katolikus hívők dokumentumaiban és szent érzésű reformerek leveleiben lelhetők fel. Ezek mind egy irányba mutatnak: a papi nőtlenség nem világító fáklya egy gonosz világban, hanem többnyire szennyfolt a kereszténység nevében.

VI. Pál a *Sacerdotalis caelibatus* kezdetű enciklikájában, 1967. június 20-án elég messze elment e tény elismerésében. Nagyon is lehetséges, hogy a cölibátus történetének ismerete meggyőzte őt afelől, hogy katasztrófa volt azokat a papokat megtartani, akiknek követeléseit nem tudta teljesíteni. Az enciklika egyébként egy olyan mondattal kezdődik, amelyet az egyháztörténetnek csaknem minden lapja cáfol: „A papi nőtlenséget az egyház évszázadok óta csillogó ékszerként őrzi.” A valósághoz azonban közelebb áll, ami a 36. lapon olvasható:

A pápák a papok nőtlenségét a történelem egymást követő időszakaiban segítették, védelmezték és ismételten visszaállították, akkor is, amikor a klérus részéről ez ellenállásba ütközött, s a dekadens társadalom praktikái nem kedveztek e heroikus követelményeknek. A nőtlenség követelményét aztán a

Tridenti Szent Ökumenikus Zsinat (XVI. század) ünnepélyesen szankcionálta, s végül a kanonikus jogok közé fölvette. (1917)

A sorok között kell olvasnunk, hogy megérthessük: a klérus sosem volt boldog a cölibátus követelte fegyelem miatt („a klérus ellenállása”), és nem is tudott ennek megfelelően élni („a dekadens társadalom praktikái nem kedveztek e heroikus követelményeknek”). Miért kellett mármost a pápáknak mindig visszaállítani a cölibátust („a történelem egymást követő időszakában”), ha nem azért, mert a klérus nem akarta vagy nem tudta e követelményeket teljesíteni? Az elmúlt idők fényében az a több ezer pap, aki VI. Pál idején diszpenzációt kért, egyszerűen becsületesebb volt elődeinél, amennyiben elismerte: nem neki való a cölibátus. Jobb, ha ezt bevallják és a papi szolgálatot elhagyják, mint ha önmaguknak és az egyháznak ártanak azáltal, hogy úgy tesznek, mintha szüzességben élnének, pedig erre alkalmatlanok.

A cölibátus története a legszörnyűbb olvasmány, olyannyira, hogy a „legszexuálisabb” regény sem vetekedhet vele.

Ennek klasszikus bemutatását adta 1867-ben Lea Lecky, e kor európai szakembere azt mondta, hogy Dean Milman óta nem írtak ilyen nagyhatású könyvet a középkorról. „E témát nemrégén tudományosan és csodálatos pártatlansággal dolgozta föl egy amerikai szerző. Henry C. Lea, *A papi nőtlenség története* című írásában (Philadelphia, 1867). Ez a könyv minden bizonnyal egyike Amerika legértékesebb műveinek.”

Érdekes, hogy sem Lecky, sem Lea nem tudta, hogy e témával már foglalkozott egy német testvérpár: J. A. és A. Theiner. Könyvük (*A bevezetés*) 1828-ban jelent meg először, s új kiadása 1845-ben jött ki. Az idősebb testvér, Anton protestáns lett; míg az ifjabb, Augustin a vatikáni levéltár legfiatalabb nem-olasz prefektusa. Művük kevésbé objektív, mint Lea mestermunkája, ám megerősíti az ott leírtakat. A könyv célja az volt, hogy pellengérre állítsa „azokat az erkölcstelenségeket”, amelyek a cölibátussal együtt megjelentek, az évszázadok kijelentéseinek bizonyágán keresztül, valamint azokat, amelyek még mindig együtt járnak a cölibátussal.” Ahogy G. G. Coulton írja: „Egyetlen középkorkutatónak sem bocsátható meg, ha Lea és a két Theiner művét nem ismeri.”

Azon pápák hosszú sora, akik Péter hivatalának átvétele előtt, sőt néha utána is laza erkölcsűek voltak, arra enged következtetni, hogy a papok széles köre sem becsülte sokra a cölibátust. Amint könyvünk I. részében láttuk, a következő pápák neveit foglalhatjuk listába, akik a cölibátus ellen vétkeztek: V. Benedek, III. Sergius, X. János, XII. János, VII. Benedek, IX. Benedek, V. Kelemen, VI. Kelemen, „XXIII. János”, IV. Sixtus, II. Pius, VIII. Ince, VI. Sándor, II. Gyula,

III. Pál, III. Gyula, XIII. Gergely, XV. Gergely, VIII. Orbán, X. Ince és VII. Sándor. Ha a pápáknak tizenöt éves kitartottjuk van, vérfertőzést és mindenfajta szexuális perverziót követnek el, számtalan gyermekük van vagy a házasságtörés pillanatában gyilkolják meg őket, akkor nem lehet kétséges, hogy az egész klérus inkább vét a cölibátus ellen, semmint megtartaná azt. Hogy egy régi katolikus mondást idézzünk: Miért kellene pápistábbnak lenni a pápánál?

A történelem figyelmeztetése

A cölibátusban élő arra van elkötelezve, hogy a legkielégítőbb természeti jogáról mondjon le: a házasságról és a gyermekről. Senki sem volt jobban tudatában mindennek, mint az a katolikus hívő, aki a XV. század elején Sienában született. Az illető kiváló író volt és Petrarcahoz hasonlóan koszorús költőnek kellett volna lennie; ügyes diplomata is volt. Aeneas Sylvius Piccolomini volt a neve. Egyik küldetése alkalmával azonban eltért a diplomácia útjától, s egy skót leánynak fiút nemzett — aki azonban Piccolomini nagy bánatára csecsemőkorban meghalt. Később az utolsó ellenpápa, IV. Félix követnek küldte őt, s így került 1442 februárjában Strassbourgba. Negyvenes éveihez közeledett, ám ahogy — szokáshoz híven objektíven — megjegyezte önmagáról: „Felgerjedt és szerelemre lobbant egy asszony iránt.” Az asszony, neve Erzsébet, Bretagne-ból származott, házas volt és vele élt ötéves kislánya is. Férje üzleti dolgai miatt rövid időre magára hagyta őt.

Piccolomini szellemesnek és elragadónak tartotta az asszonyt, és saját anyanyelvén, toszkánai nyelvjárásban beszélt vele. Az asszony eleven volt, Piccolomini pedig egyedül érezte magát, így fülíg szerelmes lett, s arra kérte, hogy feküdjön le vele. Az asszony három napig ellenállt, mígnem a férjéhez való indulása előtti napon Piccolomini arra kérte őt, hogy éjjel ne zárja be hálószozája ajtaját. A február 13-ról 14-re virradó éjjel vele hált Piccolomini, s örült, hogy az asszony Valentin napján teherbe esett, majd az ezt követő november 13-án Firenzében egy fiút szült. Mihelyt erről értesült, Piccolomini lelkesen levelet írt az apjának. A válasz minden bizonnyal kissé hidegebb lehetett, mert Piccolomini egy újabb levél megírására vállalkozott.

Azt írod, nem tudod, hogy örülj vagy szomorkodj, amiért az Úr nekem gyermeket adott... Nekem azonban öröme és nem szomorúságra van okom. Hiszen mi lehet az ember számára édesebb, mint saját képét nemzeni, saját fajtáját tovább folytatni, s halála után valakit hátrahagyni? Mi áldottabb dolog ezen a Földön, mint hogy gyermekeink gyermekeit láthatjuk? Ami engem illet, el vagyok ragadtatva attól, hogy magom gyümölcsöt termett, s egy rész belőlem

tovább fog élni, ha meghalok: Köszönöm Istennek, hogy ez asszony gyermeke fiú, s egy újabb kis Aeneas fog játszodozni Apám és Anyám körül, s nekik örömet fog okozni, olyat, amelyet apjának kellett volna okoznia. Mert ha születésem öröm volt Apám számára, aki engem nemzett, miért ne legyen számomra is öröm fiam születése? Apám szívét vajon nem fogja-e megörvendeztetni gyermeki arcom, ha engem lát a gyermekben? Nem teszi boldoggá Apámat, ha nyakában csüng a kisgyermek és gyermeki módján elragadtatja? De talán azt akarja mondani. Apám, hogy rossz cselekedetemet sajnálja, hiszen bűnben nemzettem e gyermeket. Nem tudom, milyen elképzelése van rólam Apámnak. Bizonytal nem kőből és vasból van Apám fia sem, mint ahogy maga is húsból van. Apám jól tudja, milyen kakas volt régen, s én sem vagyok sem eunuch, sem hidegvérű. Nem vagyok képmutató, aki jobbnak akar látszani, mint amilyen. Nyíltan bevallom hibámat, hiszen én sem vagyok szentebb, mint Dávid vagy Salamon.

E bölcs és megható sorok írója még egyszer, Bázalban találkozott szerelmével, Erzsébettel, de a kis Aeneas 14 hónap múltán meghalt. Piccolomini két fiának a halálával majdnem biztosra vehető, hogy az egyház két bíborost veszített, hiszen az apa az egyház szolgálatába lépett és tizenöt év múlva pápává is választották őt: II. Pius volt a neve.

A papi hivatal legrégebbi hagyománya

A teológusoknak nem sikerült bebizonyítani, hogy a papi nőtlenség a Bibliára és az ősegyház életére megy vissza. Ami az ősegyházat illeti, az evangéliumok egy olyan tényről tanúskodnak, amit aligha lehet figyelmen kívül hagyni: Jézus nős embert választott legfőbb tanítványául: Pétert. Ki is állíthatná ezek után, hogy Jézus vagy Péter arra gondolt: egy falusi papnak házasságon kívül kell élnie, ha a magától az Úrtól rendelt „első pápa” nős volt? Ha valóban csak nőtlenekeket akart volna Jézus tanítványainak, akkor függetlenül tehetségétől, eléggé rövidlátó lett volna Péter kiválasztásában.

Az egyházatyák felfogása szerint nemcsak Péter, de Pál is nős ember volt. Az Újszövetségben vannak persze a cölibátus mellett szóló érvek is, de ezek gyenge érvek, hiszen Jézus anyja is házasságban élt. Jézus maga misztikus nyelven beszélt azokról, akik Isten országáért férfiatlanították magukat. Krisztus közeli visszajövetelének fényében Pál apostol azt a javaslatot tette, hogy mindenki maradjon meg abban az állapotában, amelyben éppen van: ha házasságban él, maradjon házasságban, ha házasságon kívül él, maradjon úgy. A

házasságon kívül élő a gondolkodását mindig Krisztus visszajövetelére tudja irányítani.

A visszajövetel váratott magára, sőt el is maradt. Így, e soha valóra nem vált esemény váradalmában született meg a cölibátus, amely aztán életfogytiglani kötelezettséggé vált. Jegyezzük meg azonban, hogy Pál soha nem állította összefüggésbe a cölibátust és a *hivatalviselést*, tehát nem volt a cölibátusban élő papok szószólója. Amikor a papi hivatalról beszélt, akkor tulajdonképpen ennek *ellenkezőjéből* indult ki: a püspök egyfeleségű ember legyen. Ezt cölibátusban élő teológusok — minden valószínűség szerint hibásan — úgy értelmezték, hogy a püspök csak egyszer nőülhet meg. Ennél valószínűbb azonban, hogy Pál véleménye szerint nem lehetett püspök egy olyan keresztény, aki a zsidó ősatyák hagyományát folytatva *egyidejűleg* több feleséget tartott.

Pál szavának tekintélye lett: a házasság és a hivatalviselés fogalmaiban nem is találtak semmi összeegyeztethetlent, s így sok nős férfi lehetett pappá.

A legrégebbi Apostoli Konstitúció a III. század végéről vagy a IV. század elejéről származik. Ez azt a szabályt állapítja meg, hogy ha nős férfiakat szentelnek pappá, akkor azoknak meg kell tartaniuk feleségüket — nem pedig el kell bocsátani. Ha pedig egy nőtlen ember lett pappá, úgy cölibátusban kellett maradnia. Mint a válás esetében, úgy a cölibátus kérdésében is a Nyugat tért el e régi tradíciótól.

A középkor két legnagyobb szerzője be is vallotta ezt: Gratianus, az egyházjogász 1150-ben azt mondta, hogy a görögök őrzik az egyház „legrégebbi gyakorlatát”. A teológus Aquinói Tamás azt állította, hogy Jézus azért nem választotta el Pétert a feleségétől, mert az Istentől elrendelt házasság szövetségét nem akarta megszüntetni.

A kérdés mármost ez: mi van amögött, hogy szigorúbb fegyelem mellett döntött az egyház?

A szigorúbb fegyelem bevezetése

A szexualitást ellenző tévtanok párjaként megjelent az egyházban az aszkéták mozgalma. Maga az ortodoxia is lassanként alábecsülte a házasságot. A tisztaságot azonosították a szexuális önmeztartóztatással, a szüzesség pedig a szeretet helyére lépett és az evangélium központi erényévé vált. Ennek következményeképpen az evangélium komorrá és örömtelenné lett. A boldogság a túlvilágnak lett fenntartva, ahol nincs sem szexualitás, sem házasság.

A szexualitás tisztátalanságát, mint láttuk, fokozta annak az eredendő bűnnel való kapcsolatba hozása. A szexuális öröm (libido) az eredendő bűn első keserű gyümölcse, s a szexualitás híján nem terjedhetett volna el a bűn ezen a világon. Még a házastárs halála után kötött második házasságot is rossz szemmel kezdték nézni; ezért nem lehetett senki pap vagy püspök, aki másodjára is megházasodott.

E régi időkben a szüzesség tiszteletet élvezett, de az emberek szabadon dönthettek afelől, hogy ezt követik, vagy sem; nem volt még intézményesített szüzesség. A szüzesség népszerűsége egyébként nem Jézus Krisztustól nyerte ihletését, hanem Máriától: Mária címe, „Szűz Mária”, ténylegesen nem a Bibliából származott. Mária szüzességének tisztelete egyébként csodálkozásra indította volna az apostolokat, mint ahogy a zsidók ma is csodálkoznak emiatt. Az Ó- és Újszövetség hagyománya szerint a „szüzesség” nem egy tiszteletet kifejező szó. A szűz nem „tisztá nő”, hanem „férjezetlen kislány”, tehát még üres és szegény. Az első keresztények számára a szűztől születés nem azt jelentette, hogy Isten Fia egy önmegtartóztatásban élő nőtől született, hanem azt, hogy egy szegény és kiszolgáltatott asszonytól. Mária sem azért dicséri Istent, mert tisztaságát meglátogatta, hanem azért, mert alázatosságát tekintette, éhségét csillapította, szegénységét megajándékozta. A szűztől születés Istennek azt a hatalmát akarta kifejezésre juttatni, hogy a meg nem termékenyített testből is életet tud létrehozni. A szűztől születésnek olyan bibliai történetek felelnek meg a zsidó tradícióban, amelyben öreg és gyakran meddő asszonyok gyermeket szülnek, Isten hatalma által, amely egyedül képes új életet és üdvösséget szerezni.

Ez az alapvető hiba Mária összefüggésében a szexualitás és a házasság további lebecsülését vonta maga után. Máriát ezután azért nevezték áldottnak, mert lemondott a szexualitásról; a világ megváltása tehát szüzességi fogadalommal kezdődött.

Ez pedig arra vezetett, hogy helyi illetőségű zsinatok — mint például a spanyol Elvirában — arra törekedtek: az evangélium szolgái számára a szexualitástól mentes életet tegyék kötelezővé. A szexualitás egy ősi ellenség lett, amely megakadályozta, hogy Krisztus, Isten Fia a világra jöjjön. Egy másik nézet szerint azok a kezek, amelyek Krisztus (szűzi) testét érintették, nem érinthetik egy asszony testét is, még akkor sem, ha a tulajdon feleségről van szó. A rituális tisztaság a kereszténység előtti időkből származik, ám e pogány gondolat nemsokára elterjedt az egyházban is, majd az ortodoxia részévé is vált.

Az a szabály, hogy a pappá szentelés után tilos a házasságkötés, általánosan kötelező lett. Hivatalos tanná 325-ben a niceai zsinat alkalmával emelkedett: ott

ítélték el ünnepélyesen mindazokat a papokat, akiket még nőtlen állapotukban szenteltek fel, s ezután kötöttek házasságot vagy tartottak ágyast. A római püspök tovább akar menni ennél: minden nős papnak kötelezővé akarta tenni, hogy feleségét elbocsássa. A zsinat azonban leszavazta Róma püspökét: a nőtlen papok nem nősülhettek meg, a nős papok pedig nem bocsáthatták el feleségüket. Ám e kettős erkölcs problémákat vonzott maga után: a nőtlen papoknak látniuk kellett, hogy nős kollégáik feleségükkel együtt hálhatnak, nekik maguknak pedig angyalokként kell élniük, szex nélkül és egy asszony vigasztaló jelenléte híján.

Amikor a kereszténység Nagy Konstantin intézkedéseit követően idővel birodalmi vallássá lett, nemcsak a klerikusok kaptak előjogokat, hanem a felszentelt, szüzességben élő emberek is. Első ízben tört ki a botrány: sok karrierista kihasználta az előnyöket, ideértve az adómentességet is. A nőtlenség anyagilag előnyös lett, még olyan férfiak és nők számára is, akik pedig a szabad szerelem pártján álltak. Az egyház úgy vélte, szigorú szabályokat kell megállapítania a házasságon kívül élők számára. Ugyanakkor kevésbé tartották hatékonynak az olyan papok áldását, akik legitim módon együtt éltek feleségükkel, mint a házasságról lemondott papokét.

A dolgok még rosszabb fordulatot vettek a IV. században. Az egyház tekintélye ekkorra megnövekedett, sok birtoka, földje lett, s nem akarta, hogy e gazdagságot a nős papok továbbadják feleségüknek és gyermekeiknek. Másfelől az aszkézis ideálja éppen abban a pillanatban lett fontos, amikor kapzsi és becsvágyó emberek választották a papi hivatalt karrierként. Ezért lett normává a házasságon kívüli, de szüzietlen élet.

A 366-ban trónra lépett Damasus pápa testesítette meg e visszaéléseket, aki hátat fordított feleségének és családjának. E korban nagyon vigyázniuk kellett az asszonyoknak arra, hogy kihez mennek férjhez. II. Hadrián is elküldte feleségét, Stephaniát és leányát, amikor 867-ben Péter székébe ült.

Valószínűleg Siricius, Róma püspöke volt az első, aki 385-ben, a nős papoknak azt mondta, hogy nem alhatnak többé a hitvesi ágyban. Azt mondta; fájdalmat okoz neki, hogy némely pap Spanyolországban fenntartja kapcsolatát feleségével, márpedig a püspököknek, papoknak és diakónusoknak nem szabadna „ilyen erkölcstelenségnek” hódolniuk. Ha folytatják ezt az életmódot, akkor el kell távolítani őket hivatalukból. Ha azonban „tudatlanságból vétkeztek”, akkor bocsánatot nyerhetnek -, de pályájukon nem léptették őket előbbre. A feleségükkel való nemi kapcsolat mindörökké tisztátalanná tette őket. Ez az evangélium számára teljesen idegen puritanizmus nagyon igazságtalan

volt a papok feleségeivel szemben: érthető jele volt mindannak, amit a következő évszázadokban a nők elvárhattak a cölibátusban élő papságtól.

Valószínűleg Siricius is kételkedett abban, hogy fegyelmi követeléseik fogatosak lesznek. 386-ban levelet írt az afrikai egyháznak, amelyben kiindulópontja az volt, hogy a papi nőtlenség Afrikában nem általános gyakorlat, s neki magának pedig nincs hatalma arra, hogy nézeteit egy jogi illetőségén kívül álló egyházra rákényszerítse. Nem idézi valamely zsinat kánonját, korábbi pápák iratait, nem idéz bibliai vagy egyházi atyáktól származó szövegeket — ennek oka az, hogy akkor még semmi ilyesmi nem volt. Az az egyházfegyelem azonban, amely kísérte az egyházat a keresztényüldözések három évszázadán keresztül, megváltoztatott formában kodifikálódott, és pedig figyelmen kívül hagyva azokat a papokat, akikre vonatkozott. Ez pedig szükségszerűen morális katasztrófához vezetett.

I. Ince pápa (401-417) megerősítette Siricius nézeteit: a papi nőtlenség elleni minden vétség olyan volt, ami a papi hivataltól való megfosztást vont maga után. Ha e rendelkezést végrehajtották volna, akkor a cölibátus kéz a kézben haladt volna a szüzességgel. Ha például egy pap erkölcstelen lépést tett, és egy asszonnyal vagy egy prostituálttal hált, akkor e rendelkezés értelmében eltávolították volna hivatalából. Ez azonban soha nem vált a római egyház törvényévé. Még ma is lehetséges, hogy egy pap rendszeresen erkölcstelenkedjék és mégis megmaradjon a hivatalában, bármennyire is ráncolják homlokukat sokan e magatartás miatt. Ha a bűnös papokat eltávolították volna hivatalukból, akkor ez a lépés talán kiváltotta volna a problémák nyílt megvallását, amelyekkel a klérus küszködött a puritán vezetés alatt. A papok száma biztosan csökkent volna, vagy csodálatos módon tisztességes életet éltek volna. Ám a cölibátus hangsúlyozása megfelelő jogi szankciók nélkül a szüzesség megtagadás esetére oda vezetett, hogy sok pap — korra való tekintet nélkül — mást hirdetett és mást cselekedett, cölibátust mutatott kifelé, miközben kicsapongó életet élt.

A következő hét évszázad a fegyelem szigorításának és lazításának hihetetlenül végletes változásait hozta el: I. Leó pápa azt mondta, hogy a megházasodott papoknak és püspököknek „feleségüket úgy kell kezelniük, mint nővérüket”. Ugyanakkor azonban Olaszország tele volt nagycsaládos papokkal — ezek legtöbbjét büntetlenül hagyták. Maga a papi hivatal gyakorlatilag örökölhető volt: sok pápa volt papgyerek, sőt püspök fia is. Ilyen volt I. Bonifác (418-422), Gelasius (492-496), Agapitus (535-536), Silverius (536-537) és Theodoros (642-649). Silverius karrierje rakétához hasonló, hiszen alsóbbrendű

diakónusból választották pápává: ennek bevallottan oka volt jó kiindulási helyzete: apja Hormisdas pápa (514-23) volt.

A házasságtól való tartózkodás mindenütt győzedelmeskedett a szüzesség felett. Jeromos, Ambrosius és Ágoston ellentétes erőfeszítései csak keserű gyümölcsöket tudtak teremni. Jeromos nem riadt vissza attól a megállapítástól sem, hogy rendszeresen láthatók olyan papok, akik egész életüket női társaságban töltik: szép, fiatal szolgálólányok veszik őket körül, és életük csupán elnevezésében és a kötelező tiszteletadásban különbözik a házasságtól. E megállapítások végigkísérik az egész egyháztörténelmet. Némely püspök olyan nagy gondot okozott magának papjai erkölcstelensége miatt, hogy szemét be kellett hunynia, ha azok feleségére tekintett. Ez legalább megakadályozta a még rosszabbat. Ami a papokat illeti: nekik választaniuk kellett a feleség és a karrier között; közbülső megoldásnak az kínálkozott, hogy ágyast tartsanak.

Ami a papi nőtlenség egész történetét érthetatlenné teszi, az a még mindig nem eléggé megértett tény: az egyház minden papjának házasságát érvényes házasságnak ismerte el! Ha a pappá szentelés után megnősült valaki, az ugyan ellenkezett a szabállyal, de érvényes házasság volt. Miért? Azért, mert az ember természetes joga a házasságkötés, és még az egyház sem tagadhatja meg tőle e jogot.

Ennek az elvnek — amelyet az ősegyház sem vont soha kétségbe — meglepő következményei voltak: Róma jelenlegi fegyelmezési gyakorlata, miszerint a papok házassági szándékának megghiúsítása egyszerűen erkölcstelen, mert nincs olyan törvény, még pápai törvény sem, ami megtagadhatná az embertől azt, amit Isten, mint Teremtő az ember lényegévé tett. Amikor Lord Dunboyne, Cork püspöke VI. Piustól diszpenzációt kért, talán naiv volt, de semmi egyebet nem tett, mint hogy természetes jogát akarta érvényesíteni a házasságra.

A V. század egyháza ugyan nem tagadta meg a papok nőülésének jogát, de sajnos egy legalább ilyen gyalázatos dolgot tett: megtagadta azt a jogot, hogy a nős pap a feleségével háljon. Bár a papok házassága érvényes volt, de mivel törvényellenesnek minősült, házasságtörésként tartották nyilván. A papok feleségei pedig ugyan érvényes házasságban éltek, de ha férjeik velük együtt bűjtak ágyba, akkor halálos bünt követtek el. Nyilvánvaló: nemcsak a papok jogai csorbultak, hanem házastársaikéi is. Hiszen ezek az asszonyok csak név szerint voltak feleségek, besorolásuk a szajháénál is alacsonyabb volt.

Rómának soha nem lett volna szabad felszentelésre engednie a házasokat, ha az volt ennek feltétele, hogy azok feleségeiktől megtagadják a házasság jogait. Az ilyen törvények mutatják a szexualitástól való félelem nagyságát —

márpedig a cölibátus egyházfegyelme ebből származik. Nem lehet csodálkozni azon, hogy a cölibátus oly sok erkölcstelenséghez vezetett.

Az erkölcsök általános romlása idején a teológiai tévelygés oda vezetett, hogy különösen az V. század Rómájában a „klérus” szó minden goromba és perverz dolog foglalatává lett. A papság sokkal rosszabbul viselkedett, mint például a barbárok — hiszen még a germánoknak is megvolt a tiszteletük az asszonyok iránt. III. Sixtus pápa (432-440) azért került törvényszék elé, mert egy apácát csábított el; ott ügyesen védekezett Krisztus szavaival: „Az vesse rám az első követ, akinek köztetek nincs bűne.”

Az egyház keleti ága egész idő alatt megőrizte saját egyházfegyelmét, amit a niceai zsinat és az Apostoli Konstitúció határozott meg. Az a pápai követelés, hogy a klérus ne nősüljön, a görögök szemében szégyenletes támadás volt az ember természete ellen. Az egyház keleti ágának megvolt a maga problémája: nem sikerült megakadályoznia, hogy a püspököknek sok gyermekük legyen, és azt sem, hogy felszentelt papok nősüljenek. Gyakran azt írta elő az utóbbiaknak, hogy hagyják el feleségüket és küldjék őket egy távol fekvő kolostorba. De maradjanak hűségesek feleségükhöz azok, akik az ordináció előtt kötöttek érvényes házasságot. A IX. században az egyház keleti ága ezt az egyházfegyelmet végérvényesítette.

A papi nőtlenség komédiája

Az V. században Nyugaton a vándorló szerzetesek fenyegetést jelentettek a társadalom számára: a legrosszabb vagabundok voltak, és pedig a felszentelt fajtából. Szent Benedek zsenialitására volt szükség ahhoz, hogy megszülessen a szabályzat: hogyan kell helyesen élniük a szerzeteseknek. Ennek ellenére még hosszú ideig a kolostorok voltak a legrosszabb hírű házak.

A barbárok támadása idején a cölibátus rossz tréfa volt; polgári és vallásos kötelezettséggel együtt járó püspökségeket adományoztak olyan nagyhatalmú bandavezéreknek, akik a misének egy sorát sem tudták elolvasni. Nem valami hatékony dolog volt, ha ilyen férfiaknak azt mondták: ne éljenek „illetlen kapcsolatban asszonyokkal”. Ugyan mi lenne annak az értelme, hogy ne menjünk ágyba a szeretett asszonnyal? Olyan dolog lenne, mintha a jó bort árokba öntenék.

Az 567-es tours-i zsinat azt a határozatot hozta, hogy minden olyan pap, akit feleségével ágyban találtak, egy évig kiközösítésben éljen és laikusnak minősüljön. Mivel azonban maga a zsinat is elismerte, hogy alig van olyan pap, akinek ne lenne felesége vagy szeretője, a rendelet sem lehetett valami hatásos.

A püspökök és papok zavartalanul éltek együtt feleségükkel vagy ágyasukkal, s ha valakit megbüntettek, az csak az asszony lehetett: sokuk kapott száz korbácsütést azért a bűnéért, mert férjével együtt volt.

II. Pelagius pápa (580) már akkor többé-kevésbé elégedett volt, ha a nők papok nem adták tovább az egyház vagyonát feleségüknek és gyermekeiknek. A papoknak hivatalba lépésükkor leltárt kellett készíteniük az egyház vagyonáról, s felelősséggel tartoztak távozásukkor a vagyonért. Még Nagy Gergely kísérletei sem vezettek semmilyen eredményre a papság megtisztítása érdekében. Ő nagyvonalúan azt mondta, hogy még egyetlen kilengésért is el kell távolítani a vétkes papot hivatalából — de el kellett álljon ettől, különben nem maradt volna senki, aki misézett volna.

A VIII. században Szent Bonifác Németországba utazott; a püspökök és papok között oly mértékű zabolázatlanságot talált, hogy III. Gergely pápát arra kérte, az egész dolgot hadd vállalhassa magára. Amikor azonban már Németországban volt, rémült SOS-jeleket küldött az új pápának, Zakariásnak. Minden pap erkölcstelen — mit tegyen? Olyan fiatalemberek jutottak felfelé a klérus ranglétráján, akik erőszakot és házasságtörést követtek el, az éjszakát egyszerre négy-öt nővel töltötték el, majd reggel felkelve misét mondtak — hogy milyen állapotban, az az olvasó fantáziájára van bízva. Ilyen volta püspökségre jelölt fiatal papok kvalitása. Mi volt minderre Szent Bonifác válasza? A legtermészetesebb: az egyházfegyelem leépítése eszébe sem jutott, pedig ez idézte elő a helyzetek megromlását. Szent Bonifác leveleiben gyakran van utalás a „házasságtörő püspökökre”, egyikük *propugnator et fornicator* is volt, tehát egyfajta keverék a kakasviadal főszereplője és a korhely között. Minden olyan pap elbocsátása, aki a tisztesség ellen vétett, a katolikus vallás leépülését vonta volna maga után.

Szent Bonifácnak naponta kellett kínlódnia a romlott papokkal. Fáradozásai annak a kérdésnek a felvetésére vezettek: vajon a papság a hibás, vagy pedig a rákényszerített egyházfegyelem?

A papi nőtlenség történetének nagy része a nők megalázásának története is, sőt ennek következtében a gyakori abortuszok és gyermekgyilkosságok története.

A IX. században sok kolostor volt homoszexuálisok vadászterülete, sok konvent (szerzetestelep) volt bordély, ahol gyermekeket öltek meg és temettek el. A Római Birodalom bukása után Nyugaton nem gyakorolták különösképpen a gyermekgyilkosságot, eltekintve a kolostoroktól — ez a történészek megállapítása. 836-ban az aacheni zsinat ezt nyíltan be is vallotta. Ami a szexuálisan kiéhezett világi papokat illeti: őket igen gyakran vádolták

vérfertőzéssel, úgyhogy végül nem is mertek egy fedél alatt lakni anyjukkal, nagynénjükkal vagy nővérükkel. Némely francia plerátus szerint a vérfertőzésből származó gyermekeket a papok megölték. E kor néhány papja be is vallotta, hogy inkább nem nősül meg, mert így könnyebb eltitkolni a kilengéseket. Az egyház inkább hajlott arra, hogy eltűrje az ágyasságot, mintsem a házasságot, abból a gyakorlati okból kiindulva, hogy így a pap halálakor az ágyasnak nem lehetett igénye az egyházi javakra.

A püspökségekben azonban még így is sok olyan pap volt, aki erkölcsösebben gondolkozott és megnősült. A papi és püspöki hivatal örökölhetővé lett: az apa továbbadta javadalmát legidősebb fiának. Némely vidéken a papnak lehetett egy felesége; ha több is volt, úgy a kiközösítés veszélye fenyegette.

A püspökök örömet bevallották, hogy az egyetlen út az egyháznak a cölibátus okozta kilengésektől való megszabadulásra az, ha megengedik a papnak a nősülést, illetve felesége megtartását. Az egyik szent életű püspök, Ulrich a Biblia és az értelem alapján állva érvelt a papok házasságkötése mellett.

A X. században a vidéki papság buzgón utánozta a pápák szörnyűséges viselkedését. Segenfried, Le Mans püspöke 33 éve volt már házas Hildebergával, s lovagi módon kitartott amellett, hogy feleségét püspökasszonynak („*Episcopessa*”) szólítsák. Amikor megöregedett, püspökségét minden vagyonával együtt fiának, Alberichnek adta tovább.

Egy másik Alberich, Marsico püspöke már nem volt ilyen úriember: nős volt, s fia javára lemondott püspöki székéről. Később azonban unatkozott, s kalandra vágyakozott. Monte Cassino híres apátsága ötlött ekkor a szemébe. Szövetkezett hát az apátság ellenfeleivel, s a paktumban az is szerepelt, hogy az apát szemét elhozzák neki — az apát nélkül. Alberich előre kifizette a megállapodott összeg felét, a másik felét akkor kellett volna átadnia, amikor megkapja az apát szemét. Alberich szeme azonban akkor csukódott le örökre, amikor az apát elveszítette a magáét. A történet hitelességeért Szent Damianus kezekedik. A kényszerű cölibátus rossz következményeiről Szent Damianus olyan szörnyű beszámolót írt, hogy a pápa kölcsönkérte majd a szerző bosszúságára nem szolgáltatta vissza az írást. Szerencsére azonban a pápai levéltár megőrizte ezt a dokumentumot, amely bizonyítja, hogy a klérus kicsapongásai mindig és mindenütt nyomon követhetők. A cölibátus meghonosítására tett kísérletek hat évszázada után a papok veszélyt jelentettek gyülekezetük asszonyaira és lányaira nézve.

A gonosztevők egyike volt Fiesole püspöke, Rainbaldo. Miután imponálóan sok ágyast tartott, meg is nősült; felesége sok gyermeket szült neki, s ő kiterjeszthette hatalmát. Az olaszok mindezt nem vették zokon, sőt még azt is elismerték róla, hogy csodákat tesz — mint ahogy valóban csodákra volt képes.

Egy másik olasz püspök, Rathurio keserűen mondta, hogy ha minden olyan papot kiátkozna, aki vét a szüzesség ellen, akkor nem maradna senki, csak a gyermekek, akiknek a sacramentumokat kiszolgáltassa. Ha pedig a házasságon kívül született gyermekeket is kizárjuk, akkor még gyermekek sem maradnak - márpedig az egyházjog a kiközösítést írja elő.

Erről a szörnyű korról - amelyben IX. Benedek, a gyermekpápa élt - azt kellett mondania III. Viktor pápának (1086-87), hogy egész Itáliában, a püspöktől lefelé minden pap szégyen és titkolózás nélkül él házasságban, a papok olyan nyíltan élnek együtt feleségükkel, mint a laikusok és utódaikat nagyvonalúan emlegetik végrendelkezésükben. A botrány Rómában volt a legnagyobb.

János, Petrus Damianus tanítványa arról számol be, hogy Nyugaton annyira elterjedt a papi házasság, hogy az egyházjog már nem is bünteti azt. A püspökök sem erőlködnek, hogy figyelmeztetéseket osszanak ki. Amíg a papok csak megházasodnak, de tisztességesen viselkednek és nem nősülnek másodjára-harmadjára, odáig nincs ellenük kifogás. A házasságot kevésbé tekintették botrányosnak, mint az ágyasságot. II. Miklós (1059-61) Petrus Damianus követelésének engedve arra kérte a püspököket, hogy valamilyen irányvonalat azért tartsanak. A püspökök viszont úgy válaszoltak, hogy nem áll módjukban a szüziesség ellenőrzése és közömbösek a pápa büntetésével szemben is.

Róma változatlanul kitartott amellett, hogy bűnösebb lépés megházasodni, mint ágyasságban élni, hiszen a papi házasságnak eretnek szaga van és ellenkezik az egyházjoggal is. Mindez érthetővé teszi II. Sándor néhány döntését.

A franciaországi Orange-ból egy pap házasságtörést követett el apja második feleségével. Ahelyett, hogy II. Sándor 1604-ben e papot elbocsátotta volna, még az oltáriszentségtől sem engedte őt eltiltani. Két évvel később egy padovai pap gyónta meg vérfertőzését tulajdon édesanyjával. A pápa jószívuén bánt vele, s püspökére bízta azt a döntést, hogy a pap megmaradhat-e hivatalában vagy sem. Sándor pápa számára jobb volt, ha egy pap házasságtörést követett el vagy vérfertőzésben élt, mint hogy megházasodjon.

Amikor Petrus Damianus megpróbálta személyesen rávenni a pápát arra, hogy a milánói papság körében valósítsa meg a cölibátust, még szerencséje volt, hogy ép bőrrel megmenekülhetett. A milánói papok képtelenek voltak belátni, hogy miért lenne házasságtörés nemi kapcsolatuk a feleségükkel. Petrus Damianust az is érzékenyen érintette, hogy a piemonti papok (valamennyi házasember) szolgálatukban „angyalkórusnak” számítottak. Ha nem lenne helytelen kapcsolatuk asszonyokkal - panaszkodott Petrus Damianus -, akkor lennének tökéletesek. Eszébe sem jutott, hogy talán azért jó papok a piemontiak, mert jó férjek is!

VII. Gergelyhez hasonlóan Petrus Damianus sem késlekedett világi hatalomhoz folyamodni a papi nőtlenség megvalósítása érdekében - meglehetősen furcsa eljárás ez a prelátusok részéről, hiszen ők elleneztek minden világi beavatkozást az egyház ügyeibe.

VII. Gergely határozta el, hogy ezentúl senkit nem lehet pappá szentelni, amíg el nem kötelezte magát a cölibátus mellett. Személyisége elég erős volt ahhoz, hogy papi feleségek egész tömegét lökje félre; mint említettük, sokan ezek közül öngyilkosságot követtek el. Célkitűzése világos volt: „*Non liberari potest Ecclesia a servitute laicorum nisi liberentur prius clerici ab uxoribus.*” - „Nem lehet megszabadítani az egyházat a laikusok rabságából addig, amíg a papok feleségüktől nem szabadultak meg.” Ez nyílt bevallása volt annak, hogy a cölibátusban nem a szent életről van szó, hanem az „egyház” laikusoktól való függetlenségéről. Mindenekelőtt pedig arról volt szó, hogy az egyházi birtokokat érintetlenül megőrizték. Ilyen autokraták szemében az egyház maga a papság. A rokoni kapcsolatokon nyugvó gazdasági manipulációk a pápák részéről ezért voltak olyan gyalázatosak a középkorban és a reneszánsz idején. Hiszen a pápák házasságon kívüli életük dacára is az egyházi javak oly tömegét adták tovább rokonaiknak, hogy ezáltal a cölibátus minden értelmét elvesztett.

VIII. Bonifác például az egyházi javak 25 százalékát adta tovább családjának, más pápák pedig mindent rokonaiknak juttattak, vagy utóduknak nem hagytak más választást, mint hogy eladják az egyházi javakat és így egyenlítsék ki a kassza hiányát.

VII. Gergely sem tudta minden akaratát keresztül vinni: a páviai püspök például kiátkozta őt azért, mert jobbnak látta, ha a papoknak ágyasuk van, mintha feleségük. A mainzi érsek csatlakozott a többi püspökhöz és azt mondta, hogy VII. Gergely elveszítette minden jogosult igényét a pápaságra. VII. Gergely persze szintén kiátkozással válaszolt. Az 1080-ban tartott szokatlan brixeni zsinat elítélte VII. Gergelyt azért, mert „a törvényes házások között a válás magját hintette”; azt érte el ezzel, hogy a papok gyermekei elhagyatva

maradtak. A konstantinápolyi pátriárka is hintett egy csipetnyi sót a sebre, amikor ironikusan így szólt: „A nyugati egyházban egy csomó gyermek van, de nem tudni, hogy ki az apa.”

Néhány pap azt mondta, hogy inkább feladja hivatását, semhogy elhagyja feleségét, és eretneknek, tévelygőnek nevezte a pápát, aki azt várja, hogy a testből és vérből álló emberek test nélküli élőlényként tengődjenek. Vajon ha elűzik őket — kérdezték —, akkor majd angyalokat fog VII. Gergely találni, hogy helyettesítse őket? A püspökök mindent megtettek, hogy VII. Gergely kívánságát teljesítsék, néha életük kockáztatása árán is. A pápa ütőkártyája viszont a laikusok kérdése volt.

Az egész egyházi hagyománnyal, ellentétben a pápa kiátkozta azokat a laikusokat, akik házasságban élő papoktól elfogadták a szentségeket. Ez pedig oda vezetett, hogy a laikusok a „szűzietlen papok” oltáriszentségét porba tiporták és maguk keresztelték meg gyermekeiket. Sok püspökség területén egyszerűen eltűnt a vallás — s mindez a cölibátus miatt! E paradox jelenség mind a mai napig megtalálható.

A dolgot végül II. Orbán pápa rendezte 1095-ben, Piacenzában. A 400 papból és 30 000 laikusból álló zsinat egyszer s mindenkorra elítélte a papi házasságot. S hogy e lépés bibliai indíttatását bizonyítsa, a zsinat úgy rendelkezett, hogy a papok feleségeit adják el rabszolgának.

A kezdet kezdete az volt, hogy a cölibátus alapszabállyá lett; világi hatalom nélkül azonban halott betű maradt volna. Amikor VII. Gergely fő ellenségét, IV. Henriket hívő fia letaszította a trónról, a cölibátus egész Németországban teret nyert. Ám hiába nyírják le egy férfi haját, s hiába bújtatják az embert miseruhába, a természete nem változik meg ettől. Ezután a papok feleségüket presbitereknek (*presbytera*) nevezték. A kánonok pedig, bármennyire is terjesztették őket, bámulatosan gyorsan merültek feledésbe. A papok elűzték azokat a püspököket — mint a roueni érseket is —, akik a cölibátust terjesztették, s soha nem is engedték vissza őket.

Lassan megjelent a szégyenletes *cullagiurn* is, az ágyasok bére. A papok püspökeiknek királyi pecsétet tudtak felmutatni, ami engedélyezte házaseletüket. Gyakran a püspökök és fődiakónusok is profitáltak ebből a szexadóból a kedvezményezett püspök Rómában maga a pápa volt.

Normandiában nemcsak feleségük volt a papoknak, hanem ünnepélyes szerződéseket is kötöttek azok családjaival, hogy méltóságához illetően fogják feleségüket eltartani; a házasságból született fiakat és lányokat egyházi vagyonból házassították ki. Sok helyütt az apa javadalma továbbszállt fiúra,

unokára és dédunokára. Bretagne-ban Dol, Rennes és Nantes püspöke is házas volt; e püspökök feleségüket udvariassághól „grófnőnek” nevezték. Ez pedig később követendő példa lett. Bár szigorú törvények születtek, a hatóságok mégsem tudták ezeket foganatosítani, hiába is akartak volna: az emberi természet mindezeknél erősebbnek bizonyult. Azok a fődiakónusok, akiknek feladata a kánonok megőrzése lett volna, gyakran maguk követték el a legsúlyosabb kihágásokat.

Ilyen volt Le Mans-ban Adalbert is: köztudottan háremet tartott, s számos leszármazottnak örvendett. Ám oly kevésbé váltott ki megbotránkozást, hogy püspökké is kinevezhették.

A kolostorokban és konventekben a korlátlan és tartós jelleg nélküli nemi érintkezés, a promiszkuitás nyert teret. A nagy Chartres-i Ivo (1040-1115) olyan apácák által lakott konventekről számolt be, akiknek csupán a nevük volt apáca. Gyakran saját családjuk adta fel őket, s gyakorlatilag prostituáltak voltak.

Változás következményekkel

Néha maguk a katolikusok is úgy vélik, hogy a papi nőtlenségeket a XII. században vezették be. Ez azonban valójában egy széles körben elterjedt tévedés. A cölibátust ugyan rosszul tartották meg, megjelenése mégis néhány évszázaddal korábbi. Valami döntő dolog történt II. Calixtus pápa idején: ő hívta össze 1123-ban az első nyugati egyetemes zsinatot, amit I. lateráni zsinatnak neveznek. Ezen ezer prelátus szavazta meg, hogy a papi házasságokat fel kell bontani és a nők papokat meg kell büntetni, mert a házasság érvénytelen. Első ízben állították, hogy a cölibátus a legerősebb lelki valóság: a pap ezáltal válik lelkében kitüntetett emberré, ebben különbözik a laikusoktól, olyannyira kiemelkedve, hogy a házasság szentségével sem élhet. Ez a tan új volt: csak egy évszázad tradíciójára tudott visszamenni. Hiszen csak Nagy Gergely kijelentését kell idéznünk 602-ből, aki szerint ugyan érvényes a pap házassága, de választania kell a hivatala és a felesége között. Calixtus most visszavonta ezt az alternatívát; a pap házasságát érvényteleníti pappá szentelése.

Az I. lateráni zsinat semmivel nem változtatta meg jobban a papok magatartását, mint az előző zsinatok; 1139-ben ezért ismételte meg ezt a döntést a II. lateráni zsinat. Az olyan kapcsolat tehát nem nevezhető házasságának, amely ellentmond a cölibátus egyházi előírásának. Az 1148-as reims-i zsinaton III. Jenő pápa ugyan mindezt megerősítette, az egész dolog mégis vitás volt, még Rómában is. A nagy egyházjogász, Gratianus, aki III. Jenő égisze alatt működött, érezhetően nehézségeket látott benne: továbbra is azt tanította, hogy

a diakónus megnősülhet, ha el akarja hagyni hivatását, s a házasság szentsége oly erős, *hogy semmilyen előzetes fogadalom nem semmisítheti meg*. Gratianus véleménye szerint tehát — s ez megmaradt mind a mai napig — az új törvény híjával volt minden bibliai és patrisztikai alapvetésnek, s nem igazolható semmilyen teológiai vagy erkölcsi érveléssel. Mint láttuk, úgy tűnik, sérti az embernek a házassághoz való természetes jogát.

Hagyományellenes vagy sem, igazságtalan vagy sem: a pápák 1123-tól fogva kitartottak amellett, hogy a papok házassága érvénytelen, mert az egyház rendje ezt követeli meg. Mindennek nem voltak látható következményei: a papok továbbra is megnősültek, feleségük tovább vezette háztartásukat, s gyermekeik az oltár mellett ministráltak.

III. Sándor (1159-81) megismételte a lateráni zsinatok döntését, de a papok ágyasságának számbeli növekedése nem állt meg. Annyira kedvét szegte a pápának ez a dolog, hogy közel állt a döntéshez: a görög tradícióra tér át és megengedi, hogy nős férfiakat is felszenteljenek. A Kúria a pápa mögött állt, egy ember kivételével: egy aszkéta, Albert kancellár volt ő, aki 1187-ben egy évig VIII. Gergely néven pápa is lett. Beavatkozása döntőnek bizonyult. A nyugati egyház ugyanis már éppen azon volt, hogy a papság masszív engedetlensége előtt kapituláljon. Olyan stádiumba érkezett el, hogy a püspökök alázatosan kérték a papokat: legalább három napon és három éjjelen át tartózkodjanak a nemi kapcsolattól azelőtt, hogy Krisztus testét érintik.

A visszaélések oly nagy mértékűek voltak, hogy érthető — bár téves — nézet, ha a jelenlegi egyházfegyelem megteremtését III. Ince pápának tulajdonítják, a IV. lateráni zsinat alkalmával (1215). IV. Ince arra használta fel hatalmas tekintélyét, hogy érvényt szerezzen egy olyan egyházfegyelemnek, amely a hagyománynak is ellene mondott. Még ő sem tudta elérni a papi szüzességnek akár csak a látszatát sem; ebben megegyeznek a korabeli dokumentumok. A házassági szövetség fegyelme nélkül a papok teljesen zabolázatlanok voltak. Meg kell azonban mondani, hogy III. Ince pápa legfőbb célja nem a papi szüzesség volt, mint ahogy VII. Gergelyé sem: azért akarta a papi nőtlenséget, hogy Gergely klerikális és abszolutista egyházrendszerét valósíthassa meg. A nős papok ugyanis minden szentségük ellenére nem voltak olyan lojálisak egy ilyen rendszerrel szemben, mint a nőtlének, akik az erkölcstelenséget és házasságtörést nagyban üzték.

A cölibátus ma is érvényben levő egyházfegyelme valóban a szüzesség megtagadásához vezet. Ennek bizonyítékát találhatjuk egy olyan nagy és szent reformer írásaiban, mint Clairvaux-i Bernát: 1135-ben cáfolta az albigeneknek azon állítását, hogy a házasság tisztátalan. Ezt írta: „Vegyétek el az egyháztól a

tisztességes házasság és a tiszta hitvesi ágy adományát, s akkor ezt ágyassággal, vérfertőzéssel, homoszexualitással és mindenféle tisztátalan dologgal fogjátok megtölteni.”

Ez az érvelés azonban éppúgy érvényes a papi nőtlenségre: az ortodoxia — éppúgy, mint az eretnokség hamis és kényszerű aszkétizmusa által a papság visszaélését tette lehetővé. Márpedig az ágyasok jelenléte kétségkívül a legszégyenteljesebb módszer volt arra, hogy a papok szexuális kívánságait jó mederbe tereljék.

Ennek bizonyítéka pedig riasztóan sok. Kifogástalan katolikus források, pápai dokumentumok, szent reformerek levelei mind-mind ugyanazt a nyomasztó képet festik. A szerzetesek kolostora mind tele van nőkkel; minden szerzetesnek megvan a maga „Máriája”, s minden apácának a maga szeretője. A püspökök, akik minden szempontból a nép atyjai, háremet tartanak, s azok a kevésbé merész lelkek, akik megpróbálnak érvényt szerezni az egyházfegyelemnek, a megmérgezés vagy agyonütés veszélyének vannak kitéve. IV. Sándor 1259-ben, egy bullában azt panaszolja, hogy a papság nemhogy megjavítaná, de megrontja a laikusokat. Avignonban a kapzsi XXII. János megengedte a papoknak, hogy adófizetés mellett ágyasokat tarthassanak. Még annak a néhány szűziesen élő papnak is fizetnie kellett, aki csupán egyszer-egyszer esett egy nő ölelésébe. Cinikusan azt mondták, hogy még az Isten elleni bűn is használ a rendszernek, s kizárólag az egyházjoggal szembeni elégedetlenség áshatja alá. A kínosan pontos Lea így ír: „A téma oly visszataszító, hogy nem ábrázolhatjuk minden szörnyű részletével.” A papságnak nem volt lelkiismeret-furdalása még akkor sem, ha a gyónás szentségét használta fel erkölcstelen kapcsolatok kiépítésére és fenntartására. Petrarca, Boccaccio, Chaucer — mindegyikük bizonyítja a botrány óriási méretét; a helyzetet szatirikusan, ám korántsem túlozva ábrázolják.

A XIII. században egy vándor olasz ferencesrendi szerzetes, Salimbene írta naplójában.

Láttam papokat kocsmában... s egész házuk tele volt házasságon kívül született gyermekekkel. Az éjjelt bűnben töltötték el, majd a következő napon miséztek... Egy ünnepen egy ferencesrendi barát egy bizonyos pap templomában misézve a pap ágyasának övét öltötte magára stóla helyett: amelyen rajta volt a kulcsosomó is. S amikor a barát (akit jól ismerek) megfordult, hogy Dominus vobiscumot mondjon, az emberek hallhatták a kulcsok csörgését.

A cölibátus a brit szigeteken

Az angol papok számára súlyos teherterhelés volt a cölibátus, attól a pillanattól fogva, hogy canterburyi Augustinus a lábát brit területre tette. Az ott akkor már meglévő egyház semmit sem tudott a római egyházfegyelemről, így Gergely pápának el kellett ismernie, hogy Angliában vannak olyan papok, „akik nem akarnak nőtlenség maradni.” Megengedte Augustinusnak, hogy hagyja őket megnősülni és illetményüket külön-külön folyósítsa.

Később is teljesen eredménytelenek voltak Róma erőfeszítései. Megmaradt az a szokás, hogy a püspökök szemet hunytak a papi házasság előtt. A papok a gyóntatási jogukat hitbizományként tekintették, amelyet továbbadtak fiúknak és unokájuknak.

A papság komisz állapota könnyen megmagyarázható: voltak olyan idők, amikor a férfiak egyharmada az egyházi rendhez tartozott. A legtöbb gazdag pap több javadalommal is rendelkezett. Jogaikat káplánoknak adták tovább, akiknek illetménye viszont csak éhbér volt. A bevétel 3000 Ft lehetett évente; a birtokosa segédlelkész után nézett, aki a munkát elvégezte. Ennek 300 Ft-ot adott, majd a maradékot a saját zsebébe rakta. Ilyen körülmények között a lelkésznek feltétlenül szüksége volt egy asszonyra, aki segített neki a pénzből kijönni; a lelkész pedig birkákat legeltetett (a gyapjas fajtából) a temetőben, vagy hasáig vízben ülve halászott a folyóban, esténként pedig a kocsmát vezette, ivászat és veszekedés közben. Chaucer molnársja azzal kérkedik, hogy felesége papeány, ám a papoknak nem mindig volt jó hírük: gyorsak voltak, ha ökölcsapásról volt szó, amikor megtagadták tőlük apjuk javadalmát; az örökséget tömjénfüst és kard segítségével vették birtokba.

Egy X. századból származó szabályzat így írja: „A papok jól tudják, hogy nincs joguk megnősülni... Némelyikük azonban még ennél is nagyobb büntetést idéz fejére, amennyiben két vagy három nőt is feleségül vesz, mások pedig ugyan elbocsátják első feleségüket, de újránősülnek, amíg volt feleségük él, amit egyetlen keresztény ember sem tenne, nemhogy pap.” A cölibátus megvalósításának kísérlete szokás szerint azt jelentette, hogy a papság poligámabb volt a laikusoknál is.

Egy pap az alábbi szavakkal igazolta parókiája egyik asszonyának megerőszakolását. „Föltétlenül örömet akartam benne lelteni.” Munkátlan kezének tennie kellett valamit.

A Normandiából származó Lanfranc, aki 1070-ben Canterbury érseke lett, megengedte a jó lelkiismerettel megházasodott papjainak, hogy feleségüket megtartsák. De lelkükre kötötte, hogy többet ne házasodjanak, s püspökeinek azt a figyelmeztetést adta, hogy a papjelölteket kötelezzék el a nőtlenség

mellett. Ez az eljárás realistának nevezhető egy olyan országban, ahol a püspökök is megházasodtak.

Ebben Anglia sem különbözött a világ többi részétől: Nyugaton a cölibátus a IV. és a XI. század között háttérbe szorult. Illúzió azt mondanunk, hogy az egyház a nőtlen és szűzies papok szolgálata által tartatott meg: éppenhogy a szüzességmegtagadó és legtöbbször házas papok szolgálata révén maradt az egyházi életben. A cölibátus egyházfegyelme a papok éppoly gyakran megszegték, mint amilyen gyakran szegik meg ma a laikusok a születésszabályozás fegyelme.

Anselmus, Lanfranc utóda a canterburyi érsekségben, szigorúbb volt: a feleségeket el kellett küldeni, s a papi férjek nem láthatták őket többé, csak szabad ég alatt, egy harmadik ember jelenlétében. Sok pap fellázadt: bezárta templomát és nem volt hajlandó misézni vagy a szentségeket kiszolgáltatni, hiszen magában Canterburyben is házasok voltak a papok. Amikor Anselmus kiátkozta őket, nemigen törődtek vele. Olyan idők járták, hogy II. Paschalis pápa is megengedte a kánonok kijátszását, s lehetséges volt papok gyermekének a felszentelése is, különben nem lett volna jelölt a papi hivatalra.

Amikor pedig Róma parancsára a püspökök szigorúbbak lettek, sok pap vérfertőzést követett el vagy ágyast vett magához — mivel elvették tőlük a törvényes feleséget, úgy gondolták, hogy joguk van erre.

II. Honorius pápa értesülvén a vérbő angolok viselkedéséről, elküldte hozzájuk János cremonai bíborost, hogy jobb belátásra bírja őket. Öminenciája összegyűjtötte a papság idősebb tagjait, s miséjében keserűen kipellengérezte a klérus rossz erkölcsét. Beszéde oly nagyszerű lett, hogy a papok tiszteletére egy bankettet rendeztek. A bíboros volt olyan okos, hogy hagyta magát ünnepeltetni, majd visszavonult éjszakára. Nem sokkal később a szobájában megjelentek az angol papság képviselői, hogy megérdeklődjék: elmondta-e a bíboros imáját? Ám a bíboros — igazi chauceri módon — egy ruhátlan hölgygel volt az ágyban. Ahogy egy kortárs írja: „*nudatus usque ad unguem*” — „a körme hegyéig mezítelenül”. A középkori csapda tipikus esete állt elő. A skarlátvörös prelátus tiszteletére ezután bordalt énekeltek, majd a betolakodók magára hagyták őt a „szép hölgygel” együtt, aki a párnán ült mellette. A bíboros csendben eltűnt Angliából.

Amikor 1171-ben a szerzetes Clarembaldust választották a canterburyi Augustinus-kolostor apátjává (ez volt Anglia legtekintélyesebb rendháza), megerősítéskor III. Sándor pápa elhatározta, hogy biztosra megy — eddig hiába próbálta szüzességre bírni az angolokat. Három prelátust rendelt magához, hogy Clarembaldus alkalmasságát e célra felülvizsgálják; ők azután

kiderítették, hogy a szerzetesnek csupán egyetlen faluban 17 házasságon kívüli gyermeke volt. Ennek híre nem is volt titok, ám mégsem vonta senki kétségbe, hogy ő a legjobb jelölt az apáti posztra.

III. Sándor pápa óta az egyházi dokumentumok nem említik többé a papok feleségét, hanem ehelyett más kifejezéseket használnak, úgymint „*concubina*” vagy „*focaria*” (ágyas) és élettárs. Olyan hölgyekről beszélnek ezek a kifejezések, akiket János király (a III. Ince pápával történt összeütközése idején) éjjel kihordatott a papok ágyából, s visszatértükért magas adót követelt.

Bárhogy nevezték is őket, ezek az ágyasok (*focariae*) igazi és hű feleségek voltak; Anglia legtöbb papjának volt is felesége. Bármilyen magas büntetéseket is szabott ki az egyház — néha még a keresztény temetést is megtagadták az ilyen asszonyoktól —, mindez nem akadályozta meg a papokat abban, hogy ágyukat és asztalukat megosszák velük. Csak 1250 után, helyi és egyetemes zsinatok eredményeképpen fogadta el végül az egyház a cölibátus valóságát. Ettől kezdve a promiszkuitás uralta a teret.

A beszámolók arról tanúskodnak, hogy sok férfi éppen azért maradt házasság nélkül, mert nem tudott szüziesen élni. A feleség csak feleség volt. Ám egy papnak lehetett annyi nője, amennyit csak akart — s a papok valóban így is cselekedtek.

1250-ben Grosseteste, Lincoln püspöke ezt írta IV. Ince pápának: „valójában [a papok] a herézis tanítói, hiszen cselekedeteik sokkal beszédesebbek, mint szavaik.” Eléggé érthetően fejezte ki magát: a római Kúriát tartotta hibásnak a helyzet minden problémájáért.

Később IV. Ince pápa kísérletet tett arra, hogy Lincoln püspökével szemben kijátssza tulajdon unokaöccsét. Grosseteste szélsőségesen pápahű ember volt, de ezt a húzást mégis helytelennek, Krisztust gyűlölő lépésnek és az emberiség fenyegetésének tartotta. A főpásztornak nagyszerűen juttatta kifejezésre ellenállását: „Mint engedelmes gyermek mutatok engedetlenséget, tiltakozom és föllázadok. Ellenem nem járhat el így Szentséged, hiszen beszédem és cselekedeteim nem lázítóak, hanem gyermeki tiszteletet mutatnak, olyat, amilyennel Isten törvénye szerint tartozunk anyánknak és apánknak.” A lincolni püspök szerint a pápa iránti lojalitás nem azonos a Krisztus evangéliuma iránti lojalitással. Jelentős dolog az is, hogy a lincolni egyházmegye egy volt azok közül, ahol a papok helyesen éltek. A püspök eltávolított minden gyanúsan kinéző nőszemélyt a paplakokból, s ha a kolostorokat meglátogatta, akkor ragaszkodott ahhoz, hogy a nővérek mellét megnyomkodják: bizonyítékát akarta látni annak, hogy az apácák az elmúlt vizitáció óta semmilyen tiltott dolgot nem tettek.

Az ezt követő másfél évszázadban azonban a helyzet még rosszabb lett: 1414-ben V. Henrik arra kérte fel az Oxfordi Egyetemet, hogy dolgozzon ki néhány fejezetet az egyházi reformhoz. A 39. fejezet így kezdődött: „Mivel a papok testi és bűnös élete ma egész egyházunkban nagy botrányt okoz, és a papok nyilvános erkölcstelenségét teljesen büntetlenül hagyják...”

A londoni Szent János Zakariás egyházközségben volt egy meglepő egyházi szolgáltatás: egy olyan bordély, amely kizárólag papok és szerzetesek szolgálatában állt. Csak olyan férfiakat engedtek be ide, akiknek tonzúrája volt, a fej kiborotvált részét övező hajkorona, amely Krisztus töviskoszorújára emlékeztetett. Azok a nők, akiket e ház szolgálatára rendeltek, biztonnyal úgy vélték, hogy sajátos elhivatásnak tesznek eleget. Ez idő tájt hangzott el a kenti nemesemberek felhívása is, miszerint az erkölcstelen papokat meg kell zabolázni: azt javasolták, hogy a felszentelés rítusa foglalja magába a kasztrálást is.

Nem kánoni, hanem polgári jog volt, ami a papokat több diszkrécióra indította, ha nem is szent életükben, de külső magatartásukban. VII. Henrik készen mutatkozott arra, hogy minden papot börtönbe zárjon, akit szüzességmegtagadáson kaptak.

1489-ben Ince pápa teljes hatalmat adott Morton canterburyi érseknek arra, hogy felülvizsgálja a kolostorok állapotát. A vizsgálat a pápa szerint azt mutatta, hogy mindegyik kolostor bűnben él. A Szent Alban Apátság például prostituáltak barlangja volt, a környéken élő szerzetesek kiszolgálására. Az apácákat rendszeresen megerőszakolták, s a házról Shakespeare szavaival el lehetett mondani: „a sperma és vér orgiája”. VIII. Henrik, a hit védelmezője, hat feleség férje, a papi szüzesség bajnoka volt. Ennek eredete talán az a tény, hogy ő maga is pap lett volna, ha meg nem hal testvére, Artur. Így aztán napjában ötször ment misére, s a skolasztikus teológia műveit bújta naphosszat. Ki tudja, talán kiváló canterburyi érsek lett volna belőle.

1535-ben VIII. Henrik — aki időközben összeveszett a pápával — megparancsolta Thomas Cromwellnek, hogy vegye szemügyre valamennyi kolostor életét. Cromwell embereinek egyike, Dr. Leighton meg is látogatta a Kent grófságban fekvő Langdon apátságot, és feltépte az apát ajtaját, aki ott ágyasával éppen az ágyban feküdt. A szekrényben megtalálták azokat a férfiruhákat, amelyekkel az asszony férfinak álcázta magát. A végső beszámoló azt mondta, hogy a 144 kolostor vetekedhetne Szodoma romlottságával; számos konvent volt tele gyermekekkel, mert „parázna gyóntatók” szolgáltak bennük; a papok (apátok, szerzetesek) nemcsak szajhákkal, de házasszonyokkal is összeálltak. Morton érsek fél évszázaddal korábbi vizsgálata óta tehát semmi

sem változott! Miután III. Pál pápa kiátkozta VIII. Henriket, a Parlament megszerezte Cromwell beszámolóját, és elkezdődött a kolostorok felszámolása.

A király mégis kegyetlen volt: kitartott amellett, hogy kolostor és jövedelem nélküli szerzetesek továbbra is szüzességi fogadalmukhoz méltó életet kell, hogy éljenek. Egy papot máglyára is küldött, nem tisztelve a lelki pályát, mert az nem volt hajlandó elhagyni feleségét. Hogy Péter apostol mit szólt volna ehhez, nem tudni. Cranmer, aki canterburyi érsek volt VIII. Henrik idején, s titokban másodszor is megnősült, feleségét Németországba küldte arra az esetre, ha a király beavatkozik.

VIII. Henrik két leánya örökölte atyja lelkesedését a cölibátusért.

A katolikus „Véres Mária” (Bloody Mary) számára minden nős pap a herézis gyanúját keltette. Az ilyen papokat elbocsátották, mert a papok nem élhettek együtt törvényes feleségükkel — ami ismételten titkos ágyassághoz és promiszkuitáshoz vezetett.

1558 novemberében meghalt Mária, de I. Erzsébet királynő (a szűzkirálynő) sem lelte tetszését a nős papokban. Bár a nős Parker professzort tette meg Canterbury érsekévé, súlyt fektetett arra, hogy ismeretes legyen: feleségével nem kíván tárgyalni.

Végül kénytelen-kelletlen arra kényszerült, hogy a reformáció miatt eltérje a nős papok jelenlétét, ám mindezt a test gyengeségének tulajdonította. Ugyanakkor a papok menyasszonyát mindig egy püspök és két békebíró vizsgálta meg előzetesen, hogy megállapítsák, illik-e a menyasszony a lelkészhez. A 39. artikulussal vált végre tiszteletre méltóvá az angol papság. „Épp ezért joguk van [a papoknak is] éppúgy, mint a többi keresztény férfinak saját jótetszésük szerint megnősülni, amint ezt a kegyesség számára előnyösnek vélik.” Erzsébet királynő még halála előtt sem tudta elviselni, hogy nős pap végezzen körülötte szolgálatot; ugyanakkor némely papnak az lehetett éppen ilyen terhes, hogy Anglia egyházának feje egy nő...

Anglia nem volt egyedül a cölibátus elleni csökönyös ellenállásban: Szent Patrick a kelta Írország papságát éppolyan kemény nyakúnak találta, s boldoggá tette, ha egy püspöknek csak egy felesége és egy gyermeke volt. (Ő így magyarázta a páli leveleket.) Egy gyermeket szerinte ellenőrzés alatt tarthat a püspök, s így jó példáját adhatja a püspökségében a családi fegyelemnek. Patrick egyáltalán nem érezte kellemetlennek, hogy ő maga egy nagyon vallásos famíliából származott. *Vallomások* című írásában elmondja, hogy dédapja diakónus volt, nagyapja pap, apja, Calpornius pedig szintén diakónus.

Ha nem háltak volna klerikus ősei feleségükkel, akkor nem születik meg Szent Patrick és elmarad Írország megtérítése.

Patrick szerint Írországból a XII. században voltak nős püspökök, amikor Szent Malakiást az armagh-i érsek, Celsus felszentelte. Malakiás életrajzírója, Szent Bernát szerint Celsus érsek-prímás nyolc elődje mind nős ember volt.

A walesiek azonban még messzebb mentek el, mint az írek; szerzőik büszkék arra, hogy Walesben soha nem gyökerezett meg a cölibátus. J. M. Willis Bund írja *A kelta egyház Walesben* című könyvében: „A walesi papok egyedülállók abban, hogy állandóan, a tiltás ellenére is ellenezték, hogy házasságukat megtiltsák... Amikor Európa többi része elvileg már elkötelezte magát a cölibátus mellett, jöhetett az az erkölcstelenség elkerülése érdekében gyakorlatilag enyhítették, akkor a walesi papok egyedül képviselték annak jogát, hogy a klérus házasodhat.”

A XIII. században élt bretoni fődiakónus, Gerard e kor egyik legfontosabb történésze volt. Ez a karrierista — III. Ince pápa bizalmasa — mindig ágyasoknak nevezi a papfeleségeket. Szent Davis valamennyi kanonokja — írja — nyíltan erkölcstelen életet él, ágyasokat tart, méghozzá a dóm területén. Fiaikról gondos rendelkezésekben intézkednek, hogy visszalépésük esetén követhessék őket. James Conway Davis írása szerint: „Ez az öröklési rend nemcsak a katedrálisokban jutott érvényre, hanem Wales egész papsága és népe körében. A visszaélés eme formája azonban nemcsak itt található meg. Az egész papság — angol, walesi vagy az Írországba vándorolt is — szüzességmegtagadó”. Az apátságok Gerard szerint tele voltak nevető asszonyokkal és gyermekekkel. A legtöbb egyházközség családi tulajdonban volt, úgyhogy két papja is volt: egy szerzetesi és egy laikus jellegű. A püspököket feleségükkel együtt temették el. S ami a paplakokat illeti — nos ezek éppenséggel nem a békesség és egyedüllét otthonai voltak: „A gyülekezeti papok háza és otthona tele van úrhatnám szajhákkal, csattogó bölcsővel, újszülött gyermekekkel és sivalkodó iskolásokkal”.

Minden keserősége dacára Gerard mégis megkérdőjelezte, hogy cölibátus bölcs dolog-e. Azt is kimutatta, hogy eredetileg nem volt megtiltva a papoknak a nősülés. A viszontkérdés azonban így hangzott: vajon a papok nem az egyházzal kötöttek-e házasságot? A válasz: butaság! Az egyház Krisztus menyasszonya, nem a papé. Gerard *Gemma ecclesiastica* című könyvében egy remek aforizmát találunk, ami szerinte III. Sándor pápára megy vissza: „A pápa elvette a papoktól fiaikat, mire az ördög unokaöccsöket küldött nekik!”

A walesi klérus pedig továbbra is házasodott, egészen a reformációig, amikor már nem Róma diktálta az életstílust.

A skótokat sokkal kevésbé lehet tisztelni a cölibátus elleni szembenállásuk miatt, mint a walesieket: a skót papság viselkedése a reformáció előtt kicsapongó volt — a romlottság azonban ennél jóval előbb elkezdődött.

IV. Jakab király engedélyt kapott Rómától arra, hogy azt nevezze ki Szt. Andrews érsekévé, akit akar. Először testvérét tüntette ki, amikor azonban az meghalt, kilencéves, házasságon kívüli gyermekét emelte érseki trónra.

Amikor IV. Jakab 1513. szeptember 9-én Flooden Fieldben meghalt, egy egyéves gyermeket hagyott hátra, aki később V. Jakab néven követte őt a trónon. Húszéves korában levelet írt VII. Kelemen pápának. A skót királynak ekkor három törvénytelen gyermeke volt, s arra kérte Őszentségét, hogy mentse fel gyermekeit a törvényen kívüliség alól, hogy a jövőben egyházi hivatalokat is viselhessenek. VII. Kelemen beleegyezett ebbe, de azt a feltételt szabta, hogy húszéves kora előtt egyik gyermek sem lehet püspök vagy érsek. V. Jakab köszönetet mondott a főpásztornak, s Skócia legjobb apátságát adta fattyúinak: Kelsót, Melrose-t, Szt. Andrews-t és Holyroodot.

Hogy milyen dekadens volt a papság, azt megtudhatjuk onnan is, ha megvizsgáljuk a Nagy Pecsét regiszterkönyvét 1529 és 1559 között. Szokás volt, hogy a nemesemberek törvénytelen gyermekeiket is elismertették, hogy az ő öröklésüket is lehetővé tegyék. A papság minden szintje képviseltetve volt a regiszterben: a bíborostól a segédlelkészig. Tíz püspök szerepel benne, még ennél is több vikárius és még több káplán.

Van még ennél is csodálatra méltóbb statisztika: egy 900 000 lakosú országban 3000 a papság száma; öt házasságon kívül született gyermek közül kettő paptól származott.

A papok legmegrögzöttebbike David Beaton bíboros volt. Skócia kancellárjaként kezdte, majd 1538-tól Szt. Andrews érseke és skót prímás lett. Özvegyember volt, de mindenki tudta róla, hogy' „sosem veszítette el az Isten adta tehetségét”.

Beaton érseki trónra emelkedése kapcsán, 1539 nyarának végén, Hay érsek merész beszédet tartott, a Panegyricust:

Gyakran kértem magamtól, vajon mit gondoltak a püspökök akkor, amikor ilyen embereket az Úr szent testéhez engedtek, hiszen még az ábécét sem ismerik. Ama mennyei asztalhoz jönnek most olyan papok, akik még ki sem aludták előző esti kicsapongásuk mámorát... Nem akarok azoknak a zabolázatlan életéről beszélni, akik szüzességet színlelnek, ugyanakkor a test vágyainak új fajtáit találják fel, olyanokat, amelyeket én inkább nem is ismernék, semhogy meg kelljen tanulnom őket.

Amikor Őeminenciája mindezt hallotta, bizonytalán emlékeznie kellett arra, hogy hét évvel azelőtt három törvénytelen gyermekét ismertette el: Dávidot, Erzsébetet és Margitot. Azt tervezte, hogy királyával, V. Jakabbal többi gyermekét, Jakabot, Sándort és Jánost is törvényesítse. Ezeket a hivatalos listákban „Szent Andrews érsekének fattyúi” néven jegyezték be. A történészek nem biztosak abban hány törvénytelen gyermeke lett; talán tizenegy fia és négy lánya volt.

A reformátor Knox János Beaton érseket „húsos kardinálisnak” nevezte (*carnal Cardinal*), s a bíboros kegyetlen Őkegyelméről” beszélt (*graceless Grace*). Ez a rendkívüli gyermekáldással büszkélkedő prelátus 1546-ban nagy pompával adta össze egyik lányát Crawford earljével, az esketési beszédben „leányomnak” szólítva őt. Ugyanez az ember kész volt arra is, hogy megégessen egy eretneket — mert az böjt idején megevett egy tojást.

Nem csoda tehát, hogy Skóciában a kálvinizmus úgy hatott, mint valami friss fuvallat: a skótoknak elégük lett a „dögvészes pápistákból és miseárusokból”, a „házasságtörő kurafíkból” és a „szemtelen borotváltfejűekből”. Ha egy kálvinista prédikátort kidobtak házasságtörés miatt, az ki is lett dobva.

Az európai kontinensen

A csatorna túlsó oldalán, Franciaországban elég sok gondjuk volt a püspököknek azzal, hogy rávegyék papjaikat a miseruha hordására az oltárnál; aligha hihető, hogy az ágyban viszont megtartották volna az előírásokat. Gerson, a párizsi egyetem titkára, a miszticizmus képviselője a papságnak a két rossz közül a szerinte kisebbet javasolta: az ágyasságot. Ám ez a tanács egy — a kilátástalan helyzet láttán — reményvesztett embertől származik.

A határon túl, Belgiumban élt Henrik, Liege püspöke. Ő mind életében, mind halála után legenda volt, végül 1274-ben, a lyoni zsinat alkalmával X. Gergely elítélte őt „szűzlányok deflorálása és egyéb nagy tettek” miatt. Hatvanöt gyermeke volt, különböző ágyasoktól; az ágyasok között apácák is voltak. Ez egy prelátustól még azokban az időkben is túlzásnak számított. Végül egy flamand lovag ölte meg a püspököt azért, mert leányát megbecstelenítette.

Németországban — ahol először gyökerezett meg a reformáció — a papi visszaélések dokumentuma kellemetlen méreteket öltött. A XV. században a pápa vizitációval bízott meg egy szerzetest, Buscht, hogy vizsgálja felül a papi házakat és kolostorokat. Busch olyan apátokat talált, akik sem írni, sem olvasni nem tudtak, s semmilyen érzékük sem volt a jó vagy rossz iránt. Amikor azonban megpróbálta megtisztítani a gyülekezeteket a méltatlan papoktól,

világossá vált, hogy ez a sacramentumokkal való élés végét jelentené. Egy lovag meg is mondta neki:

Azt rendelted el, hogy a lelkészek bocsássák el szolgálólányaikat és ágyasaikat. Otthonomban, Meissenben azonban három gyülekezet is van, ahonnan a lelkészek elutaztak ágyasaikkal együtt, s a gyülekezetet lelkigondozó nélkül hagyták. Ezért nincs most a lelkeknek sem miséjük, sem prédikációjuk, sem más szolgálatot nem élveznek, úgyhogy csaknem teljesen istentelenül úgy élnek, mint a pogányok. Jobb lett volna, ha meghagyod az ágyasokat, semhogy az emberek elpogányosodjanak.

Mióta a cölibátust megvalósította az egyház, mindig azon súlyos választás elé kényszerült, hogy vagy erkölcstelen lesz papsága, vagy egyáltalán nem lesz pap. Ahogy Péter Comestor mondta: „Az ördög semmivel sem ártott annyit az egyháznak, mint maga az egyház, amikor a nőtlenségi fogadalmat bevezette.” Három évszázad múlva Luther Márton egyetértett vele, éspedig nemcsak azért, mert a papság nagymértékben helytelenkedett: Luther abban látott veszélyt, hogy a cölibátust nevezték a „tökéletesség útjának”. Mindez azt jelentette, hogy a házasság nem a tökéletesség állapota — ez pedig súlyos ellentmondás az evangéliummal. Minden ember arra hivatott — így Luther —, hogy tökéletességben éljen; nemcsak a házasságon kívüliek. Minden ember arra hivatott el, hogy keresztény legyen, nem pedig arra, hogy félig pogány és félig keresztény maradjon. Evangéliumi ihletettségű igénye akkor forradalmi volt: mindegy milyen állapotában, de az ember arra hivatott, hogy tökéletes legyen, akár fázekas, akár pap. A legegyszerűbb ácsnak is kötelessége ugyanolyan tökéletesnek lennie, mint a pápának.

Luther lázadása nemcsak támadás volt a cölibátus visszaélései ellen, hanem támadta magát a cölibátus intézményét is, mert az elferdítette az evangéliumot és alábecsülte a laikusokat. A visszaélések egyébként szerinte a hibás felfogás elkerülhetetlen következményei. Luther beavatkozásának az előnyei kézzel foghatóak voltak. Owen Chadwick így ezt írja: „Az ágyasból tisztességes asszonyt csinálni, a fattyúkból tisztességes gyermekeket csinálni — ez volt a protestantizmus hatalmas és egyedülálló ajándéka a papság számára. A magasabb szintű megfontolásoktól eltekintve azt mesélgették az emberek, hogy Luther ágya egy évig sem volt bevetve, mielőtt Katharina von Borát feleségül vette volna.”

Spanyolországban sem volt jobb a helyzete cölibátus tekintetében, mint Németországban. Mivel Spanyolország Európa szélén fekszik, belsőleg szétdarabolt és a mórok invázióinak volt kitéve, a pápák hajlottak arra, hogy ezt az országot kivételként kezeljék. 1130-ig csupán egyetlen utalás van rá a pápai

dokumentumokban a cölibátus kapcsán, s ebben az áll, hogy békén hagyták a feleségükkel együtt élő papokat. A Santo Pelayo de Antealtaria apátjának esete bebizonyította, hogy nem volt jó egy tálból cseresznyézni a spanyol klérussal: az apátot legalább hét alkalommal bevádolták az érseknél, s kritizálták erkölcstelenségét, végül 1130-ban bíróság elé idézték. Megbízható tanúk azt mondták, hogy hetven ágyasa volt. E valóban salamoni asszonysereg miatt elmozdították az apátot, s büntetésképpen az apátság földjét adták neki, hogy önmagáról, delnőiről és minden bizonnyal számos utódjáról gondoskodhasson. 1322-ben Spanyolországban bizonyíthatóan élt az az értelmes szokás, hogy a laikusok ragaszkodtak ahhoz: a papok először nősüljenek meg, mielőtt valahol letelepednének.

Természetesen Róma példája volt a legrosszabb — ahogy az I. részben láttuk is.

Egy Szentségtelen Szék

A pápaság keresztülvitte a cölibátust az őskeresztény bölcsesség és a természetes igazság ellenében is; eközben azonban gyakran maga vétett ellene leginkább. Minden korban megvan a párhuzamok jelensége a X. századi szajhák birodalmának, a pápaság teljes romlottságának az avignoni fogságban, vagy a Nagy Schisma nyomorának. A bűnök lajstroma soha nem szakadt meg, s még maguk a reformpápák sem tudták megtisztítani tulajdon Kúriájukat. Megemlítettük már, hogy Hugó bíboros 1250-ben megköszönte Lyon városának a Kúria vendégbaráti ellátását. Ám a Kúria maga is nagyvonalú volt: csupán három vagy négy prostituáltat talált Lyonban, de amikor elhagyta a várost, jóformán az egész város egy bordélyház volt.

Nemcsak olyan korhelyek kicsapongó élete okozott károkat, mint amilyen IV. Sixtus, VIII. Ince vagy VI. Sándor (Borgia) volt, hanem amiatt is kellett szenvednie az egyháznak, hogy a szűziesebb életre hajló pápák sem tudták végrehajtani a bázeli és konstanzi zsinat által meghatározott reformokat. A pápák azt mondták: semmit sem tehetnek a kicsapongások ellen. VIII. Ince lebeszélte vikáriusát arról, hogy Rómát megtisztítsa, hiszen a papság természetéhez tartozik az erkölcstelenség. A Borgia-pápa idején mondta a firenzei szerzetes, Savonarola: az apácák rosszabbak a szajháknál is. Ami pedig a klérust illeti: „Az egyik pap ágyásával tölti az éjjelt, a másik egy fiúval, majd reggel az oltár elé mennek, hogy misézzenek. Mit gondoltok minderről? Mi a véleményetek egy ilyen miséről?”

III. Pál pápa egy kilenc prelátusból álló bizottságot hívott egybe, Carafa bíboros vezetésével; a bizottság 1535-ben ezt a beszámolót adta:

Napjaink Rómájában a szajhák úgy járnak-kelnek, mint férjezett asszonyok, öszvéreken lovagolnak, s a város szívéből nemesek és papok mennek utánuk, még a bíboros házából is. Egyetlen városban sem láttunk ilyen méretű romlottságot, csak Rómában, amelynek pedig példát kellene szolgáltatnia.

Túl mély volt a rossznak a gyökere, semhogy ki lehetett volna irtani; az utolsó alkalmakat már régen elmulasztották. Guicciardini így ír kiadatlan műveiben: „Nem beszélhetünk eléggé csúnyán a római Kúriáról, hiszen még csúnyábbakat érdemelne meg, olyan szégyenletes: példa mindarra, ami csak rossz és gonosz e világon.” Amikor pedig beköszöntött a reformáció, akkor az egyházi állam egyik püspöke, a folignói Chiari úgy találta, hogy egyházmegyéjében csupán két pap van, aki ismeri az abszolúció szavait. Mindez azonban nem számít: úgyse menne senki gyónni ezekhez a tisztátalan életű emberekhez. „A hiba a püspököknél és a papoknál van, hiszen egész életük állandó prédikáció a hitetlenség mellett” — írta Chiari. Egy közmondás terjedt el: „A papi hivatás a legbiztosabb út a pokolba.” Olyan becsületes ember, mint VI. Hadrián pápa is elismerte ezt.

A reformáció támadását nem csak a búcsúcédulák okozták, hanem a papi nőtlenség is. Németországban a legtöbb pap számára világossá vált, hogy csak az evangéliumi, mi több, az emberi szabadság által kötött házasság révén érhetik el azt, amit az eddigi rendszer megtagadott tőlük. A reformátorok egy percig sem gondolták, hogy erkölcstelenül cselekszenek, ha megházasodnak: egyszerűen visszaállították a régi hagyományt és megadták a házasságnak az azt megillető tisztességet. Úgy vélték, hogy a cölibátus túl sok kárt okozott az egyháznak, semhogy tovább fenn lehetne tartani. A laikusok mindezt helyeselték.

Kétségbe esve és túl későn kísérelte meg a papság, hogy lelki eszközökkel közbeavatkozzon.

Végül 1542-ben gyűlt egybe a tridenti zsinat. Mivel alig jelent meg néhány püspök, fel is oszlott, majd két és fél év múlva újra összejött. Ha a szüneteket is hozzávesszük, több mint húsz évig tartott a zsinat.

1560-ban arra kérte Ferdinánd német-római császár a pápát, hogy engedje meg a papok házasodását, mert ez az egyetlen módja annak, hogy helyes viselkedésre bírják a klérust. „Bár a test romlott, mégis a papi rend romlottsága a legrosszabb” — írta.

Kleve hercege, három sűrűn lakott hercegség ura arról számolt be, hogy egész uradalmában nincs öt pap ágyas nélkül.

A császár a katolikus bajor herceggel együtt jelentkezve kérte a tridenti zsinatot, hogy szabadítsa meg az egyházat a cölibátustól, a laikusok érdekében: a botrányok elviselhetetlen méreteket öltöttek már. Sokan azok közül, akik a papi javadalmakat adták, egyszerűen nem voltak hajlandók a feleség nélküli papokat elfogadni, mert az túl veszélyesnek látszott. Az egyház ugyan el tudta viselni azt a veszteséget, ami a papok gyermekei örökségének kihasításából származott; ez azonban nem volt mérhető ahhoz a még nagyobb veszteséghez, amit a fennálló egyházfegyelem a lelkekben okozott.

Mindebből azonban semmi sem lett hatásos: az egész zsinatot Róma tartotta kordában. Ahogy P. Sarpi mondta: a Szentlélek egy Rómában összehajtogatott csomaggal érkezett meg Tridentbe.

A fennálló egyházjog megtartásának oka VII. Gergely álláspontjához állt a legközelebb: a nőtlen pap nem feleségének és gyermekeinek, hanem az intézménynek tartozik hűséggel. A pap az intézmény szülötte; márpedig a római rendszer abszolutista és hierarchikus volt. Hogy egy ilyen rendszer működjön, olyan végrehajtókra van szükség, akik teljes mértékben a parancsot adó rendelkezésére állnak — a konzervatívok ezt Tridentben nyíltan ki is mondták. Ténylegesen elhangzott: a cölibátus nélkül a pápa nem lenne több Róma püspökénél. Röviden, a pápai rendszer összeomlana a klérus feltétlen hűsége nélkül, s a cölibátus garantálhatja az ilyen hűséget. A tridenti zsinat megfogalmazása szerint a cölibátus kérdésében továbbra sem a hűség, hanem az ellenőrzés forog kockán. A papok olyanok, mint a méhek között a dolgozók: ők teszik működőképpé a kaptárt. Nem olyan jellegű munkáról van szó elsősorban, amelyben Istennek szabad akarattal szolgálunk, hanem olyanról, hogy az intézmény kényszere alatt szolgálunk. Ha pedig egy papot felszenteltek, akkor az a rendszer szolgája lett. Ha pedig nem volt lojális a rendszerrel szemben, akkor átlagemberként sem élhetett tovább, nősen. Az egyház elvette tőle a természet adta jogot, amikor ezt mondta: „Te pap vagy mindörökké, Melkiszédék rendje szerint.”

Az első ezer év tradíciójával ellentétben a tridenti zsinat azt mondta, hogy ellenkezik a hittel, ha a papok, szerzetesek és apácák érvényes házasságot kötnek: Isten nem tagadná meg azoktól a szüzesség ajándékát, akik ezt Tőle kérik. Másfelől a cölibátus magasabb rendű a házasságnál. 1563. november 11-én a zsinat ünnepélyes határozatot hozott:

Ha valaki azt mondaná, hogy a házasság nagyobb a szüzességnél vagy cölibátusnál, vagy hogy nem jobb és nem áldottabb dolog szüzességben vagy

cölibátusban élni, mint házasságban: legyen átkozott.

Ez pedig a végső csapást jelentette azon házasságok szentsége ellen, amelyeket eredetileg cölibátusban élő papok kötöttek. Olyan időben, amikor a cölibátus akkora szégyen volt, hogy az emberek restellték miatta katolikus voltukat, a zsinat ékszerré és koronává emelte azt. Amikor a kereszténység sebei balzsamot kívántak, a püspökök Róma nyomására ecetet öntöttek rájuk. A tridenti zsinat világossá tette, hogy nem megbékélést, konfrontációt akar.

Furcsa módon a cölibátus, ami nagymértékben provokálta a reformáció bekövetkeztét, a katolikus ellenreformáció zászlóvivőjévé lett, annak bizonyítékává, hogy a katolicizmus egy centivel sem marad el a protestantizmus mögött. A protestánsok kívülállók, eretnekek, s nem is igazi reformátorok. Tőlük Róma azt várta el; hogy a Szent Széknek feltétlen engedelmességet mutatva hagyják el idétlen elképzeléseiket a nős papságról.

A tridenti zsinat nem mondta meg konkrét okát annak, hogy miért nem érvényes a cölibátusra kötelezettek házassága. Nem magyarázta meg, hogy miért nem csupán a protestánsoknak mondott ellent, hanem a katolikusok legtöbb nemzedékének is, akik számára természetes dolog volt, hogy két ember házassága a természeti törvény alapján érvényes, még akkor is, ha papokról van szó.

Mindenekelőtt azonban azzal vetett szelet a tridenti zsinat, hogy kijelentette: a cölibátus a házasság fölött áll. A zsinat szerint csak a cölibátusban élők választották a „jobbik részt”, s ők élnek tökéletességben. A kényszercölibátusban élők számára mindenesetre vigasztalást jelenthetett, hogy ők az egyedül igaz keresztények az egyházban. De mit gondolt volna minderről Péter apostol? S mit gondoltak az elkövetkező évek papjai?

A tridenti zsinat legnagyobb műve a papok megjobbítása érdekében az volt, hogy szigorú törvényeket hozott a papnevelésre. A szemináriumok nemcsak az egyházi tan megerősítői voltak, hanem hivatásuk volt a klérus tisztességes magatartásának bemutatása is. Első ízben képezték a papokat „papgyárakban”. Ez azonban kétélű dolog volt: a papok többé nem kerülhették meg az ábécé megtanulását, mert legalábbis minimális teológiai képzésben részesültek, s rendszeres napi programot kaptak, ami felkészítette őket a papi hivatalra. Másfelől azonban a laikusok életétől és kérdéseitől messzebb kerültek, mint valaha. Jobban igazodtak az intézmény szolgálatához, de az emberek életéhez idegenül viszonyultak.

A szemináriumok áldásától eltekintve a tisztán világi állam megjelenése is arra kényszerítette a klérust, hogy legalábbis kifelé nézve megfeleljen a

társadalom mércéinek. A papok többé nem voltak maga a törvény, nem számítottak másnak a klérus privilégiumai révén. Vétkeik nem voltak a polgári törvénykezés felett állók, s ügyeiket sem engedték át az egyházi bíróságoknak, amelyek aztán az ő érdeküket védték és bűneiket eltussolták volna. A polgári büntetések megálljt parancsoltak a papság túlkapásainak — amit az egyházjog immár ezer éve nem tudott elérni.

Persze a tridenti zsinat nem hatott rögtön; még 1616-ban is azt mondta a salzburgi érsek, hogy boldog, ha papjai ágyasaikat és fattyúikat hat mérföldön kívül tartják szolgálati helyüktől. De még ennél is érdekesebb, hogy egészen a XVII. század végéig még választottak olyan pápákat, akiknek híre kétséges volt.

XV. Gergely, aki 1621-ben lett pápa, azért kapott dicséretet, mert hű maradt ahhoz a hölgyhöz, akinek kegyeit még bíboros korában élvezte.

X. Ince, aki 1644-ben kezdte meg tizenegy éves működését, nem állhatott volna közelebb testvére özvegyéhez, Donna Olympiához: Donna Olympia a pápa nevében hívott meg embereket, maga írta alá a pápai rendelkezéseket, s a nevét leszámítva igazi First Lady volt. Még egyházi javadalmakat is adott el és karriereket segített elő az egyházban; korát „Donna Olympia pontifikátusának” is nevezték. Firenzében egy olyan érmét nyomtak, amelynek egyik oldalán Donna Olympia áll pápai öltözkében, a túloldalán pedig X. Ince főköntösben, szövöszék mellett. Amikor Pencirillo bíboros, Öszentsége tanácsosa figyelmeztette a pápát arra, hogy milyen botrányt okozott, X. Ince megpróbált Donna Olympia nélkül boldogulni, de hasztalan. Életének utolsó heteiben soha nem maradt el mellőle Donna Olympia; az ő karjaiban lehelte ki lelkét 1655-ben.

Gyónás közben is bűnök.

Vajon képes volt arra a cölibátus elrendelése, hogy szüzességben élő papokat szerezzen az egyháznak? Ha a reformáció utáni római egyház titkolózásaira tekintünk: van-e lehetőség arra, hogy megállapítsuk, milyen erkölcsös volt a papság?

Leának sikerült nem csekély kutatással a cölibátus sötét hátterére némi fényt vetni; ez pedig a gyónás volt.

A IV. lateráni zsinat 1215-ben minden laikus számára kötelezővé tette, hogy évente gyónásra járuljon lelkészéhez. Ugyanarról a zsinatról van szó, amelynek alkalmával III. Ince pápa végleges formájában szentesítette a cölibátust. E két

rendelkezés kombinációja azonban mind a papok, mind a laikusok számára erkölcsileg károsnak mutatkozott: ahhoz a bűnhöz vezetett, amit az egyházjog „felbujtás” néven ismer, s amelynek lényege, hogy a pap a gyónás alkalmát erkölcstelen célokra használja fel. Az egyház persze erre az esetre büntetéseket helyezett kilátásba, amelyek mindig szigorúbbak lettek; még sincs semmilyen jele annak, hogy a papok tartózkodtak volna helyzetük kihasználásától, s a gyónásra járulókkal szemben ne lettek volna erőszakosak.

A gyónással való visszaélés oly széles körben terjedt el, hogy a laikusoknak még is mondták: ha papjuknak rossz híre van, akkor felmentést nyernek az alól, hogy testi bűneiket meggyónják neki. A gyónás magánjellege a papoknak akadálytalan utat biztosított a nőkhöz, és pedig akkor, amikor a legvédtelenebbek voltak, hiszen az egyházjog kötelezővé tette számukra, hogy minden testi gondolatot, kívánságot vagy tettet megvalljanak. Ha például egy asszony erkölcstelenséget vagy házasságtörést gyónt meg, akkor a pap ezt még csak tetézte azzal, hogy továbbiakra bujtogatta. Az asszonynak persze nem állt szándékában mindezt szertekürtölni, hiszen saját jóhírét nem akarta kockára tenni.

Figyelembe kell vennünk, hogy III. Ince működése után még évszázadokkal is a gyónó vagy közvetlenül a gyóntató mellett ült, vagy mellette térdepelt; a gyóntatószék, ami mai templomaink berendezéséhez tartozik, csak a XVI. században jelent meg, s rituális előírássá csak 1614 után vált. Ám még ekkor sem volt általános használatban. Spanyolországban ad hoc megoldásokkal próbálkoztak: egy ráccsal, ami elválasztotta egymástól a gyóntatót és gyónót, vagy zsebkendővel, rostával, ágakkal vagy fülkékkel. Így hát a gyónás gyakran eszközzé is vált a papság kezében, amellyel asszonyokat lehetett megrontani és a cölibátus követelményeitől meg lehetett szabadulni.

Amikor egy papot valamely gyónó gyülekezeti tag feljelentett, az egyházi törvény mindenféle kicsavarásával elérték, hogy enyhe büntetést kapjon. 1535 februárjában az almodovari papot jelentették fel szexuális bűnök miatt: bordélyok látogatásával és felbujtással vádolták. Ez a pap egy fiatalasszonytól mindaddig megtagadta a feloldozást, amíg az le nem feküdt vele. Az egyházi törvény a papot kisebb büntetéssel sújtotta, és 30 nap házi őrizetet írt elő.

A püspöki törvénykezés olyan gyenge volt, hogy az inkvizíció át is akarta venni azt. IV. Pál pápa azt a határozatot hozta ekkor, hogy a felbujtás az eretnekséget is magába foglalja: így tett eleget az inkvizíció kívánságának. Ez a döntés azonban bizonyította, hogy az egyháznak nem a nők biztonsága, hanem a gyónásé volt a fontosabb. A sacramentum minden ezt követő megsértése esetében a kihallgatók fő gondja nem az volt, hogy az asszonyok helyzetével

éltek vissza a papok, hanem az, hogy a sacramentummal magával éltek vissza. Ha például egy pap be tudta bizonyítani, hogy ugyan elcsábította a gyónó nőt, de mindezt saját szobájában tette, nem a gyónás összefüggésében, akkor büntetlenül megúszta a dolgot.

A morálteológusok még rontottak a helyzeten kazuisztikájukkal. Miben áll a felbujtás — kérdezték. A kezek megérintése, az asztal alatti fogdosás, a mellek megfogása vagy szerelmes levelek írása a felbujtás? Milyen mértékig legyen vágyakozó a beszédstílus, hogy már rossznak minősüljön? Néhány spanyol morálteológus arra a véleményre jutott, hogy ha egy nő elájult a gyónás közben, s a gyóntatóatyja ezt kihasználva megerőszakolta őt, akkor ez nem lehet felbujtás a szó technikai értelmében: a nő egyértelműen nem volt olyan helyzetben, hogy reagálhatott volna. A papok pedig nem azért olvasták el a morálteológia könyveit, hogy jobb gyóntatóatyák legyenek, hanem azért, hogy megtanulják: miként manipulálhatják a nőket gyónás közben anélkül, hogy egyházjogilag büntethetők lennének.

Egyik pápa a másik után szigorította a törvényeket és a büntetéseket. Így például nem gyónhatott egy olyan nő a papnál, aki „társa” volt. Ha olyan bűnökért adott feloldozást a pap, amelyeket a nő vele követett el, akkor ez automatikusan kiközösítéshez vezetett, s a feloldozás érvényét veszítette. A megvádolt papok száma azonban nem csökkent.

A pápák a legjártasabb egyházjogászok segítségét is igénybe vették, csak hogy a jogi réseket betömködjék — a papok azonban mégis mindig megtalálták ezeket. A gyónást végzők (mindkét nemből) kötelezve voltak arra, hogy jelentsenek minden felbujtó gyóntatót. Ám a bizonyítás nehézkes dolog volt: a gyónást végző szava állt a gyóntatóatyával szemben, s tanú nem volt. Az egyház a legidétlenebb módszert adta a papság kezébe, amellyel bárkit kísértésbe lehetett hozni, aki szüzességmegtagadását meggyóna; a sérelmet szenvedett gyónó hívőknek pedig igen kevés reményük lehetett az igazság elérésére. Legfőbb oka ennek az volt, hogy egyidejűleg magukat is vádolniuk kellett, és pedig két férfi kikérdező előtt, akik az „elithez” tartoztak — miként az a pap is, akit megvádoltak. De egyébként is: mi maradt vajon titok egy kisvárosban vagy egy faluban?

Lea a spanyol püspöki levéltárakba is bejutott, s az inkvizíció dokumentumainak aprólékos átkutatásával egy sor új felfedezést tett. 1723 és 1820 között, amikor az inkvizíció végleg eltűnt, a hatóságok 3775 felbujtást hoztak nyilvánosságra. 981 esetet kivéve mindet szerzetesek követték el. Egy másik nem várt felfedezés az volt, hogy a megvádoltak jó része magas hivatalt

viselt: provinciálisok, guárdiánok, főpapok, priorok és rektorok voltak a felbujtók. Úgy tűnik, mintha a felbujtás privilégium lett volna.

A számok azonban nemcsak azért lesújtóak, mert magasak.

1741. június 1-jén XIV. Benedek egy konstitúciót adott ki *Sacramentum poenitentiae* címmel, amely az eladdig legszigorúbb rendelkezéseket tartalmazta a felbujtás bűnével kapcsolatban. Az a pap, akit felbujtáson értek, többé nem misézhetett és nem gyóntathatott, minden címét elveszítette és javadalmától is megfosztották. Mindez és a gyónás szentsége tabuvá kellett volna hogy tegye a felbujtást; ez azonban egyértelműen nem így történt. Az ismertté vált esetek óriási száma minden képzelőerőt felülmúl, ami a visszaéléseket illeti, a gyóntatószékben és azon kívül is. A laikusok felesége gyakran otthonában kereste fel a papot, amikor férjük munkában volt. Miért kellett volna kockára tenniük a papoknak javadalmukat, ha nem azért, mert a kísértés túl nagy volt? Annak, hogy több szerzetes pap volt felbujtó, mint világi pap, Lea szerint egyszerű gazdasági oka volt: a világi papoknak több készpénzük volt, s így a veszélyeztetett zónán kívül is tudtak nőknél vigaszt keresni. A szerzetesrendi papoknak viszont ott kellett magukat kártalanítani, ahol és amikor tudták.

Egy másik dolog is csodálkozásra készítet minket a felbujtásért feljelentettek száma láttán: az, hogy a spanyol nőknek milyen nagy gondot jelentett ujjal rámutatni egy papra, ha felbujtásról volt szó. A pap hivatásos szent ember, s kicsoda a nő, hogy nyilvánosan megkérdőjelezhetné ezt? Másfelől a spanyol nők a velük történeteket bizonytalannal egyedi esetnek vélték. Végül soron az egyházi hatóságok is mindig a szőnyeg alá söpörték a klérus bűneit, hiszen ezek ártottak az erkölcsöknek. Részben ez is magyarázza azokat a csekély büntetéseket, amelyeket a papok kaptak vétkeikért. Míg az inkvizíció a protestánsokat és a zsidókat kérlelhetetlen keménységgel kezelte, addig saját emberei esetében az irgalmasságra hajlott. Egy felbujtást megtapasztalt fiatalasszony tehát azt gondolhatta, hogy esete egyedülálló, s inkább nem is beszélt róla senkinek, még férjének vagy szeretőjének sem. Ha feljelenti gyóntatóatyját, egész biztosan saját hírneve is csorbát szenved. Sokkal jobb tehát a pap tisztességtelenségét egyszeri sajnálatos kilengésnek tekinteni, ami bizonytalannal nem is fog megismétlődni. Nyugaton sokáig ugyanígy viselkedtek a nők, ha megerőszakolták őket: vonakodtak esetüket a rendőrségnek jelenteni, mert nem hittek nekik, vagy azzal vádolták őket, hogy ők akarták megerőszakoltatni magukat.

Az egyházi vizsgálóbizottságok által megállapított esetek részletekbe menően mutatnak mindenféle szexuális aberrációt. Néhány pap nagyban űzte a

felbujtást: nem ritka, hogy tízen is jelentették az erőszakoskodást. Apácákat is megkíséreltek felbujtani, de kisgyermekeket, férfiakat és fiúkat is.

Számos esetben mint *flagellante* lépett fel egy gyóntatóatya: megparancsolta a gyónó nőnek, hogy vetközzön le, hogy megkorbácsolhassa, ahogy megérdemli. Néha a gyónó és gyóntató együtt vetközött le, hogy kölcsönösen megkorbácsolják egymást. Néhány papot azzal vádoltak, hogy „*solicitante y flagellante*” (felbujtó és korbácsoló). Egy pap Yepes-ből kilenc apácával töltötte együtt az éjszakát egy cisztercita kolostorban. Az apácák szeme láttára korbácsolták meg egymást; a korbáccsal bűnös testrészükre céloztak. Amit a mai utazók drága pénzen érnek el, azt némely spanyol pap ingyen megkapta a gyónás szentségében. És ami meglepő részlet: bár sokszor megtörtént, hogy bűnösnek találták valamely papot a felbujtás vétkében, mégis egyetlen olyan eset sem megítélve, amikor ezután újrászentelték volna a templomot. Márpedig az egyházjog megköveteli, hogy ahol szexuális bűnöket követtek el és ahol sperma folyt, ott ezt tegyék: ha a kánonokat követték volna, akkor némely templomnak rendszeresen szüksége lett volna a püspöki áldásra.

A szexuális bűnöket elkövető papok közül néhányan előrehaladott korúak voltak: egy 1734-ben feljelentett toledói pap 78 éves volt, egy másik Cuencából (1786) 80 éves. Valószínűleg egy hosszú felbujtó pályafutás vége felé járhattak.

Nem lenne korrekt dolog úgy tennünk, mintha a spanyol papok rosszabbak lettek volna a többiekénél — még a beszámolók ellenére sem valljuk ezt. A gyónás szentségének eme fondorlatos elferdítése azonban igazolja azt a megállapítást — amennyiben erre szükség van —, hogy túl sok pap volt természetellenes életre kényszerítve. Valószínűleg még jószándékúak voltak ezek a papok, amikor magukat felszenteltették. S ha megromlottak, akkor ez bizony a kényszerű cölibátus miatt volt így: ők voltak a pápai rendszer első áldozata, amelytől óvott minket az Apostol: „Jobb házasságban élni, mint égni...”

Lea így ír erről: „Csak kis részét jelentették fel a bűnösöknek, s ezek közül is csak töredék részt állítottak bíróság elé... A gyónásban rejlő feszültség túl nagy az átlagember számára, s a legjobb, amit az egyház tehet a legújabb szabályok megalkotásában: ne tudassa a hívőkkel a test gyengeségeinek példáját.”

A papokat tizenhét, néha már tízéves kortól kezdve oktatták a szemináriumokban, távol tartva őket kislányoktól vagy asszonyoktól. A szex meg van tiltva, még gondolatukban és fantáziájukban is. Minden szexuális ösztönzést el kell nyomni, mert a cölibátus elleni támadás az. És alighogy felszentelik ezeket a fiatal, s többnyire még ártatlan férfiakat, a szexuális élet vagy aberráció legszélsőségeiből beszámolóit kell meghallgatniuk a

gyóntatószék magányában. Minden szexuális bűnt a fülükbe kell súgni, számukkal és fajtájukkal együtt. Fiatalasszonyok sokszor testközelségben mondják el nekik legtitkosabb gondolataikat, tetteiket és kívánságaikat. A gyónás közben egy esetleges homoszexuális hajlammal rendelkező pap megtudja, hogy kik tartoznak a homoszexuálisok körébe. A pap szempontjából ez a rendszer szörnyűnek tűnhet! Nem csoda hát, hogy egyre többen inkább saját problémájukkal lesznek elfoglalva, semmint nyájuk gondjaival.

Ahogy Lea írja már többször idézett háromkötetes munkája, *Az inkvizíció a középkorban* lapjain:

Alig sikerült az egyháznak a papi házasságot megszüntetni, rögtön ezután állandóan és mindenütt azzal a nyilvánvalóan megoldhatatlan feladattal kellett megbirkóznia, hogy a papságot szüzességre kényszerítse. Olyan vállalkozás volt ez, amelynek hiábavalóságát az ügy modern korban való folytatása elegendő mértékben bizonyítja.

A cölibátus és a nő az egyházban

Gyakran elhangzó megállapítás, hogy a katolicizmuson belül a nő helyzete megalázóbb, mint bármely más nagyobb nyugati intézményben. Még a női nem elhanyagolásáról híres ázsiai országok is választottak néha maguknak női miniszterelnököket. A katolicizmusban azonban nincs olyan hagyomány, amely szerint egy nő közvetlenül és törvényszerűen befolyásolhatta volna az egyházpolitikát, avagy fontos döntések részese lehetett volna; még olyan kérdésekben sem, amelyek kizárólagosan a női nemet érintik. Vajon miért van az, hogy a katolicizmusban a férfi klerikusok jobb esetben jöviálisan kezelik a nőket, rossz esetben pedig üldözik őket?

Az egyetlen értelmes válasz e kérdésre így hangzik: a cölibátus miatt. A nők azok, akiknek évszázadokon keresztül a papi nőtlenség rossz egyházfegyelmének terheit hordozták.

Elsőként azt állapítottuk meg, hogy a papok, elsősorban a pápák, kifejlesztették a Mária-kultuszt. A nőtlenségben élők számára az ideális nő egy nem nélküli lény, aki gyermeket szül. Mária nemi kapcsolat nélkül nyert gyermeket: ez a tökéletesség jele. Az egyház szavaival élve: „Mária nem veszítette el a szüzesség glóriáját”, amikor anyává lett. Sajnos azonban mindezt újabb kori képek alapján képzelik el: menyeei, higiénikus, mell nélküli dáma, fehér öltözékben, aki szépen beszél a szent gyermekkel, rózsafüzért fon sima kezei közé és rózsákat tart lába előtt.

Jelentőségben Mária után következik az az asszony, aki gyermekeket szül anélkül, hogy közben örömet lelné a szexben. Az egyházatyák és Nagy Gergely pápa befolyása következtében ez a kép volt az egész egyháztörténelem folyamán egészen napjainkig a szentségnek a csúcsa, amit egy férjezett asszony elérhetett. Lejjebb foglal helyet az az asszony, aki gyermeket szül, de bűnös, mert örömet leli az aktusban, amely a gyermeket életre hívja. S legalul vannak azok, akik minden bűnnel vádolhatók: akik nem szülnek gyermeket, de vagy örömet lelik a nemi aktusban, vagy fizetséget fogadnak el érte. A XX. században a helyzet kissé megváltozott: most már nem ítélik el azokat az asszonyokat, akik örömet lelik a szexben, s mégsem szülnek gyermeket, de csak egyetlen feltétellel, ha tartják magukat az egyház által előírt fogamzásgátló módszerekhez. Ez azonban — aligha meglepő módon — igen terhesnek bizonyul; erről még ejtünk néhány szót.

Láttuk, hogy a papok feleségét milyen gyalázatosan kezelték az évszázadok során: a pápák már korán cserbenhagyták az anyát és a gyermeket. Különösen VII. Gergely kora után kényszerültek arra a jóhiszeműen férjhez ment nők, hogy feladják házastársi kapcsolatukat, ha férjük pap lett. A feleségek érzéseivel vagy nem törődtek, vagy lábbal tiporták azokat. Bűnösöknek tartották őket, mert meg akarták kapni azt, ami az Újszövetség szerint egyértelműen Isten előtti joguk. Az egész történelemben megvetették a nőket a papokhoz fűződő kapcsolatuk miatt, míg a papok megőrizhették hírnevüket „a lélek uraiként”.

A cölibátusban élő papi kasztnak a nőkkel kapcsolatos rossz bánásmódjára jó példa a boszorkányüldözések kora, amelynek szörnyű pornográf felhangjai is voltak. A nőket megvetették papi inkvizítoraik; sztereotip megjelöléssel a Sátán eszközeinek, csábítóknak, azon férfiakat elejtő szexuális csapdának tartották őket, akik elhatározták, hogy nők nélkül élnek. A boszorkányüldözések mutatják, hogy a nőtlenségben élők a nők elleni tudattalan agresszivitásukkal valójában saját szexualitásuk feláldozását bosszulták meg. Azt gondolták: a Sátán az ellenségük, valójában azonban a nő volt az. A boszorkányok rémisztő bevallásainak nincs más magyarázata, csak az, hogy a nőtlen férfiak rájuk vetítették ki lidércnyomásaikat: A nőktől való iszonyodásuk könnyen hívőkké tette őket. „A boszorkányok tisztátalanná teszik a világot” — mert ők maguk mindig attól féltek, hogy saját testüknek a nők okozta titkos rezdülése teszi őket tisztátalanná. A teológia pedig bebizonyította nekik: a nő csupán meghajlított oldalborda, kénköves ivadék, Éva utóda lehet. E régi nők csúfsága és rossz párája pedig csak még több undort kelthetett az inkvizítorokban: a boszorkányok lényege tulajdon énjük megtestesült rossz oldala.

Ez nagyrészt magyarázza azt is, miért volt sokkal több női boszorkány, mint férfi. Vajon mi győzte meg arról a papokat, hogy a női boszorkányok sátániabbak férfi ellenpárjuknál? Bizonytalán az inkvizítorok Éva-komplexusa; Sprenger nyíltan beszél erről. Mint ahogy arra a hitre neveltettek, hogy a zsidók átkozottak, azt is hitték, hogy a nő a férfihoz képest inkább a Sátán szövetségese, sőt a Sátán tanítványa. Minden testi gondolat, minden testi indíttatás, amit az inkvizítor érzett, csak növelte félelmét a boszorkányoktól, és még inkább hajlott arra, hogy mindenféle obszcén dolgot gondoljon felőle, amit aztán a boszorkány persze be is vallott a kínzás során. A pápaság idején így a boszorkányok kigondolásának és dogmatikai igazolásának minden felelőssége, az egész boszorkányüldözés minden szenvedése a papi nőtlenség számláját terheli. A „jó” papok az imának, böjtölésnek, szőrcsuhának és az önkorbácsolásnak szentelték magukat. Mire volt jó mindez? Mire volt jó a sok zsoldárénekléssel átvirrasztott éjszaka? Mire volt jó a lesütött szem, hogy még a világ és az ég szépségét se láthassák? Minden bizonytalán arra, hogy távolságot tartsanak a nőktől. A rendi szabály azt mondta, hogy még csak végig sem futtathatják a szerzetesek szemeiket a nőkön, orrukkal nem is érezhetik a nők illatát, kezükkel nem érinthetik a nők testét, képzeletük még egy pillanatig sem időzhet el a nők kinézetén, nem is gondolkozhatnak afelől, hogy milyenek érzik őket. Csak egy hibás lépés, és elkárhozol! Hiszen ebben az esetben világossá válna, hogy egész életed, minden áldozatod hiábavaló: az asszonyok nyertek. S milyen gonoszak ezek a női démonok, hogy ilyen istenkáromló dolgot cselekszenek!

Utólag persze könnyű belátni, hogy a „Sátán” nem a boszorkányban volt, hanem az inkvizítorokban.

Ha az egyház múltjában a nőgyűlölet — legalábbis lényeges vonatkozásokban — a nőtlenségben élők elnyomott szexualitására vezethető vissza, akkor felmerül a kérdés: milyen formában folytatják ma a papok ezt az elnyomást?

A legtöbb pap e kérdést sértőnek és abszurdnak találná: a papok joggal tartják magukat összességükben jószágosnak és emberbarátnak. Nem látják, hogy a személyes felebaráti szeretet összeegyeztethető az intézményes elnyomással: ma az emberi fejekben lakozik a kínzókamra. A máglyák belül égnek: a pápák és a papok törvényhozásuk által soha szünni nem akaró lángokat gyújtanak.

A nőgyűlölet ma a papok részéről a női papság ellenzésében nyilvánul meg; a teológusok bibliai idézetekkel kívánják igazolni, hogy a papi hivatásra a nők alkalmatlanok. Érvelésük azonban enyhén szólva gyenge, hogy ne mondjuk:

ízléstelen. Isten hímnemű — mondják —, hiszen Jézus Isten képmása volt, s férfi. A testté lett Ige Isten Fia, és nem lánya. Másfelől Szűz Mária, minden halandó között a legszentebb, szintén nem került be a papi rendbe. Jézus kizárólag férfiakat választott tanítványaiul; hogyan magyarázzuk ezt a tényt, ha nem úgy, hogy bármily szentek legyenek is a nők, Isten terve szerint alkalmatlanok a papi hivatalra?

A teológiába bújtatott férfiúi sovinizmus e szavai egyre kevésbé lelnek visszhangra, még akkor is, ha püspökök vagy pápák mondják ki. Jézus nem azért jelentette Istent, mert férfi volt, hanem azért, mert tökéletes ember volt! Istennek az a képze, hogy lényegileg és örökké hímnemű lény, egyfajta férfiúi mitológia lehet csupán, s éppoly kevésbé elfogadható, mint az, hogy a galamb a legszentebb állat, hiszen a Szentlélek is galamb formájában jelent meg. Ez az érvelés néhány nőt arra indított, hogy kijelentsék: a Bibliát és a rá alapuló liturgiát meg kell semmisíteni. A probléma gyökere a férfiak olyan felsőbbrendű érzése, ami mai társadalmunktól teljesen idegen. A nyelvezet pedig megörökíti a nő szolgaságát: a kereszténység — mondják — egy hímnemű-soviniszta Istent hirdet és egy olyan inkarnációt, ami nem megváltja az emberiséget, hanem a nő elnyomását egyre csak megszilárdítja.

Nem vitás: a férfiak által vezetett világban a férfiaknak mindig előnyük volt. Éppen az mutatja a hímnemű papi hivatal mellett kitartó egyház ragaszkodásának relatív voltát, hogy e történelmi stádiumon már régen túljutottunk; s ezzel a legtöbb férfi és nő tisztában is van. Másfelől sokan azzal érvelnek, hogy ha ki kell tartanunk amellett, hogy Jézus tanítványainak kiválasztási módja határozza meg a papi hivatalra való kiválasztást is, akkor minden papnak körülmetélt zsidó parasztnak kellene lennie, továbbá nagy részüknek meg kellene nősülnie.

Nehéz lenne nem levonnunk azt a következtetést, hogy a katolikus egyház leginkább azért tiltakozik az ellen, hogy a papságnak legalább a magasabb köreibe a nőket is felvegyék, mert nőtlen papok vezetik az egyházat. A pápától lefele mindegyikük elbarikádozza magát szögesdróttal a nőktől, s meg van győződve felsőbbrendűségéről. A Cölibátus pedig annak a mechanizmusa, hogy hogyan lehet ezt a hitet bebizonyítani és megtartani: ha a nőket is ugyanarra a hivatalra szentelnék fel, akkor ez szétrombolná a férfiúi és nőtlen felsőbbbőség oly gonddal ápolt képét. Az egyházi érvelésnek igazi alapja tehát nem teológiai, hanem szexuális jellegű. Nem Isten és nem Krisztus: a férfi önzésének sajátos formája ez, amelyik tiltakozik a női papság gondolata ellen. Ismét megmutatkozik tehát, hogy a katolikus egyház elmarad a kora mögött ötven évvel, ha nem többel. A mai férjeknek nincs kifogásuk az ellen, ha feleségüket

elnökasszonynak, ügyvédnőnek, miniszterelnök asszonynak, vezető politikusnak, bírónőnek vagy orvosnőnek választják; csupán a nőtlen papok nem tudják elviselni azt a gondolatot, hogy azok a nők, akikről ők lemondtak, azonos szinten álljanak velük. Ha arra utalunk nekik, hogy egykor majd lehetnek püspökasszonyok vagy női pápák, akkor ez többük számára istenkáromlásnak tűnik.

És mégis: az egyház veszít, amikor a papok ellenállnak a női hivatalnak, hiszen a hivatal maga sokat profitálhatna abból, ha a női bölcsesség is táplálná azt. A nők többnyire szelídebbek a férfiaknál, nagyobb az erőszaktól való félelmük, jobban megértik a fiatalokat és az öregeket is. Ha ezeknek az „erényeknek” a leírása a nemi karakter túlhangsúlyozásának tűnik is: a nők részvállalása a hivatalban az alapvető emberi igazság kifejezése lenne. S mindentől eltekintve egy olyan rendszer, amely igazságtalan a nőkkel szemben, rossz azoknak a férfiaknak is, akik kigondolták azt!

Nincs remény gyors változásra: II. János Pál egyértelműen kifejtette, hogy szívéből ellenzi a női papságot. Miként sok püspök, a pápa is úgy gondolja, hogy a nők teljes szabadságot érezhetnek az egyházban anélkül, hogy valamilyen módon képviselve lennének benne, mivel nincs szavuk az őket érintő dolgokban. A főpász- tor úgy gondolja, hogy a férfiak jobban el tudják dönteni, mi szolgálja a nők érdekét.

Ez pedig hozzásegít minket annak magyarázatához, hogy a katolicizmuson belül miért tizedelődött meg az utóbbi évek során az odaadó nők száma. Az apácák (a katolikus hívők között a legképzettebbek és leginkább apostoli Krisztus-követők) addig szenvedtek, amíg már nem bírhatták tovább: csapatostul hagyták el a kolostorokat. A számok lélegzetelállítóak: 1976-ban például az Egyesült Államokban 39 500 apácával volt kevesebb, mint 1960-ban. Ezeknek az apácáknak nem az volt ellenükre, hogy Isten szolgáinak a szolgálóleányai legyenek; az ellen viszont tiltakoztak, hogy a papok és püspökök szobalányai legyenek. Nem volt ugyanis egyetlen papnő sem közöttük, aki igényüket kielégíthette, gyónásaikat meghallgatta vagy nekik misézett volna, így az apácák teljesen a papoktól függtek. Ki voltak szolgáltatva mindegyik szeszélyének — s nemcsak helyi, de nemzetközi vonatkozásban is. Nem változtathatják meg szabályaikat, életformájukat sem, amíg a papság engedélyt nem ad erre, esetleg a „bíboros-protektoruk”, vagy pedig a férfi vezetésű római kongregációk. Még az apácák ruháinak hosszúságát is férfiak állapítják meg. A természetes igazság elleni merénylet ilyen formája aztán ahhoz vezetett, hogy az egyháznak eme jó apostolai tömegesen menekülni kezdtek. Botrány ez, éspedig olyan, amelyről a legtöbb katolikus nem is tud. S e

botrány csaknem kizárólag a nőtlen férfiakból álló papság sovinizmusára vezethető vissza, amely oly messze áll a nők hivatali alkalmasságának elismerésétől, hogy még az apácák életének részleteit is elő akarja írni!

Ám nemcsak az apácák számítanak áldozatnak: a feleségek éppúgy szenvednek. Korábban azok a nők, akiknek nemi kapcsolatuk volt, arra voltak elkötelezve, hogy gyermekeket szüljenek. Ez volt a logika: ahol egy férfi bement, ott egy gyermeknek kell kijönni. A nőknek ott kell bűnhődniük, ahol vétkeztek.

A fogamzásgátlás bűnösségének hangsúlyozása azt garantálja, hogy a nők társadalmilag a férfiak alá legyenek rendelve. Az ismételt terhesség férjezett nők esetében csökkenti vagy el is törli azt a lehetőséget, hogy a társadalom életéhez hozzájáruljanak — azon kívül, hogy feleségek és anyák legyenek. Ez arra a véleményre vezetett sok férfit, hogy a nők intelligenciája és alkotóképessége elmarad a férfiaké mögött. Ma úgy nyomják el a nőket, hogy csak az egyházilag előírt fogamzásgátlást engedik meg nekik.

A feleségeknek ma már megengedett, hogy örömeiket leljék a nemi életben, s mégsem a szaporodást szolgálják ezzel. Ez ellen nincs kifogása a papságnak, ha testüket megfigyelés alatt tartják, hőmérsékletüket rendszeresen mérik, s mindent bevezetnek naptárukba — így engedelmesek maradnak a nők. Ez a papság módszere arra (mégpedig igen eredményes módszer), hogy a szexet veszélyesnek és kríziseknek kitett valaminek őrizték meg. A biztonságos szex azzal fenyeget, hogy a nők megszabadulnak az egyházi ellenőrzéstől, s szabadok lesznek — a papság ezt jól tudja. Úgy tűnik, a magasabb papságot nem zavarja, hogy hány nő szenved a „biztos napok” módszere miatt, s hányan akarnának inkább teljesen szex nélkül élni, különösen, ha náluk nem válik be ez a módszer.

Nőtlenség ma

A cölibátus egy ember döntése egy szép ideál mellett, aki talán a szegénység prófétai bizonyágtételével és önmaga teljes feladásával kíván Krisztusnak és az embereknek szolgálni. Ha ez az ember egész életén keresztül megtartja e fogadalmát, akkor ez neki is és sok más embernek is áldássá válhat.

Veszély csak akkor áll elő, ha ezt az ideált intézményesítjük, főként pedig akkor, ha ezt a pappá szentelés kritériumává tesszük. Hosszú idők tapasztalata mutatja, hogy ez gyakran katasztrófához vezet: az illető egyén elveszítheti szabadságát és belső integritását. Kétségbeesett pappá válhat ekkor, hiszen a két dolog összekapcsolása olyan nőtlenséghez vezet, amelyre csak kissé hajlik, esetleg egyáltalán nincs is hajlandósága. Így pedig a rendszer foglyává válhat,

mihelyt felszentelik. Megjegyezték már, hogy némely hivatalát elhagyni kívánó pap három nő felingerlését kockáztatja: a Szűzanyaét, az Anyaszentegyházét és testi anyját is, aki fia elhívását egész családjá számára áldásnak tartotta. Ha azonban nem okoz ezzel kárt — bár az egyház mindent megtesz azért, hogy okozzon —, mihez kezdjen ezután a pap? Hat- vagy hétéves kiképzése egy sajátos szolgálatra minősítette őt, és semmi más nem ösztönzi, semmi másra nem is minősíti a papot. A pap így abban a kísértésben van, hogy megmaradjon hivatalában, még akkor is, ha annak lényeges feltételét nem tudja teljesíteni: a szüzességet. Maga a főpapság is azt mondja neki, hogy a szüzesség nem olyan fontos, mint a nőtlenség, úgyhogy továbbra is talán nőtlenül, de poligám módon él. Ami pedig legalább ilyen rossz dolog: az a pap, aki szexuális gondokkal küszködik, sokkal kevesebb energiát fordíthat arra, hogy másoknak szolgáljon — ez pedig ellentétes értelmű a hivatallal.

Mivel *minden* férfinak természetes joga a nőülés, valamiképpen tragikusan végződik, ha valakit akarata ellenére nőtlenségre kényszerítenek. Vagy vajon minden pap olyan stabil embernek minősül, hogy egy nő szeretetének erősségéről lemondhat? A nőtlenség végső soron egyfajta genetikai öngyilkosság is: a nőtlen ember lélekben kasztrálja magát, s így testében a világ számára az utolsó ítéletet hozza el. A nőtlenség esetében az az élet, amely évezredekken keresztül nemzedékről nemzedékre folytatódott, most zsákutcába jut. A nőtlen ember csak kapja az életet, de nem adja tovább: kioltja a gyertyát. Ha pedig mindezt akarata ellenére erőltetik rá, akkor valószínű, hogy ez neki is és másoknak is kárára lesz.

Lea híres tanulmányában nem fűzött kommentárokat kora katolikus papságához. Egy ilyen témáról a megjegyzéseknek az általánosság szintjén kell maradniuk.

Az emberi természet nem változik, s a Vatikán nagyon jól tudja, hogy vannak püspökségek, sőt országok is, ahol a papok ágyasságban élése éppoly elterjedt, mint a középkorban vagy a reneszánsz idején. A laikusok e helyeken bizonynyal megértik, hogy a papnak is szüksége van egy nő szeretetére. Miként az elmúlt korok laikusai, a maiak is bizonynyal örülnek annak, ha a papnak megvan a maga felesége, és nem a másé után áhítozik.

Mit is mondjunk erről? Biztosan igazságtalan dolog lenne a papság egészét elítélnünk, s valójában a legtöbb, kellő ismerettel rendelkező ember azt mondaná, hogy a katolikus papok a világ legjobb emberei közé tartoznak. Ám azt is naiv dolog lenne gondolnunk, hogy a mai papok hibátlanok, s nincs meg bennük mindaz, amit elődeik minden generációjában megtapasztalhattunk. Mint tudjuk: korunkban jóformán minden megengedett, s a mai kor logikája a

szüzességmegtagadást is könnyebbé teszi — még a pap számára is. Vannak megbízható, olcsó és könnyű módszerek a terhesség megakadályozására, a telefon megkönnyíti a találkák megszervezését, az autó pedig a kivitelezést. A pap ma már anonim tud maradni: fél óra a sztrádán, s máris olyan helyen van, ahol senki sem ismeri őt. Leveszi római gallérját, s beleolvad a háttérbe. Meglepődnénk, ha a felbujtás ma is olyan elterjedt lenne, mint a XIX. századi Spanyolországban: egyházjogilag megfontolandó, de felesleges is, hacsak a pap nem leli tetszését a veszélyekben.

A modern pap szüzességét azonban másvalami is fenyegeti, nemcsak mindent megengedő korunk: a cölibátus teológiai alapjai is összeomlottak.

A cölibátus abból a hitből fakadt, hogy a szex mindig elvetendő és tisztátalan. Ez azonban nem így van.

Az egyház azt hirdette, hogy a cölibátus lényegesen magasabb rendű, mint a házasság, tökéletesebb állapot, s a legjobb módja Krisztus követésének. Ebben ma már senki sem hisz.

Az egyház kitartott két teljesen különböző dolog összekapcsolása, a cölibátus és a papi hivatal egymás mellé rendelése mellett. A legtöbb ember ma már úgy gondolja, hogy ez rendkívül veszélyes dolog volt, olyan veszélyes, mintha az orvosokat vagy a politikusokat köteleznék cölibátusra.

Az egyház azt tanítja, hogy a hivatallal csak a cölibátus illik össze. Ez nemcsak a házasságot ásta alá, hanem elmélyítette az űrt a laikusok és a klerikusok között is. Olyan embereket indított a nőtlenség hirdetésére, akik nem tudták azt megtartani.

Sokan abban a hitben szenteltették magukat pappá, hogy a cölibátus és a papi hivatal összekapcsolása biblikus (pedig nem az), és hogy a cölibátusnak hosszú, tiszteleltre méltó története van (noha nincs).

Sokáig azt hitték a papok, hogy az egyháznak joga van megtiltani a házasságkötést a felszentelés után. Amint azonban az I. évezred adatainak ez irányú vizsgálata kimutatta, az egyház akkori hite szerint a szüzességi fogadalom sem érvényteleníti a házasságot: az embernek természetes joga, hogy megházasodjék, és sem az egyház, sem a pápa nem veheti ezt el tőle. Tarthatatlan II. János Pálnak az az érvelése, hogy a papoknak úgy kell tartaniuk magukat életfogytiglan fogadalmukhoz, mint a házastársaknak. Aki megnősült, az érvényesítette természetes jogát; akitől megtagadták a házasságot, attól elvették ezt a jogot. Másfelől, a kényszerű cölibátus önmagában való ellentmondás. Azután pedig ne feledjük: a nem katolikusok számára a nőtlenség csak akkor tűnik hitelesnek, ha annak vállalása teljesen önkéntes. II. János Pál

gyakran mondja: a követelményt minden pap önként vállalja. Ha azonban így van, akkor miért nem engedi meg némely papjának, hogy elhagyja a hivatalt? Miért kényszeríti őket még akkor is maradásra, ha számukra terhes az az egyedüllét, amelyről Isten maga mondja: nem jó az embernek?

Csak akkor menekülhet meg az egyház e veszélyektől, ha a papok szüzességét éppoly komolyan veszi, mint a nőtlenségét. Egy szüzességmegtagadó papnak még arra sincs szüksége, hogy házassági ígéretet tegyen a nőknek: házassága úgysem lenne érvényes Isten és az egyház előtt. A pap tehát vétkezhet ezerszer, de az egyházjog megtiltja neki, hogy egyszer is házasodjék. Szomorú, de általánosan ismert tény, hogy azok a nők, akik egy papba szeretnek bele, a szenvedés és alakoskodás egész hálójába kerülnek, hiszen a papnak úgy kell tennie, mintha nem úgy lenne a dolog, mint ahogy van. Az ilyen szerencsétlen nőknek gyakran évekig is a paphoz hasonlóan kettős életet kell élniük, csak titokban találkozhatnak szerelmesükkel, a pappal. Nem tudják megmagyarázni családjuknak, barátaiknak, hogy miért nem tartanak barátot, miért nem vágnak házasságkötésre, családalapításra.

A cölibátusnak azonban további hátrányai is vannak. Sok helyütt az egyház kitartása a cölibátus mellett nagy paphiányhoz is vezetett, pedig szükség lenne rájuk a misézés és a szentségek kiosztása végzésében. Azáltal, hogy a pápaság nem enged nős embereket a papi hivatalhoz, csupán azt bizonyítja, hogy e nőtlen kaszt nélkül csupán római püspök lenne a pápa, s e kérdés számára fontosabb, mint gyülekezeteinek java. Jobb, ha egyáltalán nincs papja az egyháznak, semmint hogy nős papja legyen! Ez pedig megerősíti bennünk azt a gyanút, hogy a cölibátusban elsősorban nem a szüzesség a fontos, nem is a lelki szegények jóléte: az ellenőrzés áll az előtérben. Ezért a cölibátus kérdésének enyhítése az uralkodó egyház megváltozását jelentené a szolgáló egyház irányába.

E fényben megvilágítva, az a sok ezer pap, aki VI. Pál pápa idején felmentést kért, nem a római egyház megsemmisítését akarta, hanem egyfajta megtisztítását. S ha az ilyen kérvények jelentkezését el akarjuk fojtani, az hosszú távon pusztító következményekhez vezethet a papság munkakedve és erkölce terén.

Végül aztán nemcsak sok laikus, hanem sok pap is arra a gyanúra jutott, hogy a nőtlen hierarchia a felelős sok „phallikus” hibáért. A katolicizmusnak s elsősorban a papságnak, nyilvánvalóan problémája van a szexualitással. Hogyan is lehetne ez másként? A szexuális kérdésekben a szakértők laikusok, ám kiegyensúlyozott bölcsességüket figyelmen kívül hagyja a nőtlenek kasztja. Csodálható tehát, ha nem hatnak meggyőzően a pápa véleménynyilvánításai a

fogamzásgátlás, a válás és az abortusz kérdésében? Vajon el lehet várni azt, hogy a nők engedelmeskedjenek a hivatalos egyháznak olyan kérdésekben, amely legbensőbb lényüket érinti, miközben a papok azt mondják, hogy a nők hallgassanak a gyülekezetben? Ha azt várjuk el a laikusoktól, hogy helyeseljenek a papi nyilatkozatoknak a szexualitás kérdésében, ez annyi, mintha gyakorló orvosoktól, természettudósoktól, matematikusoktól vagy akár futballistáktól is azt várnánk: hallgassanak az adott hivatást a nem gyakorló kollégájukra.

A tudás nem mindig, a tudatlanság pedig soha nem ad bölcsességet.

UTÓSZÓ

Az *advocatus diaboli* megtette munkáját. A tőle telhető legjobbat adta — avagy a tőle telhető legrosszabbat. A legkényesebb római hagyomány is kénytelen sok szégyenteljes történetet számon tartani a katolikus egyházzal és magáról a papságról is. Az olvasó döntse mármost el, hogy mit tart meg ebből, s mit ejt el. Ami tény: a római egyház túlélte mindent, és immár kétezer év óta töretlenül fennáll. Elmondhatjuk, hogy ma erősebb, mint valaha, több figyelmet és tiszteletet kap, mint bármikor.

Az egyházat kegyes férfiak, nők és gyermekek milliói alkotják, akiknek létük mélységében van igényük a segítségre és az egyház közvetítette kegyelemre. Még a legszigorúbb pápa is úgy megérinti a katolikusok szívét, ahogyan egyetlen államelnök vagy uralkodó sem.

A pápaság ugyanakkor a történelem stabil és szigorú valósága. Bármilyen legyen is eredete (márpedig ez az eredet sokkal kétségesebb, mint ahogy azt a legtöbb katolikus gondolja), mégis megmarad e realitásnak. Az emberiség szolgálatára bármely más vallásos intézménynél több lehetősége van. Hogy a világ végeztéig megmarad-e a pápaság, azt senki nem tudja megmondani, de egy biztos: ha a mai intézmények közül valamelyik megéri a világ végét, akkor az a római egyház lesz.

Egy ilyen meggyőződés a másokkal való békességre és nagyvonalúságra kellene vezessen. E képesség azonban nem volt éppen jellemző a múltban, s ma sem valami szembeötlő sajátossága a pápaságnak. Mégis úgy tűnt, mintha az egek nyíltak volna meg, amikor XXIII. János a pápai trónra lépett.

XXIII. János Istene nem olyan volt, mint egy törzsi isten: nagyobb volt az egyháznál. XXIII. János Istenének határozott elképzelései voltak a világról, de éppúgy az egyházzal is. Az egyháznak abból fakadóan döntő módon kellett hozzájárulnia a világ fejlődéséhez. XXIII. János kérdése mindig ez volt: hogyan

segíthet az egyház Isten tervének, amely túlhaladja még az egyházat is? A pápa ösztönösen megérezte a különbséget Isten országa és az egyház között. Az egyház relatíve kevés emberből áll, ezzel szemben Isten országához tartozik minden szelíd lelkű, tiszta szívű és alázatos ember; az egyháznak ezt az országot kell építenie.

Mindez azt jelentette XXIII. János számára, hogy az egyház soha nem lehet tökéletes, mindig reformálásra szorul és mindig a korhoz kell igazodjék. Ennek ellenére az egyház mindig csak egyház marad. Creighton püspök még csak ekkora jelentőséget sem akart tulajdonítani az egyháznak. *Levelek* című munkájában így ír: „A római egyház egyáltalán nem egyház, hanem szervezetében már egy állam, és pedig annak is a legrosszabb formája: autokratikus állam.” Nem vitás: sok pápa hagyta hátra azt a benyomást az emberekben, hogy VII. Gergely típusú diktatúra volt uralkodása, s az a nyelvezet is, amit az I. Vatikáni Zsinat használt, a jogi felsőbbtség megfogalmazása volt — ez pedig ellentétben áll az Újszövetséggel, ahol mindig alázatról és szolgálatról van szó.

XXIII. János szíve teljes összhangban volt az evangéliummal. Ezért lehetett világos számára, hogy a pápaság nem egyedüli tanítója a világnak — ez istenkáromlás lenne. Mivel pedig az egyház nem teljes mértékben juttatja Istent kifejezésre a világban, a pápaságnak a legjobb hallgatónak és tanulónak kell lennie. Egy pápa nem bölcsességgel tele zsákokat visz a vállán, amit szükség esetén kiboríthatna — ezt tudta XXIII. János. Ő volt eleddig az egyetlen pápa, aki megértette, hogy a világnak van üzenete az egyház számára, s az egyház a világ missziói területe. S mivel XXIII. János tudott másokra hallgatni, mások is meghallgatták őt: amikor a zsinatot egybehívta, arra kérte a püspököket, hogy hallgassanak a világra, hogy Krisztus követőiként nagyra nőhessenek.

A régi Izraelben a másként gondolkodók soha nem papok: mindig próféták voltak. S jóllehet gyakran terhesnek tűnt a próféták jelenléte, többnyire mégis igazuk volt, míg a papoknak nem. Jézus a prófétai tradícióban gyökerezett, nem a papiban — ezért is tartották másként gondolkodónak. E másként gondolkodásáért keresztre is feszítették. XXIII. János elismerte, hogy minden intézménynek, de leginkább az egyház intézményének van elengedhetetlenül szüksége a prófétákra. Nekünk is szükségünk van a magunk Mikeására, Ámósára, Jeremiására és Jézusára. A szabad szólást elnyomni annyit tesz: a prófétai hangot elnyomni - ez pedig Isten szava.

XXIII. János, úgy tűnik, azt akarta mondani, hogy a másként gondolkodás megengedett dolog, sőt gyümölcsöző, hiszen itt vagyok és Istenben atyátok vagyok. Más pápák azonban azt mondták, hogy a másként gondolkodás tiltott

dolog, hiszen itt vagyok és én vagyok családokozhatatlan tanítótok. Ám egy családokozhatatlan tanító sem tud semmi értékeset mondani, ha nem hallgat a prófétai szóra. A XVI. század egyik zsidó rabbija, Judah Loew mondta: „A vallásos ellenzék véleményének kirekesztése aláássa magát a vallást.” A pápának sok bátorságra van szüksége ahhoz, hogy másokra hallgasson, tanuljon és ellentmondást is eltűrjön, hiszen hatalmában áll mindezt egy bullával vagy enciklikával elintézni.

XXIII. János az én szememben mindig úgy jelenik meg, mint egy nyugodt ember. Krisztus tanítványa volt, eltelve könyörülettel és szeretettel.

VI. Pál, aki utána következett, régi stílusú pápa volt. Első döntéseként az egyháznak és az ülésező zsinatnak azt mondta: rám kellett volna hallgatnotok. Mivel azonban ő nem hallgatott az egyházra, az egyház sem hallgatott rá. Jóllehet a szó szigorú értelmében „a pápának volt igaza” — a világ egyfajta gúnyos magatartással fogadta a pápa végérvényes kijelentéseit a születésszabályozásról. *Ennek nem így kellett volna lennie.*

Ma pedig II. János Pál utazik szerte a világon, és mindenütt szeretettel, örömmel fogadják; ezt csak a vak nem látja. Mégsem hallgatnak rá, mert ő sem hallja meg mások szavát. A pápát üdvözlő tömegek nyilvánvaló bizonyosságát adják annak, hogy a pápaságnak nemcsak az egyházat kellene szolgálnia, hanem mindenkit. XXIII. János az egész emberiségért élt, még azokért a kommunistákért is, akikkel találkozott.

Sok olyan katolikus, aki változatlanul lojális az egyházhoz, úgy véli már, hogy a pápaság a maga régi stílusában kissé sokba kerül. Persze a katolikusok profitálnak az autokratikus hivatalból, vagy legalábbis azt hiszik, hogy ez így van. A kereszténység azonban fent is és lent is meghasonlott. Vajon hihetik a katolikus keresztények még most is, hogy a II. Vatikáni Zsinat után lehetséges a régi *triumfalizmus* (diadalittasság) áldozatának maradni, azt gondolván, hogy az ortodoxok és a protestánsok egyszerűen „rossz lóra tettek”? Ezt meg kell bánniuk és vissza kell térniük az anyaszentegyház kebelébe — hiszen ők nem is egyház!

E felfogás egyik példája volt — bár bizonynyal nem ilyen eltervezett drasztikussággal — XIII. Leó pápa nyilatkozata, miszerint az anglikán papi szentség érvénytelen. Az *Apostolicae curae* kezdetű írásában egyszerűen tagadta a régi Anglikán Egyház létét. Az Anglikán Egyház nem testvéregyház, még csak nem is része vagy ága az igaz egyháznak — a legjobb esetben egy jóindulatú heretikus szekta, s nincs része Krisztus igazi papságában. Azok az anglikán papok, akik áttértek a római katolikus hitre, így mindig, minden további nélkül részesülhettek a papi szentségben, mintha sohasem kaptak volna

kézzátételt. A II. Vatikáni Zsinat értelmében XIII. Leó kötelező érvényű kijelentését vissza kellett volna vonni: Rómának valamikor el kell ismernie, hogy jelenlegi álláspontja helytelen és nem az a kívánsága, hogy az „Anglikán Egyházat” megtérítse vagy meghódítsa. A római egyház azt sem hiheti, hogy jó dolog, ha elidegeníti magától az Anglikán Egyház tagjait; egy régi igazságtalanság elfogadható megoldásának útjában éppen ez áll. Egyszer csak el kell jönnie annak az időnek — inkább előbb, mint később —, amikor Róma az Anglikán Egyházat a katolikus egyháznak fogja tartani Angliában! Nem az Anglikán Egyháznak kell visszakoznia, s nem neki kell felhagynia új egyháztagok megkeresztelésével, hanem annak az egyháznak, amely jelenleg római katolikus néven ismeretes.

Persze nem tudható előre, hogy ténylegesen mi fog történni; az alapelv azonban világos: Az Anglikán Egyháznak nem kell megszűnnie, hanem meg kell tartania teljes és törvényes szerepét e régi országban, Krisztus egyházaként és közösségben Rómával és más egyházakkal. Éppúgy, mint ahogy legszebb pillanataiban sem gondol arra a római egyház, hogy az ortodoxokat önmaga alá vesse, nem gondolhat arra sem, hogy a tiszteletre méltó és evangéliumi lelkülettől áthatott Anglikán Egyházzal ezt tegye.

Egy napon bizonynyal mindenki be fogja látni, hogy a papszentelés érvényessége az egyház érvényességétől függ, és nem megfordítva. A papi szentség merev, skolasztikus felfogása a középpontba rendel bizonyos szavakat és intenciókat, de ez a nézet a legtöbb katolikus felszentelést is kérdésessé teszi. Hiszen ki akarja tudni, hogy az a pap, aki II. János Pál pápát megkeresztelte, vajon a helyes szavakat mondta-e ki és helyes intencióval cselekedett-e? Ki lehet teljesen bizonyos afelől, hogy az a püspök, aki őt pappá szentelte, nem volt részeg, őrült, s ezért nem volt semmilyen intenciója sem? Mégis, ki akarná kétségbe vonni, hogy II. János Pál Róma püspöke?

Mire lenne hihetetlenül szüksége ma az egyháznak? Egy zsinatra, mégpedig az egész egyházat átfogó zsinatra. Nem egy római katolikus zsinatra, jöllehet a II. Vatikáni Zsinat a maga keretei között csodát tett. A keresztényeknek egy ökumenikus zsinatra van szükségük, amely mindenkit összefog, akik Krisztus nevét vallják, és az Ő akaratának megfelelően élnek. Egy ilyen zsinat már több, mint ezer éve esedékes lenne. Egy ilyen összejövétel alkalmával nem lenne nehéz közös nevezőre jutni az örömhír döntő kérdéseiben, hiszen ami vitás maradna, az nem lenne nagy jelentőségű. Az egyházakat leginkább csak lényegtelen és szektás jellegű dolgok választják el egymástól. Egy ilyen zsinat alkalmával úgy kitöltetnék a Szentlélek, hogy a résztvevők tekintetüket csak Jézus Krisztusra irányítanák. Ő tud egyedül egységet teremteni.

Egy ilyen ökumenikus nagygyűlés alkalmával a pápa minden bizonnyal élhetne az elnöki szereppel, hiszen az egyetlen apostoli szék birtokosa. Nem primátusa kérdés a nagyobb egyházakban, hanem csak a Bibliával ellenkező többsége az, ami ellen tiltakoznak az ortodoxok, episzkopálisok és protestánsok. Bármily nagy legyen is jelenleg a pápa presztízse, mégsem hasonlítható össze egy igazi autoritás presztízsével; márpedig ilyen autoritása lenne, ha egy fent említett zsinaton Krisztus gondoskodó szeretetével elnökölne, olyan szeretettel, amely másokra hallgat és nem másokat alávetni akar. Akkor a világ is láthatná, először ezer év múltával, hogy az egyház egy és a keresztények legalább megkísérlik, hogy egymást szeressék. Ha a szovjetek tárgyalhatnak az amerikaiakkal a fegyverkezés ellenőrzéséről, akkor miért nem tudnak az ortodoxok, protestánsok és római katolikusok testvérekként beszélni egymással Jézus Krisztus szeretetéről és szolgálatáról?

E könyv végső konklúziója meglepő ellentétet kínál, jóllehet a pápaság bűneit tárgyalta: a pápaságnak nagyobbak kell lennie, nem pedig kisebbnek, mint amilyen most. Ám a nagyságot Jézus Krisztus előképéhez kell mérni, aki Isten és az emberek szolgája volt. Hogy ellentmondásunkat kiterjesszük: nem a katolikusok, hanem a többi keresztény az, akinek lehetősége van a pápaság átforgalmazására, hogy azzá lehessen, aminek lennie is kell: egy Péterre a mai egyház kebelében. Senki nem tudná olyan jól megjeleníteni mindazt, amit az egyház megpróbál mondani a világnak. Csak ő mondhatja ki a bűnbánatot amiatt a hatalmas igazságtalanság miatt, amit évszázadokon keresztül tettek a keresztények, és amit az emberek ma is tesznek egymás ellen.

XXIII. János „szivárvány volt az éjben”. Talán még nagyobb szivárványra van szükségünk, hogy műve, Isten munkája beteljesedjék. Emberi erővel az a munka elvégezhetetlen. A legnagyobb bűn, amit a mai kereszténység elkövethet, így hangzik: nem hinni többé, hogy a szél fúj, a Lélek jelen van, s hogy a keresztények megosztottsága csupán időleges.

Utószó a magyar kiadáshoz

Auidetur et altera pars

Hallgattassék meg a másik fél!

Amióta a római jogtudósok először tisztázták egy elvileg pártatlan bírósági eljárás formai szabályait, a viaskodó felek megítélésekor mindenkit kötelez ez a szabály. A történetíró sokszor csupán mesélni akar, de mivel érthetően és természetesen a maga korának értékrendjét képviseli, egyben ítélkezik is. Az

utókor nevében — ahogy mondani szoktuk. Súlyos szó, súlyos felelősség. Hiszen a halott már nem pörölhet. A krónikástól függ, mennyi lesz a tengernyi kín és szenvedés, öröm és munka, akarat és fáradozás fennmaradó hordaléka, ha már elporlad a test és ismeretlen útra indul a lélek.

Különös könyvet tart a kezében az olvasó. Elfogult, részrehajló, szenvedélyes írást. A *tacitusi sine ira et studio* minden tollforgatót kötelező parancsa ebben az esetben nem egyedül e kötet lapjain valósul meg. Az egész témakör vitairódalmában kötelezi el magát a szerző — olyan ősi szellemi viadalban szállva sorompóba, amely jóformán a kereszténység születésével egyidős.

Az egyháztörténet klasszikus keresztény tudományág, amelynek vállalt és hirdetett feladata, hogy e speciális intézményrendszer pályafutását követve összegyűjtse a transzcendens ígélet érvényesülésének tapasztalható jeleit, történeti adatanyagát. Jelentős különbség található azonban a keresztény egyháztörténet katolikus és protestáns interpretációja között. Mivel ez utóbbi tagadja, hogy a papi rend az isteni kegyelem egy részének reális hordozója, számára az egyházak története az abszolútum elérésének vágyától hajtott emberi erőfeszítések krónikája csupán. A katolikus felfogásban a pap, bármennyit botlik vagy vétkezik, nem kompromittálhatja az egyháznak az egyes személyek cselekedeteitől merőben független eredetű küldetési legitimációját. A protestánsoknál azonban csupán az egyén lelkiismerete felel az égi bíró előtt, így szerintük semmiféle intézmény fennmaradásának nincs önmagában vett, az őt alkotó tagok tetteitől független erkölcsi igazolása.

Peter de Rosa könyve sokkoló hatású. Még az egyháztörténet árnyoldalaiban járatos olvasókat is meglepik adatai és elgondolkodtatják érvei. Talán vitatható megállapításainak nem egy parányi részlete, de az összkép olyannyira suggesztív, hogy gondolkodó ember nem kerülheti meg a vele való szembenézést.

Napjainkban, amikor Európa keleti felén nem egyszerűen a keresztény eszmevilág, hanem a katolikus egyházszervezet látszik az egyetlen szilárd pontnak az általános szellemi-politikai inflációban, különösen szükség van az „ördög ügyvédjére”. A tények keresésének igazságszeretettől fűtött szenvedélye nem sértheti a hívőt — különösen ha igaz a péteri örökségnek szóló krisztusi ígélet: Azok a szeretetteli, de intellektuális felelősségtől áthatott szavak, amelyekkel a szerző XXIII. János pápa munkásságát, személyiségét méltatja, világossá tesz kritikai álláspontjának katolikus szempontból is méltányolható fundamentumát. Ezért is több és más ez a kötet, mint Luther és Kálvin követőinek még oly szellemes vitairatai, avagy egy olyan „bírói végzés”, amit az ateista tudomány vulgarizáló irányzata osztogat valamiféle reflektálatlan

racionalizmus felsőbbtségének nevében. A szerző nem külső normákhoz akar igazítani, hanem kizárólag a maguk elé állított erkölcsi-szellemi mércét kéri számon a pápai hármás tiara viselőin.

Egyetlen — de különleges elvi-módszertani jelentőségű! — kérdéskörben jelezhető kifogás a könyv anyagával kapcsolatban. A szerző mindvégig igyekszik az egyes pápák tetteit a maguk korának körülményei, feltétel- és értékrendszere alapján bemutatni. Néhol azonban saját kutatási szempontjainak mond ellent, amikor többet vár el a katolikus egyház legfőbb vezetőjétől, mint attól a világtól, amelyben a pontifex maximus él és cselekszik. Több esetben szigorúbb történetiséggel kellett volna követnie azt a történetfilozófiai evidenciát, hogy nem létezik tartós emberi cselekvés a befogadó közeg hallgatólagos elismerése, beleegyezése nélkül. Több minden válhatott volna ezáltal még érthetőbbé a pápaság „fekete oldalának” krónikájából, miközben mit sem csökkent volna az európai civilizáció ezen ellentmondásos örökségével való szembenézés erkölcsi kötelezettsége.

E kötet a népszerű történelem műfajába tartozik. Azért tekint a múltba, hogy a jelennek s a jövőnek kínáljon tanulságos analógiát. A magyar kiadás gondozói szándékaik szerint a minimálisra igyekeztek csökkenteni az ilyenkor törvényszerűen előforduló hibák számát. A szerző szuverén álláspontját olyan esetekben is messzemenően tiszteletben tartották, amikor esetleg vitájuk lett volna vele. Megrázó erejű tényanyaga mellett ugyanis éppen ebben rejlik a kötet legfőbb vonzereje: véleményformálásra kényszerít, döntésre sarkall olyan kérdésekben, amelyek időszámításunk harmadik évezredének talán már a legelső évtizedeiben eldönthetik az emberiség sorsát.

Csorba László

FÜGGELÉK

A pápák

Ssz.	Név	Időtartam	Ssz.	Név	Időtartam
1	Péter	64-67	29	Marcellinus	296-304
2	Linus	67-76	30	I. Marcellus	304-309
3	Cletos	78-88	31	Euszébiusz	309

	(Anakleitos)				
4	I. Kelemen	88-97	32	Miltiades	311-314
5	Evaristos	97-105	33	I. Szilveszter	314-335
6	I. Sándor	105-115	34	Marcus	336
7	I. Sixtus	115-125	35	I. Gyula	337-352
8	Telephoros	125-136	36	Liberius	352-365
9	Hyginos	136-140		II. Félix (ellenpápa)	355-366
10	I. Pius	140-155	37	I. Damasus	366-384
11	Aniketos	155-166		Ursinus (ellenpápa)	366-367
12	Soterios	166-175	38	Siricus	384-389
13	Eleutherius	175-189	39	I. Anastasius	399-401
14	I. Viktor	189-199	40	I. Ince	401-417
15	Zephyrinus	199-217	41	Zosimos	417-418
16	Calixtus	217-222	42	I. Bonifác	418-422
	Hippolytus (ellenpápa)	217-235		Eulalius (ellenpápa)	418-419
17	I. Orbán	222-230	43	I. Celesztin	422-432
18	Pontianus	230-235	44	III. Sixtus	432-440
19	Anteros	235-236	45	I. Leó, a Nagy	440-461
20	Fabianus	236-250	46	Hilárius	461-468
21	Cornelius	251-253	47	Simplicius	468-483
	Novatianus (ellenpápa)	251-268	48	III. Félix	483-492
22	I. Lucius	253-254	49	I. Gelasius	492-496

23	I. István	254-257	50	II. Anastasius	496-498
24	II. Sixtus	257-258	51	Symmachus	498-514
25	Dionysios	259-268		Laurentius (ellenpápa)	501-505
26	I. Félix	269-274	52	Hormisdas	514-523
27	Eutychianus	275-283	53	I. János	523-526
28	Gaius	283-296	54	III. Félix	526-530

Ssz.	Név	Időtartam	Ssz.	Név	Időtartam
55	II. Bonifác	530-532	84	I. Sergius	687-701
	Dioscorus (ellenpápa)	530	85	VI. János	701-705
86	VII. János	705-707			
56	II. János	533-535	87	Sisinnius	708
57	Agapetus	535-536	88	I. Konstantin	708-715
58	Silverius	536-537	89	II. Gergely	715-731
59	Vigilius	537-555	90	III. Gergely	731-741
60	I. Pelagius	556-561	91	Zachariás	741-752
61	III. János	561-574	92	II. István	752
62	I. Benedek	575-579	93	III. István	752-757
63	II. Pelagius	579-590	94	I. Pál	757-767
64	I. Gergely, a Nagy	590-604		II. Konstantin (ellenpápa)	767-769
65	Sabinianus	604-606		Philippus (ellenpápa)	768

66	III. Bonifác	607			
67	IV. Bonifác	608-615	95	IV. István	768-772
68	Deusdedit	615-618	96	I. Hadrián	772-795
69	V. Bonifác	619-625	97	III. Leó	795-816
70	I. Honorius	625-638	98	V. István	816-817
71	Severinus	640	99	I. Paschalis	817-824
72	IV. János	640-642	100	II. Jenő	824-827
73	I. Theodorus	642-649	101	Valentinus	827
74	I. Márton	649-653	102	IV. Gergely	827-844
75	I. Jenő	654-657		János (ellenpápa)	844
76	Vitalianus	657-672			
77	II. Deusdedit	672-676	103	II. Sergius	844-847
78	Donus	676-678	104	IV. Leó	847-855
79	Agatho	678-681	105	III. Benedek	855-858
80	II. Leó	682-683		Anastásius (ellenpápa)	855
81	II. Benedek	684-685			
82	V. János	685-686	106	I. Miklós	856-867
83	Konon	686-687	107	II. Hadrián	867-872
	Theodorus (ellenpápa)	687	108	VIII. János	872-882
109	Marinus	882-884			
	Paschalis (ellenpápa)	687-692	110	III. Hadrián	884-885
111	VI. István	885-891			

Ssz.	Név	Időtartam	Ssz.	Név	Időtartam
112	Formosus	891-896	143	IV. Sergius	1009-1012
113	VI. Bonifác	896	144	VIII. Benedek	1012-1024
114	VII. István	896-897		Gergely (ellenpápa)	1012
115	Romanus	897			
116	II. Theodorus	897	145	XI. János	1024-1032
117	IX. János	898-900	146	IX. Benedek	1032-1044; 1045; 1047-1048
118	IV. Benedek	900-903			
119	V. Leó	903			
	Christophorus (ellenpápa)	903-904	147	III. Szilvester	1045
148	VI. Gergely	1045-1046			
120	III: Sergius	904-911	149	II. Kelemen	1045-1047
121	III. Anastasius	911-913	150	II. Damasus	1048

122	Lando	913-914	151	IX. Leó	1049-1054
123	X. János	914-928	152	II. Viktor	1055-1057
124	VI. Leó	928	153	X. István	1057-1058
125	VIII: István	928-931		X. Benedek (ellenpápa)	1058-1059
126	XI. János	931-935			
127	VII. Leó	936-939	154	II. Miklós	1059-1061
128	IX. István	939-942	155	II. Sándor	1061-1073
129	II. Marinus	942-946		II. Honorius (ellenpápa)	1061-1072
130	II. Agapetus	946-955			
131	XII. János	955-963	156	VII. Gergely	1073-1085
132	VIII. Leó	963-964		III. Kelemen (ellenpápa)	1080-1100
133	V. Benedek	964			
134	XIII. János	965-972	157	III. Viktor	1086-1087
135	VI. Benedek	973-974	158	II. Orbán	1088-1099
	VII. Bonifác (ellenpápa)	974 és 985	159	II. Paschalis	1099-1118

	Theoderich (ellenpápa)	1100- 1102			
136	VII. Benedek	974-983			
137	XIV. János	983-984	Albert (ellenpápa)	1102	
138	XV. János	985-996			
139	V. Gergely	996-999	IV. Szilvester (ellenpápa)	1105-1111	
	XVI. János (ellenpápa)	997-998			
160	II. Gelasius	1118- 1119			
140	II. Szilveszter	999-1003		VIII. Gergely (ellenpápa)	1118- 1121
141	XVII. János	1003			
142	XVIII. János	1004- 1009	161	II. Calixtus	1119- 1124

Ssz.	Név	Időtartam	Ssz.	Név	Időtartam
162	II. Honorius	1119- 1124	183	X. Gergely	1271- 1276
	II. Celesztin (ellenpápa)	1124	184	V. Ince	1276
185	V. Hadrián	1276			

163	II. Ince	1130-1143	186	XXI. János	1276-1277
	IV. Viktor (ellenpápa)	1138	187	III. Miklós	1277-1280
188	IV. Márton	1281-1285			
164	II. Celesztin	1143-1144	189	IV. Honorius	1285-1287
165	II. Lucius	1144-1145	190	IV. Miklós	1288-1292
166	III. Jenő	1145-1153	191	V. Celesztin	1294
167	IV. Anastasius	1153-1154	192	VIII. Bonifác	1294-1303
168	IV. Hadrián	1154-1159	193	XI. Benedek	1303-1304
169	III. Sándor	1159-1181	194	V. Kelemen	1305-1314
	IV. Viktor (ellenpápa)	1159-1164	195	XXII. János	1316-1334
	V. Miklós (ellenpápa)	1328-1330			
	III. Paschalis (ellenpápa)	1164-1168			
196	XII. Benedek	1334-1342			
	III. Callixtus (ellenpápa)	1166-1178	197	VI. Kelemen	1342-1352

198	VI. Ince	1352-1362			
	III. Ince (ellenpápa)	1179-1180	199	V. Orbán	1363-1370
	VII. Kelemen (ellenpápa)	1378-1394			
170	III. Lucius	1181-1185			
171	III. Orbán	1185-1187	200	XI. Gergely	1370-1378
172	VIII. Gergely	1187	201	VI. Orbán	1378-1389
173	III. Kelemen	1167-1191	202	IX. Bonifác	1389-1404
174	III, Celesztin	1191-1198	203	VII. Ince	1404-1406
175	III. Ince	1199-1216	204	XII. Gergely	1406-1415
176	III. Honorius	1216-1227	Avignoni ellenpápák		
177	IX. Gergely	1227-1241		XIII. Benedek	1394-1423
178	IV. Celesztin	1241	Pisai ellenpápák		
179	IV. Ince	1243-1254		V. Sándor	1409-0410
180	IV. Sándor	1254-1261		XXIII. János	1410-1415
181	IV. Orbán	1261-1264	205	V. Márton	1417-1431

182	IV. Kelemen	1265-1268	206	IV. Jenő	1431-1447
				IV. Félix	1439-1449
				(az utolsó ellenpápa)	

Ssz.	Név	Időtartam	Ssz.	Név	Időtartam
207	V. Miklós	1447-1455	235	X. Ince	1644-1655
208	III. Calixtus	1455-1458	236	VII. Sándor	1655-1667
209	II. Pius	1458-1464	237	IX. Kelemen	1667-1669
210	II. Pál	1464-1471	238	X. Kelemen	1670-1676
211	IV. Sixtus	1471-1484	239	XI. Ince	1676-1689
212	VIII. Ince	1484-1492	240	VIII. Sándor	1689-1691
213	VI. Sándor	1492-1503	241	XII. Ince	1691-1700
214	III. Pius	1503	242	XI. Kelemen	1700-1721
215	II. Gyula	1503-1513	243	XIII. Ince	1721-1724
216	X. Leó	1513-1521	244	XIII. Benedek	1724-1730
217	VI. Hadrián	1522-1523	245	XII. Kelemen	1730-1740
218	VII. Kelemen	1523-1534	246	XIV. Benedek	1740-1754
219	III. Pál	1534-1549	247	XIII. Kelemen	1758-1769
220	III. Gyula	1550-1555	248	XIV. Kelemen	1769-1774

221	II. Marcellus	1555	249	VI. Pius	1775-1799
222	IV. Pál	1555-1559	250	VII. Pius	1800-1823
223	IV. Pius	1559-1565	251	XII. Leó	1823-1829
224	V. Pius	1566-1572	252	VIII. Pius	1829-1831
225	XIII. Gergely	1573-1585	253	XVI. Gergely	1831-1846
226	V. Sixtus	1585-1590	254	IX. Pius	1846-1878
227	VII. Orbán	1590	255	XIII. Leó	1878-1903
228	XIV. Gergely	1590-1591	256	X. Pius	1903-1914
229	IX. Ince	1591	257	XV. Benedek	1914-1922
230	VIII. Kelemen	1592-1605	258	XI. Pius	1923-1939
231	XI. Leó	1605	259	XII. Pius	1939-1958
232	V. Pál	1605-1621	260	XXIII. János	1958-1963
233	XV. Gergely	1621-1623	261	VI. Pál	1963-1978
234	VIII. Orbán	1623-1644	262	I. János Pál	1978
			263	II. János Pál	1978-

Egyetemes zsinatok

(Világi hatalom hívja egybe, a nyelve görög)

1. 325 Nicea
2. 381 I. Konstantinápolyi Zsinat
3. 431 Efezos

4. 451 Khalkedon
  5. 553 II. Konstantinápolyi Zsinat
  6. 680 III. Konstantinápolyi Zsinat
  7. 787 II. Niceai Zsinat
  8. 869 IV. Konstantinápolyi Zsinat
- (Nyugat és Kelet egyaránt ökumenikusnak nevezi)

A római egyház egyetemes zsinatai

(A pápa hívja egybe, a nyelve latin)

01. 1123 I. Lateráni Zsinat
02. 1139 II. Lateráni Zsinat
03. 1179 III. Lateráni Zsinat
04. 1215 IV. Lateráni Zsinat
05. 1245 I. Lyoni Zsinat
06. 1274 II. Lyoni Zsinat
07. 1311 Vienne
08. 1414-1418 Konstanz
09. 1431 Bázeli (a 25. üléséig ökumenikus)
10. 1438-1442 Firenze (avagy: Ferrara-Firenze, néha a Bázeli Zsinat folytatásának tartják)
11. 1442-1445 Róma
12. 1512-1517 V. Lateráni Zsinat
13. 1545-1563 Tridenti Zsinat
14. 1869-1870 I. Vatikáni Zsinat
15. 1962-1965 II. Vatikáni Zsinat

A forrásmunkákról

Az ilyen jellegű könyvek nem úgy nőnek, mint a gombák. Ez a könyv is lassan, több mint harminc éven át érlelődött bennem. Nagyon sok olvasmány, tanáraimnak az előadásai, a kollégákkal és diákjaimmal folytatott viták több esztendőn át alakították. Attól tartok, hogy nem tudok köszönetet mondani mindazoknak, akiknek ezzel tartozom. Egész részeket egyetlen megjegyzés ihletett, például római mentorom, Frederick Coplestone jezsuita atya, vagy Bernard Lonergan atya szellemes előadásai, vagy egy diákom dolgozata, amelyből ösztönösen „kölcönöztem” gondolatot. Ha elfelejtek valakinek is köszönetet mondani, bocsánatot kérek érte.

Arra viszont világosan emlékszem, hogy *A Krisztus helytartói eredete A pápa és a zsinat* című könyvre vezethető vissza. Ez 1869-ben jelent meg Németországban *Der Papst und das Konzil* címmel, Janus név alatt, amely J. H. Ignaz von Döllinger írói álneve volt. Ő Münchenben az egyháztörténelem professzoraként működött és korának leghíresebb, kiváló teológusa volt. Hat éven át a későbbi Lord Acton személyes magántanítója volt.

Néhány évvel ezelőtt háromszor is elolvastam Döllinger könyvét, és először szinte nem hittem a szememnek. Tudtam, hogy a Vatikán pontos időzítéssel indexre tette, mintegy tíz nappal az I. Vatikáni Zsinat megnyitása előtt, mivel a könyv a zsinatot befolyásolni akarta. Két évvel a zsinat után Döllingert érseke kiközösítette, mert nem fogadta el a pápai csalatkozhatatlanságot, majd egy évvel később a történelem tanszékről is eltávolították. Kilencvenéves korában halt meg megbékéletlenül. Miután J. H. Newman bíboros lett, elhatározta, hogy meglátogatja az idős Döllingert, mert el akarta mondani neki saját — Döllingeréhez közelálló — mértéktartó véleményét, amelyet XIII. Leó Rómájában már elfogadtak. Betegsége megakadályozta útját. Az I. Vatikáni Zsinat után Newman 1870. augusztus 7-én ezt írta Dauntnak: „Nem látom be, hogy miért ne lehetne éppolyan jó katolikus az, aki tagadja [a pápa csalatkozhatatlanságát], mint aki elfogadja... Óriási hatalmat adtak ellenőrzés nélkül egyetlen ember kezébe, és ugyanakkora döntéssel együtt azt is kinyilvánították, hogy minden különösebb indokolás nélkül élhet vele.”

A pápa és a zsinat a pápaság történetének olyan részleteit tárja fel, amelyek előttem ismeretlenek voltak. Katolikusnak neveltek, és felszentelésem előtt elvégeztem a szokásos hatéves szemináriumi tanfolyamot, tanulmányokat folytattam egy katolikus egyetemen, a római Gregoriánumon, de ezek a gondolatok eszembe sem jutottak. Ezt részben érthetővé teszi a szemináriumi oktatás egyoldalúsága és ez a tény, hogy ezekben az intézményekben a történelem „Hamupipőke”-szerű tárgy. A pápák visszaéléseit csak felületesen

érintik vagy teljesen kihagyják, úgy, ahogy Sztálin Trockijt eltávolította a szovjet történelemből. Sok mai fiatal szovjet történész sohasem hallott Trockijról, mivel még az alakját is kiretusálták arról az 1917-es felvételtől, amelyen Lenin mellett látható a Szentpétervári finn állomáson. Tudatlanságom tehát annak tulajdonítható, hogy a katolikusok jobban szeretik a pápaságnak fehér kesztyűben is olvasható történetét. Nem könnyű senkinek sem beismerni, hogy vezetői között gyakran voltak barbárok is, vagy hogy a jó pápák néha több kárt okoztak, mint rosszat.

Így azután pályafutásom elég késői szakaszában úgy éreztem, kötelességem feldolgozni a katolikus eszmék és intézmények történetét, az utóbbiak között a pápaságét is. Ez egy hosszú és sokszor fájdalmas önnevelési folyamatnak bizonyult. A makulátlan hagiográfia (a szentekről szóló történetírás) ihletést adhat, de ahogy Acton figyelmeztetett, „a történelem aláássa a tiszteletet”. Amikor ő elkezdte szerkeszteni a *Hazai és külügyi szemlét*, tudta, hogy magára haragítja közvetlenségével a hierarchiát. Írt Newmannak, hangsúlyozván, hogy teljes őszinteségre van szüksége annak, aki a pápákról ír. „III. Pálnak — mondotta — fia volt, s nem unokaöccse, ahogy rendszerint általában nevezték. Nagyon erősen hiszem, hogy ezt le kell leplezni és nem tehetek mást, mint hangsúlyozom, hogy mindez szándékos hazugság.” Végül mentorát, Döllingert közöstitették ki. Acton hallgatás és kétértelműségek árán elkerülte a legfőbb megrovást. Szomorú látni, hogy az egyház nemzedékeken keresztül több nagy katolikust cenzúrázott vagy hallgattatott el, mint amenynyivel az összes nagy intézmény rendelkezett.

Lecky kétkötetes klasszikus tanulmánya, *Az európai erkölcs története* olvasása közben egy lábjegyzetre bukkantam, amelyben ő a philadelphiai H. Ch. Leára hivatkozik. Leáról azt megelőzően soha nem hallottam és mégis, ha hinni lehet Leckynek, akkor az ő cölibátusról írt műve a legfontosabb ilyen jellegű tanulmány, amelyet az Újvilág felmutatott. Sőt, azt is el lehet fogadni, amit Mandell Creighton püspök mondott róla: „Ha nem ismeri Lea könyveit, olvassa el azokat, mert nálánál senki sem tud többet a középkori egyház intézményeiről.” Ez az elismerés tovább erősödött bennem, amikor találkoztam Actonnak Lea inkvizícióról írt nagyszerű művéről közzétett ismertetésével. Acton, aki közismerten tartózkodott attól, hogy mások műveit ajánlja, ezt írta: „Lea munkája az Újvilág legfontosabb hozzájárulása az Óvilág vallástörténetéhez... Az európai irodalomban semmi sem hasonlítható össze Lea tömör és lényegre törő nagy történeti művével.”

Általánosan elfogadott vélemény, hogy Lea egy sorban áll az angol nyelvű történészek között Gibbonnal és Hallammal, Macaulay-vel és Actonnal. Ki merem jelenteni, hogy katolikusok között tulajdonképpen ismeretlen, és még kevésbé elismert. Ez nagyon sajnálatos, mert aligha volt nálánál kevésbé propagandisztikus jellegű író. Hatalmas műveiben alig lehet találni részrehajló véleményt. Actontól eltérően ő úgy gondolta, hogy a történész feladata a leírás és nem az ítéletmondás. A véleményalkotás az olvasó dolga.

Leát és fivérét, Carey-t Philadelphiában egy magántanító oktatta. A fiúk tőle tanulták a természettudományt, a matematikát és a nyelveket. Úgy látszott azonban, hogy Henry nem tudósna készül. Ő szorgalmas könyvkiadó volt; feleségét és családját kellett eltartania. Húszas évei elején még megkísérelte összeegyeztetni az üzletet és a történelmi kutatást. A nagy megerőltetés következtében egészsége megromlott, és mindig számolnia kellett azzal a lehetőséggel, hogy újra összeroppan, ha túlzásba viszi a dolgot. Mindezt figyelembe véve, teljesítménye elképesztő.

Különböző lapok számára jó néhány alkalommal interjút készített Ábrahám Lincolnnal, akinek a személyisége nagy hatással volt rá. Lea csak később került abba a helyzetbe, hogy több időt szentelhetett a történelemnek. Életének mindent megelőző szenvedélye az igazságosság volt; innét érthető érdeklődése az inkvizíció iránt, amely minden általa fontosnak tartott alapelvet megsértett. Első történelmi tanulmányát huszonnégy évesen, első könyvét pedig negyvenegy évesen írta. Minden tekintetben autodidaktának számít. Munkálkodása során új nyelveket sajátított el, ha szüksége lett azokra. Németül hatvan-, hollandul nyolcvanéves korában tanult meg.

Lea mint történész egyedülálló. Más szerzők munkáit nem-igen olvasta. Mindig közvetlenül az eredeti források felé fordult, és saját maga alkotott véleményt. Korát megelőzte abban is, hogy kezdettől fogva az a szempont vezette, miszerint a történelem tanulmányozásának legjobb módszere azoknak az intézményeknek, különösen a jogi intézményeknek az elemzése, amelyeken át az emberek és a társadalmak kifejezik magukat. Ez magyarázza írásai hűvös nyugalomát, amelyek a polémia korában szokatlannak tűntek. Dean Milman bevallotta, hogy amikor Lea műveit elkezdte olvasni, megpróbált írásaiból következtetni arra, hogy Lea katolikus vagy protestáns-e, de „becsületes és nyílt” stílusa miatt ezt nem tudta eldönteni.

Lea alaposságát egyetlen példa is bizonyítani tudja. Életrajzírója, E. C. Bradley szerint a cölibátus tanulmányozását azzal kezdte, hogy végigolvasta Migne *Patrologia Latina* című munkájának 217 kötetét. G. P. Gooch *Történelem és történészek a XIX. században* című monumentális művében azt

írja, hogy Lea a középkorkutatásért többet tett, mint korának valamennyi tudósa együttvéve. „A papok cölibátusáról, a spanyol inkvizícióról, a gyónásról és a búcsúcédulákról, továbbá az istenítéletről szóló munkái megérlik a figyelmes tanulmányozást. Végtelen tudása annál inkább meglepő, mivel azt szerkesztői szabadidejében sajátította el, és anyagát nagyrészt másolatokban és a tengeren túlról kellett beszereznie.”

Egy másik kortárs amerikai tudós is nagy befolyást gyakorolt rám. Bár ő bizonyára úgy gondolja, hogy nem eleget. Attól tartok, hogy ifjabb J. T. Noonan, aki időközben szövetségi bíró lett, azt mondaná, hogy végkövetkeztetéseim, különösen a magzatelhajtásra vonatkozóan, eltérnek az övétől. De mégis mélységes hálával tartozom kiváló kutatásaiért és mértéktartó megállapításaiért. A fogamzásgátlással, a válással és a terhesség-megszakítással foglalkozó munkái a történelmi tárgyilagosság példaképei.

Mivel *A Krisztus helytartói* a széles olvasóközönség számára készült, ezért valamennyi forrás megjelölése a könyvet olvashatatlanná tenné. Az író mindig különös hálával tartozik azoknak, akik szellemi háttérét formálták. Az én esetemben az ókoriak közül Platont, Arisztotelészt és Cicerót említem. A középkorból pedig Aquinói Tamást, akinek műveit pihenésként napokon át olvastam. A XIX. századból Mill *Esszéi a szabadságról* című műve gyakorolt rám nagy hatást. Egy mondata különösen felejthetetlen marad számomra: ez a próbaköve mindannak, ami a történelemben — legyen bár a pápáról, vagy nem a pápáról szó — tisztességes vagy tisztességtelen.

Ha az egész emberiség egyetlen ember kivételével egyugyanazon véleményen lenne, és ha csak az az egy képviselne ellenkező véleményt, az emberiségnek nem lenne több joga elhallgattatni azt az egyetlen személyt, mint neki, ha hatalmában állna elhallgattatni az emberiséget.

A modern szerzők közül sokat köszönhetek Dietrich Bonhoeffernek, akinek *Levelek és feljegyzések a börtönből* című könyvét Friedrich Nietzsche két nemzedékkel megelőzte. Ez utóbbinak az életműve annyira polemikus formában jelentkezett, hogy annak idején a keresztények nem voltak képesek megérteni, milyen hatalmas munkát végzett annak érdekében, hogy a hitet a káros lerakódásoktól megtisztítsa.

Különösen egy részlet adott ihletést a kutatás számára, amely e könyv megírásában csúcspontot képez. Ez a rész *A pápa és a zsinat* című könyv vége felé található. Minden erőfeszitésem arra irányult, hogy kiderítsem, igaz-e vagy

nem, amit Döllinger ebben a részben állít. Érdekes módon tanítványának, Lord Actonnak tulajdonítják azt a mondást, hogy az abszolút hatalom abszolút korrumpál, jóllehet az ő tanítója már húsz esztendővel előbb írta le ezt:

Minden abszolút hatalom demoralizálja azt a személyt, akinek osztályrészéül jutott. Ezt bizonyítja az egész történelem. Ha pedig ez a hatalom lelki természetű, és az emberek lelkiismerete felett gyakorolt hatalom, a veszély még nagyobb, mert az ilyen hatalom birtoklása különösen megtévesztő ígézet, és kiváltképpen okozhat beképzeltséget — mert az uralkodási vágy, amikor szenvedéllyé válik, mint ebben az esetben is, a másik üdvéért érzett buzgóság formáját ölti magára. És ha az az ember, akinek a kezébe kerül az ilyen hatalom, még azt is gondolja, hogy csalatkozhatatlan és a Szentlélek eszköze és tudja, hogy kijelentéseit az erkölcsi és vallási dolgokban milliók belső lelki engedelmességgel elfogadják — szinte lehetetlen, hogy józansága megakadályozza a széditő hatalmi vágyat. Ehhez járul még a Róma által évszázadokon át tudatosan táplált gondolat, hogy minden konklávében — a vetélkedő pártok civódása ellenére is — a választást meghatározó Szentlélek diadalmaskodik, és hogy az isteni kegyelemmel megválasztott új pápa az isteni kegyelemnek különleges és választott eszköze, Istennek az egyházra és a világra irányuló akarata megvalósításában. Az ilyen embernek az egész élete — attól a pillanattól kezdve, hogy felkerült az oltárra és fogadta a lábát megcsókolók első hódolatát — az imádat szakadatlan sorozata lesz. Minden tudatosan azt célozza, hogy erősítsék azt a meggyőződését, miszerint közte és a többi halandó között áthidalhatatlan szakadék tátong, és az őt körülengő tömjénfüstben még a legerősebb jellem is enged a minden emberi erőt felülmúló kísértésnek.

Tartalom

- [Az olvasóhoz](#)
- [ELŐSZÓ](#)
- [A nagy „elkendőzés”](#)
- [I. RÉSZ](#)
- [A hatalom](#)
  - [1. FEJEZET](#)
  - [A Golgotától a Vatikánig](#)
  - [2. FEJEZET](#)
  - [Az abszolút hatalom igénye](#)
  - [„Az első pápa”](#)
  - [A nagy kísértés](#)
  - [Az ősegyház pápái](#)
  - [A meglepő dokumentum](#)
  - [A Szent Római Birodalom](#)
  - [3. FEJEZET](#)
  - [A szemérmertlenség uralma](#)
  - [A szép szajha](#)
  - [A kamasz pápa](#)
  - [4. FEJEZET](#)
  - [A pápaság virágkora](#)
  - [VII. Gergely és hamisító műhelye](#)
  - [A nagy összeütközés](#)
  - [III. Ince — a világ ura](#)
  - [5. FEJEZET](#)
  - [A hatalom hanyatlása](#)
  - [Az Unam Sanctam — és a kardcsörtetés](#)
  - [Az egyház babiloni fogsága](#)
  - [A pápák provence-i paradicsoma](#)
  - [6. FEJEZET](#)
  - [A pápaság a pokolban](#)
  - [Egy pápa, két pápa](#)
  - [Két pápa, három pápa](#)
  - [Egy rendkívül nehéz zsinat](#)
  - [A vihar előjelei](#)
  - [A vihar kitörni készül](#)

- [A vihar magja](#)
- [7. FEJEZET](#)
- [Az elkerülhetetlen reformáció](#)
- [X. Leó udvara](#)
- [Luther és a bűnbocsánat-botrány](#)
- [A megreformálhatatlan pápaság](#)
- [8. FEJEZET](#)
- [A korlátlan hatalom alkonya](#)
- [Anglia új királynője](#)
- [Az utolsó fejedelem, akit a pápa meg akart buktatni](#)
- [A pápaság: vég vagy új kezdet?](#)
- [II. RÉSZ](#)
- [Az igazság](#)
  - [9. FEJEZET](#)
  - [Az elhajlók megsemmisítése](#)
  - [A pápa sarokháza](#)
  - [II. János Pál pápa](#)
  - [Céltábla: a jezsuiták](#)
  - [Céltábla: az egyház Amerikában](#)
  - [10. FEJEZET](#)
  - [Az igazság kényszere](#)
  - [Egy véres keresztes hadjárat](#)
  - [Az erőszak a keresztény hagyományban](#)
  - [Az öldöklés elkezdődhet](#)
  - [A keresztes hadjárat tanulsága](#)
  - [A terror hosszú uralma](#)
  - [Megszületik az inkvizíció](#)
  - [Minden megengedett](#)
  - [Az áldozatok](#)
  - [Az eljárás](#)
  - [A vizes kínzás](#)
  - [A spanyol inkvizíció](#)
  - [A római inkvizíció](#)
  - [Vélemény a pápákról](#)
  - [A történészek véleménye](#)
  - [11. FEJEZET](#)
  - [A boszorkányok és a zsidók üldözése](#)
  - [Az inkvizíció beavatkozik](#)
  - [A rombolás orgiája](#)

- [Boszorkányok pörölye](#)
- [A nagy új tisztogatás](#)
- [A pápák felelőssége](#)
- [A zsidók üldözése](#)
- [A pápák antiszemitizmusa](#)
- [XII. Pius és a nagy hallgatás](#)
- [János Pál pápa leghosszabb útja](#)
- [12. FEJEZET](#)
- [A pápai eretnekek](#)
- [A pápák is tévednek](#)
- [Az eretnek pápák hosszú sora](#)
- [Honorius, az eretnek pápa](#)
- [Róma sacramentális eretnekségei](#)
- [XXII. János pápa eretnekségei](#)
- [A pápa, aki átírta a Bibliát](#)
- [A kereszténység legnagyobb botránya](#)
- [XI. Kelemen nagy tévedése](#)
- [Következtetések](#)
- [13. FEJEZET](#)
- [Az első csalatkozhatatlan pápa](#)
- [A szeplőtelen fogantatás](#)
- [A tévedések listája](#)
- [A pápai szupremácia](#)
- [A pápai csalatkozhatatlanság](#)
- [IX. Pius és a trónfosztás joga](#)
- [14. FEJEZET](#)
- [A nagy tisztogatás](#)
- [Az örökkévaló atya](#)
- [A paraszt pápa](#)
- [Egyszerű származás](#)
- [Idegenként a Vatikánban](#)
- [Bibliai igazság: katolikusok számára](#)
- [Támadás a modernizmus ellen](#)
- [Két modernista](#)
- [Utójáték](#)
- [III. RÉSZ](#)
- [A szeretet](#)
  - [15. FEJEZET](#)
  - [A pápa, aki szerette a világot](#)

- [A zsinat elkezdődik](#)
- [16. FEJEZET](#)
- [Az új Galilei-ügy](#)
- [Egy kisebb lázadás](#)
- [Hamlet munkához lát](#)
- [A két jelentés](#)
- [Egy keserű pirula](#)
- [Az első visszhangok](#)
- [A mérsékelt visszhang](#)
- [17. FEJEZET](#)
- [A szexualitás szeretetlen szemlélete](#)
- [Félelem a szexualitástól](#)
- [A jó házasság](#)
- [Nagy Gergely pápa](#)
- [Gergely pápa után](#)
- [Eredendő bűn és születésszabályozás](#)
- [18. FEJEZET](#)
- [A válás úttörői: a pápák](#)
- [Csak a pápa bonthat fel házasságot](#)
- [Jézus tanítása a házasságról](#)
- [Az ógyház tana a válásról](#)
- [Valótlan házasságok fölbontása a pápa által](#)
- [Megvalósult házasságok pápai felbontása](#)
- [Pápai engedély a válásra misszió céljából](#)
- [Újkori pápák engedélye a válásra](#)
- [Amikor nem válás a válás](#)
- [Az utolsó válás pápai engedéllyel](#)
- [19. FEJEZET](#)
- [A néma holocaust](#)
- [Új érzék az élet iránt](#)
- [A gondolkodás radikális megváltozása](#)
- [A törvény változásai](#)
- [II. János Pál gondolkodása](#)
- [Lélek a fogamzás pillanatában?](#)
- [Róma magatartásának megmerevedése](#)
- [II. János Pál magatartása](#)
- [Büntetendő terhesség-megszakítás?](#)
- [Következtetés](#)
- [20. FEJEZET](#)

- [Tisztátalan nőtlenség](#)
- [A mitra és a nemesi címer](#)
- [A könyörület áradata](#)
- [A történelem figyelmeztetése](#)
- [A papi hivatal legrégebbi hagyománya](#)
- [A szigorúbb fegyelem bevezetése](#)
- [A papi nőtlenség komédiája](#)
- [Változás következményekkel](#)
- [A cölibátus a brit szigeteken](#)
- [Az európai kontinensen](#)
- [Egy Szentségtelen Szék](#)
- [Gyónás közben is bűnök](#)
- [A cölibátus és a nő az egyházban](#)
- [UTÓSZÓ](#)
- [Utószó a magyar kiadáshoz](#)
- [Auidetur et altera pars](#)
- [FÜGGELÉK](#)